

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸੌਮੇ - 4

ਗਿ: ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ 'ਸੀਤਲ'

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸੋਮੇ

ਪਹਿਲਾ ਭਾਗ ਵਿਚ

੧. ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੋਭਾ, ਕਰਤਾ ਸੈਨਾਪਤੀ
੨. ਗੁਰਬਿਲਾਸ, ਕਰਤਾ ਕੋਇਰ ਸਿੰਘ
੩. ਗੁਰਬਿਲਾਸ, ਛੇਵੀਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ
੪. ਗੁਰਬਿਲਾਸ, ਕਰਤਾ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ
੫. ਬੰਸਾਵਲੀਨਾਮਾ, ਕਰਤਾ ਕੇਸਰ ਸਿੰਘ ਛਿਬਰ

ਦੂਜਾ ਭਾਗ ਵਿਚ :

੦. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਹਿਮਾ, ਕਰਤਾ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਭੱਲਾ
੨. ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਕਰਤਾ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਭੱਲਾ
੩. ਨੌਂ ਗੁਰ-ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ

ਤੀਜਾ ਭਾਗ ਵਿਚ :

੧. ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਕਰਤਾ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ

✓ ਚੌਥਾ ਭਾਗ ਤੁਹਾਡੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਹੈ ।

ਪੰਜਵਾਂ ਭਾਗ ਵਿਚ :

੧. 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ' ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ, ਦੋ ਰਾਸਾਂ, ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ, ਤੇ ਦੋ ਐਨ ਹਨ ।

ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸੋਮੇ

ਚੌਥਾ ਭਾਗ

(ਇਸ ਵਿਚ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ

‘ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ’

ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦਸ ਰਾਸਾਂ ਹਨ ।)

ਲੇਖਕ

ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ ਸੀਤਲ

ਸੀਤਲ ਪੁਸਤਕ ਭੰਡਾਰ

ਸੀਤਲ ਭਵਨ, ਮਾਡਲ ਗਰਾਮ, ਲੁਧਿਆਣਾ—੨

LBS

Rs. 100

੫ . ਸਭ ਹੱਕ ਕਰਤਾ ਦੇ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :

ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ 'ਸੀਤਲ'

ਸੀਤਲ ਭਵਨ, ਮਾਡਲ ਗਰਾਮ,
ਲੁਧਿਆਣਾ—੨

ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਨਵੰਬਰ, ੧੯੮੩ ਈ.

ਪ੍ਰਿੰਟਰ :

ਜੀ. ਐਸ. ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਚ ਛਪਿਆ ।

ਤਤਕਰਾ

ਪਹਿਲੀ ਰਾਸ

ਮੰਗਲ	੧੩	ਦਾਤੂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੱਤ ਮਾਰੀ	੪੫
ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ—ਰਾਮ ਕੁਇਰ	੧੪	ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗਿਆਤ ਵਾਸ	੪੬
ਬੰਸਾਵਲੀ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ	੧੫	ਸੰਨੂ ਸਾਹਿਬ	੪੭
ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਤੇ ਪਠਾਣ	੧੫	ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ	੪੭
ਬੇਦੀ ਬੰਸ	੧੭	ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਕਥਾ	੫੨
ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ	੧੯	ਮਾਈ ਦਾ ਮੋਇਆ ਪੁਤਰ ਜ਼ਿੰਦਾ	
ਕਥਾ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ	੨੧	ਕੀਤਾ	੫੩
ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ	੨੩	ਮੇਲੇ ਦੀ ਰੀਤ ਤੋਰੀ	੫੪
ਹਰੀ ਕੇ ਤੇ ਖਡੂਰ ਦੇ ਚੌਧਰੀ	੨੬	ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਗਏ	੫੫
ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਮੁਢਲੀ ਕਥਾ	੨੭	ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ	੫੭
ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ	੨੮	ਕੁਰਛੇਤਰ	੫੮
ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ	੩੨	ਮੋਦਨੀ—ਮਧੂ ਕੋਟਭ ਯੁੱਧ	੫੯
ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਸਾਉਣਾ	੩੩	ਜਮਨਾ ਦੀ ਕਥਾ	੬੧
ਵਰਣ ਦੇਵਤਾ ਦਾ ਮੇਲ	੩੪	ਸੂਰਜ ਦੀ ਕਥਾ	੬੩
ਖਡੂਰ ਦਾ ਤਪਾ	੩੫	ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼	੬੫
ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗਏ	੩੭	ਬਾਉਲੀ ਆਰੰਭ	੬੫
ਸ਼ੀਹਾਂ ਉੱਪਲ	੩੭	ਮਾਈਦਾਸ ਵੈਸ਼ਨੋ	੬੭
ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਸਮਾਣੇ	੩੮	ਮਾਣਕ ਚੰਦ	੬੭
ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਗੱਦੀ ਬੈਠੇ	੪੦	ਚਤੌਰ ਨੂੰ ਘੇਰਾ	੬੮
ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਨੂੰ ਹਰੀ ਪੁਰ ਭੇਜਣਾ	੪੨	ਪਤੀ ਬ੍ਰਤ ਮਾਈ	੬੯
ਹਰੀ ਪੁਰ ਦਾ ਰਾਜਾ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ	੪੩	ਸਿੱਖਾਂ ਗੱਦੀ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਫਿਆ	੭੦
ਸੱਚਨ ਸੱਚ	੪੪	ਬਾਉਲੀ ਮਹਾਤਮ	੭੧

ਜੋਗੀ, ਅਨੰਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ

ਜਨਮਿਆਂ ੭੨

ਤਪਾ—ਮੱਥੇ ਮੁਰਾਰੀ ੭੩

ਖੇਡਾ—ਗੋਂਦੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ੭੪

ਬੇਨ। ਪੰਡਤ ਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ੭੭

ਬਾਲਕ ਜ਼ਿੰਦਾ—ਅਕਬਰ ਆਇਆ ੭੮

ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ੭੯

ਭਾਨੀ ਨੂੰ ਵਰ ੮੦

ਪਾਰੋ ਸੁਰਗਵਾਸ-ਮੋਹਰੀ ਟਕੇ ਗਿਣੇ ੮੧

ਰਾਮਦਾਸ ਨੂੰ ਉਮਰ ਤੇ ਗੱਦੀ ੮੧

ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਸਮਾਣੇ ੮੩

ਦੂਜੀ ਰਾਸ

ਰਾਮਦਾਸ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ੮੪

ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ੮੪

ਤਪਾ ਸਿੱਖ ੮੫

ਚਤੋੜ ੮੬

ਚਤੋੜ ਬਾਰੇ ਵਰ ? ੮੭

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੀ ਕਥਾ ੮੭

ਅਕਬਰ ਵੱਲੋਂ ਜਾਗੀਰ ੮੮

ਤੀਰਥ ਰਚਣ ਬਾਰੇ ੮੮

ਸੰਤੋਖ ਸਰ ੮੯

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ੯੦

ਭਾਈ ਸੰਹਾਰੀ ਲਾਹੌਰੋਂ ਆਏ ੯੦

ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਲਾਹੌਰ ਜਾਣਾ ੯੧

ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ੯੨

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ ੯੩

ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ੯੩

ਅਰਜਨ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰੋਂ ਬੁਲਾਇਆ ੯੪

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਪਾਸੋਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ੯੪

ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ੯੪

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ੯੫

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਸਮਾਣੇ ੯੫

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਪੁੱਜੇ ੯੬

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੯੭

ਭਾਈ ਕਲਿਆਣਾ ੯੮

ਰਾਜੇ ਸਮੇਤ ਕਲਿਆਣਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ੯੮

ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਚੰਡਾਲ ਬਣਿਆ ੯੯

ਸਤੋਖਸਰ ਵਿਚੋਂ ਜੋਗੀ ਨਿਕਲਿਆ ੧੦੦

ਪਿੰਗਲੇ ਦੀ ਸਾਖੀ ੧੦੧

ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਸਰੋਵਰ ਪਰਗਟ ੧੦੧

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ੧੦੨

ਭਾਈ ਭਗਤੂ ੧੦੨

ਭਾਈ ਮੰਵ ੧੦੩

ਭਾਈ ਬਹੋੜਾ ੧੦੪

ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ ੧੦੪

ਬੁੱਧੂ ਦਾ ਆਵਾ—ਲੱਖੂ ੧੦੬

ਪੰਡਤ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ੧੦੬

ਮਸੰਦਾਂ ਦਾ ਖੋਟ ੧੦੭

ਪ੍ਰਭੂ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ

ਆਇਆ ੧੦੮

ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ੧੦੮

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਗਰ ਵੱਸਿਆ ੧੦੯

ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਸੰਗ ੧੧੦

ਤੀਜੀ ਰਾਸ

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੀ ਪੁੱਤਰ ਵਾਸਤੇ

ਬੇਨਤੀ ੧੧੨

ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਦਾ ਵਰ ੧੧੩

ਜਨਮ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ੧੧੩

ਜ਼ਹਿਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਦਾਈ	੧੧੪	ਪੈੜੇ ਨੇ ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ ਲਿਆਂਦੀ	੧੨੫
ਸਰਪ ਦਾ ਉਧਾਰ	੧੧੫	ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੋਥੀਆਂ ਲੈਣ ਗਏ	੧੨੭
ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	੧੧੬	ਪੋਥੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ	੧੨੯
ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸੀਤਲਾ	੧੧੭	ਦਾਤੂ ਦਾ ਦਰਦ ਹਟਾਇਆ	੧੩੦
ਪੰਡਤ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇਣ ਦਾ		ਰਾਮ ਸਰ	੧੩੦
ਯਤਨ	੧੨੦	ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ	੧੩੦
ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਝਗੜਨਾ	੧੨੦	ਸੁਖਮਨੀ—ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ	੧੩੧
ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਮਹਾਂਦੇਵ	੧੨੧	ਭਾਈ ਲੱਧਾ ਉਪਕਾਰੀ	੧੩੨
ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਸੁਲਹੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ	੧੨੧	ਸੱਤੇ ਬਲਵੰਡ ਨੂੰ ਮਾਫ਼ੀ	੧੩੩
ਪਿੰਡ ਹੋਹਰ, ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਮੰਦਰ		ਕਾਹਨਾ, ਪੀਲੋ ਆਦਿ	੧੩੩
ਬਣਾਇਆ	੧੨੨	ਵੇਦ ਭੱਟਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆਏ	੧੩੫
ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ	੧੨੨	ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ	੧੩੬
ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ	੧੨੩	ਹਰਿਮੰਦਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ	
ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਪਿੰਡ 'ਕੋਠਾ' ਮਿਲਿਆ	੧੨੩	ਮਹਿਮਾ	੧੩੭
ਪੰਡਤ ਨਾਲ ਚਰਚਾ, ਸਿੱਖ		ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ	੧੩੭
ਬਣਿਆਂ	੧੨੩	ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਰੋਵਰ	੧੪੮
ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਖਾਰ	੧੨੪	ਭਾਈ ਭਿਖਾਈ	੧੪੯
ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਪੜ੍ਹਨੇ ਬੈਠੇ	੧੨੫		

ਚੌਥੀ

ਰਾਸ

ਚੰਦੂ ਨੇ ਲਾਗੀ ਭੇਜੇ	੧੫੦	ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਭੇਟਾ ਮੰਗੀ	੧੬੦
ਚੰਦੂ ਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਸਗਨ		ਖੁਸ਼ਰੋ ਦਾ ਆਉਣਾ	੧੬੧
ਮੋੜਿਆ	੧੫੧	ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਗਏ	੧੬੨
ਦੋ ਸਗਾਈਆਂ	੧੫੨	ਅਰਥ ਮੱਲ ਜੀ ਮਿਲੇ	੧੬੨
ਚੰਦੂ ਵੈਰੀ ਬਣ ਗਿਆ	੧੫੩	ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਚੰਦੂ ਦੇ ਘਰ ਕਸ਼ਟ	੧੬੩
ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ	੧੫੩	ਚੰਦੂ ਦੀ ਨੌਹ	੧੬੪
ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਸੁਲਹੀ ਨੂੰ ਸੌਂਦਿਆ	੧੫੫	ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ	੧੬੫
ਸੁਲਹੀ ਸੜ ਮਰਿਆ	੧੫੬	ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਣ	੧੬੬
ਚੰਦੂ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦਾ ਮੇਲ	੧੫੬	ਅਕਾਲ ਬੁੰਗਾ ਰਚਿਆ	੧੬੮
ਮਹਾਂਦੇਵ ਸੁਰਗਵਾਸ	੧੫੭	ਚੰਦੂ ਨੇ ਫਿਰ ਸਗਾਈ ਹਿਤ ਲਾਗੀ	
ਜਹਾਂਗੀਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ	੧੫੮	ਭੇਜੇ	੧੭੦
ਸੁਲਹੀ ਮਰਿਆ	੧੫੮	ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਸੱਦਾ	੧੭੦
ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਸੁਰਗਵਾਸ	੧੫੯	ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣਾ	੧੭੧

ਮਜਨੂੰ ਦੇ ਟਿੱਲੇ ਉਤੇ	੧੭੧	ਜਾਣਾ	੧੭੪
ਜਹਾਂਗੀਰ ਨਾਲ ਮੇਲ	੧੭੨	ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਡਰਾਉਣਾ	੧੭੫
ਸ਼ੇਰ ਮਾਰਿਆ	੧੭੨	ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਲੈਣ ਗਿਆ	੧੭੬
ਘਾਹੀ ਸਿੱਖ	੧੭੩	ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਕੋਲ	੧੭੭
ਨਜ਼ਮੀ ਸ਼ਾਹ ਕੋਲ, ਗਵਾਲੀਅਰ		ਬੰਦੀ ਛੋੜ ਦਿੱਲੀ ਆਏ	੧੭੭

ਪੰਜਵੀਂ ਰਾਸ

ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਚੰਦੂ ਤੋਂ ਮਾਲਾ ਮੰਗੀ	੧੭੮	ਜਨਮ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ	੧੯੨
ਚੰਦੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ	੧੭੯	ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਚੌਂਕੀ ਤੋਰੀ	੧੯੩
ਮਜਨੂੰ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ	੧੮੦	ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ	੧੯੩
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ	੧੮੨	ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ	੧੯੪
ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਾਹੌਰ	੧੮੨	ਵਕਤਾ ਤੇ ਸ੍ਰੋਤਾ ਦੇ ਗੁਣ	੧੯੫
ਚੰਦੂ ਦੀ ਮੌਤ	੧੮੩	ਮਾਈ ਭਾਗ ਭਰੀ	੧੯੯
ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਰਵਾਨਗੀ	੧੮੩	ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ	੧੯੯
ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੋਹਰਬਾਨ ਪਾਸ	੧੮੪	ਕੱਟੂ ਸ਼ਾਹ—ਸੇਵਾ ਦਾਸ	੧੯੯
ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਘੋੜਾ ਖੋਹਿਆ	੧੮੪	ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ	੨੦੦
ਕਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਝਗੜਾ	੧੮੫	ਤੀਸਰਾ ਵਿਆਹ	੨੦੧
ਕੌਲਾਂ	੧੮੫	ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਤੇ ਅਣੀ ਰਾਏ ਦਾ	
ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ	੧੮੬	ਜਨਮ	੨੦੨
ਕੌਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ	੧੮੬	ਜਨਮ ਅਟੱਲ ਰਾਏ	੨੦੨
ਕਾਜ਼ੀ ਪੈਸਾ ਲੈਣ ਆਇਆ	੧੮੭	ਕਉਲਾਂ ਤੇ ਕੌਲਸਰ	੨੦੩
ਕਾਜ਼ੀ ਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਫ਼ਰਜ਼ਾਦੀ	੧੮੮	ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ	੨੦੪
ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਵਿਆਹ	੧੮੮	ਭਾਈ ਮਿਹਰਾ	੨੦੪
ਨਾਨਕ ਮਤਾ ਤੇ ਅਲਮਸਤ	੧੮੯	ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਸਮਾਏ	੨੦੫
ਸਾਂਈਦਾਸ ਤੇ ਰਾਮੋ	੧੮੯	ਜਨਮ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ	੨੦੫
ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਨਕ ਮਤੇ	੧੯੦	ਵੀਰੋ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ	੨੦੫
ਗੁਰੂ ਜੀ ਡਰੋਲੀ ਪੁੱਜੇ	੧੯੧	ਬਬੇਕ ਸਰ ਰਚਨਾ	੨੦੬

ਛੇਵੀਂ ਰਾਸ

ਨਾਰਦ ਤੇ ਕਲ੍ਹੇ ਆਏ	੨੦੭	ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦਾ ਵਿਆਹ	੨੧੨
ਬਾਜ਼ ਪਕੜਿਆ	੨੦੮	ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ	੨੧੩
ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ	੨੦੮	ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਪੁੱਜੇ	੨੧੩
ਲੋਹ ਗੜ੍ਹ ਯੁੱਧ	੨੦੯	ਕਉਲਾਂ ਸੁਰਗਵਾਸ	੨੧੪

ਪਠਾਣ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ	੨੧੪	ਭਾਈ ਗੜੀਆ—ਸੀਆਂ ਦੌਲਾ	੨੨੧
ਭਗਵਾਨਦਾਸ ਘੋਰੜ	੨੧੫	ਪੰਡਤ ਨਿਤਾਨੰਦ	੨੨੨
ਰਤਨ ਚੰਦ ਤੇ ਕਰਮ ਚੰਦ ਸੂਬੇ ਨੂੰ		ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸੁਰਗਵਾਸ	੨੨੩
ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆਏ	੨੧੬	ਮਾਈ ਦੇਸਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤ ਪੁੱਤ	੨੨੩
ਜੰਗ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰਾ	੨੧੭	ਗਊ ਤੇ ਧਰਤੀ	੨੨੪
ਜਪੁਜੀ ਦਾ ਸੁੱਧ ਪਾਠ	੨੧੮	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ	੨੨੫
ਹਰਿਗੋਬਿੰਦਪੁਰ ਵਸਾਇਆ	੨੨੦	ਜਨਮ ਧੀਰ ਮੱਲ	੨੨੫
ਖਵਾਜਾ ਤੇ ਜਾਨੀ ਸੱਯਦ	੨੨੦	ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਨੇ ਮੋਹਨ ਜਿਵਾਇਆ	੨੨੬
ਕਾਂਸੀ ਦੀ ਸੰਗਤ—ਬਾਜ਼ ਤੇ ਬਟੋਰ	੨੨੧	ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਸੁਰਗਵਾਸ	੨੨੬

ਸੱਤਵੀਂ ਰਾਸ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਘੋੜੇ ਖਰੀਦੇ	੨੨੭	ਰਾਮੋ ਤੇ ਸਾਂਦੀ ਦਾਸ ਸਮਾਏ	੨੩੯
ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਕਾਂਸੀ ਵਿਚ	੨੨੮	ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ	੨੪੦
ਗੁਰਦਾਸ ਕਾਂਸੀ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	੨੨੯	ਬਖ਼ਤ ਮੱਲ ਤਾਰਾ ਚੰਦ—ਘੋੜੇ	੨੪੦
ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਦਾ ਵਿਆਹ	੨੩੦	ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਘਸਿਆਰਾ	੨੪੧
ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ—ਬੁੱਢਣ ਸ਼ਾਹ	੨੩੨	ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਘੋੜਾ ਲੈ ਗਿਆ	੨੪੩
ਵਡਾਲੀ ਸੂਰ ਮਾਰਿਆ	੨੩੩	ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਰਮਲੀ ਬਣਿਆਂ	੨੪੪
ਚੋਲ੍ਹਾ ਸਾਹਿਬ ਗਏ	੨੩੪	ਦੂਜਾ ਘੋੜਾ ਵੀ ਲੈ ਗਿਆ	੨੪੫
ਭਾਈ ਹੇਮਾ	੨੩੫	ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ	੨੪੬
ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸੁਰਗਵਾਸ	੨੩੫	ਜੰਗ ਮਰੂਝ	੨੪੮
ਭਾਈ ਜੱਲੂਣ	੨੩੬	ਨਥਾਣੇ ਵਾਲਾ ਕਾਲੂ ਨਾਥ	੨੫੧
ਜਨਮ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ	੨੩੬	ਕਾਂਗੜੇ ਪੁੱਜੇ	੨੫੨
ਭਾਈ ਸਾਧੂ—ਰੂਪਾ	੨੩੭	ਫਤੂਹੀ ਰਾਹਕ	੨੫੨
ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਸੁਰਗਵਾਸ	੨੩੮	ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਪੁੱਜੇ	੨੫੩

ਅੱਠਵੀਂ ਰਾਸ

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕਹਾਣੀ	੨੫੪	ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਨੂੰ	੨੬੪
ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ	੨੫੬	ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ	੨੬੪
ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ	੨੫੭	ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦਾ ਅੰਤ	੨੬੬
ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ	੨੫੮	ਕੀਰਤਪੁਰ ਤਿਆਰੀ	੨੬੮
ਉਸਮਾਨ ਖਾਂ ਤੇ ਬਾਜ਼	੨੫੯	ਕੀਰਤਪੁਰ ਨੂੰ ਪੁੱਜੇ	੨੬੯
ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਬੇ-ਮੁਖ	੨੬੦	ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ ਸੁਰਗਵਾਸ	੨੭੦
ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ	੨੬੧	ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਪਾਸ	੨੭੧

ਗੁਰਦਿਤੇ ਨੇ ਮੋਈ ਗਉ ਜਿਵਾਈ	੨੭੨
ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਸਮਾਏ	੨੭੩
ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ	੨੭੩
ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਦੀ ਦਸਤਾਰ-ਬੰਦੀ	੨੭੪
ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ	੨੭੫
ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਸੁਰਗਵਾਸ	੨੭੫
ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਤੇ ਮਰਵਾਹੀ	੨੭੫
ਅਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ	੨੭੬

ਬਾਬਕ ਸੁਰਗਵਾਸ	੨੭੬
ਜਾਤੀ ਮਲਕ ਸੁਰਗਵਾਸ	੨੭੭
ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੀ ਹਉਮੈ	੨੭੮
ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ	੨੭੯
ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਤੇ ਮਾਤਾ ਮਰਵਾਹੀ	੨੭੯
ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ	੨੮੦
ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਸਮਾਏ	੨੮੧
ਭਾਈ ਭਗਤੂ—ਭਾਈ ਫੇਰੂ	੨੮੨

ਨੌਵੀਂ ਰਾਸ

ਹਰੜ ਤੇ ਲੋਂਗ	੨੮੪
ਬਿਰਧ ਮਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਿਆ	੨੮੫
ਅਜਗਰ ਮੁਕਤ	੨੮੬
ਭਾਈ ਗੋਂਦਾ ਦੀ ਸਮਾਧੀ	੨੮੭
ਰਾਜੇ ਹਾਥੀ ਮੰਗਣ ਆਏ	੨੮੮
ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ	੨੮੮
ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਬੇਮਾਰ	੨੮੯
ਸੁਜਾਅ ਤੇ ਮੁਰਾਦ ਦਾ ਜੰਗ	੨੮੯
ਦਾਰਾ ਤੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ	੨੯੦
ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨਜ਼ਰਬੰਦ	੨੯੦
ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ	੨੯੦
ਦਾਰਾ ਤੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਜੰਗ	੨੯੧
ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਕਤਲ	੨੯੨

ਸਰਮਦ	੨੯੩
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੇ ਫਕੀਰ	੨੯੬
ਮਥਰਾ, ਜੈਪੁਰ, ਪੁਸ਼ਕਰ	੨੯੭
ਅਜਮੇਰ, ਕਾਂਸ਼ੀ	੨੯੮
ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ	੨੯੯
ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ	੨੯੯
ਰਾਮਰਾਏ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜੇ	੩੦੦
ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ	੩੦੧
ਮਿੱਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ	੩੧੦
ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ	
ਤਿਆਗ ਦਿਤਾ	੩੧੦
ਰਾਮ ਰਾਏ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ	੩੧੧

ਦਸਵੀਂ ਰਾਸ

ਸੱਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦਾ ਮੇਲ	੩੧੩
ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਸਾਉਣ ਦੀ ਕਥਾ	੩੧੩
ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਦਾ ਵਿਆਹ	੩੧੫
ਕੋੜੇ ਤੇ ਮਰੂਝ ਕੇ ਰਾਹਕ	੩੧੫
ਜੈਤ ਪਿਰਾਣਾ ਮਰਿਆ	੩੧੭
ਪਿੰਡ ਮਰੂਜ ਵੱਸਿਆ	੩੧੮
ਗੋਰਾ ਦਾ ਜਨਮ	੩੧੮
ਭਗਤੂ ਦੀ ਕੁਆਰੀ ਪਤਨੀ	੩੧੮

ਜੱਸੇ ਦੀ ਮੌਤ, ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਸਰਾਪ	੩੧੯
ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਡੇਰਾ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ	
ਵਿਚ	੩੨੦
ਗੋਰੇ ਦਾ ਤੁਰਕਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ	੩੨੧
ਗੋਰੇ ਦੇ ਸਰਾਪ ਬਖਸ਼ੇ	੩੨੧
ਪੰਡਤ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕੀਤਾ	੩੨੨
ਸ਼ਕਰ ਗੰਗ ਦੀ ਕਥਾ	੩੨੩
ਰਾਮ ਰਾਏ ਬਾਰੇ	੩੨੪

ਪ੍ਰਧ ਤੇ ਉਤੰਕ ਰਿਖੀ	੩੨੫	ਰਾਮ ਰਾਏ ਵੱਲੋਂ ਸਰਾਪ	੩੩੨
ਗਾਲਵ ਤੇ ਰਾਜਾ ਜਜਾੜੀ	੩੨੬	ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਸਰਾਪ	੩੩੩
ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਸਮਾਏ	੩੨੮	ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਾਣੀ	੩੩੩
ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੀ ਈਰਖਾ	੩੨੮	ਰਾਜਾ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ	੩੩੫
ਜੈ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੈਣ		ਸੀਤਲਾ ਨਿਕਲੀ	੩੩੬
ਆਇਆ	੩੩੦	ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼	੩੩੬
ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਤੁਰਨਾ	੩੩੧	ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮਾਏ	੩੩੭
ਝੀਵਰ ਤੋਂ ਗੀਤਾ ਦੇ ਅਰਥ	੩੩੧	ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਸਕਾਰ	੩੩੭
ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜੇ	੩੩੨	ਗੁਰੂ ਦੀ ਭਾਲ	੩੩੮

ਮੁਢਲੀ ਬੇਨਤੀ

‘ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸੋਮੇ’ ਤੀਜਾ ਭਾਗ ਦੇ ਮੁਖਬੰਦ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕਾਫੀ ਲਿਖ ਆਏ ਹਾਂ। ਉਸ ਵਿਚ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਮਹਾਨ ਰਚਨਾ ‘ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਦਾ ਸਾਰੰਸ਼ ਤੇ ‘ਟਿਪਣੀ’ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਅਗਲਾ ਭਾਗ ਹੈ ‘ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ’ (ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਮਿਲਵਾਂ ਨਾਮ ਹੀ ‘ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।)

‘ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਵਿਚ ਵੀ ਕਾਫੀ ਵਿਸਥਾਰ ਹੈ। ਪਰ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ‘ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ’ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਧਾਰ ਲਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਇਸਦਾ ਆਕਾਰ ਜਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਹੋ ਸੱਕੇ, ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਈ ਥਾਈਂ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਪਿਛਲੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਹੈ, ਜਿਸਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਤੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਬਿਨਾਂ ਅਰਥ ਪੁਰਾਣਕ ਕਥਾਵਾਂ ਘੋਸ਼ਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਉਹ ਅਖਵਾਈਆਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਮੁੱਖ ਹਨ। ਕੁਛ ਕਥਾਵਾਂ ਤਾਂ ਅਜੇਹੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਅਜੇਹੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸੌਭਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀਆਂ। (ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਥਾਂ ਥਾਂ ਟਿਪਣੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।)

ਕਵੀ ਜੀ ‘ਵਰ’ ਤੇ ‘ਸਰਾਪ’ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਥਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਢੰਗ ਵਰਤਣ ਕਾਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਿੱਗਰ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਕਈ ਥਾਈਂ ਕਲਪਤ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਆਪ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਬ੍ਰਜ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿੱਦਵਾਨ ਸਨ। ਪਰ ਸਾਡੀ ਰਾਏ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਨੂੰ ਫਾਰਸੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਾਰਸੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਗੜਿਆ ਰੂਪ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਹਿਜ਼ਵ ਦੀ ਥਾਂ ਹਿਜੋ, ਤਅਲੁਕ ਦੀ ਥਾਂ ਤਾਲਖ, ਹਾਜ਼ਰ ਦੀ ਥਾਂ ਹਾਦਰ, ਹਵਸ ਦੀ ਥਾਂ ਹੌਸ ਮਸਜਿਦ ਦੀ ਥਾਂ ਮਹਿਜਿਦ ਜਜ਼ੀਆ ਦੀ ਥਾਂ ਜੇਜਵਾ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਦੀ ਥਾਂ ਕੁਸ਼ਾਮਤ ਜਾਂ ਖੁਸ਼ਾਮਤ, ਰੁਖਸਤ ਦੀ ਥਾਂ ਰੁਖਸਦ, ਮੁਬਾਰਕ ਦੀ ਥਾਂ ਮੁਬਾਰਖ ਆਦਿ।

ਧਰਮ ਸੰਬੰਧੀ : ਜਿੰਨੀ ਸ਼ਰਧਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵਾਸਤੇ ਹੈ, ਓਨੀ ਹੀ ਹਿੰਦੂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਤੇ ਦੇਵੀ ਦਿਉਤਿਆਂ ਬਾਰੇ ਹੈ। ਸੁਰਸਤੀ ਦੇਵੀ ਦੇ ਉਹ ਪੂਰੇ ਭਗਤ ਹਨ।

ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਅਸਾਂ ਜੋ ਟਿਪਣੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਹ ਬਰੈਕਟਾਂ (...) ਵਿਚ ਹੈ ਤੇ ਜੋ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚੋਂ ਟੁਕ ਹੈ, ਉਹ ਪੁੱਠੇ ਕਾਮਿਆਂ “...” ਵਿਚ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਮ ਲਿਖਣ ਦੀ ਥਾਂ ਅਸਾਂ ਬਹੁਤੀ ਥਾਈਂ ‘ਕਵੀ ਜੀ’ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਭਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦਸ ਰਾਸਾਂ ਹਨ। ਅੱਗੇ ਪੰਜਵੇਂ ਭਾਗ ਵਿਚ ਦੋ ਰਾਸਾਂ, ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ ਤੇ ਦੋ ਐਨ ਆਉਣਗੇ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਇਹ ਗ੍ਰੰਥ ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਫਤਹਿ

ਅਥ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ^੧

ਗ੍ਰੰਥ, ਪ੍ਰਿਥਮ ਰਾਸਿ ਲਿਖਯਤੇ

ਅੰਸੂ ੧

(ਮੰਗਲ)

(ਕਵੀ ਜੀ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਲਿਖ ਚੁਕੇ ਹਨ ।

ਹੁਣ 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ' ਆਰੰਭ ਕਰਦੇ ਹਨ ।)

(ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸੂਰਜ' ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਇਸਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਬਦ 'ਰਾਸ' ਤੇ ਅੱਗੇ ਕਾਂਡਾਂ ਵਾਸਤੇ 'ਅੰਸੂ'^੧ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।)

ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਆਰਾਧਨਾ ਹੈ :

“ਤੀਨੋਂ ਕਾਲ ਸੁ ਅਚਲ ਰਹਿ, ਅਲੰਬ ਸਕਲ ਜਗਜਾਲਿ ।

ਜਾਲ ਕਾਲ ਲਖਿ ਮੁਚਤਿ ਜਿਸਿ, ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਅਕਾਲ ।੧।”

(ਤੀਨੋਂ ਕਾਲ=ਭੂਤ, ਭਵਿਖ, ਵਰਤਮਾਨ । ਅਚਲ=ਸਦਾ ਇਕ ਰਸ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ । ਅਲੰਬ=ਆਸਰਾ । ਜਗ ਜਾਲਿ=ਜਗਤ ਦਾ ਪਸਾਰਾ । ਜਾਲ ਕਾਲ=ਕਾਲ ਦੀ ਫਾਹੀ । ਲਖਿ=ਜਾਣ ਲਿਆ । ਮੁਚਤਿ=ਛੁਟਦੇ ਹਨ ।)

ਸੱਤਵੇਂ ਛੰਦ ਵਿਚ 'ਸਰਸਵਤੀ' ਦੇਵੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ।

“ਤਰਨੀ ਬਿਘਨਾ ਮਲਿਤਾਪਤਿ ਕੀ,

ਪਤਿ ਕੀ ਅਤਿ ਰਖਯਕ ਸ੍ਰੀ ਬਰਨੀ ।

ਬਰਨੀ ਸੁਖਦਾ ਸਰਨਾਗਤਿ ਕੀ,

ਗਤਿ ਕੀ ਸਮਤਾ ਗਜ ਕੀ ਕਰਨੀ ।

ਕਰ ਨੀਰਜ, ਓਟ ਸੁਧਾਰਤਿਕੀ,

ਰਤਿ ਕੀ ਪ੍ਰਭੂਤਾ ਸਗਰੀ ਹਰਨੀ ।

ਹਰਨੀ ਸਮ ਆਖ ਸੁ ਸ੍ਰੀ ਮਤਿ ਕੀ

ਮਤਿ ਕੀ ਕਰਤਾ, ਤਨਵੈ ਤਰਨੀ ।੨।”

(ਤਰਨੀ=ਬੇੜੀ। ਸਲਿਤਾਪਤਿ=ਨਦੀਆਂ ਦਾ ਪਤੀ, ਸਮੁੰਦਰ। ਸ੍ਰੀ=ਸਰਸ-
ਵਤੀ, ਲਛਮੀ (ਪਰ ਏਥੇ ਸਰਸਵਤੀ ਦੇਵੀ ਹੈ)। ਸ੍ਰੀ ਬਰਨੀ=ਬਾਣੀ ਦੀ ਦੇਵੀ
ਸਰਸਵਤੀ। ਬਰਨੀ=ਵਰਨਣ ਕੀਤੀ। ਸੁਖਦਾ=ਸੁਖਾ ਦੀ ਦਾਤੀ। ਸ਼ਰਨਾਗਤਿ=
ਜੋ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ ਹੈ। ਗਤਿ=ਚਾਲ। ਗਜ=ਹਾਥੀ। ਕਰ=ਹੱਥ। ਨੀਰਜ=ਕੰਵਲ
ਸੁਧਾਰਤਿ=ਫੁੱਲ। ਰਤਿ=ਕਾਮਦੇਵ ਦੀ ਪਤਨੀ। ਹਰਨੀ=ਹਰ ਲੈਣ ਵਾਲੀ।
ਹਰਨੀ=ਹਿਰਣੀ, ਹਰਨ ਦੀ ਮਾਦਾ। ਸ੍ਰੀ ਮਤਿ=ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ। ਮਤਿ ਕੀ ਕਰਤਾ=ਬੁੱਧੀ
ਦੇਣ ਵਾਲੀ। ਤਨਵੇ=ਸੋਹਲ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੀ। ਤਰਨੀ=ਜਵਾਨ ਉਮਰ।

(ਪੁਰਾਤਨ ਕਵੀ ਸਰਸਵਤੀ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਦੇਵੀ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਸੋ ਸੰਤੋਖ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਸਰਸਵਤੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝੀ ਹੈ।
ਸਨਾਤਨੀ ਅਸਰ।)

ਅੱਗੇ ਛੰਦ ਅੱਠ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਨੀ ਤਕ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ।
ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ।

“ਇਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ ਗ੍ਰੰਥੇ ਪ੍ਰਥਮ ਰਾਸੇ
ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ ਬਰਨਨੰ ਨਾਮ ਪ੍ਰਥਮੇ ਅੰਸੂ ॥੧॥”

ਅੰਸੂ ੨

(ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ—ਰਾਮ ਕੁਇਰ)

ਕਵੀ ਜੀ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਤੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਲਕ ਗੁਰੂ ਜੀ
ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ। ਪਿਛੋਂ ਉਸਦਾ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਆ ਗਏ।

“ਸਿੱਖਨ ਕਹਯੋ, ‘ਸੁ ਅੰਤਰ ਬੈਸਾ।’

ਜਾਇ ਨਿਹਾਰਯੋ, ਅਤਿ ਬਿਧੁ ਜੇਸਾ ॥...੪॥”

ਮਾਪਿਆਂ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਬਾਲਕ ਤੋਂ ਬੁੱਢਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਉਹ
ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ।

ਏਥੋਂ ‘ਬੁਢਾ’ ਨਾਮ ਪੈ ਗਿਆ। ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਭਾਈ’ ਦੀ
ਪਦਵੀ ਬਖਸ਼ੀ।

“ਪੁਨ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਕੇ ਢਿਗ ਰਹਯੋ।

‘ਭਾਈ’ ਪਦ ਕੋ ਤਬ ਤੇ ਲਹਯੋ ॥...੯॥”

ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤਕ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਦਿਤਾ।

“ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਸਬ ਤੇ ਆਦੀ।

ਪਾਛੇ ਜੋ ਟਿੱਕੇ ਗੁਰ ਗਾਦੀ।

ਸਭਿਹਿਨਿ ਕਹੁ ਬੁਢਾ ਨਿਜ ਹਾਥੀ।

ਦੇਤੋਂ ਰਹਯੋ ਤਿਲਕ ਸੁਭ ਮਾਥ।੧੧।”

ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੀ ਬੰਸ ਵਿਚੋਂ ‘ਰਾਮ ਕੁਇਰ’ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਦਿਤਾ।

ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਣ ਗਏ। ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਨੰਗਰ ‘ਰਮਦਾਸ’ (ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵੱਸ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰ ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦੇ।

ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਓ।

ਅੰਸੂ ੩

(ਬੰਸਾਵਲੀ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ)

ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਭਾਣਾ (ਭਾਨਾ) ਹੋਇਆ। ਭਾਣੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੁਵਣ (ਸਰਵਣ) ਹੋਇਆ। ਸਰਵਣ ਦਾ ਅੱਗੇ ‘ਜਲਾਲ’ ਤੇ ਜਲਾਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਝੰਡਾ ਹੋਇਆ। ਝੰਡੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤਾ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਅੱਗੇ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਬੜਾ ਤਪੱਸਵੀ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਭੋਜਨ ਲਿਆਇਆ। ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ ਛਕ ਕੇ ਬੜੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਪੁਛਿਆ, ਇਹ ਕਿਸ ਅਰਥ ਲਿਆਇਆ ਏ? ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਜੀ, ਵਗੁਣਾ [ਬਰਸੀ] ਸੀ।’ ਸੁਣੇ ਹੀ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿਤਾ, ‘ਭਈ, ਅਜੇਹਾ ਕੰਮ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।’

ਉਸੇ ਦਿਨ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਰੋਜ਼ ਮਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਫਿਰ ਵਧੀਆ ਭੋਜਨ ਲੈ ਕੇ ਗਏ, ਤੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸ਼ਾਦੀ ਸੀ। ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ ਨੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਵਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋਇਆ ਕਰੇ।

ਇਸ ਤਰਾਂ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸਰਾਪ ਟਲ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੪

(ਭਾਈ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਇੱਕ ਵਾਰ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੈਨਾ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਦਾ ਘਰ ਬਾਰ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਸੈਨਾ ਨੇ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਆਪ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਛੁਟਿਆ ਹੈ ਆਪ ਉਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਭ ਕੁਝ ਵਾਪਸ ਕਰਾ ਦਿਆਂ। ਰਾਮ

ਕੁਇਰ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਨਾ ਸਾਡਾ ਕੁਛ ਸੀ, ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਲੁਟਿਆ ਹੈ।' ਹਾਕਮ ਨੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

ਇੱਕ ਬਲਵਾਨ ਘੋੜੇ ਉਤੇ ਬਿਨਾਂ ਲਗਾਮ ਹੀ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਪੈਰ ਕਰ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਖਾਨ ਵੇਖ ਕੇ ਬੜਾ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲਾਹੇਰ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਰਾ ਲੁਟਿਆ ਸਾਮਾਨ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਪਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨੇ ਇੱਕ ਅੜੀਅਲ ਘੋੜੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਪਰ ਚੜ੍ਹਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਂਦੀ। ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ ਉਸ ਘੋੜੀ 'ਤੇ ਵੀ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਪੈਰ ਕਰ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਤੇ ਉਹ ਬੜੀ ਅਸੀਲ ਬਣ ਕੇ ਅਸਵਾਰ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਅਨਸਾਰ ਤੁਰੀ ਗਈ। ਲਾਹੇਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸੈਰ ਕੀਤੀ। ਖਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਜੀ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਲੁਟਿਆ ਸਾਮਾਨ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ।' ਅੱਗੋਂ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਨੇ ਸੁਭਾਵਕ ਕਿਹਾ, 'ਸਾਡਾ ਲੁਟਿਆ ਸਾਮਾਨ ਤੁਸਾਂ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਜੇ ਕਦੇ ਤੁਹਾਡਾ ਲੁਟਿਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਕੌਣ ਵਾਪਸ ਕਰੇਗਾ।'

ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ ਵਾਪਸ 'ਰਮਦਾਸ' ਆ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ਪ

(ਕਥਾ ਆਰੰਭ)

(ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ,) ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ, ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ, ਮੈਂ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ 'ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਲਿਖਿਆ। ਫਿਰ ਕੈਥਲ ਆ ਕੇ 'ਜਪੁ ਜੀ' ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਟੀਕਾ ਕੀਤਾ, ਫਿਰ ਰਾਮਾਇਣ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀ। ਉਪਰੰਤ 'ਆਤਮ ਪੁਰਾਨ' ਦੀ ਕਥਾ ਲਿਖੀ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ,) ਮੇਰੇ ਚਿਤ ਵਿਚ ਚਰੋਕਣੀ ਚਾਹ ਸੀ ਗੁਰੂ ਜੱਸ ਲਿਖਣ ਦੀ। ਸੋ ਭਾਈ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਸੁਣੀ ਵਾਰਤਾ ਮੈਂ 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ' ਵਿਚ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਫੌਜ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਾਈ ਲੱਖ ਫੌਜ, ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਪਾਂ, ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਜੰਬੂਰਕੇ ਸਨ।

ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਕਥਾ ਲਿਖਵਾਈ, ਸੋ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਲਿਖੀ।

(ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ 'ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ' ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਕੈਥਲ ਨਰੇਸ਼ ਨੇ ਇਹ ਪੱਖੀ ਰਮਦਾਸ ਤੋਂ ਮੰਗਵਾਈ ਸੀ। ਫਿਰ ਕੈਥਲ ਤੋਂ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ।)

ਅੰਸੂ ੬

(ਬੇਦੀ ਬੰਸ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਭਾਈ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਈ ਮੱਤ ਚੱਲ ਪਏ ਹਨ, ਤੇ ਲੋਕ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਗਏ ਹਨ।

“ਕਰਤਾ-ਪੁਰਖ ਬਿਚਾਰਨ ਕੀਨ।

ਜਾਨੇ, ਕਲਿ ਮਹਿ ਜੀਵ ਜਿ ਦੀਨ¹।

ਸਤਿਨਾਮ ਸਿਮਰਹਿ ਸੁਖ ਹੋਇ।

ਇਸ ਬਿਨ ਆਨ ਉਪਾਇ ਨ ਕੋਇ।²

ਆਪ ਜਾਇ ਕਰਿ ਸੁਮਤਿ ਬਤਾਵੇਂ³।

ਪਰੇ ਕੁਮਗ⁴ ਤੇ ਸੁਮਗ⁵ ਚਲਾਵੇਂ।

ਮ ਬਿਨ ਸਰੈ ਕਾਰ ਇਹੁ ਨਾਹੀਂ।

ਯਾ ਤੇ ਨਰ ਤਨ ਧਰਿ ਜਗ ਮਾਹੀਂ।⁶

ਘਰ ਕਾਲੂ ਕੇ ਜਨਮੇ ਆਈ।

ਜਨਨੀ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਪਿਖਿ ਹਰਖਾਈ।...੬।”

(ਭਾਵ, ਨਿਰੰਕਾਰ ਆਪ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਜਨਮਿਆਂ। ਇਹ ਗੀਤਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤਾਂ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ :

‘ਹਮ ਆਦਮੀ ਹਾਂ ਇਕ ਦਮੀ, ਮੁਹਲਤਿ ਮੁਹਤੁ ਨ ਜਾਣਾ।’

(ਧਨਾਸਰੀ; ਮ: ੧ ਪੰਨਾ ੬੬੦)

ਮੂਲੇ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ (ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ) ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲ ਬਣੇ। ਉਹਨਾਂ ਘਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋਏ। ਵੱਡੇ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਨਹੀਂ ਬਣੇ, ਪਰ ਛੋਟੇ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਹੋਏ। ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਧਰਮ ਚੰਦ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਪਰਵਾਰ ਵਧਿਆ।

ਲਖਮੀਦਾਸ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡ ਕੇ ਆਏ। ਘੋੜੇ ਉਤੇ ਸਹੇ ਲਟਕਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਵੇਖ ਕੇ ਆਖਿਆ, ਜੋ ਰੋਜ਼ ਜੀ-ਘਾਤ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਇਸ ਦਾ ਲੇਖਾ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਇਹ ਬਚਨ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲਗਾ। ਉਹ ਪਤਨੀ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਭਰਾ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏ, ਤੇ ਕਿਹਾ,

“ਆਇ ਭ੍ਰਾਤ ਸੌਂ ਭਨਯੋਂ⁴ ਜਨਾਏ।

‘ਲੇਖਾ ਦੇਨਿ ਅਬਹਿ ਹਮ ਜਾਏਂ।’

1 ਦੁਖੀ। 2 ਕੁ ਮਗ=ਕੁ ਮਾਰਗ=ਪੁੱਠੇ ਰਾਹ।

3 ਸੁਮਗ=ਸੁ ਮਾਰਗ=ਸਿੱਧੇ ਰਾਹ। 4 ਕਿਹਾ।

ਸੁਨਤਿ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਰਿਦੈ ਬਿਚਾਰਾ ।

ਧਰਮ ਚੰਦ ਕੋ ਪਕਰਿ ਉਤਾਰਾ ।੧੮।”

ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ,

“ਸਹਿਤ ਭਾਰਜਾ¹ ਗਯੋ, ਨ ਆਯੋ ।

ਅਵਿਲੋਕਤਿ ਨਰ ਗਨ ਬਿਸਮਾਯੋ ।² ੧੯।”

ਧਰਮ ਚੰਦ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਬੇਦੀ ਬੰਸ ਚੱਲਿਆ ।

ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਭਜਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ । ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਜਾਂਦੇ, ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਦੇ ਕੰਧਾੜੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਜਾਂਦੇ । ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਬੁਲਾਵੇ 'ਤੇ, 'ਗੋਦੜੀਆ' ਦੇ ਕੰਧਾੜੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਗਏ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਗਏ, ਤਾਂ ਗੋਦੜੀ ਉਤਾਰ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿਤੀ । ਲੋਕਾਂ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਗੋਦੜੀ ਕੰਥ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਤੜਪਦਾ ਹੈ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਗੋਦੜੀ ਥੱਲੇ ਕੀ ਤੜਪ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

“ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਤਬਹਿ ਬੁਲਾਯੋ ।

ਆਵਹੁ ਖਿੱਥਾ ਮਹਿ ਜੁ ਟਿਕਾਯੋ ।

ਤੁਰਕੇਸ਼ਰ ਕੋ ਅਪਨੋ ਆਪ ।

ਕਰਹੁ ਦਿਖਾਵਨ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਤਾਪ ।੩੩।

ਹੁਤੋ ਗੋਦਰੀ ਮਹਿ ਜੁਰ³ ਭਾਰਾ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੁਤ ਨੇ ਜਬਹਿ ਹਕਾਰਾ⁴ ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਕੋ ਆਨ ਚਢਯੋ ਹੈ ।

ਸੁਸ਼ਕ ਭਯੋ⁵ ਮੁਖ, ਕੰਪ⁶ ਬਢਯੋ ਹੈ ।੩੪।”

ਜਹਾਂਗੀਰ ਚਰਨੀ ਢੁੱਠਾ ਤੇ ਭੋਟਾ ਧਰੀ । ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਭੋਟਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਗੋਦੜੀ ਲੈ ਕੇ ਸੇਵਕ ਦੇ ਕੰਧਾੜੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸਨਾਂ ਨੂੰ ਗਏ । ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਗੱਦੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਤੀ ।

“ਕੁਲਹਿ⁷ ਉਤਾਰ ਤਬਹਿ ਨਿਜ ਸਿਰ ਤੇ ।

ਤਿਨ ਕੇ ਸੀਸ ਧਰੀ ਨਿਜ ਕਰ⁸ ਤੇ ।...੪੩।”

ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਚਾਰ ਮੁਖੀ ਚੇਲੇ ਹੋਏ : ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ, ਫੂਲ, ਗੋਂਦਾ ਤੇ ਅਲਮਸਤ ।

1 ਪਤਨੀ ।

2 ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ ।

3 ਜੁਰ = ਜੁਰ-ਤਾਪ ।

4 ਬੁਲਾਇਆ ।

5 ਮੂੰਹ ਸੁਕ ਗਿਆ ।

6 ਕੰਬਣੀ ।

7 ਟੋਪੀ ।

8 ਹੱਥ ।

ਅੱਸੂ ੭

(ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ)

“ਪੰਦ੍ਰਹਿ ਸਤ ਖਟ ਬੀਸ ਸੈਂ, ਜਨਮ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ।

ਸੱਤ੍ਰਹ ਸੰਮਤਿ ਛਿਤਿ¹ ਰਹੇ, ਅਨਿਕ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ।੧।”

(ਮਹਾਰਾਜ-ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ੧੫੨੬ ਬਿ. ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਹੋਏ, ਤੇ ਸੱਤਰ ਸਾਲ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਰਹੇ ।) ਤੇ

“ਪੰਦ੍ਰਹ ਸਤ² ਛਿਆਨਵੇਂ ਮਾਹੂ ।

ਮਾਸ ਅਸੋਜ³ ਸਰਦ ਗੁਤਿ ਤਾਹੂ ।੩।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਸਮੀ ਪਿਤਰਨ ਦਿਨ ਕੀ ।

ਪ੍ਰਭੂ ਬਿਕੁੰਠ ਗਏ ਸਹਿ ਤਨ ਕੀ⁴ ।

ਐਰਾਵਤੀ ਕੂਲ ਅਭਿਰਾਮ ।

ਤਹਿਂ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰਾ ਕਯਾ ਗ੍ਰਾਮ ।੪।”

੧੫੯੬, ਅੱਸੂ ਸੁਦੀ ਦਸਵੀਂ, ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਣ-ਦੇਹ ਬਿਕੁੰਠ ਗਏ । ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਰਾਵੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਵਸਾਇਆ ।

(ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਸਣਦੇਹ ਜਾਣਾ ਈਸਾਈ ਮਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ।)

ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਸਤਰ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ।

ਹਰੀਕੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਫੇਰੂ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦਯਾ ਕੌਰ ਦੇ ਘਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਜਨਮੇ ੧੫੬੭ ਬਿ. ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲ (ਮਾਤਾ) ਖੀਵੀ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਦਾਤੂ ਤੇ ਦਾਸੂ ਜਨਮੇ ।

“ਨਾਮ ਦਾਸੁ ਅਰ ਦਾਤਾ ਦੂਵਾ ।

ਜਿਨ ਕੇ ਰਿਦੈ ਗਯਾਨ ਦਿਢ ਹੂਵਾ ।

ਦ੍ਵਾਦਸ ਬਰਖ ਟਿਕੇ ਗੁਰ ਗਾਦੀ ।

ਖਸਟ ਮਾਸ ਨੌ ਦਿਨ ਅਹਿਲਾਦੀ⁵ ।”

ਦੂਸਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ਚਾਰ ੧੬੦੯ ਬਿ. ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ । ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ।

“ਗ੍ਰਾਮ ਖਡੂਰ ਕੁਵਿੰਦ⁶ ਘਰ ਤਹਿਂ ਸਿਸਕਾਰੀ ਦੇਹ ।

ਅਬ ਲੋ ਖਰਯੋ ਕਰੀਰ ਤਰੁ ਕਿਲਕ⁷ ਲਗਯੋ ਪਗ ਜੋਹ ।੧੪।”

ਪਿੰਡ ਬਾਸਰ ਕੇ ਵਿਚ ਤੇਜੋ ਮੱਲ ਤੇ ਰੂਪ ਕੌਰ ਘਰ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਜਨਮੇ ।

1 ਧਰਤੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ । 2 ਸੌ । 3 ਅੱਸੂ । 4 ਸਣ ਦੇਹ । 5 ਅਨੰਦ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ।

6 ਜੁਲਾਹਾ । 7 ਕਿੱਲਾ ।

ਹਜ਼ੂਰ ਬਹੱਤਰ ਬਰਸ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਏ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਚੁਰਾਸੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗੁਰਗੱਦੀ ਬੈਠੇ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ,

“ਜਬ ਲਗਿ ਜਗ ਹਮਰੋ ਤਨ ਰਹੈ।

ਸੁਤ ਮ੍ਰਿਤ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਨਹਿ ਲਹੈਂ।੧੯।”

ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਈ ਸੂਬੇ ਸਨ, ਸੋ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬਾਈ ਮੰਜੀਆਂ ਥਾਪੀਆਂ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਰਾਮੋ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰ : ਮੋਹਨ ਤੇ ਮੋਹਰੀ ਤੇ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਹੋਈ।

(ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ।)

ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ੨੨ ਸਾਲ, ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਗਿਆਰਾਂ ਦਿਨ ਗੁਰਿਆਈ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸੀ ਨੂੰ ੧੬੩੧ ਵਿਚ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ੧੦੬ ਬਰਸ ਉਮਰ ਮਾਣੀ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਛੇ ਸਾਲ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀ।

ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹਰਿਦਾਸ ਤੇ ਖੇਮ ਕੌਰ ਦੇ ਘਰ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਪਰਗਟ ਹੋਏ। ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਘਰ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ: ਪ੍ਰਿਥੀਆ, ਮਹਾਦੇਵ ਤੇ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਪਰਗਟ ਹੋਏ।

ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਛੇ ਸਾਲ, ਗਿਆਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਅੱਠ ਦਿਨ ਗੁਰਿਆਈ ਕੀਤੀ। ਭਾਦਰੋਂ ਸੁਦੀ ਤਿੰਨ, ੧੬੩੮ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ।

ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਬਣਾਇਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਮਹਿਲ ਗੰਗਾ ਜੀ ਵਿਚੋਂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਪਰਗਟੇ।

ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੌਵੀ ਸਾਲ, ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰਿਆਈ ਕੀਤੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ਚਾਰ, ੧੬੬੩ ਬਿ. ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ।

ਅੰਸੂ ੮

(ਗੁਰ ਪਰਨਾਲੀ)

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਵਡਾਲੀ ਵਿਚ ਪਰਗਟ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮਹਿਲ ਸਨ : ਦਮੋਦਰੀ, ਮਰਵਾਹੀ ਤੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਪੰਜ ਪੁੱਤਰ ਸਨ : ਗੁਰਦਿਤਾ, ਸੂਰਜ ਮੱਲ, ਅਨੀਰਾਏ, ਅਟੱਲ ਰਾਏ, ਤੇ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਇਕੱਤੀ ਸਾਲ, ਦਸ ਮਹੀਨੇ, ਛੇ ਦਿਨ ਗੁਰਿਆਈ ਕੀਤੀ। ਚੇਤ ਸੁਦੀ ਪੰਜ, ੧੬੯੫ ਬਿ. ਵਿਚ ਹਜ਼ੂਰ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ।

ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਤੇ ਮਾਤਾ ਨੇਤੀ (ਨੱਤੀ) ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹਰਿ ਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦਿਤੀ। ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਸਨ ਹਰਿਰਾਏ ਤੇ ਧੀਰਮੱਲ।

ਹਰਿ ਰਾਏ ਜੀ ਨੇ

“ਬਯਾਹੀ-ਮਹਿਲਾਂ ਅਸਟ ਮਹਾਨੀ ।
 ਕਿਸ਼ਨ ਕੁਇਰ, ਕੋਟਿ ਕਲਯਾਨੀ ।੯।
 ਤੋਖੀ, ਅਪਰ ਅਨੋਖੀ ਨੀਕੀ ।
 ਰਾਮ ਕੁਇਰ, ਅਰ ਨਾਮ ਲਡੀਕੀ ।
 ਸਪਤਮ ਹੈ ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰੇਮ ਕੁਮਾਰੀ ।
 ਅਸਟਮ ਚੰਦ ਕੋਰ ਸੁਖਕਾਰੀ ।੧੦।”

(ਇਹ ਗੱਲ ਜਚਦੀ ਨਹੀਂ । ਅਸੀਂ “ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ” ਵਿਚ ਨਿਰਨਾ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ ।)
 ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿਚ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋਏ ਰਾਮ ਰਾਏ ਤੇ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ।

ਸੱਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ੨੩ ਸਾਲ, ਛੇ ਮਾਹ, ਚੌਦਾਂ ਦਿਨ ਗੁਰਿਆਈ ਕੀਤੀ ।
 ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ੧੭੧੮ ਬਿ. ਕੱਤਕ ਵਦੀ ਨੌਂ ਨੂੰ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ । ਦੋ ਸਾਲ, ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਉੱਨੀ ਦਿਨ ਗੁਰਿਆਈ ਕਰਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਚੋਤ ਸੁਦੀ ਚੌਦਾਂ, ੧੭੨੧ ਨੂੰ ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ । ਸਮਾਉਣ ਸਮੇਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ‘ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ’ ਕਿਹਾ ।

ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤੇ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਘਰ ਜਨਮੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।
 ਨੌਂਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਹਿਲ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਰਗਟੇ ।

ਨੌਂਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦਸ ਸਾਲ ਸੱਤ ਮਹੀਨੇ, ਇੱਕੀ ਦਿਨ ਗੁਰਿਆਈ ਕੀਤੀ ।
 ਹਜ਼ੂਰ ਮੱਘਰ ਸੁਦੀ ਪੰਜ, ੧੭੩੨ ਬਿ. ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ । ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਤਿੰਨ ਮਹਿਲ ਸਨ ।
 ਜੀਤੋ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ ਹੋਏ । ਦੂਸਰੇ ਸੁਦਰੀ ਜੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਘਰ ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੋਏ ।

“ਤੀਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇਵੀ ਦਾਰਾ ।

ਤਾਂਹਿ ਖਾਲਸਾ ਪੁਤ੍ਰ ਅਪਾਰਾ ।੩੨।”

ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ੩੨ ਸਾਲ, ੧੧ ਮਹੀਨੇ ਗੁਰਿਆਈ ਕੀਤੀ । ਹਜ਼ੂਰ ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ਪੰਜ, ੧੭੬੫ ਨੂੰ ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ।

ਅੰਸੂ ੯

(ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਖਡੂਰ ਆ ਕੇ ਮਾਈ ਭਿਰਾਈ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠ ਗਏ । ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਭਿਰਾਈ ਨੇ ਦਰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੇ ।

ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੂਸਰੇ ਗੁਰੂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬੰਦ ਰਹੇ ।

ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਨੇ ਆ ਕੇ ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ, ਤਾਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ । ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰਿਆ :

“ਜਿਸੁ ਪਿਆਰੇ ਜਿਉ ਨੇਹੁ, ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ ।

ਧ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਸੰਸਾਰਿ, ਤਾ ਕੈ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ ।”

(ਵਾਰ ਸਿਰੀ ਰਾਗ, ਮ: ੨, ਪੰਨਾ ੮੩)

ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਭਾਈ ਬਾਲੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਓ । ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾਇਗਾ ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਲੇ ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਸਾਖੀ ਸੁਣੀ ।

ਅੰਸੂ ੧੦

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨਿੱਤ ਕਿਰਿਆ)

ਗੁਰਦੇਵ ਪਹਿਰ ਦੇ ਤੜਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ, ਉਪਦੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ।

ਲੰਗਰ ਸਾਰੇ ਇਕੇ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਛਕਦੇ ।

“ਚਤੁਰ ਬਰਨ ਤਹਿ ਸਮਸਰ ਬੈਸਹਿ ।

ਜੈਸੇ ਰੰਕ, ਰਾਵ ਭੀ ਤੈਸਹਿ ।

ਮਾਟੀ ਕੇ ਬਾਸਨ ਹੁਇ ਸਾਰੇ ।

ਪੱਤ੍ਰਨ ਮਹਿ ਅਚ ਲੇਹਿ ਅਹਾਰੇ ।੧੧।”

(ਚਤੁਰ ਬਰਨ=ਚਾਰੇ ਵਰਣ : ਬ੍ਰਹਿਮਣ, ਛੱਤਰੀ, ਵੈਸ਼, ਸ਼ੂਦਰ । ਸਮਸਰ=ਬਰਾਬਰ । ਰੰਕ=ਕੰਗਾਲ ਗਰੀਬ । ਰਾਵ=ਰਾਜਾ, ਅਮੀਰ । ਬਾਸਨ=ਬਰਤਨ । ਅਚਲੇਹਿ ਅਹਾਰ=ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕ ਲੈ ਦੇ ।)

ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਗੁਰਦੇਵ ਬਾਲਕਾਂ ਤੇ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਸ਼ਤੀਆਂ ਵੇਖਦੇ । ਸ਼ਾਮ ਵੇਲੇ ਹਜ਼ੂਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ । ਤੇ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਗਈ ਮਹਾਰਾਜ ਬਿਰਾਜਦੇ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਗੋਰਖ ਨਾਥ, ਭਰਥਰੀ, ਚਰਪਟ, ਗੋਪੀ ਚੰਦ, ਈਸ਼ਰ ਨਾਥ ਆਦਿ ਸਿੱਧ ਰਲਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਆਏ । ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਆਪ ਜੋਗ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਅਸਾਂ ਭਗਤੀ ਜੋਗ ਦਾ ਰਸਤਾ ਅਪਨਾਇਆ ਹੈ ।’

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਏਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣਾਇਆ,

“ਜੋਗੁ ਨ ਖਿਥਾ, ਜੋਗੁ ਨ ਡੰਡੈ, ਜੋਗੁ ਨ ਭਸਮ ਚੜਾਈਐ ।”

(ਸੂਹੀ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੭੩੦)

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਜੋਗ ਇਹ ਹੈ

“ਦੀਖਿਆਂ ਆਖਿ ਬੁਝਾਇਆ, ਸਿਫਤੀ ਸਚਿ ਸਮੇਉ ।

ਤਿਨ ਕਉ ਕਿਆ ਉਪਦੇਸੀਐ, ਜਿਨ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਦੇਉ ।”

(ਵਾਰ ਮਾਝ ਮ: ੨ ਪੰਨਾ ੧੫੦)

ਸਿੱਧ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਪਰਯਾਗ [ਅਲਾਹਾਬਾਦ] ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸਲੇਮ [ਸੁਲੇਮਾਨ] ਹਮਾਯੂੰ ਤੋਂ ਆਂਕੀ ਹੋ ਬੈਠੇ । ਹਮਾਯੂੰ ਨੇ ਪਰਯਾਗ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਹਜ਼ਾਯੂੰ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਹਾਰ ਗਿਆ । ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਤਾ ਪੁੱਛ ਕੇ ਹਮਾਯੂੰ ਖੜੂਰ ਆਇਆ । ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਲਕਾਂ ਦੀ ਖੇਡ ਵੇਖ ਰਹੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਹਮਾਯੂੰ ਵੱਲ ਤਕਿਆ ਤਕ ਨਾ ।

ਹਮਾਯੂੰ ਨੇ ਕਰੋਧ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਕਢਣੀ ਚਾਹੀ । ਸੋਚਿਆ

“ਹਤੋਂ ਖੈਚ ਕਰਿ, ਉਰ ਮਹਿ ਠਾਨਹਿ ।

ਤਬ ਮੋਕਹੁ ਇਹੁ ਸਾਹੁ ਪਛਾਨਹਿ ।

ਉਦੈ ਭਯੋ ਐਚਨ ਕੋ ਜਬੈ ।

ਮੁਸਟ ਸੰਗ ਕਰ ਚਿਮਟਿਯ ਤਬੈ ।੫੦॥”

[ਹਤੋਂ = ਮਾਰ ਦਿਆਂ । ਉਦੈ ਭਯੋ = ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ । ਐਚਨ ਕੋ = ਖਿਚਣ ਵਾਸਤੇ । ਕਰ = ਹੱਥ ।]

ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ

“ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੋ ਕਛੁ ਨ ਬਸਾਯੋ ।

ਖੜਗ ਹਤਨ ਹਮ ਪਰ ਚਲ ਆਯੋ ।੫੧॥

ਕਾਇਰ ਭਯੋ ਭਾਜ ਕਰਿ ਆਵਾ ।

ਹਮਹਿ ਸੂਰਤਾ ਚਹੈ ਦਿਖਾਵਾ ।...੫੨॥”

[ਖੜਗ = ਤਲਵਾਰ । ਹਤਨ = ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ । ਸੂਰਤਾ = ਸੂਰਮਤਾਈ ।]

ਹਮਾਯੂੰ ਨੇ ਮਾਫੀ ਮੰਗੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਤੂੰ ਤਲਵਾਰ ਨਾ ਉਠਾਉਂਦੇ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਦਿੱਲੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ । ਹੁਣ ਫਿਰ ਆਵੇਂਗਾ, ਤਾਂ ਕਾਰਜ ਸਰੇਗਾ ।’

ਹਮਾਯੂੰ ਸਿੱਧ ਦੇ ਰਸਤੇ ਈਰਾਨ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਤੇ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਫਤਹਿ ਕੀਤੀ ।

ਅੰਸੂ ੧੧

(ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਭਾਈ ਜੀਵਾ ਰੋਜ਼ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਹੀਂ ਤੇ ਖਿਚੜੀ ਛਕਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਇਕ ਦਿਨ ਹਨੇਰੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ । ਭਾਈ ਜੀਵੇ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਮਹਾਰਾਜ ! ਅੱਜ ਹਨੇਰੀ

ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਦਹੀਂ ਤੇ ਖਿਰੜੀ ਲੈ ਆਵਾਂ।' ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਐਸੀ ਇੱਛਿਆ ਮਤ ਕਰੋ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਹੋ। ਹਨੇਰੀ [ਤੇਜ਼ ਹਵਾ] ਨਾਲ ਜਹਾਜ਼ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਤਾਂਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਸੱਪ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਵਾ ਨਾਲ ਓਥੇ ਧੂੜ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਪਲਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਹੋ ਜੀਵਾ !

“ਪ੍ਰਭੂ ਆਗਯਾ ਮਹਿੰ ਤਥਾ ਸਦੀਵਾ।

ਰਹੁ ਰਾਜੀ ਬਨਿ ਗੁਰਮੁਖ, ਜੀਵਾ।...੧੭।”

ਗੁੱਜਰ ਨਾਮੀ ਲੁਹਾਰ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਨੇਕ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ।

ਰਾਜੇ ਨੇ ਕੁਛ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਬੂਠੇ ਦੋਸ਼ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਛੱਡੇ ਸਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਉਹ ਬੰਦੀਆਂ ਨੇ ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ, ਤੇ ਗੁੱਜਰ ਲੁਹਾਰ ਕੋਲ ਆਏ, ਕਿ ਗੁਰ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਬੇੜੀਆਂ ਕੱਟ ਦੇਹ। ਗੁੱਜਰ ਨੇ ਕੱਟ ਦਿਤੀਆਂ।

ਇਕ ਧਿੰਛਾ ਨਾਈ ਸਵਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਚੱਲੋ।

ਪਾਰੋ ਜੁਲਕਾ ਸ਼ਰਣ, ਆਇਆ ਤੇ ਪੁਛਿਆ, “ਮਹਾਰਾਜ ! ‘ਪਰਮ ਹੰਸ’ ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਹਨ ?”

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਹੰਸ ਪਾਣੀ ਤੇ ਦੁੱਧ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਪਰਮਹੰਸ ਦੇ ਲਛਣ ਹਨ

“ਪਰਮਹੰਸ ਸੋ ਕਹੀਅਹਿ ਰੂਪ।

ਸਤਿ ਚੇਤਨ, ਆਨੰਦ ਅਨੂਪ।

ਤਨ ਤੇ ਨਯਾਰੋ ਜਾਨਹਿ ਐਸੇ।

ਮੰਦਰ ਬਿਖੈ ਬਸਹਿ ਕੇ ਜੈਸੇ।੫੪।...

ਤਨ ਆਤਮ ਸਮਸਰ ਪਯ ਪਾਨੀ¹।

ਕਰਹਿ ਜੁ ਨਰ ਹੁਇ ਹੰਸ ਸਮਾਨੀ।

ਤਿਨ ਕੋ ਪਰਮਹੰਸ ਹੈ ਨਾਮੂ।

ਪਾਵਹਿ ਬ੍ਰਹਮ ਗਯਾਨ ਅਭਿਰਾਮੂ।੫੬।”

ਇਸ ਉਪਦੇਸ਼ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰ ਕੇ ਪਾਰੋ ਪਰਮਹੰਸ ਬਣਿਆਂ।

ਅੰਸੂ ੧੨

(ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਮੱਲੂ ਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ‘ਗੁਰਦੇਵ ! ਮੈਂ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ

1 ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਤੇ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਦੁੱਧ (ਪਯ) ਸਮਝੋ।

ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਕੋਈ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦੱਸੋ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, “ਭਾਈ ਮੱਲੂ ਸਾਹ! ਦੇਹ ਨੇ ਹਰ ਸਾਲ ਬਿਨਸਣਾ ਹੈ, ਤੇ ਆਤਮਾ ਅਮਰ ਹੈ। ਹਰ ਕਰਮ ਇਹ ਧਾਰ ਕੇ ਕਰੋ।”

ਭਾਈ ਕਿਦਾਰੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ, ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ,

“ਕਾਮ ਕੋਧ ਮਹਿ ਜਲਤੋ ਜਗਤ।

ਮੋਹਿ ਉਬਾਰਹੁ ਕਰਿ ਨਿਜ ਭਗਤ। ੧੬।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, “ਅੱਗ ਤੋਂ ਬਚਣ ਵਾਸਤੇ ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਈਦਾ ਹੈ,

“ਤਿਮਿ ਜਗ ਜਲਤਿ ਦੇਖਿ ਕਰਿ ਤਯਾਗੇ।

ਮਿਲਿ ਸਤਿ ਸਗਤਿ ਸੇਵਾ ਲਾਗੇ।

ਸਕਲ ਬਿਕਾਰਨਿ ਤਪਤ ਬਿਨਾਸੇ।

ਸੀਤਲਤਾ ਗੁਰ ਸਬਦ ਪ੍ਰਕਾਸੇ। ੧੭।”

ਫਿਰ ਦੀਪਾ, ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਤੇ ਬੂਲਾ ਹਜ਼ੂਰ ਪਾਸ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਜਨਮ ਮਰਣ ਦਾ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਹੋ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਕਲਿਆਣ ਦੇ ਚਾਰ ਰਸਤੇ ਹਨ : ਗਿਆਨ, ਵੈਰਾਗ, ਜੋਗ ਤੇ ਭਗਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਲੱਛਣ? ਵੈਰਾਗ [ਬਿਰਾਗ] ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਤਨ ਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਮਨ ਦਾ ਹੈ। ਤਨ ਦਾ ਵੈਰਾਗ ਹੈ :

“ਸਕਲ ਪਦਾਰਥ ਤਯਾਗਨ ਕਰੈ।

ਧਨ, ਬਨਿਤਾ, ਸੁਤ, ਸਭ ਪਰਹਰੈ।

ਹਨ ਕਰ ਬਾਹਰ ਕੋ ਤਜ ਦੇਤਿ।

ਰਹੈ ਵਾਸਨਾ ਰਿਦੇ ਨਿਕੇਤਿ। ੩੦।

ਦੂਸਰ ਬ੍ਰਹਮ ਲੋਕ ਲੋ ਸਾਰੇ।

ਬਾਇਸ ਬਿਸਟਾ ਸਮ ਨਿਰਧਾਰੇ।

ਰਿਦੇ ਵਾਸਨਾ ਕਯੋ ਹੂੰ ਨ ਧਰੈ।

ਸੁਪਨਿ ਸਮਾਨ ਜਾਨਿ ਪਰਹਰੈ। ੩੧।

ਪਾਇ ਪਦਾਰਥ ਪਰਾਲਭਧ ਤੇ।

ਭੋਗਤਿ ਹੈ, ਪਰ ਮਨ ਨਹਿ ਬੰਧਤੇ।

ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਦਿਸ ਬ੍ਰਿਤੀ ਲਗਾਵੈ।

ਬਿਸਯ ਬਾਸਨਾ ਤੇ ਉਲਟਾਵੈ। ੩੨।”

[ਧਨ=ਮਾਇਆ। ਬਨਿਤਾ=ਸਿਸਤਰੀ। ਸੁਤ=ਪੁੱਤਰ। ਪਰਹਰੈ=ਤਿਆਗ ਦੇਵੇ। ਰਿਦੇ ਨਿਕੇਤਿ=ਨਿਕੇਤਿ, ਘਰ, ਰਿਦੇ ਰੂਪੀ ਘਰ ਵਿਚ। ਪਰਾਲਭਧ=ਲਿਖੇ ਲੇਖਾਂ ਅਨੁਸਾਰ।]

“ਤਥਾ ਜਗ ਹੈ ਦੋਇ ਪ੍ਰਕਾਰ।

ਇਕ ਤੇ ਕਸ਼ਟ ਜੋਗ ਉਰਧਾਰ ।

ਯਮ, ਨੇਮਾਦਿ ਅਸ਼ਟ ਹੈਂ ਅੰਗ ।

ਸਕਲ ਕਰੈਂ, ਬਹੁ ਵਧੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ।੩੩।”¹

ਆਖਰੀ ਮਨਜਲ ਭਗਤੀ ਦੀ ਹੈ । ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਪਤੀ ਬੂਤ
ਇਸਤਰੀ ਵਾਂਗ ਆਗਿਆ ਪਾਲੇ ।

ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ ।

ਅੰਸੂ ੧੩

(ਹਰੀ ਕੇ ਤੇ ਖਡੂਰ ਦੇ ਚੋਧਰੀ)

ਇਕ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਪਿੰਡ ‘ਹਰੀਕੇ’ ਗਏ । ਸੰਗਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ
ਗਈਆਂ । ਸੁਣ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਚੋਧਰੀ ਵੀ ਆਇਆ । ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪਲੰਘ
ਉਤੇ ਸਿਰਹਾਣੇ ਵੱਲ ਆ ਬੈਠਾ, ਭਾਵੇਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਉਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਮੂੰਹੜਾ ਰਖਿਆ
ਹੋਇਆ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੁੱਪ ਰਹੇ, ਕੋਈ ਬਚਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਬੈਠ ਕੇ ਉਹ
ਚਲਾ ਗਿਆ । ਪਿਛੋਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਇਹ ਕਿੰਨਾ ਮੂਰਖ ਸੀ । ਮੂੜ੍ਹੇ ’ਤੇ ਬੈਠਣ
ਦੀ ਥਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਪਲੰਘ ’ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ । ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਸੁਭਾਵਕ
ਨਿਕਲ ਗਿਆ,

“ਪਲੰਘ ਪੰਘੂਰਾ ਕਛੂ ਨ ਰਹਯੋ ।

ਅਥਿ ਤੇ ਇਨ ਕੋ ਸਭਿ ਕਿਛੁ ਦਹਯੋ ।...੧੨।”

ਸਹਿਜ ਸਹਿਜ ਉਸ ਚੋਧਰੀ ਦਾ ਸਭ ਕੁਛ ਨਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਿਰ ਖਡੂਰ ਆ ਗਏ ।

ਖਡੂਰ ਦਾ ਚੋਧਰੀ ਸ਼ਰਾਬ ਬਹੁਤ ਪੀਂਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਮਿਰਗੀ ਦਾ
ਰੋਗ ਹੋ ਗਿਆ । ਉਸਨੇ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਬਨਤੀ ਕੀਤੀ । ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਫੁਰਮਾ-
ਇਆ, “ਸ਼ਰਾਬ ਤਿਆਗ ਦੇਹ, ਮਿਰਗੀ ਹਟ ਜਾਇਗੀ । ਪਰ ਫਰ ਪੀਵੇਂਗਾ, ਤਾਂ
ਮਿਰਗੀ ਨਾਲ ਜਾਨ ਵੀ ਜਾਇਗੀ ।”

ਚੋਧਰੀ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਛੱਡ ਦਿਤੀ, ਤਾਂ ਮਿਰਗੀ ਵੀ ਹਟ ਗਈ । ਇਕ ਦਿਨ
ਕਾਲੀਆਂ ਘਟਾਂ ਵੇਖਕੇ ਚੋਧਰੀ ਨੇ ਪੀ ਲਈ, ਤੇ ਅਟਾਰੀ ’ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲਗਾ,
“ਤਪਾ ਜੀ ! ਅੱਜ ਮੈਂ ਪੀ ਲਈ ਜੇ ।” ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਮਿਰਗੀ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪਿਆ, ਤੇ
ਚੋਧਰੀ ਅਟਾਰੀ ਤੋਂ ਡਿਗ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ ।

ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਇਕ ਪੁਰਸ਼ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਹੱਥੀਂ ਸੇਵਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕਰਦਾ ।

1 (ਇਸ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਆ ਚੁਕਾ ਹੈ । ਵੇਖੋ “ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ
ਸੋਮੇ” ਤੀਜਾ ਭਾਗ ।)

ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ, ਕਿ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ,
'ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਕਹੇ ਮੈਂ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਜੋ ਹੁਕਮ ਦੇਣ,
ਮੈਂ ਕਰਾਂਗਾ।'

ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ,

“ਬਹੁਤ ਦਿਵਸ ਕੋ ਮੈਂ ਅਭਿਲਾਖੀ।

ਨਿਜ ਮੁਖ ਤੇ ਕਛੁ ਸੇਵ ਨ ਭਾਖੀ।’ ੪੦।

ਕਰਯੋ ਬਾਕ ਤਬ ਬੇਪਰਵਾਹਿ।

‘ਅਗਨ ਜਰਹੁ, ਇਹ ਸੇਵਾ ਆਹਿ।’

ਸੁਨਿ ਤਬਿ ਗਮਨਯੋ ਬਨ ਕੇ ਮਾਂਹੀ।

ਲਕਰੀ ਕਰੀ ਬਟੋਰਨਿ ਤਾਂਹੀ। ੪੧।

ਅਗਨਿ ਪ੍ਰਜੁਲਤ ਹੋਰ ਕਰਿ ਡਰਯੋ।

ਗੁਰ ਬਚ ਪਹਿ ਨਹਿ ਟਿਕਯੋ ਕਰਯੋ। .. ੪੨।”

ਇਕ ਚੋਰ ਮਾਲ ਲਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ
ਉਸਨੇ ਸਭ ਕੁਛ ਸੱਚ ਸੱਚ ਦੱਸ ਦਿਤਾ। ਚੋਰ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਮੈਂ ਤੇ ਦਰਬ ਸਰਬ ਅਬ ਲੇਵੇ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਬਾਕ ਮੋਲ ਮੁਝ ਦੇਵੇ।

ਸੁਨਿ ਕੇ ਧਨ ਲੀਨਸਿ ਲਲਚਾਇ।

ਤਬਿ ਤਸਕਰ ਤਨ ਦੀਨ ਜਲਾਇ। ੪੫।”

ਸੋਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਧਨ ਲੈ ਲਿਆ, ਤੇ ਚੋਰ (ਤਸਕਰ) ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਪ
ਉਸ ਚਿਖਾ ਵਿਚ ਸਾੜ ਦਿਤਾ। ਚੋਰ ਵਾਸਤੇ ਬਬਾਣ ਆ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਹ ਸੱਚਖੰਡ
ਨੂੰ ਗਿਆ।

ਜਿਹੜਾ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਚੋਰੀ ਦਾ ਮਾਲ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਪਕੜਿਆ ਗਿਆ,
ਤੇ ਫਾਂਸੀ ਲਗ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੧੪

(ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਰਬਾ)

ਬਾਸਰਕੇ ਨੱਗਰ ਵਿਚ ਤੇਜੋ ਭੱਲੇ ਦੇ ਘਰ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਪਰਗਟੇ। ਤੇਜੋ ਜੀ ਦੇ
ਡਿੱਠ ਪੁੱਤਰ ਹੋਰ ਵੀ ਸਨ।

“ਅਪਰ ਭਏ ਪੁਨ ਤੀਨ ਸੁਤ ਹਰਖਤਿ ਭਾ ਹੋਰੇ। ੩।”

ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, “ਕੋਈ ਤੀਰਥ ਬ੍ਰਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।’ ਜੋ
ਆਪ ਪੰਚਲ ਹਰਿਦਵਾਰ (ਗੰਗਾ ਜੀ) ਗਏ। ਆਪ ਹਰ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਗੰਗਾ
ਵਿਸ਼ਨਾਨ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂਦੇ। ਇਸਤਰਾਂ ਉੱਨੀ ਵਾਰ ਗਏ। ਸ੍ਰੀ ਅਮਰਦਾਸ ਵੀ ਵੀਹਵੀਂ

ਵਾਰ ਗਏ, ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ 'ਮਿਹੜਾ' ਨਾਮ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦੁਰਗਾ ਨਾਮ ਦੇ ਸਾਰਸੂਤ ਬ੍ਰਹਮਣ ਦੇ ਘਰ ਰਹੇ। ਹਜ਼ੂਰ ਗੰਡੇ 'ਤੇ ਪੈਰ ਧਰ ਕੇ ਲੇਟੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਆਪ ਦੇ ਚਰਣ ਵਿਚ 'ਪਦਮ ਦਾ ਚਿਨ੍ਹ' (ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ ਦਾ ਨਸ਼ਾਨ) ਵਖਿਆ। ਵਿਦਿਆ ਹੋਣ ਲੱਗੇ ਮਹਾਰਾਜ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਦੱਛਣਾ ਦੇਣ ਲਗ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਜਾਂ ਰਾਜਾ ਬਣੋਗੇ, ਜਾਂ ਧਰਮ ਗੁਰੂ। ਓਦੋਂ ਮੈਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਦੱਛਣਾ ਲਵਾਂਗਾ।"

ਹਜ਼ੂਰ ਓਥੋਂ ਵਿਦਿਆ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਮਿਲ ਪਿਆ। ਆਪ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਆਏ, ਤੇ ਉਸਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, 'ਆਪ ਦਾ ਗੁਰੂ ਕੌਣ ਹੈ।' ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਜੇ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਨਿਗੁਰੇ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।' ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਦੀ ਪਰਬਲ ਇੱਛਿਆ ਜਾਗ ਉਠੀ। ਗੰਗਾ ਮਾਤਾ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਅੰਸੂ ੧੫

(ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ, ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਭਤੀਜੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਰੋਜ਼ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੀ। ਇਕ ਰਾਤ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਜਾਗਦੇ ਰਹੇ, ਤੇ ਤੜਕੇ ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਤੋਂ ਬਾਣੀ ਸੁਣੀ।

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਆਏ, ਤੇ ਪੁਛਿਆ, "ਪੁੱਤਰ! ਤੂੰ ਤੜਕੇ ਕਿਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੀ ਸੈਂ। ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਸੁਣਾ।"

ਬੀਬੀ ਨੇ ਸਬਦ ਸੁਣਾਇਆ,

“ਕਰਣੀ ਕਾਗਦੁ ਮਨੁ ਮਸਵਾਣੀ,

ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਦੁਇ ਲੇਖ ਪਏ।...

ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਓਹੁ ਦੇਵੈ,

ਤਉ ਨਾਨਕ ਤ੍ਰਿਸਟਸਿ ਦੇਹਾ।”

(ਮਾਰੂ ਮ: ੧, ਪੰਨਾ ੯੯੦)

ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੁਛਣ 'ਤੇ ਬੀਬੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਹਨ।

ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਖੜੂਰ ਗਏ।

ਪਹਿਲਾਂ ਬੀਬੀ ਇਕੱਲੀ ਅੰਦਰ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ,

“ਬਨਹਿ ਨ ਆਵਨਿ ਬਿਨ ਭਨੇ, ਕਯੋਂ ਚਲਿ ਕਰਿ ਆਏ ।

ਜਿਨਹੁ ਸੰਗ ਆਨਯੋ ਹੁਤੇ, ਤਿਸ ਕਯੋਂ ਨਹਿ ਲਯਾਏ ।...੨੩।”

ਬੀਬੀ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਈ ।

“ਲਖ ਸੰਸਾਰ ਸੰਬੰਧ ਕੋ ਹੁਇ ਸਤਿਗੁਰ ਠਾਂਢੇ¹ ।

ਗਲ ਮਿਲਬੇ ਕਹੁ ਤਯਾਰ ਭੇ, ਪਟ ਤੇ ਕਰ ਕਾਢੇ² ।

ਚਰਨ ਗਹੇ ਸ੍ਰੀ ਅਮਰ ਤਬਿ, ਬੰਦਨ ਕੋ ਠਾਨੀ ।

ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ, ਗੁਰ ! ਮਿਲਨ ਕੇ, ਲਿਹੁ ਦਾਸ ਪਛਾਨੀ ।੨੪।”

ਥਾਤ ਚੀਤ ਪਿੱਛੋਂ ਲੰਗਰ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੋ ਗਿਆ । ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਣ ਜਾ ਬੈਠੇ ।

“ਪਹਿਤ ਭਾਤ³ ਬਰਤਯੋ ਪ੍ਰਥਮ, ਪੁਨ ਆਮਿਖ⁴ ਆਵਾ ।

ਇਕ ਦਿਸ ਪੰਕਤਿ ਮਹਿ ਦਯੋ, ਤਬ ਇਨ ਦਰਸਾਵਾ । ..੨੫।”

ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧਾਰੀ, ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਮਾਸ ਨਾ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਧਰਮ ਰਹੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਸੋਈਏ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਇਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ । ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਹੈ । ਫਿਰ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣਾ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਧਿਆ ਥਾਲ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਅੱਗੇ ਰਖਵਾ ਦਿਤਾ । ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ।

(ਕੁਛ ਹੋਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਕਵੀ ਜੀ ਵੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਸਾਹਾਰੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਮਨ ਮੰਨਦਾ ਨਹੀਂ । ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇਵੀ ਭਗਤ ਸਨ, ਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਵੈਸ਼ਨੋ ਦੇਵੀ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸਨ, ਭਾਵ ਵੈਸ਼ਨੋ ਭੋਜਨ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਫਿਰ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਿਰਤ ਨਾਲ ਹੈ । ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਵਾਲੇ ਸੁਤੇ ਹੀ ਮਾਸ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਮਾਸ ਜੰਗੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਹੈ । ਸੋ ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਹੈ, ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤਕ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਵੀ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵਰਤਦਾ । ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੰਗੀ ਜਰਨੈਲ ਵੀ ਸਨ, ਸਿੱਖ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਸਨ, ਸੋ ਮਾਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ।)

ਅੰਸੂ ੧੬

(ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਸੇਵਾ ਭਾਵ)

ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਜਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਲਈ । ਆਪ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਜਲ ਲਿਆਉਂਦੇ, ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾਉਂਦੇ, ਤੇ ਨਿੱਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ

1 ਖਲੇ ਹੋਏ । 2 ਚਾਦਰ ਵਿਚੋਂ ਹੱਥ ਬਾਹਰ ਕੱਢੇ । 3 ਦਾਲ ਚੌਲ ।

4 ਮਾਸ ।

ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਉਂਦੇ।

ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਡੇਢ ਗਜ਼ ਦਾ ਪਰਨਾ (ਸਿਰੋਪਾਓ ਵਜੋਂ) ਬਖਸ਼ਿਆ। ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਪਰੋਂ ਰੱਸੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਸਮਝ ਕੇ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਉਤਾਰਿਆ।

“ਬਰਖ ਬਹੱਤਰ ਭਈ ਆਰਬਲ, ਤਬਿ ਆਏ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਪਾਸਿ।

ਨਿਬਲ ਸਰੀਰ, ਜਰਜਰੀ ਭੂਤ ਸੁ, ਤਉ ਸੇਵਾ ਕੋ ਧਰਹਿ ਹੁਲਾਸਿ।...੧੦।”

(ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਦ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਏ, ਉਦੋਂ ੭੨ ਬਰਸ ਦੇ ਸਨ। ਭੁੱਟਾਂ ਦੇ ਸਵੱਯਾਂ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, “ਤੀਸ ਇਕੁ ਅਰ ਪੰਜਿ ਸਿਧੁ ਪੈਂਤੀਸ ਨਖੀਣਉ।” = ੩੦ + ੧ + ੫ + ੩੫ = ੭੧ ਸਾਲ। ਭਾਵ ਇਕੱਤਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸ਼ਰਣ ਆਏ। ਸੋ ਉਪਰਲੀ ਪੰਗਤੀ ‘ਬਰਖ ਬਹੱਤਰ ਭਈ ਆਰਬਲ, ਤਬਿ ਆਏ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਪਾਸਿ।’ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਉ ਹੈ।)

ਜੇ ਕੋਈ ਸੇਵਕ ਕਹਿ ਦੇਂਦਾ, ਕਿ ਕਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਵੀ ਖਬਰ ਲੈ ਆ। ਤਾਂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਵੀ ਉਤਰ ਦੇਂਦੇ,

“ਅਬ ਮੇਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਹੈਂ ਸਭਿ ਕਿਛੁ, ਸਦਨ, ਕੁਟੰਬ, ਪਿਤਾ ਅਰ ਮਾਤਿ।

ਇਹੀ ਸਹਾਇਕ ਹੋਹਿ ਅੰਤ ਕੋ,

ਰਹਿ ਏਕਲ ਜਹਿ ਕੋਇ ਨ ਜਾਤਿ।...੧੩।”

ਇਕ ਸਾਲ ਹੋਰ ਬੀਤਣ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪਰਨਾ ਹੋਰ ਦਿਤਾ। ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਵੀ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ।

ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਹਰ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ,

“ਪਾਤ੍ਰ ਸੁਧਾਰਹਿ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਸਬ, ਗਰਮੀ ਬਿਖੈ ਸੁ ਹਾਕਹਿੰ ਪੈਨ।

ਜਬਿ ਜਲ ਪਾਨ ਕਰਹਿ ਲੇ ਆਵਹਿ, ਸੇਜ ਸੁਧਾਰਹਿ ਹਿਤ ਗੁਰ ਸੋਨ।

ਚਰਣ ਅੰਗੂਠੇ ਮਹਿ ਬ੍ਰਿਣ ਪਾਕੋ, ਨਿਜ ਆਨਨ ਮਹਿ ਰਾਖਹਿੰ ਤੋਨ।

ਮੁਖ ਕੇ ਗਰਮ ਸ੍ਵਾਸ ਤੇ ਦੁਖ ਨਹਿ, ਯਾਂਤੇ ਧਰਹਿ ਬੈਠ ਰਹਿੰ ਭੋਨ।੧੯।

ਜਬ ਮੁਖ ਰੁਧਰ ਰਾਂਧਿ ਕਿਛੁ ਆਵਹਿ, ਤਿਸ ਕੋ ਥੂਕ ਦੇਹਿ ਧਰ ਡਾਰ।

ਸੁਖ ਸੋਂ ਸੈਨ ਕਰਹਿ ਗੁਰ ਪੂਰੇ,

ਨਹਿ ਦੁਖ ਹੁਇ, ਇਮ ਰਿਦੇ ਬਿਚਾਰ।...੨੦।”

(ਬ੍ਰਿਣ=ਫੌੜਾ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਜਚਦੀ ਨਹੀਂ। ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਭੱਲਾ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਤਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਘੜੀ ਗਈ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਅੰਧ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਅਧੀਨ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਰ ਸਾਲ ਇਕ ਪਰਨਾ (ਸਿਰੋਪਾਓ) ਵਜੋਂ ਬਖਸ਼ਦੇ, ਤੇ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਉਹ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈਂਦੇ।

“ਪੰਚ ਬਰਖ ਮਹਿ ਪੰਚ ਦਿਯੇ ਗੁਰ,

ਖਸ਼ਟ ਬਰਖ ਮਹਿ ਖਸ਼ਟੋਂ ਦੀਨ।

ਸੰਮਤ ਸਪਤਮ ਮਹਿ ਗੁਰ ਸੇਵਤਿ,
ਪਗ ਅੰਗੁਸ਼ਠ ਧਰਹਿ ਮੁਖ ਲੀਨ ।

ਭਯੋਂ ਕਛੁ ਕੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰਿਦੇ ਮਹਿ, ਜਿਮ ਅਰਣੋਦੈ¹ ਹੋਤ ਨਵੀਨ ।

ਕਰਮਾਤ ਕੀ ਸ਼ਕਤਿ ਭੰਈ ਤਬਿ, ਸਿੱਧਾਂ ਫੁਰਨ ਲਗੀ ਮਨ ਚੀਨ ।੨੧।”

ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਰਮਾਤ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਰੋਗ ਮਿਟਾ ਦਿਤਾ । ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਜਾਗੇ, ਤੇ ਪੈਰ ਅਰੋਗ ਵੇਖ ਕੇ ਨਾਰਾਜ਼ਗੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ,

“ਸੁਨਿ ਪੁਰਖਾ, ਤੈਂ ਕਯਾ ਇਹੁ ਕੀਨਸਿ,

ਜਰਾ ਸ਼ਕਤਿ ਭੀ ਜਰੀ ਨ ਜਾਇ ।

ਤੀਨ ਲੋਕ ਪਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਇਸ ਤਨ ਕੋ ਤਿਨ ਸੀਸ ਨਿਵਾਇ ।

ਉਚਿਤ ਕਸ਼ਟ ਕੇ ਹੈ ਇਹ ਸਦ ਹੀ, ਕਯੋਂ ਇਹੁ ਦੀਨੋ ਰੋਗ ਗਵਾਇ ।

ਅਬਿ ਤੇ ਬਹੁਰ ਨ ਕਰਹੁ ਦਿਖਾਵਨਿ,

ਕਿਸ ਅਸਥਾਨ ਕਿਛੁ ਹੁਇ ਜਾਇ ।੨੨।”

(ਲਉ, ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਪੈਰ ਦੇ ਫੋੜੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਸੀ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਫੋੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ।)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅੰਗੂਠੇ ਉਤੇ ਫਿਰ ਫੋੜਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ।

“...ਨਿਜ ਸਰੀਰ ਪੁਨ ਤਥਾ ਬਨਾਯਹੁ

ਚਰਣ ਅੰਗੂਠੇ ਬ੍ਰਿਣ ਜੁ ਬਡੇਰ ।...।੨੩।”

ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਾਰਾਂ ਬਰਸ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ । ਹਰ ਸਾਲ ਜੋ ਪਰਨਾ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਉਹ ਸਿਰ ਉਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਛਡਦੇ ।

“ਬਡੇ ਮੁਕਟ ਤਿਨ ਕੋ ਤਬ ਹੋਯਹੁ,

ਦਿਨ ਪ੍ਰਤਿ ਭੀਗਹਿ ਨੀਰ ਮਹਾਂਨ ।

ਬਹੁ ਪਪੀਲਕਾ ਬਾਸਾ ਕੀਨਸਿ,

ਅਪਰ ਜੀਵ ਉਪਜੇ ਤਿਸ ਥਾਨ ।੨੪।”

(ਪਪੀਲਕਾ=ਕੀੜੀਆਂ । ਭਾਵ, ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪਰਨੇ ਨਹੀਂ ਉਤਾਰੇ । ਭਿੱਜਦੇ ਰਹਿਣ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਿਰਮ ਚੱਲ ਗਏ । ਅਜੇਹੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਤਾਂ ਉਸਤਤ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿੰਦਿਆ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ । ਜੋ ਸਿੱਖ ਰੋਜ਼ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਉਂਦਾ ਸੀ, ਆਪ ਉਹਨੇ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਨਾ ਕੀਤਾ ? ਅਨਹੋਣੀ ਗੱਲ । ਨਾ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ।)

ਅੰਸੂ ੧੭

(ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲੀ)

ਇਕ ਰਾਤ ਬਾਰਸ਼ ਵਿਚ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਸਿਰ 'ਤੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਬਰਤਨ (ਗਾਗਰ) ਚੁਕੀ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜੁਲਾਹੇ ਦਾ ਘਰ ਸੀ। ਕਰੀਰ ਦੇ ਕਿੱਲੇ ਨਾਲ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਠੇਡਾ ਲੱਗਾ, ਤੇ ਹਜ਼ੂਰ ਖੱਤੀ ਵਿਚ ਡਿਗ ਪਏ।

ਖੜਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਜੁਲਾਹੇ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, 'ਕੌਣ ਹੈ?' ਉਤਰ ਮਿਲਿਆ,

"ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਦਾਸ ਹੋਂ, ਲੈਬੇ ਜਲ ਆਯੋ।੮।"

"ਸੁਨਤਿ ਜੁਲਾਹੀ ਨੇ ਭਨਯੋ, ਔਰ ਨ ਅਸ ਕੋਊ।

ਨਿਰਥਾਵਾਂ ਅਮਰੂ ਫਿਰਹਿ, ਇਸ ਛਿਨ ਹੈ ਸੋਊ।੯।"

"ਸੁਨ ਬੋਲੇ ਸ੍ਰੀ ਅਮਰ ਜੀ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਨਿਥਾਵਾਂ।

ਸੇਵਯੋ ਸਤਿਗੁਰ ਸਭਿ ਬਡੇ ਸੁਭ ਸੁਭਤਿ ਸੁਭਾਵਾ।

ਤੂੰ ਕਮਲੀ ਹੁਇ ਕਹਿਤ ਹੈਂ, ਬੁਧ ਰਿਦੈ ਨ ਕੋਈ।

ਨਹੀਂ ਮਹਾਤਮ ਕੋ ਲਖਯੋ, ਦਾਤਾ ਜਗ ਜੋਈ।੧੧।"

"ਭਈ ਜੁਲਾਹੀ ਬਾਵਰੀ, ਤਿਨਕੇ ਬਚ ਭਾਖੇ।

ਦਾਤਨ ਕਾਟਤਿ, ਮੁਖ ਬਕਹਿ, ਉਰ ਜਿਮ ਅਭਿਲਾਖੇ।੧੩।"

ਦਿਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੋਈ ਬੀਤੀ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, 'ਆਪ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਹੋ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੁਲਾਹੇ ਤੇ ਜੁਲਾਹੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਜੁਲਾਹੀ ਨੂੰ ਸੁਰਤ ਆ ਗਈ।

"ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਨੇ ਸੁਧਿ ਭਈ ਸਮ ਪ੍ਰਥਮ ਜੁਲਾਹੀ।...੧੭।"

ਜੁਲਾਹੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਹੀ ਸਹੀ ਦੱਸ ਦਿਤੀ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਵਰ ਦਿਤੇ,

"ਤੁਮ ਹੋ ਨਿਥਾਵਨ ਥਾਨ। ਕਰਿ ਹੋ ਨਿਮਾਨਹਿ ਮਾਨ।

ਬਿਨ ਓਟ ਕੀ ਤੁਮ ਓਟ। ਨਿਧਰੇਨ ਕੀ ਧਿਰ ਕੋਟ।੨੩।

ਬਿਨ ਜੋਰ ਕੇ ਤੁਮ ਜੋਰ। ਸਮ ਕੋ ਨ ਹੈ ਤੁਮ ਹੋਰ।

ਬਿਨ ਧੀਰ ਕੋ ਬਰ ਧੀਰ। ਸਭਿ ਪੀਰ ਕੇ ਬਡ ਪੀਰ।੨੪।

ਤੁਮ ਹੋ ਸੁ ਗਈ ਬਹੋੜ। ਨਰ ਬੰਧ ਕੋ ਤਿਹ ਛੋੜ।

ਘੜ ਭੰਨ ਬੇ ਸਮਰੱਥ। ਜਗ ਜੀਵਕਾ ਤੁਮ ਹਥ।੨੫।"

ਇਸ ਤਰਾਂ ਬਾਰਾਂ ਵਰ ਦਿਤੇ। ਤੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਇਆ,

"ਇਸ ਮਹਿ ਮੋ ਮਹਿੰ ਭੇਦ ਨਾ ਕੋਈ।

ਅਹੈ ਏਕ ਕੀ ਦੇਹ ਜੁ ਦੋਈ।

ਬਿਦਤ ਭਏ¹ ਗੁਰ ਸੰਗਤ ਮਾਂਹਿ ।

ਗੁਰ ਜੀ ਅਮਰ, ਅਪਰ² ਹੁਇ ਨਾਂਹਿ ।੩੩।”

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪੁਛਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰ—ਮੋਹਨ ਤੇ ਮੋਹਰੀ ਹਨ, ਤੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰੀਆਂ ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਖਡੂਰ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦਾਸੂ, ਦਾਤੂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਨਗੇ ।

“ਦਾਸੂ, ਦਾਤੂ ਸਦਨ ਰਹੈਗੇ ।

ਪਿਖਹਿ ਨ ਤੁਮ, ਇਰਖਾ ਨ ਲਹੈਗੇ ।

ਨਾਹਿ ਤ ਦੇਖ ਪ੍ਰਤਾਪ ਤਿਹਾਰੇ ।

ਜਰਹਿ ਰਿਦੇ ਨਹਿ, ਪਰਹਿ ਬਿਗਾਰੇ ।੪੦।”

ਅੰਸੂ ੧੮

(ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਜਾਣਾ)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਆ ਕੇ ਗੋਂਦੇ ਖੱਤਰੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ,

“ਮੇਰੇ ਗ੍ਰਾਮ ਉਜਾਰ ਪਰਯੋ ਹੈ ।

ਸਰਬ ਭੂਤ ਨੇ ਬਾਸ ਕਰਯੋ ਹੈ ।

ਦੇਵ ਜਿੰਨ ਬਹੁ ਪ੍ਰੇਤਨਿ ਜਾਤੀ ।

ਤਹਾਂ ਕੀਨ ਬਾਸੋ ਉਤਪਾਤੀ³ ।੪।”

ਜੇ ਕੋਈ ਦਿਨੇ ਕੰਧ ਉਸਾਰਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਭੂਤ ਰਾਤ ਨੂੰ ਢਾਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਆਪ ਉਹ ਨੱਗਰ ਵਸਾਵੋ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਗੋਂਦੇ ਨੇ ਕਾਰਨ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਮੇਰਾ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਪੈ ਗਿਆ । ਮੁਕੱਦਮਾ ਦਿੱਲੀ ਤਕ ਗਿਆ । ਮੈਂ ਬੁਠੀ ਸ਼ਹੀ ਥਾਂ ਕੇ ਮੁਕੱਦਮਾ ਜਿੱਤ ਲਿਆ । ਹੁਣ ਓਥੇ ਨੱਗਰ ਵਸਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਭੂਤ ਵੱਸਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦਾਸੂ ਤੇ ਦਾਤੂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਗੋਂਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਆਪ ਫੌਰਨ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥ ਦੀ ਛੜੀ ਦੇ ਕੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ‘ਜਾਓ, ਗੋਂਦੇ ਦੇ ਨਾਮ ਉਤੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਸਾਓ, ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਓਥੇ ਹੀ ਘਰ ਬਣਾਓ ।”

ਅੰਸੂ ੧੯

(ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਸਾਉਣਾ)

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਗੋਂਦੇ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਤਕ ਪਿਛਲੇ ਪੈਰੀਂ ਗਏ। ਓਥੇ 'ਜਪੁ ਜੀ' ਦਾ ਭੋਗ ਪਾ ਕੇ ਫਿਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਤੁਰੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਛਤੀ ਅੱਗੇ ਕਰਕੇ ਹਿਲਾਉਂਦੇ, ਤਾਂ ਭੂਤਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਸੜਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਉਹ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਤੁਰੇ। ਇਕ ਭੂਤਨੀ ਗਰਭਵਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਡਰ ਕੇ ਨੱਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਜੰਮੇ। ਚਰ੍ਹੀ (ਜਵਾਰ) ਦੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਉਹ ਦੇਉ ਜੰਮੇ। ਇਕ ਦੀ ਅੱਖ ਵਿਚ ਜਵਾਰ ਦਾ ਮੁੱਢ (ਬੁੱਢਾ) ਵੱਜ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਣਾ ਦੇਉ ਬਣ ਗਿਆ, ਜੋ ਪਿੱਛੋਂ ਬਠਿੰਡੇ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਵੱਸਿਆ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਓਥੋਂ ਦਸਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਵਿਆ। ਦੂਸਰਾ ਦੇਉ ਮਸੂਰਪੁਰ ਵਾ ਵੱਸਿਆ।

ਦਰਿਆ ਬਿਆਸ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਨੱਗਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰੀ, ਤੇ ਨਾਮ ਰਖਿਆ 'ਗੋਇੰਦਵਾਲ'।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਕਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਖਡੂਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਲੈ ਆਵੋ।

ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਬਾਸਰਕੇ ਗਏ। ਓਥੋਂ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ (ਤੇ ਕੁਛ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ) ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਵੱਸੇ। ਏਥੋਂ ਜਦ ਖਡੂਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ, ਤਾਂ ਵਾਪਸ ਪਰਤਦੇ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਤਕ ਪਿਛਲੇ ਪੈਰੀਂ ਪਰਤਦੇ। ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ,

“ਕੇਤਕ ਸਿੱਖਨ ਤੇ ਸੁਨ ਔਰ।

ਜਲ ਗਾਗਰ ਆਨਤਿ ਇਸ ਠੌਰ।

ਨਦੀ ਬਿਪਾਸਾ ਤੇ ਭਰਿ ਲਯਾਵਹਿ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਕੋ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਵਹਿ।

ਲੇਨਿ ਜਾਹਿ ਚਲ ਪਾਛਲ ਓਰ।

ਆਨਨ^੧ ਰਾਖਹਿ ਤਬ ਗੁਰ ਓਰ।

ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੁਟੰਬੀ, ਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਵੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਵੱਸੇ।

ਅੰਸੂ ੨੦

(ਵਰਣ ਦੇਵਤੇ ਦਾ ਮੌਲ)

ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਬੱਧੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗਏ। ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਅੱਗੋਂ

ਲੈਣ ਆਏ । ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਗਲ ਲਾ ਲਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਘਰ ਵੇਖੇ । ਫਿਰ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਬਿਆਸ ਕੰਢੇ ਜਾ ਖਲੇ ।

“ਸਲਿਤਾ ਕੂਲ ਸਥਿਤ ਕੋ ਜਾਨ ।¹

ਜਲਪਤਿ² ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਭਾ ਤਿਸ ਥਾਨ । ੧੧।

ਰੁਚਿਰ ਜਾਤ ਕੀ ਸਫਰੀ³ ਏਕਾ ।

ਆਗੇ ਧਰ ਕਰਿ ਮਸਤਕ ਟੇਕਾ ।... ੧੨।”

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ.

“ਸੰਗਤਿ ਮਹਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਬਰਤੈ ਹੈਂ ।

ਸਭਿ ਤੇ ਆਗੇ ਜਲ ਮਹਿ ਦੇ ਹੈਂ ।

ਨਾਮ ‘ਬਰਨ’ ਕੋ ਕਰਹਿ ਉਚਾਰ ।

ਇਸ ਸਿੱਖਨ ਮਹਿ ਰੀਤੀ ਡਾਰ । ੧੫।”

(ਪ੍ਰਸਾਦ ਜਲ ਪਰਵਾਹ ਕਰਨਾ, ਸਿੱਖ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ । ਵੇਖਾ ਵੇਖੀ ਹੈ । ਜਲ ਦੇ ਦੇਵਤਾ ‘ਵਰਨ’ ਦੀ ਪੂਜਾ ।)

ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਪਾਸੋਂ ਮੱਛੀ ਬਣਵਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਖਾਧੀ । ਫਿਰ ਸ੍ਰੀ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਖਡੂਰ ਗਏ, ਤੇ ਕਈ ਦਿਨ ਓਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ । ਫਿਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੨੧

(ਖਡੂਰ ਦੇ ਤਪੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਖਡੂਰ ਵਿਚ ਤਪੇ ਦੀ ਬੜੀ ਮਾਨਤਾ ਸੀ । ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਬੜੀ ਈਰਖਾ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਇਕ ਸਾਲ ਬੜੀ ਔੜ ਲਗ ਗਈ, ਬਾਰਸ਼ ਨਾ ਹੋਈ । ਸਾਰੇ ਖਹਿਰੇ ਜੱਟ ਰਲ ਕੇ ਤਪੇ ਪਾਸ ਗਏ । ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਨੰਗਰ ਵਿਚ ਅੰਗਦ ਗੁਰੂ ਕਹਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਹੋ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਪਿੰਡੋਂ ਕੱਢ ਦਿਹੋ, ਤਾਂ ਮੀਂਹ ਪੈ ਵਾਵੇਗਾ ।

ਅੰਸੂ ੨੨

(ਤਪੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਜਾਰੀ)

ਪਿੰਡ ਦੇ ਜੱਟਾਂ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਕਾਰਨ ਮੀਂਹ ਨਹੀਂ

1 ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਬੈਠੇ ਵੇਖ ਕੇ ।

2 ਵਰਣ ਦੇਵਤਾ, ਜਲ ਦਾ ਦੇਵਤਾ, ਖਵਾਜਾ ਖਿਜਰ ।

3 ਸਫਰੀ—ਮਛਲੀ, ਚੰਗੀ ਜਾਤੀ ਦੀ ਮੱਛੀ ।

ਪੈਂਦਾ, ਸੋ ਆਪ ਨੱਗਰ ਛੱਡ ਜਾਵੇ ।

(ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ।)

“ਏਕ ਗ੍ਰਾਮ ਹਿਤ ਦੇਸ ਦੁਖਾਵੈ ।

ਤਉ ਤਿਹ ਤਯਾਗਨ ਹੀ ਬਨ ਆਵੈ ।

ਇਕ ਕੁਲ ਹੇਤ ਗ੍ਰਾਮ ਦੁਖ ਪਾਇ ।

ਤੋ ਤਿਸ ਕੁਲ ਕੋ ਤਯਾਗ ਕਰਾਇ ।੫।

ਇਕ ਕੇ ਤਯਾਗੇ ਕੁਲ ਬਚ ਰਹੇ ।

ਕਰਹਿ ਤਜਨਿ ਯੋਂ ਬੁਧਿ ਜਨ ਕਹੈਂ ।

ਯਾਂ ਤੇ ਤੁਮ ਘਰ ਤਯਾਗਨ ਕਰੇਂ ।

ਸਗਰੋ ਗ੍ਰਾਮ ਚਿੰਤ ਕੋ ਹਰੇਂ ।੬।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਖਡੂਰ ਛੱਡ ਕੇ ਖਾਨਰਜ਼ਾਦੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਇਕ ਥੇਹ 'ਤੇ ਜਾ ਬੈਠੇ ।

ਅੰਸੂ ੨੩

(ਤਪੇ ਦੀ ਮੌਤ)

ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਬਾਸਰਕੇ ਗਏ ਹੋਏ ਸਨ । ਆਪ ਖਡੂਰ ਆਏ, ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ । ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਨੱਗਰ ਦੇ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਜਾਓ, ਤਪੇ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਉਹ ਮੀਂਹ ਪੁਆ ਦੇਵੇ । ਜੇ ਉਹ ਨਾਂਹ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਵੇ । ਅਸੀਂ ਮੀਂਹ ਪੁਆ ਦਿਆਂਗੇ ।’

ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਤਪੇ ਨੂੰ ਜਾ ਕਹੀ । ਉਹਨੇ ਅੱਗੋਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ,

“ਤਪੇ ਕੁਛਕ ਰਿਸ ਕਰ ਮੁਖ ਭਾਖੀ ।

ਮੂਠੀ ਮਹਿਂ ਬਰਖਾ ਨਹਿਂ ਰਾਖੀ ।੧੯।”

ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸ ਆਏ । ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ,

“ਰਵਿ ਅਸਤਨ ਤੇ ਪੂਰਬ ਕਾਲ ।

ਜਹਿਂ ਜਹਿਂ ਜਾਇ ਤਪਾ ਦਰ ਹਾਲ ।

ਤਹਿਂ ਤਹਿਂ ਘਨ ਜਲ ਕੇ ਬਰਖਾਵੈ ।

ਭਰਹਿ ਖੇਤ, ਬਹੁ ਅੰਨ ਪਕਾਵੈ ।੨੦।”

ਲੋਕ ਤਪੇ ਨੂੰ ਧੂਹ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਗਏ । ਤਪਾ ਧੂਹੀਦਾ ਧੂਹੀਦਾ ਮਰ ਗਿਆ । ਮੀਂਹ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਖੇਤ ਭਰ ਗਏ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਗਏ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਪਿੱਠ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਕਰਾਮਾਤ ਕਿਉਂ ਵਿਖਾਈ ਹੈ ।

ਬਹੁਤ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਕੇ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਈ ।

ਅੰਸੂ ੨੪

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਪਸ ਖਡੂਰ ਆਏ)

ਖਡੂਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਜਾ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਲੰਘ ਉਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਖਡੂਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਭੈਰੋਪੁਰ ਦਾ ਖੀਓ ਭੱਲਾ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਇਆ। ਉਹਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਛਕਾਇਆ। ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਖਡੂਰ ਆ ਟਿਕੇ।

ਕੁਛ ਦਿਨ ਬਾਹਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਆਪੋ ਕੁਛ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਖਡੂਰ ਆਏ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਚਰਨ ਇਕ ਹੱਡੀ ਨਾਲ ਛੋਹ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਹੱਡੀ ਤੋਂ ਇਕ ਮਨੁੱਖ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਹ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, 'ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਪਦਮ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਉਸਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ।'

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, 'ਹੁਣ ਤੁਸਾਂ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ, ਅਸੀਂ ਮਿਲਨ ਆਇਆ ਕਰਾਂਗੇ।'

ਅੰਸੂ ੨੫

(ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗਏ)

ਸ੍ਰੀ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਖਿੱਚੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗਏ। ਨਦੀ ਕੰਢੇ ਬੈਠ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਮਰਦਾਸ ਦਾ ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਫੜਕੇ ਖਡੂਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਖੱਬਾ ਹੱਥ ਚਲਦਿਆਂ ਚਲਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਅੱਗੇ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਅਵੱਗਿਆ ਸਮਝ ਕੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਤੋਂ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਛੱਡ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਸਦਾ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾਈ ਰਖਦੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਖਡੂਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪਰਤ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੨੬

(ਸ਼ੀਹਾਂ ਉੱਪਲ)

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੇ ਸਨ।

ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸ਼ੀਹਾਂ ਉਪਲ ਮਿਲ ਪਿਆ। ਉਹ ਇਕ ਸੌ ਬੱਕਰੇ ਲਈ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼ੀਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਐਨੇ ਬੱਕਰੇ ਕਾਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਹਨ।'

ਸ਼ੀਹਾਂ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, 'ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਮੁੰਡਨ ਹਨ। ਸਾਰਾ ਭਾਈਚਾਰਾ ਇਕੱਠਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਬੱਕਰਿਆਂ ਦੀ ਜਠੇਰਿਆਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬਲੀ ਦਿਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।'

“ਸੁਨਿ ਕਰਿ ਬਿਕਸੇ ਗੁਰੁ ਕ੍ਰਿਪਾਲ।

ਭਲੇ ਕਰਨ ਹਿਤ ਕਹਿ ਤਿਸ ਕਾਲ।

ਇਤਨੇ ਜੀਵਨ ਹਿੰਸਾ ਕਰੈਂ।

ਪਾਪ ਬਿਸਾਲ ਅਪਨ ਸਿਰ ਧਰੈਂ ॥੧॥”

ਸ਼ੀਹਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, 'ਮਹਾਰਾਜ! ਐਸਾ ਰਸਤਾ ਦੱਸੋ। ਮੇਰੇ ਜਠੇਰੇ ਵੀ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਾ ਹੋਣ, ਤੇ ਮੈਂ ਪਾਪ ਤੋਂ ਵੀ ਬਚ ਜਾਵਾਂ।'

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ,

“ਹਮਰੇ ਦੁਆਰੇ ਮੁੰਡਨ ਕਰੋ।

ਉਰ ਕੇ ਭਰਮ ਸਰਬ ਪਰਹਰੋ।

ਬਿਘਨ ਜਠੇਰਨ ਕੇ ਨਹਿ ਹੋਇ।

ਸਿਮਰਹੁ ਸਤਿਨਾਮ ਦੁਖ ਖੋਇ ॥੧੫॥”

ਸ਼ੀਹਾਂ ਨੇ ਬੱਕਰੇ ਛੱਡ ਦਿਤੇ, ਤੇ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਸਣੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ।

“ਅਪਨੇ ਬੰਧੂ ਤਹਾਂ ਹਕਾਰੇ।

ਬਹੁਰ ਪੁੱਤਰ ਕੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ।

ਮੁੰਡਨ ਰੀਤ ਬੰਸ ਕੀ ਜੈਸੇ।

ਭਲੀ ਭਾਂਤਿ ਕਰਵਾਇਵ ਤੈਸੇ ॥੧੬॥”

(ਕੀ ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ 'ਮੁੰਡਨ' ਜਾਇਜ਼ ਹੈ? ਅਸਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿੱਖ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਮੁੰਡਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਾ ਰਹੀ। ਏਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਦਬਾ ਪਾ ਕੇ ਲਿਖਵਾਈਆਂ ਜਾਪਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸ਼ੀਹਾਂ ਉਪਲ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਈ ਵਾਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਜਾਇਆ ਕਰਦੇ। ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਗੁਰਿਆਈ ਦੇਣ ਦੀ ਸਾਮਗਰੀ ਵੀ ਮੰਗਵਾ ਲਈ। ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਲਿਆ।

ਅੰਸੂ ੨੭

(ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਇ। ਗੱਦੀ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ।)

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਬਖਸ਼ ਦਿਤੀ।

“ਕਹਿ ਪਹਿਰਾਏ ਬਸਤ੍ਰ ਨਵੀਨ । ਨਾਮਾਖੀ ਪਲਾਕ ਉਠ”
ਤਿਲਕ ਭਾਲ¹ ਨਿਜ ਕਰ ਸੋ ਕੀਨ ।੯।”... ਭਲ ਨ ਮਸਿਸ ਉਠ

“ਪੈਸੇ ਪੰਚ, ਨਾਲੀਅਰ ਏਕ । ਚਿਤ ਚਿਤ ਮਾਧੀ ਹੁਲੀਓ ਖੀਤ
ਲੇ ਬੁੱਢੇ ਤੇ ਜਲਧਿ ਬਿਬੇਕ² ।੧੯। ਭਲ ਨ ਭਲਿ ਚਲੀਓ

ਠਾਂਢੇ ਭਏ ਪ੍ਰਦੁੱਛਨ ਦੀਨੀ । ਸਿਖਰੀ ਨੀ ਲਭ ਸਭੀ ਹਠ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਘਰ ਕੀ ਰੀਤਿ ਸੁ ਕੀਨੀ । ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਨਭ

ਪੈਸੇ ਪੰਚ ਅਗਾਰੀ ਧਰੇ । ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ
ਝੋਲੀ ਮਹਿੰ ਨਲੇਰ ਧਰ ਖਰੇ ।੨੦। ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ

ਕਰਿ ਬੰਦਨ ਸਿੰਘਾਸਨ ਦੀਨਾ । ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ
ਸਭਿ ਕੋ ਬਾਕ ਉਚਾਰਨ ਕੀਨਾ । ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ

ਮੇਰੇ ਸਿੱਖ ਪੁਤ੍ਰ ਕੈ ਦਾਸ । ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ
ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਜੋ ਚਹਿ ਮਮ ਪਾਸ । ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ

ਸੋ ਸਭ ਉਠਹੁ ਬੰਦਨਾ ਠਾਨਹੁ । ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ
ਨਹੀਂ ਅਪਰ ਬਿਧਿ ਮਨ ਮਹਿ ਆਨਹੁ ।...੨੨।” ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ । ਫਿਰ ਸੰਗਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ
ਜੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ । ਪਰ ਦਾਸੂ ਦਾਤੂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਟੇਕਿਆ । ਤਾਂ

“ਦਾਸੂ ਸਾਥ ਭੁਨਯੋ ਗੁਰ ਨਾਥ । ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ
‘ਉਠ ਤੁਮ ਭੀ ਟੇਕੋ ਨਿਜ ਮਾਥ ।’ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ

‘ਸੁਨਹੁ ਪਿਤਾ, ਇਹੁ ਦਾਸ ਹਮਾਰਾ । ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ
ਇਕ ਤੋ ਲੀਨਸਿ ਮਮ ਅਧਿਕਾਰਾ ।੨੪। ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ

ਦੁਤੀਏ ਉਠ ਕਰਿ ਸੀਸ ਨਿਵਾਵੈਂ । ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ
ਇਹ ਤੋ ਹਮ ਤੇ ਨਹਿੰ ਬਨਿ ਆਵੈ ।...੨੫।” ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਾਤੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ । ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਮੱਥਾ ਨਹੀਂ ਟੇਕਿਆ । ਸਾਰੀ
ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਿਆ ।

ਸਿੱਖ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ,
“ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਨਿਜ ਦੇਹ ਸਮੇਤ ।

ਕੀਨ ਗਮਨ ਬੈਕੁਠ ਨਿਕੇਤ ।੩੨। ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ
ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਆਦਿ ਜੇ ਭਏ । ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ

ਬਹੁਤ ਸਰੀਰ ਸਮੇਤ ਸੁ ਗਏ ।੩੩।” ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ ਚਿਤ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਇਸ ਭਾਵਨਾ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਕੇ, ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਏ ।

1 ਭਾਲ=ਮਸਤਕ । ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਤਿਲਕ ਲਾਇਆ ।

2 ਭਾਵ ਹੈ; ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ।

“ਭਏ ਅਲੋਪ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਤੇ ।
 ਹੁਤੇ ਸਮੀਪ ਨ ਕਹੂੰ ਨਿਹਰਤੇ ।
 ਦੇਖਿ ਚਲਿਤੁ ਬਿਸਮ ਮਤਿ ਰਹੀ ।
 ਅਦਿਕੁਤ ਲੀਲਾ ਜਾਤ ਨ ਕਹੀ ।
 ਚਹੂੰ ਦਿਸ ਬੋਲ ਉਠੇ ਸਿੱਖ ਸਾਰੇ ।
 ਤਨ ਜੁਤਿ ਗੁਰ ਬੈਕੁੰਨ ਪਧਾਰੇ ।...੩੮।”

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਜੋਸ ਗਾਇਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਫਿਰ ਸਿੰਘਾਸਣ ਉਤੇ ਪਰਗਟ ਹੋ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੨੮

(ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ।)

ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਇਹ ਘਰ ਛਡ ਦਿਹੋ । ਜਿੱਥੇ ਕਰੀਰ ਦਾ ਕਿੱਲਾ ਹਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਨੇੜੇ ਸਾਡਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨਾ ।’

ਜੁਲਾਹਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਧਨ ਦੇ ਦਿਤਾ । ਉਹ ਹੋਰ ਥਾਂ ਜਾ ਵੱਸੇ । ਸਭ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਾਦਰ ਤਾਣ ਕੇ ਲੇਟ ਗਏ, ਤੇ ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ, ੧੬੦੯ ਬਿ. ।

“ਸੋਲਹ ਸੈ ਸੰਮਤ ਹੁਤੋ ਨੌਂ ਉਪਰ ਤਿਸ ਜਾਨ ।

ਚੇਤ ਸੁਦੀ ਤਿਥਿ ਚੋਥ ਤਬਿ ਸ੍ਰੀ ਅੰਗਦ ਪ੍ਰਸਥਾਨ ।੫੦।”

“ਸੰਮਤ ਦ੍ਵਾਦਸ ਮਾਸ ਖਟ, ਨੌਂ ਦਿਨ ਉਪਰ ਦੀਨ ।

ਗੁਰਤਾ ਗਾਦੀ ਪਰ ਥਿਰੇ, ਅੰਗਦ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰਬੀਨ ।੫੩।”

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੨੯

(ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕਥਾ)

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਭਜਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਹੋਇ ਬੈਠੇ । ਭਾਈ ਬੱਲੂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਰਾਹੀਂ ਬੱਲੂ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ । ਬੱਲੂ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਕ ਪੁਚਾਈ । ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਹਰ ਸਿੰਘਾਸਣ ’ਤੇ ਬੈਠੇ । ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋਈਆਂ ।

ਅੰਸੂ ੩੦

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਿੱਤ-ਕਰਮ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਹਜ਼ੂਰ ਉਠਦੇ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਬੱਲੂ ਨਦੀ ਤੋਂ ਜਲ ਲਿਆ ਕੇ
ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਉਂਦਾ। ਫਿਰ ਸਾਫ਼ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨ ਕੇ,

“ਤਿਲਕ ਲਗਾਵਹਿ ਭਾਲ ਮਹਿ ਸੁਭ ਚੰਦਨ ਕੇਰਾ।

ਬਹੁਰ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪਰ ਬਿਰਹਿ ਇਕ ਮਨ ਤਿਸ ਬੇਰਾ।... ੪।”

(ਕੀ ਪਹਿਲੇ ਦੋਵੇਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਵੀ ਤਿਲਕ ਲਗਾਉਂਦੇ ਸਨ? ਜੇ ਨਹੀਂ,
ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਹੀ ਕਿਉਂ ਲਗਾਉਂਦੇ ਸਨ? ਸਿੱਖੀ ਨਾਲ ਤਿਲਕ ਦਾ
ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਵਾਕ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਅਸਰ ਥੱਲੇ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ
ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਲਿਖਦੇ ਹਨ: “ਤਿਲਕ ਜੰਝੂ ਰਾਖਾ ਪ੍ਰਭ ਤਾ ਕਾ।” ਤਾ ਕਾ,
ਭਾਵ ਦੂਸਰਿਆਂ ਦਾ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤਿਲਕ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ, ਤਾਂ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ
ਸਾਫ਼ ਲਿਖਦੇ, ਕਿ ਆਪਣੇ ਤਿਲਕ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ।)

ਫਿਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ, ਉਪਦੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ।

ਕਵੀ ਜੀ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕੱਦ ਮਧਰਾ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

“ਪਰਮ ਬ੍ਰਿਧ, ਕਦ ਲਘੁ ਜਿਨਹੁ, ਗੁਰ ਤ੍ਰਿਤੀ ਅਨੂਪਾ।੬।”

ਲੰਗਰ ਸਭ ਵਾਸਤੇ ਇੱਕੋ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ।

“ਆਸ਼੍ਰਮ ਬਰੰਨ ਬਿਚਾਰ ਨਹਿ, ਇਕ ਪੰਗਤਿ ਬੈਸੇਂ।

ਸੁੰਦਰ ਬਿਸਦ ਮਰਾਲ ਸਭਿ ਇਕ ਸਮ ਹੂੰ ਜੈਸੇ।੧੪।”

ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸਵਾਦੀ ਭੋਜਨ ਵਰਤਦਾ, ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਅਲੂਣਾ ਓਗਰਾ
(ਦਲੀਆ) ਛਕਦੇ।

ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਕੇਸ਼ੋ ਗੋਪਾਲ ਪੰਡਤ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ
ਕਥਾ ਸੁਣਾਉਂਦਾ। (ਗ੍ਰੰਥ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਥਾ ਹੁੰਦੀ।) ਫਿਰ
ਰਬਾਬੀ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਦਾ ਸਫੈਦ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨਦੇ ਸਨ।

ਰਾਸ਼ਨ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਆਵੇ, ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਸਭ ਵਰਤਾ ਦੇਂਦੇ।

ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਮਿਲਦਾ, ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ “ਸਤਿਗੁਰੂ, ਪੈਰੀਂ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ।”

“‘ਪੈਰੀਂ ਪਵਣਾ ਸਤਿਗੁਰੂ’ ਆਪਸ ਮਹਿ ਹੋਈ।... ੨੫।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਨਿਯਮ ਬਣਾ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦ
ਛਕਣ ਵਾਲਾ ਹੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ।

“ਪ੍ਰਥਮ ਦੇਗ ਮਹਿ ਜਾਇਕੇ ਭੋਜਨ ਕੋ ਖਾਵੇ।

ਪੁਨ ਦਰਸ਼ਨ ਗੁਰ ਕੋ ਕਰਹਿ ਚਲ ਕਰ ਵਿਗ ਜਾਵੇ।... ੨੬।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਵੱਸੇ।

ਅੰਸੂ ੩੧

(ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਨੂੰ ਹਰੀਪੁਰ ਭੇਜਣਾ)

ਇਕ ਦਿਨ ਬੱਲੂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸ ਘਰ ਬਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਦਿਆਰ ਨੀ ਲੱਕੜੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

“ਭ੍ਰਾਤਾ ਕੋ ਇਕ ਸੁਤ ਹੁਤੋ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਨਾਮੂੰ।...ਪ।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਰਾਜਾ ਹਰੀਪੁਰ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਲੱਕੜੀ ਲਿਆਓ।

ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਮਹਾਰਾਜ, ਪੈਸੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲੱਕੜੀ ਕਿਵੇਂ ਲਿਆ ਸਕਾਂਗਾ। ਜਾਂ ਕੋਈ ਅਜਮਤ ਬਖਸ਼ ਦਿਹੋ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਬਣਾ ਕੇ ਲੱਕੜੀ ਲਿਆ ਸੱਕਾਂ।’

ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ‘ਮਹਾਰਾਜ! ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਤੇ ਡੈਣਾਂ (ਡਾਕਨੀ) ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਮੇਰਾ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਨਾ ਭੇਜੋ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ,

“ਤੋਹਿ ਪੁੱਤ੍ਰ ਕੋ ਭੈ ਨਹੀਂ ਗਨ ਭੂਤ ਜੋ ਪ੍ਰੇਤਾ।

ਡਾਕਨਿ ਬਪਰੀ ਕਿਆ ਕਰੈਂ, ਬਡ ਭਾ ਬਲ ਏਤਾ। ੧੩।

ਬੀਰ ਬਵੰਜਾ, ਜੋਗਨੀ ਇਸ ਆਇਸਾ ਮਾਨੈ।

ਸਰਬ ਸੁਰਾਸੁਰ^੨ ਜਿਤ ਕਿਤੀ ਡਰ ਧਰੈਂ ਮਹਾਨੈ। ੧੪।”

“ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਹਕਾਰ ਪੁਨ ਨਿਜ ਨਿਕਟ ਬਿਠਾਵਾ।

ਇਕ ਰੁਮਾਲ ਕਰ ਪੋਛਨੋ ਗੁਰ ਹਾਥ ਉਠਾਵਾ।

ਦਯੋ ਤਿਸਹਿ ਸਮਝਾਇ ਕਰਿ ਇਸ ਅਜਮਤ ਭਾਰੀ।

ਚਹਿਹਿ ਜਿ ਕਿਸਹਿ ਸੰਘਾਰ ਦਿਹੁ, ਚਹਿ ਮ੍ਰਿਤਕ ਜਿਵਾਰੀ। ੧੫।”

“ਲੇ ਰੁਮਾਲ ਸਿਰ ਪਰ ਧਰਯੋ ਖੁਲ ਗਏ ਕਪਾਟਾ।

ਸਭ ਸਿੱਧਾਂ ਆਗੇ ਖਰੀ, ਹੋਰਯੋ ਬਡ ਠਾਟਾ।...੧੬।”

ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਹਰੀਪੁਰ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਸਭ ਲੋਕ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਨੇ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਇਕ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਰਾਜੇ ਦਾ ਇਕੋ ਪੁੱਤਰ ਸੀ, ਉਹ ਅੱਜ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਇਹ ਸਮਾਂ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਵਧਾਉਣ ਦਾ। ਉਸ ਨੇ ਰਾਜ ਮਹਿਲ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਇਕ ਮੰਤਰੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਮਰਿਆ ਪੁੱਤਰ ਜਿਉਂ ਪਵੇਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹੋਣਾ ਮੰਨੋ।

ਰਾਜਾ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਕੰਵਰ ਦੀ ਲੋਥ ਉਸਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ

ਲਿਆ ਧਰੀ। ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਨੇ ਉਹ ਰੁਮਾਲ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਭਿਉਂ ਕੇ, ਜਲ ਮਿਰਤਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਤੇ ਰੁਮਾਲ ਉਹਦੇ ਮੱਥੇ ਨਾਲ ਛੁਹਾਇਆ, ਤਾਂ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੩੨

(ਰਾਜਾ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ)

ਰਾਜਾ ਪਰਜਾ ਸਭ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਦੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗੇ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ। ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਇਮਾਰਤੀ ਲੱਕੜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਭਿਜਵਾਈ।

ਲੱਕੜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਪੁੱਜੀ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਾਰੀ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿਤੀ।

“ਬਾਈ ਜਾਤ ਜੁ ਖੱਤ੍ਰੀ ਕੁਲ ਕੀ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬਾਸ ਤਿਨ ਲੀਨ ॥੮॥”

ਲੰਗਰ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ, ਉਹ

“ਬਚੇ ਅਹਾਰ ਜੋ ਲੰਗਰ ਮਾਹੀ, ਸੋ ਸਭ ਗੁਰੂਅਨ ਦੇਹਿ ਖੁਲਾਇੰ।”

ਪਸੂ ਅਘਾਏ¹ ਸੇਖ² ਪੁਨ ਰਹਿ ਜੋ ਸਰਬ ਬਿਪਾਸੀ ਮਹਿੰ ਦੇ ਪਾਇ ॥੧੧॥”

ਓਧਰ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪੂਜਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਰੁਮਾਲ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਉਹ ਸਭ ਦੀਆਂ ਕਾਮਨਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰੇ। ਉਹ ਸੋਚਦਾ, ਜੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਰੁਮਾਲ ਲੈ ਲੈਣਾ ਹੈ, ਤੇ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਕਰਾਮਾਤ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣੀ ਹੈ, ਸੋ ਏਥੇ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ, ਤਾਂ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਨੇ ਅਗੋਂ ਬਹਾਨਾ ਘੜ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਦੇਰ ਨਾਲ ਆਵਾਂਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਸਮਝ ਲਈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਰੁਮਾਲ ਮੰਗਵਾ ਲਿਆ।

“ਅਜਮਤ ਜੁਕਤਿ ਰੁਮਾਲ ਸੁ ਤਤਛਿਨ ਗੋਇੰਦਵਾਲ, ਚਹਯੋ, ਚਲਿਆਉ।

ਚਿੰਤਨ ਤੇ ਤੂਰਨ³ ਹੀ ਆਯਹੁ, ਛੂਛੋ ਸਾਵਨ ਤਹਾਂ ਰਹਾਉ ॥੨੦॥”

ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਰਾਜੇ ਤੇ ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਇਆ। ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਆਏ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਵਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀ ਆ ਲੱਗਾ ਤੇ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਮੰਨੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਖਸ਼ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੩੩

(ਰਾਜਾ ਵਾਪਸ ਗਿਆ—ਸੱਚਨ ਸੱਚ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ।)

ਰਾਜੇ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ, ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕ ਕੇ ਆਉਣ। ਪਰ

“ਨਰ ਸੰਗੀ ਸਭਿ ਹੀ ਸੰਗ ਆਨਹਿ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੂਪ ਨ ਆਵਨ ਪਾਇ।...੪।”

ਫਿਰ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ, ਕਿ ਸਫੈਦ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਨੰਗੇ ਮੂੰਹ ਆਉਣ।

“ਸਭ ਸੋਂ ਕਹਹੁ ਸਵੇਤ ਕਰਿ ਪੋਸਸ, ਮੁਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਛਪਾਵਹਿ ਕੋਇ।...੬।”

“ਸਤਿਗੁਰ ਖਰੇ ਰਹਿਤ ਗਹਿ ਕੀਲਕਾ^੧ ਬੀਚ ਚੁਬਾਰੇ ਉਚ ਅਵਾਸੁ।

ਹੁਤੀ ਦਰੀਚੀ^੨ ਨਿਕਟ ਤਿਸੀ ਕਹੁ, ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਹਿ ਜਿਨਹੁਂ ਕਹੁ ਪਯਾਸ।੬।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿੱਲੀ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਬਾਰੀ ਵਿਚ ਆ ਖਲੇ। ਲੋਕ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਲੰਘਦੇ ਜਾਂਦੇ। ਰਾਜਾ ਰਾਣੀਆਂ ਸਮੇਤ ਆਇਆ। ਇਕ ਨਵੀਂ ਰਾਣੀ ਨੇ ਸ਼ਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਕੇ ਮੂੰਹ ਛੁਪਾ ਲਿਆ। (ਘੁੰਡ ਕਢ ਲਿਆ)। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁਭਾਵਕ ਬੋਲੇ,

“ਇਹ ਕਮਲੀ ਕਿਸ ਕਾਰਨ ਆਈ, ਜੇ ਹਮਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹਿਂ ਭਾਇ।੧੩।”

ਉਹ ਰਾਣੀ ਕਮਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਹਨੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾੜ ਦਿਤੇ ਤੇ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਨੱਸ ਗਈ।

ਰਾਜਾ ਕਈ ਦਿਨ ਰਿਹਾ। ਵਿਦਿਆ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ,

“ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਗੁਰੂ ਹੈ ਤੁਮਰੇ, ਇਸ ਕੇ ਨਿਤਿ ਮਾਨਹੁਂ ਹਿਤ ਕੀਨ।...੧੬।”

ਰਾਜਾ ਬਾਕੀ ਰਾਣੀਆਂ ਸਮੇਤ ਵਾਪਸ ਹਰੀਪੁਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਇਕ ਸੇਵਕ ਜੰਗਲ ਚੋਂ ਲੱਕੜੀਆਂ ਲਿਆਇਆ ਕਰਦਾ। ਹਰ ਗੱਲ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਉਹ ‘ਸੱਚਨ ਸੱਚ’ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿੰਦਾ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ‘ਸੱਚਨ ਸੱਚ’ ਰੱਖ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਇਕ ਭੂਰਾ ਹੀ ਉਪਰ ਰਖਦਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸੱਚਨ ਸੱਚ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਲੱਕੜੀਆਂ ਲੈਣ ਗਿਆ। ਉਹ ਰਾਜੇ ਦੀ ਰਾਣੀ ਪਾਗਲ, ਨੰਗੇ ਸਰੀਰ, ਸੱਚਨ ਸੱਚ ਦੇ ਗਲ ਆ ਪਈ, ਤੇ ਨੌਂਹ ਮਾਰ ਕੇ ਤੇ ਦੰਦੀਆਂ ਵੱਢ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਸੱਚਨ ਸੱਚ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆ ਸੁਣਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਖੜਾਉਂ ਬਖਸ਼ੀ, ਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਜਦੋਂ ਉਹ ਤੇਰੇ ਨੇੜੇ ਆਵੇ, ਇਹ ਖੜਾਉਂ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਨਾਲ ਫੁਹਾ ਦੇਣੀ। ਉਹ ਹਰੀ ਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪਾਗਲ ਰਾਣੀ ਹੈ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸੱਚਨ ਸੱਚ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਰਾਣੀ ਫਿਰ ਦੌੜ ਕੇ ਆਈ। ਸੱਚਨ ਸੱਚ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਖੜਾਉਂ ਰਾਣੀ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਮਾਰੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆ ਗਈ।

ਆਪਣਾ ਨੰਗਾ ਸਰੀਰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਹ ਸ਼ਰਮ ਨਾਲ ਬੈਠ ਗਈ। ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਕੋਲੋਂ ਪਰਦਾ ਮੰਗਿਆ। ਸੱਚਨ ਸੱਚ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕੰਬਲ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਖੜਾਉਂ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਹੁਣ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਭਜਨ ਕਰੋ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਖੜਾਉਂ ਛੁਹਾਉਗੇ, ਉਸ ਦੇ ਸਭ ਰੋਗ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।'

ਅੰਸ ੩੪

(ਦਾਤੂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੱਤ ਮਾਰੀ)

“ਸ੍ਰੀ ਅੰਗਦ ਬੈਕੁੰਠ ਪਧਾਰੇ।

ਕਰੀ ਤੇਰੁਵੀਂ ਜਬਹਿ ਪਿਛਾਰੇ। ੧੭।

ਬੁਢੇ ਉਰ ਬਿਚਾਰ ਕਰ ਨੀਕਾ।

ਦੀਨਸ ਅਮਰ ਗੁਰੂ ਕਹੁ ਟੀਕਾ।

ਦਾਤੂ ਨੇ ਨਿਜ ਬਲ ਕੇ ਧਾਰੇ।

ਲੇ ਸਭ ਤੇ ਬਾਂਧੀ ਦਸਤਾਰੇ। ੧੮।

ਬੈਠਹਿ ਨਿਤ ਗਾਦੀ ਪਰ ਸੋਇ।

ਪੂਜਾ ਕਰਨਿ ਆਇ ਨਹਿ ਕੋਇ।...੧੯।”

ਦਾਤੂ ਦੇ ਹਮਜੋਲੀ ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਹਨੇ ਮਾਰਦੇ,

“ਤੁਮ ਸਪੂਤ ਬੈਠੇ ਰਹਿ ਛੂਛੇ।

ਆਇ ਨਹੀਂ, ਕੋ ਬਾਤ ਨ ਪੂਛੇ।...੨੦।”

ਈਰਖਾ ਵਿਚ ਸੜੇ ਦਾਤੂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ,

“ਅਮਰ ਗੁਰੂ ਕੋ ਜਾਇ ਸੰਘਾਰੋਂ।

ਗੁਰਤਾ ਗਾਦੀ ਬਹੁਰ ਸੰਭਾਰੋਂ। ੨੧।”

ਦਾਤੂ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਸਣੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਅੱਗੇ ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਸਜ਼ੋਤ ਸਨ। ਦਾਤੂ ਜੀ ਨੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੱਤ ਕਢ ਮਾਰੀ।

“ਰਿਸ ਕਰਿ ਉਰ ਮਹਿ ਲਾਤ ਪ੍ਰਹਾਰੀ।

ਜਿਮ ਲਛਮੀ ਪਤਿ ਕੇ ਭ੍ਰਿਗੂ ਮਾਰੀ। ੨੨।”

(ਰਿਸ ਕਰਿ=ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ। ਉਰ=ਹਿਰਦਾ, ਛਾਤੀ। ਲਛਮੀ ਪਤਿ=ਵਿਸ਼ਨੂ। ਜਿਵੇਂ ਭ੍ਰਿਗੂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਨੂ ਨੂੰ ਲੱਤ ਮਾਰੀ ਸੀ। ਭ੍ਰਿਗੂ, ਸ਼ਿਵਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ।)

“ਸਿੰਘਾਸਨ ਤੇ ਗਿਰ ਕਰਿ ਪਰੇ।

ਬ੍ਰਿਧ ਸਰੀਰ ਕੰਪ ਕਹੁ ਕਰੇ।

ਬਹੁਰ ਸੰਭਾਰ ਉਠੇ ਤਤਕਾਲਾ।

ਗਹਿ ਦਾਤੂ ਕੇ ਚਰਨ ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ ।੩੩।

(ਨਮਰਤਾ ਦੀ ਹੱਦ ਹੈ ।) ਹਜ਼ੂਰ ਦਾਤੂ ਦੇ ਪੈਰ ਫੜ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਆਪ ਨੂੰ ਚੋਟ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਗੀ ?”

ਦਾਤੂ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਹੁਣੇ ਏਥੋਂ ਚਲੇ ਜਾਓ । ਗੱਦੀ ਦਾ ਹੱਕ ਮੇਰਾ ਹੈ ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਠ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਚਲੇ ਗਏ । ਦਾਤੂ ਗੱਦੀ ਮੱਲ ਬੈਠਾ । ਸਹਿਜ ਸਹਿਜ ਸੰਗਤ ਵੀ ਚਲੀ ਗਈ । ਰਹਿ ਗਿਆ ਦਾਤੂ ਤੇ ਕੁਛ ਉਸ ਦੇ ਸਾਥੀ ।

ਅੰਸ ੩੫

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਗਿਆਤ ਵਾਸ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਾਤ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਛੁਡ ਕੇ ਬਾਸਰਕੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ । ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਹਜ਼ੂਰ ਜਾ ਬੈਠੇ, ਤੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਲਿਖ ਦਿਤਾ,

“ਇਸ ਦਰ ਜੋ ਨਰ ਕਰਹਿ ਉਪਾਰੇ ।

ਤਿਸ ਕੇ ਗੁਰ ਨਹਿ ਸਿੱਖ ਹਮਾਰੇ ।੩।”

(ਉਪਾਰੇ=ਖੁਹਲੇ । ਅਗਲੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ‘ਨਹਿ’ ‘ਦਿਹਲੀ ਦੀਪਕ’ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ, ਨਾ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਗੁਰੂ ਹਾਂ, ਨਾ ਉਹ ਸਾਡਾ ਸਿੱਖ ।)

ਪਿੱਛੇ ਦਾਤੂ ਨੇ ਗੱਦੀ ‘ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ । ਪਰ ਸੰਗਤ ਕੋਈ ਨਾ ਆਵੇ ।

ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਦਾਤੂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਉਠਾਇਆ ਤੇ ਖਡੂਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ । ਰਾਹ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਲੁਟੇਰਿਆਂ ਨੇ ਲੁੱਟ ਲਿਆ । ਦਾਤੂ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਇਆ ਘਰੇ ਬੈਠਾ ਰਹੇ । ਜਿਹੜੀ ਲੱਤ ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਾਰੀ ਸੀ, ਉਸ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਦਰਦ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ ।

ਓਧਰ ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਗਤ ਉਦਾਸ ਰਹਿਣ ਲੱਗੀ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਰਲ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਪਾਸ ਗਏ । ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਅੰਤਰ ਧਿਆਨ ਹੋ ਕੇ ਵੇਖ ਲਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿੱਥੇ ਹਨ । ਫਿਰ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਬਾਬਾ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਗਏ ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਦਾਤੂ ਹੋਰ ਸਭ ਕੁਛ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਘੋੜੀ ਨਹੀਂ ਲੈ ਜਾ ਸੱਕਿਆ । ਘੋੜੀ ਬਹੁਤ ਅੜੀ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਏਥੇ ਰਹਿ ਗਈ ਹੈ ।

ਅੰਸ ੩੬

(ਸੰਗਤ ਸੰਨ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ਗਈ)

ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਘੋੜੀ 'ਤੇ ਕਾਠੀ ਪਾ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਸੰਗਤ ਮਗਰ ਲੱਗ ਤੁਰੀ। ਘੋੜੀ ਬਾਸਰਕੇ ਉਸ ਕਮਰੇ ਅੱਗੇ ਆ ਖਲੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ,

“ਆਇ ਇਹਾਂ ਦਰ ਪਾਰਹਿ ਜੋਊ।

ਹਮ ਨਹਿ ਗੁਰੂ, ਸਿੱਖ ਨਹਿ ਸੋਊ।...੧੫।”

ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਕੋਠੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਪਾੜ ਮਾਰ ਕੇ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ।

“ਅੰਗ ਅਡੋਲ ਟਿਕੇ ਜਗ ਸ੍ਵਾਮੀ।

ਕੋਟਿ ਬਰਖ ਜਿਮਿ ਸ਼ਿਵ ਨਿਸਕਾਮੀ।...੨੪।”

(ਕਵੀ ਜੀ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਵਿੱਦਵਾਨ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਰਧਾ ਵੱਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਪਮਾਂ ਕਦੇ ਸ਼ਿਵਾਂ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਵਿਸ਼ਨੂ ਨਾਲ। ਵੈਸੇ ਇਹ ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ।)

“ਦੇਖਿ ਬ੍ਰਿਧ ਕੋ ਬਾਕ ਉਚਾਰਾ।

ਕਿਮਿ ਤੈਂ ਟਾਰਯੋ ਹੁਕਮ ਹਮਾਰਾ।'੨੫।”

ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ,

“ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ! ਹਮ ਨਹਿ ਆਇਸ ਟਾਰੀ।

ਤਜਿ ਦਰੁ, ਫੋਰਯੋ ਦੁਾਰ ਪਿਛਾਰੀ।...੨੬।”

ਇਸ ਕੋਤਕ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਬੂਹਾ ਖੁਹਲਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਬੂਹਾ ਖੁਹਲ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਘੋੜੀ 'ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਰਕਾਬ ਪਕੜੀ ਨਾਲ ਆਏ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋਈ।

ਅੰਸੂ ੩੭

(ਪਾਰੋ ਜੁਲਕਾ ਤੇ ਲਾਊ)

ਦਾਤੂ ਦੀ ਉਸ ਲੱਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦਰਦ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਉਹ ਸ਼ਰਮ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਨਿਕਲਦਾ।

ਡੱਲੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪਾਰੋ ਜੁਲਕਾ ਪਰਮਹੰਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਨਵਾਬ ਮਿਲ ਪਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਪਾਰੋ ਦੇ

ਨਾਲ ਗੁਰ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਆਇਆ ।

ਇਕ ਵਾਰ ਪਾਰੋ ਦੇ ਨਾਲ ਲਾਲੂ ਵੀ ਆਇਆ । ਦਰਸਨ ਕਰਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਗੁਪਤ ਸ਼ਕਤੀਆਂ (ਭੂਤਾਂ ਪ੍ਰੇਤਾਂ) ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਥਾਪ ਦਿਤਾ ।

ਲਾਲੂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਇਕ ਪਠਾਨ ਸੌਦਾਗਰ ਸੀ । ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਡੁੱਬ ਗਿਆ, ਪਰ ਆਪ ਉਹ ਇਕ ਫੱਟੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਇਕ ਟਾਪੂ ਵਿਚ ਜਾ ਲੱਗਾ । ਉਸ ਟਾਪੂ ਉਤੇ ਗੁਪਤ (ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ) ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਨਵਾਬ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ, ਤੂੰ ਕਿੱਥੋਂ ਆਇਆ ਹੈਂ । ਨਵਾਬ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਤੇ ਭਾਈ ਲਾਲੂ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਆ । ਭੂਤਾਂ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਲਾਲੂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਹਾਂ । ਸੋ ਭੂਤਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋ ਲਾਲ ਭਾਈ ਲਾਲੂ ਵਾਸਤੇ ਦਿਤੇ, ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਦਿਤਾ । ਭੂਤਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਘਰ ਪੁਚਾ ਦਿਤਾ ।

ਨਵਾਬ ਨੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਲਾਲ ਲਾਲੂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਦਿਤੇ ਤੇ ਲਾਲੂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਆਣ ਕੀਤੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਕੇ ਉਹ ਲਾਲ ਨਦੀ ਵਿਚ ਸੁਟਾ ਦਿਤੇ ।

(ਕੀ ਮਾਨੁੱਖ ਦੇਹੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕੋਈ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਹਨ ? ਗੁਰਬਾਣੀ ਤਾਂ ਮੰਦੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਭੂਤ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ।)

ਅੰਸੂ ੩੮

(ਖਾਨ ਛੁਰਾ; ਮਹੇਸ਼ਾ ਤੇ ਸ਼ੇਖ)

ਨੱਗਰ ਡੱਲੇ ਵਿਚ ਖਾਨ ਛੁਰਾ, ਦੀਪਾ, ਮਾਲੂ ਸ਼ਾਹੀ, ਕਿਦਾਰੀ ਆਦਿ ਬਹੱਤਰ ਸਿੱਖ ਸਨ ।

ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਦਾ ਧਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਮਹੇਸ਼ਾ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ । ਉਸਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਖ ਬਣਾ ਲਵੋ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ,

“ਜੇ ਹਮਰੇ ਸਿੱਖ ਹੋਯਹੁ ਚਹੈ ।

ਨਹੀਂ ਸੰਪਦਾ ਤੁਝ ਢਿਗ ਰਹੈ ।

ਨਰ ਉਪਹਾਸ ਕਰਹਿ ਸਮਝਾਵਹਿ ।

ਦੁਖੀ ਹੋਇ ਪੁਨ ਬਹੁ ਪਛਤਾਵਹਿ । ੧੦।”

ਸਿੱਖ ਬਣਨ ਪਿੱਛੋਂ ਮਹੇਸ਼ੇ ਦਾ ਸਭ ਕੁਛ ਨਾਸ ਹੋ ਗਿਆ । ਲੋਕ ਉਸਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦੇ । ਪਰ ਉਹ ਸਿਦਕ ਵਿਚ ਪੱਕਾ ਰਿਹਾ । ਮਹੇਸ਼ਾ ਗੁਰ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਆਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ ਮਹੇਸ਼ਾ ਫਿਰ ਧਨਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਸ਼ੇਖਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ । ਉਹ ਗੁਲੇਲੇ ਮਾਰ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਘੜੇ ਭੰਨ ਦੇਂਦੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਮਸ਼ਕਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਲਿਆਉਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਸ਼ੇਖ ਮੁੰਡੇ ਤੀਰ ਮਾਰ ਕੇ ਮਸ਼ਕਾਂ ਪਾੜਨ ਲੱਗ ਪਏ । ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗਾਗਰਾਂ ਲੈ ਲਈਆਂ, ਤਾਂ ਸ਼ੇਖਾਂ ਦੇ ਲੜਕੇ ਇੱਟਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ।

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਜਥਾ ਆ ਉਤਰਿਆ। ਸ਼ੇਖ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਗੁਲੇਲੇ ਮਾਰੇ, ਤਾਂ ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਦੇ ਮਹੰਤ ਦੀ ਇਕ ਅੱਖ ਨਿਕਲ ਗਈ। ਸੰਨਿਆਸੀਆਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰਕੇ ਸ਼ੇਖਾਂ ਦੇ ਕਈ ਮੁੰਡੇ ਮਾਰ ਦਿਤੇ।

ਓਥੇ ਸਰਕਾਰੀ ਡੇਰਾ ਰਾਤ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਧਨ ਦੀ ਲੱਦੀ ਖੱਚਰ ਦੌੜ ਗਈ। ਉਹ ਸ਼ੇਖਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਲੱਭੀ। ਇਸ ਅਪਰਾਧ ਵਿਚ ਕੁਛ ਸ਼ੇਖ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਕੁਛ ਕੈਦੀ ਬਣ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੩੯

(ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਲਾਲੂ, ਦੁਰਗਾ, ਜੀਵੰਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ, ਲੋੜਵੰਦ ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਨੀ।

ਜੱਗਾ ਨਾਮ ਦਾ ਸੱਜਣ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ। ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਜੋਗੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਲਿਆਣ ਵਾਸਤੇ ਘਰ ਗ੍ਰਿਸਤ ਛੱਡ ਕੇ ਛਕੀਰ ਹੋ ਜਾਓ। ਆਪ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਦੱਸੋ।

“ਸਰਧਾ ਜਾਨਿ ਗੁਰੂ ਬਚ ਭਾਖਾ।

ਘਰ ਤਯਾਗੁਨ ਕੀ ਨਹਿ ਕਰਿ ਕਾਖਾ। ੧੭।

ਜੇ ਘਰ ਤਜੇ ਮਿਲਹਿ ਭਗਵਾਨ।

ਕਯੋ ਛਕੀਰ ਪੁਰ ਪੁਰ ਮਹਿ ਆਨ।...੧੮।

ਗੁਰਮੁਖ ਗ੍ਰਿਸਤਿ ਬਿਖੇ ਕਰਿ ਭਗਤਿ।

ਪਾਇ ਮੁਕਤਿ, ਨਹਿ ਜਨਮਤਿ ਜਗਤਿ।...੧੯”

ਭਾਵ, ਗ੍ਰਿਸਤ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਕਿਰਤ ਕਰੋ, ਤੇ ਆਏ ਗਏ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ।

ਖਾਨੂ ਤੇ ਮਾਈਆ (ਮੱਈਆ) ਦੋਵੇਂ ਪਿਉ ਪੁੱਤਰ, ਤੇ ਤੀਸਰਾ ਗੋਵਿੰਦ ਭੰਡਾਰੀ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਆਏ, ਤੇ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਪੁਛਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉਤਮ ਰਸਤਾ ਭਗਤੀ ਦੱਸਿਆ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਭਗਤੀ ਤਿੰਨ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ।

“ਤਬਿ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਕਹਯੋ ਬੁਝਾਈ।

‘ਨਵਧਾ ਭਗਤਿ’¹ ਏਕ ਸੁਖਦਾਈ। ੨੦।

ਦੂਜੇ : ‘ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤਿ’ ਬਿਚਾਰੀ।

‘ਪਰਾ ਭਗਤਿ’ ਤ੍ਰਿਤੀਏ ਨਿਰਧਾਰੀ।

ਪ੍ਰਥਮ ਸੁਨਹੁ ਨਵਧਾ ਕੇ ਭੇਦੁ।

ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਭਏ ਬਿਨਾਸਹਿ ਖੇਦ ।੨੯।
 ਸਰਧਾ ਸਹਤ ਗੁਰੂ ਕੇ ਬੈਨ ।
 ਸ੍ਰਵਨ ਕਰਹਿ ਸਨਮੁਖ ਮਨਨੈਨ ।
 ਦੁਤੀਏ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨੇ ।
 ਨੀਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਕੇ ਗੁਨ ਗਨ ਬਰਨੇ ।੩੦।
 ਤ੍ਰਿਤੀਏ ਸੱਤਿਨਾਮ ਸਿਮਰੰਤੇ ।
 ਬਿਨਾ ਭਜਨ ਨਹਿ ਸਮਾ ਬਿਤੰਤੇ ।
 ਸਵਾਸਨ ਸੰਗ ਸੁ ਨਾਮ ਮਿਲਾਵੈਂ ।
 ਉਠਤਿ ਬੈਠਤਿ ਨਹਿ ਬਿਸਰਾਵੈਂ ।੩੧।
 ਚੇਥੇ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ।
 ਠਾਨਹਿ ਚਰਨ ਕਮਲ ਕੋ ਧਯਾਂਨ ।
 ਕੈ ਸੰਤਨ ਕੇ ਚਰਨ ਪਖਾਰੈਂ ।
 ਸਰਧਾ ਤੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਧਾਰੈਂ ।੩੨।
 ਪੰਚਮਿ ਕਰਹਿ ਅਹਾਰ ਭਲੇਰੇ ।
 ਪ੍ਰਥਮ ਅਰਪਿ ਹਰਿ ਗੁਰੂ ਅਗੇਰੇ ।
 ਜਥਾ ਸ਼ਕਤਿ ਸੰਤਨ ਅਚਵਾਵੈਂ ।
 ਵਸਤਰ ਸਰੀਰ ਸਾਧ ਪਹਿਰਾਵੈਂ ।੩੩।
 ਖਸਟਮਿ ਪ੍ਰਭੂ ਗੁਰ ਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ।
 ਬੰਦਨ ਕਰਹਿ ਪ੍ਰਦਛਨਾ ਧਾਰੇ ।
 ਧੂਪ ਦੀਪ ਚੰਦਨ ਚਰਚਾਵੈਂ ।
 ਫੂਲਨ ਆਨ ਸੁਗੰਧ ਚਢਾਵੈਂ ।੩੪।
 ਸਪਤਮਿ ਦਾਸ ਆਪ ਕੋ ਜਾਨੈ ।
 ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਸੁਆਮੀ ਪਹਿਚਾਨੈ ।
 ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਜਾਨੈ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾਨ ।
 ਸਤੀ ਨਾਰ ਸਮ ਪਤਿ ਭਗਵਾਨ ।੩੫।
 ਅਸ਼ਟਮਿ ਮਿਤ੍ਰ ਲਖਹਿ ਸ੍ਰੀ ਪਤਿ ਕੋ ।
 ਨਹਿ ਫੁਲਾਵਹਿ ਅਪਨੇ ਚਿਤ ਕੋ ।
 ਜੋ ਕੁਛ ਕਰਹਿ, ਭਲੀ ਮਮ ਜਾਨੈ ।
 ਨਹਿ ਤਰਕਨਾ ਤਿਸ ਪਰ ਠਾਨੈ ।੩੬।
 ਜਥਾ ਸਖਾ ਕੀ ਕ੍ਰਿਤਿ ਲਖੰਤਾ ।
 ਕਰਹਿ ਜੁ ਕੁਛ, ਮਮ ਭਲਾ ਕਰੰਤਾ ।
 ਤਿਮਿ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਤ੍ਰ ਕਿਰਤ ਕੋ ਹੋਰੈ ।
 ਜੋ ਕਿਛੁ ਕਰਹਿ ਭਲੀ ਸੁ ਮੇਰੈ ।੩੭।

ਨੌਮੀ ਤਨ ਧਨ ਪ੍ਰਭੁ ਅਰਪਾਇ ।

ਅਪਨ ਕਛੂ ਨ ਲਖਹਿ ਕਦਾਇ ।

ਮਮਤਾ ਤਜਹਿ ਪਦਾਰਥ ਕੇਰੀ ।

ਹਰਿ ਕੇ ਜਾਨ ਨ ਸੁਖ ਦੁਖ ਹੇਰੀ ॥੩੮॥”

ਇਹ ਹੈ ਨਵਧਾ (ਨੌਂ ਪਰਕਾਰ ਦੀ) ਭਗਤੀ ।

(ਖੇਦ=ਦੁਖ, ਕਲੇਸ਼ । ਬੇਨ=ਬਚਨ । ਸ੍ਰਵਨ ਕਰਹਿ=ਸੁਣੇ । ਨੀਕੇ=ਉੱਤਮ, ਸੁੰਦਰ । ਬਰਨੇ=ਕਹਿਣੇ । ਚਰਨ ਪਖਾਰੈ=ਚਰਨ ਧੋਵੇ । ਅਚਵਾਵੈ=ਛਕਾਵੈ । ਪ੍ਰਦਛਨਾ=ਭੇਟਾ । ਸ੍ਰੀ ਪਤਿ=ਲਛਮੀ ਦਾ ਪਤੀ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਪ੍ਰਭੂ । ਤਰਕ=ਵਿਰੋਧ, ਆਲੋਚਨਾ । ਹੋਰੈ=ਵੇਖੇ । ਅਰਪਾਏ=ਅਰਪਨ ਕਰੇ, ਭੇਟਾ ਕਰੇ । ਲਖਹਿ=ਜਾਣੇ ।)

ਦੂਸਰੀ ਹੈ ‘ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ’ । (ਕਵੀ ਜੀ ਮਿਸਾਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ) ਪਹਿਲਾਂ ਫਲ ਦਾ ਰੰਗ ਹਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਫਿਰ ਪੀਲਾ, ਤੇ ਅੰਤ ਪੱਕ ਕੇ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਪੱਕ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਤੀਸਰੀ ਹੈ, ‘ਪਰਾਭਗਤੀ’ । ਭਾਵ, ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਓਸੇ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਣਾ ।

(“ਹਰਿਜਨੁ ਐਸਾ ਚਾਹੀਐ, ਜੇਸਾ ਹਰਿ ਹੀ ਹੋਇ ॥”¹)

ਅੰਸੂ ੪੦

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਪੰਡਤ ਜੋਧ ਰਸੋਈਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਵੀ ਸਾਰਾ ਓਹਾ ਸੰਭਾਲਦਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਡੱਲੇ ਨੱਗਰ ਗਏ । ਪ੍ਰਿਥੀ ਮੱਲ ਤੇ ਤੁਲਸਾ ਭੱਲੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਆਏ । ਉਹਨਾਂ ਮਾਣ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸਾਡੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਤ ਇਕੋ ਹੈ ।

“ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਅਮਰ ਭਨਯੋ ਸੁਨਿ ਸੋਇ ।

ਜਾਤਿ ਪਾਤ ਗੁਰ ਕੀ ਨਹਿ ਕੋਇ ॥੧੦॥”

“ਅਗੈ ਜਾਤਿ ਨ ਜੋਰੁ ਹੈ, ਅਗੈ ਜੀਉ ਨਵੇ ।

ਜਿਨ ਕੀ ਲੇਖੈ ਪਤਿ ਪੇਵੇ, ਚੰਗੇ ਸੇਈ ਕੋਇ ॥”

(ਆਸਾ, ਮ: ੧. ਪੰਨਾ ੪੬੬)

ਮੱਲ੍ਹਣ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਹੰਕਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰੋ ।

ਉਗਰ ਸੈਨ, ਰਾਮੂ, ਦਾਪਾ ਸ਼ਰਨ ਆਏ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ।

ਭਾਈ ਅਮਰੂ, ਮੋਹਣ ਮੱਲ, ਗੋਪੀ ਤੇ ਰਾਮੂ ਮਹਿਤਾ ਸ਼ਰਨ ਆਏ । ਫਿਰ ਗੰਗੂ, ਸਹਾਰੂ ਆਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਨਾਮ ਜਪੋ, ਵੰਡ ਛਕੋ, ਤੇ

“ਮੜੀ, ਟੋਭੜੀ, ਮਠ ਅਰ ਗੋਰ ।

ਇਨਹੂੰ ਨ ਸੇਵਹੁ, ਸਭਿ ਦਿਹੁ ਛੋਰ ।੩੩।”

ਖਾਨ ਫੁਰਾ, ਬੇਗਾ ਪਾਸੀ, ਨੰਦ ਸੂਦਨਾ, ਉਗਰੂ, ਤਾਰੂ, ਝੰਡਾ, ਪੂਰੇ ਆਦਿ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਆਏ । ਸਾਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ ।

ਮੱਲਯਾਰ ਤੇ ਸਹਾਰੂ ਛੀਂਬੇ ਆਏ । ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਬਸਤਰ ਸਾਫ਼ ਕਰੋਗੇ, ਤਾਂ ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਏਗੀ ।

ਬੁਲਾ ਨਾਮੀ ਪੰਡਤ ਆਇਆ । ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੈਨੂੰ ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਜਾਣ ਕੇ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਦੇਂਦਾ । ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਕਾਰ ਬਖਸ਼ੋ ।’

ਗੁਰੂ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ‘ਆਪ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੋ, ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉ ।’

ਡੱਲੇ ਦੀਆਂ ਸਮੂਹ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰਪੁਰਬ ਮਨਾਇਆ ਕਰੋ, ਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰੋ । ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਬੁੜਦਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮਿਲਕੇ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਕਰੋ ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਪਸ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੪੧

(ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮੁਦਲੀ ਕਥਾ)

ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਪਰਗਟੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ

“ਸੰਮਤ ਸਤ ਦਸ ਪੰਚ ਇਕਾਸੀ ।।੨।।” (੧੫੮੧ ਬਿ.)

ਪਿਤਾ ਹਰਿਦਾਸ ਨੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ । ਮਾਤਾ ਨੇ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਘੁੰਛਣੀਆਂ ਉਬਾਲ ਦਿਤੀਆਂ । ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਵੇਚਣ ਤੁਰ ਪਏ । ਇਕ ਸਾਧੂ ਮਿਲ ਪਿਆ । ਥੋੜੀਆਂ ਘੁੰਛਣੀਆਂ ਉਹ ਲਵੇ ਨਾ । ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਚੰਗੇਰ ਹੀ ਪਲਟ ਦਿਤੀ ।

ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਖਾਲੀ ਘਰ ਮੁੜੇ, ਤਾਂ ਪਿਤਾ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਤਕਿਆ । ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ, ਤੇ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉਤੇ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਾਸਤੇ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ । ਪੰਡਤ ਨੇ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਵੱਲ ਹੱਥ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, “ਮਹਾਰਾਜ ਇਸ ਬਾਲਕ ਜੇਡਾ ਵਰ ਠੀਕ ਹੈ ?”

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਬੱਸ, ਏਹਾ ਠੀਕ ਹੈ ।”

ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਬੁਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਨੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੋਂ ਵਿਆਹ ਵੀ ।

(ਪਰ ਬਾਕੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਅਨੁਸਾਰ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਗੁਜਰ ਚੁਕੇ ਸਨ, ਤੇ ਉਹ ਸੱਤ-ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾਨੀ ਕੋਲ ਬਾਸਰਕੇ ਆ ਗਏ ਸਨ।)

ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲਗੇ।

“ਸੰਮਤ ਸੱਲਹੇ ਸਤ ਇਕ ਚਾਰੀ। (—੧੬੦੫ ਬਿ.)

ਜਨਮਯੋਂ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਪ੍ਰਥਮ ਹੰਕਾਰੀ। ੨੦।”

ਜਨਮ ਮਹਾਦੇਵ ੧੬੦੮ ਬਿ.।

ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਪਰਗਟੇ ੧੬੧੦ ਬਿ., ਵਿਸਾਖ ਵਦੀ ਸੱਤ, ਅਠਾਰਾਂ ਵਿਸਾਖ, ਮੰਗਲਵਾਰ, ਅੱਧੀ ਰਾਤ, ਰੋਹਣੀ ਨਛੱਤ੍ਰ ਸਮੇਂ। ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਹੀ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ।

ਅਕਬਰ ਦਾ ਵਜ਼ੀਰ ਬੀਰਬਲ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆ ਬੈਠਾ ਤੇ ਹਰ ਖੱਤ੍ਰੀ ਘਰ ਤੋਂ ਇਕ-ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਟੈਕਸ ਮੰਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਘਰ ਹੈ, ਲੰਗਰ ਤਾਂ ਹੈ, ਪਰ ਰੁਪਇਆ ਨਹੀਂ।’

ਬੀਰਬਲ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਮੈਂ ਹਰ ਹਿੰਦੂ ਤੋਂ ਟੈਕਸ ਲੈਣਾ ਹੈ।’

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਤੁਸੀਂ ਨਿਰਭੈ ਰਹੋ। ਬੀਰਬਲ ਤੁਹਾਡਾ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਵਿਗਾੜੇਗਾ।’

ਉਸੇ ਰਾਤ ਅਕਬਰ ਵੱਲੋਂ ਹੁਕਮ ਆ ਗਿਆ, ਕਿ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਪੱਛਮ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ 'ਤੇ ਜਾਓ।

ਬੀਰਬਲ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ ਤੁਰ ਗਿਆ, ਕਿ ਵਾਪਸੀ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਾਂਗਾ।

ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਧਮਕੀ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਬੀਰਬਲ ਵਾਪਸ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੇਗਾ।”

ਬੀਰਬਲ ਪਹਾੜਾਂ ਅੰਦਰ ਬਰਫ ਵਿਚ ਦੱਬ ਕੇ ਸਣੇ ਫੌਜ ਮਰ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੪੨

(ਮਾਈ ਦਾ ਮੋਇਆ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕੀਤਾ)

ਇਕ ਵਿਧਵਾ ਮਾਈ ਦਾ ਇੱਕੋ ਪੁੱਤਰ ਤੇਈਏ ਤਾਪ ਨਾਲ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਰਾਤ ਰੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਬੱਲੂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਆ ਦੱਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ‘ਮਾਈ ਨੂੰ ਕਹੋ, ਰੋਵੇ ਨਾ। ਸਵੇਰੇ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।’

ਬੱਲੂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਉਹ ਮਾਈ ਸਵੇਰੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਲੋਥ ਲੈ ਆਈ।

“ਉਠ ਸਤਿਗੁਰ ਤਿਹ ਦਰਨ ਲਗਾਯੋ।

ਤੁਰਨ ਬਾਲਕ ਤਬਹਿ ਜਿਵਾਯੋ। ੭।”

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੇਈਏ ਤਾਪ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਉਹ ਬਾਲਕ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਗਲ ਮਾਰਕੇ ਲੱਗੇ ਦੇ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਡੱਲੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਆਈ। ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਵੇਖਕੇ ਉਕਨਾਂ ਨੂੰ ਤਰਸ ਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਉਸ ਬਾਲਕ (ਤੇਈਏ ਤਾਪ) ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਤੁਰੇ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ 'ਬਾਲਕ' ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਆਗਿਆ ਦਿਹੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੁਛ ਆਹਾਰ ਕਰ ਲਵਾਂ।' ਲਾਲੋ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਤਾਂ ਤਾਪ ਇਕ ਧੋਬੀ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ।

ਲਾਲੋ ਨੇ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ, ਕਿ ਮੈਂ ਤਨੂੰ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਛੱਡ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਤਾਪ ਨੇ ਵਾਹਦਾ ਕੀਤਾ, ਮੈਨੂੰ ਵਾਪਸ ਨਾ ਭੇਜੋ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਇਕਰਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਤੁਹਾਡੀ ਇਹ ਕਥਾ ਸੁਣਾਵੇਗਾ, ਮੈਂ ਓਥੋਂ ਛੱਡ ਜਾਇਆ ਕਰਾਂਗਾ।

(ਏਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਅੱਜ ਸਾਇੰਸ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ, ਅਸਲ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਕਲਪਤ ਬਣਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਅੰਸੂ ੪੩

(ਮੇਲੇ ਦੀ ਗੀਤ ਤੋਰੀ)

ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਮੇਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਲਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਵੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੰਨ ਲਿਆ, ਕਿ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਦਿਨ ਮੇਲਾ ਲੱਗੇ। ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਨੇ ਥਾਂ ਥਾਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖ ਭੇਜੀਆਂ। ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਮੇਲਾ ਲੱਗਾ। ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਹਰ ਸਮੇਂ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੜੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ।

ਪਰ ਪੰਡਤ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਖੱਤਰੀ ਬੜੇ ਅੱਧੇ ਹੋਏ। ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਫਰਯਾਦੀ ਜਾ ਹੋਏ।

“ਇਸ ਮਸਲਤ ਕਰਿ ਇਕਠੇ ਹੋ ਕੈ।

ਦਿਜ ਖੜ੍ਹੀ ਮੁਖਿ ਅਤਿ ਦੁਖ ਪੈ ਕੈ।

ਲਵਪੁਰਿ ਗਏ ਫਿਰਾਦੀ ਸਾਰੇ।

ਢਿਗ ਅਕਬਰ ਕੇ ਜਾਇ ਪੁਕਾਰੇ। ੩੪।

ਤੁਮ ਮਰਯਾਦਾ ਰਾਖਨ ਹਾਰੇ।

ਬਿਗਰਤਿ ਕੋ ਜਗ ਦੇਤਿ ਸੁਧਾਰੇ।

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਅਮਰ ਗੁਰੂ ਹੋਵਾ।

ਭੇਦ ਬਰਨ ਚਾਰਹੁ ਕਾ ਖੋਵਾ। ੩੫।

ਰਾਮ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਮੰਤ੍ਰ ਨ ਜਪੈ ।
 ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕੀ ਥਾਪਨ ਥਪੈ ।
 ਜੁਗ ਚਾਡ੍ਹਹੁ ਮਹਿ ਕਹੀਂ ਨ ਹੋਈ ।
 ਜਿੰਮ ਮਰਯਾਦ ਬਿਗਾਰੀ ਸੋਈ ॥੩੬॥”

(ਮਸਲਤ=ਸਲਾਹ । ਦਿਜ=ਪੰਡਤ । ਮੁਖਿ=ਆਗੂ । ਲਵਪੁਰ=ਲਾਹੌਰ ।
 ਫਿਰਾਦੀ=ਫਰਯਾਦੀ । ਢਿਗ=ਪਾਸ । ਬਰਨ ਚਾਰਹੁ=ਚਾਰੇ ਵਰਣ, ਪੰਡਤ, ਛੱਤਰੀ
 ਵੈਸ, ਸੂਦ । ਥਾਪਨ ਥਾਪੇ=ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ।)

ਅਕਬਰ ਨੇ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਇਨਸਾਫ਼
 ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਅਕਬਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਭੇਜਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੪੪

(ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਗਏ)

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਭੇਜਿਆ, ਤੇ ਵਰ ਦਿਤਾ,

“ਨਿਜ ਭੁਜ ਪਿਖਹੁ ਦਾਹਿਨੀ ਜਬੈ ।

ਸਭਾ ਬਿਖੈ ਫੁਰ ਆਵਹਿ ਸਬੈ ।

ਚਾਰਹੁ ਬੇਦ ਭੇਦ ਕੋ ਪਾਵਹਿ ।

ਖਟ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਵਕਤਾ ਹੁਇ ਜਾਵਹਿ ॥੧੦॥”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭਰਸੇ ਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ । ਅਕਬਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ
 ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ ।

ਪੰਡਤਾਂ ਨ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਇਹ ਖੱਤਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ, ਵੇਦ ਗੀਤੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ
 ਮੰਨਦੇ ਤੇ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ ।

“ਬੋਲੇ ਰਾਮਦਾਸ ਸਗ ਸਾਹੂ ।

ਪਠਹਿ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਹਮ ਤੁਮ ਪਾਹੂ ॥੨੦॥

ਅਰਥ ਸਮਤਿ ਸੁਨਾਵਹਿ ਸਾਰੀ ।

ਜੋ ਆਸ਼ ਹੈ ਤਾਹਿ ਮਝਾਰੀ ।

ਸਭਿ ਕੋ ਬੀਚ ਪਾਠ ਤਿਸ ਪਛੇ ।

ਪਾਪ ਪੁਨ ਸਭਿ ਇਨ ਸਿਰ ਚਢੇ ॥੨੧॥”

(ਸਨਾਤਨ ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਸਚੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪਾਠ ਓਥੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ
 ਜਾ ਸਕਦਾ, ਜਿੱਥੇ ਕੋਈ ਮਲੇਫ਼ (ਮੁਸਲਮਾਨ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨੀਂਵੀਂ ਜਾਤੀ ਦਾ) ਹੋਵੇ ।

ਸੋ ਅਕਬਰ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਗਾਇਤ੍ਰੀ ਦਾ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ।)

ਸੋ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ‘ਓਅੰਕਾਰ’ ਦੀ ਧੁਨ ਅਲਾਪੀ ।

ਅਕਬਰ ਨੇ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ,

“ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਰਵੇਸ਼ ਜਿ ਦੋਊ।

ਨਹੀਂ ਭੇਦ, ਏਕੋ ਇਹ ਸੋਊ।੨੫।”

ਪੰਡਤ ਝੂਠੇ ਹੋ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਫਿਰ ਅਕਬਰ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਜਗ ਕੇ ਲੋਕ ਦੁਖਾਹਿ ਤੁਮ ਹੋਰਿ।

ਅਨਿਕ ਭਾਂਤ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਟੋਰਿ।੨੬।

ਯਾਂ ਤੇ ਸਭਿਹਿਨਿ ਕੋ ਮਨ ਰਾਖਾਨ।

ਮਮ ਦਿਸ ਤੇ ਗੁਰ ਸੋਂ ਕਰਿ ਭਾਖਨਿ।

ਕਰਨਿ ਤੀਰਥਨ ਕੋ ਇਸ਼ਨਾਨ।

ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਹਿ ਰੁਚਿ ਨਾਨ।੩੦।”

(ਤਾਂ ਕੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅਕਬਰ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉਤੇ ਹੀ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ ਸੀ? ਪਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਤਾਂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ : “ਤੀਰਥ ਉਦਮੁ ਸਤਿਗੁਰੁ ਕੀਆ, ਸਭ ਲੋਕ ਉਧਾਰਣ ਅਰਥਾ।” ਤੁਖਾਰੀ, ਮ. ੪, ਪੰਨਾ ੧੧੧੬)

ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਬਸਤਰ ਵੇਖੇ, ਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਈ, ਕਿ ਇਹ ਬਸਤਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਖਰੀਦ ਲਵਾਂ। ਪਰ ਪੱਲੇ ਪੈਸਾ ਹੈ ਨਹੀਂ।

ਓਧਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਇਉਂ ਅੰਗ ਹਿਲਾਉਣ ਲੱਗੇ, ਜਿਵੇਂ ਨਵੇਂ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਪੁਛਣ 'ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਰਾਮਦਾਸ ਦੇ ਭੇਜੇ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਓਧਰ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨਖਾਸ ਚੌਂਕ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਓਥੇ ਮੌਸਮ ਦੇ ਉਲਟ (ਕਰ੍ਹਤਾ) ਅੰਬ ਵਿਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਰੁਪੈ ਦਾ ਉਹ ਅੰਬ ਖਰੀਦ ਲਿਆ।

ਰਾਤ ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੱਟ ਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਭਰ੍ਹਵਾਲ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਗਰਮੀ ਨਾਲ ਅੰਬ ਪਾਟ ਕੇ ਰਸ ਚੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਅੰਬ ਚੁਪ ਲਿਆ।

ਓਧਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੜੇ ਸਵਾਦ ਨਾਲ ਅੰਬ ਚੁਪਿਆ, ਤੇ ਗਿਟਕ ਭਾਈ ਬੱਲੂ ਨੂੰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰਖ ਲਵੇ।

ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਲਿਪਟ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਿਆਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਵਾਰਤਾ ਪੁੱਛੀ। ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਕਹਿ ਸੁਣਾਇਆ।

“ਸੁਨਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪ੍ਰਸੰਨ ਮਹਾਨਾ।

ਬੂਝਯੋ, ‘ਹਮ ਹਿਤ ਕਯਾ ਤੁਮ ਆਨਾ’।੬੦।”

ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਸਤਰਾਂ ਤੇ ਅੰਬ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬੱਲੂ ਨੇ ਅੰਬ ਦੀ ਗਿਟਕ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲਿਆ ਧਰੀ। ਸੰਗਤ ਵੇਖਕੇ ਬੜੀ

ਹੈਰਾਨ ਹੋਈ।

ਅੰਸੂ ੪੫

(ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ)

ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 'ਪਹੋਏ' ਪੁੱਜੇ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ 'ਪਹੋਏ' ਤੇ ਨਦੀ 'ਸਰਸਵਤੀ' ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਏਥੇ ਬਹੁਤ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਨੇ ਤਪ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ।

(ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਇਕ 'ਮੰਕਣ' ਮੁਨੀ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ ਹੈ।) ਸਰਸਵਤੀ ਨਦੀ ਦੇ ਕਨਾਰੇ 'ਮੰਕਣ' ਮੁਨੀ ਨੇ ਕਈ ਸਾਲ ਤਪ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਉਂਗਲ ਚੀਰੀ। ਵਿਚੋਂ ਲਹੂ ਦੀ ਥਾਂ ਹਰੇ ਰੰਗ ਦਾ ਰਸ ਨਿਕਲਿਆ। 'ਮੰਕਣ' ਮੁਨੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸਦੇ ਤਪ ਦਾ ਅਸਰ, ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਮੁਨੀ ਦੇ ਤਪ ਦੇ ਅਸਰ ਅਧੀਨ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਗੜ ਗਈ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵਜੀ 'ਮੰਕਣ' ਮੁਨੀ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, 'ਤੂੰ ਕਿਹੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਨੱਚ ਰਿਹਾ ਹੈਂ? ਐਧਰ ਵੇਖ!' ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਉਂਗਲ ਚੀਰੀ, ਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਹੂ ਦੀ ਥਾਂ ਭਸਮ ਨਿਕਲੀ। 'ਤਪ ਇਸ ਨੂੰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਲਹੂ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਭਸਮ ਹੀ ਹੈ।' ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਮੰਕਣ ਰਿਖੀ ਨੱਚਣੇ ਹਟ ਗਿਆ, ਤੇ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।

(ਇਹ ਸਾਖੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਅਖਵਾਈ ਹੈ। ਪਰ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਰੱਤ ਬਿਨਾਂ ਸਰੀਰ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਵੀ ਜੀ ਏਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਲਿਖ ਕੇ ਕੀ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬੱਸ, ਜੋ ਸੁਣੀ ਸੁਣਾਈ ਕਥਾ ਯਾਦ ਆ ਗਈ, ਲਿਖ ਧਰੀ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਅਜੇਹੇ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਤਪ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਇਹ ਥਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ,

“ਸੰਗਤ ਭਈ ਹਰਖ, ਕਰਿ ਨਮੋ।

ਸਾਰਸੁਤੀ ਮੱਜੇ ਤਿਹ ਸਮੇਂ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਅਮਰ ਕੀਨ ਇਸ਼ਨਾਨ।

ਮਿਲੇ। ਬਪੂ, ਤਿਨ ਦੀਨੋ ਦਾਨ। ੪੬।”

(ਮੱਜੇ = ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ। ਕਵੀ ਜੀ ਸਾਬਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਸੁਰਸੁਤੀ ਨੂੰ

ਪਵਿੱਤਰ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਵੀ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਵੀ ਦਿਤਾ।
ਏਹਾ ਗੱਲ ਪੰਡਤ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ
ਲਿਖ ਦਿਤਾ।)

ਅੰਸੂ ੪੬

(ਕੁਰਛੇਤਰ)

‘ਪਹੋਵਾ’ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜ ਸਣੇ ਸੰਗਤ ‘ਕੁਰਛੇਤਰ’ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਕੁਰਛੇਤਰ =
ਕੁਰੂ + ਕਛੇਤਰ, ਪਾਂਡਵਾਂ ਤੇ ਕੌਰਵਾਂ ਦੇ ਯੱਧ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਸੈਨਾ
ਅਠਾਰਾਂ ਛੂਹਣੀਆਂ (ਖੂਹਣੀਆਂ) ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਸੱਤ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਗਿਆਰਾਂ
ਖੂਹਣੀਆਂ ਸੀ।

ਅਰਜਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਸਭ ਮੇਰੇ ਚਾਚੇ ਤਾਏ ਤੇ ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ। ਮੈਂ
ਨਹੀਂ ਲੜ ਸਕਦਾ।’

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ‘ਗੀਤਾ’ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਜੰਗ ਕਰਾਇਆ। ‘ਜੋਤੀ ਸਰ’
ਤੀਰਥ (ਕੁਰਛੇਤਰ ਦੇ ੮੪ ਤੀਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ) ਕੋਲ ਖਲੋਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਇਸ ਥਲ ਥਿਤਿ ਰਥ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਪੁਨੀਤਾ।

ਅਰਜਨ ਸਾਥਿ ਕਹੀ ਸੁਭ ਗੀਤਾ।

ਯਾਂ ਤੇ ਪਾਵਨ ਇਹ ਇਸਥਾਨਾ।

ਸੰਗਤਿ ਸਗਰੀ ਕਰਹੁ ਸ਼ਨਾਨਾ। ੮੧।”

(ਗੁਰਬਾਣੀ ਤਾਂ ‘ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ’ ਨੂੰ ਹੀ ਉੱਤਮ ਤੀਰਥ ਮੰਨਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਕਵੀ
ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਤੀਰਥ ‘ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ)

ਫਿਰ ਮਹਾਰਾਜ ‘ਥਾਨੇਸਰ’ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਇਸ਼ਨਾਨ ਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ
ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, ‘ਜਦੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵੇਦ ਤੇ ਪੁਰਾਨ ਹੈਗੇ ਸਨ, ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ
ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਬਾਣੀ ਕਿਉਂ ਰਚੀ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ,

“ਜੈਸੀ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਮੇਘੁਲਾ ਬਰਸਤੁ ਹੈ,

ਕਿਆ ਧਰਤੀ ਮਧੇ ਪਾਣੀ ਨਾਹੀ।...।’

(ਗਉੜੀ, ਮ: ੩, ਪੰਨਾ ੧੬੨)

“ਬੇਦ ਪੁਰਾਨਨਿ ਕੋ ਉਪਦੇਸ਼।

ਕਿਸਹੂੰ ਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਿਸਿ ਦੇਸ਼।

ਪ੍ਰਥਮੋਂ ਨੀਕੀ ਹੋਵਹਿ ਜਾਤਿ।

ਪੁਨ ਤਿਸ ਤੇ ਚਹਿ ਮਤਿ ਅਵਿਦਾਤਿ। ੨੨।”

(ਨੀਕੀ=ਉਤਮ ਜਾਤੀ। ਸੂਦਰ ਆਦਿ ਨੀਂਵੀਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੇਦ ਪੜ੍ਹਨ-

ਸੁਣਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਵੇਦਾਂ ਪੁਰਾਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਉੱਜਲ=ਤੇਜ਼ ਖੁੱਧੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।)

ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ?

“ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਕੋ ਸਬਦ ਸੁਖਾਰੋ।

ਸਰਬ ਜਾਤਿ ਕੋ ਹੈ ਅਧਿਕਾਰੋ।

ਸਰਬ ਕਾਲ, ਅਰੁ ਸਗਰੇ ਦੇਸ਼।

ਲਘੁ ਬਿਸਾਲ ਸਭ ਹਤਹਿ ਕਲੇਸ਼। ੨੫।”

ਇਸ ਉਪਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਸਭ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਤੀਰਥ 'ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ‘ਮਹਾਰਾਜ ! ਇਹ ਤੀਰਥ ਕੁਰਛੇਤਰ ਕਿਉਂ ਮਹਾਨ ਹੈ ?’

ਗੁਰੂ ਉਤਰ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ,

“ਜਗਤ ਆਦਿ ਕੋ ਇਹ ਬਿਰਤਾਂਤ।... ੮੧।

ਭੋ ਸੰਗਤਿ ! ਸੁਨੀਅਹਿ ਦੇ ਕਾਨ।

ਉਪਜਯੋ ਨਹਿ ਜਬ ਜਗਤ ਮਹਾਨ।

ਸ੍ਰੀ ਨਾਰਾਇਣ ਬੈਠੇ ਇਹਾਂ।

ਭਯੋ ਇਤਕ ਮਹਿ ਆਸਨ ਮਹਾਂ। ੮੨।

ਅਸ਼ਟ ਕੋਸ ਲਗਿ ਨੀਚੇ ਥਾਨ।

ਆਗੇ ਜਾਨੂੰ^੧ ਬਧੇ ਮਹਾਨ।

ਉਤਰ ਦਿਸਿ ਭੀ ਪ੍ਰਿਸਟਿ^੨ ਬਡੇਰੀ।

ਦੱਖਣ ਕੋ ਮੁਖ ਕੀਯ ਤਿਸ ਬੇਰੀ। ੮੩।”

ਸੰਗਤ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ‘ਫਿਰ ਏਥੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਬੈਠਾ ਕਿਵੇਂ ਸੀ ?’

(ਜਦੋਂ ‘ਜਗਤ’=ਧਰਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਾਂ ਰੱਬ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ ?)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅੰਸੂ ੪੭

(ਮੇਦਨੀ ਦੀ ਕਥਾ, ਮਧੂ ਕੋਟਭ ਯੁੱਧ)

“ਸ੍ਰੀ ਨਾਰਾਇਣ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੂ, ਸੇਜ ਸੇਖ ਤੇ ਪਾਇ।

ਸੁਪਤਿ ਜਥਾ ਸੁਖ ਕਾਲ ਚਿਰ, ਜਿਹ ਜੋਗੀ ਜਨ ਧਯਾਇ। ੧।”

(ਨਾਰਾਇਣ=ਜਿਸਦਾ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘਰ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ। ਸੇਜ ਸੇਖ=ਸੇਸ ਨਾਗ ਦੀ ਸੇਜ ਉੱਤੇ। ਸੁਪਤਿ=ਸੌਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਜੋਗੀ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ।)

(ਪੁਰਾਣਕ ਕਥਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।)

“ਚਹੁੰ ਦਿਸਿ ਮਹਿੰ ਪਸਰਯੋ ਜਲ ਜਾਲਾ ।

ਅਪਰ ਨ ਕੁਛ ਪੱਯਤਿ ਕਿਤਿ ਭਾਲਾ ।

ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਇੱਛ ਅਨਸਾਰੇ ।

ਕਮਲ ਨਾਭਿ ਭਾ ਯੁਤ ਬਿਸਥਾਰੇ ॥੧॥”

ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਪਾਣੀ ਹੀ ਪਾਣੀ ਸੀ । ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਅਨਸਾਰ ਕਮਲ ਦੀ ਨਾਭੀ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਕਮਲ ਵਿਚੋਂ ‘ਬ੍ਰਹਮਾ’ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਨੇ ਉਂਗਲੀ ਨਾਲ ਕੰਨ ਵਿਚੋਂ ਮੈਲ ਕਢ ਕੇ ਦੂਰ ਵਗਾਹ ਮਾਰੀ । ਉਸ ਮੈਲ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਬਲਵਾਨ ਦੈਂਤ ਹੋਏ । ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਓਥੇ ਆ ਗਏ, ਜਿੱਥੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਵੇਖ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਡਰ ਗਿਆ । (ਦੈਂਤਾਂ ਦੀ ਕਲਪਤ ਸ਼ਕਲ ਬੜੀ ਭਿਆਨਕ ਦਰਸਾਈ ਹੈ ।) ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ‘ਮਹਾਂ ਮਾਯਾ’ (ਦੇਵੀ) ਦੀ ਉਸਤਤ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ ।

“ਸਤ੍ਰੁਤ ‘ਮਹਾਂ ਮਾਯਾ’ ਕੀ ਠਾਨੀ ।

ਉਤਪਤ ਸਥਿਤ ਹਤਨ ਜਗ ਰਾਨੀ ।

ਨਿੰਦਾ ਰੂਪ ਭਗਵਤੀ ਮਹਾਂ ।

ਸ੍ਵਾਹਾ, ਸੁਧਾ, ਬਖਟ ਕ੍ਰਿਤ ਅਹਾ ॥੧੪॥”

(ਮਹਾਂ ਮਾਯਾ=ਭਗਵਤੀ, ਜੋ ਉਤਪਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਤੇ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ । ਸ੍ਵਾਹਾ=ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਅਹੂਤੀ ਦੇਣ ਸਮੇਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਸੁਧਾ=ਸਰਾਧ ਸਮੇਂ ਉਚਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਬਖਟ ਜਾਂ ਵਖਟ ਵੇਦਕ ਜੱਗਾਂ ਵਿਚ ਅਹੂਤੀ ਸਮੇਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ । ਏਥੇ ਦੇਵੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਉਸਤਤ ਹੈ ।)

ਬ੍ਰਹਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜਾਗੇ ।

“ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਦਿਖਰਾਯੋ ।

ਸਯਾਮਲ ਮੇਘ ਮਨਹੁ ਬਿਦਤਾਯੋ ॥੧੫॥”

(ਦੈਂਤਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਯੁਧ ਦਾ ਵਰਨਣ ਸੁੰਦਰ ਹੈ । ਬੀਰ ਰਸ ।)

ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੈਂਤਾਂ ਨਾਲ ਈਸ਼ਵਰ ਦਾ ਯੁੱਧ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਬਰਸ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ (ਫਿਰ ਤਾਂ ਉਹ ਦੈਂਤ ਵੀ ਤਕੜੇ ਹੋਏ ।)

“ਸੰਮਤ ਪੰਚ ਸਹੰਸ੍ਰ ਬਿਤੇ ਜਬ ।

ਹਾਰ ਨਹੀਂ ਕਿਸਹੁੰ ਦਿਸਿ ਮਾਨੀ ।

ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਤਬ ਕੀਨ ਬਿਚਾਰਨਿ ।

ਤੂਰਨ ਪ੍ਰੇਰ ਦਈ ਇਮ ਬਾਨੀ ॥੧੬॥”

(ਤੂਰਨ=ਛੋਤੀ । ਬਾਨੀ=ਸਰੱਸਵਤੀ, ਮਾਯਾ ।)

ਮਧ ਤੇ ਕੈਟਭ ਦੈਂਤਾਂ ਨੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,

“ਤੁਝ ਸੰਗ ਨ ਜੰਗ ਉਮੰਗ ਕਰੈਂ

ਅਬ ਹੋਹੁ ਨਿਸੰਗ ਉਤੰਗ ਮਹਾਨਾ ।

ਚਿਤ ਚਾਹਤਿ ਹੈ ਕੁਛ ਦੇਵਨਿ ਕੋ,
 ਅਭਿ ਬਾਂਛਤਿ ਜਾਚ ਲਿਜੇ ਬਰ ਦਾਨਾ ।੪੮।
 ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਸੁ ਜਾਨਿ ਮਹਾਨ, ਭਨਯੋ
 ਸਿਰ ਦਾਨ ਅਭੈ ਕਰਿ ਦੀਜੈ ।
 ਸਾਚ ਕਰੇ ਬਚ ਆਪਨਿ ਕੋ,
 ਅਬਿਨਾਸਿ ਬਭੋ ਜਸੁ ਕੋ ਬਰ ਲੀਜੈ ।...੪੯।"
 "ਮਧ, ਕੋਟਿਭ ਦੈਤ, ਉਭੈ^੧ ਬਡ ਬੀਰਜ^੨
 ਧੀਰਜ ਧਾਰਿ ਯੇ ਬਾਕ ਉਚਾਰਾ ।
 ਜਲ ਹੀਨ ਜਹਾਂ ਬਲ, ਤਾਂ ਤਲ ਉਪਰ
 ਸੀਸ ਟਿਕਾਇ ਕੇ ਲੇਹ ਉਤਾਰਾ ।...੫੦।"

ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਆਪਣਾ ਆਸਣ ਪਾਣੀ ਦੇ ਉਤੇ ਕਰ ਲਿਆ, ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੱਟ
 ਵਿਖਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਵੇਖੋ, ਏਥੇ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ।'

ਦੈਤ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਏ । ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੱਟ ਉਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ
 ਕੱਟ ਦਿਤੇ । ਉਹਨਾਂ ਦੈਤਾਂ ਦੀ ਮਿਝ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਬਣ ਗਈ ।

"ਚੀਕਨਤਾ ਨਿਕਸੀ ਤਿਨ ਭਾਲ ਤੇ

ਉਪਰ ਨੀਰ ਰਹੀ ਤਰ ਛਾਹੀ ।

ਤਾਂਹੀ ਤੇ ਹੋਤ ਭਈ ਧਰਨੀ

ਜਗਦੀਸ ਕਲਾ ਨਿਜ ਤੇ ਨਹਿਰਾਈ ।...੫੦।"

(ਚੀਕਨਤਾ=ਮਿਝ । ਭਾਲ=ਮੱਥਾ । ਧਰਨੀ=ਧਰਤੀ ।)

(ਮੰਦ=ਮਿਝ ਤੋਂ ਧਰਤੀ ਬਣੀ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਇਸਨੂੰ 'ਮੰਦਨੀ' ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ
 ਹਨ ।)

(ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਕਿ ਅਜੇਹੀਆਂ ਪੁਰਾਣਕ ਕਥਾਵਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ
 ਨਾਲ ਕੀ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ? ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਿੰਦੂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਵਿੱਦਵਾਨ ਸਨ । ਸੋ
 ਬਲੜੀਆਂ ਸਾਖਿਆਂ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ ।)

ਅੰਸੂ ੪੮

(ਜਮਨਾ ਦੀ ਕਥਾ)

ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਕੁਰਛੇਤਰ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਲਿੰਦਰੀ (ਜਮਨਾ) ਕੰਦੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ।
 ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਪੁਛਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਮਨਾ ਨਦੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

(ਇਹ ਸਭ ਪੁਰਾਣਕ ਕਥਾਵਾਂ ਹਨ, ਪਰ ਕਵੀ ਜੀ ਇਉਂ ਪਰਗਟ ਕਰ ਰਹੇ

ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਭ ਕੁਛ ਆਪਣੇ ਅਨਭਵ ਰਾਹੀਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਵੀ ਜੀ ਹਿੰਦੂ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦੇ ਗਿਆਤਾ ਸਨ, ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਕਲਪਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਗੁਰੂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਵਧਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਉਲਟੀ ਸਚਾਈ ਧੁੰਧਲੀ ਹੋ ਗਈ।)

ਜਮਨਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ।

ਬਿਸ਼ਕਰਮਾ ਨੂੰ ਕਾਰੀਗਰੀ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਸੀ। ਉਹ ਸੂਰਜ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਗਈ। ਉਸਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਇਕ ਕੰਨਿਆਂ ਹੋਈ। ਪੁੱਤਰੀ ਦਾ ਨਾਮ 'ਜਮਨਾ' ਰਖਿਆ, ਤੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਨਾਮ 'ਮੰਨੂ' ਤੇ 'ਧਰਮਰਾਜ' ਰਖਿਆ।

ਬਿਸ਼ਕਰਮਾ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸੂਰਜ ਦਾ ਤੇਜ (ਗਰਮੀ) ਸਹਾਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੋ ਗਈ। ਆਪਣੀ ਛਾਇਆ ਦੀ ਆਪਣੇ ਵਰਗੀ ਇਸਤਰੀ ਬਣਾ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਛੱਡ ਕੇ, ਉਹ ਪਿਤਾ ਦੇ ਘਰ ਚਲੀ ਗਈ। ਬਿਸ਼ਕਰਮਾ ਨੇ ਇਸ ਹਰਕਤ ਕਾਰਨ ਉਸਨੂੰ ਝਿੜਕਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਘੋੜੀ ਬਣ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਛਿਪੀ।

ਸੂਰਜ ਨੇ ਉਸ ਛਾਇਆ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਅਸਲੀ ਸਮਝ ਲਿਆ। ਉਸ ਛਾਇਆ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਇਕ ਪੁੱਤਰੀ (ਤਾਪਤੀ ਨਦੀ) ਹੋਈ।

ਇਕ ਦਿਨ 'ਜਮ' ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ 'ਛਾਯਾ' ਨੂੰ ਲੱਤ ਮਾਰਨ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਛਾਯਾ ਦੇ ਸਰਾਪ ਨਾਲ ਉਹਦੀ ਲੱਤ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਛਾਯਾ ਨੂੰ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ। ਛਾਯਾ ਨੇ ਸਭ ਕੁਛ ਸੱਚ ਦੱਸ ਦਿਤਾ।

ਸੂਰਜ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ। ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੇਰਾ ਅਧਕ ਸੇਕ ਉਹ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੀ। ਤੂੰ ਮੰਨੇ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੇਨੂੰ ਖਰਾਦ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਠੀਕ ਕਰ ਦਿਆਂ। ਸੇਕ ਘਟ ਜਾਇਗਾ, ਪਰ ਚਮਕ ਵਧ ਜਾਇਗੀ। ਸੂਰਜ ਮੰਨ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਰਾਦ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਕੁਛ ਛਿੱਲ ਦਿਤਾ।

ਫਿਰ ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਤੇਰੀ ਪਤਨੀ ਫਲਾਨੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਘੋੜੀ ਬਣ ਕੇ ਫਿਰਦੀ ਹੈ।

ਸੂਰਜ ਘੋੜੇ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ (ਘੋੜੀ) ਪਾਸ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੋਏ, ਦੋਵੇਂ 'ਅਸ਼ਵਨੀ ਕੁਮਾਰ'। (ਭਾਵ, ਘੋੜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ। ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।) ਸੂਰਜ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਆਇਆ। ਉਹ ਹੁਣ 'ਜਮਨਾ' ਬਣ ਕੇ ਵਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਕਢ ਕਿਸ਼ਨ ਨੇ ਕਈ ਲੀਲ੍ਹਾ ਕੀਤੀਆਂ।

(ਕੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਅਜੇਹੀਆਂ ਮਨ-ਘੜਤ ਤੇ ਬੁਰਾ ਅਸਰ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਸੁਣਾ ਸਕਦੇ ਸਨ? ਕਵੀ ਦੀ ਭੁੱਲ ਹੈ।)

ਅੰਸੂ ੪੯

(ਸੂਰਜ ਦੀ ਕਥਾ)

ਸੰਗਤ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, 'ਸੂਰਜ ਦਾ ਰੰਗ ਧੁੰਏਂ ਵਰਗਾ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ।'

(ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ 'ਮਹਾਭਾਰਤ' ਤੇ 'ਪੁਰਾਣਾਂ' ਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਅਖਵਾਈਆਂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਏਥੇ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ।)

ਕੱਸਯਪ ਰਿਖੀ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਤਨੀਆਂ ਸਨ। 'ਦਿੱਤੀ' ਨੇ ਬੜੇ ਭਿਆਨਕ ਦੈਂਤਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿਤਾ। 'ਦਨੁ' ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ ਦਾਨਵ (ਜਾਂ ਦੇਵ) ਬਹੁਤ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਦਨੁਜ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। 'ਬਿਨਤਾ' ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ 'ਗਰਭ' ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। 'ਕਦਰੂ' ਤੋਂ ਸਰਪ ਪੈਦਾ ਹੋਏ। 'ਅਦਿੱਤੀ' ਤੋਂ (੩੩) ਦੇਵਤੇ ਹੋਏ। ਸੂਰਜ ਉਸ ਸਮੇਂ 'ਅਦਿੱਤੀ' ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਸੀ। 'ਚੰਦਰਮਾ' ਦਾ ਪੁੱਤਰ 'ਬੁੱਧ' ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਦੇ ਭੋਜ ਵਿਚ ਆਇਆ ਤੇ ਭਿੱਛਿਆ ਮੰਗੇ। ਅੰਤੋਂ ਆਲਸ ਕਾਰਨ ਛੇਤੀ ਨਾ ਉਠ ਸੱਕੀ। ਬੁੱਧ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਤੇਰਾ ਗਰਭ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਇਗਾ। ਅਦਿੱਤੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਪਤੀ (ਕੱਸਯਪ) ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸੀ। ਕੱਸਯਪ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਗਰਭ ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਪਰਦਾ ਸੜ ਜਾਇਗਾ, ਪਰ ਬੱਚਾ ਠੀਕ ਰਹੇਗਾ।

"ਮ੍ਰਿਤਕ ਅੰਡ ਮਰਿ ਹਇ ਅਭਿਰਾਮ।"

ਯਾਂ ਤੇ ਮਾਰਤੰਡ^੨ ਕਹਿ ਨਾਮੁ। ੧੦।"

ਇਸ ਲਈ ਸੂਰਜ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਧੁੰਏਂ ਦਾ ਕਾਲਾ ਗਿਲਾਫ਼ ਸੀ।

ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ ਨੇ ਸੂਰਜ ਉਤੋਂ ਜੋ ਛਿਲਕਾ ਲਾਹਿਆ, ਉਸਦਾ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚਕਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵਿਸ਼ਨੂ ਦੇ ਹੱਥ ਦੇ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਤਰਸੂਲ ਬਣਾ ਕੇ ਸ਼ਿਵਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਤਾ।

(ਬੱਸ, ਏਹੋ ਜੇਹੀ ਜੋ ਕਹਾਣੀ ਯਾਦ ਆ ਗਈ, ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਘਸੋੜਨ ਦੀ ਕੀਤੀ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਜੋ ਸੰਗਤ ਸੀ, ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਯਾਤਰੀ ਟੈਕਸ (ਜਗਾਤ) ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਸਮੇਤ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਗੰਗਾ' ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਜਾ ਕੀਤਾ। ਸਾਧੂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ।

(ਅੱਗੇ ਸੁਣੋ, ਕਵੀ ਜੀ ਕੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ।)

"ਪੁਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਸੁਰਸਰਿ^੩ ਆਰਾਧੀ।

'ਹੇ ਦੇਵੀ ! ਬਡਿ ਜਤਨਨਿ ਲਾਧੀ।

ਕੋਤਿਕ ਨ੍ਰਿਪ ਤਪ ਕਰਿ ਕਰਿ ਮਰੇ।

ਬਹੁਰ ਭਗੀਰਥ ਲਯਾਵਨਿ ਕਰੇ। ੪੧।

ਸਿਵ ਨੇ ਧਾਰ ਸੀਸ ਪਰ ਧਾਰੀ ।
 ਅਘ¹ ਹਰਬੇ ਕੋ ਧਰ ਪਰ ਬਾਰੀ ।
 ਤੀਨ ਲੋਕ ਮਾਨੀ ਅਘ ਹਾਨੀ² ।
 ਪ੍ਰਥਮ ਸੇਵ ਤੁਮਰੀ ਹਮ ਠਾਨੀ ।੪੨।
 ਤਿਹ ਕੋ ਫਲ ਸੁਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵਾ ।
 ਸਰਬ ਪਰਪੰਚ ਆਪ ਕਰ ਜੋਵਾ ।
 ਦਿਹੁ ਦਰਸਨ ਬਿਦਤਹੁ ਨਿਜ ਦੇਹ³ ।
 'ਨੇਹ ਅਛੇਹ ਮੋਹਿ ਲਖ ਲੇਹ' ।੪੩।''

(ਆਪਣੀ ਉਸਤਤ ਸੁਣ ਕੇ ਗੰਗਾ ਦੇਹ ਧਾਰ ਕੇ ਪਰਗਟ ਹੋ ਗਈ ।)

“ਇੱਤਯਾਦਿਕ ਨਿਜ ਸਿਫਤਿ ਸੁਨੀ ਜਬ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਪ੍ਰਗਟੀ ਜਲ ਤੇ ਤਬ ।

ਸੀ ਗੁਰ ਅਮਰ ਬੰਦਨਾ ਠਾਨੀ ।

‘ਧੰਨ ਧੰਨ’ ਅਵਿਲੋਕ ਬਖਾਨੀ ।੪੪।

ਜਗਤੇਸ਼੍ਵਰ ਕੀ ਜੋਤਿ ਬਿਸਾਲਾ ।

ਤੁਮਕੋ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਭਈ ਉਜਾਲਾ ।

ਤੁਮ ਪਾਵਨਿ, ਪਾਵਨਿ ਕਰ ਪਾਵਨ ।

ਕਲ ਨਰ ਪਾਪਨਿ ਭਾਰ ਨਿਸਾਵਨ ।੪੫।''

(ਅਵਿਲੋਕ=ਵੇਖ ਕੇ । ਆਪਣੀ ਸਿਫਤ ਸੁਣ ਕੇ ‘ਗੰਗਾ’ ਪਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਪਰਗਟ ਹੋ ਪਈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੰਦਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ‘ਧੰਨ ਧੰਨ’ ਕਿਹਾ । ਤੁਸੀਂ ਵੀਸ਼ਵਰ ਦੀ ਜੋਤ ਹੋ, ਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਭ ਗਿਆਨ ਹੈ । ਤੁਸੀਂ ਚਰਨ ਪਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪਵਿੱਤਰ ਕਰੋ । ਕਲਿਜੁਗੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਜੋ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਆਪ ਉਹ ਦੂਰ ਕਰਨ ਜੋਗ ਹੋ । ਲਉ, ਇਹ ਹਨ ਅਰਥ । ਹੁਣ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਮੰਨੀਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੰਗਾ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਗੰਗਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਐਸੇ ਵਿਚਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਕੀ ਮਜਬੂਰੀ ਸੀ । ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਪੰਡਤ ਦੇ ਦਬਾਓਂ ਥੱਲੇ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਾਂ ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਐਸੇ ਸਨ ।)

ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਤੁਰ ਪਏ ।

1 ਪਾਪ ਹਰਨ ਵਾਸਤੇ । 2 ਪਾਪ ਹਰਨ ਵਾਲੀ ।

3 ਦੇਹ ਧਾਰ ਕੇ ਪਰਗਟ ਹੋਵੇ । 4 ਮੇਰਾ ਇਕ ਰਸਮ ਪ੍ਰੇਮ ਵੇਖੋ ।

ਅੰਸੂ ੫੦

(ਪਦਮ ਪਛਾਨਣ ਵਾਲੇ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀਸ਼)

ਚਲਦੇ ਚਲਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਨੱਗਰ ਵਿਚ ਆ ਠਹਿਰੇ, ਜਿੱਥੇ ਪੰਡਤ ਨੇ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨ ਵਿਚ ਪਦਮ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਖ਼ਬਰ ਮਿਲਨ ਤੇ ਪੰਡਤ 'ਦੁਰਗਾ' ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਇਆ।

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, 'ਪੰਡਤ ਜੀ, ਮੰਗੋ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸੁਖ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਪਰਲੋਕ ਦੇ।'

ਪੰਡਤ ਬੜਾ ਸਿਆਣਾ ਨਿਕਲਿਆ, ਉਸਨੇ ਮੰਗਿਆ,

“ਲੋਕ ਪ੍ਰਲੋਕ ਮਲੀਨ ਬਿਹੀਨ।

ਤੁਮਰੋ ਜਨ ਹੋਵੇ ਸੁਖ ਲੀਨ।

ਇਮ ਕਹ ਕੇ ਬੰਦਨ ਦਿਜ ਕਰੀ।

ਦਵੈ ਲੋਕਨ ਸੁਖ ਕਾਂਖਾ ਧਰੀ।੨੯”

(ਮਲੀਨ ਬਿਹੀਨ=ਮਲੀਨਤਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਕਾਂਖਾ=ਇੱਛਿਆ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਖ ਦਾ ਵਰ ਦੇ ਦਿਤਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਲੈਣ ਗਏ।

—

ਅੰਸੂ ੫੧

(ਬਾਵਲੀ ਰਚਣੀ)

“ਧਰਮ ਧੁਰੰਧਰ ਅਮਰ ਗੁਰੂ, ਸਦਾ ਚਹਤਿ ਉਪਕਾਰ।

ਰਚਬੇ ਤੀਰਥ ਬਾਵਲੀ, ਸਿਖਯਨਿ ਹੇਤੁ ਉਧਾਰ।੧”

(ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰੀ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪ ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਧਰਮ ਦਾ ਆਪਣਾ ਤੀਰਥ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਦੂਸਰਿਆ ਦੇ ਤੀਰਥਾਂ 'ਤੇ ਜਾਇਗਾ। ਇਸ ਲੋੜ ਨੂੰ ਸਮਝਦਿਆਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਤੀਰਥ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਗੋਇੰਦਵਾਲ 'ਬਾਵਲੀ ਸਾਹਿਬ' ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਤੀਰਥ ਹੈ।)

ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਬੁਲਾਈਆਂ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਬਾਉਲੀ ਦਾ ਟੱਪ ਲਾਇਆ। ਸੰਗਤਾਂ ਸੇਵਾ 'ਤੇ ਲਗ ਗਈਆਂ। ਕਈ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਿਹਾੜੀ 'ਤੇ ਲਾਏ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦੇ ਤੇ ਦੋ ਆਨੇ ਦਿਹਾੜੀ ਦੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਵੀ ਮਿਲਦੀ।

“ਦਿਨ ਮਹਿ ਲਗਰ ਭੋਜਨ ਖਾਵਤਿ।

ਸੰਝ ਦੁ ਆਨਿ ਦਿਹਾੜੀ ਪਾਵਤਿ।੨੦।”

ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਵੀ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ, ਟੋਕਰੀ ਚੁੱਕੇ।

ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੰਗ ਗੰਗਾ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਸੰਬੰਧੀ ਵੀ ਸਨ। ਉਹ ਗੱਦਿਵਾਲ ਰਹੇ। ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰ੍ਹਾ ਸੰਹਾਰੀ ਵੀ ਨਾਲ ਸੀ।

ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਟੋਕਰੀ ਢੋਂਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਸਭ ਨੇ ਬੁਰਾ ਮਨਾਇਆ।

“ਕਹਯੋ ਸਭਿਨਿ ‘ਕੁਲ ਲਜਯਾ ਖੋਈ।

ਘਰ ਸਸੁਰਾਰਿ ਮ੍ਰਿਤਕਾ¹ ਢੋਈ। ੪੦।

ਜਨਮਯੋ ਭਲੋ ਸੋਢੀਅਨ ਬੰਸ।

ਰਾਖੀ ਨਹੀਂ ਲਾਜ ਕੀ ਅੰਸ²। ੪੧।”

ਸੋਢੀਆਂ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ।’

ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੋਢੀਆਂ ਨੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤਾਂ ਛਕਿਆ, ਪਰ ਹਉਮੈਂ ਅਧੀਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਨਾ ਟੇਕਿਆ।

“ਅਹੰਕਾਰ ਕੇ ਸਹਤ ਬਿਸਾਲੇ।

ਪਦ ਪੰਕਜ ਪਰ ਧਰਯੋ ਨ ਭਾਲੇ।

ਲਖੇ, ਸਾਕ ਇਹੁ ਕੁੜਮ ਹਮਾਰੇ।

ਲਘੂ ਥਾਨ, ਇਮ ਰਿਦੈ ਬਿਚਾਰੇ। ੪੨।”

ਉਹ ਕੁੜਮਾਚਾਰੀ ਦੀ ਹਉਮੈਂ ਰੱਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਕਿ ਰਾਮਦਾਸ ਨੇ ਇਹ ਨੀਵਾਂ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਸਾਡੀ ਉੱਚੀ ਕੁਲ ਨੂੰ ਲਾਜ ਲਾਦਿਤੀ ਹੈ।

ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਆ ਪਰਸੇ। ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਸੋਢੀਆਂ ਤਾਹਨੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ,

“ਇਹ ਭੀ ਜਨਮਯੋ ਬੰਸ ਹਮਾਰੇ।

ਲਾਜ ਗਵਾਈ ਸਰਬ ਪ੍ਰਕਾਰੇ।

ਪਿਤ ਕੇ ਮਰੇ ਸਦਨ ਕੇ ਤਯਾਗਾ।

ਘਰ ਸਸੁਰਾਰਿ ਬਸਯੋ ਨਿਰਭਾਗਾ। ੪੩।”

ਸੋਢੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਉਲਾਹਮਾ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਰਾਮਦਾਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਦੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ,

“ਉਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੂ ਭਨਤਿ ਬਚਨ ਕੇ।

ਸਭਿ ਜਗ ਛੱਤ੍ਰ ਦੀਨ ਸੇਂ ਇਨ ਕੇ। ੪੪।”

ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਸੰਗ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੁਰ ਗਿਆ।

—

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਮਾਈਦਾਸ ਵੈਸ਼ਨੋ)

ਇਕ ਕਰਮਕਾਂਡੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭੰਗਤ ਮਾਈ ਦਾਸ ਵੈਸ਼ਨੋ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ।
ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਭੋਜਨ ਛਕੇ ਬਿਨਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਹੁੰਦੇ। ਸੋ, ਉਹ ਬਿਨਾਂ
ਦਰਸ਼ਨ ਹੀ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਮਾਈ ਦਾਸ ਦੁਆਰਕਾ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਦਵਾਰਕਾ ਦੇ
ਨੇੜੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਨਾ ਮਿਲੇ। ਇਕ ਬਿਰਛ ਥੱਲੇ ਰਾਤ ਕੱਟੀ। ਸਵੇਰੇ
ਵਰਤ ਉਪਾਰਨ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ
ਦਾਲ ਚੋਲ ਦਾ ਥਾਲ ਆ ਗਿਆ। ਮਾਈਦਾਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਕਿ ਪੱਕਾ ਭੋਜਨ
(ਮਿਠਿਆਈ) ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਖਾ ਲੈਂਦਾ, ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਖਾਵਾਂ। ਉਸਦੇ ਚਿੱਤ ਵਿਚ
ਧਾਰਨ ਨਾਲ ਫਿਰ ਪਕਵਾਨ ਆ ਗਏ। ਮਾਈਦਾਸ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ,
ਕਿ ਹੁਣ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਦਿਹੋ।

ਤਾਂ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਅਦਿਸ਼ ਰਹਿ ਕੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, 'ਮਾਈਦਾਸ ! ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਭਗਤ
ਹੈਂ। ਤੂੰ ਨੇਮ ਤਾਂ ਰੱਖ ਲਿਆ, ਪਰ ਪ੍ਰੇਮ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਸਕਿਆ। ਤੂੰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ
ਗਿਆ, ਤਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਹੀ
ਮੇਰਾ ਸਰੂਪ ਹਨ।'

“ਲਖਿ, ਇਹ ਸਮੇਂ ਸਰੂਪ ਸੁ ਮੇਰਾ।

ਕਰੋ ਅਨੇਕਨਿ ਸ੍ਰਯ ਅਛਰਾ।...੪੧।”

(ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨਸਾਰ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਸਰੂਪ ਸਨ।)

“ਇਹਾ ਬਿਅਰਥ ਬ੍ਰਿਲਾਪ ਨ ਕਰੀਅਹਿ।

ਹੋਹਿ ਨ ਦਰਸ਼ਨ, ਆਸ ਨਿਵਰਅਹਿ।

ਹਟਿ ਅਬਿ ਗਮਨਹੁ ਗਇੰਦਵਾਲ।

ਤਹਿ ਮਮ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਹੁ ਕ੍ਰਿਪਾਲ।੪੨।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਅਮਰ ਮਹਿ ਮਹਿ ਕੋਊ।

ਭੇਦ ਨ ਜਾਨਹੁ, ਇਕ ਲਖਿ ਸੋਊ।...੪੩।”

ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਈਦਾਸ ਓਥੇ ਮੁੜ ਪਿਆ।

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਮਾਈਦਾਸ ਫਿਰ ਵਾਪਸ—ਮਾਣਕ ਚੰਦ)

ਮਾਈਦਾਸ ਵਾਪਸ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ
ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਿਆ, ਤੇ ਫਿਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਗਿਆ। ਮਾਈਦਾਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਤਰ-
ਭੁਜ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤੇ। (ਕਲਪਨਾ।) ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ

ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਦਰਸਨ ਦਿਤੇ । (ਪਲ ਵਿਚ ਸਰੂਪ ਬਦਲ ਲਿਆ ।)

ਸ਼ਰਧਾ ਵੱਸ ਮਾਈਦਾਸ ਓਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਪਿਆ ।

ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ । ਹੇਠਾਂ ਸਖਤ ਕੜ ਆ ਗਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਪਥਰੀਆ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਜਾ ਕੇ ਵਦਾਨ ਨਾਲ ਕੜ ਤੋੜ ਦੇਹ ।

ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਕੇ ਹਥੋੜੇ ਨਾਲ ਕੜ ਤੋੜ ਦਿਤਾ । ਜੌਰ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਉਭਰਿਆ, ਤਾਂ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਡੁੱਬ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ ।

ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਧਰਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੱਜਾ ਚਰਨ ਛੁਹਾਇਆ, ਤਾਂ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਠ ਬੈਠਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ 'ਜੀਵੜਾ' (ਮਰਜੀਵੜਾ) ਧਰਿਆ ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਈਦਾਸ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਤੇਰਾ ਗੁਰੂ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਹੈ ।'

ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰੋ ।

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਚਤੋੜ ਨੂੰ ਘੇਰਾ)

ਅਕਬਰ ਚਤੋੜ ਦੇ ਕਿਲੇ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆਪਣਾ ਆਦਮੀ ਭੇਜਿਆ ।

“ਸੁਨ ਗੁਰ ਕਹਯੋ, ਤਬਹਿ ਗੜ ਛੁਟੇ ।

ਇਹਾਂ ਬਾਪਿਕਾਮ ਕੋ ਕਰ ਟੂਟੇ ।.. ੩।”

ਅਕਬਰ ਦਾ ਆਦਮੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਹੀ ਰਿਹਾ । ਜਦੋਂ ਬਾਉਲੀ ਦਾ ਕੜ ਟੁੱਟਾ, ਓਸੇ ਸਮੇਂ ਚਤੋੜ ਦਾ ਕਿਲਾ ਫੁੱਟਹਿ ਹੋਇਆ ।

(ਦੋਹਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ ।)

ਇਸ ਘਟਨਾ ਕਾਰਨ ਅਕਬਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸਨਾਂ ਦੀ ਞਾਹ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ।

ਬਸੀ ਖੱਤਰੀ ਗੰਗੋ ਬੜਾ ਧਨੀ ਸੀ । ਘਾਟਾ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਕੰਗਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਅੰਤ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ । ਉਸ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, 'ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਆੜ੍ਹਤ ਖੁਹਲ ਲਵੇ ।' ਗੁਰੂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ ਗੰਗੋ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਆੜ੍ਹਤ (ਕੋਠੀ, ਬੈਂਕ) ਖੁਹਲ ਲਈ । ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਮੁਗਲ ਆਇਆ । ਉਹਨੇ ਇਕ ਲੱਖ ਮੋਹਰ ਦੀ ਹੁੰਡੀ ਚਾਹੀ । ਗੰਗੋ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ

ਇਕ ਫਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ਹੁੰਡੀ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੋਹਰ ਓਥੇ ਭੇਜ ਦਿਤੀ। ਉਹ ਮੁਗਲ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਹੁੰਡੀ ਦੀ ਰਕਮ ਮਿਲ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਗੰਗੋ ਦੀ ਸ਼ਹੂਰੀ ਹੋ ਗਈ, ਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਗੰਗੋ ਦੇ ਨਾਮ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪੈ ਦੀ ਹੁੰਡੀ ਲਿਖ ਦਿਤੀ, ਜਿਸ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਪੰਡਤ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਸੱਕੇ। ਗੰਗੋ ਨੇ ਉਹ ਹੁੰਡੀ ਨਾ ਤਾਰੀ। ਪੰਡਤ ਨਿਰਾਸ਼ ਵਾਪਸ ਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪੈ ਦੇ ਦਿਤੇ।

ਓਧਰ ਗੰਗੋ ਨੂੰ ਘਾਟਾਂ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਨੱਸ ਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਕਾਰ-ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆ ਲੱਗਾ। ਸੇਵਾ ਤੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ 'ਗੰਗੋ ਸ਼ਾਹ' ਕਹਿ ਕੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਹੁਣ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰੋ, ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੰਗਤ ਥਾਪੋ।

ਅੰਸੂ ਪਪ

(ਕਾਬਲ ਵਾਲੀ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਮਾਈ)

ਉਹ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਮਾਈ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਆਵੇ, ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬਾਉਲੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਾਬਲ ਚਲੀ ਜਾਇ। ਸਿੱਖ ਹੈਰਾਨ ਸਨ, ਕਿ ਉਹ ਮਾਈ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ, ਕਈ ਵਾਰ ਇਉਂ ਹੱਥ ਹਿਲਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਪੰਘੂੜੇ ਨੂੰ ਝੂਟਾ ਦੇਈਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਰਾਤ ਕਿੱਥੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਇਹ ਪਤੀਬ੍ਰਤ ਇਸਤਰੀ ਹੈ, ਰੋਜ਼ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਏਥੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਪੰਘੂੜੇ ਨੂੰ ਹੂਟੇ ਦੇਂਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਰਾਤ ਵਾਪਸ ਕਾਬਲ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਤੀ ਦੀ ਸੱਚੀ ਸੇਵਾ ਕਾਰਨ ਇਹ 'ਇੱਛਾ ਗਾਮਨੀ' (ਜਿੱਥੇ ਚਾਹੇ, ਜਾ ਸੱਕੇ) ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾਈ। 'ਮਾਂਡਵ' ਮੁਨੀ ਬੈਠਾ ਤਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਘਰ ਚੋਰੀ ਕਰਕੇ ਚੋਰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਕ ਹਾਰ ਉਹਨਾਂ 'ਮਾਂਡਵ' ਰਿਖੀ ਦੇ ਗਲ ਪਾ ਦਿਤਾ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਆਦਮੀ ਆਏ। ਉਹ ਰਿਖੀ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸੂਲੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਰਿਖੀ ਤਪ ਦੇ ਬਲ ਕਾਰਨ ਮਰਿਆ ਨਾ। ਰਿਖੀ ਨੇ ਧਰਮਰਾਏ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਦੱਸ, ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਸੂਲੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦਿਆਂਗਾ।' ਉਤਰ ਮਿਲਿਆ, 'ਤੂੰ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਸੂਲ ਨਾਲ ਭੁੰਡ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆਂ ਸੀ, ਤਾਂ ਸੂਲੀ ਮਿਲੀ ਹੈ।'।

ਮਾਂਡਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਬਾਲਕ ਬੁੱਧੀ ਕਰਮ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ। ਐਸਾ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾ। ਮੈਂ ਓਨਾ ਚਿਰ ਸੂਲੀ ਉਤੇ ਹੀ ਰਹਾਂਗਾ।

ਇਕ ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਆਪਣੇ ਪਿੰਗਲੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਚੁਕੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਸੂਲੀ ਨਾਲ

ਫੁਹ ਗਈ। ਸੂਲੀ ਹਿੱਲਣ 'ਤੇ ਰਿਖੀ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਤੇਰਾ ਪਤੀ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਮਰ ਜਾਇਗਾ। ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹਨੇਰੇ ਕਾਰਨ ਮੈਥੋਂ ਇਹ ਅਵੱਗਿਆ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਸੋ ਸੂਰਜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੇਗਾ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਦਸ ਦਿਨ ਸੂਰਜ ਹੀ ਨਾ ਚੜ੍ਹਨ ਦਿਤਾ। ਅੰਤ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ।

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਸਿੱਖਾਂ ਪੁਛਿਆ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਕੌਣ ਬੈਠੇਗਾ)

ਗੁਰਦੇਵ ਦੀਆਂ ਦੋ ਪੁਤਰੀਆਂ ਸਨ : ਬੀਬੀ ਦਾਨੀ ਤੇ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਰਾਮਾ ਤੇ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਗੱਦੀ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਕੌਣ ਬਣੇਗਾ।

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਤਰ—ਪ੍ਰੀਖਿਆ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮੇ ਤੇ ਰਾਮਦਾਸ—ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਥੜੀਆਂ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਥੜੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮੇ ਦੀ ਥੜੀ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਬਣੀ। ਇਸਨੂੰ ਢਾਹ ਦਿਹੋ। ਰਾਮਾ ਕਹਿ ਰਿਹਾ, ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਕਹੇ ਅਨੁਸਾਰ ਥੜੀ ਵਧੀਆ ਬਣੀ ਹੈ। ਪਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਢੁਹਾ ਦਿਤੀ। ਤੇ ਕਿਹਾ, ਫਿਰ ਬਣਾਓ।

ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸ ਗਏ। ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਥੜੀ ਸਾਡੇ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਬਣੀ। ਫਿਰ ਬਣਾਉ।

ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਮਹਾਰਾਜ ! ਅਨਜਾਣ ਤੋਂ ਭੁੱਲ ਹੋ ਗਈ, ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ ਅਨੁਸਾਰ ਫਿਰ ਬਣਾਵਾਂਗਾ।'

ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਢਾਹ ਕੇ ਫਿਰ ਬਣਾਈਆਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੂਸਰੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਢੁਹਾ ਦਿਤੀਆਂ।

ਤੀਸਰੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਬਣਾਈਆਂ।

ਅਗਲ ਦਿਨ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਰਾਮੇ ਦੀ ਥੜੀ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਕਿ ਜੈਸੀ ਕਹੀ ਸੀ, ਵੈਸੀ ਨਹੀਂ ਬਣੀ।' ਰਾਮੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਤੁਸਾਂ ਵਰਮਾਇਆ ਸੀ, ਮੈਂ ਓਵੇਂ ਬਣਾਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦੀ।'

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮਦਾਸ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਬਣੀ, ਮਿਹਨਤ

ਐਵੇਂ ਗਈ ।

ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਕੇ ਕਿਹਾ,

“ਹੈਂ ਅਜਾਨ ਨਿਤ ਭੂਲਨ ਹਾਰੋ ।

ਤੁਮ ਕਿੰਪਾਲ ਨਿਜ ਬਿਰਦ ਸੰਭਾਰੋ । ..੪੬।

ਰਾਵਹਿ¹ ਕਰੁਨਾ ਕਰਹੁ ਬਤਾਵਉ ।

ਨਾਕੀ ਰਤ ਭਾਖ ਸਮਝਾਵਉ ।੪੭।

ਮੈਂ ਮਤਿ ਮੰਦ ਅਭਾਗ ਬਿਚਾਰਾ ।

ਜਾਨ ਸਕਯੋ ਨਹਿੰ ਕਹਯੋ ਤੁਮਾਰਾ ।

ਇਮ ਕਹਿ ਗਰ ਮਹਿੰ ਅੰਚਰ ਡਾਰਾ ।

ਛਿਮਹੁ ਪ੍ਰਭੂ ਅਪਰਾਧ ਹਮਾਰਾ ।੪੮।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ,

“ਸਭਿਨਿ ਸੁਨਾਵਤਿ ਬਾਕ ਅਲਾਵਹਿੰ ।

ਇਸਕੀ ਸੇਵਾ ਮੋ ਮਨ ਭਾਵਹਿ ।...੫੦।”

ਅੰਸੂ ੫੮

(ਬਾਵਲੀ ਮਹਾਤਮ)

“ਸੁੰਦਰ ਸੀਤਲ ਨਿਰਮਲ ਖਰੋ ।

ਅਤਿ ਗੰਭੀਰ ਨੀਰ ਜਿਹ ਭਰੋ ।

ਦੱਖਣ ਦਿਸ ਮਹਿ ਝਰਨਾ ਬਹਯੋ ।

ਸੁਰਸਰਿ² ਕੋ ਪ੍ਰਵਾਹ ਤਹਿੰ ਲਹਯੋ ।੩।”

ਬਾਉਲੀ ਦੀਆਂ ਚੋਰਾਸੀ ਪਉੜੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ, ਤੇ ਵਰ ਦਿਤਾ,

“ਬਾਹਿ ਚੁਰਾਸੀ ਕਰਹਿ ਸ਼ਨਾਨ ।

ਇਤਨੇ ‘ਜਪੁਜੀ’ ਪਾਠ ਬਖਾਨ ।

ਸਤਿਗੁਰ ਮੂਰਤਿ ਕਰਿ ਕੈ ਧਯਾਨ ।

ਮਿਟਹਿ ਚੁਰਾਸੀ ਆਵਨਿ ਜਾਨਿ ।੫।”

ਸਧਾਰਨ ਨਾਮ ਦਾ ਲੁਹਾਰ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਉਹਨੇ ਲੱਕੜ ਤੇ ਲੋਹੇ ਦੀਆਂ ਸੱਤ ਪੌੜੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਲਗਾ ਦਿਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਤੇਰੇ ਘਾਲ ਥਾਂਇ’ ਪਈ । ਹੁਣ ਘਰ ਬੈਠ ਕੇ ਭਜਨ ਕਰੋ ।’

ਗੰਗਾ ਦੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਵਾਸਤੇ ਸੰਗ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਰਾਤ ਉਹ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਰਿਹਾ। ਸੰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਰਦੇਵ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਉਮਰ ਦਾ ਮੇਲੀ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,

‘ਅਸਾਂ ਬਾਉਲੀ ਵਿਚ ਗੰਗਾ ਲੈ ਆਂਦੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਹੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲੈ। ਪਰ ਉਸ ਸੱਜਣ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਾ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਮਹਾਰਾਜ ! ਹੁਣ ਘਰੋਂ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਤੁਰਿਆ ਹਾਂ। ਇਕ ਵਾਰ ਜਾ ਆਵਾਂ।’

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ‘ਠੀਕ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ‘ਗੰਗਾ ਜਲ’ ਲਈ ਆਉਣਾ।’

ਉਹ ਪੁਰਸ਼ ਗੰਗਾ ਗਿਆ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਲੋਟਾ ਭਰਨ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਲੋਟਾ ਗੰਗਾ ਦੇ ਪਰਵਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ।

ਸੰਗ ਵਾਪਸ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਬਾਉਲੀ ਵਿਚ ਦੱਖਣ ਦੇ ਪਾਸੇ ਗੰਗਾ ਦਾ ਵਹਿਣ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਆਪਣਾ ਲੋਟਾ ਭਾਲ ਲੈ।’

ਉਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਬਾਉਲੀ ਵਿਚ ਭਾਲਿਆ, ਤਾਂ ਦੱਖਣ ਦੇ ਪਾਸੇ ਲੋਟਾ ਮਿਲ ਗਿਆ। ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

“ਬੀਚ ਬਾਪਿਕਾ ਸੁਰਸਰਿ ਨੀਰ।

ਇਮਿ ਆਨਯੋ ਸਤਿਗੁਰੁ ਗਹੀਰ।

ਤੀਨ ਲੋਕ ਕੇ ਤੀਰਥ ਜਈ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਚਰਨ ਬਿਖੈ ਬਸੁਤੇਈ ॥੩੯॥”

(ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਡਿਆਈ। ਤੀਨ ਲੋਕ ਦੇ ਤੀਰਥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਬਾਪਿਕਾ = ਬਾਉਲੀ — ਵਿਚ ਸੁਰਸਰਿ = ਗੰਗਾ ਦਾ ਵਹਿਣ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਕਿ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਮਝਣ, ਕਿ ਬਾਉਲੀ ਗੰਗਾ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ।)

ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ‘ਸਿੱਧ’ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ‘ਮਹਾਰਾਜ ! ਬਹੁਤ ਤਪ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਿਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹਈ। ਹੁਣ ਆਪਣਾ ਸਿੱਖ ਬਣਾ ਲਵ।’

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ‘ਇਹ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਫਿਰ ਆਓ।’

ਸਿੱਧ ਨੇ ਇੱਛਿਆ ਅਨਸਾਰ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ਪਦ

(ਉਹ ਜੋਗੀ ‘ਅਨੰਦ’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਨਮਿਆਂ)

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ, ਵੱਡਾ ‘ਮੋਹਨ’, ਤੇ ਛੋਟਾ ‘ਮੋਹਰੀ’ ਮੋਹਰੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ‘ਅਰਥ ਮੱਲ’ ਹੋਇਆ। ਮੋਹਰੀ ਘਰ ਦੂਸਰਾ ਪੁੱਤਰ, ਉਹਾ ਜੋਗੀ ਜਨਮਿਆਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ‘ਅਨੰਦ’ ਰੱਖਿਆ। ਉਸ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਣੀ ‘ਅਨੰਦ’ ਉਚਾਰੀ, ਅਨੰਤੀ ਪੌੜੀਆਂ।

“ਪੌੜੀ ਕਰੀ ਦੇਇ ਕਮ ਚਾਲੀ ।...੧੫।”

“ਚਤੁਰਸ਼ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜਬਿ ਭਏ ।

ਇਕ ਪੌੜੀ ਤਿਨਹੂੰ ਰਚ ਕਏ ।੨੪।

ਇਕ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਤਿਹ ਸੰਗ ਜੋੜੀ ।

ਅਨੰਦ ਮਹਾਂਤਮ ਚਾਲਿਸ ਪੌੜੀ ।...੨੫।”

(ਮੇਰੇ ਨਿਸਚੇ ਅਨਸਾਰ ਚਾਲੀ ਦੀਆਂ ਚਾਲੀ ਪਉੜੀਆਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ ।)

ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਤੀਸਰਾ ਪੁੱਤਰ ‘ਅਰਜਾਨੀ’ ਹੋਇਆ । ਇਹ ਬਾਲਕ ਮਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਮਾਤਾ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਤੇ ਅਰਜਾਨੀ ਨਾਮ ਧਰਿਆ ।

ਮੋਹਨ ਮਸਤਾਨਾ ਸੀ । ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ । ਸਿੱਖ ਭਾਲ ਕੇ ਆਏ, ਤਾਂ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਮੋਹਨ ਅੰਦਰ ਬੈਠਾ ਹੈ । (ਕਰਾਮਾਤ) । ਕਦੇ ਉਹ ਪਰਗਟ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਕਦੇ ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਮੋਹਨ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ,

“ਜਾਨਤ ਹੁਤੇ ਜਿ ਇਮਿ ਮਨ ਮਾਂਹੂੰ ।

ਤੋ ਕਾਹੇ ਕੀਨਸਿ ਇਸ ਬਯਾਹੂੰ ।੪੨।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਨੌਂਹ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨਾ ਕੇ ਮੋਹਨ ਪਾਸ ਲੈ ਜਾਓ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਐਸਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ।

“ਗਮਨੀ ਆਪ ਸੰਗ ਸੋ ਲੀਨ ।

ਮੋਹਨ ਦਯਾ ਦਿਸ਼ਟਿ ਤਬਿ ਕੀਨ ।੪੬।”

ਮੋਹਨ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਹੋਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ‘ਸੰਸਰਾਮ’ ਰਖਿਆ । ਸੰਸਰਾਮ ਕੁਛ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਸੀ, ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਮਾਤਾ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਈ ।

ਸੰਸਰਾਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤੇ ਪਲਿਆ । ਵਡੇਰਾ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੋਥੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ।

ਅੰਸੂ ਏ੦

(ਤਪਾ ਤੇ ਮੁੱਥੇ ਸੁਰਾਰੀ)

ਗੋਂਦਾ ਮਰਵਾਹਾ ਖੱਤਰੀ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਤ ਖਡੂਰ ਵਾਲੇ ਤਪੇ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਸੀ ।

ਬਾਉਲੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦੀ ਚੱਠ ਕੀਤੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂ ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਵਰਜਿਆ । ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੇ ਤਪੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬੁਲਾਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਆਇਆ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਤਪਾ ਨਾ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਦੋ ਰੁਪੈ, ਪੰਜ ਰੁਪੈ, ਦਸ ਰੁਪੈ, ਤੇ ਅੰਤ ਇਕ ਇਕ ਮੋਹਰ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਤਪਾ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਪਰ,

‘ਦੂਰੇ ਦੂਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨ ਪਾਯੋ।

ਪਕੜ ਭੀਤ^੧ ਪਰ ਪੂਤ ਚਢਾਯੋ।

ਸੋ ਗਿਰ ਪਰਯੋ ਭੀਤ ਤੇ ਤਰੇ।

ਟੂਟੀ ਟਾਂਗ ਰੁਦਨ ਬਹੁ ਕਰੇ।੧੫।

(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਤਪ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਤਾਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਲੱਤ ਟੁੱਟਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਵੇਖੋ ਰਾਗ ਗਉੜੀ,

“ਅਗੇ ਦੇ ਸਦਿਆਂ ਸਤੈ ਦੀ ਭਿਖਿਆ ਲਏ ਨਾਹੀ, ਪਿਛੇ ਦੇ ਪਛਤਾਇਕੈ ਆਣਿ ਤਪੈ ਪੁਤੁ ਵਿਚਿ ਬਹਾਲਿਆ।)

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਭੋਜਨ ਦੇਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ।

ਪ੍ਰੇਮ ਕੋਹੜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਸਤਤ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਏਹਾ ਗਾਵੇ, “‘ਗਯਾ ਕਛੋਟਾ ਲਧਾ’ ਗਾਵੇ।੩੦।”

ਉਹ ਰਿੜ੍ਹਦਾ ਰਿੜ੍ਹਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਵਾਰੇ ‘ਤੇ ਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਖ ਉਸਨੂੰ ਅੰਦਰ ਨਾ ਜਾਣ ਦੇਣ। ਕਈ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ। ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ‘ਉਸ ਕੋਹੜੀ ਨੂੰ ਲੈ ਆਵੇ। ਸਾਡੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੋ ਪਾਣੀ ਬਹੇਗਾ, ਉਸ ਨਾਲ ਉਸ ਕੋਹੜੀ ਨੂੰ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਓ। ਉਹ ਰਾਜ਼ੀ (ਅਰੋਗ) ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਨਵੇਂ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨਾ ਕੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਲੈ ਆਵੇ।’

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਓਸੇ ਤਰਾਂ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰੇਮ ਕੋਹੜੀ ਅਰੋਗ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਪਿਆ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ‘ਮੁਰਾਰੀ’ ਰਖਿਆ। ਫਿਰ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਆਪਣੀ ਕੰਨਿਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇਵੇ।’ ਸ਼ੀ‘ਹੇ ਉਪਲ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ‘ਮਹਾਰਾਜ! ਮੇਰੀ ਕੰਨਿਆਂ ਵਿਆਹੁਣ ਯਗ ਹੈ।’ ਸ਼ੀ‘ਹੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ।

ਸ਼ੀ‘ਹੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਭੇਜ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਆਪ ਆਪਣੀ ਕੰਨਿਆਂ ਸਮੇਤ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ‘ਮੱਥੇ’ ਤੇ ‘ਮੁਰਾਰੀ’ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਸ਼ੀ‘ਹੇ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਅੱਗੇ ਆ ਰੋਈ।

“ਆਈ ਰੁਦਤਿ^੨ ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੀਰ।

‘ਇਹ ਕਯਾ ਕੀਨਸਿ? ਹੋ ਪ੍ਰਭੂ ਧੀਰ।

1 ਕੰਧ। ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਜਾਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕੰਧ ਟੱਪਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।

2 ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ।

ਕੁਸ਼ਟੀ, ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਕੁਲ ਹੀਨ ।

ਸੁਤਾ ਨਿਨਾਵੇ^੧ ਕੇ ਮੁਰ ਦੀਨ' ॥੬੭॥

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, “ਤੇਰੀ ਕੰਨਿਆਂ ‘ਮਥੇ’ ਹੈ, ਤੇ ‘ਮੁਰਾਰੀ’ ਸਾਡਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ‘ਮਥੇ-ਮੁਰਾਰੀ’ ਕਹਿਕੇ ਯਾਦ ਕਰਿਆ ਕਰਨਗੇ ।”

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ‘ਮਥੇ-ਮੁਰਾਰੀ’ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ, ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰੋ ।

ਅੰਸੂ ੬੧

(ਖੇਡਾ ਸੋਇਰੀ ਤੇ ਗੋਂਦੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ)

ਪੰਡਤ ਖੇਡਾ ਸੋਇਰੀ ਦੁਰਗਾ ਦਾ ਭਗਤ ਸੀ । ਉਹ ਸਾਤ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰ ਦੁਰਗਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ । ਉਹ ਪਾਣੀ ਤੇ ਭੋਜਨ, ਦੋਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਤ ਰਖਦਾ ।

ਇਕ ਵਾਰ ਉਹਦੇ ਮਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਰੀਝ ਪੈਦਾ ਹੋਈ । ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਭੋਜਨ ਛਕਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਫਿਰ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣਗੇ । ਖੇਡਾ ‘ਸੁੱਚਮ’ ਦਾ ਭੋਜਨ ਛਕਣ ਵਾਲਾ ਸੀ । ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਹੀ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਗਿਆ । ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਦੋ ਕੋਹ ਅੱਗੇ ਜਾ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ ।

ਰਾਤ ਖੇਡਾ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਡਰ ਗਿਆ ।

“ਦਾਰੁਨ^੨ ਰੂਪ ਕਾਲਕਾ ਹੋਰਿ ।

ਤ੍ਰਾਸ^੩ ਪਾਇਕਰ ਬੋਲਿਓ ਫੇਰ ।

‘ਹੇ ਮਾਤਾ ! ਮੈਂ ਭਗਤ ਤੁਮਾਰਾ ।

ਕਰੂਰ ਜੋਗਨੀ ਮੁਹਿ ਪਰਵਾਰਾ^੪ ॥੧੦॥

ਇਨ ਤੇ ਰੱਛਾ ਮੇਰੀ ਕਰੀਅਹਿ ।

ਨਹਿੰ ਭੱਖਹਿੰ ਸਗਰੀ ਨਿਰਵਰੀਅਹਿ ॥...੧੧॥”

ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਦੇਵੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਫਿਰ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ, ਤਾਂ ਬਖਸ਼ਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਖੇਡਾ ਓਥੋਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਆਇਆ । ਉਹਨੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਿਆ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਨਾਲੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ । ਨਾਲੇ ਖੇਡੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਦੁਰਗਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰਾ ਭਰਮ ਨਹੀਂ ਮਿਟਣਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਸਕਤਿ ਨ ਅਸੂ, ਜੋ ਦੁਰਗਾ ਹੋਰੈ ।

1 ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਨਕ ਦਾਦਕ ਦਾ ਪਤਾ ਨ ਹੋਵੇ । 2 ਭਿਆਨਕ । 3 ਡਰ ।

4 ਮੈਨੂੰ ਘੋਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

ਹੋਇ ਬਿਦਤ ਠਹਿਰੇ ਨ ਅਗੇਰੈ ।੨੩।”

(ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਦੁਰਗਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਸਕੇ। ਉਹ ਪਰਗਟ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਠਹਿਰ ਨਹੀਂ ਸਕੇਂਗਾ।)

ਖੇਡੇ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਕਰੁਨਾ ਕਰਹੁ, ਵਿਖਾਵਹੁ ਮੋਹੀ।

ਸਹੋਂ ਸਕਲ ਹੀ, ਜਸ ਗਤਿ ਹੋਹੀ ।...੨੪।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਭਾਈ ਬੱਲੂ ਖੇਡੇ ਨੂੰ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਖੇਡਾ ਵੇਖਕੇ ਬੇਸੁੱਧ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਦੇਖਯੋ ਦਿਪਤਿ! ਤੇਜ ਰਵਿ^੨ ਜੈਸਾ।

^੩ਅਸਤ੍ਰ ਸਸਤ੍ਰ ਤੇ ਸੁਭਤਿ ਵਿਸੇਸਾ ।੨੫।...

ਅਸਟ ਭੁਜੀ ਜਬ ਦੇਖਨ ਕਰੀ।

ਦਿਜਬਰ ਨੇ ਸੁਧਿ ਬੁਧਿ ਸਭ ਹਰੀ ।...੨੬।”

ਖੇਡਾ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਬੱਲੂ ਨੇ ਓਸੇ ਤਰਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਧਰਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਠਾ ਕੇ ਬਹਾ ਦਿਤਾ। ਹੋਸ਼ ਆਈ, ਤਾਂ ਖੇਡਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗਾ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ।

ਗੋਂਦੇ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਸਾਇਆ ਸੀ। ਸੋ ਗੋਂਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਨਸਾਰ ਰਿਹਾ। ਮਗਰ ਗੋਂਦੇ ਦੀ ਅੰਸ ਹੰਕਾਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਚੌਧਰ ਦੇ ਮਾਣ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸੋਚਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਧਨ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

(ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਖਿਆਲ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।)

“ਤੀਰਥਥਾਸੀ ਜਿਮ ਨਰ ਹੋਵਹਿ।

ਨਹੀਂ ਮਹਾਤਮ ਤਿਨ ਕੋ ਜੋਵਹਿ।

ਨਹਿਂ ਸ਼ਰਧਾ ਸੋਂ ਦੇਹ ਸਨਾਨਹਿ।

ਨਿਸ ਦਿਨ ਮੂਢ ਅਵੱਗਯਾ ਠਾਨਹਿ^੧ ।੨੭।”

(ਈਸਾਈਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਕ ਪ੍ਰਚਲਤ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ, ‘ਜਿੰਨਾ ਚਰਚ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਓਨਾ ਖੁਦਾ ਤੋਂ ਦੂਰ’।)

ਗੋਂਦੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਆਪ ਸਾਡੇ ਨੰਗਰ ਵਿਚ ਵੱਸਦੇ ਹੋ, ਸੋ ਜਿਵੇਂ ਬਾਕੀ ਲੋਕ ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਦਿਆ ਕਰੋ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ‘ਏਥੇ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਲੰਗਰ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆ ਕੇ ਛਕ ਲਿਆ ਕਰੋ।’

ਗੋਂਦੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਕਿਹਾ, ‘ਅਸੀਂ ਨਕਦ ਰਕਮ ਲੈਣੀ ਹੈ।’

1 ਪਰਗਟ। 2 ਸੂਰਜ। 3 ਅਸਤ੍ਰ—ਜੋ ਸਸਤਰ ਮੰਤਰ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਹਨ।

ਸਸਤਰ—ਜੋ ਹੱਥ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਸੁਭਤਿ—ਸੋਭ ਰਹੀ ਹੈ।

ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਫਰਜ਼ਾਦ ਕੀਤੀ ।

ਦਿੱਲੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪਠਾਣ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ, ਸੀ । ਉਹਨੇ ਸਾਰੀ ਸੱਚੀ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ । ਸੋ ਗੋਂਦੇ ਦੇ ਪੁਤਰ ਇਥੋਂ ਧੱਕੇ ਖਾ ਕੇ ਆਏ । ਬਹੁਤ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਈ, ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਮਰੇ ।

ਉਸ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਬਾਲਕ ਰਹਿ ਗਿਆ । ਗੋਂਦੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਉਸ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਈ, ਤੇ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਇਸ ਤੋਂ ਤੇਰੀ ਬੰਸ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗੀ ।'

ਅੰਸੂ ੬੨

(ਬੇਨੀ ਪੰਡਤ ਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ)

ਬੇਨੀ ਪੰਡਤ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦਾ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ । ਥਾਂ ਥਾਂ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਫਿਰਦਾ, ਤੇ ਹਾਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਖੋਹ ਲੈਂਦਾ । ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਉਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਤੇ ਕੁਛ ਵਿੱਦਿਆਰਥੀ ਵੀ ਹੁੰਦੇ । ਉਸ ਨੂੰ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੰਕਾਰ ਸੀ ।

ਬੇਨੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਇਆ । ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, 'ਤੁਹਾਡੇ ਸਿੱਖ ਜਪ ਤਪ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਕਲਿਆਣ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗੀ ?'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, 'ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਹੰਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਹੈ ।'

ਬੇਨੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, 'ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਸੱਚ ਹੈ । ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਤਾਂ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਹੈ ।' ਅੰਤ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਚਾਹਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਕਲਿਆਣ ਹੋਵੇ ।

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਇਹ ਮਨੁ ਗਿਰਹਾ, ਕਿ ਇਹੁ ਮਨੁ ਉਦਾਸੀ ।...।”

(ਮਲਾਰ, ਮ. ੩, ੧੨੬੧)

ਬੇਨੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਗ੍ਰੰਥ ਦਰਿਆ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰ ਦਿਤੇ, ਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗ ਗਿਆ । ਅੰਤ ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੋਂ ਬੇਨੀ ਵਿਦਿਆ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਫਿਰਯਾ ਤੇ ਕਟਾਰਾ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰੋ ।

ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਕੰਨ-ਪਾਟੇ ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਹੈ । ਉਹ ਜੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਧਨੀ ਹਨ । ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਤੁਸੀਂ ਜਾ ਕੇ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਹੋ । ਜੋਗੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਨੱਸ ਜਾਣਗੇ ।'

ਗੁਰੂ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖ ਕੇ ਵੱਡੇ ਜੋਗੀ ਦੇ ਮੱਠ ਵਿਚ ਗਏ । ਉਹ ਜੋਗੀ ਨੇ ਬਥੇਰੇ ਜੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਅੰਤ ਹਾਰ ਕੇ ਨੱਸ ਗਿਆ । ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ।

ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਮੱਠ ਢਾਹ ਕੇ ਓਥੇ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਾ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੋਣ ਲੱਗਾ।

ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਮੱਠ ਸਨ, ਉਹ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਗਏ, ਤੇ ਫਿਰੇ ਤੇ ਕਟਾਰੇ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਓਥੇ ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਬਣ ਗਈਆਂ।

ਅੰਸੂ ੬੩

(ਬਾਲਕ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰਨਾ—ਅਕਬਰ ਦਾ ਆਉਣਾ)

ਕਵੀ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪੁਰਸ਼ ਮਰ ਜਾਂਦਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਰਨ ਛੁਹਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰ ਦੇਂਦੇ।

ਇਕ ਵਿਧਵਾ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਤਾਪ ਨਾਲ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਚੁਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੁਆਰੇ 'ਤੇ ਆ ਪਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੱਲੂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ, 'ਜਾ ਕਹੋ, ਪ੍ਰਭਾਤ ਹੋਣ ਤਕ ਚੁੱਪ ਰਹੋ। ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।'

ਮਗਰ ਮਾਂ ਨੂੰ ਚੈਨ ਕਿੱਥੇ। ਉਹ ਸਗੋਂ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਚਰਨ ਛੁਹਾਏ, ਤੇ ਉਹ ਮੁਰਦਾ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੱਲੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,

“ਮ੍ਰਿਤਕ ਜਿਵਾਵਨ ਭਲੀ ਨ ਬਾਤ।

ਯਾਂ ਤੇ ਅਬਿ ਇਸ ਤੇ ਉਪਰਾਂਤਿ।

ਨਰ ਤ੍ਰਿਯ ਮ੍ਰਿਤਕ ਹੋਇ ਕਬਿ ਨਾਂਹੀ।

ਜਬ ਲਗ ਤਨ ਧਰਿੰ ਹਮ ਪੁਰ ਮਾਂਹੀ।੨੮”

(ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਪਮਾ ਹੈ।)

ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਉਤਰਿਆ। ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਕੀਤੀ।

ਬੱਲੂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਫਰਸ਼ ਵਿਛਾ ਦਿਤੇ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਸੁੰਦਰ ਬਸਤਰਾਂ 'ਤੇ ਪੈਰ ਨਹੀਂ ਧਰਿਆ। ਸਗੋਂ ਬਸਤਰ (ਫਰਸ਼) ਪਾਸੇ ਕਰਕੇ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਗਿਆ।

(ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਤਾਂ 'ਰਾਉ ਰੰਕ ਬਰਾਬਰੀ' ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ। ਫਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਉਚੇਚ ਕਿਉਂ? ਫਿਰ ਅਕਬਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛਕਿਆ।)

“ਨਹੀਂ ਦੇਗ ਤੇ ਅਚਯੋ ਅਹਾਰਾ।

ਇਹੀ ਨੇਮ ਗੁਰ ਰਿਦੇ ਚਿਤਾਰਾ।੫੦।”

ਫਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਹ ਖਾਣਾ ਮੰਗਿਆ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਛਕਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਖੱਲੂ ਨੇ ਅਲੂਣਾ 'ਓਗਰਾ' ਲਿਆ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਿੰਨੀਆਂ ਗਰਾਹੀਆਂ ਭਰੀਆਂ, ਹਰ ਇਕ ਵਿਚੋਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੁਆਦ ਆਇਆ।

ਅਕਬਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੋ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, 'ਸਭ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਮੇਹਰ ਹੈ।'

ਫਿਰ ਵੀ ਅਕਬਰ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕੁਛ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਪਟਾ ਦੇ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੬੪

(ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ—ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਖੀ)

ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਪਟਾ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਮਿਲਿਆ।

ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਛੋਟੀ ਪੁੱਤਰੀ ਭਾਨੀ ਗੁਰੂ ਸਮਝ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਨੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸਾਡੇ ਸ਼ਰੀਕ ਧਨੀ ਹਨ। ਉਹ ਸੌਨੇ ਦੇ ਜ਼ੇਵਰ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ।

ਲਾਗੇ ਇਕ ਸਿਲ (ਇੱਟ) ਪਤੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਇਹ ਉਠਾ ਲੈ, ਤੇ ਜ਼ੇਵਰ ਬਣਵਾ ਲੈ।'

ਭਾਨੀ ਨੇ ਉਠਾ ਲਈ। ਉਹ ਇੱਟ ਸੌਨੇ ਦੀ ਬਣ ਗਈ। (ਕਰਾਮਾਤ।) ਭਾਨੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਗਹਿਣੇ ਬਣਵਾ ਲਏ।

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਕੋਹ ਦੂਰ ਨਗਰ ਤਲਵੰਡੀ ਦਾ ਇਕ ਲੰਗੜਾ ਸਿੱਖ ਰੋਜ਼ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਦਹੀਂ ਲਿਆਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਉਸਦੀ ਲੱਕੜੀ ਦੀ ਲੱਤ (ਫੋਹੜੀ) ਖੋਹ ਲਈ, ਤੇ ਤਾਹਨਾ ਦਿਤਾ, 'ਰੋਜ਼ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਏਂ, ਉਹ ਤੇਰੀ ਲੱਤ ਰਾਜੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ?'

ਸਿੱਖ ਦਹੀਂ ਲੈ ਕੇ ਦੇਰ ਨਾਲ ਪੁੱਜਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੁਛਣ ਉਤੇ ਉਸਨੇ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਕੋਲ ਜਾਹ। ਉਹ ਤੇਰੀ ਲੱਤ ਠੀਕ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ।'

ਸਿੱਖ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਪਾਸ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾਈ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਅੱਗੋਂ ਸੋਟਾ ਮਾਰਨ ਪਿਆ। ਸਿੱਖ ਡਰਦਾ ਨੱਸਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਲੱਤ ਠੀਕ ਹੋ ਗਈ। ਸਿੱਖ ਭੈਂ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਦੇ ਚਰਨੀ ਜਾ ਪਿਆ। ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਕਿਹਾ,

"ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਅਮਰਦਾਸ ਸਭਿ ਸ੍ਵਾਮੀ।

ਕਰਹਿੰ ਆਪ, ਹਮ ਦੇਂ ਬਦਨਾਮੀ।...੩੯।"

ਉਹ ਲੰਗੜਾ ਸਿੱਖ ਅਰੋਗ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀ ਆ ਪਿਆ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਆਇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, 'ਮਹਾਰਾਜ! ਸਿੱਖ ਦੀ

ਰਹਿਣੀ ਬਾਰੇ ਫੁਰਮਾਓ ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ‘ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੋਇਆ ਸਿੱਖ ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਕਰੇ ।...।’

ਅੰਸੂ ੬੫

(ਭੋਜਨ ਬਾਰੇ—ਭਾਨੀ ਨੂੰ ਵਰ)

ਇਕ ਦਿਨ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਅਲੂਣਾ ਓਗਰਾ ਛਕਦੇ ਹੋ, ਤੇ ਸੰਗਤ ਵਾਸਤੇ ਅਨੇਕ ਪਦਾਰਥ ?’

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ‘ਜੇ ਸੰਗਤ ਛਕਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਭ ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ । ਐਧਰ ਵੇਖੋ ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੁਲਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਭ ਕੁਛ ਰਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜੋ ਸੰਗਤ ਨੇ ਛਕਿਆ ਸੀ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਕਿੱਲੀ ਫੜ ਕੇ ਖਲੋ ਕੇ ਭਜਨ ਕਰਦੇ ।

“ਚਿਰੰਕਾਲ ਲਗ ਠਾਢੇ ਰਹੈਂ ।

ਕਿਲਕ ਭੀਤ ਮਹਿਂ ਕਰ ਸੌ ਗਹੈਂ ।੨੦।”

(ਕਿਲਕ=ਕਿੱਲੀ । ਭੀਤ=ਕੰਧ । ਕਰ=ਹੱਥ ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਲੰਘ ’ਤੇ ਬਿਰਾਜ ਰਹੇ ਸਨ । ਬਾਲਕ ਅਰਜਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਲੰਘ ਦੀ ਬਾਹੀ ਨਾਲ ਜਾ ਖਲਾ । ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਦੌੜ ਕੇ ਗਈ, ਤੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਪਕੜਨ ਲੱਗੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਖਲਾ ਰਹਿਣ ਦਿਹੋ ।’ ਬਾਲਕ ਅਰਜਨ ਪੈਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪਲੰਘ ’ਤੇ ਧਰਨ ਲਗਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ,

“ਗੁਰੂ ਦੇਖ ਕਰਿ ਬਾਕ ਬਖਾਨੇ ।

ਅਬ ਤੇ ਹੀ ਗਾਦੀ ਲਲਚਾਨੇ ।

ਅਪਨੇ ਪਿਤਾ ਪਾਸ ਤੇ ਲੀਜਹਿ ।

ਤਬਿ ਲਗੁ ਧੀਰਜ ਧਾਰਿ ਬਿਰੀਜਹਿ ।੫੪।”

ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ,

“ਬਾਣੀ ਕੋ ਬੋਹਥ ਬਡ ਹੁੰ ਹੈਂ ।...੫੩।”

(ਦੋਹਿਤਾ, ਬਾਣੀ ਕਾ ਬੋਹਿਥਾ ।)

ਅੰਸੂ ੬੬

(ਪਾਰੋ ਸੁਰਗਵਾਸ—ਮੋਹਰੀ ਨੇ ਟਕੇ ਗਿਣੇ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਪਰਮ ਹੰਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ, ਗੁਰਿਆਈ ਦੀ ਗੱਦੀ ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਦੇਈਏ ।' ਪਾਰੋ ਨੇ ਚਰਨ ਪਕੜਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਖੀ ਪਰਵਾਨ ਹੈ, ਗੁਰਿਆਈ ਨਹੀਂ ।' ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, 'ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦਿਹੋ ।'

ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਨੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿਤਾ, ਇਕ ਘੋੜੀ ਤੇ ਕੁਛ ਬਸਤਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿਤੇ, ਤੇ ਆਪ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦਿਤਾ ।

ਪਾਰੋ ਨੇ ਡੱਲੇ ਨਗਰ ਜਾ ਕੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਿਆ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਓਥੇ ਭੇਜਿਆ । ਨਗਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਉਹ ਘੋੜੀ ਤੇ ਬਸਤਰ ਆਦਿ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਤੇ । ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਸਭ ਵਸਤਾਂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿਤੀਆਂ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਲੱਖ ਟਕਾ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ।'

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਹਰ ਸਿੱਖ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਭੇਟਾ ਧਰਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕੇ ।

ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਿਣੋ ।

ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਦੇ ਗਿਣਦਿਆਂ ਹੱਥ ਕਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ।

"ਤਬਿ ਸ੍ਰੀ ਅਮਰਦਾਸ ਬਚ ਕਹਯੋ ।

ਧਨ ਕੋ ਤੁਮ ਸੁਭਾਵ ਭੀ ਲਹਯੋ ।

ਜਿਸ ਤੇ ਛੁਵਤ ਭਏ ਕਰ ਕਾਰੇ ।

ਮਨ ਕਾਰੇ ਹੁਇ ਲਗ ਬਿਵਹਾਰੇ ॥੪੬॥"

(ਜਿਸ ਦੇ ਗਿਣਨ ਨਾਲ ਹੱਥ ਕਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ਹਨ, ਜੇ ਇਸ ਵਿਚ ਖੁਭ ਜਾਇ, ਤਾਂ ਮਨ ਵੀ ਕਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।)

ਅੰਸੂ ੬੭

(ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਉਮਰ ਤੇ ਗੱਦੀ ਬਖਸ਼ੀ)

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,

"ਰਾਮਦਾਸ ਅਭਿ ਤਨ ਪਰਹਰੈ ।

ਕਹੁ ਪੁਤ੍ਰੀ ! ਕਯਾ ਤਬਿ ਤੂ ਕਰੈ ?.. ਪ॥"

ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਨੇ ਨੱਥ ਲਾਹ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਧਰ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਕਿਹਾ,

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਜੋ ਵਿਧਵਾ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ, ਓਹਾ ਕਰਾਂਗੀ । ਜੋ ਹੁਕਮ ਹੋਵੇ ।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਪੂਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ । ਸੋ,

“ਅਪਨ ਆਰਬਲ ਅਥਿ ਮੈਂ ਦੇਵੋਂ ।

ਹਿਤ ਪਰਲੋਕ ਗਮਨ ਸੂਭ ਲਵੇਂ ।...੧੧।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮਦਾਸ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਸਾਡੀ ਉਮਰ ਛੇ ਵਰ੍ਹੇ, ਗਿਆਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਅਠਾਰਾਂ ਦਿਨ ਬਾਕੀ ਹੈ । ਇਹ ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ ।’

ਓਸੇ ਸਮੇਂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਦੀ ‘ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਅਸਾਂ ਰਾਮਦਾਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕੋ ।’

ਮੋਹਨ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਸਭਿ ਮੈਂ ਬੋਲਯੋ ‘ਨਿਵੇਂ ਨ ਆਗੈ ।

ਹਮਰੀ ਵਸਤੂ ਦੇਨ ਇਨ ਲਾਗੇ ।੩੦।

ਚਿਰੰਕਾਲ ਰਹਿ ਸਦਨ ਹਮਾਰੇ ।

ਕਰੀ ਗੁਜਰ ਸਭਿ ਜੁਤਿ ਪਰਵਾਰੇ ।

ਉਚਿਤ ਬੈਠਬੋ ਤੁਮੈ ਪਿਛਾਰੀ ।

ਅਹੇ ਮਾਲਕੀ ਸਰਬ ਹਮਾਰੀ ।੩੧।”

ਮੋਹਨ ਨੇ ਮੱਥਾ ਨਾ ਟੇਕਿਆ । ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੋਹਰੀ ਨੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦਿਤਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੋਹਰੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਰ ਦਿਤੇ ।

ਫਿਰ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ,

“ਸ੍ਰੀ ਪ੍ਰਭ, ਮੁਝ ਸਿੱਖੀ ਪਦ ਦੀਜਹਿ ।

ਆਪ ਮੋਹਰੀ ਕਹੁ ਗੁਰ ਕੀਜਹਿ ।੫੧।”

ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਨੇ ਆ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ,

“ਹੇ ਪ੍ਰਭ, ਤੁਮ ਬਖਸ਼ੀ ਗੁਰਿਆਈ ।

ਰਹਿ ਹਮਾਰੇ ਬੰਸ ਸਦਾਈ ।...੫੬।”

“ਸੁਨਤਿ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹੋਹਿ ਬਚ ਕਹੇ ।

‘ਨਹਿ’ ਕਿਤ ਜਾਹਿ, ਤੁਮਹੁ ਘਰ ਰਹੇ ।੫੭।

ਤਉ ਬਿਮਲ ਸਲਿਤਾ ਜਲ ਚਲਤਾ ।

ਪਾਯਹੁ ਬੰਧਨ ਆਗੈ ਢਲਤਾ ।

ਹੋਹਿ ਕਲੇਸ ਉਪਦ੍ਰਵ ਭਾਰੇ ।

ਜਿਨ ਕਉ ਕੋ ਨ ਸਕਹਿ ਨਿਰਵਾਰੇ ।੫੮।”

ਅੰਸੂ ੬੮

(ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਤੇ ਨਲਯੋਰ ਧਰ ਕੇ, ਪਰਦੱਖਣਾ ਕਰਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦਿਤਾ । ਫਿਰ ਮੋਹਰੀ ਨੇ ਤੇ ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ।

ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ । ਸੁਣ ਕੇ ਦਾਤੂ ਵੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਉਣ ਆਇਆ । ਉਹਦੀ ਲੱਤ ਵਿਚ ਦਰਦ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਬਖਸ਼ਣਗੇ । ਦਾਸੂ ਵੀ ਆਇਆ ।

ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਨੇ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਕੁਲ ਰੀਤੀ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ,

“ਸੁਨਿ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਕਹਯੋ ਬਿਚਾਰ ।

‘ਮਮ ਨਹਿ’ ਕੁਛ ਕਰਮਨ ਅਧਿਕਾਰ ।

ਜਗ ਮਿਰਜਾਦ ਰਖੀ ਜਿ ਚਹੀਅਹਿ ।

ਪ੍ਰੇਤ ਨਾਮ ਮੁਖ ਤੇ ਨਹਿ ਕਹੀਅਹਿ ।੨੭।

ਸੁਰਸਰਿ ਅਸਥ ਪਿੰਡ ਕੇ ਦੀਜਹਿ ।

ਤੁਮ ਬਡ ਹੋ ਮਿਰਜਾਦ ਰਖੀਜਹਿ ।...੨੮।”

(ਇਕ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਤਾਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਨਾਲ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ । ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਫੁੱਲ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਪਾਉਣੇ । ਇਹ ਉਲਟੀ ਦਲੀਲ ਕਿਉਂ ? ਪੰਡਤ ਦੇ ਦਬਾ ਕਾਰਨ ।)

ਫਿਰ,

“ਕੁਸ਼ ਆਸਨ ਪਰ ਪੈਂਦੇ ਦਯਾਲਾ ।੩੫।”

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ,

“ਚੰਦ, ਅਗਨਿ, ਰਸ, ਮਹੀ, ਗਿਨ ਭਾਦੋ ਪੂਰਨਮਾਸਿ ।

ਕੁਜ ਦਿਨ ਮਹਿ ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ, ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਮਿਲਾਸ ।੫੮।

ਪੰਚ ਮਾਸ, ਬਾਈ ਬਰਖ, ਦਿਵਸ ਇਕਾਦਸ ਔਰ ।

ਪਾਤਿਸ਼ ਹੀ ਜਗ ਮਹਿ ਕਹੀ, ਭੱਲਯਨ ਕੁਲ ਸਿਰਮੌਰ ।੫੯।”

ਚੰਦ = ੧ + ਅਗਨਿ = ੩ + ਰਸ = ੬ + ਮਹੀ = ੧ = ੧੬੩੧ ਬਿ. ਭਾਦਰੋ ਪੂਰਨ-
ਮਾਸੀ, ਮੰਗਲਵਾਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ।

ਪਹਿਲੀ ਰਾਸ ਸਮਾਪਤ

ਦੂਜੀ ਰਾਸ

ਅੰਸੂ ੧

(ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ।)

(ਮੰਗਲ)—ਅੰਕ ਇਕ ਤੋਂ ਦਸ ਤਕ ਦਸਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ ।
ਅੰਕ ਗਿਆਰਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਹੈ ।

ਅੰਕ ਬਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰਦਾ (ਸਰਵਤੀ ਦੇਵੀ) ਦੀ ਉਪਮਾ ਹੈ । (ਇਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਅਸਰ ਅਧੀਨ ਕਵੀ ਜੀ ਸਾਰਦਾ ਦੇਵੀ ਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਦੇਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਸ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ।)

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ।
ਚੌਥੇ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਫੁੱਲ (ਅਸਥੀਆਂ) ਇਕਠੇ ਕਰਕੇ ਹਰਿਦੁਆਰ (ਗੰਗਾ) ਭੇਜੇ ।

“ਸੁਰਿਸਰਿ¹ ਕ ਤਤ ਛਿਨ ਪਹੁੰਚਾਏ ।

ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਤਿਨ ਸੰਗ ਸਿਧਾਏ ।੨੬।”

(ਗੰਗਾ ਫੁੱਲ ਭੇਜਣੇ ਪੰਡਤ ਦੀ ਰੀਤੀ ਹੈ, ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ।)

ਬਾਬਾ ਮੋਹਰੀ, ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਤੇ ਹੋਰ ਮੁੱਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ 'ਤੇ ਚੌਥੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ।

ਅੰਸੂ ੨

(ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ)

ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ ।

ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਹਿਤ 'ਸਿੱਖ' ਆਏ । ਉਹਨਾਂ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਜੋਗ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਕਿ ਕਲਿਆਣ ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਹੈ । ਫਿਰ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

---

1 ਗੰਗਾ; ਹਰਿਦੁਆਰ ।

“ਹਥਿ ਕਰਿ ਤੰਤੁ ਵਜਾਵੈ ਜੋਗੀ, ਬੋਥਰ ਵਾਜੈ ਬੇਨ ।...।”

(ਆਸਾ, ਮ. ੪, ਪੰਨਾ ੩੬੮)

ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਅੰਤਰ ਧਯਾਨ (ਅਲੋਪ) ਹੋ ਗਏ ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੁਛਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਇਹ ਸਿੱਖ ਸਨ, ਜੋ ਸਾਡੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲੈਣ ਆਏ ਸਨ ।

ਅੰਸੂ ੩

(ਤਪਾ ਸਿੱਖ—ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਕੇ ਇਕ ਤਪਾ ਆਇਆ । ਉਸਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਅੱਗੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਆਪਦੇ ਸਿੱਖ ਵਰਨਾਸ਼ਰਮ ਤੇ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ । ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਤੁਹਾਡੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ । ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਮਹਾਤਮ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ।

ਉਤਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਗੰਗਾ, ਜਮੁਨਾ, ਗੋਦਾਵਰੀ, ਸਰਸੁਤੀ,

ਤੇ ਕਰਹਿ ਉਦਮ ਧੂਰਿ ਸਾਧੂ ਕੀ ਤਾਈ ।...।”

(ਮਲਾਰ ਮ. ੪ ਪੰਨਾ ੧੨੬੩)

ਇਹ ਸਬਦ ਤੇ ਇਸਦੇ ਅਰਥ ਸੁਣ ਕੇ ਤਪਾ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ ।

ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਉ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ,

“ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਰਹਨ ਸਮੀਪੀ¹ ਲਾਗਯੋ ।

ਧਨ ਆਗਮ ਤੇ ਮਨ ਅਨੁਰਾਗਯੋ² ।

ਸਰਬ ਸੰਭਾਰਹਿ, ਦੇਗ ਚਲਾਵਹਿ ।

ਕਾਜ ਅਪਰ³ ਹੂੰ ਸੋ ਨਿਰਬਾਵਹਿ ।੩੩।”

“ਮਹਾਦੇਵ ਮਨ ਮਸਤ ਰਹੇਤਾ ।

ਹਾਨ ਲਾਭ ਕਉ ਕਛੁ ਨ ਗਨੇਤਾ ।

ਰਿਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਤ ਗੁਰ ਕੋ ਭਾਰੀ ।

ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਜੀ ਭਗਤਿ ਸੰਭਾਰੀ ।੩੪।”

ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ,

“ਬਿਨ ਸੇਵਾ ਤੇ ਭਗਤਿ ਨ ਪਾਵਹਿ ।

ਭਗਤਿ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਗਯਾਨ ਉਪਾਵਹਿ⁴ ।੪੭।”

(ਅੱਗੇ ਇਕ ਫੁਰਜ਼ੀ ਕਹਾਨੀ ਹੈ ।)

ਇਕ ਆਦਮੀ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਦੋ ਹੰਸ ਆ ਗਏ। ਉਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਦੁੱਧ ਤੇ ਮੱਤੀ ਰੱਖੇ। ਹੰਸ ਖਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ, ਤੇ ਦੋ ਲਾਲ ਦੇ ਗਏ। ਉਸ ਨੇ ਉਸ ਧਨ ਨਾਲ ਮਹਿਲ ਪਾ ਲਏ। ਫਿਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੰਸ ਆਏ, ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਧਨ ਦੇ ਗਏ। (ਅਖੀਰ 'ਤੇ ਸਿੱਟਾ ਹੈ।)

“ਭੂਪ¹ ਸਮਾਨ ਭਯੋ ਖਗ² ਸੋਵੈ।

ਸੰਤਨ ਸੇਵ ਮਹਾਂ ਫਲ ਲੇਵੈ।੫੮।”

ਅਕਬਰ ਜੋ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਪਟਾ ਦੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਕਾ ਚੱਕ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵਸਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ।

ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਕਥਾ ਇਉਂ ਸੁਣਾਈ।

ਅੰਸੂ ੪

(ਚਤੋੜ)

[ਏਥੇ ਚਤੋੜ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤ ਜੈਮਲ ਤੇ ਫੱਤਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ।]

ਚੁਗਲ ਨੇ ਜੈਮਲ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕੀਤੀ। [ਅਜੇਹੇ ਗੁੰਥ ਵਿਚ ਏਹੋ ਜਹੀ ਸ਼ੰਗਾਰ ਰਸੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਸੋਭਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।] ਅਕਬਰ ਨੇ ਲੜਕੀ ਦਾ ਸਾਕ ਮੰਗਿਆ। ਜੈਮਲ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਏਥੋਂ ਝਗੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਜੈਮਲ ਤੇ ਫੱਤਾ ਚਿਤੋੜ ਵਿਚ ਆਕੀ ਹੋ ਬੈਠੇ।

ਅੰਸੂ ੫

(ਜੰਗ ਚਿਤੋੜ)

ਅਕਬਰ ਨੇ ਚਿਤੋੜ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਸਾਰੇ ਅੰਸੂ (ਕਾਂਡ) ਵਿਚ ਯੁੱਧ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ੬

(ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪਤਾ ਦਿਤਾ)

ਕਈ ਸਾਲ ਲੜਾਈ ਜਾਰੀ ਰਹੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਸਭ ਪੀਰ ਫਕੀਰ ਮਨਾਏ, ਪਰ ਕਿਲ੍ਹਾ ਚਿਤੋੜ ਫ਼ਤਹਿ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਤਾਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ

ਦੱਸ ਪਾਈ ।

ਅੰਸੂ ੭

(ਜਬ ਕੜ ਤੁਟੈ; ਤਬ ਗੜ ਛੁਟੇ ।)

ਅਕਬਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਸਿੱਖ ਦੇ ਸਾਥ ਆਪਣਾ ਆਦਮੀ ਭੇਜਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ,

“ਜਬਹਿ ਬਾਪਿਕਾ^੧ ਕੋ ਕੜ ਤੁਟੇ ।

ਤਬ ਹੀ ਦਿਓ^੨ ਚਤੋਰ ਗੜ ਛੁਟੇ ।੩੩।”

ਅੰਸੂ ੮

(ਚਿਤੌੜ ਫਤਹਿ)

ਅਕਬਰ ਦੇ ਕੁਛ ਆਦਮੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਹੀ ਰਹੇ, ਪਰ ਸਾਰੀ ਖ਼ਬਰ ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਪੁਚਾ ਦਿਤੀ ।

ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਫੱਤਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜੇਮਲ ਵੀ ਰਣ ਵਿਚ ਲੜ ਕੇ ਸੁਰਗ ਸਿਧਾਰਿਆ । ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਸਭ ਰਾਜਪੂਤ ਦੇਵੀਆਂ ਕਟਾਰਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਮਰ ਗਈਆਂ । ਚਿਤੌੜ ਫਤਹਿ ਹੋ ਗਿਆ । ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਅਕਬਰ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਸਭ ਹਾਲ ਦੱਸੇ ।

ਅੰਸੂ ੯

(ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੀ ਕਥਾ)

ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਅਕਬਰ ਨੇ ਚਿਤੌੜ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਬਾਉਲੀ ਦਾ ਟੱਪ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ।

(ਇਹ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭੁੱਲ ਹੈ । ੧੬੨੧ ਬਿ. ਵਿਚ ਬਾਉਲੀ ਮੁਕੰਮਲ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਅਕਬਰ ਨੇ ਚਿਤੌੜ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ੧੬੨੪ ਬਿ. ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਸੀ ।)

ਇਸ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਬਾਉਲੀ ਤੇ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੁਬਾਰਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ । (ਬੇਲੌੜਾ ਵਾਧਾ ।)

ਅੰਸੂ ੧੦

(ਅਕਬਰ ਵੱਲੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਪਟਾ)

ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਅਕਬਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਇਆ। ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਆ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਭੇਟਾਂ ਧਰੀ। ਫਿਰ ਅਕਬਰ ਨੇ ਝਬਾਲ ਬੀੜ ਦਾ ਪਟਾ ਲਿਖ ਦਿਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਕਬਰ ਨੂੰ 'ਸਿਰੋਪਾਉ' ਦਿਤਾ।

“ਲੇ ਕਰਿ ਗੁਰ ਘਰ ਕੋ ਸਿਰਪਾਉ।

ਧਰਯੋ ਸੀਸ ਪਰ ਅਨੰਦ ਉਪਾਉ।੩੦।”

ਬੀੜ ਦਾ ਪਟਾ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਓਥੋਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਬਖਸ਼ੀ ਗਈ।

ਅੰਸੂ ੧੧

(ਤੀਰਥ ਰਚਣ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ)

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇ ਕੇ ਖਡੂਰ ਚਲੇ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਸ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਨਾ ਕਰੇ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਏਥੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਨਵੇਂ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਸਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ।

[ਹੁਣ ਕਵੀ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਪੁਰਾਣੇ ਮਿਥਿਹਾਸ ਨਾਲ ਜਾ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸ ਵਿਚ ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।]

“ਸਤਿਜੁਗ ਕੋ ਤੀਰਥ ਦੁਰਾ ਰਹਯੋ।

ਚਿਰੰਕਾਲ ਭਾ ਕਿਨਹੁੰ ਨ ਲਹਯੋ।੬।”

[ਇਹ ਸਤਿਜੁਗ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਤੀਰਥ ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।]

ਪਰਜਾ ਦੀ ਫਰਯਾਦ ਸੁਣ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਨੇ ਰਾਜਾ 'ਛੁਪ' ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਸਾਰੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ। 'ਛੁਪ' ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਰਾਜਾ 'ਇਖਵਾਕ' ਹੋਇਆ। ਰਾਜਾ 'ਇਖਵਾਕ' ਨੇ ਜੱਗ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੇਵਤੇ ਆਏ। 'ਇਖਵਾਕ' ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵਰ ਮੰਗਿਆ,

“ਅਗਨ ਕੁੰਡ ਇਹੁ ਤੀਰਥ ਹੋਇ।

ਕਲੁਖ ਹਤਹਿ, ਮੱਜਹਿ ਨਰ ਜੋਇ।

ਹੋਹਿ ਜਗਤ ਮਹਿ ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼।

ਇਸ ਕੇ ਸਮ ਦੁਤੀਯੋ ਨਹਿ ਭਾਸੁ ॥੨੪॥

[ਕਲੁਖ ਹਤਹਿ = ਪਾਪ ਦੂਰ ਕਰੇ । ਮੱਜਹਿ = ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰੇ ।]

ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਮਹਾਨ ਤੀਰਥ ਲੱਖਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਪਰਗਟ ਰਹੇਗਾ, ਫਿਰ ਛਿਪ ਜਾਇਗਾ । ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਕਲਿਜੁਗ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਬੀਤ ਜਾਇਗਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆਵਾਂਗਾ । ਫਿਰ ਚੌਥੇ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ

“ਤਬ ਇਹੁ ਤੀਰਥ ਕੋ ਬਿਦਤਾਵੋ”¹ ।

ਪੰਚਮ ਤਨ ਤੇ ਪੱਕੂ² ਬਨਾਵੋ ।

ਸਰ³ ਅੰਦਰ ਸਿਰਜੋ⁴ ਹਰਿਮੰਦਰ ।

ਜਿਸਿ ਮਨਿੰਦ⁵ ਕਿਤ ਹੋਇ ਨ ਸੁੰਦਰ ॥੩੩॥

ਫਿਰ ਛੇਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ‘ਅਕਾਲ ਤਖਤ’ ਬਣਾਵਾਂਗੇ ।

ਰਾਜਾ ‘ਇਖਵਾਕ’ ਤੋਂ ਛੱਤਰੀ ਬੰਸ ਚੱਲੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ, ਬੇਦੀ ਤੇ ਸੋਢੀ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ।

[ਸਨਾਤਨੀ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਲੱਖਕਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗਲਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਹਵਨ ਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੈ । ਸਿੱਖੀ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ।]

ਅੰਸੂ ੧੨

(ਸੰਤੋਖ ਸਰ ਦੀ ਕਾਰ)

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ‘ਗੁਰੂ ਕਾ ਚੱਕ’ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਦੀ ਨੀਂਹ ਪਰੀ । ‘ਸੰਤੋਖ ਸਰ’ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਕੁਛ ਮਕਾਨ ਬਣਾਏ ।

ਅੰਸੂ ੧੩

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪਹਿਲੇ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਸੰਤੋਖਸਰ’ ਰਖਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ‘ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ‘ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ’ ਬਣਾਓ ।’

ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ‘ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ’ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਟੱਪ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਲਾਇਆ ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ‘ਬਾਈ ਮੰਜੀਆਂ’ ਥਾਪੀਆਂ ।

ਤੀਸਰੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਗੱਦੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ

ਬਖਸ਼ੀ। ਭਾਨੀ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਵਰ ਮੰਗਿਆ, ਕਿ ਹੁਣ ਗੁਰਿਆਈ ਮੇਰੀ ਅੰਸ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ।

ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੧੪

(ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਕਾਰ ਸੇਵਾ)

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾ ਦਿਤੀ। ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸੌਦੀਆਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਆਪ ਲਾਹੌਰ ਗਏ। ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ 'ਧਰਮਸਾਲ' ਬਣਾ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

“ਸਿੱਖਯ ਹੋਨ ਆਵਹਿੰ ਸਭਿ ਜਾਤੀ,

ਪਗ ਪਾਹੁਲ¹ ਤੇ ਲੇ ਸੁਖ ਥਾਤ²। ੨੪।”

ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਆਪ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗਏ, ਤੇ ਫਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਏ।

“ਕੇਸਰ ਤਿਲਕ ਲਗਾਵਹਿੰ ਮਾਥੇ।

ਪਹਿਰ ਬਸਤ੍ਰ ਪੁਨ ਸੋਭਾ ਸਾਥੇ।...੩੫।”

(ਕਵੀ ਜੀ ਪਿੱਛੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਵੀ ਤਿਲਕ ਲਾਉਂਦੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਹੁਣ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਤਿਲਕ ਲੁਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਦਾ ਅਸਰ।)

ਭਾਈ ਹਿੰਦਾਲ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਗਏ, ਤਾਂ ਹਿੰਦਾਲ ਨੇ ਆਟੇ ਦੇ ਲਿੱਬੜੇ ਹੱਥ ਪਿੱਛੇ ਕਰਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰੁਪਾਉ ਬਖਸ਼ਿਆ, ਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰੋ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸ਼ਰਣ ਆਏ, ਤਾਂ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਆਗਰੇ ਜਾ ਕੇ, ਓਥੋਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਲਿਆਓ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਆਦਰ ਮਾਣ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਏ ਤੇ ਇਕ ਘੋੜਾ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ।

ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ‘ਆਪ ਨੇ ਦਾੜ੍ਹਾ ਐਨਾ ਕਿਉਂ ਵਧਾਇਆ ਹੈ।’ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ‘ਆਪ ਜੈਸੇ ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਝਾੜਨ ਵਾਸਤੇ।’ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਝਾੜਨ ਲਗ ਪਏ।

ਅੰਸੂ ੧੫

(ਭਾਈ ਸੰਹਾਰੀ ਲਾਹੌਰੋਂ ਆਏ)

ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਜੋ ਸਿਖੁ ਅਖਾਏ, ਸੁ ਭਲਕੇ ਉਠਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵੈ ।”

(ਗਉੜੀ ਮ: ੪ ਪੰਨਾ ੩੦੫)

ਸੰਹਾਰੀ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਤਾਏ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ।

“ਰਾਮਦਾਸ ਸਤਿਗੁਰ ਕੋ ਤਾਯਾ ।

ਤਿਸ ਕੋ ਸੁਤ ਗੁਨ ਸਹਤ ਸੁਹਾਯਾ । ...੧੪।”

ਸੰਹਾਰੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੀ । ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ ।

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਸੋਚਿਆ,

“ਦਰਬ ਸੰਭਾਰਨਿ ਮੈਂ ਸਭਿ ਕਰਿਹੂੰ ।

ਕਿਤਕ ਪ੍ਰਿਥਕ ਕਰਿ ਨਿਜ ਘਰ ਧਰਿਹੂੰ । ...੪੬।”

[ਦਰਬ=ਮਾਇਆ । ਪ੍ਰਿਥਕ ਕਰਿ=ਵੱਖਰੀ ਕਰਕੇ । ਨਿਜ=ਆਪਣੇ ।]

‘ਹੁਣ ਸਾਰੀ ਮਾਇਆ ਮੈਂ ਸੰਭਾਲਦਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਲਾਹੌਰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਭ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਸੰਭਾਲ ਲੈਣਗੇ ।’ ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੧੬

(ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਲਾਹੌਰ ਜਾਣਾ)

ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਮਹਾਦੇਵ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਵੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ । ਨਾਲ ਹੀ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਉਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨਾ, ਤੇ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਨਾ ਬੁਲਾਈਏ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ।

ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ । ਆਪ ਲਾਹੌਰ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ । ਪਿੱਛੋਂ ਆਪ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗੇ । ਉਡੀਕਦਿਆਂ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ।

ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਗੱਦੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ । ਜੋ ਬਹੁਤੇ ਮਸੰਦ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਗੰਢੇ ਗਏ ।

‘ਜਿਤੇ ਮਸੰਦ ਗੁਰੂ ਅਗੁਵਾਈ ।

ਸਭਿ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਅਨੁਸਾਰ ਰਹਾਈ । ੩੨।”

ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਹਰ ਸਮੇਂ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪੱਤਰ ਉਡੀਕਦੇ ।

ਅੰਸੂ ੧੭

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

(ਤੀਰਥਾ ਨਾਮੀ ਸਿੱਖ 'ਸਤਰਵਾਲ' ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਤੀਰਥਾ' ਨੂੰ ਇਕ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾਈ। ਇਕ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੀ। ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਇਕ ਸਾਧੂ ਆ ਬੈਠਾ। ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਵਿਆਹ ਕੇ ਪਤਨੀ ਘਰ ਲੈ ਆਇਆ। ਪਤਨੀ ਹੱਥੋਂ ਕਟਾਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਵਿਚ ਵੱਜੀ ਤੇ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ। ਦਿਨੇ ਪਤਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸਾਧੂ ਨੇ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਸਾਧੂ ਦਾ ਇਕ ਹੱਥ ਕਟਵਾ ਦਿਤਾ। ਕਾਂਸੀ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿੱਦਵਾਨ ਪੰਡਤ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਸਾਧੂ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਇਸ ਸਜ਼ਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁਛਣ ਆਇਆ। ਪੰਡਤ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਵੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਿਹਾ। ਸਾਧੂ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਖਲਾ ਰਿਹਾ। ਬਾਹਰੋਂ ਪੰਡਤ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਸਾਧੂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾਈ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਤੂੰ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਪੰਡਤ ਸੈਂ। ਤੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਬੈਠਾ ਤਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੈਂ। ਕਸਾਈਆਂ ਤੋਂ ਨੱਸ ਕੇ ਇਕ ਗਊ ਆਈ। ਮਗਰੋਂ ਕਸਾਈ ਆ ਗਿਆ। ਤੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਕਸਾਈ ਨੇ ਗਊ ਪਕੜ ਲਈ ਤੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਕਸਾਈ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਬਣਿਆਂ ਤੇ ਉਹ ਗਊ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ। ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸਨੇ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਤੂੰ ਹੱਥ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਸੋ ਤੇਰਾ ਹੱਥ ਕੱਟਿਆ ਗਿਆ। [ਅੱਗੇ ਪੰਡਤ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਬਾਰੇ ਦਸਦਾ ਹੈ।] ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਗਧੀ ਸੀ, ਤੇ ਮੈਂ ਕਾਂ ਸਾਂ। ਗਧੀ ਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਜ਼ਖਮ ਸੀ। ਕਾਂ ਨੇ ਚੁੰਝ ਮਾਰੀ, ਤਾਂ ਚੁੰਝ ਵਿੱਚੋਂ ਫਸ ਗਈ। ਦੋਵੇਂ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਮਰ ਗਏ। ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਡੁੱਬਣ ਦਾ ਫਲ, ਦੋਵੇਂ ਪੰਡਤਾਂ ਘਰ ਜਨਮੇਂ। ਸੋ, ਉਹ ਪਤਨੀ ਬਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ।

[ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ, ਕਵੀ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਅਜੇਹੀਆਂ ਮਨ-ਘੜਤ ਸਾਖੀਆਂ ਕਿਉਂ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ, ਨਿਰਾਦਰੀ ਹੈ।]

[ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਦੋਂਦੇ ਹਨ।]

“ਗੁਰ, ਦਿਜ, ਸੇਤ, ਧੋਨ, ਦੁਖ ਪਾਵੈ।

ਜਿਸਕੇ ਸਾਚੁ ਕਹੇ ਹੁਇ ਜਾਵੈ।

ਸੋ ਅਸ ਸਾਚੁ ਨਰਕ ਮਹਿ ਡਾਰੈ।

ਸੁਮਤਿ ਵੰਤ ਨਹਿ ਕਬਹੁ ਉਚਾਰੈ।੩੫”

[ਜਿਸ 'ਸੱਚ' ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ [ਦਿਜ=ਪੰਡਤ। ਧੋਨ=ਗਊ] ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਪਹੁੰਚੇ, ਉਹ 'ਸੱਚ' ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੁਧੀਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ 'ਸੱਚ' ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।]

ਫਿਰ ਬਿਸ਼ਨ ਦਾਸ, ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਤੇ ਪੂਰੇ ਸ਼ਰਣ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਦੀ

ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ।

ਤਾਰੂ, ਭਾਰੂ ਤੇ ਪਦਾਰਥ ਸ਼ਰਣ ਆਏ । ਉਹ ਤਿੰਨੋਂ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੇ ।

ਅੰਸੂ ੧੮

(ਮਹਾਂ ਨੰਦ; ਬਿਧੀ ਚੰਦ; ਧਰਮਦਾਸ ਸ਼ਰਨ ਆਏ)

ਮਹਾਂ ਨੰਦ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਸੇਵਾ ਕਰੋ ਤੇ ਆਪਣੀ ਆਦਮਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣੋ ।

ਧਰਮਦਾਸ ਖੋਸਲਾ, ਡੂਗਤ ਦਾਸ, ਦੀਪਾ, ਜੇਠਾ, ਸੰਸਾਰੂ, ਬੂਲਾ ਤੇ ਤੀਰਥਾ । ਇਹ ਸੱਤੇ ਸ਼ਰਣ ਆਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ

ਜਾਪਾ, ਮੱਈਆ, ਨੱਈਆ, ਤਲਸਾ, ਚਾਰੇ ਸ਼ਰਨ ਆਏ । ਚਾਰੇ ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ ।

ਅੰਸੂ ੧੯

(ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਜੀ ਦਾ ਬਿਨੇ ਪੱਤਰ)

ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਉਡੀਕ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ,

“ਮੇਰਾ ਮਨੁ ਲੋਚੈ ਗੁਰ ਦਰਸਨ ਤਾਈ ।...੧।”

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਚਿੱਠੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ, ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਲਾਹੌਰ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ।

ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦੂਸਰੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ,

“ਤੇਰਾ ਮੁਖੁ ਸੁਹਾਵਾ ਜੀਉ ਸਹਜ ਧੁਨਿ ਬਾਣੀ ।...੨।”

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਵੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਤੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਮੌੜ ਦਿਤਾ । ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਤਾਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਏਹਾ ਸੋਚਦਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਮਰ ਪੂਰੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੈ । ਫਿਰ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਬਣ ਜਾਵਾਂਗਾ ।

ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਤੀਸਰੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ,

“ਇਕ ਘੜੀ ਨ ਮਿਲਤੇ ਤਾ ਕਲਿਜੁਗੁ ਹੋਤਾ ।...੩।”

ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ, ਕਿ ਚਿੱਠੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਦੇਣੀ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੨੦

(ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਜੀ ਲਾਹੌਰੋਂ ਬੁਲਾਏ)

ਸਿੱਖ ਨੇ ਸਮਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਦਿਤੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ, ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਭੇਜਿਆ, ਤੇ ਅਰਜਨ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ।

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਚਿੱਠੀ ਪਹਿਲੀ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਪਰ ਅੰਕ ਤਿੰਨ ਹੈ, ਕਿਉਂ ?

ਸਿੱਖ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਲੈ ਲਈਆਂ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ।

ਅੰਸੂ ੨੧

(ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਪਾਸੋਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਨਿਕਲੀਆਂ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਪਾਸੋਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਮੰਗੀਆਂ। ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਮੁਕਰ ਗਿਆ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਹੁ ਖਾ ਲਈ।

“ਸਪਤ¹ ਮੋਹਿ ਤੁਮ ਚਰਨਨ ਕੇਰੀ।

ਜੇ ਕਰ ਪੱਤ੍ਰੀ ਮੈਂ ਕਿਤਿ ਹੇਰੀ²। ੧੯।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੇਵਕ ਭੇਜ ਕੇ ਘਰੋਂ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦਾ ਜਾਮਾ ਮੰਗਵਾ ਲਿਆ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਚਿੱਠੀਆਂ ਸਨ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉਹ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਕਢ ਵਿਖਾਈਆਂ। ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਸੁਣਾਈਆਂ।

ਅੰਸ ੨੨

(ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ)

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅੱਗੇ ਨਲਏਰ ਤੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਦਿਤਾ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਚੌਥਾ ਅੰਕ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਭਾਗੁ ਹੋਆ ਗੁਰਿ ਸੰਤੁ ਮਿਲਾਇਆ। ੨੦।” (ਮਾਝ, ਪੰਨਾ ੯੭)

(ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਆਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ੰਕਾ ਨਵਿਰਤ ਹੋ

ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲਨ ਪਿੱਛੋਂ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਹ ਸਬਦ ਸੰਪੂਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਬਦ 'ਨਾਨਕ' ਵਰਤਿਆ ਹੈ।)

ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨਾਲ ਲੜਿਆ, ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਤਿਲਕ ਕਿਉਂ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਫਿਰ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਝਗੜਿਆ। ਉਤਰ ਵਿਚ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਕਾਹੇ ਪੂਤ, ਝਗਰਤ ਹਉ ਸੰਗਿ ਬਾਪ।

ਜਿਨ ਕੇ ਜਣੇ ਬਡੀਰੇ ਤੁਮ ਹਉ, ਤਿਨ ਸਿਉ ਝਗਰਤ ਪਾਪ।...।”

(ਸਾਰੰਗ, ਮ ੪, ਪੰਨਾ ੧੨੦੦)

ਅੰਸੂ ੨੩

(ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਚਲੇ ਗਏ)

ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਾਲ ਲਾਹੌਰ ਰਹੇ।

“ਬੈਠਯੋ ਲਵਪੁਰਿ ਮਹਿੰ ਦੇ ਬਰਖਨ।...੨।”

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਨੂੰ ਬੜੇ ਕੌੜੇ ਸਬਦ ਕਹੇ। ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਕਹਤਿ ਭਏ, ‘ਉਠ, ਖਿਰਹੁ^੧ ਨ ਆਗੋ।

ਅਬਿ ਤੇ ਨਹਿੰ ਹਮਰੇ ਮੁਖ ਲਾਗੋ।੯।”

“ਸੁਨ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਕਹਿ, ‘ਜੇ ਮੁੜ ਤਯਾਗੋ।

ਤੁਮ ਭੀ ਨਹਿੰ ਕਬਹੂੰ ਮੁਖ ਲਾਗੋ।੯।”

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ, ਭਾਨੀ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ਏਕਮ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਤਿਲਕ ਦਿਤਾ।

ਹਜ਼ੂਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਮੋਹਨ ਤੇ ਮੋਹਨੀ ਬੜੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲੇ।

ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ‘ਹਰਿਮੰਦਰ’ ਸਾਹਿਬ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ।

ਅੰਸੂ ੨੪

(ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ)

ਗੋਇੰਦਵਾਲ, ਬਿਆਸ ਦੇ ਕਨਾਰੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹੁਰੇ ਪਾਸ ਗੁਰੂ

ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੨੫

ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ਤਿੰਨ, ੧੬੩੮ ਬਿ. ਨੂੰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ।

ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਹਾਦੇਵ, ਪ੍ਰਿਥੀਆ, ਕਰਮੋ ਆਦਿ ਵੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਆਏ ।
ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰ
ਦਿਤਾ ਹੈ ।

“ਗੁਰਤਾ ਤਿਲਕ ਭਲੇ ਇਨ ਪਾਯੋ ।

ਦੁਇ ਦਿਨ ਬਿਤੇ ਨ, ਬਿਸੁ ਕੇ ਖਾਯੋ ।੧੧।”

ਤੇਰ੍ਹਵੇਂ 'ਤੇ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦੀ ਰਸਮ ਹੋਈ । ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਤੇ ਬਾਬਾ ਮੋਹਰੀ ਜੀ
ਨੇ ਪੱਗ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਰਪਨ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ
ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਪੱਗ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਤੀ । ਉਹਨੇ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸਮਝ ਲਿਆ,
ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਬਣ ਗਿਆ ਹਾਂ ।

ਪਰ ਸੰਗਤਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ । ਈਰਖਾ ਵੱਸ ਪ੍ਰਿਥੀਆ
ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ।

ਸੁਲਹੀ, ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਇਕ ਉਮਰਾਉ (ਅਫਸਰ) ਸੀ । ਸੁਲਹੀ ਮਾਝੇ ਵਿਚ
ਆਇਆ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਉਸਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਿਆ, ਤੇ ਸੁਲਹੀ ਨੂੰ ਕੀਮਤੀ 'ਸਿਰੋਪਾਉ'
ਦਿਤਾ । ਇਸਤਰਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਤੇ ਸੁਲਹੀ ਦਾ ਮੇਲ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੨੬

(ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ)

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ । ਉਹ ਵੀ
ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਆ ਗਏ । ਬਿਆਸਾ ਕਨਾਰੇ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਦੀ
ਵਾਜ਼ ਆਈ,

“ਗੁਰ ਕਾ ਬਚਨੁ ਬਸੈ ਜੀਅ ਨਾਲੇ ।

ਜਲਿ ਨਹੀ ਡੂਬੈ, ਤਸਕਰੁ ਨਹੀ ਲੇਵੈ, ਭਾਹਿ ਨ ਸਾਕੈ ਜਾਲੇ ।...।”

(ਧਨਾਸਰੀ, ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੭੯)

ਇਸ ਸ਼ਬਦ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਬਿਨਾਂ ਬੇੜੀ ਤੋਂ ਦਰਿਆ ਪਾਰ
ਕਰ ਆਏ । (ਕਰਾਮਾਤ) ।

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਵਿਚ ਬਾਲਕ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ, ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ,
 "ਹੁਇ ਹੈਂ ਇਮ, ਜੇ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਵੈ ।੩੨।"

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤ ਸਣੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ।
 ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧਾਰੀ, ਜੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ
 ਬਾਲਕਾਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਦਿਤੀ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਾਂਗਾ, ਸਹੀ ਗੁਰੂ ਏਹਾ ਹਨ ।

ਸੁਭਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ
 ਜੀ ਅੱਗੇ ਭੇਟਾ ਧਰੀ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ! ਤੁਸਾਂ ਖੇਡਦੇ
 ਬਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਸੀ । ਠੀਕ ਹੈ ਨਾਂ ।'

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਗਿਆ ।

(ਭਾਵ, ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੀ ਰਹੋ । ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ
 ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਇਕਵਾਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਹੋ ਆਵਾਂ ।

ਅੰਸੂ ੨੭

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਮਿਲੀ । ਉਹਨਾਂ
 ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਮਾਤਾ ਭਾਨੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ।

ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਵੱਡੇ ਦੋਵੇਂ ਭਾਈ (ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਤੇ ਮਹਾਦੇਵ)
 ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਭੇਟਾ ਲੈ ਲਾਂਦੇ ਹਨ । ਉਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣ
 ਹੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ ।

ਅੰਸੂ ੨੮

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ)

ਸਾਰੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਪੰਜ ਕੋਹ ਅੱਗੇ
 ਜਾ ਬੈਠੇ, ਜਿਧਰੋਂ ਸੰਗਤ ਆ ਰਹੀ ਸੀ । ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਕਾਰ ਭੇਟ ਓਥੇ ਹੀ ਸਭ ਸੰਭਾਲ
 ਲਈ, ਤੇ ਉਹ ਪੰਜ ਸੌ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਲਿਆ ਧਰਿਆ । ਸੰਗਤ ਨੇੜੇ ਆਈ, ਤਾਂ
 ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਆਣ ਘੇਰੀ । ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਕਿ ਭੇਟਾ ਤਾਂ
 ਸਾਰੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਅਗ੍ਹਾਂ ਜਾਣ ਦਿਤਾ ।
 ਸੰਗਤ ਨੇ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ।

ਅੰਸੂ ੨੯

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਸੰਗਤਾਂ ਭਟ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਕਰਨ ਲਗੀਆਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਤੇ ਮਹਾਂਦੇਵ ਗੁਰਦਾਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਏ।

ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਤੇ ਮਹਾਂਦੇਵ ਬਾਹਰ ਉਗਰਾਹੀ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਪਏ। ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਦੂਰ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜ ਦਿਤੇ, ਤੇ ਕਈ ਥਾਂਈਂ ਆਪ ਵੀ ਗਿਆ। ਸੋ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਭੇਟਾ ਨਾ ਦਿਤੀ। ਤਾਂ ਉਹ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਕੁਛ ਪਤਵੰਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਕੁਛ ਦੁਕਾਨਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀਆਂ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਕਰਾਇਆ ਉਗਰਾਹ ਲਿਆ ਕਰਨ। ਚੌਕ ਪਾਸੀਆਂ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ।

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੇ ਘਰ 'ਮੋਹਰਵਾਨ' ਜਨਮਿਆਂ। ਉਹ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਲੈ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੜਾ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਮੋਹਰਵਾਨ ਵਡੇਰਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਵਧੇਰੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ।

ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਘਰਦੀ ਨੂੰ ਕਹੇ, 'ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਅੰਤ ਗੱਦੀ ਸਾਡੇ ਘਰ ਹੀ ਆਏਗੀ।'

ਅੰਸੂ ੩੦

(ਭਾਈ ਕਲਿਆਣਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਭਾਈ ਕਲਿਆਣਾ ਮੰਡੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ।

ਰਾਜੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਜਨਮ ਅਸ਼ਟਮੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਰਤ ਰਖਣ। ਭਾਈ ਕਲਿਆਣੇ ਨਾ ਵਰਤ ਰਖਿਆ, ਨਾ ਮੰਦਰ ਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕੀਤੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਭਾਈ ਕਲਿਆਣੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਕਲਿਆਣੇ ਬੁਤ ਪੂਜਾ ਦੀ ਨਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਜੱਸ ਗਾਇਆ।

ਅੰਸੂ ੩੧

(ਰਾਜੇ ਸਮੇਤ ਕਲਿਆਣਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਇਆ)

ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਲਿਆਣੇ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕਲਿਆਣੇ ਦੀ ਇਕ ਲੱਤ ਕੱਟਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਜਲਾਦ ਕੱਟਣ ਵਾਸਤੇ ਆਏ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ।

ਮੰਤਰੀਆਂ ਕਲਿਆਣੇ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਕਲਿਆਣੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰੋ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਰਾਜ਼ੀ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਰਾਜਾ

ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗੁਰ ਦਰਸਨ ਨੂੰ ਆਇਆ ।

ਅੰਸੂ ੩੨

(ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਚੰਡਾਲ ਦਾ ਜਨਮ ਪਾਇਆ)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰਾਜਾ ਸਮੇਤ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ, ਤੇ ਬਹੁਮੁੱਲੀ ਭੇਟਾ ਧਰੀ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੌਥੀ ਤੋਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ,

“ਓਅੰਕਾਰ ਕੀ ਤੁਕ ਮੁਖ ਕਹੀ ।

ਲਿਖਿਆ ਮੇਟ ਨ ਸਕੀਅਹਿ ਕਹੀ ।॥”

(ਸਹੀ ਤੁਕ : “ਲੇਖੁ ਨ ਮਿਟਈ ਹੋ ਸਖੀ, ਜੋ ਲਿਖਿਆ ਕਰਤਾਰਿ ।...।”

ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਜੇ ਲਿਖਿਆ ਮਿਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ।’

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ‘ਲਿਖਿਆ ਮਿਟਦਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਉਸਨੂੰ ਸੌਖਾ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਰਾਜਾ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਰਿਹਾ ।

ਰਾਤ ਰਾਜੇ ਨੇ ਸੁਪਨਾ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਉਹ ਮਰ ਕੇ ਚੰਡਾਲਾਂ ਘਰ ਜਨਮਿਆਂ ਹੈ । ਦਸ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ । ਫਿਰ ਉਹਦੇ ਘਰ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤਰ ਹੋਏ, ਤੇ ਅੰਤ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ ।

ਰਾਜਾ ਜਾਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਸ ਸੁਪਨੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰਾਜਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਣ ਗਿਆ । ਇਕ ਹਰਨ ਮਗਰ ਰਾਜਾ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ । ਗਰਮੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਰਾਜਾ ਇਕ ਦਰਖਤ ਹੇਠ ਬੈਠ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੩੩

ਚੰਡਾਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਲੈ ਆਇਆ । ਉਹ ਸਾਰੇ (ਇਸਤਰੀ, ਧੀਆਂ, ਪੁੱਤਰ) ਰਾਜੇ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਹੋ ਗਏ ।

ਏਨੇ ਤਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਆ ਗਏ । ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ, ‘ਤੁਸੀਂ ਕਬਰ ਵਿਚ ਵੇਖੋ । ਜੇ ਓਥੇ ਮੁਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਤੁਹਾਡਾ ਆਦਮੀ ਨਹੀਂ ।’

ਉਹਨਾਂ ਕਬਰ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ, ਮੁਰਦਾ ਹੈਗਾ ਸੀ, ਸੋ ਰਾਜੇ ਦੀ ਖ਼ਲਾਸੀ ਹੋਈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਏ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰਾਜੇ ਨੇ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ‘ਤੇਰੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਚੰਡਾਲ ਦਾ ਜਨਮ ਭੋਗਣਾ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਉਹ

ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਭੁਗਤ ਗਿਆ ਹੈ ।)

(ਇਸ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ 'ਕਸਸੂਲ ਅੰਬੀਆਂ' ਵਿਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ।)

ਰਾਜਾ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, 'ਭਾਈ ਕਲਿਆਣਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਿਆਇਆ ਹੈ । ਇਸਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰੋ ।'

ਰਾਜਾ ਕਲਿਆਣੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ, ਤੇ ਸਰਵਰ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਧਨ ਦੇ ਕੇ ਵਾਪਸ ਭੇਜਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੩੪

(ਸੰਤੋਖ ਸਰ ਵਿਚੋਂ ਜੋਗੀ ਨਿਕਲਿਆ)

ਸੰਤੋਖ ਸਰ ਖੋਦਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮੱਠ ਨਿਕਲਿਆ । ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜੋਗੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ ਬਠਾ ਨਿਕਲਿਆ । ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮਾਲਸ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਂਦਾ । ਜੋਗੀ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਇਹ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਹਨ ।

ਜੋਗੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੇਰੇ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਮਾਧੀ ਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਕਿ ਤੇਰੀ ਮੁਕਤੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਕਰਨਗੇ ।'

ਅੰਸੂ ੩੫

(ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਬਾਜੀਗਰਿ ਜੈਸੇ ਬਾਜੀ ਪਾਈ ।...।”

(ਸੂਹੀ ਮ. ੫, ਪੰਨਾ ੭੩੬)

ਫਿਰ ਇਸ ਸਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਸਭ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮ ਹੀ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੩੬

(ਜੋਗੀ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕੀਤਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਕੇ ਜੋਗੀ ਮੁਕਤ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸੀਰ ਛੱਡ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੩੭

(ਪਿੰਗਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਪੱਟੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਘਰ ਪੰਜ ਲੜਕੀਆਂ ਸਨ । ਛੋਟੀ ਸਤ ਸੰਗਣ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਗੁਰ ਵਾਕ ਸੁਣਿਆ, "ਨਾਨਕ ਜੇਤ ਉਪਾਇਕੈ ਸੰਮਾਲੇ ਸਭਨਾਹ ।" ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਲੜਕੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਝਗੜ ਪਈਆਂ । ਵੱਡੀਆਂ ਕਹਿਣ, ਅਸੀਂ ਪਿਤਾ ਦਾ ਦਿਤਾ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹਾਂ । ਛੋਟੀ ਕਹੇ, ਸਭ ਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ । ਰਾਜੇ ਨੇ ਛੋਟੀ ਨੂੰ ਪਿੰਗਲੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਿਤਾ । ਉਹ ਪਤੀ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜਾਣ ਕੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਖਾਰੀ ਚੁਕ ਕੇ ਤੁਰ ਪਈ । ਮੰਗਦੀ ਮੰਗਦੀ ਉਹ 'ਗੁਰੂ ਚੱਕ' ਆ ਗਈ । ਬੇਰੀ ਹੱਠ ਖਾਰੀ ਰੱਖ ਕੇ ਉਹ ਪਿੰਡ 'ਤੁਗ' ਵਿਚੋਂ ਭਿੱਛਿਆ ਮੰਗਣ ਗਈ । ਜਿਥੇ ਹੁਣ 'ਦੁੱਖ ਭੰਜਨੀ ਬੇਰੀ' ਹੈ, ਏਥੇ ਟੋਏ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਖਲਾ ਸੀ । ਉਸ ਦਿਨ ਵਿਸਾਖ ਦੀ ਸੰਗਰਾਂਦ ਸੀ । ਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਛੁਪੜੀ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ, ਤੇ ਫਿਰ ਵਿਚ ਨਹਾਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਹੰਸ ਵਰਗਾ ਚਿੱਟਾ ਹੋ ਕੇ ਉਡ ਗਿਆ । ਪਿੰਗਲਾ ਵੇਖ ਕੇ, ਉਸ ਜਲ ਵਿਚ ਜਾ ਨਹਾਤਾ, ਤਾਂ ਸਰੀਰ ਅਰੋਗ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੩੮

(ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਪਰਗਟ)

ਉਹ ਦੇਵੀ 'ਤੁਗ' ਤੋਂ ਭਿੱਛਿਆ ਲੈ ਕੇ ਮੁੜੀ, ਤਾਂ ਪਿੰਗਲੇ ਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਜਵਾਨ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋਣ ਲੱਗੀ । ਝਗੜਾ ਸੁਣ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਜਾਉ । ਦੋਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਪਾਸ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ । ਦੋਹਾਂ ਆਪਣੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ ।

ਅੰਸੂ ੩੯

(ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਕਾਰ ਸੇਵਾ)

ਉਸ ਜੋੜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਥਾਂ ਲੈ ਗਏ, ਤੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਇਹ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਾਕ ਸੀ । ਏਥੇ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ' ਤਿਆਰ ਕਰੋ । [ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਕਰਾਰ ਦਿਤਾ । 'ਰਜਨਾ' ਨਾਮ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ।]

ਓਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ।

[ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ] ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ

ਦੇ ਸਮੇਂ ਜੋਗੀ ਨਿਕਲਿਆ, ਤੇ ਪਿੰਗਲਾ ਰਾਜੀ ਹੋਇਆ । [ਕਵੀ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ]
ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਹ ਘਟਨਾ ਹੋਈਆਂ, ਮੇਰਾ ਨਸ਼ਾਨਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਜੱਸ
ਗਾਉਣਾ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੪੦

(ਪੁਰਾਤਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਨਾਮਵਰ ਸਿੱਖ ਇਹ ਸਨ । ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਸਣੇ
ਪਰਵਾਰ, ਭਾਈ ਭਗਤੂ, ਭਾਈ ਮੰਝ, ਪਿਰਾਣਾ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਪੁਰੀਆ, ਚੌਧਰੀ
ਚੂੜੜ, ਪੈੜਾ, ਕਿਸ਼ਨਾ, ਬਾਲਾ, ਤਿਲੋਕਾ, ਸਮੁੰਦਾ, ਬੂਲਾ, ਤੁਲਸੀਆ, ਭਾਗੀਰਥ,
ਕਲਿਆਣਾ, ਲਾਲੂ, ਬਾਲੂ, ਗੋਖੂ, ਟੋਡ, ਕਿਦਾਰਾ, ਗੋਇੰਦਾ, ਮੋਹਣ, ਬਾਲਾ ਮਰਵਾਹਾ,
ਜੋਧਾ, ਆਦਿ ।

ਅੰਸੂ ੪੧

(ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਦੀ ਕਥਾ)

[ਭਾਈ 'ਆਦਮ' ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਜੀ ਇਕ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ ।]

"ਸਿਧੂ ਕੁਲ ਮਹਿ ਜਾਟ ਇਕ ਭੁੱਲਰੀ ਏ ਸੁਭ ਗੋਤਿ ।...੧"

[ਜੱਟਾਂ ਵਿਚ 'ਸਿਧੂ' ਤੇ 'ਭੁੱਲਰ' ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਗੋਤਾਂ ਹਨ ।]

ਆਦਮ ਨੇ ਸਭ ਪੀਰ ਫਕੀਰ ਮਨਾਏ, ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਨਾ ਹੋਇਆ । ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੀ
ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਪਿਛਲੀ ਉਮਰ ਉਹ ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ । ਉਹ
ਦੇਵੇਂ ਜੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਦੇ ਪੰਡਾਂ ਬਾਲਣ ਲਿਆਉਂਦੇ । ਇਕ ਪੰਡ ਉਹ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ
ਵਿਚ ਭੇਟਾ ਕਰ ਦੇਂਦੇ, ਤੇ ਇਕ ਆਪਣੀ ਝੁੱਗੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ
ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ।

ਸਿਆਲ ਦੀ ਰੁੱਤ, ਝੜੀ, ਤੇ ਸਖਤ ਪਾਲਾ । ਉਸ ਰਾਤ ਆਦਮ ਨੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ
ਨੂੰ ਰਾਤ ਅੱਗ ਸਿਕਾਈ, ਥਾਂ ਥਾਂ ਅੰਗੀਠੇ ਲਾ ਦਿਤੇ । ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਰ
ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਮ ਦਾਨ ਮੰਗਿਆ ।
ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸੌਚ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਵਰ ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਜੀਆਂ
ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਪੁੱਤਰ ਮੰਗਿਆ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਡੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਹੈ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਸਾਡਾ ਚੋਥਾ
ਪੁੱਤਰ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਜਨਮ ਲਵੇਗਾ । ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਭਗਤੂ' ਰਖਣਾ ।"

ਆਦਮ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆ ਗਿਆ । ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਉਹਨਾਂ ਘਰ ਭਾਈ

ਭਗਤੂ ਜਨਮਿਆਂ ।

ਅੰਸੂ ੪੨

(ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਜਾਰੀ)

ਭਗਤੂ ਦੇ ਜਨਮ ਨਾਲ ਬੜੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹੋਈਆਂ । ਆਦਮ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ । ਭਗਤੂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਈ । ਜੇਠ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ । ਬਿਰਧ ਮਾਈ ਪਾਣੀ ਖੁਣੇ ਬੇਹਾਲ ਹੋ ਗਈ । ਭਗਤੂ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਲੈਣ ਗਿਆ, ਤੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਗਿਆ, ਜੇ ਮੇਰੇ ਆਉਣ ਤਕ ਸੁਆਰਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਇਸ ਸੁੱਕੇ ਤਾਲ [ਛੱਪੜ] ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਇੱਟ [ਡਲੀ] ਚੁਕਣੀ, ਹੇਠੋਂ ਪਾਣੀ ਨਿਕਲ ਆਵੇਗਾ, ਪਰ ਪਾਣੀ ਪੀ ਕੇ ਇੱਟ ਫਿਰ ਓਥੇ ਰੱਖ ਦੇਣੀ, ਤਾਂ ਪਾਣੀ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਮਾਈ ਨੇ ਇੱਟ ਚੁੱਕੀ, ਤਾਂ ਹੇਠੋਂ ਪਾਣੀ ਨਿਕਲ ਆਇਆ । ਪਾਣੀ ਪੀ ਕੇ ਉਹ ਇੱਟ ਧਰ ਕੇ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਭੁੱਲ ਗਈ ।

ਛੱਪੜ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਵੇਖ ਕੇ ਬਕਰੀਆਂ ਪੀਣ ਆ ਗਈਆਂ । ਅਯਾਲੀ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਕਿ ਏਥੇ ਪਾਣੀ ਕਿੱਥੋਂ ਆ ਗਿਆ ।

ਭਗਤੂ ਦੀ ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਉਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੪੩

(ਭਾਈ ਮੰਝ)

ਭਾਈ ਮੰਝ ਸਰਵਰ ਪੀਰ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸੀ । ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸੋਭਾ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ, ਤੇ ਸਿੱਖ ਬਣਨ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਿੱਖੀ ਬੜੀ ਔਖੀ ਹੈ, ਤੇਰਾ ਸਭ ਧਨ ਮਾਲ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਇਗਾ ।

ਮੰਝ ਨੇ ਸਭ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ, ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਮੰਗੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਸਰਵਰ ਦੀ ਨਸ਼ਾਨੀ ਢਾਹ ਦਿਤੀ । ਮੰਝ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਿਆ ।

ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮੰਝ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਨਾਸ ਹੋ ਗਿਆ । ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਘਰੋਂ ਵੀ ਕਢ ਦਿਤਾ । ਮੰਝ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਘਾਹ ਘੋਤ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ । ਘਾਹ ਵੇਚ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਚੋਥਾ ਹਿੱਸਾ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਪਾਸ ਇਕ 'ਮੇਵੜਾ' [ਸੇਵਕ] ਭੇਜਿਆ, ਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਇੱਕੀ ਰੁਪੈ ਲੈ ਕੇ ਸਾਡਾ 'ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ' ਦੇਣਾ ।

ਮੇਵੜਾ ਗਿਆ । ਮੰਝ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚਧਰੀ ਨੂੰ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਦੇਣਾ ਕਰ ਕੇ

ਪੈਸੇ ਲਿਆਂਦੇ; ਤੇ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮੇਵੜੇ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲੈ ਲਿਆ।

ਅੰਸੂ ੪੪

(ਭਾਈ ਮੰਵ ਜਾਰੀ)

ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ 'ਹੁਕਮਨਾਮਾ' ਭੇਜਿਆ, ਤੇ ਮੇਵੜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਇੱਕੀ ਰੁਪੈ ਲੈ ਕੇ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਦੇਣਾ।

ਭਾਈ ਮੰਵ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਗਿਰਵੀ (ਗਹਿਣੇ) ਰੱਖ ਕੇ ਰੁਪੈ ਲੀਤੇ। ਇਕਰਾਰ ਸੀ, ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਰੁਪੈ ਵਾਪਸ ਨਾ ਕਰਾਂਗਾ, ਉਨਾ ਚਿਰ ਇਹ ਤੇਰੇ ਘਰ ਨਕਰਾਣੀ ਵਾਂਗ ਕੰਮ ਕਰੇਗੀ। ਉਹ ਰੁਪੈ ਦੇ ਕੇ ਮੇਵੜੇ ਪਾਸੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਹੁਕਮ ਸੀ, ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਓ।

ਮੰਵ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, ਬਾਹਰੋਂ ਬਾਲਣ ਲਿਆ ਕੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕ ਲੈਂਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਣੇ ਰੋਕ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਸਿੱਖਾਂ ਕੋਲੋਂ ਮੰਗ ਕੇ ਖਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੱਦ ਕੇ ਮੰਵ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ, ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕੀ ਸੁਖ ਪਾਇਆ। ਜਾਹ, ਆਪਣੇ ਪੀਰ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮਨਾ ਲੈ। ਪਰ ਮੰਵ ਗੁਰ-ਸਿੱਖੀ 'ਤੇ ਅਡੋਲ ਰਿਹਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਬਾਹਰੋਂ ਸੁੱਕਾ ਬਾਲਣ ਲੈ ਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਨੂਰੀ ਆ ਗਈ। ਮੰਵ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਪਾਣੀ ਥੋੜਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬਾਲਣ ਨਾ ਭਿੱਜਣ ਦਿਤਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਖੂਹ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਮੰਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਲਣ ਬਾਹਰ ਕੱਢੋ। ਫਿਰ ਮੰਵ ਬਾਹਰ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੇਖ ਕੇ ਮੰਵ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਵਰ ਮੰਗ।

ਮੰਵ ਨੇ ਨਾਮ ਦਾਨ ਮੰਗਿਆ, ਤੇ ਕਿਹਾ, ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਐਸੀ ਕਠਨ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਨਾ ਲੈਣੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ,

"ਮੰਵ ਪਿਆਰਾ ਗੁਰੂ ਨੂੰ, ਗੁਰੂ ਮੰਵ ਪਿਆਰਾ।

ਮੰਵ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬੋਹਿਥਾ, ਜੱਗ ਲੰਘਣ ਹਾਰਾ।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੰਵ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਲੰਗਰ ਚਲਾਵੇ। ਮੰਵ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਛ ਮਿਲ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਹ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਘਰ ਵਿਚ ਸੁਖੀ ਵੱਸਣ ਲੱਗਾ।

(ਇਹ ਸਾਖੀ ਘੜਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਹ ਨਾ ਸੋਚਿਆ, ਕਿ ਸਿੱਖ ਦਾ ਸਿਦਕ ਪਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੀ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਐਸੇ ਨਿਰਦਈ ਸਨ, ਜੋ ਪਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਐਨੇ ਦੁੱਖ ਦੇਂਦੇ ਸਨ? ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਆਲੂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਐਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

ਘਟਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਅੰਸੂ ੪੫

(ਭਾਈ ਬਹੋੜਾ)

“ਭੋਚ ਹੋਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਨਾਥ।

ਕੁੰਕਮ ਚੰਦਨ ਤਿਲਕ ਸੁ ਮਾਥ।... ੨।”

(ਭੋਚ=ਸਵੇਰ। ਕੁੰਕਮ=ਕੇਸਰ। ਤਾਂ ਕੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਕੇਸਰ ਤੇ ਚੰਦਨ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ? ਇਹ ਤਾਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਧਰਮ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ।)

ਇਕ ਦਿਨ ਬਹੋੜਾ ਸੁਨਿਆਰਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਆਇਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ‘ਭਾਈ ਬਹੋੜਾ! ਕੀ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈਂ?’

ਬਹੋੜੇ ਨੇ ਸੱਚ ਕਹਿ ਦਿਤਾ, ‘ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਗੁਰਦੇਵ! ਮੇਰੀ ਕਿਰਤ ਧਰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ। ਮਾਂ ਪਿਉ ਵੀ ਜੇਵਰ ਬਣਵਾਏ, ਤਾਂ ਚੋਥਾ ਹਿੱਸਾ ਮੈਂ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਕਢ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਓਪਰਿਆਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਹੱਥ ਲੱਗੇ, ਚੁਰਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਤੇਨੂੰ ਹੀ ਭੁਗਤਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸੋ, ਮਾੜੀ ਕਿਰਤ ਛੱਡ ਦਿਹ।’

ਬਹੋੜਾ ਸਭ ਕੁਛ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ‘ਹੁਣ ਜਾ ਕੇ ਲੰਗਰ ਲਾਉ, ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰੋ।’

ਅੰਸੂ ੪੬

(ਭਾਈ ਬਹਿਲੋਂ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਜ਼ਾਰ ਬਣਾ ਦਿਤਾ। ਆਏ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ, ਕਿ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਐਥੇ ਦੁਕਾਨ ਕਰਵਾ ਦਿਹੋ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਆ ਵੱਸੇ।

ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਫਫਰੇ (ਫਫੜੇ) ਵਿਚ ਭਾਈ ਬਹਿਲੋਂ ਸਰਵਰ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਸੀ। ਉਹ ‘ਸੰਗ’ ਲੈ ਕੇ ‘ਨਿਗਾਹੇ’ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਸਿੱਖ ਭੇਜਿਆ, ਪਰ ਬਹਿਲੋਂ ਨੇ ਆਉਣੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਸਿੱਖ ਹੱਥ ਅਖਵਾ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਤੂੰ ਤਾਂ ਕਈ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸੇਵਕ ਹੈਂ, ਹੁਣ ਕਬਰ ਪੂਜਣ ਕਿਉਂ ਜਾ ਲੱਗਾ ਹੈਂ।’

ਬਹਿਲੋਂ ਦੇ ਮਨ ‘ਤੇ ਕੁਛ ਅਸਰ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਉਹਨੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ‘ਮਹਾਰਾਜ ਮੇਨੂੰ ਕੁਛ ਪਤਿਆਵਾ ਦੇਣ।’

ਅੰਸੂ ੪੭

(ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ-ਜਾਰੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖ ਹੱਥ ਬਹਿਲੋ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੀਆਂ ਕੁਛ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖ ਭੇਜੀਆਂ। ਬਹਿਲੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ। ਸਤਲੁਜ ਤਕ ਉਹ ਸਰਵਰੀ ਭੇਸ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਫਿਰ ਖੁੰਡੀ ਆਦਿ ਸਭ ਸਰਵਰੀ ਨਸ਼ਾਨੀਆਂ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿਤੀਆਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆ ਕੇ ਬਹਿਲੋ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਗਿਆ। ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਆਵੇ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ।

ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਵੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆ ਲੱਗਾ।

ਅੰਸੂ ੪੮

(ਬੁਧੂ ਦਾ ਆਵਾ ਕੱਚਾ—ਭਾਈ ਲੱਖੂ)

ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿੱਖ ਬੁਧੂ ਕੰਮਿਹਾਰ ਸੀ। ਬੁਧੂ ਨੇ ਕਰਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਆਵਾ ਚਾੜ੍ਹਿਆ। ਉਹਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਵੀ ਧਰੀ। ਫਿਰ ਉਹਨੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਕੀਤਾ। ਲੱਖੂ ਜ਼ਰਾ ਪਿੱਛੋਂ ਆਇਆ। ਉਸਨੂੰ ਭੋਜਨ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਬੁਧੂ ਦਾ ਆਵਾ ਪੱਕ ਜਾਏ। ਪਰ ਬਾਹਰ ਖਲਾ ਲੱਖੂ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, 'ਆਵਾ ਕੱਚਾ ਰਹੇ।'

ਸੋ ਆਵਾ ਕੱਚਾ ਰਿਹਾ। ਬੁਧੂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਸਾਡੀ ਕਹੀ ਸਿੱਖ ਉਲਟਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਦੀ ਕਹੀ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਉਲਟਾ ਸਕਦੇ।

ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੇਰੀ ਕੱਚੀ ਵੀ ਪੱਕੀ ਦੇ ਭਾਂ ਵਿਕ ਜਾਇਗੀ।

ਬਾਰਸ਼ ਨਾਰਕੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਵਾ ਪੱਕਿਆ ਨਾ। ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਨੀਅਤ ਭਰਨੀ ਸੇ। ਸੋ ਬੁਧੂ ਦੀ ਕੱਚੀ ਹੀ ਪੱਕੀ ਦੇ ਭਾਂ ਵਿਕ ਗਈ।

ਅੰਸੂ ੪੯

(ਪੰਡਤ ਗੰਗਾ ਰਾਮ)

ਬਠਿੰਡੇ ਦਾ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਬਾਜਰਾ ਵੇਚਣ ਵਾਸਤੇ ਲੈ ਆਇਆ। ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਪੁੱਜਾ।

ਬਾਹਰੋਂ ਅਨਾਜ ਨਾ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਦੋ ਦਿਨ ਲੰਗਰ ਨਾ ਬਣਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਪੰਡਤ ਕੋਲੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਮਣ ਬਾਜਰਾ ਤੋਲ ਕੇ ਲੈ ਲਿਆ, ਤੇ ਵਿਸਾਖੀ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਕਰ ਲਏ। ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਵੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤ ਆਈ ਤੇ ਭੇਟਾ ਲਿਆਈ। ਸੋ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ।

ਅੰਸੂ ੫੦

(ਗੰਗਾ ਰਾਮ-ਮੂਲ ਚੰਦ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ਰੇ ਦਾ ਮੁੱਲ ਦੇਣ, ਪਰ ਪੰਡਤ ਨਾ ਲਵੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਕੀਤਾ। ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਬਠਿੰਡੇ ਆ ਬੈਠਾ ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਉਥੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਤੇ ਸਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਭਰਾ ਧਨੀ ਖੱਤਰੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਿਧੀ ਚੰਦ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਨੇ ਸਿੱਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਵਰ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਕਿਹਾ, ਉਸਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸਵਾਂ ਗਿਠ ਸਫੈਦ ਕੇਸ ਹੋਣਗੇ, ਤੇ ਉਹ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਬਾਲ ਜਨਮਿਆਂ, ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਮੂਲ ਚੰਦ ਰਖਿਆ। ਸੁਨਾਮ ਨਗਰ ਵਿਚ ਮੂਲ ਚੰਦ ਦੀ ਪੂਜਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਤੇ ਪੂਜਾ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਦੀ ਔਲਾਦ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ੫੧

(ਮਸੰਦਾਂ ਦਾ ਖੇਟ)

ਬਾਹਰੋਂ ਵੀ ਉਗਰਾਹੀ ਮਸੰਦ ਲਿਆਉਂਦੇ ਸਨ। ਤੇ ਆਈ ਭੇਟ ਵੀ ਮਸੰਦ ਸੰਭਾਲਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਚਿਣਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਮਸੰਦ ਚੂਨੇ ਦਾ ਸਰਫਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਹੋਰ ਖਰਚਾਂ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮਝਾਉਣ ਉਤੇ ਵੀ ਮਸੰਦ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਏ। ਕੋਲ ਖਲੋ ਕੇ ਉਹ ਚਿਣਾਈ ਕਰਾਉਂਦੇ। ਇਕ ਇੱਟ ਨੂੰ ਚੂਨਾ ਲਗਦਾ, ਤਾਂ ਕੁਛ ਇੱਟਾਂ ਗਾਰੇ ਨਾਲ ਲਗਵਾ ਦੇਂਦੇ।

ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਸਮਝਾਉਣ 'ਤੇ ਮਸੰਦ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਏ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਾਕ ਕੀਤਾ,
“ਏਕ ਬਾਰ ਇਹ ਜਾਇ ਬਿਦਾਰਾ।

ਬਨਹਿੰ ਨਵੀਨ ਫੇਰ ਸਰ ਸਾਰਾ।...੪੦।”

ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ,

“ਦੰਭ ਮਸੰਦਨ ਕੀਨ ਜੁ ਤਾਲਾ।

ਜੜ੍ਹ ਨ ਰਹੈ ਇਨਿ ਕੀ ਚਿਰਕਾਲਾ।...੪੧।”

(ਇਸ ਲਿਖਤ 'ਤੇ ਦੋ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਰਾਪ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਸਰੋਵਰ ਢਾਹਿ ਕੇ ਫਿਰ ਬਣੇਗਾ। ਤਾਂ ਕੀ ਇਸ ਸਰਾਪ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਢਾਹਿਆ ਤੇ ਸਰੋਵਰ ਪੂਰਿਆ ਸੀ? ਜੇ ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਰਾਪ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਕੀ ਦੋਸ਼। ਇਹ ਸਰਾਪ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਜਚਦੀ ਨਹੀਂ। ਦੂਸਰਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ, ਮਸੰਦਾਂ ਬਾਰੇ। ਮਸੰਦ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਥਾਪੇ ਸਨ। ਉਹ ਚੰਗੇ ਪੁਰਸ਼ ਸਨ। ਫਿਰ ਜਦ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਵੱਖ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਲਾਲਚੀ ਮਸੰਦ ਉਸ ਨਾਲ ਜਾ ਮਿਲੇ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨਾਲ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਮਸੰਦ ਹੀ ਰਹੇ। ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਕੁਛ ਮਸੰਦ ਮੂੰਹ-ਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਏ, ਤੇ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ। ਏਥੇ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇਣਾ ਵੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਚਦਾ।)

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਈਸ਼ਵਰ ਆਪ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰਨ ਆਇਆ)

(ਉਸ ਸਰਾਪ ਦਾ ਫਲ) ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦ ਖਤਮ ਕੀਤੇ, ਤੇ ਕਾਬਲੀ ਹਾਕਮ ਨੇ ਸਰੋਵਰ ਢਾਹ ਕੇ ਪੂਰ ਦਿਤਾ। ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਸਭ ਕੁਛ ਫੇਰ ਬਣਾਇਆ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਬੀਰ ਦੇ, ਨਾਮਦੇਵ ਦੇ ਤੇ ਸੈਨ ਦੇ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਈਸ਼ਵਰ ਆਪ ਆਇਆ ਸੀ, ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਕਾਰ ਕਰਨ ਈਸ਼ਵਰ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆਪ ਆਇਆ। ਪ੍ਰਭੂ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਵੀ ਕਾਰ ਕਰਨ ਆ ਲੱਗੇ।

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਇਹ ਕੌਤਕ ਵੇਖ ਕੇ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਸੰਤਾ ਕੇ ਕਾਰਜਿ ਆਪਿ ਖਲੋਇਆ,

ਹਰਿ ਕੰਮੁ ਕਰਾਵਣਿ ਆਇਆ ਰਾਮ ।...।”

(ਸੂਹੀ, ਮ. ੫, ਪੰਨਾ ੭੮੩)

(ਏਸ ਅੰਸੂ ਵਿਚ ਏਸੇ ਸਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ।)

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ)

ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰੀ।

“ਇਮਿ ਅਰਦਾਸ ਕਰੀ ਬ੍ਰਿਧ ਜਬੈ।

ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਕਰ ਪੰਕਜ ਤਬੈ ।੧੩।

ਗਹੀ ਈਂਟ ਤਹਿਂ ਕਰੀ ਟਿਕਾਵਨ ।

ਮੰਦਰ ਅਵਿਚਲ ਨੀਵ ਰਖਾਵਨ ।... ੧੪।”

ਮਿਸਤਰੀ ਨੇ ਇੱਟ ਚੁਕ ਕੇ ਫਿਰ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਧਰੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,
‘ਇਹ ਮੰਦਰ ਇਕ ਵਾਰ ਢਾਹਿਆ ਜਾਇਗਾ, ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖ ਫੇਰ ਉਸਾਰਨਗੇ ।’

(ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਕੁਛ ਐਸਾ ਹੀ ਰਿਵਾਜ ਸੀ, ਕਿ ਪਿੱਛੋਂ ਜੋ ਵੀ ਦੁਰਘਟਨਾ, ਜਾਂ ਸੁਭ ਘਟਨਾ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਵਰ ਜਾਂ ਸਰਾਪ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਏਥੇ ਵੀ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਅਬਦਾਲੀ ਹੱਥੋਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਢਾਹੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਰਾਪ ਦਾ ਫਲ ਦੱਸਿਆ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਬੇਕਸੂਰ ਪਰਗਟ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਉਚੇਚੀ ਗੱਲ ਇਹ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਕਿ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੀਂਅ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਨੇ ਨਹੀਂ ਰਖੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਰਖੀ ਸੀ ।)

ਫਿਰ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸੰਤੋਖ ਸਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਲਿਆ ਕੇ ਇਸ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਖਿਲਾਰੀ, ਤਾਂ ਕਿ ਇਸਦਾ ਪਾਣੀ ਕਦੇ ਨਾ ਸੁਕੇ ।

ਅੰਸੂ ੫੪

(ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ)

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਬੜੇ ਉੱਦਮ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਸਾਏ, ਤੇ ਵੱਸਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ।

ਅੰਸੂ ੫੫

(ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਪੱਟੀ ਦੇ ਦੋ ਢਿੱਲੋਂ ਚੌਧਰੀ ‘ਲਾਲ’ ਤੇ ‘ਲੰਗਾਹ’ ਸ਼ਰਣ ਆਏ । ਹੋਰ ਅਜਾਇਬ, ਉਮਰਾ ਸ਼ਾਹ, ਸੰਘਾ, ਪੈੜਾ ਛੱਜਲ, ਕੰਦੂ ਸੰਘਰ, ਆਦਿ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ।

ਅੰਸੂ ੫੬

(ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਮਹਾਤਮ)

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਨਾਵਟ ਬਾਰੇ ਬੜੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਫਿਰ ਅੰਕ ‘ਚਾਰ’ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਵਰਣਨ ਹੈ ।

“ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ ਕੋ ਦਾਤਾਰ ।
 ਚਾਰ ਬਰਨ ਕੋ ਜਹਾਂ ਉਧਾਰ ।੧੫।
 ਚਾਰ ਬਰਨ ਜਹਿੰ ਬੰਦਨ ਧਾਰਿ ।
 ਚਾਰੁ ਬਰਨ ਦਿਪਤਹਿ ਦੁਤਿਵਾਰ ।
 ਚਾਰ ਚਕ੍ਰ ਮਹਿੰ ਬਿਦਤ ਉਦਾਰਿ ।
 ਚਾਰ ਮੋਖ ਠਾਂਢੀ ਦਰਬਾਰ ।੧੬।
 ਦਰਸਨੀਯ ਜੋ ਆਸ਼੍ਰਮ ਚਾਰ ।
 ਚਾਰ ਬੇਦ ਜਹਿੰ ਸਾਰ ਉਚਾਰ ।
 ਚਾਰ ਦਿਸ਼ਾ ਮਹਿ ਚਾਰਹੁੰ ਦੁਾਰ ।
 ਸ੍ਰਵਣਾਦਿਕ ਸਾਧਨ ਜਹਿੰ ਚਾਰ ।੧੭।”

(ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ=ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ, ਮੋਖ । ਚਾਰ ਬਰਨ=ਬ੍ਰਹਿਮਣ, ਛੱਤਰੀ, ਵੈਸ਼, ਸੂਦ । ਦਿਪਤਹਿ=ਪਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਦੁਤਿਵਾਰ=ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ । ਚਾਰ ਚਕ੍ਰ ਮਹਿੰ=ਚੌਹੁੰ ਚੱਕਾਂ ਵਿਚ । ਬਿਦਤ=ਪਰਗਟ । ਚਾਰ ਮੋਖ=ਚਾਰ ਮੁਕਤੀਆਂ=ਸਾਲੋਕ, ਸਾਰੂਪ, ਸਾਮੀਪ, ਸਾਬੁਜ । ਠਾਂਢੀ=ਖਲੀਆਂ ਹਨ । ਚਾਰ ਆਸ਼੍ਰਮ=ਬ੍ਰਹਮਚਰਯ, ਗ੍ਰਹਸਤ, ਬਾਨ ਪ੍ਰਸਤ, ਸੰਨਿਯਾਸ । ਚਾਰ ਬੇਦ=ਰਿਗ, ਯਜੁਰ, ਸਾਮ, ਅਥਰਵਣ ।)

ਅੱਗੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਹਨ ।

ਡਰੋਲੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਉਮਰਾ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਪੁੱਤਰਾ ਨੰਦ ਚੰਦ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸੀ ।

ਦੀਪ ਮਾਲਾ ਤੇ ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਮੋਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ।

ਅੰਸ ੫੭

(ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਪਰਖਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੁਣਾਇਆ)

(ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ‘ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਵਿਚ ਵੀ ਆ ਚੁਕੇ ਹਨ ।)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੜਕੇ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਗਏ । ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ, ਭਗੀਰਥ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਨਾਲ ਸਨ । ਬਾਰਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਗੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ । ਪਹਿਲੇ ਦੋਵੇਂ ਵਾਪਸ ਡੇਰੇ ਆ ਗਏ, ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਓਥੇ ਹੀ ਸਰਦੀ ਨਾਲ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਰਨ ਛੁਹਾ ਕੇ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤੇ ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਧਾਨਕ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਮਗਰ ਲੱਗ ਤੁਰੇ । ਅੱਗੇ ਪੈਸੇ ਪਏ ਸੀ । ਕੁਛ ਲੋਕ ਪੈਸੇ ਚੁਕ ਕੇ ਮੁੜ ਗਏ । ਅੱਗੇ ਰੁਪੈ ਪਏ ਸੀ । ਕੁਛ ਰੁਪੈ ਚੁਕ ਕੇ ਮੁੜ ਪਏ । ਅੱਗੇ ਮੋਹਰਾਂ ਪਈਆਂ ਸਨ । ਕੁਛ ਮੋਹਰਾਂ ਚੁਕ ਕੇ ਮੁੜ ਪਏ ।

ਫਿਰ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ, ਸਾਧਾਰਣ, ਭਗੀਰਥ ਤੇ ਲਹਿਣਾ ਜੀ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ । ਅੱਗੇ ਚਿਖਾ
'ਤੇ ਮੁਰਦਾ ਪਿਆ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੁਰਦਾ ਖਾਓ । ਇਕ ਲਹਿਣਾ ਹੀ ਅੱਗੇ
ਵਧਿਆ । ਉਹਨੇ ਕੱਪੜਾ ਉਠਾਇਆ, ਤਾਂ ਹੇਠਾਂ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਪਿਆ ਸੀ। (ਕਰਾਮਾਤ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਹਿਣੇ ਦੇ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਖੜੂਰ
ਭੇਜ ਦਿਤਾ । ਮਾਂਈ ਭਿਰਾਈ ਤੇ ਮਾਤਾ ਖੀਵੀ ਦੂਸਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ । ਗੁਰੂ
ਨਾਨਕ ਜੀ ਖੜੂਰ ਮਿਲਨ ਗਏ ।

ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਨੇ ਤਪ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਤਪਿਆਣਾ ਸਾਹਿਬ' ਹੈ ।

ਦੂਜੀ ਰਾਸ ਸਮਾਪਤ

ਤੀਜੀ ਰਾਸ

ਅੰਸੂ ੧

(ਮੰਗਲ)

(ਪਹਿਲਾ ਦੋਹਰਾ ਹੀ ਸੁਰਸਤੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਵਿਚ ਹੈ ।)

“ਸਾਰਸੁਤੀ, ਸਰਿਤਾ ਵਹੋ, ਬਾਕ ਤਰੰਗ ਵਿਚਾਰ ।

ਚਾਰ ਸੁ ਮਮ ਮਾਨਸ ਬਿਖੈ, ਜਾਨੋ ਸਾਰ ਅਸਾਰ ।੧”

(ਸਾਰਸੁਤੀ=ਸੁਰਸਤੀ ਦੇਵੀ । ਸਰਿਤਾ=ਨਦੀ । ਚਾਰ=ਸੁੰਦਰ । ਮਾਨਸ=ਮਨ ਜਾਂ ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ । ਸਾਰ=ਸੱਚੀਆਂ । ਅਸਾਰ=ਝੂਠੀਆਂ । ਹੇ ਸੁਰਸਤੀ ! ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਨਦੀ ਵਾਂਗ ਵਹਿ ਪਉ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਵਾਕ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਤਰੰਗਾਂ ਬਣ ਬਣ ਵਗਣ, ਤੇ ਮੈਂ ਸੱਚ ਤੇ ਝੂਠ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਸੱਕਾਂ ।)

ਫਿਰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੇ ਦਸਾਂ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸੰਗਤ ਆਈ । ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਕੀਮਤੀ ਜ਼ੇਵਰ ਤੇ ਤਿਉਰ ਭੇਟਾ ਕੀਤੇ । ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਉਹ ਪਹਿਨ ਕੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ।

ਵਰਖਾ ਰੁਤ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੀ ਦਾਸੀ ਨੇ ਉਹ ਸੁੰਦਰ ਬਸਤਰ ਸੁਕਣੇ ਪਾਏ । ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੀ ਪਤਨੀ ਉਹ ਬਸਤਰ ਵੇਖ ਕੇ ਸੜ ਭੁੱਜ ਗਈ । ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਘਰ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਰਾਮ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਗੁਰਿਆਈ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਕਿਉਂ ਲੈ ਜਾਂਦਾ । ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਉਹਦੇ ਪਿਛੋਂ ਗੱਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੨

(ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਦੀ ਪੁੱਤਰ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ)

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੀ ਦਾਸੀ ਨੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੀ ਦਾਸੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਨਹੀਂ ਹੋਏਗਾ, ਦਾਸੀ ਨੇ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ । ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਪਾਸ ਪੁੱਤਰ ਵਾਸਤੇ

ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਤੋਂ ਜਾ ਕੇ ਵਰ ਮੰਗੋ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦਾਸੀਆਂ ਤੇ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਰਥਾਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ, ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਪਾਸ (ਬੀੜ ਝਬਾਲ) ਗਏ । ਦੂਰੋਂ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਖਾਵਕ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, 'ਆਹ ਕੀਹਨੂੰ ਭਾਜੜ ਪੈ ਗਈ ਹੈ ।'

ਏਨੇ ਤਕ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਅੱਗੇ ਪਕਵਾਨ ਜਾ ਧਰੇ । ਦਾਸੀ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਵਰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, 'ਮੈਂ ਤਾਂ ਘਾਹ ਖੋਤਣ ਵਾਲਾ ਸੇਵਕ ਹਾਂ । ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ ਵਰ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਹਨ ।'

ਮਾਤਾ ਜੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਆਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ 'ਵਰ' ਦੀ ਥਾਂ ਸਰਾਪ ਲੈ ਆਈ ਹਾਂ । ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਕਿ ਭਾਜੜ ਪਵੇਗੀ । ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਗਏ ਕਿਵੇਂ ਸਾਂ । ਫਿਰ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਣ ਦੀ ਵਿਧੀ ਦੱਸੀ ।

ਅੰਸੂ ੩

(ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੱਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਹੱਥੀਂ ਮਿੱਸੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਪਕਾ ਕੇ, ਨਾਲ ਮੱਖਣ, ਲੱਸੀ ਤੇ ਗੰਢੇ ਲੈ ਕੇ ਪੈਦਲ ਚੱਲ ਕੇ ਗਏ । ਨਾਲ ਇਕ ਦੋ ਦਾਸੀਆਂ ਸਨ ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਪਰਸਾਦੇ ਛਕ ਕੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਵਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਖੜਗਧਾਰੀ ਮਹਾਂਬਲੀ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇਗਾ । ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵਰ ਦਿਤਾ ੧੬੫੧ ਬਿ. ਇੱਕੀ ਅੰਸੂ ਨੂੰ ।

ਅੰਸੂ ੪

(ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ)

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਸੁਲਹੀ ਫੌਜ ਸਣੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮਾਂ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਵਡਾਲੀ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸੁਲਹੀ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਿਆ, ਤੇ ਓਥੋਂ ਹੀ ਕੁਛ ਧਨ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮੋੜ ਦਿਤਾ । ਸੁਲਹੀ ਢਿੱਲੀ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਿਹਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਡਾਲੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਗ ਪਏ । ਓਥੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਛੇਹਰਟਾ ਖੂਹ ਲੁਆਇਆ । ਸੰਗਤਾਂ ਵਡਾਲੀ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ ।

੧੬੫੨ ਬਿ., ਇੱਕੀ ਹਾੜ, ਅੱਧੀ ਰਾਤ, ਪੁਖ ਨਛੱਤ੍ਰ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ

ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ । ਉਸ ਦਿਨ ਐਤਵਾਰ, ਹਾੜ ਸੁਦੀ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਸੀ ।

ਅੰਸੂ ੫

(ਬੁਢਾ ਜੀ ਬਾਲਕ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਏ)

ਬਾਲਕ ਜਨਮਣ ਦੀ ਦਾਸੀ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਦਿਤੀ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਪੰਨਵਾਦ ਵਜੋਂ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਸਤਿਗੁਰ ਸਾਚੈ ਦੀਆ ਭੇਜਿ ।...”

(ਆਸਾ, ਮ: , ਪੰਨਾ ੩੬੬)

ਦੂਸਰਾ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਸਗਲ ਅਨੰਦੁ ਕੀਆ ਪਰਮੇਸਰਿ, ਅਪਣਾ ਬਿਰਦੁ ਸਮੁਾਰਿਆ ।...”

(ਬਿਲਾਵਲ ਮ, ੫ ਪੰਨਾ ੮੦੬)

ਸ਼ੁਭ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਵੀ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਏ । ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਬੁਢਾ ਜੀ ਪਾਸ ਆਏ । ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਬੁਢਾ ਜੀ ਵਾਪਸ ਬੀੜ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੬

(ਕਰਮੋ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੀਆਂ ਸਲਾਹੀਂ)

ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੋਇਆ । ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ, ਕੌਈ ਐਸੀ ਦਾਈ ਮਿਲ ਜਾਇ, ਜੋ ਪੈਸੇ ਲ ਕੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵੇ ।

ਅੰਸੂ ੭

(ਜ਼ਹਿਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਦਾਈ ਦੀ ਮੌਤ)

ਕਰਮੋ ਨੇ ਇਕ ਦਾਈ ਨੂੰ ਸੌ ਰੁਪੈ ਪੇਸ਼ਗੀ ਦਿਤੇ, ਜੋ ਉਹ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵੇ ।

ਦਾਈ ਆਪਣੇ ਬਣਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਹਿਰ ਲਾ ਕੇ ਵਡਾਲੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ । ਉਹ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਦੁੱਧ ਦੇਣ ਲੱਗੀ । ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਤੇ ਦੁੱਧ ਨਾ ਲਿਆ । ਏਨੇ ਚਿਰ ਤਕ ਦਾਈ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਹ ਮਰ ਗਈ ।

ਅੰਸੂ ੮

(ਦਾਈ ਦੀ ਰੂਹ ਆਪਣੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।)

ਦਾਈ ਦੀ ਰੂਹ ਕਹਿ ਰਹੀ ਹੈ :—ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਮੈਂ ਗੰਧਰਬੀ (ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਦੇਵਤਿਆਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਗੋਣ ਵਾਲੀ) ਸਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰੂਪ ਰੰਗ ਉਤੇ ਬੜਾ ਮਾਣ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਗਾ ਰਹੀ ਸਾਂ। ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਬ੍ਰਹਮਪਤ ਜੀ ਆਏ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਆਦਰ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਇਸ ਸਰਾਪ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਮੁਕਤੀ ਕਰੋ ਹੋਵੇਗੀ। ਤਾਂ ਉਤਰ ਮਿਲਿਆ, 'ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਹੱਥੋਂ।' ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਤੇ ਰਾਮੋ ਨੇ ਸੌ ਰੁਪੈ ਦੇ ਕੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਗੰਧਰਬੀ ਬਣ ਕੇ ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੀ ਹਾਂ।

ਕੋਲ ਬੈਠੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਕਰਮੋ ਨੂੰ ਲਾਹਨਤਾਂ ਪਾਉਣ ਲਗੀਆਂ।

ਸਾਰੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਗੁਰ ਪੂਰੇ ਰਾਖਿਆ ਦੇ ਹਾਥ।...।”

(ਆਸਾ ਮ. ੫ ਪੰਨਾ ੩੬੬)

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਦੇ, ਤੇ ਸੋਚਦੇ, ਕਿ ਕੋਈ ਟੂਣਾ ਟਪਾਣਾ ਨਾ ਕਰ ਦੇਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਨਹੁੰਧਰ ਸੌਨੇ ਵਿਚ ਮੜ੍ਹਾ ਕੇ ਬਾਲਕ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਤੀ।

“ਬਾਘ ਨਖਾ ਮਢ ਕੰਚਨ ਤੇ ਮਖਤੂਲਾ ਗਰੇ ਮਹਿੰ ਡਾਲਤਿ ਹੈ।...੨੨।”

(ਇਸਦਾ ਮਤਲਿਬ, ਕਿ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਨਹੁੰਧਰ 'ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਯਕੀਨ ਸੀ। ਸੁੱਖੇ ਦੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਕਵੀ ਜੀ ਆਮ ਇਸਤਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਵਹਿਮ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਮੜ੍ਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਿੱਖੀ ਟੂਣਿਆਂ, ਮੰਤਰਾਂ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਰਖਦੀ।)

ਅੰਸੂ ੯

(ਸਰਪ ਦਾ ਉਧਾਰ)

ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੋ ਬਰਸ ਦੇ ਹੋ ਗਏ।

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੇ ਭੇਜੇ ਸਪੇਰੇ ਨੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਜ਼ਹਿਰੀ ਸੱਪ ਛੱਡ ਦਿਤਾ। ਬਾਲਕ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਸੱਪ ਦੀ ਸਿਰੀ ਮਿੱਧ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆ ਕੇ ਤਕਿਆ, ਤਾਂ ਸੱਪ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ

ਪੁਛਣ ਤੇ ਸੱਪ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, 'ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਮੈਂ ਇਕ ਤਪੱਸਵੀ (ਮੁਨੀ) ਸਾਂ। ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਤਪ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ 'ਨਾਰਦ' ਜੀ ਆਏ। ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵੀ ਨਿਰਾਦਰ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਰਾਪ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਸੱਪ ਦੀ ਜੂਨ ਪਾਈ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਨਾਰਦ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਤੇਰੀ ਮੁਕਤੀ ਹੋਵੇਗੀ।' ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੁਰਦਾ ਸੱਪ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਦਬਵਾ ਦਿਤਾ।

(ਕਿਉਂ ? ਲੇਖਕ ਨੇ ਸੱਚੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਕਲਪਤ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ ਨਾਂ ! ਪਿਛਲੇ ਜਨਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਜੋੜ ਕੇ। ਇਸ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਇਸਨੂੰ ਕੌਣ ਮੰਨੇਗਾ ?)

(ਫਿਰ ਕਵੀ ਜੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀ ਉਪਮਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਸਿਧਾਂਤ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਉਪਮਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਨਿੰਦਿਆ ਹੈ।)

ਅੰਸੂ ੧੦

(ਦੇਵਤੇ ਚਰਨ ਪਰਸਣ ਆਏ)

ਇਕ ਰਾਤ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਮਿਲ ਕੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਆਏ, ਤੇ ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਜਾਗ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਸੋਚਿਆ, ਕਿਤੇ ਚੋਰ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਵਾਸਤੇ ਆ ਪਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਰੋਲਾ ਪਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਦਾਸ ਦਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾ ਦਿਤਾ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ।)

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਅੰਸੂ ੧੧

(ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਵਡਾਲੀ ਵਿਚ ਰਹੇ।

ਹਜ਼ੂਰ ਸਭ ਸੇਵਕਾਂ ਸਮੇਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਵੱਡੇ ਭਾਈ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਕਰਨ ਹਿਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਤੇ ਰਾਮੋਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਗਏ। ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਮੂੰਹੋਂ ਤਾਂ ਅਸੀਸ ਦਿਤੀ, ਪਰ ਅੰਦਰੇ ਅੰਦਰ ਸੜ ਗਿਆ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਾਦੇਵ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਗਏ। ਉਹਨੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਬਹੁਤ ਅਸੀਸਾਂ ਦਿਤੀਆਂ।

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੀ ਇਛਿਆ ਅਨਸਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਨੱਗਰ ਨੂੰ ਲੰਗਰ

ਛਕਾਇਆ, ਜੱਗ ਕੀਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੧੨

(ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸੀਤਲਾ ਨਿਕਲੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵੇਖ ਕੇ ਕਰਮੋ ਬੜੀ ਸੜਦੀ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨਾਲ
ਖਿੜਦੀ । ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦਿਤਾ,

“ਤਿਹ ਨਿਕਸਿ ਸੀਤਲਾ ਕਰਹਿ ਹਾਨ ।

ਮਮ ਬਚਨ ਪਤਾ ਅਬ ਲੇਹੁ ਜਾਨਿ ।...੧੨।”

(ਤਾਂ ਕੀ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੇ ਸਰਾਪ ਕਾਰਨ ਸੀਤਲਾ ਨਿਕਲੀ ਸੀ ? ਫਿਰ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀਆ
ਵੀ ਕਰਾਮਾਤੀ ਹੋਇਆ ।)

ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੇ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੀਚਕ (ਸੀਤਲਾ) ਨਿਕਲ
ਆਈ ।

“ਗੁਰ ਅਰਜਨ ਤਬ ਦਿਜਬਰ ਬੁਲਾਇ ।

ਦੁਰਗਾ ਸੁ ਪਾਠ ਪਢਬੇ ਲਗਾਇ ।

ਕੁਛ ਦੁਰਗਿਆਣੇ ਬਲ ਬਿਠਾਇ ।

ਸਭਿ ਧੂਪ ਦੀਪ ਤਿਨ ਕੋ ਦਿਵਾਇ ।੩੩।...

ਬਲ ਦੁਰਗਿਆਣੇ ਪ੍ਰਾਤ ਜਾਇ ।

ਬਹੁ ਬਿਨੈ ਬਾਕ ਕਹਿ ਸੀਸ ਨਯਾਇ ।੩੪।...

ਜਯ ਮਾਤ ਚੰਡਿਕਾ ਹੁਇ ਸਹਾਇ ।

ਜਿਨ ਹਤੇ ਦੁਸ਼ਟ ਸੰਤਨ ਬਚਾਇ ।੩੫।”

ਇਕ ਪਾਸੇ ਚੰਡਿਕਾ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ, ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ,

“ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਰੱਛਕ ਅਕਾਲ ।

ਅਬ ਹੁਇ ਸਹਾਇ ਮੁਝ ਪਰ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ।੪੧।

ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਸਿਸ ਨਿਜ ਦਾਸ ਜਾਨ ।

ਹੋਵਹੁ ਸਹਾਇ ਸਭ ਕਸਟ ਹਾਨਿ ।...੪੨।”

(ਇਕ ਪਾਸੇ ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ? ਅਸੀਂ
ਆਪਣੀ ਰਾਏ ਚੋਧਵੇਂ ਅੰਸੂ ਦੇ ਅੰਤ ਉਤੇ ਦਿਆਂਗੇ ।)

ਅੰਸੂ ੧੩

(ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੀਆਂ ਗੱਦਾਂ)

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਕਰਮੋ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਮੇਰਾ ਸਰਾਪ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਬਾਲਕ ਨਹੀਂ ਬਚੇਗਾ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੂੰ ਹੋਸਲਾ ਦੇਂਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ,

“ਸੁਨਿ ਦੇਤਿ ਧੀਰ, ‘ਨਹਿ’ ਕਰਹੁ ਤ੍ਰਾਸ ।

ਇਕ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਧਰਹੁ ਆਸ ।

ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਇਨ ਕੇ ਨਿਤ ਸਹਾਇ ।

ਜਿਨ ਨਾਮ ਜਪੇ ਸਭ ਕਸ਼ਟ ਜਾਇ’ ।੨੦।”

ਸੀਤਲਾ ਮੁੜੀ, ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਹੋਸ ਆਈ । ਮਹਾਂਦੇਵ ਜੀ ਸੁਰਤ ਲੈਣ ਆਏ, ਤੇ ਅਸੀਸ ਦਿਤੀ ।

ਫਿਰ ਲੋਕਾਚਾਰੀ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਵੀ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ,

“ਗੁਰ ਕਹਯੋ, ‘ਪ੍ਰਭੂ ਹੋਵਹਿ’ ਸਹਾਇ ।

ਤੁਮਰੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਸੁ ਦੇ ਹੈਂ ਬਚਾਇ ।

ਜੀਵਨਿ ਅਧੀਨ¹ ਇਹ ਨਾਹਿ ਕਾਰ ।

ਈਸ਼ਵਰ ਜਿਵਾਇ, ਕੈ ਦੇਹਿ ਮਾਰ ।੩੩।

ਇਕ ਆਸ ਪ੍ਰਭੂ ਕੀ ਧਰਹਿ ਚੀਤ ।

ਜੋ ਸਕਲ ਜਗਤ ਦੁਖ ਸੁਖਹਿ ਕੀਤ ।...੩੪।”

ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਜ਼ਰਾ ਤਕੜੇ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਗਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਇਹ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਨੇਤ੍ਰ ਪ੍ਰਗਾਸੁ ਕੀਆ ਗੁਰਦਵ ।

ਭਰਮ ਗਏ, ਪੂਰਨ ਭਈ ਸੇਵ ।

ਸੀਤਲਾ ਤੇ ਰਾਖਿਆ ਬਿਹਾਰੀ ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਭ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੀ ।...।”

(ਗਾਉੜੀ, ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੨੦੦)

ਅੰਸੂ ੧੪

(ਸੀਤਲਾ ਪੂਜਨ)

ਇਸ ਅੰਸੂ ਵਿਚ ਕਵੀ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੁਰਗਿਆਣਾ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਸੀਤਲਾ ਪੂਜਣ ਗਏ । ਪਿਛਲੇ ਅੰਸੂ ਵਿਚ ਲਿਖ ਆਏ ਹਨ, ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪ ਦੁਰਗਿਆਣਾ ਵਿਚ ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਾਸਤੇ ਪੰਡਤ ਬਿਠਾਏ । ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੋ, ਕਿ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਸਨ ।

“ਸੀਤਲਾ ਤੇ ਰਾਖਿਆ ਬਿਹਾਰੀ ।

1 ਇਹ ਕਾਰ (ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਖਣਾ ਜਾਂ ਮਾਰਨਾ) ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਨਹੀਂ ।

ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪ੍ਰਭ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰੀ ।”

(ਗਉੜੀ, ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੨੦੦)

“ਸਦਾ ਸਦਾ ਹਰਿ ਜਾਪੇ । ਪ੍ਰਭ ਬਾਲਕ ਰਾਖੇ ਆਪੇ ।

ਸੀਤਲਾ ਠਾਕਿ ਰਹਾਈ । ਬਿਘਨ ਗਏ ਹਰਿ ਨਾਈ ।”

(ਸੋਰਠ, ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੭੨)

“ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦੁ ਰਖਿਓ ਪਰਮੇਸਰਿ ਅਪੁਨੀ ਕਿਰਪਾ ਧਾਰਿ ।”

(ਗੁਜਰੀ, ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੫੦੦)

“ਹਰਿ ਗੋਵਿੰਦੁ ਪ੍ਰਭਿ ਰਾਖਿਆ,

(ਸੋਰਠ, ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੬੨੬)

(ਹੁਣ ਦੱਸੋ, ਸੀਤਲਾ ਪੂਜਣ ਬਾਰੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਮੰਨੀਏ, ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ । ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੁਰਗਿਆਣਾ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਤਾਂ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਕਿੱਥੇ ਗਏ ? ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਬੂਤ, ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਅੱਠਵੇਂ ਹਮਲੇ ਸਮੇਂ (੧੭੬੪ ਦਸੰਬਰ ਤੋਂ, ਮਾਰਚ, ੧੭੬੫ ਈ.) ਕਾਜ਼ੀ ਨੂਰ ਮੁਹੰਮਦ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੈ । ਉਹ ‘ਜੰਗ ਨਾਮਾ’ ਵਿਚ ਅਬਦਾਲੀ ਹੱਥੋਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ‘ਦੁਰਗਿਆਣੇ’ ਦਾ ਕਿਤੇ ਨਾਮ ਤਕ ਨਹੀਂ । ੧੮੨੪ ਈ. ਵਿਚ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਫ਼ਸੀਲ ਬਣਵਾਈ, ਤੇ ਵਿਚ ਵਿਚ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਰੱਖੇ । ਦੁਰਗਿਆਣਾ ਮੰਦਰ ਉਸ ਫ਼ਸੀਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ । ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਿਬ ਹੈ, ਕਿ ਦੁਰਗਿਆਣਾ ੧੮੨੪ ਈ. ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਬਣਿਆਂ ਹੈ । ਹੋਰ ਸਬੂਤ :—ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, [ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ, ਟੀਕਾ, ਪੰਨਾ ੧੬੫੪] ਦੁਰਗਿਆਣਾ ਤਾਲਾਬ ਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਬਾਹੀ ਵੱਲ ਦੋ ਥੰਮਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀਵਾਰ ਉਤੇ ਇਹ ਖ਼ੁਤਬਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ : “ਬਾਨੀਏ ਤਾਲਾਬ ਦੁਰਗਿਆਣਾ ਲਾਲਾ ਬਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ, ਵਲਦ ਸ਼ਿਵ ਰਾਮ ਦਾਸ, ਬਿਨ ਮਾਲੀ ਮੱਲ, ਬਿਨ ਮਨੀ ਰਾਮ, ਉਰਫ਼ ਭਸੀਨ ਖੱਤਰੀ ਸਾਕਨ ਲਾਹੌਰ ਗੁਜਰ ਤਾਲਵਾੜਾ ਮਿਨ ਇਬਤਦਾਏ ਅਵਲ ਮਾਘ, ਸੰ. ੧੯੦੫ ਬਿ:—ਹਿਜਰੀ ੧੨੬੫ ਬਿਨਾ ਕਰਦਹ ਸੁਦ ।” ਤਾਲਾਬ ਬਣਿਆਂ ੧੯੦੫ ਬਿ. ਵਿਚ, ਤੇ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ੧੯੦੦ ਬਿ. ਵਿਚ । ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਿਬ, ਕਿ ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ ਭਗਤ ਨੇ ਪਿਛੋਂ ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ । ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦਾ ਸੀਤਲਾ ਪੂਜਣ ਵਾਸਤੇ ਦੁਰਗਿਆਣੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ।)

ਅੰਸੂ ੧੫

(ਪੰਡਿਤ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ)

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪੈ ਪੇਸ਼ਗੀ ਦੇ ਕੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਖਿਡਾਵੇ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਗੰਢ ਲਿਆ, ਕਿ ਉਹ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰ ਦੇਵੇ। ਜ਼ਹਿਰ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਦਿਤਾ ਪੰਡਤ ਨੂੰ।

ਅੰਸੂ ੧੬

(ਜ਼ਹਿਰ ਵਾਲਾ ਦਹੀਂ ਖਾ ਕੇ ਕੁੱਤਾ ਮਰ ਗਿਆ)

ਪੰਡਤ ਜ਼ਹਿਰ ਵਾਲਾ ਦਹੀਂ ਪਿਆਉਣ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਪੀਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਚੋਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਹ ਦਹੀਂ ਪਿਸਤੇ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਪਾਇਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਖਾ ਕੇ ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਮਰ ਗਿਆ। ਤੇ ਉਹ ਕੁੱਤਾ ਸੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੧੭

(ਪੰਡਤ ਨੇ ਸਾਰਾ ਭੇਦ ਦੱਸ ਦਿਤਾ)

ਭੇ ਮਾਰੇ ਪੰਡਤ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਸੂਲ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਉਹ ਮਰ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਲੇਪੁ ਨ ਲਾਗੋ ਤਿਲਕਾ ਮੂਲਿ। ਦੁਸਟ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਮੂਆ ਹੋਇ ਕੈ ਸੂਲ।...”

(ਭੋਰਉ ਮ: ੫ ਪੰਨਾ ੧੧੩੭)

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਫਿਰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਦਿਤੀ, ਕਿ ਮੈਥੋਂ ਇਹ ਕਾਰਾ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਕਰਾਇਆ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ੧੮

(ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਝਗੜਨਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਕੋਲ ਬੁਲਾਇਕੇ ਗਿਲ੍ਹਾ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇਣ ਦਾ ਕੁਕਰਮ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਪੰਡਤ ਨੇ ਸਭ ਕੁਛ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਕਹਿ ਦਿਤਾ।

ਸ਼ਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਸਗੋਂ ਲੜਨ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਝੂਠਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਗੁਰਿਆਈ ਲਵਾਂਗਾ। ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਸ ਜਾਵਾਂਗਾ।

ਅੰਸੂ ੧੯

(ਮਹਾਦੇਵ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ)

ਮਹਾਦੇਵ ਨੇ ਸੁਣਿਆ, ਕਿ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਦਿੱਲੀ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕਰਨ ਚੱਲਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਪਾਸ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵੈਰ ਤਿਆਗ ਦੇਵੇ। ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਉਲਟਾ ਮਹਾਦੇਵ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਚੱਲ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾ ਦਿਆਂਗਾ।

ਮਹਾਦੇਵ ਇਸ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਨਾ ਬਣਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਕਰ ਲਵੇ।

ਅੰਸੂ ੨੦

(ਮਹਾਦੇਵ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦਾ ਝਗੜਾ)

ਮਹਾਦੇਵ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਨਾ ਮੰਨਿਆ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਉਸ ਨਾਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੨੧

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਮਹਾਦੇਵ)

ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਜੁਲ੍ਹਾ ਕਰਨੀ ਨਾ ਮੰਨਿਆ, ਤਾਂ ਮਹਾਦੇਵ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਗਿਆ। ਵੱਡਾ ਭਾਈ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਆਦਰ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਜਹਿਤ ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਕਹਿ, ‘ਦਿਜ ਇਹ ਬੈਠਯੋ,

ਇਸ ਕੇ ਬੂਝ ਲੇਹੁ ਸਭਿ ਬਾਤ ।...੨੦।”

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਾਂ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਦੁਸਟ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਮੁਆ ਹੋਇ ਕੇ ਸੂਲ।” ਪਰ ਕਵੀ ਜੀ ਏਥੇ ਫੇਰ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਲੈ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਛਲੇ ਅੰਸੂ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਵੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਹੈ, ਇਤਿਹਾਸ ਨਹੀਂ।)

ਮਹਾਦੇਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਉਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੁਣ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ ਗੁਰਿਆਈ ਲੈਣ ਚੱਲਿਆ ਹੈ।’

ਅੰਸੂ ੨੨

(ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਸੁਲਹੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ)

ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਛੱਡ ਕੇ ਪਿੰਡ 'ਹੋਹਰ' (ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਹੌਰ) ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਓਥੋਂ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਸੁਲਹੀ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ, ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਦਿਤਾ ਹੈ।' ਸੁਲਹੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗਾ, ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾ ਦਿਆਂਗਾ।'

ਸੁਲਹੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਹੋਹਰ ਪਿੰਡ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਇਹ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ।'

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਪਿੰਡ 'ਹੋਹਰ' ਵਿਚ ਸਰੋਵਰ ਬਨਾਉਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਬਣਾ ਲਈ।

ਅੰਸੂ ੨੩

(ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ 'ਹੋਹਰ' ਵਿਚ ਤਲਾਬ ਬਣਾਇਆ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਪਿੰਡ 'ਹੋਹਰ' ਵਿਚ ਤਲਾਬ ਤੇ ਮੰਦਰ ਬਣਾਇਆ। ਪਰ ਸੰਗਤ ਕੋਈ ਨਾ ਆਵੇ।

(ਮੈਂ ਉਹ ਥਾਂ ਵੇਖੀ ਹੈ। ਛੋਟਾ ਜੇਹਾ ਮੰਦਰ ਤੇ ਤਲਾਬ ਹੈ। ਬੜਾ ਵੀਰਾਨ ਤੇ ਪਾਣੀ ਖੁਣੇ ਖੁਸ਼ਕ ਪਿਆ ਸੀ। ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਪਿੰਡ 'ਹੋਹਰ' ਛੋਟਾ ਹੀ ਹੈ। ਨੇੜੇ ਵੱਡਾ ਪਿੰਡ 'ਕਰਥਾਨ' ਹੈ।)

ਅਸੂ ੨੪

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਆ)

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੂੰ 'ਹੋਹਰ' ਪਿੰਡ ਭੇਜਿਆ। ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, 'ਅਜੇ ਹੁਣੇ ਡਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ? ਪਤਾ ਓਦੋਂ ਲੱਗੇਗਾ, ਜਦ ਮੈਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ। ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦੇ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪ ਗੁਰੂ ਬਣਾਵਾਂਗਾ।'

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਮਮਝਾਉਣ ਉਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਮੰਨਿਆ ਨਾ।

ਅਸੂ ੨੫

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਵਾਪਸ)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸੇ, ਕਿ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਮੰਨਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਗੋਂ ਕਠੌਰ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਿਆ ਹੈ।

ਅਸੂ ੨੬

(ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ)

ਸੁਲਹੀ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਫਰਯਾਦ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਵੱਡਾ ਮੈਂ ਹਾਂ, ਪਰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਛੋਟੇ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਾਡਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਅਸੂ ੨੭

(ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਕੋਠਾ ਦਿਤਾ)

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਜਿਸ ਨੂੰ ਯੋਗ ਸਮਝਿਆ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇ ਗਏ ਹਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਖਲ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ।'

ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੁਲਹੀ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ ਦੋ ਉਮਰਾਵਾਂ—ਅਬਦੁਲ ਖਾਨ ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ—ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦੇਣ ਦੀ।

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਸੌ ਮੋਹਰ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਜੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੀ ਦੇ ਦੇਵੇ, ਜਿੱਥੇ ਮੈਂ ਵੱਸ ਸੱਕਾਂ।

(ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਬਲਦਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ।)

ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਮਹਿਲ ਥੱਲੇ ਰੱਸੀ ਲਟਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਫਰਯਾਦੀ ਹਿਲਾਏ, ਤਾਂ ਉਪਰ ਘੰਟੀ ਖੜਕਦੀ ਸੀ। ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਮਸ਼ਕਾਂ ਲੱਦੀ ਬਲਦ ਲੰਘੇ, ਤਾਂ ਬਲਦ ਦੇ ਪੈਰ ਨਾਲ ਉਹ ਰੱਸੀ (ਜੰਜੀਰ) ਹਿੱਲ ਗਈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਲਦ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਵੇਖੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਬਲਦ ਉਤੇ ਤਿੰਨ ਮਸ਼ਕਾਂ ਲੱਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਇਕ ਬਲਦ ਉਤੇ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਸ਼ਕਾਂ ਨਾ ਲੱਦੀਆਂ ਜਾਣ।

(ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਇਨਸਾਫ਼ ਬਾਰੇ ਅਜੇਹੀਆਂ ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਰਚਲਤ ਹਨ। ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਕਾਤਲ ਜਹਾਂਗੀਰ ਹੀ ਸੀ।)

ਉਹਨਾਂ ਉਮਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸਫ਼ਾਰਸ਼ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਮਾਲਵੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦਿਤਾ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਕੋਠਾ ਪਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਨਗਰ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸੋਢੀਆਂ ਦਾ ਕੋਠਾ' (ਗੁਰੂ ਕਾ ਕੋਠਾ) ਪੈ ਗਿਆ।

ਅੰਸ ੨੮

(ਠਾਕਰ ਪੂਜ ਬ੍ਰਹਿਮਣ ਨਾਲ ਚਰਚਾ)

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਲ ਲੀਲ੍ਹਾ ਦੇ ਛੰਦ ਹਨ।

ਪਰਕਰਮਾ ਵਿਚ ਇਕ ਪੰਡਤ ਬੈਠਾ ਸਾਲਗਰਾਮ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਰਣਾਮ

ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲ ਦੀ ਲੰਘ ਗਏ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਗੁੱਸਾ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਤੇ ਠਾਕਰ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਕਰਮਾ ਕਰਕੇ ਆਏ, ਤਾਂ ਪੰਡਤ ਨੇ ਰੋਸ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਮੈਂ ਪੰਡਤ ਹਾਂ ਤੇ ਆਪ ਛੱਤਰੀ। ਤੁਸਾਂ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਠਾਕਰ ਨੂੰ ਪਰਣਾਮ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਉਤਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਮੁਖ ਤੇ ਪੜਤਾ ਟੀਕਾ ਸਹਿਤ।...”

(ਰਾਮਕਲੀ, ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੮੭)

ਇਸ ਸਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਇਹ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਆਠ ਪਹਰ ਉਦਕ ਇਸਨਾਨੀ।...”

(ਆਸਾ, ਮ. ੫, ਪੰਨਾ ੩੯੩)

ਅੰਸੂ ੨੯

(ਬ੍ਰਹਮਣ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ)

ਪੰਡਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਿਸ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਮਝ ਹੀ ਨਾ ਪਵੇ, ਉਸਦਾ ਕੀ ਲਾਭ? ਉਪਦੇਸ਼ ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਠੀਕ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿਰਫ ਉੱਚ ਜਾਤੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸੋਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹਰਇਕ ਵਾਸਤੇ ਹੈ।

ਪੰਡਤ ਚਰਨੀ ਢਹਿ ਪਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣਾਇਆ।

ਇਕ ਦਿਨ ਦੁਕਾਨਦਾਰਾਂ ਨੇ ਆਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ‘ਤੁਹਾਡੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਏਥੇ ਆ ਵੱਸੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਏਥੇ ਗਾਹਕ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਸਾਡਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਿਵੇਂ ਚੱਲੇ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ‘ਸੁਭਾ, ਸ਼ਾਮ ਏਥੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਕਰੋ, ਬਪਾਰ ਬਥੇਰਾ ਵਧ ਜਾਇਗਾ।’

ਅੰਸੂ ੩੦

(ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਤਾਪ)

ਇਕ ਦਿਨ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸਖਤ ਬੁਖਾਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ‘ਸਤਿਨਾਮ’ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸਰੀਰ ‘ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ, ਤਾਂ ਬੁਖਾਰ ਉਤਰ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਰਖਵਾਲਾ ਹੋਆ।...”

(ਸੋਰਠਿ, ਮ. ੫, ਪੰਨਾ ੬੨੦)

1 ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਪਰਕਰਮਾ ਵਿਚ ਠਾਕਰ ਰਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ।

ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਅਰੋਗ ਹੋਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੱਗ ਕੀਤਾ ।

(ਏਥੇ ਇਕ ਸ਼੍ਰੋਕਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।)

“ਇੱਕ ਜਾਤਿ ਕਰੀ ਇਕ ਥਾਨ ਸਬੈ ।

ਕਰਿ ਪਾਤਿ ਜੁਦੀ ਸੁ ਜੁਦੀ ਸੁ ਤਬੈ ।

ਸਭਿ ਪੰਥਨਿ ਸੰਤ ਤਥਾ ਕਰਿ ਕੈ ।

ਬਿਤਿ ਨਯਾਰਯੰ ਨਯਾਰਿਯਤਾ ਧਰਿ ਕੈ ॥੨੯॥”

(ਭਾਵ, ਸਾਰੀਆਂ ਜਾਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੀ ਵੱਖਰੀ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਾਇਆ । ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੋ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਭੋਜਨ ਛਕਾਉਣ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਚਲਾਈ ਸੀ । ਫਿਰ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਉਸ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਉਲਟ ਕਿਵੇਂ ਚੱਲ ਸਕਦੇ ਸਨ ? ਲਿਖਾਰੀ ਦੀ ਭੁੱਲ ਹੈ ।)

ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜਾ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ।

ਅੰਸੂ ੩੧

(ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਪੜ੍ਹਨੇ ਬੈਠੇ)

ਮਹਾਂਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਪੜ੍ਹਨੇ ਪਾਇਆ ।

ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਸਿਖਾਈ ।

“ਬਿੱਦਯਾ ਦਈ ਸਿਖਾਇ ਸਭ, ਬਾਨੀ ਪੜ੍ਹਬੇ ਕੇਰ ।

ਬਾਚਕ¹ ਹੋਏ ਸਕਲ ਕੇ, ਪਢਤਿ ਨ ਲਾਵਤਿ ਦੇਰ ॥੪੩॥

ਸ਼ਸਤਰ ਕੀ ਬਿੱਦਯਾ ਮਹਾਂ, ਤਿਸ ਕੋ ਬਰ ਦੇ ਦੀਨ ।

ਬਾਨ ਪ੍ਰਹਾਰਨਿ ਅਨਿਕ ਬਿਧਿ ਐਚਨਿ² ਧਨੁਖ ਪ੍ਰਬੀਨ ॥੪੪॥”

(ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਅੱਖਰੀ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਵੀ ਉਸਤਾਦ ਸਨ ਤੇ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਵੀ । ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ।)

ਅੰਸੂ ੩੨

(ਪੈੜੇ ਨੇ ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ ਲਿਆਂਦੀ)

ਕਾਂਸ਼ੀ ਤੋਂ ਪੰਡਤ ਆਇਆ । ਉਸ ਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧਾਰੀ, ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ

ਕਥਾ ਸੁਣਾਵਾਂਗਾ, ਤੇ ਫਿਰ ਦੱਛਣਾ ਵਜੋਂ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਾਂਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਪੰਡਤ ਨੇ ਵੇਦਾਂ ਤੇ ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿਤੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਸਾਲੋ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਸਾਡਾ 'ਅਨੰਨ¹ ਪਿਆਰਾ' ਹੈ।

ਪੰਡਤ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆਈ, ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਅਨੰਨ ਭਗਤ' ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ।

ਪੰਡਤ ਕੋਲ ਜਿਹੜੀ ਪੋਥੀ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਸੁਣਾ ਦਿਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਅੱਗੇ ਸੁਣਾਓ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਭੇਜ ਕੇ ਘਰੋਂ ਮੰਗਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ।

ਪੰਡਤ ਨੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਕੇ ਸ਼ੁਭ ਮਹੂਰਤ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ। ਉਹ ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਪਾਸੇ 'ਤੇ ਖੌਤੇ ਹੀਂਗਦੇ ਦੀ ਵਾਜ ਆਈ। ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਬੁਰਾ ਸਗਨ (ਅਪਸਗਨ, ਕੁਸਗਨ) ਸਮਝਕੇ ਉਥੋਂ ਹੀ ਮੁੜ ਆਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸਗਨ ਮਨਾ ਕੇ ਤੋਰਿਆ, ਤੇ ਗਧੇ ਦੀ ਵਾਜ ਸੁਣ ਕੇ ਮੁੜ ਆਇਆ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੈੜੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਸੰਗਲਾਦੀਪ (ਲੰਕਾ) ਤੋਂ ਜਾ ਕੇ 'ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ' ਲਿਆਓ। ਰਾਹ ਖਰਚ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਦਿਤੇ।

ਏਥੇ ਗਵਾਹੀ ਵਜੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਥਿਤ ਨੰਬਰ ੪੪੭ ਤੇ ੪੪੮ ਦਿਤੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਪੈੜਾ ਲੰਕਾ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਓਥੇ ਸ਼ਿਵਨਾਭ ਦਾ ਪੋਤਰਾ 'ਮਯਾ ਮੇਦਨੀ' ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਾਮਾ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨੇ ਭਾਈ ਪੈੜੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਆਦਰਮਾਣ ਕੀਤਾ। 'ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ' ਪੋਥੀ ਲੈ ਕੇ ਪੈੜਾ ਓਥੋਂ ਮੁੜ ਪਿਆ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਧੂ ਮਿਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਪੋਥੀ ਸਿਰ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਧੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਪੋਥੀ ਜ਼ਰਾ ਵਿਖਾ ਦਿਹੋ। ਪੈੜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਚੱਲ ਕੇ ਵੇਖ ਲਈਂ।

ਘਰ ਆ ਕੇ ਪੈੜੇ ਨੇ ਸਾਰੀ ਪੋਥੀ ਪੜ੍ਹੀ, ਤੇ ਲਾਲਚ ਵੱਸ ਵਿਚੋਂ ਕੁਛ ਸਾਖੀਆਂ ਕਢ ਲਈਆਂ। ਬਾਕੀ ਪੋਥੀ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਭੇਟਾ ਜਾ ਕੀਤੀ।

ਜਾਣੀਜਾਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ,

"ਪੋਥੀ ਪੜ੍ਹਹਿ ਬੁਧਿ ਫਿਰ ਜਾਇ।

ਗਯਾਨ ਹੀਨ ਜਗ ਸਿੱਧ ਕਹਾਇ। ..੫੩।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੈੜੇ ਕੋਲੋਂ ਉਹ ਸਾਖੀਆਂ ਵੀ ਮੰਗਵਾ ਲਈਆਂ, ਤੇ ਸਾਰੀ ਪੋਥੀ ਜਲ-ਪਰਵਾਹ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਪਰ ਉਸ ਸਾਧੂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,

‘ਜਾਓ ਪਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਕਢ ਲਓ ।’ ਸੋ ਸਾਧੂ ਨੇ ਕਢ ਲਈ ।

(ਇਕ ਗੱਲ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ‘ਪ੍ਰਾਣ ਸੰਗਲੀ’ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ‘ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆਂ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਦਰਜ ਕਰਦੇ ।)

ਅੰਸੂ ੩੩

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਤੇ ਬੁਢਾ ਜੀ ਮੋਹਨ ਪਾਸੋਂ ਪੋਥੀਆਂ ਲੈਣ ਗਏ)

ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਕੇ ਆਪ ਸਬਦ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ‘ਨਾਨਕ’ ਲਿਖ ਧਰਦੇ ਹਨ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ । ਪਹਿਲੇ ਚੌਂਹ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਬਾਣੀ (ਪੋਥੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ) ਮੋਹਨ ਜੀ ਪਾਸ ਸੀ ।

ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਗਏ ਗੋਇੰਦਵਾਲ । ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮੋਹਨ ਜੀ ਨੇ ਬੁਢਾ ਹੀ ਨਾ ਖੁਹਲਿਆ । ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਖਾਲੀ ਮੁੜ ਆਏ ।

ਫੇਰ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਗਏ । ਮੋਹਨ ਜੀ ਨੇ ਵਾਜ ਨਾ ਦਿਤੀ, ਤਾਂ ਬੁਢਾ ਜੀ ਚੂਥੀ ਪੁੱਟ ਕੇ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਗਏ । ਮੋਹਨ ਜੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਬੁਢਾ ਜੀ ਬਥੇਰਾ ਹਿਲਾ ਰਹੇ, ਪਰ ਮੋਹਨ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਨਾ ਖੁੱਲੀ ।

ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਨੇ ਆ ਕੇ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ । ਬੁਢਾ ਜੀ ਵੀ ਖਾਲੀ ਮੁੜ ਆਏ ।

ਅੰਸੂ ੩੪

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੋਥੀਆਂ ਲੈਣ ਗਏ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਗੱਦੀ ਨਾ ਮਿਲਨ ਕਾਰਨ ਮੋਹਨ ਜੀ ਨਾਰਾਜ਼ ਹਨ । ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਛ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ।

“ਬਾਪੀ^੧ ਮੱਜਨ^੨ ਕੀਨਿ ਧਯਾਨ ਸਤਿਗੁਰ ਧਰੇ ।

ਹੋ, ਤਿਸ ਛਿਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਅਮਰ ਆਨਿ ਆਗੈ ਖਰੇ ।੧੧।”

(ਸਾਇਰਾਨਾ ਖਿਆਲ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਚੁਕੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇਹ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਆਏ ।)

ਗੁਰੂ ਅਮਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,

1 ਵੇਖੋ ‘ਜਨਮ ਸਾਖੀ ਮੋਹਰਬਾਨ’ । ਮੋਹਰਬਾਨ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਅੰਤ ’ਤੇ ‘ਨਾਨਕ ਦਾਸ’ ਜਾਂ ‘ਦਾਸ ਨਾਨਕ’ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਦਾ ਹੈ ।

2 ਬਾਉਲੀ । 3 ਇਸ਼ਨਾਨ ।

“ਕੀਰਤਿ ਮੋਹਨ ਕਰਹੁ ਪੋਥੀਆਂ ਲੀਜੀਏ ।

ਹੋ, ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਉੱਦਮ ਅਹੈ ਬੀੜ ਸਭਿ ਕੀਜੀਏ ।੧੩।”

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਅੰਤਰ ਧਿਆਨ ਹੋ ਗਏ, ਭਾਵ, ਗੁਪਤ ਹੋ ਗਏ ।

ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੋਹਨ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਕੋਲ ਗਲੀ ਵਿਚ ਭੋਇੰ 'ਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਸਬਦ ਗਾਇਆ,

“ਮੋਹਨ, ਤੇਰੇ ਉੱਚੇ ਮੰਦਰ ਮਹਲ ਅਪਾਰਾ ।...।”

(ਗਉੜੀ, ਮ. ੫, ਪੰਨਾ ੨੪੮)

ਮੋਹਨ ਨੇ ਬਾਰੀ ਖੁਲ ਕੇ ਵੇਖੀ, ਤਾਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,

“ਪ੍ਰਥਮ ਹਮਾਰੀ ਵਸਤੁ ਲਈ ਪਿਤ ਪਾਸ ਤੇ ।

ਕੁਲ ਭੱਲਯਨ ਕੀ ਹੁਤੀ ਗੁਰੂਤਾ ਜਾਸ ਤੇ ।...੨੦।

ਲਾਜ ਨ ਧਾਰਿਹੁ ਆਪ ਅਬੈ ਚਲਿ ਆਇਓ ।

ਸਭਿ ਗੁਰੂਅਨਿ ਕੇ ਸਬਦ ਲੈਨਿ ਹਿਤ ਧਾਇਓ ।

ਅਪਰ ਜਤਨ ਕਰਿ ਰਹਯੋ ਨ ਬਸ ਕੁਛ ਚਾਲਿਓ ।

ਹੋ ਭੂਤਲ^੧ ਬੈਠ ਗਲੀਨਿ ਪਖੰਡ ਬਿਸਾਲਿਓ ।੨੨।”

(ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਮੋਹਨ ਵੱਲੋਂ ਬੜੇ ਸਖਤ ਸਬਦ ਲਿਖੇ ਹਨ ।)

ਕਠੋਰ ਸਬਦ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ । ਸਗੋਂ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਮੋਹਨ, ਤੇਰੇ ਬਚਨ ਅਨੂਪ, ਚਾਲ ਨਿਰਾਲੀ ।...।”

(ਗਉੜੀ, ਮ. ੫, ਪੰਨਾ ੨੪੮)

ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਮੋਹਨ ਜੀ ਪੋਥੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਆਏ ।

“ਦੇਖਿ ਸਰੂਪ ਸੁ ਹੋਇ ਪ੍ਰਸੰਨ ।

ਕਹਯੋ, ਕਿ ‘ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ, ਤੁਮ ਧੰਨ ।’...੩੧।”

ਮੋਹਨ ਜੀ ਆਏ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੀਸਰਾ ਸਬਦ ਕਿਹਾ,

“ਮੋਹਨ, ਤੁਧੁ ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਧਿਆਵੈ ਦਰਸ ਧਿਆਨਾ ।...।”

(ਗਉੜੀ, ਮ. ੫, ਪੰਨਾ ੨੪੮)

ਮੋਹਨ ਜੀ ਨੇ ਪੋਥੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਸਿਰ ਧਰ ਦਿੱਤਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਆਪ ਵੱਡੇ ਥਾਂ ਹੋ, ਮੇਰੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾਤਾ । ਸੋ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸਦਾ ਹਾਂ ।’

ਅੰਸੂ ੩੫

(ਪੋਥੀਆਂ ਲਈਆਂ)

ਮੋਹਨ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪਣਾ ਪਿਤਾ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਮਝ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਸੋ ਗੱਦੀ ਲੈ ਗਏ। ਮੈਂ ਪਿਤਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਾ ਮੰਨਿਆਂ, ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਮੋਹਰੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹਾਸਲ ਕਰ ਲਈ।'

ਮੋਹਨ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਪਿਤਾ ਤੋਂ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਈ। ਇਹ ਪੋਥੀਆਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਦਿਤੀਆਂ ਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਉਣ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਣੀਆਂ। ਨਾਲ ਹੀ ਮੋਹਨ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁਛ ਕਠੌਰ ਸ਼ਬਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਕਹੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਪੋਥੀਆਂ ਸੰਭਾਲੋ ਤੇ ਮੇਰੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ੋ।

ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

"ਮੋਹਨ, ਤੂੰ ਸੁਫਲ ਫਲਿਆ ਸਣੁ ਪਰਵਾਰੇ।..."

(ਗਉੜੀ, ਮ. ੫; ਪੰਨਾ ੨੪੮)

ਅੰਸੂ ੩੬

(ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਮਿਲੇ)

ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸਦੇ ਘਰ ਗਏ। ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। 'ਸੁੰਦਰ' ਜੀ ਨੇ ਸੱਦ ਲਿਖ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰ ਲਿਆ।

ਅੰਸੂ ੩੭

(ਖਡੂਰ ਦਾਤੂ ਜੀ ਮਿਲੇ)

ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਓਥੋਂ ਤੁਰੇ। ਪੋਥੀਆਂ ਇਕ ਪਾਲਕੀ ਵਿਚ ਪਾ ਲਈਆਂ, ਤੇ ਆਪ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਚੱਲੇ।

ਖਡੂਰ ਆ ਕੇ ਸਭ ਨੇ ਧਰਮ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਦਾਤੂ ਜੀ ਆ ਕੇ ਮਿਲੇ। ਦਾਤੂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ, ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਭੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੱਤ ਮਾਰੀ ਸੀ।

ਅੰਸੂ ੩੮

(ਦਾਤੂ ਦਾ ਦਰਦ ਹਟਾਇਆ)

ਦਾਤੂ ਨੇ ਪਿਛਲੀ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਪੈਰ ਦਾ ਦਰਦ ਹਟਾ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਦਾਸੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ।

ਅੰਸੂ ੩੯

(ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ)

ਪੋਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਈਆਂ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੂੰ 'ਗ੍ਰੰਥ' ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ।

(ਜਿੱਥੇ ਹੁਣ 'ਰਾਮਸਰ' ਹੈ) ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕਾਂਤ ਥਾਂ ਚੁਣਿਆਂ।

ਅੰਸੂ ੪੦

(ਰਾਮਸਰ)

ਸੁੰਦਰ ਤੰਬੂ ਲਗਾ ਦਿਤੇ, ਜਿੱਥੇ ਬਹਿ ਕੇ ਲਿਖਣਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਾਗੇ ਹੀ 'ਰਾਮਸਰ' ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਨਿਤ ਪ੍ਰਤਿ ਨਾਵਣੁ ਰਾਮ ਸਰਿ ਕੀਜੈ।...।”

(ਗਉੜੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੧੯੮)

ਅੰਸੂ ੪੧

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਾਈ)

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਤਰਤੀਬ ਸੋਚ ਲਈ, ਕਿ ਬਾਣੀ ਕਿਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖਣੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਿਖਵਾਉਂਦੇ, ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਜਾਂਦੇ।

“ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਪੋਥੀ ਤਬ ਖੋਲੀ।

ਹੇਤ ਲਿਖਾਵਨਿ ਗਿਰਾ ਅਮੋਲੀ।...੨੧।

ਪੂਰਬ ਸ੍ਰੀ ਜਪੁਜੀ ਲਿਖਵਾਈ।

ਰੁਚਿਰ ਮੰਗਲਾ ਚਰਨ 'ਸੁਹਾਈ।...੨੨।''

ਫਿਰ ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ,

“ਜਪੁ-ਅਰੁ ਬੇਦ ਅਰਥ ਇਕ ਧਰਯੋ ॥੨੫॥”

(ਭਾਵ, 'ਜਪੁ' ਤੇ 'ਵੇਦ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਇਕੋ ਅਰਥ ਹੈ, ਬ੍ਰਹਮ ਨੂੰ ਜਾਨਣਾ। 'ਵੇਦ' ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ 'ਵਿਦ' ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ 'ਜਾਨਣਾ'। ਪਰ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਕੇ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।)

ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਲਿਖਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਗਤ ਵੀ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਜਿਵੇਂ : ਕਬੀਰ, ਬੇਣੀ, ਨਾਮਦੇਵ, ਰਵਿਦਾਸ, ਪ੍ਰੀਤਾ, ਸਧਨਾ, ਸੈਣ, ਭੀਖਨ, ਧੰਨਾ, ਜੈਦੇਵ, ਤ੍ਰਿਲੋਚਨ, ਪਰਮਾਨੰਦ, ਰਾਮਾ ਨੰਦ, ਫਰੀਦ, ਸੂਰਦਾਸ, ਇਹ ਪੰਦਰਾਂ। ਤੇ ਚਾਰ ਹੋਰ : ਮੂਸਨ, ਮਸਕਨ^੧, ਸੰਮਨ, ਜਮਾਲ।

ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਸਾਡੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਗ੍ਰੰਥ-ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾਈ ਜਾਵੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪਹਿਲੀ ਲਿਖੀ ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਅਨਸਾਰ ਲਿਖੋ, ਉਹ ਚੜ੍ਹਾਵਾਂਗੇ।

ਅੰਸੂ ੪੨

ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਲਿਖਵਾਉਂਦੇ, ਤੇ ਫਿਰ ਭਗਤਾਂ ਦੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਈ, ਕਿ ਭਗਤ ਹੈ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਗੁਰਦੇਵ ਨਾਮ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਲਿਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਭਲਕੇ ਦੋ ਘੜੀ ਪਹਿਲੇ ਆਉਣਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਗਏ, ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਭਗਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਬੈਠ ਸਨ। ਉਹ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ, ਤਾਂ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ।

(ਸ਼ਾਇਰਾਨਾ ਖਿਆਲ।)

ਅੰਸੂ ੪੩

(ਸੁਖਮਨੀ। ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ)

ਰਾਮਸਰ ਦੀ ਪੂਰਬ-ਉਤਰ ਵੱਲ ਬੈਠ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਸੁਖਮਨੀ' ਸਾਹਿਬ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੀ।

ਏਥੇ ਸੱਤਾ ਤੇ ਬਲਵੰਡ (ਦੋਵੇਂ ਭਾਈ) ਦੀ ਸਾਖੀ ਹੈ।

ਸੱਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਬਲਵੰਡ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਫਿਰਿਆ,

1 ਮਸਕਨ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਮੱਛਰ ਜਾਂ ਪਤੰਗ। ਏਥੇ ਭਾਵ ਪਤੰਗ ਤੋਂ ਹੈ।

ਪਰ ਸਫਲ ਨਾ ਹੋਇਆ । ਅੰਤ ਉਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗਾ । ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਿੱਖ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਆ ਗਈ ।

ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ ਨੇ ਭੈਣ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਮੰਗੀ । ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਭਲਕ ਦੀ ਸਾਰੀ ਚੜ੍ਹਤ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਇਗੀ । ਪਰ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਾਰੀ ਚੜ੍ਹਤ ਸਿਰਫ ਇਕ ਸੌ ਰੁਪੈ ਆਈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਸਾਰੀ ਮਾਇਆ ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਸੁੱਟ ਦਿਤੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮਝਾਉਣ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਉਹ ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਲੈ ਲਏ, ਪਰ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਰੁੱਸ ਬੈਠੇ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਵਾਰ ਸਿੱਖ ਬੁਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜੇ, ਪਰ ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ ਨਾ ਆਏ ।

ਅੰਸੂ ੪੪

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਗਏ । ਭਾਈ ਲੱਧਾ)

ਭਾਈ ਸਾਲੋ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਨੇੜੇ ਰਬਾਬੀਆਂ ਦਾ ਘਰ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਚੱਲ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਗਏ । ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਉਠ ਕੇ ਸਵਾਗਤ ਵੀ ਨਾ ਕੀਤਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਠਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਰਬਾਬੀ ਉਲਟੇ ਆਕੜੇ ਹੀ ਰਹੇ । ਉਹਨਾਂ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ,

“ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਪੂਰਬ ਭਏ, ਜਗ ਕਿਨਹੁੰ ਨਾ ਜਾਨਯੋਂ ।

ਮਰਦਾਨਾ ਜਬ ਰਾਖਿਓ, ਸਭ ਮਹਿੰ ਪ੍ਰਗਟਾਨਯੋ ।

ਸ੍ਰੀ ਅੰਗਦ, ਗੁਰੁ ਅਮਰ ਜੀ, ਤੁਮਰੋ ਪਿਤ ਜੋਈ ।

ਪ੍ਰਗਟ ਰਬਾਬੀ ਕਰਤਿ ਭੇ, ਇਮ ਲਖੈ ਨ ਕੋਈ ।॥”

ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਸੁਣ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਬੇਦੀ ਕੁਲ ਕੇ ਤਿਲਕ ਕੀ ਨਿੰਦਾ ਤੁਮ ਕੀਨਾ ।

ਫਿਟ ਜਾਵਹਿਗੀ ਦੇਹਿ ਤੁਮ ਰੁਜ ਤੇ ਹੁਇ ਹੀਨੀ ।१੩॥”

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਤ ਆਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੀ ।

ਪਟਨੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਆਈ । ਉਹਨਾਂ ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਉਹ ਫਿੱਟ ਗਏ ਹਨ । ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲੱਗੇ । ਜਿਹੜਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰੇਗਾ, ਉਹਦਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕਰ ਕੇ ਗਏ ’ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਫੇਰਾਂਗੇ ।’

ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ ਦੇ ਸਰੀਰ ਰੋਗੀ ਹੋ ਗਏ । ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲੱਗੇ । ਅੰਤ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਭਾਈ ਲੱਧੇ ਦੇ ਘਰ ਗਏ । ਲੱਧੇ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਬੂਹਾ ਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ । ਡੂਮ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਬੈਠੇ ਤਰਲੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ।

ਭਾਈ ਲੱਧੇ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਇਹ ਪਰਉਪਕਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸਖਤ ਹੁਕਮ ਸੀ,

“ਤਿਸ ਕੋ ਮੁਖ ਕਾਲਾ ਕਰਹਿ ਸਿਰ ਕੋ ਮੁੰਡਵਾਈ।... ੨੧”

ਭਾਈ ਲੱਧੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਸਲਾ ਦਿਤਾ। ਆਪ ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ।

“ਪੂਰਬ ਮੂੰਡ ਮੁੰਡਾਇਕੈ ਮੁਖ ਕੀਨਸਿ ਕਾਰਾ। ੩੯”

(ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਸਿਰ ਮੁਨਾਉਣਾ ਰੱਬ ਦਾ ਅਪਮਾਨ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਅਨਸਾਰ ਸਿਰ ਮੁਨਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ।)

ਭਾਈ ਲੱਧੇ ਨੇ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਆਪ ਗਏ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਬੈਠੇ। ਮਗਰ ਢੋਲ ਵਾਲਾ ਲਾ ਲਿਆ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗਲੀ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਕੇ, ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏ।

ਅੰਸੂ ੪੫

(ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ ਬਖਸ਼ੇ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਾਸ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਲੱਧੇ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿਹੋ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਉਸਤਤ ਵਜੋਂ ਵਾਰ ਕਹੀ, ਜੋ ਰਾਮਕਲੀ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ) ਕਈਆਂ ਨੇ ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਜੋ ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ।

ਅੰਸੂ ੪੬

(ਕਾਹਨਾ ਪੀਲੋ ਆਦਿ ਆਏ)

ਭਾਈ ਲੱਧੇ ਪਾਸੋਂ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਚੜ੍ਹਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਚਾਰੇ ਭਗਤ—ਕਾਹਨਾ, ਛੱਜੂ, ਪੀਲ ਤੇ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ—ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੜਾ ਸਤਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਕਾਹਨੇ ਨੇ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਗੁਜਰ ਕੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤਾਂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾਈ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਡੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਚਾਈ।

“ਜੇ ਹਮਰੇ ਤੁਮ ਸਬਦ ਲਿਖਹੁ ਨਹਿ,”

ਕਿਮ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੁਇ ਗ੍ਰੰਥ ਨਵੀਨ।... ੨੪।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਕਾਹਨੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਸੁਣਾਈ,
“ਓਹੀ ਰੇ, ਮੈਂ ਓਹੀ ਰੇ।

ਜਾਂਕਉ ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ਸਭਿ ਗਾਵੈਂ, ਖੋਜਤਿ ਖੋਜ ਨ ਕੋਈ ਰੇ।

ਜਾਕੋ ਨਾਰਦ ਸਾਰਦ ਸੇਵੈਂ, ਸੇਵੈਂ ਦੇਵੀ ਦੇਵਾ ਰੇ।

ਬ੍ਰਹਮਾ, ਬਿਸਨੁ, ਮਹੇਸ਼ ਅਰਾਧਹਿਂ, ਸਭਿ ਕਰਦੇ ਜਾ ਕੀ ਸੇਵਾ ਰੇ।

ਕਹਿ ਕਾਹਨਾ, ਅਸ ਮਮ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਅਪਰੰਪਰ ਅਲਖ ਅਭੇਵਾ ਰੇ।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਗੁਰ-ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਉਲਟ ਸੀ। ਤਾਂ ਕਾਹਨੇ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿਤਾ, ‘ਤੁਰਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੇਗੀ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਜੇ ਅੱਗੋਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਨਾ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਜਾਇਗਾ। ਸੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਤੂੰ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕੇਂਗਾ, ਰਾਹੇ ਮਰ ਜਾਏਂਗਾ।

(ਇਹ ਆਮ੍ਹੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਰਾਪਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੁਛ ਜਚਦੀ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸੱਚ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਕਾਹਨੇ ਦੇ ਸਰਾਪ ਕਾਰਨ ਹੋਈ। ਫਿਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ?)

ਅਸੂ ੪੭

(ਕਾਹਨੇ ਦੀ ਮੌਤ)

ਫਿਰ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਪੀਲੋ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਸੁਣਾਈ,

“ਪੀਲੋ, ਅਸਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸੇ ਭਲੇ, ਜੰਮਦਿਆਂ ਜੁ ਮੁਏ।

ਓਨਾ ਚਿਕੜ ਪਾਵ ਨਾ ਬੋੜਿਆ, ਨਾ ਆਲੂਦ ਭਏ¹।

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਪਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤੀ।

ਫਿਰ ਛੱਜੂ ਨੇ ਸੁਣਾਇਆ,

“ਕਾਗਦ ਸੰਦੀ ਪੁਤਲੀ, ਤਊ ਨ ਤ੍ਰਿਯਾ ਨਿਹਾਰ।

ਯੋਂ ਹੀ ਮਾਰ ਲਿਜਾਵਹੀ, ਜਥਾ ਬਲੋਚਨ ਧਾਰ²।”

ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਤਕਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਛੱਜੂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਪਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤੀ।

ਫਿਰ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਸੁਣਾਈ,

“ਚੁੱਪ ਵੇ ਅੜਿਆ, ਚੁੱਪ ਵੇ ਅੜਿਆ।

1 ਬੋੜਿਆ—ਪਾਇਆ। ਆਲੂਦ—ਲਿਖੜੇ—ਨਾ ਚਿਕੜ ਵਿਚ ਲਿਖੜੇ। (ਇਕ ਥਾਂ ਏਹਾ ਪੰਗਤੀਆਂ ਅਲੀ ਹੈਦਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ।) 2 ਧਾਰ।

ਬੋਲਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਜਾਇ ਵੇ ਅੜਿਆ ।

ਸੱਜਣਾ, ਬੋਲਣ ਦੀ ਜਾਇ ਨਾਹੀਂ । ਅੰਦਰ ਬਾਹਰ ਹਿੱਕਾ ਸਾਈਂ ।

ਕਿਸਨੂੰ ਆਖ ਸੁਣਾਈ ।

ਇਕੋ ਦਿਲਬਰ ਸਭਿ ਘਟ ਰਵਿਆ, ਦੂਜੀ ਨਹੀਂ ਕਦਾਈਂ ।

ਕਹੈ ਹੁਸੈਨ ਫਕੀਰ ਨਿਮਾਣਾ, ਸਤਿਗੁਰ ਤੋਂ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਹੀਂ ।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਪਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤੀ ।

ਸਾਰੇ ਭਗਤ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਤੁਰ ਪਏ । ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਹਨੇਰੀ ਆ ਗਈ । ਰਬ ਉਲਟ ਗਿਆ, ਤੇ ਕਾਹਨਾ ਡਿੱਗ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ ।

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਵਿਚ ਸਹੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕਾਂ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ) ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਦੋ ਪੰਡਤ—ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲਾਲ ਤੇ ਹਰਿ ਲਾਲ—ਆਏ । ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਗਏ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਓਥੇ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰੇ ਸਨ : ‘ਪੜ ਪੁਸਤਕ ਸੰਧਯਾ ਬਾਦੇ’ । ਉਹ ਸਾਡੇ ਦਾਦੇ ਨੇ ਲਿਖ ਲਏ ਸਨ । ਆਪ ਵੀ ਅਜੇਹੇ ਸਲੋਕ ਸਾਨੂੰ ਸੁਣਾਓ,

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਲੋਕ ‘ਸਹੰਸ ਕ੍ਰਿਤੀ’ ਤੇ ‘ਗਾਥਾ’ ਉਚਾਰੇ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰੋ । ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਮੇਰੀ ਰਚਨਾ ਇਸ ਯੋਗ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਨਮਰਤਾ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਵਰ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੪੮

(ਵੇਦ ਭੱਟਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆਏ)

ਭਗਤ ਵਿਦਿਆ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਵੇਦ ਭੱਟਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਆਏ ।

ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਵੇਦ ਦੇਹ ਧਾਰ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਆਏ ।

ਕਵੀ ਜੀ ਉਤਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਵੇਦਾਂ ਨੇ ਹੰਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਕਿ ‘ਬ੍ਰਹਮ’ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕੇਵਲ ਸਾਡੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਤਾਂ ਹੰਕਾਰ ਨਿਵਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਵੱਲੋਂ ਅਕਾਸ਼ਬਾਣੀ ਹੋਈ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮਨੁੱਖੀ ਦੇਹ ਧਾਰ ਕੇ ਫਿਰੋਗੇ ।

ਇਕ ਇਕ ਵੇਦ ਨੇ ਚਾਰ ਚਾਰ ਰੂਪ ਧਾਰੇ । ਸਯਾਮ ਵੇਦ ਨੇ ਮਥਰਾ, ਜਾਲਪ, ਬੱਲ ਤੇ ਹਰਬੰਸ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਿਆ । ਰਿੰਗ ਵੇਦ ਨੇ ਕੱਲਯ, ਜੱਲ, ਨੱਲ ਤੇ ਕਲਸਹਾਰ ਦਾ । ਜਜੁਰ ਵੇਦ ਨੇ ਟੱਲਯ, ਸੱਲਯ, ਜੱਲਯ ਤੇ ਭੱਲਯ ਦਾ । ਅਥਰਬਣ ਵੇਦ ਨੇ ਦਾਸ, ਕੀਰਤਿ, ਗਇੰਦ ਤੇ ਸਦਰੰਗ ਦਾ । ਬ੍ਰਹਮਾ ਭਿੱਖੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਇਆ । ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਾਲ ਭਰ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਜੇਹਾ ਨਾ ਮਿਲਿਆ, ਜਿਸਦੇ ਮਿਲਨ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੁੰਦੇ । ਅੰਤ ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਇਆ । ਭਿੱਖੇ ਨੇ ਇਹ

ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਰਹਿਓ ਸੰਤ ਹਉ ਟੋਲਿ ਸਾਧ ਬਹੁਤੇਰੇ ਡਿਠੇ ।...”।

ਸਾਰੇ ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸਿਫਤ ਵਿਚ ਸਵੱਯੇ ਰਚੇ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ ।

(ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਦੇਹ ਧਾਰ ਕੇ ਆਉਣਾ, ਤਾਂ ਕਾਵਿਕ ਅਲੰਕਾਰ ਹੈ । ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਭੱਟ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਗਿਆਤਾ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕੀਤੀ ਹੈ ।)

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭੱਗ ‘ਮੁੰਦਾਵਣੀ’ ‘ਤੇ ਪਾ ਦਿਤਾ ।

“ਰਾਗਮਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਕੀ ਕ੍ਰਿਤ ਨਹਿੰ ਹੈ ਮੁੰਦਾਵਣੀ ਲਗਿ ਗੁਰ ਬੈਨ ।

ਇਸ ਮਹਿ ਨਹਿੰ ਸੰਸੈ ਕੁਛ ਕਰੀਅਹਿ, ਜੇ ਸੰਸੈ ਅਵਿਲੋਕਹੁ ਨੈਨ ।

ਮਾਧਵ ਨਲ ਆਲਮ ਕਵਿ ਕੀਨਸਿ, ਤਿਸ ਮਹਿੰ ਨ੍ਰਿਤਕਾਰੀ ਕਹਿ ਤੈਨ ।

ਰਾਗ ਰਾਗਨੀ ਨਾਮ ਗਿਨੇ ਤਹਿੰ, ਯਾਂ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਕ੍ਰਿਤ ਹੈ ਨ ।੪੦।”

(ਬੈਨ=ਬਚਨ । ਅਵਿਲੋਕਹੁ=ਵੇਖੋ । ਆਲਮ ਕਵੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ‘ਮਾਧਵ ਨਲ’।

ਤੈਨ=ਤਿਸ ਨੇ । ਹੈ ਨ=ਨਹੀਂ ਹੈ । ਸਾਫ਼ ਜ਼ਾਹਰ ਹੈ, ਕਿ ਕਵੀ ਜੀ ਰਾਗਮਾਲਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ।)

ਅੰਸੂ ੪੯

(ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ)

ਬੀੜ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ । ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ । ਕਲਿਜੁਗ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ । ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਦ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਵਰਤਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇ, ਓਦੋਂ ਤੂੰ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈਂ ।

ਨੱਗਰ ਮਾਂਗਟ, ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਜਰਾਤ ਤੋਂ ਭਾਈ ਬੰਨੋ ਸੰਗਤ ਸਣੇ ਦਰਸਨ ਹਿਤ ਆਇਆ । ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਉਤਾਰੇ ਵਾਸਤੇ ਬੀੜ ਮੰਗੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਰਾਤ ਆਪਣੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈਂ । ਬੰਨੋ ਇਕ ਕਹ ਤੁਰ ਕੇ ਰਾਤ ਠਹਿਰ ਜਾਏ । ਉਹਨੇ ਬੀੜ ਦੇ ਉਤਾਰੇ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਲਿਖਾਰੀ ਲਾ ਦਿਤੇ । ਇਕ ਰਾਤ ਮਾਂਗਟ ਰਹਿ ਕੇ ਉਹ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਤੁਰ ਪਿਆ । ਓਸੇ ਤਰਾਂ ਇਕ ਮੀਲ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ ਆਇਆ । ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤਕ ਆਉਂਦਿਆਂ ਉਤਾਰਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਿਆ । ਉਸਨੇ ਕੁਛ ਸਬਦ ਵਾਧੂ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕਰ ਦਿਤੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਪਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤੇ । ਉਸਨੂੰ ‘ਖਾਰੀ ਬੀੜ’ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ।

(ਕੁਛ ਵਿੱਦਿਵਾਨਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਜਿਲਦ ਕਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ । ਬੰਨੋ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਤਾਰਾ ਕਰ ਲਿਆ ।)

ਅੰਸੂ ੫੦

(ਹਰਿਮੰਦਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਮਹਿਮਾ)

“ਕਿਤਕ ਕਹਿਤ ਹੈਂ ਗ੍ਰੰਥ ਕੋ ਜਿਲਤ ਬੰਧਾਵਨਿ ਕਾਜ ।

ਭੇਜਯੋ ਲਵੰਪੁਰ ਨਗਰ ਕੋ ਗੁਰੂ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜ ।੧।”

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਪੂਰਣ ਹੋਇਆ ਭਾਦੋਂ ਸੁਦੀ ਏਕਮ, ੧੬੬੧ ਬਿ. ।

ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ । ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਵਾਕ ਲਿਆ,

“ਸੰਤਾ ਕੇ ਕਾਰਜਿ ਆਪਿ ਖਲੋਇਆ,

ਹਰਿ ਕੰਮੁ ਕਰਾਵਣਿ ਆਇਆ ਰਾਮ ।...।”

(ਸੂਹੀ; ਮ. ੫; ਪੰਨਾ ੭੮੩)

(ਭਾਵ, ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਬਾਪੇ ਗਏ ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਰਯਾਦਾ ਬਣਾਈ, ਕਿ ਡੇਢ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਗਈ ਕੀਰਤਨ ਸੋਹਿਲਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ‘ਕੋਠੜੀ’ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਕੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਡੇਢ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਰਾਗੀ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ । ਦੋ ਘੜੀ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ‘ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਲਿਆ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਰੋਜ਼ ਹੁੰਦਾ ।

ਅੰਸੂ ੫੧

(ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ; ਭਾਈ ਕਟਾਰੂ)

ਗਜ਼ਨੀ ਤੋਂ ਭਾਈ ਤਿਲੋਕਾ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਨਾਮ ਜਪੋ, ਤੇ ਜੀਵਾਂ ‘ਤੇ ਦਇਆ ਕਰੋ ।

ਤਿਲੋਕਾ ਮੁਗਲ ਹਾਕਮ ਦਾ ਨੌਕਰ ਸੀ, ਤੇ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪੈ ਰੋਜ਼¹ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਤਿਲੋਕਾ ਮੁਗਲ ਹਾਕਮ ਨਾਲ ਸ਼ਕਾਰ ਗਿਆ । ਤਿਲੋਕੇ ਨੇ ਹਰਨੀ ਮਾਰੀ, ਜਿਸਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਬੱਚੇ ਨਿਕਲੇ, ਜੋ ਤੜਪ ਤੜਪ ਕੇ ਮਰ ਗਏ । ਤਿਲੋਕੇ ਦੇ ਦਿਲ ‘ਤੇ ਐਨਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਉਸਨੇ ਕਾਠ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਗਾਤਰੇ ਪਾ ਲਈ ।

ਚੁਗਲ ਦੇ ਚੁਗਲੀ ਲਾਉਣ ‘ਤੇ ਹਾਕਮ ਨੇ ਤਿਲੋਕੇ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੁਲਾ ਲਿਆ, ਤੇ ਸਾਰੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਤਲਵਾਰਾਂ ਵਿਖਾਓ । ਤਿਲੋਕੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ । ਗੁਰੂ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰਖ ਕੇ ਉਸ ਤਲਵਾਰ ਕਢੀ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਦੂਣੀ ਚਮਕ ਸੀ । ਹਾਕਮ ਨੇ ਤਿਲੋਕੇ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਦੂਣੀ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਚੁਗਲ ਨੂੰ ਸਜਾ ਦਿਤੀ ।

1 ਭਗਤ ਮਾਲ ਵਿਚ ਪੰਜ ਰੁਪੈ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਲਿਖੇ ਹਨ, ਜੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ।

ਭਾਈ ਕਟਾਰੂ ਕਾਬਲ ਦੇ ਹਾਕਮ ਦਾ ਧੜਵਾਈ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਤੋਲਣਾ।

ਕਿਸੇ ਬਣੀਏਂ ਨੇ ਕਟਾਰੂ ਨੂੰ ਵੱਟਾ ਦਿਤਾ, ਜੋ ਤੋਲ ਵਿਚ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਘੱਟ ਸੀ। ਕਟਾਰੂ ਦੀ ਚੁਗਲੀ ਹੋ ਗਈ। ਹਾਕਮ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਵੱਟਾ ਤੋਲਿਆ ਗਿਆ। ਕਟਾਰੂ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਕਦੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਤੋਲਦੇ, ਕਦੇ ਸੱਜੇ 'ਤੇ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਕਟਾਰੂ ਦਾ ਇਕ ਵੱਟਾ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਤੋਲ ਦਾ ਘੱਟ ਸੀ। ਕਟਾਰੂ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਸਦਾ ਵੱਟਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।

(ਅੱਜ ਵਿੱਦਿਆ ਦੇ ਜੁੱਗ ਵਿਚ ਏਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤੇ ਸ਼ੱਕੀਆਂ ਬਣਾ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ।)

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਉਪਦੇਸ਼---ਪੁਰੀਆ, ਚੂਹੜ, ਪੈੜਾ, ਦੁਰਗਾ)

ਪੁਰੀਆ ਤੇ ਚੂਹੜ, ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਚੌਧਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਝੂਠ ਬਹੁਤ ਬੋਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਹੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਜ ਸਤਸੰਗ ਕਰੋ। ਫਿਰ ਜੋ ਝੂਠ ਬੋਲੋ, ਜਾਂ ਭਲਾ ਕੰਮ ਕਰੋ, ਸਭ ਲਿਖੀ ਜਾਓ। ਤੇ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਐਥੇ ਆ ਕੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸੁਣਾ ਦਿਆ ਕਰੋ।

ਸੁਣਾਉਂਦਿਆਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਮ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ। ਇਸਤਰਾਂ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਝੂਠ ਦੀ ਆਦਤ ਹਟ ਗਈ।

ਫਿਰ ਪੈੜਾ ਤੇ ਦੁਰਗਾ ਸ਼ਰਨ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਨਾਮ ਜਪੋ, ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ, ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਾਓ, ਬਸਤਰ ਦਿਹੋ।

ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਰਦੇ ਉਹ ਕਰਜ਼ਾਈ ਹੋ ਗਏ। ਇਕ ਦਿਨ ਘਰਦੀ ਦੇ ਜ਼ੇਵਰ ਵੇਚ ਕੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਾਇਆ। ਬਾਹਰ ਇਕ ਥਾਂ ਉਹਨੇ ਧਰਤੀ ਫੋਲੀ, ਤਾਂ ਹੇਠੋਂ ਮੋਹਰਾਂ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਨਿਕਲ ਪਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਸਮਝਿਆ, ਇਹ ਗੁਰੂ ਨੇ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਬਾਲਾ, ਕਿਸ਼ਨਾ)

ਝਿੰਗਣ ਜਾਤੀ ਦੇ ਬਾਲਾ ਤੇ ਕਿਸ਼ਨਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿੱਦਵਾਨ ਪੰਡਤ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਵਿੱਦਵਾਨ ਹਾਂ,

ਪਰ ਸਾਡੇ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਨਹੀਂ । ਤੁਹਾਡੇ ਸਿੱਖ ਬੜੇ ਸ਼ਾਂਤ ਹਨ । ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਦੱਸੋ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਸਾਂ ਵਿੱਦਿਆ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ । ਹੁਣ ਮਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪੜ੍ਹੋ ।

ਇਸ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਏ ।

ਸਮੁੰਦਾ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ । ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਕਿ 'ਸਨਮੁਖ' ਕੌਣ ਹੈ ਤੇ 'ਮਨਮੁਖ' ਕੌਣ ।

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਭੋਜਿਆ ਆਇਆ ਹੈ । ਜੋ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਨਮੁਖ ਹੈ । ਇਹ ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਸਮੁੰਦਾ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਕੁੱਲਾ, ਭੁੱਲਾ ਤੇ ਭਗੀਰਥ ਸ਼ਰਣ ਆਏ । ਉਹਨਾਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਸੰਕਟ ਕੱਟ ਦਿਹੋ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮਨਮੁਖਾਂ ਵਾਲੇ ਕਰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਾਲੇ ਕਰਮ ਕਰੋ । ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਤਿੰਨ ਤਰਾਂ ਦੇ ਗੁਰਮੁਖ ਤੇ ਤਿੰਨ ਤਰਾਂ ਦੇ ਮਨਮੁਖ ਹਨ । ਗੁਰਮੁਖ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਬੁਰਿਆਈ ਤਿਆਗ ਕੇ ਹਰਇਕ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਜੋ ਬੁਰਿਆਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਵੀ ਭਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ 'ਗੁਰਮੁਖ ਤਰ' ਹੈ । ਤੇ ਜੋ ਹਰ ਵਿਚ ਇਕੋ ਜੋਤ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਉਹ 'ਗੁਰਮੁਖ ਤਮ' ਹੈ ।

ਮਨਮੁਖ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਮਨ ਦੀ ਮੱਤ ਮਗਰ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਨੇਕੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਵੀ ਬੁਰਿਆਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਜੋ ਦੂਸਰੇ ਦਾ ਭਲਾ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸਭਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਸਭ ਦਾ ਬੁਰਾ ਮੰਗਦਾ ਹੈ ਉਹ 'ਮਨਮੁਖ ਤਰ' ਹੈ ।

ਜੋ ਆਪਣੇ ਹਿਤ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਦਾ ਬੁਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ 'ਮਨਮੁਖ ਤਮ' ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੫੪

(ਸਿੱਖ ਲਾਲੂ ਬਾਲੂ)

ਲਾਲੂ, ਬਾਲੂ ਤੇ ਹਰਿਦਾਸ ਸ਼ਰਣ ਆਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ ।

ਫਿਰ ਧੀਰ, ਨਿਹਾਲੂ, ਤੁਲਸੀ, ਬੁਲਾ ਆਦਿ ਸ਼ਰਣ ਆਏ । ਉਹਨਾਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਕਿ ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਨਕ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਸਨ, ਤੇ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੇ ਅਵਤਾਰ । ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਸਾਡਾ ਭਰਮ ਮਿਟਾਵੇ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ,

"ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਅਚਰਜ ਜਿਸ ਚਰਿਤਾ ।

ਸਭਿ ਜਗ ਕਰਤਾ, ਭਰਤਾ, ਹਰਤਾ । ੧੭।

ਧਰਯੋ ਆਨਿ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਰੂਪ ।

ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਉਪਜਾਇ ਅਨੂਪ ।...੧੮”।

ਫਿਰ ਤੋਤਾ, ਮੱਦੂ, ਗੋਖਾ ਤੇ ਟੋਡਾ ਮਹਿਤਾ, ਚਾਰੇ ਆਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੋ, ਵਿਚਾਰੋ ਤੇ ਉਸ 'ਤੇ ਅਮਲ ਕਰੋ ।

ਝਾਂਝ, ਮੁਕੰਦਾ ਤੇ ਕਿਦਾਰਾ ਆਏ । ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕੀਰਤਨ ਕਰੋ, ਤੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਣਾਓ ।

ਅੰਸੂ ੫੫

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਗੰਗੂ ਤੇ ਨਾਉ ਸਹਿਗਲ, ਉੱਦਾ, ਰਾਮਾ ਤੇ ਧਰਮਾ, ਪੰਜੇ ਆਏ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਵਾਲ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਬ੍ਰਹਮ' ਦਾ ਨਾ ਆਦਿ ਹੈ, ਨਾ ਅੰਤ । ਉਹ ਸਦਾ ਥਿਰ ਹੈ ।

ਫਿਰਣਾ ਸੂਦਰ, ਭੋਲੂ ਜੱਟ, ਭੱਟੂ ਪੰਡਤ, ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਆਏ । ਉਹਨਾਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਕੌਣ ਸੀ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ,

“ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਏਕੰਕਾਰਾ¹ ।...੧੯।”

ਅੱਗੇ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂ, ਮਹੇਸ਼ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇਂਦੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ,

‘ਤਨ ਧਾਰਨਿ ਕੋ ਧਰਮ ਜਿ ਕਹੀਅਹਿ ।

ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਅੰਗਦ ਲਹੀਅਹਿ ।...੨੦।”

(ਇਹ ਐਵੇਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਵਜੋਂ ਹੈ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਦੇ ਗੁਰੂ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜਨਮ ਗੁਰੂ ਹਨ ।)

ਡੱਲਾ, ਭਗੀਰਥ, ਜਾਪੂ ਤੇ ਨਿਵਲਾ ਸ਼ਰਣ ਆਏ, ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਨਿਰਗੁਣ ਦੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਸਰਗੁਣ ਦੀ ।

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਕਿਹਾ,

“ਸਰਗੁਣ ਨਿਰਗੁਣ ਨਿਰੰਕਾਰ ਸੁੰਨ ਸਮਾਧੀ ਆਪਿ ।

ਆਪਨ ਕੀਆ ਨਾਨਕਾ ਆਪੇ ਹੀ ਫਿਰਿ ਜਾਪਿ ।”

(ਸੁਖਮਨੀ)

ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਲਾਭਦਾਇਕ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੫੬

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਮੂਲਾ, ਸੂਜਾ, ਚੰਦੂ, ਰਾਮਦਾਸ, ਬਾਲਾ ਤੇ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਪੁੰਨ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਨਿੰਦਕ ਨੂੰ ਪਾਪ ਦਾ, ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਹੈ।

ਬਿਸ਼ਨੂ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਸੇਵਾ ਕਰੋ।

ਜੱਟੂ, ਭਾਨੂ, ਨਿਹਾਲੂ ਤੇ ਤੀਰਥਾ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ,

“ਕਰੇ ਕਰਾਵੈ ਆਪੇ ਆਪਿ।

ਮਾਨਖ ਕੇ ਕਿਛ ਨਾਹੀ ਹਾਥਿ।੩੪।*

(*ਸਹੀ ਤੁਕਾਂ ਇਉਂ ਹਨ :

“ਮਾਰੈ ਰਾਖੈ ਏਕੋ ਆਪਿ।

ਮਾਨਖ ਕੇ ਕਿਛ ਨਾਹੀ ਹਾਥਿ।”) (ਸੁਖਮਨੀ, ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੨੮੧)

ਉਤਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ,

“ਜੈਸਾ ਬੀਜੈ, ਸੋ ਲੁਣੈ, ਕਰਮ ਇਹੁ ਖੇਤੁ।”

ਅੰਸੂ ੫੭

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਨਾਉ, ਭੋਲੂ, ਜੱਟੂ, ਮੂਲਾ, ਚਾਰੇ ਸਰਣ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਸੁਣੋ, ਤਾਂ ਬੁਰੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਸ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

ਫਿਰ ਚਤਰਦਾਸ, ਮੂਲਾ, ਹਾੜ੍ਹ ਤੇ ਗਾੜ੍ਹ ਆਏ। ਇਹਨਾਂ ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਅਰਥ ਪੁੱਛੇ,

“ਦਾਤੀ ਸਾਹਿਬ ਸੰਦੀਆ, ਕਿਆ ਚਲੈ ਤਿਸੁ ਨਾਲਿ।

ਇਕ ਜਾਗੰਦੇ ਨਾ ਲਹੰਨਿ, ਇਕਨਾ ਸੁਤਿਆ ਦੇਇ ਉਠਾਲਿ।”

ਅੱਗੇ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ।

ਫਿਰਣਾ, ਬਹਿਲ ਤੇ ਜੇਠਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਪੁਛਿਆ, ਕੋਈ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਕੋਈ ਰਾਮ, ਕੋਈ ਓਅੰ, ਸੌਹੰ ਜਪਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕੀ ਜਪੀਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ’ ਜਾਪ ਜਪੋ। ਕਿਉਂਕਿ ਛੱਤੀ ਜੁਗ ਪ੍ਰੰਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਨੌਂ-ਨੌਂ ਜੁੱਗ ਵਿਚ ਇਕ ਇਕ ਅੱਖਰ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਚਾਰੇ ਅੱਖਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ’ ਸ਼ਬਦ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਹੈ।

(ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਹਰੀ, ਗੋਬਿੰਦ ਤੇ ਰਾਮ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਖਰਾਂ ਤੋਂ

‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ’ ਸ਼ਬਦ ਬਣਿਆਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਏਥੇ ਆਪ ਹੀ ਖੰਡਨ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ।)

ਅੰਸੂ ੫੮

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਵਿੱਸਾ, ਗੋਪੀ, ਤੁਲਸੀ—ਤਿੰਨੇ ਪੰਡਤ—ਤੇ ਗੋਇੰਦ ਘਈ ਨੇ ਨਾਮਦੇਵ ਦੇ ਦੋ ਸਬਦਾਂ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧ ਕਿਉਂ ਹੈ ?

੧. “ਪਾਂਡੇ ਤੁਮਰਾ ਰਾਮਚੰਦ, ਸੋ ਭੀ ਆਵਤ ਦੇਖਿਆ ਥਾ ।

ਰਾਵਣ ਸੇਤੀ ਸਰਬਰ ਹੋਈ, ਘਰ ਕੀ ਜੋਇ ਗਵਾਈ ਥਾ ।”

੨. “ਦਸਰਥ ਰਾਇ ਨੰਦ ਰਾਜਾ ਮੇਰਾ ਰਾਮ ਚੰਦ,

ਪ੍ਰਣਵੈ ਨਾਮਾ ਤਤ ਰਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪੀਜੈ ।”

(ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ‘ਨਿਰਗੁਣ’ ‘ਸਰਗੁਣ’ ਵਿਚ ਗੱਲ ਪਾ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਅਰਥ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ । ਸਾਡੀ ਰਾਏ ਅਨਸਾਰ ਇਹ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਫਰਕ ਹੈ । ਉਹ ਸਰਗੁਣ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਨਿਰਗੁਣ ਤਕ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ ।)

ਅੱਗੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਨ : ਕਾਲੂ, ਚਾਉ, ਮੂਲਾ, ਹੇਮਾ, ਧਾਰੋ, ਛੱਜੂ, ਨਿਹਾਲੂ, ਰਾਮੂ, ਤੁਲਸਾ, ਸਾਈਂ ਦਿਤਾ, ਆਕਲ, ਦਮੋਦਰ, ਮਿੱਤਾ, ਵਿਗਹਿ ਮੱਲ, ਭਾਨਾ, ਬੁੱਧੂ, ਭਿੱਖਾ, ਟੋਡਾ, ਸਾਰੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਵਾਸੀ, ਸ਼ਰਨ ਆਏ । ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹਾਂ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨਸਾਰ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ । ਫਿਰ ਵੀ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਤਿੰਨ ਗੁਣ ਹਨ : ਸਤੋ ਗੁਣ, ਰਜੋ ਗੁਣ, ਤਮੋ ਗੁਣ । ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਤੋ ਗੁਣ ਅਨਸਾਰ ਕਰਮ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।

ਇਕ ਸਿੱਖ ‘ਦੀਪਾ’ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ‘ਦੀਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਕਿਹਾ ।

ਅੰਸੂ ੫੯

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਨਸੀ ਕਪੂਰ ਦੇਵ ਇਕ ਸਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਸਿੱਖ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਓ । ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਸ਼ਾਹਬਾਜ਼ ਪੁਰ ਦੇ ਸੰਮਣ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਆ ।

ਨਸੀ ਕਪੂਰ ਦੇਵ ਸੰਮਣ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ । ਉਸ ਨੇ ਬੜਾ ਆਦਰ ਕੀਤਾ । ਸੰਮਣ ਨੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੁਛ ਕੱਪੜੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ, ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ । ਦਿਨੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਪਿਛੇ ਵਾਹਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ।

ਸੰਮਣ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਵਿਚ ਜਾ ਰਲਿਆ, ਤੇ ਗੋਲੀ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਮਰ ਗਿਆ। ਸੰਮਣ ਨੇ ਓਹਾ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਦਰੀ ਵਿਛਾ ਕੇ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਕਪੂਰ ਦੇਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਸੀ, ਇਸ ਭਾਣੇ ਭਾਣੇ ਬਾਰੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਉਮਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੰਗ ਲਈ। ਸੰਮਣ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਸਰੀਰ ਤਾਂ ਨਾਸਵੰਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਤਾਂ ਨਾਮ ਦਾਨ ਮੰਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮੋਹਨ, ਗੋਲਾ ਤੇ ਗੋਇੰਦ ਸ਼ਰਨ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੬੦

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਚਾਰ ਮਸੰਦ—ਮੋਹਣ, ਆਲਮ ਚੰਦ, ਜੋਧਾ ਤੇ ਜੱਲ—ਰਬ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਫੰਨੀਅਰ ਸੱਪ ਰਸਤਾ ਰੋਕ ਖਲਾ। ਮੋਹਣ ਨੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇਕ ਮੱਘਾ ਰੱਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਹ। ਸੱਪ ਮੱਘੇ ਵਿਚ ਵੜ ਗਿਆ। ਉਹ ਚਾਰੇ ਉਪਰ ਕਪੜਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਆਏ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿੰਨੇ ਸਿੱਖ ਆਏ ਹੋ? ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਜੀ ਚਾਰ ਆਏ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪੰਜਵੇਂ ਦਾ ਨਾਮ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਲਿਆਓ।

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਸੱਪ ਉਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਜਲ ਦਾ ਛੱਟਾ ਮਾਰਿਆ, ਤਾਂ ਸੱਪ ਦੇਹ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਹੋ ਕੇ ਉਡ ਗਿਆ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਜਨਮ ਦਾ ਹੰਕਾਰੀ ਮਸੰਦ ਸੀ, ਤੇ ਗੋਲਕ ਦਾ ਚੋਰ ਸੀ।

ਪੰਡਤ ਜੋਧ ਤੇ ਢੇਸੀ ਸ਼ਰਣ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਸਾਨੂੰ ਪੰਡਤ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬਹਿਣ ਦੇਂਦੇ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਪੰਡਤ ਹੋ ਕੇ ਖੱਤਰੀ ਦੇ ਸਿੱਖ ਕਿਉਂ ਬਣੇ ਹੋ, ਪੁਰਾਤਨ ਤੀਰਥਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਇਸ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਤੀਰਥ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹੋ ਤੇ ਵੇਦਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹੋ। ਜਨਮ ਅਸ਼ਟਮੀ, ਸ਼ਿਵਰਾਤਰੀ, ਇਕਾਦਸ਼ੀ, ਗਾਇਤਰੀ, ਸੰਧਿਆ, ਪਿੰਡ ਪੱਤਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਸਗੋਂ ਮਿਰਤਕ ਪਿਛੋਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਭ੍ਰਸ਼ਟ ਹੋ, ਪੰਗਤ ਦੇ ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ।

(ਸੂਰਜ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ੧੯੦੦ ਬਿ. ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਮਰਯਾਦਾ ਚਲਦੀ ਸੀ।)

ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਭ ਤੀਰਥਾਂ ਤੋਂ ਉਤਮ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

“ਗੰਗਾ, ਜਮਨਾ, ਗੋਦਾਵਰੀ, ਸਰਸੁਤੀ,

ਤੇ ਕਰਹਿ ਉਦਮੁ ਪੂਰਿ ਸਾਧੂ ਕੀ ਤਾਈ ।..।”

(ਮਲਾਰੂ, ਮ: ੪, ਪੰਨਾ ੧੨੬੩)

ਅੱਗੇ ਨਾਮ ਦੇਵ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਹੈ :

“ਰਾਮ ਸੰਗਿ ਨਾਮ ਦੇਵ ਜਨ ਕਉ ਪ੍ਰਤਗਿਆ ਆਈ ।...।”

“ਬਿੱਪ੍ਰ ਜਾਤਿ ਤਨ ਕੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ।

ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਹੋਵਤ ਆਤਮ ਗਯਾਨੀ ।...੩੭।”

ਫਿਰ ਕਬੀਰ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਹੈ :

“ਕਹੁ ਕਬੀਰ, ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬੀਚਾਰੇ ।

ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਕਹੀਅਤੁ ਹੈ ਹਮਾਰੇ ।”

ਅੰਸੂ ੬੧

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਧੁੱਟਾ ਤੇ ਜੋਧਾ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਮਨ ਇਕਾਗਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਵਾਰ ਵਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਦੌੜਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਕੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੋੜੋ। ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਵੱਸ ਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਮੰਵ ਤੇ ਪਿਰਾਣਾ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਸਰਵਰ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਹੋ। ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਸਿੱਖੀ ਅੱਖੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਸਰਵਰ ਦੀ ਨਸ਼ਾਨੀ (ਕਬਰ) ਢਾਹੋ। ਫਿਰ ਆਓ। ਉਹ ਢਾਹ ਕੇ ਆ ਗਏ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਮੰਵ ਨੂੰ ਬਾਲਣ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੀ ਤੇ ਪਿਰਾਣੇ ਨੂੰ ਚੁੱਲ੍ਹਿਆਂ ਚ ਅੱਗ ਡਾਹੁਣ ਦੀ। ਉਹ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ।

ਹਮਜ਼ਾ ਤੇ ਜਜ਼ਾ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾਤਾ, ਬਾਲਾ ਮਰਵਾਹਾ, ਨਾਨੋ, ਆਦਿ ਆਏ, ਤੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਮੁਕਤੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦੱਸੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਕੀ ਮਹਾਤਮ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਏਥੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਸਭ ਤੀਰਥਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੈ।

ਕਾਲਾ, ਮੇਹਰਾ ਤੇ ਨਿਹਾਲੂ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਜੋ ਏਥੇ ਪਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਹ ਤ੍ਰਿਗਧ ਜੂਨ (ਸੱਪ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਜੂਨਾਂ) ਭੋਗਣਗੇ।

ਕਾਲੋ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਸੂਰਮੇ ਕਿਹੜਾ ਪਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਹ ਸੁਰਗ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅੰਸੂ ੬੨

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਚੂਹਣੀਆਂ ਦੇ ਸੇਠਾ, ਉਗਵੰਦਾ ਤੇ ਸਭਾਗਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਏਥੇ ਦਿਤਾ ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਕਿਹਾ,

“ਨਾਨਕ ਅਗੈ ਸੋ ਮਿਲੈ, ਜਿ ਖਟੇ ਘਾਲੇ ਦੇਇ।”

ਪੈੜਾ ਤੇ ਜੇਠਾ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, ਅਸੀਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਬਾਣੀ ਮੰਨ ਕੇ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵੰਡ ਕੇ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਪਰ ਪੰਡਤ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੁੱਜਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅਗਨੀ ਨੂੰ ਅਹੁਤੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਭ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ।

ਗੁਰਦਿਤਾ, ਲਟਕਣ, ਕਟਾਰਾ ਤੇ ਭਗਵਾਨਾ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਕਿ ‘ਨਾਮ’ ਕਿਹੜਾ ਜਪੀਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ‘ਵਾਹਿਗੁਰੂ’ ਸਿਮਰਨ ਦੱਸਿਆ।

ਰਵਿਤਾਸ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਮੁਰਾਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ, ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਲ ਕੱਪੜੇ ਤੇ ਰੰਗ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਦਾ। ਸੋ ਪਹਿਲਾਂ ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਲਾਹੋ। ਉਹ ਲਹਿੰਦੀ ਹੈ,

“ਭਰੀਐ ਮਤਿ ਪਾਪਾ ਕੈ ਸੰਗਿ।

ਓਹੁ ਧੋਪੈ ਨਾਵੈ ਕੈ ਰੰਗਿ।”

ਸੋਨੀ ਗੋਤ ਦੇ ‘ਆਡਤਿ’ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਮੇਰੀ ਨੌਕਰੀ ਸ਼ਸਤਰਧਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਹੈ। ਕਲਿਆਣ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗ਼ਰੀਬ ਵਾਸਤੇ ਧਰਮ ਯੁੱਧ ਕਰੋ, ਕਲਿਆਣ ਹੋਵੇਗੀ।

ਲਾਲੂ, ਚੂਹੜ ਤੇ ਨਿਹਾਲੂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰਚਾਰ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਅੰਸੂ ੬੩

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਰਾਮਾ, ਹੇਮੂ ਤੇ ਜੱਟੂ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਨਿੱਤ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਮਨ ਨਹੀਂ ਫਿਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਟਿਕੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਤਾਇਆ ‘ਸਿੰਹਾਰੀ’ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਮੋਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਸਾਈਂ ਦਿਤਾ ਤੇ ਸੈਦੋ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦਿਤਾ ਸੀ, “ਲਹੌਰ ਸਹਰੁ ਜਹਰੁ ਕਹਰੁ ਸਵਾ ਪਹਰੁ।” ਇਹ ਸਰਾਪ ਮਿਟਾ ਦਿਹੋ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, “ਲਹੌਰ ਸਹਰੂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੁ ਸਿਫਤੀ ਦਾ ਘਰੁ ।”
ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਰਾਪ ਮਿਟਾ ਦਿਤਾ ।

ਨਾਨੂ, ਕਾਲੂ ਤੇ ਹਾੜੀ ਚਰਨੀ ਲੱਗੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਲਾ
ਚਿਤਵਕੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੬੪

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਕਲਿਆਣਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜੀ ਮੈਂ ਬੜਾ ਸੂਰਮਾ ਹਾਂ । ਜੰਗ ਵਿਚ ਵੇਰੀ ਦਾ ਬੁਰਾ
ਹਾਲ ਕਰਦਾ ਹਾਂ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਸਲੀ ਸੂਰਮਾ ਉਹ ਹੈ, ਜੋ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ
ਨੂੰ ਮਾਰੇ । ਕਲਿਆਣਾ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗ ਗਿਆ ।

ਮੁਜੰਗ ਵਿਚ ਇਕ ਗੁਰੂ ਕਾ ਨਿੰਦਕ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਨੂੰ ਨੂੰ ਓਥੇ
ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸੱਚੇ ਮਾਰਗ ਪਾਓ ।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਲੱਧਾ ਉਪਕਾਰੀ, ਬੁੱਧੂ, ਲੱਖੂ ਆਦਿ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸਨ ।

(ਕਈ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਵਾਰ ਹਨ ।)

ਤੀਰਥ, ਮੂਲਾ, ਮੁਕੰਦਾ ਤੇ ਨਿਹਾਲੂ ਸ਼ਰਨ ਆਏ । ਉਹਨਾਂ ਪੁਛਿਆ, ਇਕ ਸਿੱਖ
ਦੇ ਕਹੇ ਦਾ ਬੜਾ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਕ ਦੇ ਕਹੇ ਦਾ ਨਹੀਂ । ਇਹ ਕਿਉਂ? ਗੁਰੂ ਜੀ
ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜੋ ਕਰਨੀ ਦੇ ਧਨੀ ਹੋਣ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਧੋ ਸੋਢੀ ਨੂੰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਭੇਜਿਆ । ਓਥੇ
ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਉਜ਼ਰ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਦੇਵਬਾਣੀ (ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ) ਵਿਚ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਹੋ, ਹੋਰ
ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ । ਮਾਧੋ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਜਿਸਨੂੰ ਤੇਹ ਲੱਗੀ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਸੋਨੇ ਦਾ ਭਾਂਡਾ
ਉਡੀਕਦਾ ਮਰ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਹੈ, ਜਾਂ ਜਿਹੜਾ ਭਾਂਡਾ ਵੀ ਮਿਲੇ, ਓਸੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ
ਪੀ ਕੇ ਬਚ ਜਾਵੇ । ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੀ ਮਿਲੇ, ਫਲਦਾਇਕ ਹੈ ।
ਪ੍ਰੇਰਤ ਹੋ ਕੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਸਿੱਖ ਬਣੇ ।

ਅੰਸੂ ੬੫

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਸਰਹਿੰਦ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਰੂਪ ਚੰਦ ਤੇ ਭੀਵਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ
ਸਨ । ਇਕ ਮੁਗਲ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਮੋਹਰਾਂ ਅਮਾਨਤ ਰੱਖ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ।
ਉਹ ਲਿਖਣਾ ਭੁੱਲ ਗਏ । ਤੇ ਅਮਾਨਤ ਦੀ ਯਾਦ ਨਾ ਰਹੀ । ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ
ਮੁਗਲ ਵਾਪਸ ਆਇਆ । ਉਹਨੇ ਰਕਮ ਮੰਗੀ । ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵਹੀ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਡੇ
ਪਾਸ ਹੈ, ਨਹੀਂ । ਝਗੜਾ ਨਵਾਬ ਪਾਸ ਗਿਆ । ਮੁਗਲ ਨੇ ਪੀਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ੀਰਨੀ ਸੁੱਖੀ,

ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰਾਇਆ। ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਤਪਦੇ ਤੇਲ ਵਿਚ ਪਾਏ। ਮੁਗਲ ਦਾ ਸੜ ਗਿਆ, ਪਰ ਸਿੱਖ ਦੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਸੇਕ ਤਕ ਨਾ ਲੱਗਾ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਪੜਤਾਲ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਮੋਹਰਾਂ ਦੀ ਵਾਂਸਣੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਵਾਂਸਣੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ, ਤੇ ਮੁਗਲ ਪਾਸੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ। ਹਕੀਕਤ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਈ, ਤਾਂ ਮੁਗਲ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀ ਜਾ ਢੁੱਠਾ।

ਸਿੱਖ ਪਰਤਾਪੂ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ। ਉਸਦੀ ਨੌਕਰੀ ਫੌਜ ਦੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਿਰਵੈਰ ਯੋਧਾ ਬਣਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ।

ਥਾਨੇਸਰ ਦੇ ਨੰਦਾ ਤੇ ਸੁਆਮੀ ਦਾਸ ਸ਼ਰਨ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ।

ਗੋਪੀ, ਨੱਥਾ, ਭਾਉ ਆਦਿ ਸ਼ਰਣ ਆਏ। ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ।

ਸਕਤੂ ਤੇ ਨਿਹਾਲੂ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਆਏ। ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ।

ਦੋ ਸਿੱਖ ਗੜੀਅਲ ਤੇ ਮਥਰਾ ਦਾਸ ਪਾਂਡਾ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦੇ, ਤੇ ਆਏ ਗਏ ਸਿੱਖ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ, ਤੇ ਘਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਪੱਕੀ ਕਰ ਆਏ।

ਗੰਗਾ ਬੜਾ ਸੂਰਮਾ ਸੀ। ਉਹ ਮੁਗਲਾਂ ਦਾ ਨੌਕਰ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਆ ਗਿਆ, ਤੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਪਾਸ ਰਿਹਾ।

ਅੰਸੂ ੬੬

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਇਕ ਹਰਬੰਸ ਨਾਮ ਦਾ ਤਪਾ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੱਸ ਹੈ, ਉਹ ਪੜ੍ਹਨਾ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ।

ਨਾਨੋ, ਲਟਕਣ, ਕਲਿਆਣਾ, ਆਲਮ ਚੰਦ, ਸੈਸਾਰਾ, ਆਦਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ।

ਮੁਰਾਰੀ, ਭਾਨੂੰ, ਜਗਨਾ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਅਭਿਆਸ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਕਈ ਥਾਈਂ ਕੁਛ ਟਪਲੇ ਵਾਲੇ ਸਬਦ ਕਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ “ਸਤਿਗੁਰ ਸਬਦ ਸਾਰ ਵੇਦਾਂਤ।...੩੩।” ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵੇਦਾਂ ਦਾ, ਜਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰ [ਤੱਤ, ਨਿਚੋੜ] ਨਹੀਂ। ਇਹ ‘ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ’ ਹੈ। ‘ਵੇਦ’ ਤੇ ‘ਸ਼ਾਸਤਰ’ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖੋ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।)

ਇਕ ਜੋਗੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਰਸਾਇਣ ਦਿਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਜਲ ਵਿਚ ਸੁਟਵਾ ਦਿਤੀ।

ਅੰਸੂ ੬੭

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਜੈਤਾ, ਨੰਦਾ ਤੇ ਪਿਰਾਗਾ ਸ਼ਰਨ ਆਏ । ਹੋਰ ਤਲੋਕਾ, ਤੋਤਾ ਆਦਿ ਉਪਦੇਸ਼
ਸੁਣ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋਏ ।

(ਏਥੇ ਫਿਰ ਮਰਦਾਨੇ ਦੇ ਤੇਲ ਦਾ ਕੜਾਹਾ ਠੰਢਾ ਹੋਣ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ ।)

ਸਾਂਈ ਦਾਸ ਜੜੀਏ ਨੂੰ ਮਨ ਟਿਕਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਖੜੂਰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋਏ । ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਉਸ ਥਾਂ ਖਲੇ,
ਜਿੱਥੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਬਣਿਆਂ ਹੈ । ਪਲਾਸ਼ੇਰ ਤੇ ਉਦਾਲੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਲੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ
ਸਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ । ਓਥੇ ਤੀਰਥ ਬਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ
ਲੱਖ ਸਤਵੰਜਾ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦ ਲਈ । ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਅਰਦਾਸ
ਕੀਤੀ, 'ਤੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਵੇ ਸ਼ੁਰੂ
ਹੋ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੬੮

(ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਰੋਵਰ)

ਸਰੋਵਰ ਛੇਤੀ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਆਵੇ ਚੜ੍ਹੇ ਦਿਤੇ ।

ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਤੋਂ ਢਾਈ ਕੋਹ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਨੂਰਦੀਨ ਆਪਣੀ ਸਰੋਂ ਬਣਾ ਰਿਹਾ
ਸੀ । ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਅਮਾਨਤ ਖਾਨ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਰੋਂ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ
ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਲੱਦਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ, ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ
ਉਧਾਰੀਆਂ ਲੈ ਚੱਲੇ ਹਾਂ, ਗਿਣ ਲਵੋ । ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਤਾਂ
ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਸਾਨੂੰ ਗਿਣਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ । ਸਾਡੇ ਸਿੱਖ ਉਹ ਮਕਾਨ ਢਾਹ ਕੇ ਆਪੇ
ਵਾਪਸ ਲੈ ਆਉਣਗੇ । ਫੇਰ ਹੀ ਇਹ ਸਰੋਵਰ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਏਥੇ
ਮੱਸਿਆ ਲੱਗਿਆ ਕਰੇਗੀ, ਤੇ ਭਾਦੋਂ ਦੀ ਮੱਸਿਆ ਦਾ ਖਾਸ ਮਹਾਤਮ ਹੋਵੇਗਾ ।

"ਦਰਸ ਮਾਸ ਭਾਦਰੋਂ ਪਦ ਜੋਇ ।

ਮਹਾਂ ਮਹਾਤਮ ਇਸ ਕੋ ਹੋਇ ।...੨੪।"

ਨੂਰਦੀਨ ਤੇ ਅਮਾਨਤ ਖਾਨ ਨੇ ਆਦਮੀ ਭੇਜੇ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਇੱਟਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਦੇ
ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਿਸ ਭਾਂਤ ਤੁਸਾਂ ਸਾਥੋਂ ਲਈਆਂ ਨੇ, ਓਸੇ ਭਾਂਤ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖ
ਤੁਹਾਥੋਂ ਲੈ ਲੈਣਗੇ ।

ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੬੯

(ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਤੇ ਭਾਈ ਭਿਖਾਰੀ)

ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਕੋਈ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਸਿੱਖ ਦੱਸੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਭਾਈ ਭਿਖਾਰੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖ ਭਿਖਾਰੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਭਿਖਾਰੀ ਅੱਗੇ ਫਟੀ ਹੋਈ ਦਰੀ ਸਿਉਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਿਖਾਰੀ ਨੇ ਗੁਰਮੁਖ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਦੀ ਵਰੀ, ਜ਼ੇਵਰ ਤੇ ਮਿਠਿਆਈ ਆਦਿ ਵਿਖਾਈ। ਫਿਰ ਇਕ ਥਾਂ ਕਛਨ ਤੇ ਸਿੜ੍ਹੀ ਪਈ ਵੀ ਵਿਖਾਈ। ਗੁਰਮੁਖ ਦੇ ਪੁਛਣ ਤੇ ਭਿਖਾਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਇਗਾ।

ਭਿਖਾਰੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ। ਤੀਸਰੇ ਦਿਨ ਪੇਟ ਸੂਲ ਨਾਲ ਪੁੱਤਰ ਮਰ ਗਿਆ। ਭਿਖਾਰੀ ਓਸੇ ਸਿੜ੍ਹੀ 'ਤੇ ਪਾ ਕੇ ਸਾੜ ਆਇਆ ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਵਰਤਾਇਆ। ਓਹਾ ਦਰੀ ਵਿਛਾ ਕੇ ਉਹ ਆਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਲਗਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਦ ਤੈਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਨੌਂਹ ਵਿਆਹ ਕੇ ਕਿਉਂ ਲਿਆਂਦੀ। ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਕੋਲੋਂ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਉਮਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮੰਗੀ।

ਭਿਖਾਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਨੌਂਹ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ। ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਬੜਾ ਤਪੀਆ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਸੁੰਦਰ ਵੇਸਵਾ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੋਹਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਉਹ ਬਨ ਨੂੰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਸਵਾ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੀ ਨੌਂਹ ਉਹ ਵੇਸਵਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਸੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਜਨਮ ਸੁਆਰ ਲਵੇਗੀ।

ਤੀਸਰੀ ਰਾਸ ਸਮਾਪਤ

ਚੋਥੀ ਰਾਸ

ਅੰਸੂ ੧

(ਮੰਗਲ)

(ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਸਾਰਦਾ ਦੇਵੀ ਦੀ ਹੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।)

“ਬੀਨ ਦੰਡ ਪਾਣੀ ਨਮਹਿ, ਸਰਬੋਤਮਾ ਪ੍ਰਬੀਨ।

ਬੀਨ ਬੀਨ ਬਿਘਨਨਿ ਹਨਹੁ, ਦਾਤੀ ਸੁਮਤਿ ਕਵੀਨ।੧।”

(ਬੀਨ=ਵੀਣਾ। ਦੰਡ=ਡੰਡਾ ਵੀਣਾ ਦਾ। ਪਾਣੀ=ਪਣਿ-ਹੱਥ। ਨਮਹਿ=ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ। ਸਰਬੋਤਮਾ=ਸਰਬ-ਉੱਤਮ। ਪ੍ਰਬੀਨ=ਨਿਪੁੰਨ। ਬੀਨ ਬੀਨ=ਚੁਣ ਚੁਣ ਕੇ। ਬਿਘਨ=ਪਾਪ। ਹਨਹੁ=ਨਾਸ ਕਰੋ। ਦਾਤੀ ਸੁਮਤਿ ਕਵੀਨ=ਕਵੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਮੱਤਿ, ਚੰਗੀ ਬੁਧੀ ਦੇਣ ਵਾਲੀ।)

ਅੰਕ ਦੋ ਤੋਂ ਚੰਦਾਂ ਤਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਅੰਸੂ ੨

(ਚੰਦੂ ਨੇ ਵਰ ਢੂੰਡਣ ਲਈ ਲਾਗੀ ਭੇਜਣੇ)

ਚੰਦੂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਦੀਵਾਨ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਲੜਕੀ ਸਦਾ ਕੌਰ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋ ਗਈ, ਤਾਂ ਲਾਗੀਆਂ ਨੂੰ ਵਰ ਢੂੰਡਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ। ਪੰਡਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਈ ਤੇ ਕੁਛ ਸੇਵਕ ਭੇਜੇ।

ਲਾਗੀ ਬਹੁਤ ਥਾਵਾਂ ਭਾਲ ਥੱਕੇ, ਪਰ ਯੋਗ ਵਰ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਈ। ਲਾਗੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਪੁੱਜੇ।

(ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਹੈ।)

ਲਾਗੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਹਿ ਗਏ, ਕਿ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਡੇ ਪਸੰਦ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਸਗਨ ਲੈ ਕੇ ਆਵਾਂਗੇ।

(ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ, ਕਿ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪੱਕਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਸਿਰਫ਼ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਬਾਤ ਹੋਈ ਹੈ।)

ਅੰਸੂ ੩

(ਸਗਾਈ ਬਾਰੇ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਲਿਖਿਆ)

ਉਸ ਸਮੇਂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੌਂ ਸਾਲ ਦੇ ਸਨ। ਲਾਗੀਆਂ ਨੇ ਬੜੀ ਸਿਫਤ ਕੀਤੀ।
ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਚੰਦੂ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਤਨਿਯਾ ਈਂਟ ਚੁਬਾਰੇ ਕੀ ਮਮ, ਮੋਰੀ ਸਮ ਕੁਲ ਮਹਿੰ ਦੀ ਸੋਇ।

ਜਥਾ ਜੋਗ ਨਹਿੰ ਕਛੂ ਬਿਚਾਰਯੋ, ਅਸਮੰਜਸ ਜਾਨੈ ਸਭਿ ਕੋਇ।੯।”

ਚੰਦੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਸਾਂ ਇਕ ਫਕੀਰ ਨਾਲ ਨਾਤਾ ਜੋੜ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪ ਤੋਰਿਆ ਸੀ, ਸੋ ਮੈਂ ਕੰਨਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਦੂਸਰਾ ਵਰ ਨਹੀਂ ਟੋਲ ਸਕਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਸਗਨ ਲੈ ਜਾਓ।

ਪੰਡਤ ਸਗਨ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ।

ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਚੰਦੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣੇ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਅਰਦਾਸ ਲਿਖ ਭੇਜੀ, ਕਿ ਹੰਕਾਰੀ ਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ।

ਅੰਸੂ ੪

(ਸਗਾਈ ਦੀ ਤਿਆਰੀ)

ਚੰਦੂ ਦੇ ਲਾਗੀ ਆ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਥਾਂ ਉਤਾਰਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਗੁਰੂ ਗੀ ਨੇ ਜੋਤਸ਼ੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ, ਕਿ ਉਹ ਸਗਨ ਵਾਸਤੇ ਸੂਭ ਮਹੂਰਤ ਵੇਖੇ। (ਏਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ।)

“ਪੂਰਯੋ ਚੌਂਕ ਗਣਕ ਨੇ ਤਬੈ।

ਗਣਪਤਿ ਗ੍ਰਿਹ ਥਾਪਨਿ ਕਰ ਸਬੈ।੩੮।”

(ਭਾਵ ਚੌਂਕ ਪੂਰਿਆ, ਤੇ ਗਣੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਲੇਖਕ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਅਕਾਲ ਦੇ ਪੂਜਾਰੀ ਸਨ। ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਗੁਰਵਾਕ ਹੈ : “ਏਕ ਨਾਮੁ ਕੋ ਥੀਓ ਪੂਜਾਰੀ ਮੋਕਉ ਅਚਰਜੁ ਗੁਰਹਿ ਦਿਖਾਇਓ।”

ਗਉੜੀ, ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੨੦੯)

ਅੰਸੂ ੫

(ਸੰਗਤ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਪੁੱਜੀ, ਸਗਨ ਮੋੜ ਦਿਤਾ)

ਸਗਨ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਲਾਗੀ ਵੀ ਆ ਗਏ, ਤੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਵੀ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਆ ਪਹੁੰਚਾ। ਉਹਨੇ ਸੰਗਤ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੀ ਚਿੱਠੀ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਜ਼ਬਾਨੀ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿਤੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਕੁਛ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਦੱਸ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੬

(ਦੋ ਸਗਾਈਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ)

ਸੰਗਤ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੰਦੂ ਦੀ ਲੜਕੀ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਕਿਹਾ,

“ਹਮਹਿ ਮਿਲਹਿ ਕੇ ਨਿਰਹੰਕਾਰਾ।...੩।”

ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਡੱਲੇ ਨਗਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ (ਭਾਈ ਪਾਰੋ ਦੀ ਅੰਸ ਵਿਚੋਂ) ਨਾਰਾਇਣ ਦਾਸ ਨੇ ਉਠ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, “ਗੁਰਦੇਵ! ਮੇਰੀ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਮੰਗਣ ਯੋਗ ਹੈ। ਪਰਵਾਨ ਕਰੋ।”

ਉਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪਰਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾਸ ਨੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀ ਝੋਲੀ ਸਗਨ ਪਾ ਦਿਤਾ।

ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਲੰਮਾ ਗੱਤ ਦੇ ਹਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਮੇਰੀ ਦੋ ਸਾਲ ਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਹੈ, ਹਜ਼ੂਰ ਪਰਵਾਨ ਕਰਨ।

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਉਹ ਵੀ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਸੋ, ਇਕ ਦੀ ਥਾਂ ਦੋ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹੋ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੭

(ਵਿਆਹ ਦਾ ਦਿਨ ਪੱਕਾ)

ਨਾਰਾਇਣ ਦਾਸ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਤ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਸਾਹਾ ਸੁਧਾਇਆ। ਪੰਡਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਮਾਘ ਸੁਦੀ ਦਸਮੀ ਦਾ ਦਿਨ ਪੱਕਾ ਹੋਇਆ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਦਬਾਏ ਥੱਲੇ ਏਨੇ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲਦੇ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਾਕ ਹਨ: “ਸਾਹਾ ਗਣਹਿ ਨ ਕਰਹਿ ਬੀਚਾਰੁ। ਸਾਹੇ ਉਪਰਿ ਏਕੰਕਾਰ।” ਤਾਂ ਫਿਰ ਪੰਡਤਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਭ ਦਿਨ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਹਾ ਸੁਧਾਉਣ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ?)

ਬਾਕੀ ਚਰਚਾ ਦੋਹਾਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਦੀ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ੮

(ਚੰਦੂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੇਰ)

ਰਿਸ਼ਤਾ ਮੁੜਨ ਦੀ ਖਬਰ ਚੰਦੂ ਤਕ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕ੍ਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਧਮਕੀ ਭਰੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ, ਕਿ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਵੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਿੱਟਾ ਮਾੜਾ ਨਿਕਲੇਗਾ।

ਪੰਡਤ ਨੇ ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਲਿਆ ਦਿਤੀ। ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਬਦਲ ਸਕਦੇ।

ਪੰਡਤ ਨੇ ਫਿਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਆਪ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਵੀ ਲੈ ਲਵੋ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਚੰਦੂ ਵੇਰ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ।

ਅੰਸੂ ੯

(ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ)

ਹਰਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਪਾਸ ਸਿੱਖਾਂ ਹੱਥ ਮਿਠਿਆਈ ਭੇਜੀ, ਤੇ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪਿੰਡ 'ਕੋਠਾ ਗੁਰੂ' ਵਿਚ ਸੀ। ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹਿ ਕੇ ਗੰਢ ਮੋੜ ਘੱਲੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੇ ਖਡੂਰ ਵੀ ਗੰਢਾਂ ਭੇਜੀਆਂ। ਸਭ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ। ਮਉ ਪਿੰਡ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚੰਦ ਤੇ ਧਨਵੰਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਗੰਢ ਭੇਜੀ।

ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਮੋਹਰੀ ਜੀ, ਸੰਸਰਾਮ, ਦਾਤੂ, ਸਭ ਆਏ।

ਅੰਸੂ ੧੦

(ਜੰਵ ਚੜ੍ਹੀ)

ਬੜੇ ਸ਼ਹਾਨਾ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੰਵ ਚੜ੍ਹੀ। ਸਾਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਤੇ ਨਾਮਵਰ ਸਿੱਖ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹੇ।

ਅੰਸੂ ੧੧

(ਜੰਵ ਦਾ ਢੁਕਾਉ)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਪਹਿਲੀ ਗਤ ਜੰਵ ਖਡੂਰ ਰਹੀ। ਦਾਤੂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਖਡੂਰ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਦੂਸਰੀ ਗਤ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਗੁਜ਼ਾਰੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਰਾਤ ਨਗਰ ਡੱਲੇ

ਜਾ ਢੁੱਕੀ ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਖੂਬ ਸੁੱਟ ਕੀਤੀ ਗਈ । ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਮਹਾਰਾਜ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰਿਕ ਵੀ ਸਨ । ਸੌ, ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਸੁੱਟ ਕਰਨਾ ਮਨ ਨੂੰ ਜਚਦਾ ਨਹੀਂ । ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕੁਰੀਤੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ ਸਨ । ਸੋ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਜੋੜ ਦਿਤੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ।)

ਅੰਸੂ ੧੨

(ਬਰਾਤ)

ਨਾਰਾਇਣ ਦਾਸ ਨੇ ਬਸਤ੍ਰ ਆਦਿ ਵਸਤੂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਮਿਲਨੀ ਕੀਤੀ ।
ਫਿਰ ਆਤਸ਼ਬਾਜ਼ੀ ਚੱਲੀ ।

ਵਿਆਹ ਵੇਦੀ ਨਾਲ ਹੋਇਆ । ਪੰਡਤ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿਆਂ ਤੇ ਗਣੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ।
(ਪੂਰਨ ਹਿੰਦੂ ਰੀਤੀ) ।

ਅੰਸੂ ੧੩

(ਬਰਾਤ)

ਬਰਾਤ ਦੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਸਮੇਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

“ਨਰ ਜੇ ਬਰਾਤ ਅਭਿਰਾਮੂ ।

ਦੇ ਗਾਰੀ ਲੇਕਰ ਨਾਮੂ ।੩੫।”

(ਜਿੰਨੇ ਨਾਮਵਰ ਬਰਾਤੀ ਸਨ, ਇਸਤਰੀਆਂ ਨਾਮ ਲੈ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਠਣੀਆਂ ਦੇਂਦੀਆਂ ਸਨ, ਗਾਹਲਾਂ ਕਢਦੀਆਂ ਸਨ । ਕੀ ਸਿੱਖ ਇਸਤਰੀਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਗਾਹਲੀ [ਸਿੱਠਣੀਆਂ] ਦੇਂਦੀਆਂ ਸਨ ? ਅਨਹੋਣੀ ਗੱਲ । ਬੱਸ, ਸੁੱਖੇ ਦੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖ ਦਿਤੀਆਂ ।)

(ਏਥੇ ਹੀ ਬੱ । ਨਹੀਂ । ਰੋਟੀ ਪਿੱਛੋਂ ਜੰਵ ਨੂੰ ਪਾਨ ਵੀ ਦਿਤੇ ।)

“ਪੁਨ ਦਾਨਿ ਗਿਲਰੀ¹ ਖਾਨੇ ।

ਮੁਖ ਰੰਗ ਸੁਰੰਗੀ ਬਾਨੇ² ।੩੬।”

ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੂਰਬ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਉਲੀ ਦਾ ਟੱਪ ਲਾਇਆ । ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਬਣੀ ।

1 ਪਾਨ । 2 ਜਿਵੇਂ ਪੁਸ਼ਾਕਾਂ ਰੰਗਦਾਰ ਸਨ, ਤਿਵੇਂ ਮੂੰਹ ਵੀ ਰੰਗੇ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੧੪

(ਬਰਾਤ ਵਾਪਸ ਆਈ)

ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਇੰਸ ਮਹਿਲ ਦਾ ਨਾਮ ਦਮੋਦਰੀ ਸੀ ।

ਬਰਾਤ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਡੱਲੇ ਰਹੀ ।

ਵਿਦਾਇਗੀ ਸਮੇਂ ਡੱਲੇ ਉਤਦੀ ਵੀ ਸੁੱਟ ਕੀਤੀ ਗਈ । ਡੱਲੇ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਜੰਵ
ਰਾਤ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਰਹੀ । ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਖਡੂਰ ਤੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਦੇ ਰਸਤੇ ਜੰਵ
ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੀ ।

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਮੋਹਨ ਜੀ ਵੀ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੧੫

(ਮੇਲ ਦੀ ਵਿਦਾਇਗੀ)

ਵਿਆਹ ਪਿਛੋਂ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮੇਲ ਨੂੰ ਬੜੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਵਿਦਿਆ
ਕੀਤਾ ।

(ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੂਹ ਤੋਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ
ਵਾਰ ਵਾਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।)

ਅੰਸੂ ੧੬

(ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਸੁਲਹੀ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ)

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਮਦਦ ਵਾਸਤੇ ਸੁਲਹੀ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ । ਸੁਲਹੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ,
ਕਿ ਮੈਂ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ।

ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਖ ਭੇਜੇ । ਕੁਛ ਲੋਕ ਘਬਰਾ
ਗਏ । ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਏਥੋਂ ਤਕ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਲੱਗੇ, ਕਿ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨਾਲ ਸੁਲ੍ਹਾ
ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖੋ ।

ਅੰਸੂ ੧੭

(ਸੁਲਹੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਇਆ)

ਸੁਲਹੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਚੜ੍ਹਿਆ । ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਉਹਨੇ ਚੰਦੂ ਨਾਲ ਵੀ ਗੱਲ ਗਿਣ ਲਈ ।

ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ। ਮਸੰਦ ਫਿਰ ਘਬਰਾਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖੋ। ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਾਡੇ ਤਕ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜੇਗਾ।

ਸੁਲਹੀ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਤੁਰਿਆ, ਤਾਂ ਬੜੇ ਕੁਸ਼ਗਨ ਹੋਏ।

ਸੁਲਹੀ ਨਗਰ ਕੋਠੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲਿਆ।

ਅੰਸੂ ੧੮

(ਸੁਲਹੀ ਸੜ ਮਰਿਆ)

ਸਣੇ ਸੈਨਾ ਸੁਲਹੀ 'ਕੋਠੇ' ਨਗਰ ਆ ਉਤਰਿਆ। ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਕਿਹਾ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸੁਲਹੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਮੰਦਰ ਵਿਖਾਏ। ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੇ ਆਵੇ ਵੇਖਣ ਗਏ। ਸੁਲਹੀ ਦਾ ਘੋੜਾ ਆਵੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਸੁਲਹੀ ਆਵੇ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ। ਬੜੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਨਾਲ ਸੁਲਹੀ ਦੀ ਸੜੀ ਦੇਹ ਕਢ ਕੇ ਦਫ਼ਨਾਈ ਗਈ।

[ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਸੁਲਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਰਾਪ ਨਾਲ ਮਰਿਆ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਬਦ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਿੱਧ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।]

“ਸੁਲਹੀ ਤੇ ਨਾਰਾਇਣ ਰਾਖੁ।

ਸੁਲਹੀ ਕਾ ਹਾਥੁ ਕਹੀ ਨ ਪਹੁਚੈ,

ਸੁਲਹੀ ਹੋਇ ਮੂਆ ਨਾਪਾਕੁ।...।”

[ਇਹ ਸਬਦ ਸੁਲਹੀ ਦੀ ਮੌਤ ਪਿੱਛੋਂ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਹੰਨਵਾਦ ਵਜੋਂ ਉਚਾਰਿਆ ਹੈ। ਸੋ ਇਸਨੂੰ ਅਗੇਤਰਾ ਸਰਾਪ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।]

ਅੰਸੂ ੧੯

(ਚੰਦੂ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ)

ਚੰਦੂ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ। ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਵੇਰ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਆਪ ਕਹੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਮਿਲਨ ਵਾਸਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹਾਂ।

ਅੰਸੂ ੨੦

(ਚੰਦੂ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦਾ ਮੇਲ)

ਚੰਦੂ ਦੇ ਬੁਲਾਉਣ ਉਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਉਸਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲਿਆ, ਤੇ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦਿਤਾ।

ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕੱਠ ਕਰ ਲਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੨੧

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਜਾਣਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਖਡੂਰ ਗਏ ਤੇ ਦਾਤੂ ਨੂੰ ਮਿਲੇ । ਦੂਸਰੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ । ਓਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪੁੱਜੇ । ਮੋਹਰੀ ਆਦਿ ਸਭ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਮਿਲੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਓਥੇ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਮਨਾਉਣ ਗਏ । ਸੰਗਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਧੋਤੇ ।

“ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਜਲ ਨਿਜ ਕਰ ਧਰਿਕੈ,

ਚਰਨ ਪਖਾਰਹਿ ਪ੍ਰੀਤਿ ਬਿਸਾਲਿ ।.. ੨੪।”

[ਲੇਖਕ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣੇ ਚਰਨ ਧੁਆ ਸਕਦਾ ਹੈ ?]

ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਦੇ ਸਮਾਗਮ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਰਹੇ ।

ਅੰਸੂ ੨੨

(ਮਹਾਦੇਵ ਜੀ ਸੁਰਗ ਸਿਧਾਰੇ)

ਮਹਾਦੇਵ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਹੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ । ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਤਮ ਸੰਸਕਾਰ ਬਿਆਸਾ ਕੰਢੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤੇ ਚੌਥੇ ਦਿਨ ਫੁੱਲ ਵੀ ਬਿਆਸਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਾਹੇ ਗਏ ।

ਮੋਹਨ ਜੀ ਜਨਮੇ ੧੬੦੭ ਬਿ. ਤੇ ਸੁਰਗ ਸਿਧਾਰੇ ੧੬੬੨ ਬਿ. । ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੨੩

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣ)

ਇਸ ਅੰਸੂ ਵਿਚ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਤੇ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਉਪਮਾ ਤੇ ਨਿੱਤ ਕਰਮ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੨੪

(ਜਹਾਂਗੀਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ)

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ। ਚੰਦੂ ਨੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ, ਕਿ ਮੈਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਲਿਆਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਚੰਦੂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਜਹਾਂਗੀਰ ਕਸ਼ਮੀਰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ।

ਬਿਆਸ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਣ ਗਿਆ। ਹਰਨ ਪਿੱਛੇ ਦੌੜਿਆ, ਤਾਂ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਡਿਗਣ ਕਰਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਸੱਟ ਲੱਗ ਗਈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਨਜ਼ੂਮੀ ਜਨਮ ਪੱਤਰੀ ਵੇਖ ਕੇ ਦੱਸੇ, ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸੱਟ ਕਿਉਂ ਲੱਗੀ ਹੈ।

ਚੰਦੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਰਾਤ ਚੋਰ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਲੁੱਟ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ਹਨ, ਤੇ ਵਿਚੇ ਜਨਮ ਪੱਤਰੀ ਲੈ ਗਏ ਹਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਮੇਰੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਚੋਰ? ਉਹ ਕਿਉਂ?

ਚੰਦੂ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਚੋਰ ਧਾੜਵੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਚੋਰੀ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲਾ ਚੋਰ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦਾ।

ਅੰਸੂ ੨੫

(ਸੁਲਬੀ ਮਰਿਆ)

ਚੰਦੂ ਨੇ ਸੁਲਬੀ ਨੂੰ ਚੁੱਕਿਆ, ਕਿ ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਚਾਚੇ [ਸੁਲਹੀ] ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈ, ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰਾਂਗਾ।

ਚੰਦੂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ, ਕਿ ਸੁਲਬੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਕਤਾਬ ਚੋਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਲੈ ਆਵੇ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸੁਲਬੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਸਤਕਾਰ ਸਹਿਤ ਪੇਸ਼ ਆਵੇ, ਤੇ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖਰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੋਰ ਜਾਗੀਰ ਦੇ ਦਿਆਂਗਾ।

ਏਨੇ ਕੁ ਇਸ਼ਾਰੇ ਤੇ ਸੁਲਬੀ ਨੇ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸੁਲਹੀ ਦੀ ਫੌਜ ਦੇ ਕੁਛ ਲੋਕ ਮਿਲ ਪਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਸੁਲਬੀ ਤੋਂ ਤਨਖਾਹ ਮੰਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਲਬੀ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਹੋ ਪਿਆ। ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦੇ ਆਗੂ ਸੱਯਦ ਨੇ ਖੰਜਰ ਮਾਰ ਕੇ ਸੁਲਬੀ ਨੂੰ ਥਾਂ ਮਾਰ ਦਿਤਾ। ਸੁਲਬੀ ਦੀ ਫੌਜ ਵਾਪਸ ਲਾਹੌਰ ਪਰਤ ਗਈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ,

ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਫਲ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੨੬

(ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਸੁਰਗਵਾਸ)

ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ, ਕਿ ਜਦੋਂ ਲਿਖੋਗੇ, ਮੈਂ ਲਾਹੌਰ ਆ ਜਾਵਾਂਗਾ।
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰੋ ।

ਚੰਦੂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਝਗੜੇ ਦੀ ਗੱਲ ਹਿਲਾਈ ।
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ।

ਚੰਦੂ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਮਿਲਦਿਆਂ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਘਰੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ । ਉਸਦੇ ਘਰੋਂ
ਤੁਰਦਿਆਂ ਬੜੇ ਮੰਦੇ ਸਗਨ ਹੋਏ । [ਕਵੀ ਜੀ ਸਗਨ ਕੁਸਗਨ ਬੜੇ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ ।]
ਉਸਨੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਨੂੰ 'ਛਪੜੀ' ਦੱਸਿਆ, ਤੇ 'ਹੇਹਰੀ' ਜਾ ਕੇ ਬਿਸਰਾਮ ਕੀਤਾ ।
ਉਹਨੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਅਸਲੀ ਤੀਰਥ ਇਹ ਹੈ ।'

ਰਾਤ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੂੰ ਹੈਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੇਰਾ ਸਸਕਾਰ ਏਥੇ [ਹੇਹਰ
ਪਿੰਡ] ਹੀ ਕਰਨਾ । ਮੇਹਰਵਾਨ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ, ਕਿ ਮੇਰੀ ਅੰਸ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਵੀ ਹੋਵੇ,
ਸਸਕਾਰ ਏਥੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ । ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਮਰ ਗਿਆ । ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਓਥੇ
ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੨੭

(ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦਾ ਸੋਗ)

ਜਨਮ ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਸੱਤ ਅੰਸੂ, ੧੬੦੫ ਬਿ. ।

ਪ੍ਰਿਥੀਆ ਸੁਰਗਵਾਸ ਵਿਸਾਖ, ੧੬੬੩ ਬਿ. ।

ਨੰਗਰ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚਣ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੋਗ
ਮਨਾਇਆ । ਕਰਮੇ ਨੇ ਮੇਹਰਵਾਨ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ, ਤੂੰ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ
ਨਾ ਕਰੀਂ ।

ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਫਸੋਸ ਕੀਤਾ । ਉਸਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੇ ਮਰਨ ਦੀ ਖਬਰ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਲਈ
ਬੁਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਪੁਛਿਆ । ਚੰਦੂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਨ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ
ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੨੮

(ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਭੋਟਾ ਮੰਗੀ)

ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਕਮਲੀਆ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪੈ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ, ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਦਾ ਤੇ ਇਕ ਘੋੜਾ ਲੈ ਕੇ ਆਵੇ।

ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਆਪ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ।

“ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਤਹਿਂ ਬਰਤਾਵੈ।

ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਿ ਲੇ ਸਭਿ ਖਾਵੈ।...੧੯।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੈ ਤੇ ਇਕ ਘੋੜਾ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਦਿਤੇ ਤੇ ਕਮਲੀਏ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਸਿੱਖ ਵੀ ਭੇਜਿਆ।

ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਮਲੀਏ ਤੋਂ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਪੁੱਛੀ। ਕਮਲੀਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਭੋਟਾ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਪਰ ਜਦ ਮੈਂ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੂੰ ਤਾਂ ਅਹਿਦੀਏ (ਸਿਪਾਹੀ) ਵਾਂਗ ਖਲਾ ਖਲੋਤਾ ਪ੍ਰਸਾਦਾ ਮੰਗਦਾ ਏਂ।

ਏਨੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿਤਾ,

“ਤੇ ਅਹਿਦੀ ਤਿਨ ਘਰ ਆਵੈਂ।

ਰਿਪੁ ਕੂਰੇ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਵੈਂ।

ਤਿਨ ਆਵਨਿ ਕੋ ਫਲ ਦੇਖੋਂ।

ਤੁਰਕੇਸ਼ਰ¹ ਦੁਖਦ ਵਿਸੇਖੋ²।੩੬।

ਇਮ ਦਿਯੋ ਸ੍ਰਾਪ ਗੁਰ ਘਰ ਕੋ।

ਹੁਇ ਹੋਨਹਾਰ ਪਰਹਰਿ ਕੋ³।...੩੭।”

(ਕਵੀ ਜੀ ‘ਵਰ’ ‘ਸਰਾਪ’ ‘ਤੇ ਬੜਾ ਯਕੀਨ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਾਣਕ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਅਸਰ।)

ਘੋੜਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਏ, ਤੇ ਝੱਟ ਹੀ ‘ਵਰ’ ਵੀ ਦੇ ਦਿਤਾ।

“ਗੁਰੁ ਘਰ ਮਹਿਂ ਵਧਹਿ ਤਬੇਲਾ।

ਹੁਇ ਅਧਿਕੈ ਸੈਨ ਸਕੇਲਾ।੩੮।”

ਅੰਸੂ ੨੯

(ਖੁਸਰੋ ਦਾ ਆਉਣਾ)

ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਖੁਸਰੋ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਦਿਤਾ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ (ਖੁਸਰੋ) ਕੁਛ ਨੌਕਰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਨਿਕਲ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਸਨ। ਖੁਸਰੋ ਰਾਤ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਤੇ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਛ ਦਿਨ ਕੋਲ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਖਰਚੇ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦਿਤਾ।

“ਜਬਹਿ ਚਲਨਿ ਕਹੁ ਤਿਨ ਮਨ ਕੀਨਾ।

ਪੰਚ ਸਰੀਸ੍ਰਾ ਗੁਰੂ ਧਨ ਦੀਨਾ।...੧੩।”

(ਖੁਸਰੋ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦ ਜ਼ਰੂਰ ਛੁਕਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਰੁਪੈ ਦੇਣੇ ਗਲਤ ਹੈ।)

ਚੰਦੂ ਦੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸੀ। ਚੰਦੂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਾ ਭੜਕਾਇਆ। ਚੰਦੂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੋ ਲੱਖ ਜੁਰਮਾਨਾ ਕੀਤਾ। ਹੁਕਮ ਲੈ ਕੇ ਅਹਿਦੀਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ।

ਅੰਸੂ ੩੦

(ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਅਹਿਦੀਆ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਹੁਕਮ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜ ਜਾਵਾਂਗੇ।

ਚੰਦੂ ਨੇ ਫਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਭੜਕਾਇਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾ ਜੁਰਮਾਨਾ ਤਾਰਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਹਿਦੀਏ ਨਾਲ ਆਏ ਹਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਕੁਛ ਦਿਨ ਉਡੀਕ ਲਵੋ।

ਓਧਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਸੌਂਪ ਦਿਤੀ, ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਤਿਲਕ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ।

ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਆਪ ਇਹ ਕੀ ਕੌਤਕ ਵਰਤਾਉਣ ਲੱਗੇ ਹੋ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਭਗਤ ਕਾਹਨੇ ਦਾ ਸਰਾਪ ਅਟੱਲ ਹੈ, ਸੋ ਅਸੀਂ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਣ ਵਾਸਤੇ ਚੱਲੇ ਹਾਂ।

(ਤਾਂ ਫਿਰ ਸ਼ਹੀਦੀ ਕਾਹਨੇ ਦੇ ਸਰਾਪ ਕਾਰਨ ਹੋਈ ?)

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਕੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਭਾਰੀ ।

ਸਿਰ ਦੇ ਕਰਿ ਛੀਨਹਿ ਹਮ ਸਾਰੀ ।੩੫।”

(ਕਵੀ ਜੀ ਇਸ 'ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ ਮੁਗਲਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਮਿਲੀ ਸੀ ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਛੇਵਾਂ ਗੁਰੂ ਥਾਪ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੩੧

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਗਏ)

ਪੰਜ ਸਿੱਖ—ਬਿਧੀਆ, ਜੇਠਾ, ਲੰਡਾਹਾ, ਪਿਰਾਣਾ ਤੇ ਪੈੜਾ---ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ । ਇਕ ਸਿੱਖ ਹੱਥ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਅਰਥਮੱਲ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਆ ਕੇ ਮਿਲੇ ।

ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਭਾਈ ਸੱਧੂ ਦੇ ਘਰ ਰਾਤ ਟਿਕੇ ।

ਅੰਸੂ ੩੨

(ਭਾਈ ਸੱਧੂ ਦੇ ਘਰ ਅਰਥ ਮੱਲ ਆ ਮਿਲੇ)

ਭਾਈ ਸੱਧੂ ਨੇ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ । ਏਥੇ ਹੀ ਬਾਬਾ ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਦਾ ਜੇਠਾ ਪੁੱਤਰ ਅਰਥਮੱਲ ਆ ਮਿਲਿਆ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਕ ਤਾਂ ਕਾਹਨੇ ਦਾ ਸਰਾਪ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਨੇ (ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਨੂੰ) ਕਿਹਾ ਸੀ, ਕਿ ‘ਤੂੰ ਵਗਦੀ ਨਦੀ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਸੰਕਟ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੇ ।’ ਸੋ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਜਾਵਾਂਗੇ ।

ਅਰਥਮੱਲ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਅਜੇ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਬਾਕੀ ਹਨ । ਫਿਰ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਆ ਮਿਲਨਾ ।

ਅੰਸੂ ੩੩

(ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਚੰਦੂ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਜੇ)

ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਣੇ ਰਾਵੀ ਵੱਲ ਗਏ । ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਨੇ ਦੋ ਲੱਖ ਜੁਰਮਾਨਾ ਨਹੀਂ ਤਾਰਿਆ । ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਪਰ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ ।
ਕਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਜਲੌਧਰ ਦਾ ਰੋਗੀ ਸੀ । ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ 'ਸੁਖਮਨੀ' ਦਾ
ਪਾਠ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋਇਆ ਸੀ ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਆ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ
ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਏ ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਬੜੇ ਸਤਕਾਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉੱਚੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ,
ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਚ ਝਗੜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ।
ਦੱਸੋ, ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੌਣ ਸੱਚਾ ਹੈ ।

ਉਤਰ ਵਿਚ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸ਼ਬਦ ਕਿਹਾ,

“ਕੋਈ ਬੋਲੇ ਰਾਮ ਰਾਮ, ਕੋਈ ਖੁਦਾਇ ।...” (ਰਾਮਕਲੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੮੮੫)

ਜਹਾਂਗੀਰ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਆ । ਕੋਲੋਂ ਚੰਦੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ
ਘਰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ । ਨਾਲੇ ਦੋ ਲੱਖ ਵਸੂਲ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾ
ਦਿਆਂਗਾ, ਕਿ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਸ ਨਾ ਰਖਿਆ ਕਰਨ । ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ
ਪ੍ਰੇਰ ਲਿਆ, ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹੁਣ ਦਿੱਲੀ ਪਰਤ ਜਾਣਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ ।

ਚੰਦੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ । ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਇਕ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਬੰਦ
ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੩੪

(ਚੰਦੂ ਦੇ ਘਰ ਕਸ਼ਟ)

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ । ਚੰਦੂ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਠਹਿਰ ਗਿਆ ।

ਚੰਦੂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੀ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮੋੜ ਦਿਤਾ,
ਤੇ ਉਲਟਾ ਮੈਨੂੰ 'ਕੂਕਰ' (ਕੁੱਤਾ) ਕਿਹਾ । ਹੁਣ ਵੀ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਵਿਗੜਿਆ । ਮੇਰੀ
ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਵੋ । ਤੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਫਿਰ ਕੂਕਰ ਵਾਂਗ ਹੀ
ਪਿੱਛੇ ਪੈ ਜਾਵਾਂਗਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਮੇਰੀ ਤੇ ਆਪ ਨੂੰ ਚੁਬਾਰਾ ਕਿਹਾ ਹੈ । ਸੋ ਇਹ
ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਜੇ ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਕੂਕਰ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ
ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ।

ਚੰਦੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾ ਅੰਨ ਪਾਣੀ
ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸੋਣ ਦਿਤਾ ਜਾਏ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਗ ਵਿਚ ਉਬਾਲਿਆ ਗਿਆ । ਪਿਰਾਣਾ ਵੇਖ ਕੇ
ਸਹਾਰ ਨਾ ਸਕਿਆ । ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ, ਕਿ ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਲਾਹੌਰ
ਭਿੜਾ ਕੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਾਰਨ ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਆ ਗਈ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੀ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ? ਬੱਸ, ਭਾਣਾ ਮੰਨੋ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੈਠਣ ਨਾਲ ਦੇਗ ਠੰਢੀ ਹੋ ਗਈ।

“ਤੇਜ਼ ਛੋਰਿ ਕਰਿ ਸੀਤਲ ਹੋਵਾ।

ਗੁਰੂ ਤਨ ਤਾਪ ਤਨਕ ਨਹਿ ਜੋਵਾ।੫੩।”

(ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਬਰਾਹੀਮ ਤੇ ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੁਹਰਾ ਦਿਤੀ। ਇਬਰਾਹੀਮ ਦੇ ਅੰਗਿਆਰ ਫੁੱਲ ਬਣ ਗਏ ਸਨ, ਪ੍ਰਹਿਲਾਦ ਦਾ ਥੰਮ੍ਹ ਠੰਢਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਬਲਦੀ ਦੇਗ ਵੀ ਠੰਢੀ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਵੇਖੋ ਵੇਖੀ ਕਰਾਮਾਤ।)

ਅੰਸ ੩੫

(ਚੰਦੂ ਦੀ ਨੌਂਹ)

ਚੰਦੂ ਦੀ ਨੌਂਹ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਪਾਣੀ ਲੈ ਕੇ ਗਈ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ੇਵਰ ਰਿਸ਼ਵਤ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਕ ਪੁੱਜੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਘਰ ਜਾਓ, ਤੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦੇਣੇ। ਚੰਦੂ ਦਾ ਅੰਤ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੁਛ ਛਕਿਆ ਨਹੀਂ। ਚੰਦੂ ਦੀ ਨੌਂਹ ਵਾਪਸ ਚਲੀ ਗਈ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਓਹਾ ਸਵਾਲ ਰਖਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਤਾਂ ਸੜਦੀ ਬਲਦੀ ਰੇਤ ਉਤੇ ਬਿਠਾਇਆ। ਲੰਗਾਰ ਤੇ ਪਿਰਾਣਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਵਧੇ, ਤਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਹਟਾ ਦਿਤੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੋਲ ਆਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿਤਾ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਸੜਦੀ ਰੇਤ ਪਾਈ ਗਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਰੀਰ ਤੇ ਫਲੂਹੇ ਪੈ ਗਏ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਕਾਹਨੇ ਦੇ ਸਰਾਪ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ।)

ਅੰਸ ੩੬

(ਤਪਤ ਲੋਹ)

ਰਾਤ ਪਈ, ਤਾਂ ਚੌਰਾਸੀ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਗੋਰਖ ਨਾਥ ਆਇਆ। ਉਹਨੇ ਕਰਾਮਾਤ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਮੂਰਛਤ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਗੋਰਖ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾ ਮੰਨੇ।

ਫਿਰ ਪੀਰ ਆਏ। (ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ।) ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੜਦੀ ਲੋਹ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ।

(ਏਥੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਲੋਹ ਠੰਢੀ ਹੋ ਗਈ, ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਛਾਲੇ ਪੈ ਗਏ।)

ਚੰਦੂ ਦੀ ਨੌਂਹ ਫਿਰ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ਵਤ (ਕੰਗਣ) ਦੇ ਕੇ ਆਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਭਲਕੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚੱਲੋ।

ਚੰਦੂ ਨੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਭਲਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕੱਚੀ ਤਾਜ਼ੀ ਖੱਲ ਲਿਆਉ।

ਅੰਸੂ ੩੭

(ਸਚਖੰਡ ਰਵਾਨਗੀ)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਚੰਦੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਾਂ ਰਿਸ਼ਤਾ ਮੰਨ ਲਵੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਗੁਰੂ ਦੀ ਖੱਲ ਵਿਚ ਮੜ੍ਹਾ ਦਿਆਂਗਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁੱਕ ਸੁੱਕ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣ ਜਾਣਗੇ। ਪਿਛੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਘਰ ਲੁੱਟ ਲਵਾਂਗਾ, ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਰਵਾ ਦਿਆਂਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਅਸੀਂ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਆਈਏ, ਫਿਰ ਜ਼ਰਾ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਕੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਾਂਗੇ।

ਚੰਦੂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਹੁਣ ਮੰਨ ਜਾਣਗੇ। ਉਹਨੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਵਿਚ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਫਿਰ ਬਾਹਰ ਬੈਠ ਕੇ ਪਾਠ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਜਾਂ ਕੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇਣਾ, ਤੇ ਕਹਿਣਾ,

“ਸਾ ਯੁਧ ਹੋਇ ਤਖ਼ਤ ਪਰ ਰਾਜਹੁ।

ਜਥਾ ਸਕਤਿ ਸੈਨਾ ਸੰਗ ਸਾਜਹੁ।

ਪ੍ਰਥਮ ਚੰਦੂ ਤੇ ਪਲਟਾ ਲੀਜਹਿ।

ਹਤਹੁ ਕ੍ਰਮਤ ਮਹਾਂ ਦੁਖ ਦੀਜਹਿ। ੨੮”

(ਸਾਯੁਧ=ਯੁਧ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ। ਰਾਜਹੁ=ਰਾਜ ਕਰੋ। ਪਲਟਾ=ਬਦਲਾ ਤਾਂ ਕੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੰਦੂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ਸੀ?)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਡਾ ਸਰੀਰ ਜਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਤੇ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸ਼ਸਤਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠਣ।

“ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰ ਤਬ ਕ੍ਰੁਸ਼ਾ^੧ ਮੰਗਾਈ।

ਕਿਸ ਦਿਜ ਕੇ ਘਰ ਤੇ ਸਮੁਦਾਈ। ੩੯”

ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਕੁਸ਼ਾ ਵਿਛਾ ਕੇ, ਉਪਰ ਚਾਦਰ ਤਾਣ ਕੇ ਬਿਰਾਜ ਗਏ, ਤੇ ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਜੋਤਿ ਸਮਾਂ ਗਏ। ਆਪ ਬਿਮਾਨ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਬੈਕੁੰਠ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਭ ਦੇਵਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਆਏ। ਚੰਦੂ ਦੀ ਨੌਂਹ ਵੀ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਈ।²

ਅੰਸੂ ੩੮

(ਬੈਕੁੰਠ ਗਵਨ)

ਚੰਦੂ ਰਾਵੀ ਤਕ ਗਿਆ, ਤੇ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ ਹਨ, ਪਰਤ ਆਇਆ। ਉਹ ਘਰ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਨੌਂਹ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਓਧਰ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਰਾਵੀ 'ਤੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ; ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰੀਰ ਜਲ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਪੰਜੇ ਸਿੱਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ।

ਅੰਸੂ ੩੯

(ਸਿੱਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ)

ਪੰਜੇ ਸਾਥੀ ਸਿੱਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦੇ ਪੁਛਣ ਤੇ ਬਿਧੀਚੰਦ ਨੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਸੁਣਾਏ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਦੇ ਵਿਖਾਏ ਹਨ। ਆਪ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੇ ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ।)

ਅੰਸੂ ੪੦

(ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਣ)

ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ, ਕਿ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬਾਰੇ ਸੋਗ ਕਰਨਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ। ਸਗੋਂ

“ਤਖਤ ਬੈਠ ਅਬਿ ਸਿੱਖ ਉਧਾਰੇ।

ਸਤਰੂ ਗਨ ਜੇ ਸਕਲ ਸੰਘਾਰੇ।੧੭।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਪਿਰਾਣੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸਭ ਕਹਿ ਸੁਣਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚੰਦੂ ਤੋਂ ਵੇਰ ਲੈਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਸੀ।

2 ਸ਼ਹੀਦੀ ਬਾਰੇ ਸਾਡੀ ਰਾਏ ਜਾਨਣ ਵਾਸਤੇ ਵੇਖੋ 'ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ।'

ਜੇਠ ਸੁਦੀ ਚਾਰ, ੧੬੬੩ ਬਿ. ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਦਾ ਚੰਦੂ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ।

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਮੈਂ ਪਤੀ ਦੇ ਬਸਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸਤੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ । ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੪੧

(ਦਸਤਾਰ ਬੰਦੀ)

ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਮਿੱਤ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਹੋਇਆ । ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਖੜੂਰ, ਮੈਂ, ਡੱਲਾ ਆਦਿ ਤੋਂ ਸਭ ਸੰਬੰਧੀ ਤੇ ਸਿੱਖ ਆਏ । ਤੇਰ੍ਹੇ 'ਤੇ ਭੋਗ ਪਿਆ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੋਇਆ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਵਰਤਿਆ । ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੂੰ [ਪਾਠੀ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ] ਬਸਤਰ ਤੇ ਮਾਇਆ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ ।

ਦਸਤਾਰ ਬੰਦੀ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ।

“ਸੇਲੀ, ਮਾਲਾ, ਮੰਜੀ ਲਯਾਇ ।

ਆਗੇ ਧਰੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਆਏ ।...੨੬।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ

“ਇਹ ਮਸੰਦ ਅਬ ਕਯਾ ਲੇ ਆਏ ?

ਅਜਹੁੰ ਨ ਜਾਨਹਿੰ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ ।

ਅਬ ਇਨ ਧਾਰਨਿ ਨਹਿੰ ਅਧਿਕਾਰਾ ।

ਸ਼ਾਂਤਿ ਸਰੂਪ ਜਥਾ ਗੁਰ ਧਾਰਾ ।੨੮।

ਤੁਰਕ ਰਾਜ ਭਏ ਦੁਸ਼ਟ ਬਿਸਾਲੇ ।

ਕਯਾ ਕੀਨਹੁ ਸਤਿਗੁਰ ਪਿਤ ਨਾਲੇ ।

ਲਿਯੋ ਚਹਿੰ ਪਲਟਾ ਤਤਕਾਲਾ ।

ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਕਯੋਂ ਕਰਮ ਕਰਾਲਾ ।੨੯।...

ਅਬ ਨਿਜ ਸਿੱਖਨਿ ਸ਼ਸਤ੍ਰ ਗਹਾਵੈਂ ।

ਬਿੱਦਯਾ ਕਰਿ ਅੱਭਿਯਾਸਹਿੰ ਪਾਵੈਂ ।

ਸੰਘਰ ਘੋਰ ਕਰਹਿੰ, ਅਰਿ ਘਾਵੈਂ ।

ਗੁਰ ਸਹਾਇ ਬਡ ਰਾਜ ਕਮਾਵੈਂ ।੩੦।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੁਣ ਇਹ ਸੇਲੀ ਤੇ ਮਾਲਾ ਤੋਸ਼ੇਖਾਨੇ ਵਿਚ ਧਰ ਦਿਹੋ ।

ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਸਤਾਰ ਬਨਾਈ ।

(ਇਸ ਨਵੀਂ ਰਹਿਣੀ ਤੋਂ) ਮਸੰਦ ਘਬਰਾ ਗਏ । ਉਹਨਾਂ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਪਾਸ

ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ

“ਤੁਰਕਨ ਰਾਜ ਤੇਜ ਅਤਿ ਤਪੈ ।

ਇਨ ਸੰਗ ਬਿਗਰ ਕਹਾਂ ਕੋ ਛਪੈ ।੪੪।”

ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਚੰਦੂ ਦਾ ਡਰ ਵਿਖਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੇ। ਉਹ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਕਰਨ।

ਅੰਸੂ ੪੨

(ਅਕਾਲ ਬੁੰਗਾ ਰਚਿਆ)

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਤੁਸਾਂ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੀ ਰੀਤ ਕਿਉਂ ਬਦਲੀ ਤੇ ਚੰਦੂ ਤੋਂ ਵੇਰ ਲੈਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ।

“ਸੁਨਿ ਗੰਗਾ ਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਬਲੇ ।

ਹਤੋਂ ਪਾਤਕੀ ਪ੍ਰਣ ਨਹਿੰ ਡੋਲੇ ।

ਜਿਸ ਨਰ ਪਿਤ ਕੋ ਬੈਰ ਨ ਲਾਯੋ ।

ਕਯੋਂ ਜਨਮਿਯੋ ਜਗ ਕਾਯਰ ਹੀ ਯੋ ।੧।”

(ਕੀ ਕਵੀ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਕਿ ਛਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਭ ਕੁਛ ਪਿਤਾ ਦਾ ਵੇਰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ?)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ‘ਅਕਾਲ ਬੁੰਗੇ’ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰੀ, ਫਿਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਨਾਮੇ ਭੇਜੇ ਕਿ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਲਿਆਉਣ।

(ਕਵੀ ਸਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ‘ਤੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਏਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ, ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਸੂਭ ਕਾਰਜ ਜਤਨੀ ਤੋਂ ਪੁੱਛੇ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।)

“ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਬ੍ਰਿਧ ਕੇ ਸਮਝ ਹੋਇ ।

ਗਨਕ ਹਕਾਰਯੋ ਨੀਕੋ ਜੋਇ ।੨।

ਸੁੰਦਰ ਸਮਾ ਸੁਧਾਵਨਿ ਕਾਜ ।

ਜਸ ਕੀਜਹਿ ਅਭਿਖੇਕਨਿ ਰਾਜ ।...੩।”

(ਬ੍ਰਿਧ=ਬੁੱਢਾ ਜੀ। ਸੰਮਤ=ਸਹਿਮਤ। ਗਨਕ=ਜੋਤਸ਼ੀ। ਹਕਾਰਯੋ=ਬੁਲਾਇਆ। ਨੀਕੋ=ਚੰਗਾ। ਅਭਿਖੇਕ=ਤਿਲਕ। ਅਭਿਖੇਕਨਿ ਰਾਜ=ਰਾਜ ਤਿਲਕੇ) ਜੋਤਸ਼ੀ ਸਾਹਾ ਸੋਧ ਕੇ ਐਤਵਾਰ ਹਾੜ੍ਹ ਸੁਦੀ ਦਸਮੀ ਦੱਸਿਆ।

ਅੰਸੂ ੪੩

(ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠਣਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ ਤਖਤ ‘ਤੇ ਬੈਠੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੁਛਣ ‘ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ

“ਮੀਰੀ ਪੀਰੀ ਦੋਨਹੁੰ ਧਰੈਂ ।

ਬਚਹਿ ਸ਼ਰਨਿ, ਨਤੁ ਜੁਗ ਪਰਹਰੈਂ ।...੨੩।”

ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤ ਇਕੱਠੀ ਸੀ । ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦਾ ਤਿਲਕ ਦਿਤਾ । ਫਿਰ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬੇਅੰਤ ਭੇਟਾ ਧਰੀਆਂ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸ਼ਸਤਰ ਭੇਟਾ ਵਿਚ ਆਏ ।

ਅੰਸੂ ੪੮

(ਬੀਰ ਰਸੀ ਰੂਪਕ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਸਤਰ ਧਾਰੀ ਯੋਧੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ।

ਅੱਗੇ ਨਿੱਤ ਦੀ ਰਹਿਣੀ :

“ਸੁੱਖਾ ਛਕ ਸੁਚੇਤ ਪੁਨ ਹੋਵੈਂ ।

ਚੰਦਿ ਤੁਰੰਗ ਪਰ ਬਾਹਰ ਜੋਵੈਂ ।੧੧।”

(ਕਵੀ ਜੀ ਆਪ ਸੁੱਖਾ ਛਕਦੇ ਸਨ । ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁੱਖਾ ਛਕਣ ਵਾਲੇ ਲਿਖ ਦਿਤਾ ।)

ਮਾਝੇ ਤੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਚਾਰ ਸੌ ਸੂਰਮੇ ਸ਼ਸਤਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਨੌਕਰੀ ਹਿਤ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ । ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸਾਰੇ ਨੌਕਰ ਰਖ ਲਏ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਣ ਜਾਂਦੇ ।

ਅਬਦੁੱਲਾ ਢਾਡੀ ਨੇ ਆ ਕੇ ਵਾਰ ਸੁਣਾਈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਨੌਕਰ ਰੱਖ ਲਿਆ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਘੋੜਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ।

ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਆਈਆਂ, ਸ਼ਸਤਰ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਆਇਆ । ਦੱਖਣ ਦੇ ਇਕ ਰਾਜੇ ਨੇ ਹਾਥੀ ਭੇਜਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਢਾਡੀ ਨੂੰ ਅਸਵਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਹਾਥੀ ਬਖਸ਼ ਦਿਤਾ ।

“ਅਰਪੀ ਵਸਤੂ ਲੀਨਿ ਸੰਭਾਰੀ ।

ਗਜ ਢਾਢੀ ਕੋ ਹਿਤ ਅਸਵਾਰੀ ।

ਲੇ ਤਿਨ ਸੁਜਸੁ ਗੁਰੂ ਕੋ ਕਰਯੋ ।

‘ਤੀਨ ਲੋਕ ਪਤਿ ਪ੍ਰਭੁ ਅਵਤਰਯੋ’ ।੪੨।”

ਅਸੂ ੪੯

(ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਉਸਤਤ)

ਇਸ ਅੰਸੂ ਵਿਚ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਉਪਮਾ ਹੈ ਲੰਮਾ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ ।

ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਣਾ ਤੇ ਸ਼ਸਤਰ ਅਭਿਆਸ ।

ਅੰਸੂ ੪੬

(ਚੰਦੂ ਨੇ ਸਗਾਈ ਹਿਤ ਦੂਤ ਭੇਜੇ)

ਚੰਦੂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੈਜ਼ੇ ਕਾਰਨ ਸਮਾਏ ਹਨ ।

“ਮਰਯੋ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਲਵਪੁਰਿ ਮੈਂ ।

ਨਿਸ ਹੈਜ਼ਾ ਹੁਇ ਗਯੋ ਉਦਰ ਮੈਂ ।੮।”

ਚੰਦੂ ਅੰਦਰੇ ਅੰਦਰ ਡਰ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਵੱਲ ਆਪਣੇ ਲਾਗੀ ਭੇਜੇ । ਨਾਲੇ ਤਾਂ ਤਰਲਾ ਲਿਆ, ਕਿ ਮੇਰੀ ਕੰਨਿਆਂ ਵਿਆਹ ਲਵੋ, ਤੇ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਭੈ ਵੀ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੪੭

(ਦੂਤ ਵਾਪਸ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ 'ਤੇ ਸਸ਼ੋਭਤ ਸਨ । ਉਦਾਲੇ ਸੂਰਮੇਂ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਚੰਦੂ ਦੇ ਦੂਤਾਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਆ ਦਿਤੀ । ਪੜ੍ਹਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ‘ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਭੈ ਦੇਣਾ ਚਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਣਾ, ਕਿ ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਥੋੜੇ ਹੀ ਦਿਨ ਹਨ । ਉਸ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ । ਰਿਸ਼ਤਾ ਲੈਣ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ।’

ਦੂਤਾਂ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸੀ ।

ਅਸੂ ੪੮

(ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਸ ਚੁਗਲੀ)

ਚੰਦੂ ਨੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੈਜ਼ੇ ਨਾਲ ਸਮਾਏ ਹਨ । ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਬੜਾ ਅਫਸੋਸ ਕੀਤਾ ।

ਫਿਰ ਚੰਦੂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਉਹ ਫੌਜ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਕਿਤੇ ਐਸਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਕੋਈ ਗੜਬੜ ਕਰ ਦੇਣ ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਕਿੰਚ ਬੇਗ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੪੯

(ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਸੱਦਾ)

ਕਿੰਚ ਬੇਗ ਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਪਹੁੰਚੇ । ਭੇਟਾ ਧਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ

ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਤੇ ਸਾਰੇ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ।

ਅੰਸੂ ੫੦

(ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ)

ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ । ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਵੀ ਏਹਾ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਚੱਲਾਂਗੇ ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਮੇਰਾ ਜਲੋਧਰ ਦਾ ਰੋਗ ਸਿੱਖ ਕੋਲੋਂ 'ਸੁਖਮਨੀ' ਸੁਣ ਕੇ ਹਟਿਆ ਸੀ । ਸੋ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹਾਂ ।

ਅੰਸੂ ੫੧

(ਦੋ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਡੇਰਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤੌਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਵੈਰਾਗ ਕੀਤਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਧੀਰਜ ਬੰਨ੍ਹਾਇਆ । ਪਹਿਲਾ ਪੜ੍ਹਾਂ ਦੋ ਕੋਹ 'ਤੇ ਜਾ ਕੀਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੫੨

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜੇ)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਤੇ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਮੌੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਪਏ । ਜਿੱਥੇ ਪੜ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ, ਓਥੇ ਸੰਗਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ । ਸਹਿਜ ਸਹਿਜ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਮਜਨੂੰ ਦੇ ਟਿੱਲੇ' 'ਤੇ ਜਾ ਉਤਰੇ । ਏਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ । (ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ) ਏਥੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਤੇ ਕਿੰਚਬੇਗ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦੇ ਕੇ ਤੋਰਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੫੩

(ਮਜਨੂੰ ਦੇ ਟਿੱਲੇ ਵਾਲੇ ਸਾਧ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਖਬਰ ਦਿਤੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਉਸਤਤ ਕੀਤੀ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਉਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤ ਦਰਜਨ ਹਿਤ ਆਈ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕੱਲੇ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਓਥੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸਾਧੂ 'ਮਜਨੂੰ ਦਾਸ' ਹਾਜ਼ਰ

ਹੋਇਆ। ਚਰਨ ਛੁਹ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਇਹ ਜੱਗ ਸੱਚ ਹੈ ਜਾਂ ਝੂਠ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਜੱਗ ਸੁਪਨੇ ਵਾਂਗ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਛ ਸੱਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਜਾਗਣ 'ਤੇ ਉਹ ਝੂਠ ਸਿੱਧ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ੫੪

(ਜਹਾਂਗੀਰ ਨਾਲ ਮੇਲ)

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੈਣ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸੰਗਤ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲਵੇ, ਫਿਰ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਾਦ ਮੰਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਦਾ ਇਕ ਥਾਲ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਆ ਤੇ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪਰਸੰਨ ਹੋਇਆ।

ਜੇਠਾ ਆਦਿ ਪੰਜ ਸਿੱਖ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਚੱਲੇ, ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਦੋ ਉਮਰਾਉ ਲੈਣ ਆਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਜੀ ਹੋਈ ਚੌਂਕੀ (ਗੱਦੀ) ਉਤੇ ਬਿਠਾਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪਰਖਣ ਹਿਤ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਿਚੋਂ ਉੱਤਮ ਕੌਣ ਹੈ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ

“ਕਰਨਹਾਰ ਕੋ ਸਿਮਰਹਿ ਜੋਇ।

ਸਭਿ ਤੇ ਦੀਰਘ ਜਾਨਹੁ ਸੋਇ।...੫੦।”

ਫਿਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਸਬਦ ਸੁਣਾਇਆ।

“ਅਵਲਿ ਅਲਹ ਨੂਹੁ ਉਪਾਇਆ

ਕੁਦਰਤਿ ਕੇ ਸਭ ਬੰਦੇ।...।”

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਭੇਟਾ ਧਰੀ। ਉਹ ਜੇਠੇ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਲਈ।

ਅੰਸੂ ੫੫

(ਜਹਾਂਗੀਰ ਨਾਲ ਸ਼ਕਾਰ—ਸ਼ੇਰ ਮਾਰਿਆ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਆ ਗਏ।

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਹਰ ਸਮੇਂ ਏਹਾ ਅਖਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸਾਂ ਚੰਦੂ ਤੋਂ ਪਿਤਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਹੈ।)

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਣ ਗਏ। ਇਕ ਬਲੀ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ। ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪੀ ਜੀਵ

ਨਿਕਲਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੁਛਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਇਹ ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਹੈ।' ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੁਛਣ 'ਤੇ ਉਸ ਜੀਵ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, 'ਮੈਂ ਕਬੀਲੇ ਵਿਚੋਂ ਅਕਬਰ ਦਾ ਭਾਈ ਲਗਦੀ ਸਾਂ। ਜਦ ਅਕਬਰ ਤੀਸਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੋਚਿਆ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਿੰਦੂ ਪੀਰ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਪੂਜਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬੜੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੀਤੀ। ਵਧੇਰੇ ਮਾਸ ਖਾਣ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਓਥੇ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਜੂਨ ਆਇਆ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਰਨ ਕਰਕੇ ਸੁਰਗ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।'

(ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਨਿੰਗਰ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮਿਥਿਹਾਸ ਬਣਾ ਧਰਿਆ ਹੈ। ਕੌਣ ਮੰਨੇਗਾ ?)

ਅੰਸੂ ੫੬

(ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਕੂਚ)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਜ਼ਨੂ ਦੇ ਟਿੱਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਆਗਰੇ ਲੈ ਗਿਆ।

ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਈ, ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਉੱਚਾ ਪਦ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੁਛਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾਉਂਦੇ, ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਣ ਗਏ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਬਿਰਛ ਥੱਲੇ ਡੇਰਾ ਲਾ ਬੈਠੇ ਤੇ ਕੁਛ ਦੂਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੂਸਰੇ ਬਿਰਛ ਥੱਲੇ।

ਅੰਸੂ ੫੭

(ਘਾਹੀ ਸਿੱਖ)

ਇਕ ਘਾਹੀ ਸਿੱਖ ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ ਜਹਾਂਗੀਰ ਪਾਸ ਆ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅੱਗੇ ਟਕਾ ਰਖ ਕੇ ਉਸਨੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, 'ਸੱਚੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ! ਜਨਮ ਮਰਨ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਕਰੋ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਕਾਮਨਾ ਨਹੀਂ।'

ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਅਸਲੀਅਤ ਸਮਝਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਜਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਸੱਚਾ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਅਹੁ ਦੂਸਰੇ ਬਿਰਛ ਥੱਲੇ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਾਂ।'

ਘਾਹੀ ਨੇ ਟਕਾ ਉਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਟਕਾ ਧਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਓਹਾ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ, ਜਮ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ।

ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿੱਖ ਲੜਕੀ ਹਿੰਦੂਆਂ ਘਰ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੋਹਰਿਆਂ

ਵੱਲੋਂ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦੀ। ਪਰ ਉਹ ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤੇ।

ਅੰਸੂ ਪ੮

(ਨਜ਼ਮੀ ਸ਼ਾਹ ਕੋਲ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਖਰਚ ਵਾਸਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪੰਜ ਸੌ ਰੋਜ਼ ਭੇਜਦਾ ਸੀ।

ਚੰਦੂ ਨੇ ਨਜ਼ਮੀ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸੌ ਦਿਤਾ ਤੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਹੋਰ ਦੇਣ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕੀਤਾ। ਚੰਦੂ ਦਾ ਸਿਖਾਇਆ ਨਜ਼ਮੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਬੁਰਾ ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, “ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ 'ਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਸਾੜ੍ਹਸਤੀ¹ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਿੱਟਾ ਮੌਤ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਜ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਇਲਾਜ ਹੈ, ਕਿ ਸੋਢੀ ਖੱਤਰੀ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਤਪ ਕਰੇ, ਤਾਂ ਸਾੜ੍ਹਸਤੀ ਟਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।”

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹੁਤ ਡਰ ਗਿਆ। ਚੰਦੂ ਦੇ ਸਿਖਾਏ ਇਕ ਉਮਰਾਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਅਜੇਹਾ ਮਹਾਪੁਰਸ਼ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਹੈ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਐਸਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਚੰਦੂ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਗਵਾਲੀਅਰ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਤਪ ਕਰਨ, ਤਾਂ ਸਾੜ੍ਹਸਤੀ ਟਲ ਜਾਇਗੀ।

ਅੰਸੂ ਪ੯

(ਗਵਾਲੀਅਰ ਪੁੱਜਣਾ)

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ‘ਸਾੜ੍ਹਸਤੀ ਤੁਹਾਡੇ ਸਿਰ ਨਹੀਂ ਆਈ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸਿਰ ਆਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਗਵਾਲੀਅਰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹਾਂ।’ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਲੇ ਦੇ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਲਿਖ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਤਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਡੇਰਾ ਦਿੱਲੀ ਹੀ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੰਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਗਵਾਲੀਅਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ।

ਓਥੇ ਅੱਗੇ ਕਈ ਰਾਜੇ ਕੈਦ ਸਨ। ਕਿਲੇਦਾਰ ਹਰਿਦਾਸ ਸੀ। ਹਰਿਦਾਸ ਨੇ

1 ਗ੍ਰਿਹ ਨਛੱਤਰਾਂ ਦਾ ਅਜੇਹਾ ਮੇਲ, ਜੋ ਸਾਢੇ ਸੱਤ ਵਰ੍ਹੇ, ਜਾਂ ਮਹੀਨੇ, ਜਾਂ ਦਿਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਚੰਗਾ ਅਸਥਾਨ ਦਿਤਾ। ਸੁਣ ਕੇ ਸਭ ਰਾਜੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਏ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸੋਂ ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਖਰਚ ਵਾਸਤੇ ਮਿਲਦਾ, ਉਹ ਸਭ ਕੈਦੀਆਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਵਾਸਤੇ ਖਰਚ ਦੇਂਦੇ। ਨਾਲ ਦੇ ਸਿੱਖ ਇਕ ਠਠਿਆਰ ਦੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਜੋ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲਿਆਉਂਦੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਦਾ ਭੋਜਨ ਕਰਦੇ।

ਅੰਸੂ ੬੦

(ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ)

ਚੰਦੂ ਨੇ ਗਵਾਲੀਅਰ ਦੇ ਕਿਲੇਦਾਰ ਹਰਿਦਾਸ ਨੂੰ ਖਤ ਲਿਖਿਆ, ਤੇ ਨਾਲ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰਿਸ਼ਵਤ ਵਜੋਂ ਭੇਜਿਆ। ਲਿਖਿਆ, ਕਿ ਇਹ ਜ਼ਹਿਰ ਵਾਲੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਨਾ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਮਰ ਜਾਣਗੇ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਪਿੰਡ ਦੁਆ ਦੇਵਾਂਗਾ।

ਹਰਿਦਾਸ ਨੇ ਉਹ ਖਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾ ਦਿਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾੜ ਦਿਤਾ।

“ਸਭਿ ਪਵਿ ਕਰਿ ਸਤਿਗੁਰਨਿ ਸੁਨਾਯੋ।

ਪੁਨ ਪਾਵਕ ਮੈਂ ਸੋ ਖਤ ਪਾਯੋ।...੧੨।”

ਹਰਿਦਾਸ ਨੇ ਚੰਦੂ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿਤਾ।

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦੇ ਭੇਜੇ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਗਵਾਲੀਅਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਸਾਰੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕੁਛ ਭੈ ਵਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ੬੧

(ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਡਰਾਇਆ)

ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਦੱਸੇ, ਕਿ ਮਾਤਾ ਜੀ ਕਿਵੇਂ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਅਸੀਂ ਛੇਤੀ ਆਵਾਂਗੇ।

ਚੰਦੂ ਆਦਿ ਉਜਰਾਉ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਵਾਪਸ ਦਿੱਲੀ ਲੈ ਗਏ।

ਪਿਰਾਣੇ ਤੇ ਜੇਠੇ ਨੇ ਰਾਤ ਸ਼ੇਰ ਬਣ ਕੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਡਰਾਇਆ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਛੁੱਡ ਗਏ।

ਚੰਦੂ ਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਕਿਹਾ, ਐਵੇਂ ਭੂਤਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਸੀ, ਆਪ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ।

ਅੰਸੂ ੬੨

(ਜੇਠੇ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ)

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬੜੀ ਤਕੜਾਈ ਕਰਕੇ ਸੁੱਤਾ। ਅਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਫੇਰ ਆ ਪਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਆ ਕੇ ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੂੰ ਹਟਾਇਆ। ਸ਼ੇਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਰਾਤ ਅੱਖੇ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਏਂ, ਤੇ ਦਿਨੇ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਏਂ ?

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹਕੀਮ ਬੁਲਾ ਲਏ। ਜੇਠਾ ਵੀ ਹਕੀਮ ਬਣ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਬਾਕੀ ਹਕੀਮਾਂ ਨੂੰ ਮਰਜ਼ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਚੱਲਿਆ।

ਜੇਠੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਛ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਹਾਂ। ਦੋਵੇਂ ਇਕੱਲੇ ਰਹਿ ਗਏ, ਤਾਂ ਜੇਠੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰਾਤ ਸ਼ੇਰ ਡਰਾਉ ਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾ ਬਚਾਉਂਦੇ, ਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖਾ ਜਾਂਦੇ। ਤੁਸਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਚਾਲੀ ਦਿਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਸਮਾਂ ਬੀਤਣ 'ਤੇ ਵੀ ਤੁਸਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਤੁਸਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅੱਜ ਹੀ ਨਾ ਬੁਲਾਇਆ, ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖਾ ਜਾਣਗੇ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੇਠੇ ਨੂੰ ਧਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਆ, ਪਰ ਜੇਠੇ ਨੇ ਲਿਆ ਨਾ।

ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਨਜ਼ਰਾਨਾ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਆਦਮੀ ਭੇਜ ਦਿਤਾ।

ਜੇਠਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਜਮਨਾ ਤੋਂ ਗੰਗਾ ਸਾਗਰ ਭਰ ਲਿਆਉ। ਜੇਠਾ ਲੈ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਫਿਰ ਓਥੇ ਹੀ ਪਲਟ ਆਓ। ਜੇਠਾ ਪਲਟ ਆਇਆ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਿਵੇਂ ਦਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਨਾਲ ਘਟਿਆ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਪਲਟਣ ਨਾਲ ਵਧਿਆ ਨਹੀਂ। ਕੀ ਗੁਰੂ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ? ਤੁਸਾਂ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਉਂ ਵਿਖਾਈ। ਜੇਠੇ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ, ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਵਾਸਤੇ, ਤੇ ਖਾਸ ਕਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਐਸਾ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ੬੩

(ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਲੈਣ ਆਇਆ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਕਿ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਘਾਹ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਉਹ ਡੇਰਾ ਆਗਰੇ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲੈ ਆਏ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਆਦਮੀ ਆਇਆ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗਵਾਲੀਅਰ ਤੋਂ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਬਾਬਰ ਦਾ ਮਿਲਾਪ, ਫਿਰ ਹਮਾਯੂੰ ਤੇ ਗੁਰੂ

ਅੰਗਦ ਜੀ ਦਾ ਮੇਲ, ਤੇ ਫਿਰ ਅਕਬਰ ਦੇ ਚਤੁਰਤਾ ਦੀ ਸਾਖੀ, ਤੇ ਪਰਗਟੇ ਦੇ ਪਟੇ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿਤਾ। ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦਿਤਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦਾ ਆਉਣਾ. ਸੁਣ ਕੇ ਕੈਦੀ ਰਾਜੇ ਆਣ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਸਾਡੀ ਬੰਦ ਖ਼ਲਾਸ ਕਰਾਓ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਾਮੀ ਭਰ ਦਿਤੀ।

ਅੰਸੂ ੬੪

(ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਕੋਲ)

ਇਕ ਬਿਰਧ ਪੀਰ (ਮੀਆਂ ਮੀਰ) ਦਿੱਲੀ ਆਇਆ ਸੁਣਿਆ, ਤਾਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਉਸ ਪਾਸ ਗਿਆ। ਪੀਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਚੰਦੂ ਨੇ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। (ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ ਤਾਂ ਇਕ ਪੀਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।)

ਅੰਸੂ ੬੫

(ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਹਨਾਂ ਕੈਦੀ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ, ਅਸੀਂ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗੇ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਵਾਪਸ ਜਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਰਾਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਉਤੇ ਮੋਹਰਬਾਨ ਹਨ, ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਗੜਬੜ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ।

ਅੰਸੂ ੬੬

(ਬੰਦੀ ਛੜ ਦਿੱਲੀ ਆਏ)

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਭੇਜ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਜਿੰਨੇ ਰਾਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਸਕਣ, ਆ ਜਾਣ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁਚਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਹ ਪੱਲਿਆਂ (ਕਲੀਆਂ) ਵਾਲਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਿਆਂ। ਪੰਜਾਹ ਰਾਜਿਆਂ ਨੇ ਇਕ ਇਕ ਪੱਲਾ ਪਕੜ ਲਿਆ। ਦੋ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ। ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਜਾਮੇ ਦੇ ਦੋ ਬੰਦ (ਲੱਕ ਉਦਾਲੇ ਬੱਧੇ ਪਟਕੇ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੱਲੇ) ਪਕੜ ਕੇ ਉਹ ਵੀ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਰਿਦਾਸ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਤੂੰ ਰਾਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਦਿੱਲੀ ਆ। ਅਸੀਂ ਚਲਦੇ ਹਾਂ।

ਚੌਥੀ ਰਾਸ ਸਮਾਪਤ

ਪੰਜਵੀਂ ਰਾਸ

ਅੰਸੂ ੧

(ਮੰਗਲ)

ਪਹਿਲਾ ਦੋਹਾ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੂਸਰਾ ਛੰਦ ਸੁਰਸਤੀ ਦੇਵੀ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ। (ਕਵੀ ਜੀ ਪੂਰੇ ਦੇਵੀ ਭਗਤ ਹਨ।) ਅੱਗੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ, ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਨਾਮ ਰਸੀਏ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਣਾਮ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ 'ਮਜ਼ਨੂੰ ਦੇ ਟਿੱਲੇ' ਆ ਟਿਕੇ। ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਾ ਖ਼ਬਰ ਦਿੱਤੀ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਿਲਨ ਗਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਚੰਦਨ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਤੇ ਬਿਠਾਏ।

ਅੰਸੂ ੨

(ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਚੰਦੂ ਤੋਂ ਮਾਲਾ ਮੰਗੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕਪੂਰੀ ਸਿਮਰਨਾ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਮੰਗ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਇਕ ਮਣਕਾ ਬਖਸ਼ ਦਿਹੋ, ਮੈਂ ਤਸਬੀ ਦਾ ਅਮਾਮ¹ ਬਣਾਵਾਂਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀਆ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੀ ਮਾਲਾ ਚੰਦੂ ਦੇ ਘਰ ਹੈ, ਆਪ ਮੰਗਵਾ ਲਵੋ।

ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਚੰਦੂ ਘਰ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਾਲਾ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮਣਕੇ ਚੂਹੇ ਟੁੱਕ ਗਏ ਹਨ। ਚੰਦੂ ਉਸਦੇ ਨਾਲਦਾ ਮਣਕਾ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਭਾਲ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਮਿਲਿਆ ਨਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਡੀਕ ਕੇ ਫਿਰ ਸਖਤ ਹੁਕਮ ਭੇਜਿਆ।

---

1 (ਤਸਬੀ ਦਾ ਅਮਾਮ, ਮੇਰੂ ਮਣਕਾ, ਜਿਸ ਵਿਚਦੀ ਚੌਵੇਂ ਧਾਗੇ ਲੰਘਦੇ ਹਨ। ਤਸਬੀ ਵਾਲੇ ਉਸ ਮਣਕੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਉਲੰਘਦੇ। ਉਸ 'ਤੇ ਆ ਕੇ ਫਿਰ ਉਲਟੇ ਪਾਸੇ ਤਸਬੀ ਫੇਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।)

ਅੰਸੂ ੩

(ਚੰਦੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ) ਚੰਦੂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਰਾ ਦੋਸ਼ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਮੜ੍ਹਿਆ, ਤੇ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਬਿਧੀਏ ਤੇ ਜੇਠੇ ਨੇ ਚੰਦੂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਆਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,

“ਜੇ ਅਪਰਾਧੀ ਬਡੋ ਹਮਾਰਾ।

ਦੇ ਕਰ ਅਪਨੇ ਦੋਸ਼ ਉਤਾਰਾ।੩੬।”

(ਕੀ ਏਨੇ ਨਾਲ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੋਸ਼ ਤੋਂ ਬਰੀ ਹੋ ਗਿਆ? ਕਵੀ ਜੀ ਤਾਂ ਐਸਾ ਹੀ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ‘ਤੁਜ਼ਕਿ ਜਹਾਂਗੀਰੀ’ ਵਿਚ ਜਹਾਂਗੀਰ ਆਪ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਉਸਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਮੰਨੇਗਾ?)

ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਲੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਜੇਠ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਦੀ ਲਿਆਓ। ਤੇ ਹਰ ਸਿੱਖ ਇਸਨੂੰ ਪੰਜ ਜੁੱਤੀਆਂ ਮਾਰੇ।

ਸਾਰੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਗਈ। ਸਿੱਖ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਡੇਰੇ ਲੈ ਕੇ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੪

(ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜੀ)

ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਨੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਵੈਰ ਲੈ ਲਿਆ। ਜੇ ਵੈਰ ਨਾ ਲੈ ਸਕਦੇ, ਤਾਂ (ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ),

“ਲਿਯੋ ਨ ਗਯੋ ਬੈਰ ਪਿਤ ਕੇਰਾ।

ਕਯੋਂ ਸੁਤ ਜਨਮਯੋ ਮੰਦ ਬਡੇਰਾ?...੩।”

(ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਤ ਕੌੜੇ ਹਨ। ਇਜੇਹੇ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਣੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੀਦੇ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੁਲਾਏ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਵੀ ਆ ਗਏ।

ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਇਕ ਕਿੱਲੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਕੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਖਾਣ ਪੀਣ ਵਾਸਤੇ ਦਿਤਾ। ਹਰ ਸਿੱਖ ਜੁੱਤੀਆਂ ਮਾਰਦਾ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਾਰੀ ਖ਼ਬਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜ ਦਿਤੀ।

ਅੰਸੂ ੫

(ਮਜਨੂ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੇ ਚੰਦੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਤਾ। ਕਿਹਾ ਜਿਸਨੇ ਪਾਪ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਭਰੇਗਾ।

ਫਿਰ ਰਾਜੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਰਹਿਣਾ ਮੰਨਿਆਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਵਿਦਿਆ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ

“ਸਤਿਗੁਰ ਥਿਰੇ ਆਪਨੇ ਡੇਰੇ।

ਸੁੱਖਾ ਪਾਨ ਕੀਨਿ ਤਿਸ ਬੇਰੇ।੩੫”

(ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁੱਖੇ ਨਾਲ ਕਿੰਨਾ ਮੋਹ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਆਪਣਾ ਵੇਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਛਕਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਅਪਰਾਧ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁੱਖੇ ਦੇ ਆਦੀ ਦੱਸਣਾ।)

ਪਿਰਾਣੇ ਦੇ ਪਛਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੇਲਾਂ ਮਜਨੂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ। “ਲੇਲਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਲੜਕੀ ਸੀ। ਮਜਨੂ ਉਸ ਤੇ ਮੋਹਤ ਸੀ। ਇਕ ਉਠਣੀ ਅਸਵਾਰ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇਂਦਾ ਮਜਨੂ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਏਥੇ ਆ ਪੁੱਜਾ। ਲੇਲਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਤੂੰ ਏਥੇ ਹੀ ਖਲੋ, ਮੈਂ ਆ ਕੇ ਮਿਲਦੀ ਹਾਂ। ਲੇਲਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਮਜਨੂ ਕਈ ਸਾਲ ਏਥੇ ਖਲਾ ਲੱਕੜ ਵਾਂਗ ਸੁੱਕ ਗਿਆ। ਇਕ ਲੱਕੜਹਾਰੇ ਨੇ ਆ ਕੇ ਕੁਹਾੜਾ ਮਾਰਿਆ, ਤਾਂ ਮਜਨੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਲੇਲਾਂ ! ਤੂੰ ਆ ਗਈ ?’ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਲੇਲਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਲੇਲਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਫਿਰ ਉਸਦੀ ਰੱਬ ਵੱਲ ਲਗਨ ਲੱਗ ਗਈ।”

(ਅਸਲੀ ਮਜਨੂ ਅਰਬ ਦੇਸ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਨਾਮ ‘ਕੈਸ’ ਸੀ। ਪਰ ਲੇਲਾਂ ਪਿਛੇ ਸੋਦਾਈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਲੋਕ ਮਜਨੂ ਆਖਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਮਜਨੂ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪਾਗਲ।)

ਅੰਸੂ ੬

(ਬੇਗਮਾਂ)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਗਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਤਕਾਰ ਸਹਿਤ ਚੌਕੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੁਣ ਸਾਡਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਣਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਨਾਲ ਚਲਾਂਗੇ। ਅੱਗੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਜਾਣ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਹੈ।

ਨਜ਼ਮੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਵੀਰਵਾਰ ਤਰੋਦਸੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਤੁਰੋ।

ਹਰਿਦਾਸ ਚਰਨੀ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਵਾਪਸ ਗਵਾਲੀਅਰ ਜਾਓ, ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ।

ਜੇਠੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਚੰਦ ਦੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਸਜਾ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਸਜਾ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ, ਪਰ ਇਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਾਰਾਂਗੇ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬੇਗਮਾਂ ਨੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀਆਂ ਹਾਂ। ਦੱਸੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪਤਨੀ ਵੀ ਹੈ? ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਫਿਰ ਬੇਗਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,

“ਕਰਹੁ ਪੀਰ ਕੋ ਪਰਖਨਿ ਅਬੈ।

ਕਾਮ ਬਸੀ ਹੁਇ, ਕੈ ਨਹਿੰ ਕਬੈ।...੪੪।”

(ਐਸਾ ਸੋਚਣਾ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬੇਗਮਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਖਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, ਕੁਛ ਜਚਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਤਿਹਾਸ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਸੋਭਲਕੇ ਚੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।)

ਅੰਸੂ ੭

(ਬੇਗਮਾਂ)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬੇਗਮਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਈਆਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਕਿ ਪਤੀ ਬ੍ਰਤ ਰਹਿਣਾ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਉਤਮ ਧਰਮ ਹੈ।

ਇਕ ਬੇਗਮ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ,

“ਕਹੋ ਪੀਰ ਜੀ! ਸਾਥ ਨ ਦਾਰਾ।

ਤਰਨ ਬੈਸ^੨ ਕਿਮ ਹੋਤਿ ਗੁਜਾਰਾ? ੧੬।”

(ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਦੀ ਲਿਖਤ ਪੜ੍ਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲ ਵੀ ਗਵਾਲੀਅਰ ਨਾਲ ਸਨ। ਪਰ ਕਵੀ ਜੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਮਹਿਲ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਐਸਾ ਉਸਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਦੀ ਸਤਾਨ ਦੀਆਂ ਜਨਮ ਤਾਹੀਖਾਂ ਤੋਂ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਸਦਾ ਉਤਰ ‘ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਗੁਰੂ’ ਨਾਮੇ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਦੇ ਆਏ ਹਾਂ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਸ ਥੋੜੇ ਜੇਹੇ ਸੁਖ ਬਦਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਗੁਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

(ਅੱਗੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਕੁਛ ਵਾਸ਼ਨਾ ਭੜਕਾਊ ਵਾਰਤਾ ਕਹੀ ਹੈ, ਜੋ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ।)

ਬੇਗਮਾਂ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸਿਆ,

ਕਿ ਪੀਰ ਕਾਮਿਲ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੮

(ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ)

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਪੁੱਜੇ । ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ ਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਗੁਮਟਾਲੇ ਕੋਲ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਗਏ, ਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ । ਤੇ ਫਿਰ ਜਾ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸਵੇਰੇ ਆ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਲਵੇ ।

ਅੰਸੂ ੯

(ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬਿਰਾਜਣਾ)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਇਆ, ਤੇ ਭੇਟਾ ਧਰੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦਿਤਾ । ਜਿੰਨੇ ਉਮਰਾਉ ਨਾਲ ਆਏ, ਸਭ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਮਿਲੇ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਬੇਗਮਾਂ ਵੀ ਆਈਆਂ । ਉਹਨਾਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਤੇ ਫਿਰ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਨੂੰ ਮਿਲੀਆਂ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਬੇਗਮਾਂ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਸਤਰ ਦਿਤੇ ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਤੇ ਕਿੰਚ ਬੇਗ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਲਾਹੌਰ ਆਉਣ । ਆਪ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੧੦

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਗਏ)

ਚੰਦੂ ਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਸੰਗਲੀ ਪਾ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੋਂ ਕੌਡੀਆਂ ਮੰਗ-ਵਾਈਆਂ । ਥਾਂ ਥਾਂ ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਜੁੱਤੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ।

ਦੋ-ਚਾਰ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਰਹਿ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਨ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ ।

ਇਕ ਰਾਤ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰ 'ਮੁਜ਼ੰਗ' ਵਿਚ ਜਾ

ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਗਏ । ਫਿਰ ਬਾਉਲੀ, ਤੇ ਅਗਾਂ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦੀ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ । ਜੇਠੇ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ ।

(ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਹੋਇਆ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ।)

“ਕਰਿ ਸਸਕਾਰ ਭਲੀ ਬਿਧ ਨਾਲੇ ॥੪੧॥”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਓਥੇ ਮੰਜੀ ਸਥਾਪਨ ਕਰਕੇ (ਯਾਦਗਾਰ ਬਣਾ ਕੇ) ਓਥੋਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭਾਈ ਲੰਗਾਹ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ ।

ਅੰਸੂ ੧੧

(ਚੰਦੂ ਦੀ ਮੌਤ)

ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਚੰਦੂ ਨੂੰ ਫੇਰਿਆ, ਤੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੋਂ ਕੌਡੀਆਂ ਮੰਗ-ਵਾਈਆਂ । ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਜੁੱਤੀਆਂ ਮਾਰਦੇ ਤੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਘੱਟਾ ਪਾਉਂਦੇ । ਜੇਠਾ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ, ਕਿ ਜੁੱਤੀ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਨਾ ਮਾਰੋ, ਇਹ ਮਰ ਨਾ ਜਾਏ ।

ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਜਦ ਉਸ ਭਠਿਆਰੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਪੁੱਜੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਤੇ ਰੇਤ ਪਾਈ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਤਪਦਾ ਕੜਛਾ ਚੰਦੂ ਦੇ ਪੇਟ 'ਤੇ ਮਾਰਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਆਂਦਰਾਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਈਆਂ । ਇਸ ਤਰਾਂ ਚੰਦੂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਈ ।

ਅੰਸੂ ੧੨

(ਕਸ਼ਮੀਰ ਵੱਲ ਰਵਾਨਗੀ)

ਚੰਦੂ ਦੀ ਲੋਥ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਰੁਹੜ ਦਿੱਤੀ ।

(ਏਥੇ ਫਿਰ ਲੇਖਕ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ।) ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ,

“ਤੁਮ ਨੇ ਕੁਛ ਗੁਰੂ ਦਰੋਹ ਨ ਧਰਯੋ ।

ਕਹੇ ਦੁਸ਼ਟ ਕੇ ਜੋ ਕੁਛ ਕਰਯੋ ॥੧੬॥”

(ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ 'ਤੁਜ਼ਕਿ ਜਹਾਂਗੀਰੀ' ਦੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ । ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ।)

ਮੇਹਰਵਾਨ ਨੇ ਚੰਦੂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਪਾਸ ਜਾ ਫਰਯਾਦ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਉਹ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੁਆਏ ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਆਪ ਕਸ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ, ਤੇ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਛੱਡ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੧੩

(ਮੇਹਰਬਾਨ ਨੂੰ ਮੇਲ ਹਿਤ ਸਮਝਾਉਣਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਨਾਲ ਮੇਹਰਬਾਨ ਪਾਸ ਪੈੜੇ ਤੇ ਪਿਰਾਣੇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਬਖ਼ੇਰਾ ਸਮਝਾਇਆ, ਪਰ ਮੇਹਰਬਾਨ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਉਹਨੇ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਕੇ ਪੈੜੇ ਤੇ ਪਿਰਾਣੇ ਨੂੰ ਓਥੋਂ ਕਢ ਦਿਤਾ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਗਏ। ਮੇਹਰਬਾਨ ਜਾਂ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਸੇਵਕ ਸਤਕਾਰ ਵਜੋਂ ਉਠਿਆ ਨਹੀਂ।

ਅੰਸੂ ੧੪

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੇਹਰਬਾਨ ਪਾਸ)

ਮੇਹਰਬਾਨ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸਦੇ ਆਦਰ ਵਜੋਂ ਥੱਲੇ ਫਰਸ਼ ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਨਾਉਣ ਦਾ ਬੜਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਮੇਹਰਬਾਨ ਅੱਗੋਂ ਕਠੋਰ ਬਚਨ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਰਾਪ ਦੇ ਕੇ ਓਥੋਂ ਉਠ ਆਏ। ਸਰਾਪ ਸੀ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪਾਹੁਲ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਸੰਗ ਮਿਲੋਗੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਰੁਲਦੇ ਰਹੋਗੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ। ਪਿੱਛੋਂ ਮੇਹਰਬਾਨ ਡੀਂਗਾਂ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਅੰਸੂ ੧੫

(ਕਾਬਲ ਦੇ ਸਿੱਖ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਘੋੜਾ ਖੋਹਿਆ)

ਸੱਤਾ ਬਲਵੰਡ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਰਬਾਬੀ ਬਾਬਕ ਆ ਗਿਆ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਗੁਜ਼ਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠਾ।

ਕਾਬਲ ਦੇ ਸਿੱਖ 'ਸੁਜਾਨ' ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਲੱਖ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਘੋੜਾ ਖਰੀਦਿਆ। ਕਾਬਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਉਹ ਘੋੜਾ ਲੈ ਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਬੋੜੀ ਦੂਰ ਉਹ ਘੋੜਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਖੋਹ ਲਿਆ। ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਫਰਜ਼ਾਦੀ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਡਾ ਘੋੜਾ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਅੰਸੂ ੧੬

ਕੂਛ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਘੋੜਾ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਘੋੜਾ ਰੁਸਤਮ ਖਾਂ

ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਅਗਾਂਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਵੇਚ ਦਿਤਾ।
ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਲਿਖ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਆਈ ਭੇਟਾ ਵਿਚੋਂ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਦਿਆਂਗੇ।

ਅੰਸੂ ੧੭

(ਕਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਝਗੜਾ)

ਕਾਜ਼ੀ ਰੁਪੈ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਆਇਆ। ਅੰਤ ਉਹਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ
ਕੇ ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਇਕ ਬਿਰ ਕਹਿ ਕਰ ਹਜ਼ਰਤ ਨਾਲ।

ਲੈਹੋਂ ਬਨਿ ਦਮਾਦ ਤਿਸ ਕਾਲ।...੪੩।

ਸੁਨਿ ਬ੍ਰਿਧ ਭਾਖਯੋ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ।

‘ਤੁਮਰੇ ਗੁਰ ਦਮਾਦ ਬਨਿ ਜਾਇ’।...੪੪।”

ਕਾਜ਼ੀ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੧੮

(ਕਾਜ਼ੀ ਤੇ ਕੌਲਾਂ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਬੇ ਬੁਢੇ ਦਾ ਵਾਕ ਸੁਣ ਕੇ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ। (ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ
ਪੁਰਾਣੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਸਰਾਪਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਪੂਰੇ ਕਰਨੇ ਪਏ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁੰਦਰ ਬਸਤਰ ਤੇ ਜੇਵਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਘਰ
ਕੌਲ ਦੀ ਗੁਜ਼ਰੇ। ਕਾਜ਼ੀ ਦੀ ਲੜਕੀ (ਕੌਲਾਂ) ਨੇ ਬਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ
ਨੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਘੋੜਾ ਖਲਾਰ ਲਿਆ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਕਾਜ਼ੀ ਆ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਚਾਬਕਾਂ ਨਾਲ ਮਾਰਿਆ। ਲੜਕੀ
ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਫੁਡਾਇਆ।

ਅੰਸੂ ੧੯

(ਕੌਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਂ)

ਕੌਲਾਂ ਨੇ ਦਾਸੀ ਹੱਥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਪੱਤਰ ਭੇਜਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਲਿਖਿਆ,

“ਜੋ ਜਹਾਜ਼ ਚੜ੍ਹ ਗਏ ਹਮਾਰੇ।

ਦੀਨ ਦੁਨੀ ਹਮ ਤਿਸ ਰਖਵਾਰੇ।੨੮।”

ਕੌਲਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ, ਕਿ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਲੈ ਲਵੋ, ਜਾਂ ਮੈਂ

ਮਰ ਜਾਵਾਂਗੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਤੈਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗੇ।

ਅੰਸੂ ੨੦

(ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ)

ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ। ਓਧਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਘਰ ਤੋਂ ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਹੀ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆ ਮਿਲੇ। ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਕੁਛ ਰੱਬੀ ਬਾਤਾਂ ਹੋਈਆਂ। ਫਿਰ ਪੀਰ ਨੇ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ।

ਪਿਛੋਂ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੇ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਹਿੰਦੂ ਪੀਰ ਦਾ ਏਨਾ ਸਤਕਾਰ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਏਥੋਂ ਤਕ, ਕਿ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਸਵਾਲ ਉਠਾਇਆ।

ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਪੀਰ ਤੇ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਹਨ।

ਅੰਸੂ ੨੧

(ਕੌਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ)

ਕੌਲਾਂ ਨੇ ਦਾਸੀ ਭੇਜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਪਤਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਕਿ ਕਦ ਚੱਲਣਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਡੇਰਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਦਿਤਾ। ਢਾਡੀਆਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਵਾਰਾਂ ਗਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣ।

ਅਧੀ ਰਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਘਰ ਕੌਲ ਜਾ ਪੁੱਜੇ।

ਅੰਸੂ ੨੨

(ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ)

ਕੌਲਾਂ ਬਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਰੱਸੇ ਰਾਹੀਂ ਉਤਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀ ਆ ਲੱਗੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਪਿਛੇ ਬਿਠਾ ਲਈ।

“ਗਹੀ ਬਾਂਹੁ ਗੁਰ ਬੇਲ ਚੜਾਈ।...ਪਾ”

ਅੱਗੇ ਜੇਠਾ ਆਦਿ ਪੰਜ ਸਿੱਖ ਖਲੇ ਸਨ, ਉਹ ਵੀ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਾਦੇ ਕੇ ਬਰਾੜ (ਬਰਾੜ) ਆ ਟਿਕੇ। ਲਾਗੇ ਇਕ ਛਪੜੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ‘ਗੁਰੂ ਸਰ’ ਰੱਖ ਦਿਤਾ। ਓਥੇ ਸਵੇਰੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ।

ਇਕ ਸਿੱਖ ਭੇਜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੌਲਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪਾਲਕੀ ਮੰਗਵਾ ਲਈ। ਫਿਰ ਸਭ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪਹੁੰਚੇ।

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਇਹ ਕਾਜ਼ੀ ਦੀ ਲੜਕੀ ਹੈ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਡੋਲਾ ਲਿਆਏ ਹਨ।

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਰੋਸ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ,

“ਕਹਤਿ ਭਏ, ਹਮਰੇ ਬਸਿ ਨਾਹੀਂ।

ਹੁਤੀ ਜਿ ਬਸਿ, ਤੋਂ ਕਹਤੇ ਕਾਹੀਂ।

ਬਲੀ ਪੁਰਖ ਨੇ ਇਮ ਕਰਿਵਾਯੋ।

ਕਿਯ ਬਿਚਾਰ, ਕੁਛ ਬਸਿ ਨ ਬਸਾਯੋ। ੪੦।”

ਭਾਵ, ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਕਾਰਨ—ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਜਵਾਈ ਬਣਨਗੇ—ਇਹ ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਕੌਲਾਂ ਨੂੰ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿਤਾ। ਉਸਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਓਥੇ ਕੌਲਾਂ ਵਾਸਤੇ ਘਰ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੨੩

(ਕਾਜ਼ੀ ਧਨ ਲੈਣ ਆਇਆ)

ਕਾਜ਼ੀ ਸਵੇਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਕਾਜ਼ੀ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਉਠ ਧਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਣ ਗਏ, ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਹੀ ਮਿਲ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਚਲੋ, ਧਨ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ।

ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੌਲਾਂ ਵੱਲ ਤੋਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਾਪ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤਿਆਰ ਕਰੇ।

ਸੇਵਕ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਕੌਲਾਂ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਪੁੱਚਾ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੨੪

(ਕਾਜ਼ੀ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਵਾਪਸ)

ਕਾਜ਼ੀ ਬੈਠਾ ਖਾਣਾ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਕੌਲਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਗਈ। ਕਾਜ਼ੀ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭੜਕ ਉਠਿਆ।

ਸਿੱਖ ਉਸਨੂੰ ਪਕੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲੈ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,

ਆਪਣੇ ਪੈਸੇ ਲੈ ਜਾਉ। ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਬਦਲਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰਾਹੀਂ ਲਵਾਂਗਾ, ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੀ ਇੱਜ਼ਤ ਰੋਲੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਬਾਬਾ ਬੁਢੇ ਦੇ ਬਚਨ ਮੁਤਾਬਕ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕਾਜ਼ੀ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

(ਇਤਿਹਾਸ ਖੋਜੀਆਂ ਦੇ ਮੱਤ ਅਨੁਸਾਰ ਕੌਲਾਂ ਇਕ ਹਿੰਦੂ ਲੜਕੀ ਸੀ, ਜੋ ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ 'ਗੁਲਾਮ' ਵਜੋਂ ਕੈਦ ਸੀ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਾਲਾ ਨਾਮ—ਕੌਲਾਂ—ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਬੂਤ ਹੈ। ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੌਲਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਕਢਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੌਲਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਹਿਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆਂ। ਕੌਲਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਪੀਰ ਵਜੋਂ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ।)

ਅੰਸੂ ੨੫

(ਕਾਜ਼ੀ ਸ਼ਾਹ ਕੌਲ ਫਰਿਆਦੀ)

ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਨੰਗੇ ਸਿਰ ਜਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਫਰਿਆਦ ਕੀਤੀ। ਕੌਲੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਸਦੀ ਕੰਠਿਆਂ ਜਵਾਨ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਰੋਜ਼ ਉਸਨੂੰ ਕੁੱਟਦਾ ਮਾਰਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਉਹ ਨੱਸ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਝਿੜਕ ਕੇ ਕੱਢ ਦਿਤਾ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਗਵਾਲੀਅਰ ਤੇ ਚੰਦੂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ, ਕਿ ਜਹਾਂਗੀਰ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਆਦਰ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਓਧਰ ਮਸੰਦ ਐਵੇਂ ਡਰੀ ਜਾਣ, ਕਿ ਬੱਸ ਹੁਣ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਈ ਲੋ। ਮਸੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਵੀ ਘਬਰਾ ਗਏ।

ਏਨੇ ਚਿਰ ਤਕ ਸਾਰੀ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚ ਗਈ, ਤੇ ਸਭ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੨੬

(ਦੂਸਰੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਨਿੱਤ ਕਰਦੇ ਕਰਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਹਰੀਚੰਦ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਵਿਆਹ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਆ ਗਈ, ਵਿਸਾਖੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਬਾਰੇ। ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਸਭ ਥਾਂਈਂ ਗੰਢਾਂ ਭੇਜ ਦਿਤੀਆਂ।

ਅੰਸੂ ੨੭

(ਜੇਵੇਂ)

ਖਡੂਰ, ਗੋਇੰਦਵਾਲ, ਮੌ, ਆਦਿ ਸਭ ਥਾਂਵਾਂ ਤੋਂ ਸੰਬੰਧੀ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾਲ ਆ ਗਏ।

ਬੜੇ ਸ਼ਾਹੀ ਠਾਠ ਨਾਲ ਜੰਵ ਗਈ। ਸੁੱਟ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਭੋਜਨ ਸਮੇਂ 'ਜੂਠ' ਵਿਚ ਧਨ ਪਾਇਆ।

“ਜੂਠ ਬਿਖੈ ਬਹੁ ਧਨ ਕੋ ਡਾਰੇ।...੪੨।”

(ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜੋ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਰਿਵਾਜ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਓਹਾ ਲਿਖ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਘਰ ਅਜੇਹੀ ਮਨਮਤ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।)

ਹਰੀਚੰਦ ਤੇ ਹਰਦੇਈ ਨੇ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ ਤੇ ਦਾਜ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੨੮

(ਨਾਨਕ ਮਤਾ)

ਦੂਸਰੇ ਮਹਿਲ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਆਏ। ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਚੁੱਪ ਮਲੂਮ ਕੀਤੇ। ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ। ਪਰ ਜੋਗੀ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪਿੱਪਲ ਸਾੜ ਦਿਤਾ। ਅਲਮਸਤ ਨੇ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ।

ਅੰਸੂ ੨੯

(ਡਰੋਲੀ--ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਤੇ ਰਾਮੋ)

ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਰਾਮੋ ਨੱਗਰ ਡਰੋਲੀ ਦੇ ਸਾਂਈਦਾਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਸਾਂਈਦਾਸ ਡਾਲੇ ਵਸਦਾ ਰਿਹਾ। ਦੋਵੇਂ ਜੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਸਨ।

ਉਹਨਾਂ (ਡਰੋਲੀ ਵਿਚ) ਆਪਣਾ ਨਵਾਂ ਘਰ ਬਣਾਇਆ। ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆ ਕੇ ਬਿਸਰਾਮ ਕਰਨਗੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਵਸੋਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਪਲੰਘ, ਬਿਸਤਰੇ, ਸਭ ਸਾਮਾਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਰਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।

ਅੰਸੂ ੩੦

(ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਡਰੋਲੀ ਪੁੱਜੇ)

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਆਪਣੀ ਦੋਹਾਂ ਨੌਹਾਂ ਸਮੇਤ ਡਰੋਲੀ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਨਾਲ ਕੁਛ ਸੇਵਕ ਤੇ ਦਾਸੀਆਂ ਵੀ ਸਨ। ਸਾਂਈਦਾਸ ਤੇ ਰਾਮੋ ਬਹੁਤ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ

ਨਵੇਂ ਘਰ ਵਿਚ ਉਤਾਰਾ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੩੧

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਗਏ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੌਜ ਸਣੇ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਆ ਗਏ। 'ਵੱਡੇ ਮੀਰ' ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਠਾਣ ਨੌਕਰੀ ਪੇਸ਼ਾ ਸਨ। ਉਹ ਸ਼ਸਤਰ ਪਹਿਨੀ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਏ।

ਅੰਸੂ ੩੨

(ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਜੁਆਨ ਪਠਾਣ (ਸੌਲਾਂ ਸਾਲਾ) ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ। ਇਸਮਾਈਲ ਖਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਇਹ ਮੇਰਾ ਭਾਣਜਾ ਹੈ। ਪਿੱਛਾ ਇਸਦਾ ਆਲਮਪੁਰਾ ਗਿਲਜ਼ੀਆ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਮਰ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਪਾਸ 'ਵੱਡੇ ਮੀਰ' ਹੀ ਪਲਿਆ ਹੈ। ਨਾਮ ਇਸਦਾ ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਨੂੰ ਨੌਕਰ ਰੱਖਣ ਦਾ ਬਚਨ ਦਿਤਾ, ਨਾਲੇ ਗਿਆਰਾਂ ਰੁਪਏ ਦਿਤੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੌਕਰੀ 'ਤੇ ਆ ਗਿਆ, ਤਨਖਾਹ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਰੋਜ਼।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੂਰਬ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਪਹੋਂਦੇ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪਿੰਡ ਠਹਿਰੇ। ਇਕ ਪਿੰਗਲਾ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ, ਜੋ ਨਿੱਤ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਨੇਤਰ ਠੀਕ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸਦਾ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰੋ।

ਅੰਸੂ ੩੩

(ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਪੁੱਜੇ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁਰਸਤੀ ਨਦੀ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਗਏ।

ਅੱਗੇ ਚਲ ਕੇ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦਿਤਾ।

ਚਲਦੇ ਚਲਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਅਲਮਸਤ ਨੇ ਚਰਨ ਪਰਸੇ।

ਅੰਸੂ ੩੪

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੁਤਰ ਕੀਤਾ)

ਜੋਗੀਆਂ ਨੇ ਪਿੱਪਲ ਸਾੜ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਨਾਮ ਕਹਿ ਕੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਛੱਟਾ ਮਾਰਿਆ, ਤਾਂ ਪਿੱਪਲ ਹਰਿਆ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਇਨੇਂ ਛੀਟਨਿ ਤੇ ਚਿਨ੍ਹਤਿ ਰਹੈ।

ਜਬ ਲੋ ਬਿਰ ਪ੍ਰਥਮੀ ਪਰ ਅਹੈ।੭।”

ਜੋਗੀ ਡਰਦੇ ਗੋਰਖ ਕੋਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਜਾ ਦੱਸੀ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੋਗੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਆ ਗਏ। ਭੰਗਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਹੋ। ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਆਰੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਨਾ ਅੜੋ।

ਜੋਗੀ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਤੇ ਉਤਰ ਆਏ। ਹਨੇਰੀ, ਝੱਖੜ ਤੇ ਪੱਥਰ ਬਰਸਾਉਣ ਲੱਗੇ।

ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਜੋਗੀਆਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਸੜਨ ਲੱਗੇ। ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਨੱਸ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੩੫

(ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਵਾਪਸ)

ਜੋਗੀ ਨਾਨਕ ਮਤੇ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਦਾਅਵਾ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਛੱਡ ਗਏ। ਉਥੋਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ‘ਅਲਮਸਤ’ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਗੰਗਾ ਤੇ ਆ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦਾਨ ਦਿਤਾ। ਗੰਗਾ ਤੋਂ ਤੁਰ ਕੇ ਜਮਨਾ ‘ਤੇ ਆ ਠਹਿਰੇ। ਜਮਨਾ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਥਾਨੇਸਰ ਪੁੱਜੇ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੁਣਾਇਆ।

ਅੰਸੂ ੩੬

(ਡਰੌਲੀ ਪੁੱਜੇ)

ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਆ ਸੁਨੇਹਾ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਂਈਦਾਸ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਸੰਗਤ ਕੋਹ ਭਰ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲੇ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਂਈਦਾਸ ਚਰਨਾਂ ‘ਤੇ ਡਿਗਾ। ਫਿਰ ਸਭ ਪਰਵਾਰ ਮਿਲਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਘਰ ਵਿਚ ਉਤਾਰਾ ਦਿਤਾ। ਸਭ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਬੰਧੀ ਸਮਝ ਕੇ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਸਮਝ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਅੰਸੂ ੩੭

(ਜਨਮ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ)

ਡਰੋਲੀ ਵਿਚ ਕੱਤਕ ਪੂਰਨਮਾਸੀ, ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਜਨਮੇਂ ।
ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ।

(ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਕੁਛ ਨਾ-ਭਾਉਂਦੇ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ।)

“ਕਿਤਕ ਲੋਕ ਇਮ ਕਰਤਿ ਉਚਾਰ ।

ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਕੋ ਇਹ ਅਵਤਾਰ ।

ਨਹਿੰ ਇਮ ਕਹਹੁ ਅਨੁਚਿਤਿ ਮਹਾਨ ।

ਹੋਇ ਨ ਗੁਨ, ਅਵਗੁਨ ਪਹਿਚਾਨ ।੨੮।”

(ਬਿਨਾਂ ਅਰਥ ਇਕ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਕੇ ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਨਾ, ਪਾਠਕ ਨੂੰ
ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਪਾਉਣਾ ਹੈ । ਅੱਗੇ, ਵੇਖੋ ਕੀ ਕਹਾਣੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ।)

ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਲੋਕ ਐਸਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਸੁਣੋ । ਇਕ ਵਾਰ ਛੇਵੇਂ
ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਗਏ, ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ
ਕਿੰਨੇ ਪੁੱਤਰ ਹਨ ? ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪੰਜ ਹਨ । ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪੰਜੇ ਆਪ
ਹੀ ਰੱਖਣੇ ਜੇ, ਕਿ ਕੋਈ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਦੇਣਾ ਜੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡਾ
ਹੁਕਮ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਬਾਬੇ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਤਾ । ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ
ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਛ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੈ,
ਹੁਣ ਇਹ ਵੀ ਲੈ ਲਵੋ ।

ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣੀ ਟੋਪੀ ਉਤਾਰ ਕੇ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਧਰ
ਦਿਤੀ । ਓਥੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਮ 'ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ' ਪੈ ਗਿਆ ।

“ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਕੋ ਬਾਬਾ ਨਾਮ ।

ਜਗ ਮਹਿੰ ਬਿਦਤਿ ਲਖਹਿੰ ਅਭਿਰਾਮ ।

ਅਪਰ ਨ ਬਾਬਾ ਕਿਸ ਕੋ ਕਹਯੋ ।

ਗੁਰਤਾ ਬਿਹੁ, ਸੁ ਗੁਰੂ ਪਦ ਲਹਯੋ ।੪੯।...

ਯਾਂ ਤੇ ਲਖੀਅਹਿ ਰਿਦੇ ਮਝਾਰ ।

ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਕੇ ਭੇ ਅਵਤਾਰ ।੫੦।”

(ਅੱਗੇ ਫਿਰ ਇਸ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ।)

“ਬੈਠੇ ਗਾਦੀ ਨੌ ਗੁਰ ਭਾਰੇ ।

ਸੋ ਕਿਸ ਕੇ ਕਹੀਯਹਿ ਅਵਤਾਰੇ ।

ਜੇ ਲਖੀਅਹਿ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ।

ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਅਵਤਾਰ ਸੁ ਲਿਤਾ ।੫੨।”

[ਕਵੀ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਕੇ, ਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਹੀ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਇਕ ਦੋਸ਼ ਹੈ।]

ਅੰਸੂ ੩੮

(ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਚੌਂਕੀ ਤੋਰੀ)

ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਪੁਰਬ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਡਰੋਲੀ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਸੰਗਤਾਂ ਓਥੇ ਹੀ ਜਾ ਕੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ।

ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਲਿਖੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਛੇਤੀ ਆ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ 'ਰਹਿਰਾਸ਼' ਪਿਛੋਂ ਪਰਕਰਮਾਂ ਵਿਚ 'ਸਬਦ ਚੌਂਕੀ' ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ।

ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਅਟਕ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਜਾ ਬੰਨੇ ਲਾਇਆ। ਏਧਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਲੰਘ ਉਤੇ ਬਿਰਾਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਮੋ ਪੱਖਾ ਝੁੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕੇਸਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਨੁੱਚੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਰਾਮੋ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਸਾਂਈਦਾਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਸਿੱਖ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਬੰਨੇ ਲਾ ਕੇ ਆਏ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਠ ਬੈਠੇ। ਉਹਨਾਂ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਸਾਂਈਦਾਸ, ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿੱਥੋਂ ਪਾਈ ਹੈ।' ਉਸਨੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚੋਂ।

ਅੰਸੂ ੩੯

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ)

ਡਰੋਲੀ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੁੱਜੇ। ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ।

ਅੰਸੂ ੪੦

(ਕੋਲਾਂ—ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ)

ਕੋਲਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸੇ, ਤਾਂ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਇਆ। ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਤੋਂ ਸੈਨਾ ਬੁਲਾ ਲਈ। ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਕਸਰਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ।

ਅੰਸੂ ੪੧

(ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਦਰਗਾਹ ਭੰਡਾਰੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਸਿੱਖ ਗੁਰਬਾਣੀ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਲੜ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਚਰਚਾ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਤਾਂ 'ਵਾਦ' ਹੈ। ਜੋ ਅਰਥ ਨਾ ਆਉਣ, ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਪੁਛ ਲੈਣੇ। ਦੂਸਰੀ ਚਰਚਾ 'ਹੇਤ' ਹੈ। ਜੋ ਅਰਥ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਠੀਕ ਹੋਣ, ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਮੰਨ ਲੈਣੇ, ਜਾਂ ਸਮਝਾ ਦੇਣੇ। ਤੀਸਰੀ ਚਰਚਾ 'ਜਲਪ' ਹੈ। ਆਪਣੀ ਕਹੀ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰਨਾ। ਚੌਥੀ ਚਰਚਾ 'ਵਿਤੰਡਾ' ਕਹੀਦੀ ਹੈ। ਦੂਸਰ ਦੇ ਮੱਤ ਨੂੰ ਖੰਡਨ ਕਰਦਿਆਂ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਆ ਜਾਣਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਗਰਲੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਜਮਾਲ ਨਾਮੇ ਇਕ ਸੇਵਕ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰੋ।

ਅੱਗੇ 'ਬ੍ਰਹਮ' ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਹੈ।

ਭਾਈ ਅਨੰਤਾ ਤੇ ਵਿਧਾਵਣ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਪਰਵਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਪਕਵਾਨ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਉੱਚੇ ਹਨ, ਓਸੇ ਤਰਾਂ ਸਾਰੇ ਪਕਵਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਉੱਤਮ ਹੈ।

ਭਾਈ ਨਿਵਲਾ ਤੇ ਨਿਹਾਲੂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਸਾਡੀ ਕਲਿਆਣ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਿਵੇਂ ਲੱਕੜੀ ਵਿਚ ਅਗਨ ਹੈ, ਤੇ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਘਿਉ। ਪਰ ਯਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਦੋਵੇਂ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਆਤਮ ਗਿਆਨ ਹੈ, ਪਰ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ੪੨

(ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਤੁਲਸਾ, ਦਰਗਾਹਾ, ਤਖਤੂ, ਤੀਰਥ ਆਦਿ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਉਤਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਕਿ ਵਕਤਾ [ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਉਪਦੇਸ਼ਕ] ਤੇ ਸਰਤਾਂ ਵਿਚ ਚੌਦਾਂ ਗੁਣ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

(ਸ਼ਾਸਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵਕਤਾ—ਉਪਦੇਸ਼ਕ ਦੇ ਚੌਦਾਂ ਗੁਣ ਮੰਨੇ ਹਨ :- ੧. ਵਾਗਮੀ = ਰਸੀਲੀ ਤੇ ਸੁਰੀਲੀ ਵਾਜ ਵਿਚ ਬੋਲ ਸਕਣਾ। ੨. ਵਯਾਸ = ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਅਨਸਾਰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰ ਸਕਣ ਵਾਲਾ। ੩. ਸਮਾਸ ਵਤ = ਲੋੜ ਅਨਸਾਰ

ਸੰਖੇਪ ਕਰ ਸਕਣਾ । ੮. ਪ੍ਰਿਯ ਕਥਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ=ਦਿਲ ਲੁਭਾਉਣ ਵਾਲੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸੰਗ ਕਹਿ ਸਕਣਾ । ੯. ਸਪਸ਼ਟ ਵਾਕ=ਸਾਫ਼ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਸਦੀ ਸਭ ਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਸਕੇ । ੧੦. ਸੰਦੇਹ ਛਿਦ=ਸੰਸਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਣਾ । ੧੧. ਅਸ਼ੇਖ ਸ਼ਾਸਤਰ ਕੁਸ਼ਲ=ਸਾਰੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦਾ ਜਾਨਣਹਾਰ । ੧੨. ਨੱਖਯਾਤ ਵਿਖੇਪ ਕ੍ਰਿਤ=ਕਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਹੋਰ ਮੱਤਾਂ ਦੇ ਆਸ਼ਯ ਨੂੰ ਸਮਝ ਸਕਣਾ । ੧੩. ਅਵਯੋਗੋ=ਸੋਹਣੀ ਤਰਾਂ ਸਿੱਧਾ ਬੈਠਣਾ, ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਵਾਂਗ ਬੈਠਣਾ । ੧੪. ਜਨ ਰੰਜਕੋ=ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨਾ । ੧੫. ਜਿਤ ਸਭੋ=ਸਭਾ ਨੂੰ ਜਿਤਣਾ । ੧੬. ਨ ਹੰਕ੍ਰਤੋ=ਹੰਕਾਰ ਰਹਿਤ ਹੋਣਾ । ੧੭. ਧਾਰਮਿਕੋ=ਧਾਰਮਿਕ ਖਿਆਲਾਂ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ, ਰਹਿਣੀ ਦਾ ਧਨੀ । ਜੋ ਕਹੇ, ਉਸ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ੧੮. ਸਤੱਖੀ=ਹਰ ਤਰਾਂ ਸਤੱਖ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ।
ਚੰਦਾਂ ਗੁਣ ਹੀ ਸਰੋਤ ਦੇ ਮੰਨੇ ਹਨ ।

੧. ਭਗਤੋ ਵਕਤਰੋ=ਸਰੋਤ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵਕਤੇ ਵਾਸਤੇ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਹੋਵੇ, ਸ਼ਰਧਾ ਹੋਵੇ । ੨. ਅਗਰਬਤਾ=ਨਿਰਹੰਕਾਰ ਹੋਵੇ । ੩. ਸ੍ਰੁਤਿ ਰੁਚਹਿ=ਸੁਣਨ ਵਿਚ ਰੁਚੀ ਹੋਵੇ । ੪. ਚੰਚਲ ਹੀਨ=ਹੁੰਜਤੀ ਨਾ ਹੋਵੇ । ੫. ਪਟਹਿ=ਗਲ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਚਤਰ ਹੋਵੇ । ੬. ਪ੍ਰਸੰਨ-ਅਦਖਸ਼=ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਚਤਰ ਹੋਵੇ । ੭. ਬਹੁ ਸਰੋਤੋ=ਬਹੁਤੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਜਾਣੂ ਹੋਵੇ, ਜਾਂ ਬਹੁਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਿਆ ਹੋਵੇ । ੮. ਅਨਾਲਸੋ=ਆਲ੍ਹਸੀ ਨਾ ਹੋਵੇ । ੯. ਨਿਦ੍ਰਾ ਜਿਤੀ ਸੁਤਹਿ=ਸੁਣਨ ਵੇਲੇ ਸਾਂ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਨਾ ਹੋਵੇ । ੧੦. ਦਾਤਾਤਿ=ਵੰਡ ਕੇ ਖਾਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਕਜੂਸ ਨਾ ਹੋਵੇ । ੧੧. ਪਕਤਿ=ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ । ੧੨. ਕਥੰਤਰਾ=ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗੀ ਹੋਵੇ । ੧੩. ਸੁਚੈਵ=ਪਵਿਤਰ ਰਹਿਣੀ ਬਹਿਣੀ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ । ੧੪. ਪਰਦੰਭੋਜਿਤਾ=ਪਖੰਡੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

(ਵਕਤਾ ਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਬਾਰੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦੋ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਹ ਅਰਥ ਦਿਤੇ ਹਨ । ਪਾਠਕ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਉਹ ਸਲੋਕ ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ।

ਵਕਤਾ :—

“ਵਾਗਮੀ, ਵਯਾਸ, ਸਮਾਸਵਤ, ਪ੍ਰਿਯ ਕਥਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ, ਸਪਸ਼ਟ ਵਾਕ,

ਸੰਦੇਹ ਛਿਦ, ਅਸ਼ੇਖ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਕੁਸ਼ਲ, ਨੱਖਯਾਤ ਵਿਖੇਪ ਕ੍ਰਿਤ ।

ਅਵਯੋਗੋ, ਜਨ ਰੰਜਕੋ, ਜਿਤ ਸਭੋ, ਨ ਹੰਕ੍ਰਤੋ, ਧਾਰਮਿਕੋ,

ਸਤੱਖੀ ਚ ਚਤਰਦਸ਼ ਗੁਣਾਂ ਉੱਤਮ ਵਕਤਾ ਪ੍ਰਣੀਤਯ : ।”

ਸਰੋਤਾ :—

“ਭਗਤੋ ਵਕਤਰੋ, ਅਗਰਬਤਾ, ਸ੍ਰੁਤਿ ਰੁਚਹਿ, ਚੰਚਲ ਹੀਨ, ਪਟਹਿ ।

ਪ੍ਰਸੰਨਾਦਖਯਸਚ, ਬਹੁ ਸ੍ਰੁਤ, ਅਨਾਲਸੋ, ਨਿਦ੍ਰਾ ਜਿਤੀ ਸੁਤਹਿ ।

ਦਾਤਾਤਿ, ਪਕਤਿ, ਕਥੰਤਰਾ, ਸੁਚੈਵ, ਪਰਦੰਭੋਜਿਤਾ, ਸਰਬਦਾ ।

ਏਤੇਯਸ਼ ਸੰਤ ਨਿਰਮਲ ਗੁਣਾ ਵੈਕੁੰਠੇ ਪ੍ਰਸਤਾ ਸਦਾ ।”

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਝੰਝੂ ਤੇ ਪੰਮੂ ਪੁਰੀ ਵੀ ਸ਼ਰਨ ਆਏ ।

ਧਿੰਗਣ ਤੇ ਮੱਦੂ—ਦੋਵੇਂ ਤਖਾਣ—ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਸੁਰਗ-
ਵਾਸ ਹੋ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਹੱਥੀਂ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ,
“ਇਹ ਨਲ ਨੀਲ ਹੁਤੇ ਅਵਤਾਰ।

ਕਰੀ ਬਿਨੈ ਇਨਹੂੰ ਇਕਬਾਰ ॥੫॥

ਹਮ ਕੋ ਭਗਤਿ ਦੇਇ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ।

ਹੋਵਹਿ ਲੀਨ ਅਨੰਦ ਮਹਾਨ ॥...੫੨॥

ਅਬ ਸਤਿਗੁਰ ਕੇ ਸਬਦ ਕਮਾਏ।

ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਭੇ, ਨਹੀਂ ਲਖਾਏ ॥...੫੩॥”

(ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਹੋ ਗਏ, ਪਰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਜਤਾਇਆ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਕਵੀ
ਜੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਲ ਤੇ ਨੀਲ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਮੰਨ ਲਿਆ। ਬ੍ਰਹਮਣੀ ਪ੍ਰਭਾਵ।)

ਅੰਸੂ ੪੩

(ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਬਨਵਾਲੀ ਤੇ ਪਰਸਰਾਮ ਦੋਵੇਂ ਵੈਦ ਸਨ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ
ਮੁਫਤ ਕਰਦੇ।

ਤੀਰਥਾ ਫੇਜ਼ ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ
ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸੇਵਾ ਕਰੋ, ਕੋਈ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨੀ ਵੀ ਮਿਲ ਪਵੇਗਾ।

ਭਾਵਾ ਧੀਰੋ ਉਜੈਨ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ
ਆਉਂਦਾ। ਉਸਨੇ ‘ਸੰਤ’ ਦੇ ਲੱਛਣ ਪੁਛੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਬਦ ਸੁਣਾਇਆ,

“ਮੰਤ੍ਰ ਰਾਮ ਰਾਮ ਨਾਮ ਧ੍ਰਮ ਸਰਬਤ੍ਰ ਪੂਰਨਹ ॥...॥”

(ਸਲੋਕ ਸਹਸ ਕ੍ਰਿਤੀ, ਮ. ੫, ਪੰਨਾ ੧੩੫੭)

ਅੱਗੇ ਇਸਦੇ ਅਰਥ ਹਨ।

ਬੁਰਹਾਨ ਪੁਰ ਦੇ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਭਗਤ, ਮਲਕ ਕਟਾਰੂ, ਪਿਰਥੀ ਮੱਲ, ਡੱਲੂ
ਭਗਤ, ਸ਼ਾਮਦਾਸ, ਸੁੰਦਰ ਆਦਿ ਸਿੱਖ ਮਿਲਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਮਿਲ ਕੇ
ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਕਲਿਆਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਪੁਛਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ
ਮਿਸਾਲ ਦਿਤੀ।

ਖੂਹ ਵਿਚ ਬਿੱਲੀ ਡਿਗ ਕੇ ਮਰ ਗਈ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਬਿੱਲੀ ਕਢਕੇ
ਪਿਛੋਂ ਹਜ਼ਾਰ ਡੋਲ ਕਢੇ, ਪਾਣੀ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਇਗਾ। ਉਸ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਬਿੱਲੀ ਨਾ ਕੱਢੀ
ਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਡੋਲ ਕਢਿਆ, ਪਰ ਪਾਣੀ ਦੀ ਦੁਰਗੰਧ ਨਾ ਗਈ। ਫਿਰ ਲੱਖ ਡੋਲ
ਕਢਿਆ, ਪਰ ਦੁਰਗੰਧ ਕਾਇਮ ਰਹੀ। ਸੋ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਬਿੱਲੀ ਰੂਪ ਹਉਮੈਂ ਅੰਦਰੋਂ
ਨਹੀਂ ਕਢਾਂਗੇ, ਆਤਮਾ ਨਿਰਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ।

ਅੰਸੂ ੪੪

(ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਹੰਡ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮਾਈਆ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਸਫਲ ਹੈ ।

ਲਖਨਉ ਤੋਂ ਚੂਹੜ ਆਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਮੂਲ ਸ਼ਰਧਾ ਹੈ ।

ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਪ੍ਰਯਾਗ (ਅਲਾਹਾਬਾਦ) ਤੋਂ ਆਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੪੫

(ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਜੋਨਪੁਰ ਤੋਂ ਜੱਟ ਤਪਾ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ,

“ਜੋਗ, ਵਿਰਾਗ, ਭਗਤਿ ਅਰੁ ਗਯਾਨ ।

ਸਿਮਰੇ ਨਾਮ, ਆਇੰ ਚਹੁ ਪਾਨ¹ ॥”

ਨਵਲਾ ਤੇ ਨਿਹਾਲਾ ਪਟਨੇ ਤੋਂ ਆਏ । ਉਹਨਾਂ ਪੁਛਿਆ,

“ਜਬ ਲੋ ਦਵੈਤ ਹੋਤ ਜਨ ਰਿਦੇ ।

ਤ੍ਰਿਪਟੀ ਬਨੀ ਰਹਿਤ ਹੈ ਤਦੇ ॥੧੯॥

ਏਕ ਉਪਾਸ਼ਿ, ਉਪਾਸ਼ਨਾ, ਤ੍ਰਿਤੀ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸੋਯ ।

ਧਯਾਤਾ, ਧੇਯ, ਰੁ ਧਯਾਨੁ ਤਿਮ, ਗਯਾਤਾ, ਗਯਾਨ, ਰੁ ਗੇਯ ॥੨੦॥”

(ਭਗਤੀ ਦੇ ਚਾਰ ਅੰਗ :-ਜੋਗ, ਵਿਰਾਗ, ਭਗਤੀ ਤੇ ਗਿਆਨ ਹਨ । ਤ੍ਰਿਪਟੀ=ਤਿੰਨਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਮੇਲ । ਉਪਾਸ਼ਿ=ਜਿਸਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ । ਉਪਾਸ਼ਨਾ=ਪੂਜਾ । ਉਪਾਸ਼ਕ=ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਧਯਾਤਾ=ਧਿਆਨ ਧਰਨ ਵਾਲਾ । ਧੇਯ=ਜਿਸਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਿਆ ਜਾਵੇ । ਗਯਾਤਾ=ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ । ਗੇਯ=ਜਿਸਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ।)

ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਗਤੀ :-੧. ਮਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਾਮਨਾ ਰਖ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ । ੨. ਆਰਤਿ ਭਗਤੀ=ਕਿਸੇ ਦੁੱਖ ਜਾਂ ਕਸ਼ਟ ਦੇ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ । ੩. ਉਪਾਸ਼ਨਾ=ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਤੀ ਸਮਝ ਕੇ, ਪਤੀ ਬ੍ਰਤਾ ਵਾਂਗ ਉਸਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ । ੪. ਗਿਆਨ ਭਗਤੀ=ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ ਹਰ ਇਕ ਵਿਚ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਤਕਣਾ ।

1 ਪਾਨ=ਹੱਥ । ਹੱਥ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਭਾਈ ਜੋਧੇ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਗਿਆਨ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਭਗਤੀ ਬਿਨਾਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਨਿਰਾ ਗਿਆਨ ਵੀ ਹੰਕਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਗਤੀ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦੋਵੇਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।

ਅੰਸੂ ੪੬

(ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ)

ਮਹਿਲ ਪੁਰ ਦਾ ਭਾਨੂੰ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਨਾਲ ਹਉਮੈ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਨਮਰਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਗੁਪਾਲ ਨੂੰ ਨਿਵ-ਚੱਲਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ।

ਆਗਰੇ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਚੜ੍ਹਾ ਸੰਗਤ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ।

ਭਾਈ ਮੋਹਣ ਢਾਕੇ ਤੋਂ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਛੇ ਗੁਣ ਤੇ ਛੇ ਔਗੁਣ ਦੱਸੇ।
ਛੇ ਗੁਣ : ਧਰਮ, ਜੱਸ, ਗਿਆਨ, ਵੈਰਾਗ, ਸ਼੍ਰੋਅ (ਬਲ), ਸਮਤਾ।

(ਬਲ, ਐਸ਼੍ਵਰਜ, ਅਰ ਲਛਮੀ, ਯਸ, ਵੈਰਾਗ, ਗਯਾਨ।

ਇਸਤ੍ਰੀ ਮੇਂ ਹੁਇ ਭਗਵਤੀ, ਪੁਰਖ ਹੋਇ ਭਗਵਾਨ।)

ਛੇ ਵਿਕਾਰ ਜਾਂ ਔਗੁਣ :—ਜੰਮਣਾ ਤੇ ਮਰਨਾ ਸਰੀਰ ਦੇ। ਭੁੱਖ ਤੇ ਤੇਹ, ਪ੍ਰਾਣਾ ਦੇ। ਸੋਗ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨ ਦੇ।

ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਤਿਨਾਮ ਸਿਮਰਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਂਦੇ।

ਅੰਸੂ ੪੭

(ਮਾਈ ਭਾਗ ਭਰੀ)

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਭੇਜੇ ਸੋਢੀ ਮਾਧੋ ਦਾਸ ਨੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ ਬਹੁਤ ਪਰਚਾਰੀ।

ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਤੇ ਉਸਦੀ ਮਾਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਮਾਈ ਨੇ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੂਤ ਕੱਤ ਕੇ ਕੱਪੜਾ ਉਣਾਇਆ। ਘਰ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਮਿੱਥ ਕੇ ਓਥੇ ਚੌਂਕੀ ਵਿਛਾ ਕੇ ਉਹ ਬਸਤਰ ਉਪਰ ਰੱਖਿਆ। ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਭਾਗਭਰੀ ਓਥੇ ਧੂਪ ਦੀਪ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ।

ਅੰਸੂ ੪੮

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਨਗਰ ਪੁੱਜੇ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਸ਼ਮੀਰ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ 'ਚਪਰਾਹੜ ਪੁਰ' ਪਿੰਡ ਵਿਚ

ਜਾ ਉਤਰੇ। ਇਕ ਪੰਡਤ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਕਿਹਾ, ਆਪ ਜਾਣੀ ਜਾਣੇ ਹੋ, ਸਮਰੱਥ ਹੋ, ਜਲ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਢ ਲਵੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਓਥੇ ਹੀ ਉਤਰ ਬੈਠੇ। ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿੰ ਏਥੇ ਪਾਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਬਰਛਾ ਮਾਰਿਆ, ਤਾਂ ਓਥੋਂ ਪਾਣੀ ਦੀ ਧਾਰ ਫੁੱਟ ਨਿਕਲੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਓਥੇ ਟੋਆ ਬਣਾ ਲਿਆ, ਜੋ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ।

“ਮਾਦਿਕ ਦਾਸ ਆਨਿ ਕਰਿ ਦੀਨਿਸਿ।

ਸੋਚਾਚਾਰਿ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕੀਨਿਸਿ।...੨੦।”

(ਸੇਵਕ ਨੇ ਨਸ਼ੇ ਵਾਲੀ ਚੋਜ ਲਿਆਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿਤੀ। ਕਵੀ ਜੀ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸ਼ਾਇਦ ਅਫ਼ੀਮ ਵੱਲ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਮਹਾਂਬਲੀ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਆਦੀ ਸਮਝਣਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਭੁੱਲ ਹੈ।)

ਓਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਾ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਕੱਟੂ ਸ਼ਾਹ ਫਲਾਂ ਦੀ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਆ ਮਿਲਿਆ।

ਸਿਰੀ ਨਗਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਠੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਜਾ ਉਤਰੇ।

ਅੰਸੂ ੪੯

(ਮਾਈ ਭਾਗ ਭਰੀ ਨਿਹਾਲ)

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਮਾਤਾ ਭਾਗਭਰੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਉਤਰੇ, ਦੋਵੇਂ ਮਾਂ ਪੁੱਤ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਜੋ ਬਸਤਰ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਉਣਾਇਆ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਉਹ ਪਹਿਨਣ ਆਏ ਹਾਂ।

ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਉਸ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਚੌਲਾ ਸੁਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗਲ ਪਾ ਲਿਆ। ਓਥੇ ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ‘ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ’ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ।

ਅੰਸੂ ੫੦

(ਕੱਟੂ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼)

ਇਕ ਦਿਨ ਕੱਟੂ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਘਰ ਕੁਛ ਸਿੱਖ ਰਾਤ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਸ਼ਹਿਦ ਸੀ। ਸਵੇਰੇ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਕੱਟੂ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕੁਛ ਸ਼ਹਿਦ ਵਿਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਹੋ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਛਕਣਗੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ।

ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚੇ। ਸ਼ਹਿਦ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਕਿਰਮ ਚੱਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,

‘ਅਸਾਂ ਕੱਟੂ ਸ਼ਾਹ ਰਾਹੀਂ ਸ਼ਹਿਦ ਮੰਗਿਆਂ ਸੀ, ਤੁਸਾਂ ਦਿਤਾ ਨਾ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕਿਰਮ ਚੱਲ ਗਏ ਹਨ। ਵਾਪਸ ਜਾ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕੱਟੂ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰੋ।’

ਸਿੱਖ ਵਾਪਸ ਕੱਟੂ ਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਆਏ। ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਹਿਦ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਠੀਕ ਸੀ। ਫਿਰ ਬਾਕੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਪੁਚਾਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਮਾਈ ਭਾਗ ਭਰੀ ਨੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਨੂੰ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਮਸੰਦ ਥਾਪਿਆ।

ਅੰਸੂ ੫੧

(ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ)

ਸਿਰੀ ਨਗਰ ਤੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਾਰਾਂ ਮੂਲੇ ਆ ਪੜ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ। ਏਥੇ ਹੀ ‘ਅਦਿੱਤੀ’ ਤੇ ‘ਕੱਸਯਪ’ ਰਿਖੀ ਦੇ ਘਰ ‘ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ’ ਹੋਏ ਸਨ। (ਪੁਰਾਣਕ ਕਥਾ)।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਾਫ਼ਜ਼ਾਬਾਦ ਆ ਉਤਰੇ, ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸਿੱਖ ਕਰਮਚੰਦ ਦਰਸਨ ਹਿਤ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੇ ਲੰਗਰ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ‘ਜਪੁਜੀ’ ਦੇ ਅਰਥ ਪੁਛੇ।

(ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਆਪਣੀ ਵਿੱਦਵਤਾ ਅਨਸਾਰ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ,

“ਜਥਾ ‘ਬੇਦ’ ਪਦ ਅਰਥ ਉਚਾਰੈਂ।

ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਜਾਨਨਿ ਨਿਰਧਾਰੈਂ।

ਤਿਮ ‘ਜਪ’ ਪਦ ਕੋ ਅਰਥ ਲਖੀਜੈ।

ਜਾਨਨਿ ਆਪਨਿ ਸਰੂਪ ਜਨੀਜੈ ॥੧੮॥”

(ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸ਼ਬਦ ‘ਵੇਦ’ ਦਾ ਧਾਤੂ ਹੈ ‘ਵਿਦ’, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਜਾਨਣਾ। ‘ਜਪ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਧਾਤੂ ਹੈ ‘ਗਯਪ’, ਅਰਥ ਹੈ ਜਾਨਣਾ।)

‘ਜਪੁ’ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਛੇ ਪਉੜੀਆਂ ‘ਮੰਗਲ’ ਵਜੋਂ ਹਨ। ਸੱਤਵੀਂ ਪਉੜੀ ਵਿਚ ਵੈਰਾਗ ਹੈ। ਫਿਰ ਚਾਰ ਪਉੜੀਆਂ ਸੁਣਨ ਦੇ ਮਹਾਤਮ ਦੀਆਂ ਹਨ। ਚਾਰ ਵਿਚ ‘ਮੰਨਣ’ ਦਾ ਮਹਾਤਮ ਹੈ।

ਉਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਲਵੰਡੀ (ਨਾਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ) ਆ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਸਥਾਨ ਫਿਰ ਕੇ ਵੇਖੇ। ਚਾਚਾ ਲਾਲੂ ਜੀ ਦਾ ਪੜੋਤਰਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਬਖਸ਼ਿਆ। ਫਿਰ ਗਏ ਬੁਲਾਰ ਦੀ ਅੰਸ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਸਿਰੋਪਾਉ ਬਖਸ਼ਿਆ।

ਉਥੋਂ ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਿੰਡ ‘ਮੱਦਰ’ ਵਿਚ ਆ ਉਤਰੇ।

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਤੀਸਰੀ ਸਗਾਈ)

ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਏਥੇ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਦੀ ਖੂੰਡੀ ਤੇ ਜੋੜਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਵੇਖੇ ਤੇ ਸਤਕਾਰ ਕੀਤਾ।

ਜੇਠੇ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਭਾਈ ਮਾਣਕ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਜਦ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਏਥੇ ਆਏ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਕਿਦਾਰਾਂ ਮਿਲਿਆ, ਜਿਸਦੇ ਗਲ ਵਿਚ ਹਜੀਰਾਂ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦਾ ਜੋੜਾ ਲੈ ਕੇ ਹਜੀਰਾਂ 'ਤੇ ਫੇਰਾ ਕਿਦਾਰੇ ਨੇ ਸਰਧਾ ਨਾਲ ਗਲ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਜੋੜਾ ਫੇਰਿਆ, ਤਾਂ ਹਜੀਰਾਂ ਹਟ ਗਈਆਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਜੋੜਾ ਤੇ ਖੂੰਡੀ ਕਿਦਾਰੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਇਹ ਛੁਹਾਉਗੇ, ਉਸਦੀਆਂ ਹਜੀਰਾਂ ਹਟ ਜਾਇਆ ਕਰਨਗੀਆਂ।

ਉਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਗਰ 'ਮੱਟਵੇਂ' ਆ ਟਿਕੇ। ਏਥੇ ਪਿੰਡ ਮੰਡਿਆਲੀ ਦਾ ਦੁਆਰਾ ਮਰਵਾਹਾ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਭਾਗਣ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਮੱਟਵੀਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਨਾਲਦਾ ਹੀ ਵਿਆਹ ਦੇ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਤੀਸਰਾ ਵਿਆਹ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੰਡਿਆਲੀ ਜੰਦ ਚੁੱਕੇ। ਜੇਠੇ ਨੇ ਸੁੱਟ ਕੀਤੀ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵੇਦੀ ਨਾਲ ਫੇਰੇ ਕੀਤੇ।

“ਬਿਧੀਆ ਜੇਠਾ ਆਦਿਕ ਸਾਥ।

ਖਾਰਯੋਂ ਪਰ ਬੈਠੇ ਸੁਭ ਨਾਥ। ੧੦।

ਨੌਂ ਗ੍ਰਿਹ ਕੋ ਦਿਜ ਨੇ ਪੁਜਵਾਇ।

ਅਗਨਿ ਸਥਾਪਨ ਕੀਨਿ ਬਨਾਇ।

ਸਰਪੀ ਪਾਇ ਹੋਮ ਕੋ ਕਰਯੋ।

ਉਠਿ ਸਤਿਗੁਰ ਚਹੁੰ ਦਿਸ ਤਿਸਿ ਫਿਰਯੋ। ੧੧।”

(ਦਾਅਵੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਕੀ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਦ ‘ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ’ ਤੇ ‘ਲਾਵਾਂ’ ਰਚੀਆਂ ਜਾ ਚੁਕੀਆਂ ਸਨ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਚੁਕੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਵਿਆਹ ਦੀ ਮਰਯਾਦਾ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਵਖਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਕਵੀ ਜੀ ਤਾਂ ਪੰਡਤ ਦੇ ਅਸਰ ਅਧੀਨ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੇਦਿਕ

ਰੀਤੀ ਤੋਂ ਪਰੇ ਕਿਵੇਂ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ।)

ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ । ਭੋਜਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ।

“ਅਚਨਿ ਲਗੇ^੧ ਗਾਵਤਿ ਬਰ^੨ ਨਾਰੀ ।

ਲੇ ਲੇ ਨਾਮ ਉਚਾਰਤਿ ਗਾਰੀ ।...੧੪।”

(ਕੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸਤਰੀਆਂ ਗਾਹਲੀਂ ਦੇਂਦੀਆਂ ਸਨ ? ਕਵੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ।)

ਵਿਦਾਇਗੀ ਸਮੇਂ ਦਵਾਰੇ ਨੇ ਦਾਜ ਵੀ ਦਿਤਾ ।

ਲੰਗਾਹ ਨੇ ਆ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਮੁਸਲਮ ਹਾਕਮ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਧਰਮਸਾਲਾ ਢਾਹ ਕੇ ਮਸੀਤ ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੌਸਲਾ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਧਰਮਸਾਲਾ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗੀ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਡੋਲੇ ਸਮੇਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਪਹੁੰਚੇ ।

ਅੰਸੂ ੫੪

(ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਤੇ ਅਣੀਰਾਏ ਦਾ ਜਨਮ)

ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਦੇ ਘਰ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜਨਮੀ ।

ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਏਨਾ ਬਲੀ ਸੀ, ਕਿ ਦੋ ਬਲਵਾਨ ਝੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੰਝਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਭਿੜਨੇ ਹਟਾ ਦੇਂਦਾ ਸੀ, ਤੇ ਨੌਂ ਮਣ ਦੀ ਮੁੰਗਲੀ ਫੇਰਦਾ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਕਈ ਵਸਤਾਂ ਇਨਾਮ ਦੇਂਦੇ ।

ਮਾਤਾ ‘ਮਰਵਾਹੀ’ ਤੋਂ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਜਨਮਿਆਂ ।

ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਅਣੀਰਾਏ ਜਨਮੇ ।

ਅੰਸੂ ੫੫

(ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਦੀ ਸਗਾਈ)

ਪੰਡਤ ਤੋਂ ਸੁਭ ਦਿਨ ਪੁਛ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਦੀ ਸਗਾਈ ਕੀਤੀ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਖੱਤਰੀ ਰਾਮੇ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਨਾਲ ।

ਅੰਸੂ ੫੬

(ਸਗਾਈ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ, ਜਨਮ ਅਟੱਲ ਰਾਏ)

ਮੱਲੇਪੁਰ ਦੇ ਖੋਸਲੇ ਖੱਤਰੀ ਧਰਮੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਸਾਧੂ ਨਾਲ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦੀ ਸਗਾਈ

ਕਰ ਦਿਤੀ। ਧਰਮਾ ਬਹੁਤ ਗਰੀਬ ਸੀ।

“ਸੁਨਿ ਦਮੋਦਰੀ ਗੁਰ ਢਿਗ ਆਈ।

ਅਨਿਕ ਭਾਂਤ ਕੀ ਤਰਕ ਉਠਾਈ।

ਕਹਿਤ ਭਈ, ‘ਨਹਿੰ ਕੀਨਿ ਬਿਚਾਰ।

ਪੁੱਤ੍ਰੀ. ਦੀਨਿਸਿ ਰੰਕ ਅਗਾਰ।੨੨।”

(ਤਰੰਕ=ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ। ਰੰਕ=ਕੰਗਾਲ। ਅਗਾਰ=ਘਰ। ਕੀ ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਰੱਥ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਮਝਦੇ? ਉਹਨਾਂ ਇਹ ਸਵਾਲ ਕਿਉਂ ਉਠਾਇਆ?)

ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਜੀ ਜਨਮੇ।

ਅੰਸੂ ੫੭

(ਕਉਲਾਂ)

ਕਉਲਾਂ ਗੁਰੂ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਗਈ। ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਉਹਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੀ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਹੈ,

“ਜਾਨਿ ਤੁਰਕਨੀ ਮੋਕਹੁ ਤਯਾਗਾ।

ਕਰਤਿ ਕਪਟ ਕੋ, ਨਹਿੰ ਅਨਰਾਗਾ।੧੮।”

ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੇਮ ਬਾਰੇ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ,

“ਨਿਸ ਦਿਨ ਮਨ ਮਹਿੰ ਬਾਸ ਕਰਤਿ ਹੈਂ।

ਤਿਨ ਮਹਿੰ ਮਨ ਬਿਸਰਾਮ ਧਰਤਿ ਹੈਂ।੨੦।”

ਕੌਲਾਂ ਨੇ ਗਹਿਣੇ ਤੇ ਕੀਮਤੀ ਕੱਪੜੇ ਉਤਾਰ ਦਿਤੇ, ਖਾਣਾ ਪੀਣਾ ਛੱਡ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ,

“ਕੈ ਬਰ ਸੁਤ ਕੋ ਲੈਹੋਂ ਪਾਇ।

ਨਾਹਿੰ ਤ ਜੀਵਨਿ ਜਾਇ ਬਿਲਾਇ।...੨੬।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੌਲਾਂ ਦੇ ਘਰ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੫੮

(ਕਾਉਲਸਰ)

ਕਉਲਾਂ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਕਿਹਾ, ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਹੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਤੇ ਨਾਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਤੇਰੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ‘ਕੌਲਸਰ’ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਤੇਰਾ ਸਦਾ ਨਾਮ ਰਹੇਗਾ।

ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ 'ਕੋਲਸਰ' ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਾ ਦਿਤਾ ।

ਓਧਰ ਬਟਾਲੇ ਤੋਂ ਰਾਮੇ ਨੇ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸਾਹੇ ਚਿੱਠੀ ਭੇਜ ਦਿਤੀ, ਇੱਕੀ ਵਿਸਾਖ ਦੀ ।

ਅੰਸੂ ਪ

(ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ)

ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੀ ਜੰਵ ਚੜ੍ਹੀ । ਤੇਲ, ਵੱਟਣਾ, ਸੇਹਰਾ, ਸਭ ਰੀਤਾਂ ।

“ਗੁਰੂ ਪੁੱਤ੍ਰ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਤਬੈ ।

ਪੋਸ਼ਿਸ਼ ਪੀਤਾ ਅੰਗ ਧਰਿ ਸਬੈ ।

ਸੁਭਤਿ ਸੇਹਰਾ ਸੁੰਦਰ ਮਾਥੈ ।

ਬਾਂਧ ਕੰਗਣਾ ਹਾਥਹਿ ਸਾਥੈ ॥੨੧॥”

ਸਾਹੀ ਠਾਠ ਨਾਲ ਜੰਵ ਚੜ੍ਹੀ ।

ਅੰਸੂ ੬੦

(ਬਰਾਤ)

ਢੁਕਾਉ ਵੇਲੇ ਸੁੱਟ ਕੀਤੀ । ਆਤਸ਼ਬਾਜ਼ੀ ਚੱਲੀ ।

ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਸਮੇਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਸਿੱਠਣੀਆਂ ਦੇਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਜੂਠ ਵਿਚ ਧਨ ਪਾਇਆ ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਰਦਾਰਾਂ ਘਰੀਂ ਜੋ ਰਸਮਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਸਭ ਓਹਾ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਾਦਗੀ ਤੇ ਸੁਧਾਰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ।)

(ਵਿਆਹ ਸਮੇਂ ਸਭ ਵੇਦਿਕ ਰੀਤੀ ਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਜੋ ਜਚਦੀ ਨਹੀਂ)

ਵਿਆਹ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੬੧

(ਭਾਈ ਮਿਹਰਾ)

ਰਾਮੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ 'ਨੇਤੀ' (ਨੱਤੀ) ਨੂੰ ਦਾਜ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ ।

ਬਰਾਤ ਵਾਪਸ ਆਈ । ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ।

ਬਕਾਲੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਭਾਈ ਮਿਹਰਾ ਆਇਆ । ਉਸਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ

ਮੈਂ ਨਵਾਂ ਘਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਚੱਲ ਕੇ ਚਰਨ ਪਾਓ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਾਹਦਾ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਕੁਛ ਦਿਨ ਤਕ ਜ਼ਰੂਰ ਆਵਾਂਗੇ।

ਅੰਸ ੬੨

(ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਸਮਾਏ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਬਕਾਲੇ ਭਾਈ ਮਿਹਰੇ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਜੇ। ਸਿੱਖ ਬੜਾ ਪਰਸੰਨ ਹੋਇਆ।

ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨੇ ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਜਾਣ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਜਲ-ਪਰਵਾਹ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਓਸੇ ਤਰਾਂ ਮੇਰਾ ਕਰ ਦੇਣਾ।'

ਬਕਾਲਾ ਨੱਗਰ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਜੇਠ ਸੁਦੀ ਚੌਥ, ਸੋਮਵਾਰ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਬਿਆਸ ਵਿਚ ਜਲ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੀ ਗਈ।

“ਆਇ ਬਰਨ ਬੰਦਨ ਕੋ ਠਾਨੀ।

ਕਰਯੋ ਪੁਚਾਵਨਿ ਸੁਭ ਇਸਥਾਨੀ॥੨੬॥”

(ਬਰਨ=ਪਾਣੀ ਦਾ ਦੇਵਤਾ, ਖਵਾਜਾ ਖਿਜਰ। ਬਰਨ ਦੇਵਤਾ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਭ ਅਸਥਾਨ=ਸਚਖੰਡ ਪੁਰਾ ਦਿਤਾ। ਬਰਨ ਦੇਵਤਾ, ਪੁਰਾਣਕ ਖਿਆਲ।)

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਨਮਿਤ ਪਾਠ ਕਰਾਇਆ।

ਅੰਸੂ ੬੩

(ਜਨਮ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਫਿਰ ਬੀੜ ਝਬਾਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਕਦੇ ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੋਲਾਂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਂਦੇ, ਤਾਂ ਕੁਛ ਸਿੱਖ ਬੁਰਾ ਮਨਾਉਂਦੇ।

ਵਿਸਾਖ ਵਦੀ ਪੰਜ, ੧੬੬੬ ਬਿ. ਨੂੰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਗਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਨਾਲ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਪਰਗਟੇ।

ਅੰਸੂ ੬੪

(ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ)

ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦੇ ਹੋ ਗਏ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਵਿਆਹ ਦੀ

ਤਿਆਰੀ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਜੋਤਸ਼ੀ ਨੇ ਲਗਨ ਵਿਚਾਰੇ ਤੇ ਸਾਹਾ ਸੋਧ ਕੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਜੇਨ ਦੀ ਛੱਥੀ ਸੁਭ ਹੈ।

(ਪੰਡਤ, ਜੋਤਸ਼ੀ, ਸਾਹਾ ਸੋਧਣਾ, ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਦਮਾਗ ਵਿਚ ਘਰ ਕਰ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ।)

ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦੀ ਸੱਸ ਨੰਦ ਕੌਰ।

ਸਿੱਖ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ, ਕਿ ਇਕ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕੌਲਾਂ ਘਰ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਇਕ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮੂੰਹ ਲਾਇਆ ਹੈ,।

ਅੰਸੂ ੬੫

(ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਚਰਚਾ)

ਇਸ ਅੰਸੂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਇਸ ਪਉੜੀ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ:

“ਧਰਮਸਾਲੁ ਕਰਿ ਬਹੀਦਾ, ਇੱਕਤ ਥਾਂ ਨ ਟਿਕੈ ਟਿਕਾਇਆ।...।”

ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਸੁਣ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਹੁਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ, ਪਰ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਵਰਗੇ ਕਈ ਅਡੋਲ ਰਹੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਰਲ ਕੇ ਬੀੜ ਝਬਾਲ ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਪਾਸ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਹੋਰ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਕਉਲਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਾ ਦਿਹੋ।

ਅੰਸੂ ੬੬

(ਬਬੇਕ ਸਰ ਰਚਨਾ)

ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ‘ਰਾਮਸਰ’ ਕੌਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੀ। ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ,

“ਅਬਿ ਕੌਲਾਂ ਕੇ ਤਯਾਗਿ ਭਲੇਰੇ।

ਤਪ ਕੇ ਫਲ ਤਿਨਿ ਲਹਯੋ ਘਨੇਰੇ।੨੩।”

ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਵੀ ਏਹਾ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ,

“ਸੁਨਹੁ ਬ੍ਰਿਧ ਜੀ ! ਬਾਕ ਤੁਹਾਰੇ।

ਭਈ ਤਿਨਹੁ ਤੇ ਅੰਗੀਕਾਰੇ।੨੪।”

(ਭਾਵ, ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ! ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਕ ਨਾਲ ਹੀ ਕੌਲਾਂ ਆਈ ਸੀ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕੌਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਬਾਕੀ ਹੈ।

ਉਸ ਥਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ‘ਬਬੇਕ ਸਰ’ ਦਾ ਟੱਪ ਲਾਇਆ।

ਕੌਲਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਮਿਟ ਗਈ।

ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਫਿਰ ਬੀੜ ਝਬਾਲ ਚਲੇ ਗਏ।

ਪੰਜਵੀਂ ਰਾਸ ਸਮਾਪਤ

ਛੇਵੀਂ ਰਾਸ

ਅੰਸੂ ੧

(ਮੰਗਲ, ਨਾਰਦ ਆਇਆ)

ਪਹਿਲਾ ਦੋਹਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਦੋਹਾ 'ਗਿਰਾ' (ਸੁਰਸਤੀ ਦੇਵੀ) ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ। ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਜਾ ਨਾਰਦ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਰਦ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਉਸਤਤ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਨਾਰਦ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜੰਗ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਹੀ ਉਡੀਕ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਹੁਣ ਬਥੇਰੇ ਜੰਗ ਹੋਣਗੇ। ਸੁਣ ਕੇ ਨਾਰਦ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਕ ਪਾਸੇ ਬੀਬੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੰਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਅੰਸੂ ੨

(ਕਲ੍ਹਾ ਆਈ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕੱਲੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਨਾਰਦ ਦੀ ਇਸਤਰੀ 'ਕਲ੍ਹਾ' ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈ। (ਕਲ੍ਹਾ ਦਾ ਚਿੱਤਰਣ ਬੜਾ ਭਿਆਨਕ ਹੈ।)

ਕਲ੍ਹਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭੁੱਖ ਦਾ ਰੋਣਾ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਬੱਸ, ਜੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਤੁਸੀਂ ਰੱਜ ਲਿਓ।

ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਤੇ ਤਖਤ ਮੱਲ ਕਾਬਲ ਵਿਚ ਮਸੰਦ ਸਨ। ਉਹ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਆਏ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇਗ (ਲੰਗਰ) ਵਰਤ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਜੋ ਵਿਆਹ ਵਾਸਤੇ ਪਕਵਾਨ ਬਣੇ ਪਏ ਹਨ, ਉਹ ਲਿਆ ਕੇ ਸੰਗਤ

---

1 (ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਵਤਾ 'ਨਾਰਦ' ਲੜਾਈ ਦਾ ਮੁੱਢ 'ਕਲ੍ਹਾ' ਦਾ ਪਤੀ ਹੈ। ਕਲ੍ਹਾ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਨਾਰਦ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ।)

ਨੂੰ ਛਕਾਓ ।

ਸਿੱਖ ਗਏ । ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਸਗਨਾਂ ਦੀ ਮਿਠਿਆਈ ਹੈ, ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਵੀ ਖਾਣਗੇ, ਤੇ ਫਿਰ ਹੋਰ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਵਰਤੇਗੀ ।

ਸੁਣਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿਤਾ, ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਜੰਵ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਇਗੀ, ਇਸਨੂੰ ਮਲੇਛ ਖਾਣਗੇ ।

(ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਾ ਮੰਨਣਾ, ਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦੇਣਾ, ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਜਚਦੀਆਂ ਨਹੀਂ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੁਛ ਰਿਵਾਜ ਹੀ ਅਜੇਹਾ ਸੀ, ਕਿ ਹਰ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਦੁਰਘਟਨਾ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਸਰਾਪ ਨੂੰ ਜੋੜ ਦਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ।)

ਏਨੇ ਚਿਰ ਤਕ ਇਕ ਹਲਵਾਈ ਮਿਠਿਆਈ ਲੈ ਆਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਰਤਾ ਦਿਤੀ ।

ਅੰਸੂ ੩

(ਸਕਾਰ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਘਰ ਗਏ, ਤਾਂ ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਨੇ ਚਿੰਤਾ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੋਣਹਾਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਥੋਂ ਹੀ ਸਭ ਕੁਛ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ ।

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਸੀ । ਉਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵੱਲ ਸਕਾਰ ਚੜ੍ਹਿਆ । ਏਧਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਓਸੇ ਪਾਸੇ ਸਕਾਰ ਗਏ । ਗੁਰਦੇਵ ਗੁਮਿਟਾਲੇ ਕੋਲ ਬਿਰਛਾਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਜਾ ਬੈਠੇ ।

ਅੰਸੂ ੪

(ਬਾਜ਼ ਪਕੜਿਆ)

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦਾ ਬਾਜ਼ ਉਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਆ ਮਿਲਿਆ । ਸਿੱਖਾਂ ਪਕੜ ਲਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਡਾ ਬਾਜ਼ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪਕੜ ਲਿਆ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੇ ਉਸਦੇ ਵੱਟੇ ਮਾਨੂੰ ਇਹ ਦੇ ਦਿਤਾ ਹੈ ।

ਏਨੇ ਤਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਕਾਰੀ ਆ ਗਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਸ਼ਾਹੀ ਸਕਾਰੀ ਝਗੜ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੫

(ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ)

ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਭੜਕਾਇਆ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ

ਮੁਗਲਸ ਖਾਨ (ਮੁਖਲਸ ਖਾਨ) ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਮੁਖਲਸ ਖਾਂ ਨੇ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਨਾਲ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਖ ਦਿਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੋਹ ਗੜ੍ਹ ਦੇ ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਤਕੜਾਈ ਕਰ ਲਈ।

ਅੰਸੂ ੬

(ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਯੁੱਧ)

ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੁੱਖਾ ਪੀਤਾ।

ਰਾਤ ਸਿੱਖ ਨੇ ਆ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ, ਕਿ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨੇੜੇ ਆ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਲੱਕੜ ਦੀ ਤੋਪ ਚਲਾਓ। ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬਿੱਧੀ ਚੰਦ, ਪੇਂਦੇ ਖਾਨ, ਮੋਹਨ, ਗੁਪਾਲ, ਨਵਲੂ, ਨਿਹਾਲਾ ਆਦਿ ਸੂਰਮੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗੱਜੇ। ਹੋਰ ਪਿਰਾਣਾ, ਜੋਤਾ, ਜਾਤੀ, ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਵਲੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਲੈ ਚੱਲੇ।

ਅੰਸੂ ੭

(ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਈ)

ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਪੰਝੀ ਸੂਰਮੇ ਰਹਿ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਸਾਮਾਨ ਦਾ ਲਾਲਚ ਛੱਡ ਕੇ ਸਭ ਰਾਮਸਰ ਵਲ ਨਿਕਲੋ।

ਇਕ ਸਿੱਖ ਕੌਲਾਂ ਵੱਲ ਗਿਆ। ਦੂਸਰੇ ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਵੱਲ ਗਏ। ਹੋਰ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਰਾਮਸਰ ਕੱਠਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਈ। ਸਿੰਘਾ ਪ੍ਰੇਹਤ ਤੇ ਬਾਬਕ ਰਬਾਬੀ ਬੀਬੀ ਜੀ ਨੂੰ ਲੈਣ ਗਏ। ਨਸ਼ਾਨੀ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿਮਰਨਾ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੮

(ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਯੁੱਧ)

ਲੋਹਗੜ੍ਹ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾਂ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਆ ਦਾਖਲ ਹੋਈ। ਦਿਨ ਦੇ ਭੁੱਖੇ ਉਹ ਮਿਠਿਆਈ 'ਤੇ ਟੁੱਟ ਪਏ।

ਸਿੰਘੇ ਨੇ ਸਿਮਰਨਾ ਵਿਖਾ ਕੇ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਲਿਆ। ਵੇਰੀ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚਦੀ ਲੰਘਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦੇ ਪੈਰ ਦੀ ਪਾਜੇਬ ਛਟਕੀ। ਵੇਰੀ ਧਾ ਕੇ ਮਗਰ ਪੈ ਗਏ। ਇਕ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਿੰਘੇ ਵੱਲ ਵਧਿਆ, ਤਾਂ ਬਾਬਕ ਨੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ

ਮਾਰ ਦਿਤਾ । ਸਿੰਘਾ ਤੇ ਬਾਬਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲੇ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਝਬਾਲ ਵੱਲ ਤੋਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਫੇਰੇ ਓਥੇ ਹੋਣਗੇ । ਕੁਛ ਫੌਜ ਨੇ ਗੋਇੰਦ ਵਾਲ ਵੱਲ ਹੁਕ ਕੀਤਾ ।

ਕੋਲਾਂ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਨੂੰ ਤੋਰ ਦਿਤਾ ।

ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਜੰਝ ਵੱਲੇ ਅੱਗੇ ਭੇਜ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਜੰਝ ਸਿੱਧੀ ਝਬਾਲ ਆਵੇ ।

ਅੰਸੂ ੯

(ਯੁੱਧ)

ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਤੋਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੁੱਧ ਕਰਨ ਲੱਗੇ । ਭਾਈ ਭਾਨੂੰ ਤੇ ਸ਼ੰਮਸ ਖਾਨ ਦਾ ਘੋਰ ਯੁੱਧ । ਸ਼ੰਮਸ ਖਾਨ ਭਾਈ ਭਾਨੂੰ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਅਨਵਰ ਖਾਨ ਨੇ ਭਾਨੂੰ ਨੂੰ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੧੦

(ਅਲੀ ਮੁਹੰਮਦ-ਸਿੰਘਾ ਸੁਰਗ ਸਿਧਾਰੇ)

ਬੜੇ ਘਮਸਾਣ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਅਲੀ ਮੁਹੰਮਦ ਤੇ ਸਿੰਘਾ ਦੋਵੇਂ ਮਾਰੇ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੧੧

(ਨੰਦਾ ਤੇ ਮਿਰਜ਼ਾਬੇਗ ਯੁੱਧ)

ਇਕ ਪਾਸੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ । ਘੋਰ ਯੁੱਧ ।

ਅੰਤ ਨੰਦਾ ਤੇ ਮਿਰਜ਼ਾਬੇਗ ਦੁੰਦਵ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੧੨

(ਯੁੱਧ ਜਾਗੀ)

ਵਲੀ ਬੇਗ ਨੂੰ ਤਲੋਕੇ ਨੇ ਮਾਰ ਗਿਰਾਇਆ । ਫਿਰ ਤੋਤੇ ਨੇ ਜ਼ੈਨ ਖਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਿਆ । ਅੰਤ ਬਹੁਤਿਆਂ ਵਿਚ ਘਿਰ ਕੇ ਭਾਈ ਤੋਤਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ । ਬਹਾਦਰ ਖਾਨ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਨਿਹਾਲੂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਏਸੇ ਮੁਠਭੇੜ ਵਿਚ ਅਨੰਤਾ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੧੩

(ਜੁੱਧ ਜਾਰੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੂਰਮੇ :- ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ, ਮੋਹਨ, ਗੋਪਾਲਾ, ਜੈਤਾ, ਪਿਰਾਗਾ, ਪੈਤਾ, ਤਖਤੂ, ਮਲਕ ਜਾਤੀ, ਦੇਵੀਦਾਸ, ਕਿਸ਼ਨਾ, ਉਦਾ, ਦਾਉ, ਦਯਾਲ, ਭਾਗੂ, ਭੱਟੂ, ਹੀਰਾ, ਧੀਰਾ, ਛੱਜੂ, ਗੱਜੂ, ਮੋਹਰੂ, ਸੁਜਾਨਾ, ਦਯਾ ਚੰਦ ਆਦਿ ।

ਮੁਖਲਸ ਫੌਜ ਦੇ ਯੋਧੇ : ਮੁਖਲਸ ਖਾਨ, ਕਰੀਮ ਬੇਗ, ਰਹੀਮ ਬੇਗ, ਅਲੀਬੇਗ, ਜੰਗ ਬੇਗ, ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਬੇਗ, ਖਵਾਜਾ ਬੇਗ, ਮੌਜ ਬੇਗ, ਹਯਾਤ ਬੇਗ, ਸੁਲਤਾਨ ਬੇਗ, ਕਾਇਮ ਖਾਂ, ਇਸਮਾਈਲ ਖਾਂ, ਲੁਤਫੁੱਲਾ ਖਾਂ, ਇਨਾਇਤ ਖਾਂ, ਕਲੰਦਰ ਖਾਂ, ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਂ, ਸਲਾਬਤ ਖਾਂ, ਇਲਮਾਸਹਿ ਖਾਂ, ਜਹਾਨ ਖਾਂ, ਦੌਲਤ ਖਾਂ, ਮੁਜ਼ੱਫਰ ਖਾਂ, ਹੈਦਰ ਖਾਂ, ਦਿਦਾਰ ਅਲੀ ਆਦਿ ।

ਇਸ ਘਮਸਾਣ ਵਿਚ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਵੇਰੀ ਦਲ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੧੪

(ਦੂਤ ਆਇਆ)

ਮੁਖਲਸ ਖਾਨ ਦਾ ਦੂਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆਇਆ । ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਹੋ, ਤੇ ਬਾਜ਼ ਦੇ ਦਿਹੋ । ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਚੱਲੋ । ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਹ ਕੋਲੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਲੈ ਦਿਆਂਗੇ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਰਾਜ ਬੰਗਾਲ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਤਕ ਹੈ । ਹਿੰਦੂ ਰਾਜੇ ਡੋਲੇ ਲੈ ਲੈ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਿੱਖ ਪਾਸੋਂ ਘੋੜਾ ਖੁਹ ਲਿਆ ਸੀ । ਅਸਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਕਾਜ਼ੀ ਕੋਲੋਂ ਮੁੱਲ ਲਿਆ ਸੀ । ਇਹ ਬਾਜ਼ ਤਾਂ ਬਾਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਉਡ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਕਰਦੇ ਰਹਾਂਗੇ । ਜਿੰਨੀ ਸੈਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਹੈ ਆਵੇ ।

ਅੰਸੂ ੧੫

(ਮੁਖਲਸਖਾਨ ਯੁੱਧ)

ਰਹਿੰਦੀ ਸੈਨਾ ਲੈ ਕੇ ਮੁਖਲਸ ਖਾਂ ਨੇ ਆਖਰੀ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ । ਇਸ ਘਮਸਾਣ ਵਿਚ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਹੱਥੋਂ ਸੁਲਤਾਨ ਬੇਗ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੧੬

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫਤਹਿ)

ਦੀਦਾਰ ਅਲੀ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਅੰਤ ਮੁਖਲਸ ਖਾਂ ਆਪ

ਸਾਮੁਣੇ ਆਇਆ ।

ਮੁਖਲਸ ਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਸ਼ੇਰ ਯੁੱਧ ਵਾਸਤੇ ਵੰਗਾਰਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਲਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ । ਪਹਿਲਾ ਵਾਰ ਮੁਖਲਸ ਖਾਨ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ । ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਵਾਰ ਖਾਲੀ ਗਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਮੁਖਲਸ ਖਾਨ ਨੂੰ ਦੋ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਮੁਖਲਸ ਖਾਨ ਦੇ ਮਰਨ ਨਾਲ ਥੋੜੀ ਬਹੁਤੀ ਬਚੀ ਸੈਨਾ ਪਿੜ ਛੱਡ ਕੇ ਨੱਸ ਗਈ । ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਫਤਹਿ ਸੀ ।

ਅੰਸੂ ੧੭

(ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ)

ਭਾਈ ਮੋਹਨ ਤੇ ਗੁਪਾਲਾ ਸਹਿਕਦੇ ਸਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਵਰ ਮੰਗਣ ਲਈ ਕਿਹਾ । ਉਹਨਾਂ ਵਰ ਮੰਗਿਆ,

“ਜਹਿੰ ਜਹਿੰ ਹੁਇ ਅਵਤਾਰ ਤੁਮਾਰਾ ।

ਤਹਿੰ ਤਹਿੰ ਰਾਖਹੁ ਸੰਗ ਉਦਾਰਾ ॥੧੫॥”

ਸਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੁਕਤੀਦਾਨ ਬਖਸ਼ਿਆ । ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਮਹਿਲਾਂ ਕੋਲ ਸਭ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ।

ਏਧਰੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਝਬਾਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ।

ਅੰਸੂ ੧੮

(ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦਾ ਵਿਆਹ)

(ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵੀ ਵੇਦਿਕ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ । ਜੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਘਰ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਵੇਦਿਕ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੇ ਸ਼ਕਾਇਤਾਂ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ । ਹਾਂ, ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਘਰਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਵੇਦਿਕ ਰੀਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ । ਓਹ ਸਾਰਾ ਵਰਨਣ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ।)

ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਨੇ ਦੂਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਬੰਦੂਕ ਚਲਾਈ, ਪਰ ਨਾਲੀ ਫਿਟਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ ।

ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ੨੬ ਜੇਠ, ੧੬੭੯ ਬਿ. ਝਬਾਲ ਵਿਚ ।

“ਸੰਮਤ ਸੋਰਹਿ ਸਹਿਸ ਉਨਾਸੀ ।

ਸੁਤਾ ਬਯਾਹ ਕਿਯ ਗੁਰ ਅਬਿਨਾਸੀ ॥...੩੧॥”

ਡੋਲਾ ਵਿਦਿਆ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਆ ਗਿਆ । ਕੁਛ ਚਿਰ

ਓਥੇ ਬਿਸਰਾਮ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ ।

ਅੰਸੂ ੧੯

(ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦੀ ਖ਼ਬਰ)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚ ਗਈ, ਕਿ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਫ਼ਸਰ ਮਾਰੇ ਗਏ ਹਨ, ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬਚਿਆ ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਨਾ ਲਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਲੜਨ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ।

ਅੰਸੂ ੨੦

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪੁੱਜੇ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ੌਜ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਸਮੇਤ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਜਾ ਪੁੱਜੇ । ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਮਹਿਲਾਂ ਤੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਘਰ ਲੈ ਗਏ । ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਵਿਆਹ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ ।

ਅੰਸੂ ੨੧

(ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦਰਸ਼ਨ)

ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਲਿਆਇਆ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਓਥੇ ਸਾਰੇ ਗੁਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਓਥੋਂ ਤੁਰ ਪਏ ।

ਅੰਸੂ ੨੨

(ਗੋਇੰਦਵਾਲੋਂ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ)

ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਓਥੋਂ ਤੁਰ ਪਏ ।

ਓਧਰ ਕੋਲਾਂ ਬੀਮਾਰੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ । ਸਾਖੀਆਂ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ । ਗੁਰ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਮਹਾਰਾਜ ਕੋਲਾਂ ਪਾਸ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੨੩

(ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਸ਼ਕਾਰ—ਕਉਲਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਐਥੋਂ ਨੇੜੇ ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਓਸੇ ਸਮੇਂ ਜੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗਏ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਉਸ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ।

ਕਉਲਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਜਾਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਪਾਸ ਆ ਬੈਠੇ।

ਅੰਸੂ ੨੪

(ਕਉਲਾਂ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰੀ)

ਕਉਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰੀ।

ਫਿਰ ਦੀਵਾਨ ਸਜਦਾ, ਤੇ ਯੁੱਧ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ,

“ਮੇਂ ਬਿਨ ਫਤੇ ਨ ਹੋਤਿ ਲਰਾਈ।

ਗਨ ਜੋਧਾਨਿ ਕੌਮ ਇਨ ਘਾਈ ? ੨੫”

ਛੋਟੇ ਮੀਰ ਵਿਚ ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਓਥੇ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਘਰ ਬਣਵਾ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਸਾਮਾਨ ਲੈ ਦਿਤਾ। ਫਿਰ ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਓਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ।

ਅੰਸੂ ੨੫

(ਪਠਾਣ ਉਮਰਾਵ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ)

ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਣ ਵਾਸਤੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਗਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਹਜ਼ੂਰ ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਨਾਲ ਚੌਪੜ ਖੇਡਣ ਲੱਗੇ।

(ਯੋਧੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਚੌਪੜ ਖੇਡਣਾ ਅਸੰਗਤ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।)

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਇਕ ਉਮਰਾਵ (ਅਫਸਰ) ਮਿਲਨ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ। ਉਹ ਉਮਰਾਵ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜੇ ਤੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕਢ ਦਿਤਾ ਸੀ।

ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਚੌਖਾ ਚਿਰ ਖਲਾ ਰਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ ਵੀ ਨਾ। ਉਮਰਾਵ ਪਠਾਣ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆ ਗਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰਾ ਆਦਰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਹਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਈ, ਕਿ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਿਰ ਉਡਾ ਦਿਆਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਜਿੱਥੇ ਤਲਵਾਰ ਪਰਖਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸੀ, ਓਥੋਂ ਤਾਂ ਕੰਡ ਵਿਖਾ ਕੇ ਨੱਸ ਆਇਆ ਏ, ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਏ, ਓਥੇ ਤਲਵਾਰ ਕਢਣ ਵਾਸਤੇ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਏ?'

ਇਉਂ ਦਿਲ ਦੀ ਬੁਝੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਪਠਾਣ ਚਰਨੀ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਖ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਉਹ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਅਹੁਦਾ ਵਧਾ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੨੬

(ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਤੋਂ ਕੂਚ)

ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਨੱਗਰ 'ਬਾਘਾ' ਵਿਚ ਆਪ ਚੱਲੋ। ਦੂਸਰੇ ਸਿੱਖ ਨੇ 'ਰੁਹੇਲਾ' ਨੱਗਰ ਦੱਸਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਵਾਰ ਪਾਸ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਆਪ ਮਹਾਰਾਜ ਰੁਹੇਲੇ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ।

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਰਧਾ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ,

"ਦੀਰਘ ਮੁਰਸ਼ਦ, ਪਿਤਾ, ਖੁਦਾਇ।

ਤੁਮ ਹੀ ਹੋ ਮੇਰੇ ਸੁਖਦਾਇ। ੩੨।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੇਰਾ ਨਕਾਹ ਹੁਣੇ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਸੋ ਤੂੰ ਘਰ ਹੀ ਰਹੋ। ਲੋੜ ਪਈ ਤੇ ਬੁਲਾ ਲਵਾਂਗੇ।

ਵੀਰਵਾਰ, ਦੋ ਸਾਵਣ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਤੋਂ ਤੁਰ ਪਏ।

ਅੰਸੂ ੨੭

(ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਘੋਰੜ)

ਬਿਆਸਾ ਦੇ ਸੱਜੇ ਕੰਢੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਬੇਹ 'ਤੇ ਆ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ। ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਚੌਧਰੀ 'ਘੋਰੜ' ਉਸ ਬੇਹ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਲਕੀ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਇਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਝਗੜ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਓਥੇ ਨਵਾਂ ਨੱਗਰ ਵਸਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਸਿੱਖ ਕੰਮ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਪਏ।

ਸੁਣ ਕੇ ਘੋਰੜ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਭਰਿਆ ਗੁਰਾਂ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਅੰਸੂ ੨੮

(ਘੇਰੜ ਦਾ ਬਕਵਾਸ)

ਘੇਰੜ ਆਇਆ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰਖਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਘੇਰੜ ਫੇਰ ਆ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੀਆਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦਿਤੀਆਂ।

ਅੰਸੂ ੨੯

(ਘੇਰੜ ਦੀ ਮੌਤ)

ਘੇਰੜ ਫੇਰ ਆ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਵੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਨਾਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗਾਹਲਾਂ ਦੇਣ ਲੱਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਗਾਹਲਾਂ ਦਿਤੀ ਜਾਏ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਘੇਰੜ ਮਰ ਗਿਆ, ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਬਿਆਸ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹਾ ਦਿਤਾ।

ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਘੇਰੜ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰਤਨ ਚੰਦ ਨੇ ਕਸਮ ਖਾਧੀ, ਕਿ ਮੈਂ ਪਿਤਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲਵਾਂਗਾ।

ਚੰਦੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਰਮ ਚੰਦ ਜਲੰਧਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਰਤਨ ਚੰਦ ਉਸਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਿਆ। ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਧਾਰ ਲਈ।

ਅੰਸੂ ੩੦

(ਰਤਨ ਚੰਦ ਤੇ ਕਰਮਚੰਦ ਨੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆਂਦਾ)

ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਅਬਦੁਲ ਖਾਨ ਸੀ। ਰਤਨ ਚੰਦ ਤੇ ਕਰਮ ਚੰਦ ਦਾ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਉਹ ਬਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹਾ ਪਿਆ।

(ਇਥੇ ਰਾਜਾ 'ਸਗਰ' ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਪੁੱਤਰ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ 'ਕਪਲ ਮੁਨੀ' ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਮੁਨੀ ਦੇ ਸਰਾਪ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਭਸਮ ਹੋ ਗਏ। ਕਵੀ ਜੀ ਪੁਰਾਣਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।)

ਅੰਸੂ ੩੧

(ਜੰਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ)

ਰੁਹੇਲੇ ਨਗਰ ਤੋਂ ਕੋਹ ਭਰ ਦੂਰ ਖਲੋ ਕੇ ਅਬਦੁਲ ਖਾਨ ਹਮਲੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਮੁਸਲਮ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਜਰਨੈਲ :—ਬੈਰਮਖਾਨ, ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ, ਬਲਵੰਡ

ਖਾਨ, ਅਲੀ ਬਖਸ਼, ਇਮਾਮ ਬਖਸ਼, ਅਬਦੁਲ ਖਾਂ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਨਬੀ ਬਖਸ਼ ਤੇ ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਆਂਦੇ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਕਿ ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਵੈਰੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਯੋਧੇ : ਜੱਟੂ, ਕਲਿਆਣਾ, ਨਾਨੋ, ਪਿਰਾਗਾ, ਮਥਰਾ, ਜਗਨਾ, ਪਰਸਰਾਮ, ਸ਼ਕਤੂ, ਮੋਲਕ, ਜਾਤੀ ਮਲੱਕ, ਅਨੰਦਾ, ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਆਦਿ ।

ਅਬਦੁਲ ਖਾਨ ਨੇ ਦੂਤ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਛੱਡ ਜਾਣ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਜੇ ਅਬਦੁਲ ਖਾਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਏ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ।

ਅਬਦੁਲ ਖਾਨ ਨੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੩੨

(ਜੰਗ ਆਰੰਭ)

ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ । ਜੱਟੂ ਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਖਾਨ ਆਪੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋਏ । ਦੋਵੇਂ ਯੋਧੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੩੩

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਭਾਈ ਮਥਰਾ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਬੈਰਮ ਖਾਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਫੌਜ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮਥਰਾ ਵੀ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੩੪

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਭਾਈ ਕਲਿਆਣਾ ਤੇ ਬਲਵੰਤ ਖਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਭਿੜ ਕੇ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰੇ ।

ਅੰਸੂ ੩੫

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਅਲੀ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਭਾਈ ਨਾਨੋ ਨੇ ਮਾਰ ਲਿਆ । ਇਮਾਮ ਬਖਸ਼ ਹੱਥੋਂ ਭਾਈ ਨਾਨੋ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ । ਜਗਨੇ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਇਮਾਮ ਬਖਸ਼ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਫਿਰ ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਪਿਰਾਗਾ ਆਦਿ ਵੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ । ਉਧਰੋਂ ਨਬੀ ਬਖਸ਼, ਕਰਮ ਚੰਦ,

ਰਤਨ ਚੰਦ ਆ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੩੬

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਚੰਦੂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਲੈ ਗਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਦੋ ਚਾਰ ਜੁੱਤੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿਹੋ । ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਅਬਦੁੱਲਾ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਵੇਖ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ । ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਸਿੱਖ ਨੇ, ਸੋ ਆਪ ਅੱਗੇ ਲੱਗ ਕੇ ਹੱਲਾ ਕਰੋ ।

ਅੰਸੂ ੩੭

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਭਾਈ ਸ਼ਕਤੂ, ਪਰਸ ਰਾਮ ਤੇ ਨਬੀ ਬਖਸ਼, ਤਿੰਨੇ ਘਮਸਾਣ ਵਿਚ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੩੮

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼, ਰਤਨ ਚੰਦ ਤੇ ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੇ ਇਕੱਠਾ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੩੯

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਹੱਥੋਂ ਕਰੀਮ ਬਖਸ਼ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੪੦

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਅੰਤ ਅਬਦੁੱਲਾ ਖਾਨ ਨੇ ਆਪ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੪੧

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਇਸ ਅੰਸੂ ਵਿਚ ਘਮਸਾਣ ਯੁੱਧ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੪੨

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਅਬਦੁਲ ਖਾਨ, ਕਰਮ ਚੰਦ ਤੇ ਰਤਨ ਚੰਦ, ਤਿੰਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਗਏ । ਤੀਰਾਂ ਨਾਲ ਚੋਹਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਮਾਰੇ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੪੩

(ਲੜਾਈ ਮੁੱਕੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਤਨ ਚੰਦ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਦੂਸਰੇ ਵਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਬਦੁਲ ਖਾਨ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਿਆ ।

ਅੰਤ ਵਿਚ ਚੰਦੂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਰਮ ਚੰਦ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ । ਉਸਨੇ ਵਾਰ ਕੀਤਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਲਵਾਰ 'ਤੇ ਰੋਕਿਆ । ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਟੁੱਟ ਗਈਆਂ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਮ ਚੰਦ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਮਾਰਿਆ, ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ । ਵਿਰੋਧੀ ਜਰਨੈਲ ਸਾਰੇ ਮਾਰੇ ਗਏ । ਰਹਿੰਦੀ ਸੈਨਾਂ ਪਿੜ ਛਡ ਕੇ ਨੱਸ ਗਈ ।

ਅੰਸੂ ੪੪

(ਯੁੱਧ ਫਤਹਿ)

ਅਬਦੁਲ ਖਾਂ, ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਹੋਰ ਜਹਨੈਲ ਦਫ਼ਨਾ ਦਿਤੇ । ਬਾਕੀ ਸਭ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਵੈਰੀ ਦੀਆਂ ਲੋਥਾਂ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਰੋੜ੍ਹ ਦਿਤੀਆਂ ।

ਅੰਸੂ ੪੫

(ਭਾਈ ਸੁਭਾਗਾ ਘੋੜੇ ਭੇਟ ਲਿਆਇਆ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਘਰ ਢਾਹ ਕੇ ਓਥੇ ਮਸੀਤ ਬਣਾ ਦਿਤੀ । ਨਵਾਂ ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ । ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਭੋਟਾ ਧਰੀਆਂ । ਭਾਈ ਸੁਭਾਗਾ ਪੰਜ ਵਧੀਆ ਘੋੜੇ ਲਿਆਇਆ ।

ਅੰਸੂ ੪੬

(ਜਪੁਜੀ ਦਾ ਸ਼ੁਧ ਪਾਠ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਘੋੜਾ ਆਪ ਰੱਖ ਲਿਆ, ਇਕ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ,

ਇਕ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ, ਇਕ ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਇਕ ਤਬੇਲੇ ਵਿਚ ਰਾਖਵਾਂ ਰੱਖ ਲਿਆ।

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕੋਈ ਸਿੱਖ 'ਜਪੁਜੀ' ਦਾ ਸੁੱਧ ਪਾਠ ਸੁਣਾਵੇ। ਭਾਈ ਗੁਪਾਲੇ ਨੇ ਸੁਣਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ, ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਏ। ਪਰ ਅੰਤ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਪਾਲੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਆ ਗਈ, ਕਿ ਪੰਜਵਾਂ ਘੋੜਾ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਮੰਗ ਲਵਾਂਗਾ।

ਪਾਠ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਭਾਈ ਗੁਪਾਲਾ ! ਜੇ ਆਪ ਮਨ ਵਿਚ ਕਾਮਨਾ ਨਾ ਕਰਦੇ, ਤਾਂ ਅੱਜ ਗੱਦੀ ਮਿਲ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਪਰ ਤੁਸਾਂ ਘੋੜੇ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਸੋ ਘੋੜਾ ਲੈ ਲਵੋ।'।

ਅੰਸੂ ੪੭

(ਨਾਮ ਨਗਰ, ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਵਾਂ ਨੱਗਰ ਵਸਾਇਆ। ਵਿਸ਼ਕਰਮਾ ਆਪਣਾ 'ਮੇਧਾਵੀ' ਨਾਮ ਧਰ ਕੇ ਨੱਗਰ ਉਸਾਰਨ ਆਇਆ।

ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਜੋਧ, ਅਜਿੱਤਾ ਤੇ ਜੀਵਾ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਆਏ। ਫਿਰ ਸਾਰਾ ਨਗਰ ਫਿਰ ਕੇ ਵੇਖਿਆ, ਬਾਬਾ ਬੁਢਾ ਜੀ ਨੇ ਨੱਗਰ ਦਾ ਨਾਮ 'ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰ' ਧਰਿਆ।

ਅੰਸੂ ੪੮

(ਖਵਾਜਾ ਤੇ ਜਾਨੀ ਸੱਯਦ)

ਇਕ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਖਵਾਜਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਿਆ ਕਰਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਲਦੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਘੋੜੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਲਗ ਕੇ ਚਲਦਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵਰ ਮੰਗਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਮੰਗਿਆ, ਕਿ ਮੈਂ ਸਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਾਂ।

ਇਕ ਫਕੀਰ ਸੱਯਦ ਜਾਨੀ ਕਈ ਸੰਤ ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਣ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ। ਖਵਾਜਾ ਦੇ ਦੱਸਣ ਮੁਤਾਬਕ ਉਹਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਾਰ ਅੱਗੇ ਆ ਆਸਣ ਜਮਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਫਕੀਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛੋ, ਉਸਨੂੰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜਾਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਿਰਫ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਤੇ ਮੇਹਰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਕੰਧ ਕਰਵਾ ਦਿਤੀ। ਜਾਨੀ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸੇ ਸਿਦਕ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਜਾਨੀ ਦੇ ਸਿਦਕ ਪਿਆਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ

ਕਿਹਾ, ਜੇ ਉਸਦਾ ਹੱਠ ਪੱਕਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਸਰੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਜਾ ਸੁਣਾਇਆ। ਜਾਨੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਉਸਨੇ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਜਾ ਕੇ ਦਰਿਆ ਫ਼ਿੱਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਦਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਕਢ ਲਿਆ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ 'ਸੋਹਿਣਾ' ਰੱਖ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੪੯

(ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਤੋਂ ਆਦਿ ਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਪਹਿਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅੰਸੂ ੫੦

(ਕਾਂਸ਼ੀ-ਸੰਗਤ, ਬਾਜ਼ ਬਟੋਰ)

ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਗੁਰਦੇਵ ! ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨੱਗਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਮੈਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣੇ।

ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜੋਧ, ਅਜਿੱਤਾ ਤੇ ਜੀਵਾ ਵੀ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਏ।

ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਆਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਦਮਦਮੇ' ਬੈਠੇ ਸਨ। ਕਾਂਸ਼ੀ ਦਾ ਇਕ ਸਿੱਖ ਓਥੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ। ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਹੱਥ ਬਾਜ਼ ਸੀ, ਤੇ ਇਕ ਹੱਥ ਬਟੋਰਾ। ਬਾਜ਼ ਬਟੋਰੇ ਦਾ ਮਾਸ ਤੋੜ ਤੋੜ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸ਼ੰਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਇਹ ਬਟੋਰਾ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਮਲਾਹ ਸੀ, ਤੇ ਬਾਜ਼ ਚੌਥੇ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਾਸਤੇ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਸਨ। ਮਲਾਹ ਪੰਜ ਦੀ ਥਾਂ ਵੀਹ ਮੰਗਦਾ ਸੀ। ਮਲਾਹ ਨੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਚੁਕ ਕੇ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿਤਾ। ਮਰਨ ਲੱਗੇ ਸਿੱਖ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਤੇਰਾ ਮਾਸ ਤੋੜ ਤੋੜ ਖਾਵਾਂਗਾ।' ਉਹ ਹਿਸਾਬ ਪੂਰਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸੁਰਗ ਨੂੰ ਜਾਣਗੇ।

ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੫੧

(ਭਾਈ ਗੜ੍ਹੀਆਂ-ਮੀਆਂ ਦੌਲਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੜ੍ਹੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਰ ਭੇਟ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਭੇਜਿਆ।

ਭਾਈ ਗੜ੍ਹੀਆ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗੁਜਰਾਤ ਠਹਿਰਿਆ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਸੱਖਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਲਿਆ।

ਉਥੇ ਰੱਬ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਵਾਲਾ ਮੀਆਂ ਦੌਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਗੜ੍ਹੀਏ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਉਸਨੇ 'ਸੁਖਮਨੀ' ਸਾਹਿਬ ਸੁਣਨ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਪਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਗੜ੍ਹੀਏ ਨੇ ਪਾਠ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਪਾਠ ਆਇਆ,

“ਸੁਖਮਨੀ ਸੁਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਭ ਨਾਮੁ।

ਭਗਤ ਜਨਾ ਕੈ ਮਨਿ ਬਿਸ੍ਰਾਮ।”

ਮੀਆਂ ਦੌਲਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਬੱਸ, ਮੇਰਾ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅਗਲੇਰੇ ਦਿਨ ਮੀਆਂ ਦੌਲਾ ਭਾਈ ਗੜ੍ਹੀਏ ਨੂੰ ਤੋਰਨ ਗਿਆ। ਗੜ੍ਹੀਏ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਦੌਲੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਈ, ਕਿ ਧਨ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਗੜ੍ਹੀਏ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਇਸਦਾ ਹੰਕਾਰ ਦੂਰ ਕਰੀਏ। ਉਹਨਾਂ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਵੇਖਿਆ ਸਾਰੀ ਧਰਤੀ ਹੀ ਸੌਨੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਈ। ਦੌਲੇ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ।

(ਬੋੜੀ ਬੋੜੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕਰਾਮਾਤ।)

ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਵੇਖ ਕੇ ਮੀਆਂ ਦੌਲਾ ਭਾਈ ਗੜ੍ਹੀਏ ਦੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗਾ।

ਕਸ਼ਮੀਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਭਾਈ ਗੜ੍ਹੀਏ ਨੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਕਾਰ ਭੇਟ ਇਕੱਠੀ ਕੀਤੀ, ਲੰਗਰ ਲਾਇਆ, ਤੇ ਸਭ ਉਥੇ ਹੀ ਵਰਤਾ ਦਿਤੀ। ਗੜ੍ਹੀਆ ਵਾਪਸ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਸਦੀ ਉਗਰਾਹੀ ਸਾਨੂੰ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ।

ਫਿਰ ਗੜ੍ਹੀਏ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਘਰ ਜਾਓ ਤੇ ਉਥੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰੋ। ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਵੀ ਗੜ੍ਹੀਏ ਦਾ ਓਹਾ ਵਿਹਾਰ ਰਿਹਾ। ਜੋ ਸਵਾਲੀ ਆਵੇ, ਖਾਲੀ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਜਦੋਂ ਗੜ੍ਹੀਏ ਕੋਲੋਂ ਖਰਚ ਮੁੱਕ ਜਾਵੇ, ਉਹ ਪੰਜ ਰੁਪੈ ਪਿਛੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਵਰ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਵੇ।

ਅੰਸੂ ੫੨

(ਪੰਡਤ ਨਿਤਾ ਨੰਦ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਟਾਲੇ ਦੇ ਪੰਡਤ ਨਿਤਾ ਨੰਦ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਕਥਾ ਸੁਣਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਕਥਾ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਜੰਮ ਪੁਰੀ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਇਕ ਸਾਲ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਚਾਰ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਚਾਰ ਪਹਿਰ ਵਿਚ ਉਹ ਰਸਤਾ ਪਾਰ ਕਰ ਜਾਵਾਂ। ਭਾਈ ਲਾਲਾ ਬੋਲਿਆ, ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਦੋ ਪਹਿਰ ਲਾਵਾਂ। ਭਾਈ ਮੱਯਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਇਕ ਪਹਿਰ ਲਾਵਾਂਗਾ। ਭਾਈ ਨਿਹਾਲਾ ਬੋਲਿਆ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਮੇਹਰ ਨਾਲ ਮੈਂ ਇਕ ਪਲ ਵਿਚ ਸਾਲ ਵਾਲਾ ਪੰਧ ਮੁਕਾ ਦਿਆਂ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਪੰਡਤ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕੀਤੀ, ਕਿ

ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਸ ਨੇ ਝੂਠ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ?

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਰਸਤਾ ਪਾਪੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੈ, ਧਰਮ ਰਾਜ ਨਾਲ ਵਾਸਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਪੰਡਤ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ।

ਅੰਸੂ ੫੩

(ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਸੁਰਗਵਾਸ)

ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਆਪਣੇ ਨਗਰ 'ਰਮਦਾਸ' ਬਿਰਾਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ।

ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਓਸੇ ਸਮੇਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਦੇਹੁਰਾ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਕਬੀਰ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਭਗਤ ਤੇ ਨਾਮਦੇਵ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।)

“ਬਿਨਾ ਕਬੀਰ ਭਗਤ ਜੇ ਔਰ।

ਸਭਿ ਕੇ ਬਿਖੈ ਲਖਯੋ ਸਰਮੌਰ।.. ੧੭।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਮਦਾਸ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਬਹੁਤ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਭਾਨੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਪਕੜਾਈ।

ਸਵੇਰ ਸਾਰ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੫੪

(ਮਾਈ ਦੇਸਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤ ਪੁੱਤ)

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ,

“ਦਿਨ ਚੋਥੇ ਮਹਿਂ ਅਸਥਿ ਚੁਨਾਏ।...

ਸ੍ਰੀ ਗੰਗਾ ਮਹਿਂ ਦੀਨ ਪੁਚਾਏ।੨੨।”

(ਲੋ, ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵੀ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਗੰਗਾ ਪੁਚਾ ਦਿਤੇ ਜੇ। ਕਵੀ ਜੀ ਪੂਰੇ ਗੰਗਾ ਭਗਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।)

ਤੇਰਵੇਂ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਭੋਗ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਭਾਨੇ ਨੂੰ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹਾਈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਪੱਟੀ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਮਾਈ ਦੇਸਾਂ ਜੱਟੀ ਆਈ। ਉਸਨੇ ਪੁੱਤਰ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੇਰੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਤਰ

ਹੈ ਨਹੀਂ ।

ਮਾਈ ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਗਈ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਢੰਗ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਕਾਗਜ਼ ਕਲਮ ਦਵਾਤ ਲੈ ਜਾਹ । ਆਖੀ, ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਲਿਖ ਦਿਹੋ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਣ ਵਾਸਤੇ ਚੱਲੇ, ਤਾਂ ਮਾਈ ਨੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਬੈਠਤੀ ਕੀਤੀ, 'ਲਿਖਣਹਾਰ ਆਪ ਹੀ ਹੋ । ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਲਿਖਿਆ, ਤਾਂ ਹੁਣ ਲਿਖ ਦਿਹੋ ।' ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮਾਈ ਨੇ ਕਾਗਜ਼ ਕਲਮ ਅੱਗੇ ਵਧਾ ਦਿਤਾ ।

“ਭਏ ਪ੍ਰਸੰਨ ਗੁਰ ਲਿਖਨਿ ਸੁ ਲਾਗੇ ।

ਗਹੀ ਕਲਮ ਹਯ¹ ਚਾਲਤਿ ਆਗੇ ।੪੪।

ਕਰਨਿ ਇਕਾਂਗ ਚਹਯੋ ਕਰ ਹਾਲਾ² ।

ਸਾਤਾ ਲਿਖਯੋ ਗਯੋ ਤਿਸ ਕਾਲਾ ।...੪੫।”

(ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਉਲਟ ਏਕੇ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾਤਾ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ? ਮਨ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ।)

ਅੰਸੂ ਪਪ

(ਗੁਰੂ ਦੇ ਅਲੰਕਾਰ ਵਿਚ ਧਰਤੀ)

ਰਾਵੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡ ਰਹੇ ਸਨ । ਇਕ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਕਸਾਈ ਨੇੜੇ ਹੀ ਇਕ ਗਊ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਘੋੜਾ ਭਜਾ ਕੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ । ਕੁਛ ਕਸਾਈ ਮਾਰ ਦਿਤੇ, ਕੁਛ ਨੱਸ ਗਏ । ਲਾਗੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਸੀ । ਉਹ ਬੰਦੂਕਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਏ । ਪਿੰਡ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਸੀ । ਸਿੱਖਾਂ ਵੀ ਹਥਿਆਰ ਸੰਭਾਲ ਲਏ । ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਕੁਛ ਕਸਾਈ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਕੁਛ ਨੱਸ ਗਏ । ਸਿੱਖਾਂ ਉਹ ਪਿੰਡ ਸਾੜ ਦਿਤਾ ।

ਉਹ ਗਊ ਧਰਤੀ ਬਣ ਕੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਗਈ, ਜੋ ਸਿਰਫ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ । ਉਸਨੇ ਫਰਯਾਦ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਇਹ ਹੁਕਮਰਾਨ ਮੇਰੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਡਾ ਪੋਤਰਾ ਅਜੇਹਾ ਪੰਥ ਸਾਜੇਗਾ, ਜੋ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਰਾਜ ਖਤਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ (ਰਾਵੀ) ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਵੇਖਣ ਗਏ ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਧਰਮ ਚੰਦ ਨੇ ਸੁਣਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ

1 ਘੋੜਾ । 2 ਕਰ=ਹੱਥ । ਹਾਲਾ=ਹਿੱਲ ਗਿਆ । ਹੱਥ ਹਿੱਲ ਗਿਆ ।

ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਇਆ ਦਿਤਾ ਤੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੰਗਣ ਮਿਹਰ ਚੰਦ ਤੇ ਮਾਣਕ ਚੰਦ ਨੂੰ ਦਿਤੇ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਗਏ, ਜਿੱਥੇ ਬੈਠੇ ਸਿਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਤਪ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪ੍ਰਣਾਮ ਕੀਤਾ, ਹਾਲ ਚਾਲ ਪੁਛਿਆ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆ ਗਏ। ਕੁਛ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਿਰ ਰਮਦਾਸ ਆ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ)

ਦੀਵਾਲੀ ਦਾ ਪੁਰਬ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਪਹੁੰਚੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬੁਲਾਉਣ ਉਤੇ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਿਆ। ਨਾਲ ਭਾਈ ਸੁੰਦਰ ਵੀ ਆਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪੁੱਜਣ ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਥਾਂ ਸਣੇ ਪਤਨੀ ਦੇ ਆਇਆ। ਉਸਨੂੰ ਕੋਲਾਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਉਤਾਰਾ ਦਿਤਾ।

ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰ ਦੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਪੰਦਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਬਚੇ ਸਨ। ਪੈਂਦੇ ਥਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਬੁਲਾਇਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕੰਮ ਹੀ ਬੜਾ ਮਾਮੂਲੀ ਸੀ।

ਏਥੇ ਪੈਂਦੇ ਥਾਨ ਦੇ ਘਰ ਲੜਕੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਪੈਂਦਾ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਆਪਣੇ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਪੋਤਰੇ ਦੀ ਦਾਤ ਮੰਗੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣਗੇ।

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਧੀਰਮੱਲ ਜਨਮ, ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਖੇਡ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਚਲੇ ਗਏ।

੧੬੮੩ ਬਿ. ਮਾਘ ਦੀ ਤੇਰਾਂ, ਛਨਿਛਰਵਾਰ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਦੇ ਘਰ ਜਨਮਿਆਂ ਧੀਰ ਮੱਲ ਮਾਤਾ ਨੱਤੀ ਦੀ ਕੁੱਖੋਂ।

ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਜੀ ਨੂੰ ਬਰਸ ਦੇ ਹੋ ਗਏ। ਜੋ ਉਹ ਮੁੱਖੋਂ ਕਹਿੰਦੇ, ਪੂਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਗੁਰਮੁਖ ਨਾਮ ਦੇ ਸੋਨੀ-ਖੱਤਰੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮੋਹਨ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਨਾਲ ਖੇਡਿਆ

ਕਰਦਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਖੁੱਦੋ ਖੁੰਡੀ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਬਾਜ਼ੀ ਮੋਹਨ ਸਿਰ ਰਹਿ ਗਈ।
ਮੋਹਨ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਇਕੱਲਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਰਾਤ ਸੱਪ ਲੜਨ ਕਾਰਨ ਮੋਹਨ
ਮਰ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ਪੜ

(ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਨੇ ਮੋਹਨ ਜਿਵਾਇਆ)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਾਲਕ ਖੇਡਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਜੀ ਨੇ ਇਕ
ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਮੋਹਨ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ। ਉਸਨੇ ਆ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਸੱਪ
ਲੜਨ ਕਾਰਨ ਮੋਹਨ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਜੀ ਮੋਹਨ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ, ਤੇ ਕਿਹਾ,

“ਉਠਿ ਪਯਾਰੇ ! ਦਿਹੁ ਸੀਡਾ ਹਮਾਰੀ।

ਨਹੀਂ ਸਮੋ, ਕਿਮ ਸੁਪਤਿਯੋਂ ਭਾਰੀ।੧੨।”

ਮੋਹਨ ਦੇ ਗਲ ਨੂੰ ਖੁੰਡੀ ਪਾ ਕੇ ਬਾਬੇ ਅਟੱਲ ਨੇ ਉਠਾ ਲਿਆ। ਸਾਰੇ ਖੁਸ਼ੀ
ਛਾ ਗਈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਕ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਇਹ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਸ਼ਰੀਕੀ
ਹੋਈ। ਰੱਬ ਮਾਰੇ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰ ਦੇਈਏ।

ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਏ, ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਰੋਸ ਵਜੋਂ ਕਿਹਾ,

“ਜਰ ਨਹਿੰ ਸਕੇ ਓਜ” ਨਿਜ ਅੰਤਰ ?

ਕਰਹੁ ਦਿਖਾਵਨਿ ਲਾਇ ਨਿਰੰਤਰ।...੨੯।

ਇਸ ਕਰਿਬੇ ਕੋ ਫਲ ਅਬ ਇਹੀ।

ਜੇ ਤੂੰ ਰਹੈਂ, ਤ ਹਮ ਜਗ ਨਹੀਂ।

ਹਮ ਜੇ ਰਹੈਂ, ਤ ਤੁਮ ਨਹਿੰ ਰਹੋ।

ਇਹੀ ਬਾਕ ਅਬ ਸਾਚੋ ਲਹੋ।੩੦।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਜੀ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਆ ਗਏ, ਤੇ ਕੋਲਸਰ
ਕੋਲ ਚਾਦਰ ਤਾਣ ਕੇ ਲੇਟ ਗਏ। ਇਸਤਰਾਂ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਗਏ।

ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਬਹੁਤ ਰਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਟੱਲ ਰਾਏ ਦਾ
ਓਥੇ ਹੀ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਕਿਹਾ ਤੇਰਾ ਦੇਹੁਰਾ ਅਟੱਲ ਰਹੇਗਾ।

ਅੰਸੂ ਪੜ

ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧੀ ਆਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦਿਤਾ।

ਛੇਵੀਂ ਰਾਸ ਸਮਾਪਤ

ਸੱਤਵੀਂ ਰਾਸ

ਅੰਸੂ ੧

(ਮੰਗਲ)

(ਪਿਛਲੀਆਂ ਰਾਸਾਂ ਵਾਂਗ ਪਹਿਲਾ ਦੋਹਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਸਾਰਦਾ ਦੇਵੀ (ਸੁਰਸਤੀ) ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ। (ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਾ ਸਬੂਤ।)

ਅੱਗੇ ਚੌਦਾਂ ਅੰਕ ਤਕ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਜੱਸ ਗਾਇਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਸਿੱਲੀ ਖੱਤਰੀ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਵਾਸੀ ਨੇ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਨੂੰ ਕੀਤਾ।

“ਪਾਂਧੇ ਤਬ ਸਭਿ ਬਿਧਿ ਕਰਿਵਾਈ।

ਨਵ ਗ੍ਰਹਿ, ਗਨਪਤਿ ਵਿਸ਼ਨ ਪੁਜਾਈ।...੩੬।”

(ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਛ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਸੀ? ਗੁਰਬਾਣੀ ਉਤੇ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਕਿਵੇਂ ਮੰਨੇਗਾ। ਇਹ ਸਭ ਕਵੀ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਪੰਡਤ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਹੈ।)

ਸਮਾਗਮ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੨

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਘੋੜੇ ਖਰੀਦਣੇ)

ਇਕ ਦਿਨ ਸਿੱਖ ਬੈਠੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿੱਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਜਾਲ ਤੋਂ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਉੜੀ ਕਹੀ,

“ਜੇ ਗੁਰ ਸਾਂਗ ਵਰਤਦਾ, ਸਿਖ ਸਿਦਕ ਨ ਹਾਰੇ।”

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਪ੍ਰਭੂ ਮਾਯਾ ਨੇ ਘਨੇ ਭ੍ਰਮਾਏ।

ਤਰੀ ਨ ਕਿਮ ਬਿਨ ਗੁਰੂ ਸਹਾਏ¹ ।...੧੧।”
ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ 'ਤੇ ਅੜੇ ਰਹੇ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੁਛ ਚੰਗੇ ਘੋੜੇ ਖਰੀਦਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ । ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਾਬਲ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਨਗੇ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ । ਨਾਲ ਕੁਛ ਸੇਵਕ ਵੀ ਦਿਤੇ । ਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਮੁੱਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਕੇ ਘੋੜੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦੇਣੇ । ਅਸੀਂ ਪਸੰਦ ਕਰਕੇ ਹੁਕਮ ਭੇਜਾਂਗੇ, ਤਾਂ ਕੀਮਤ ਤਾਰ ਦੇਣੀ ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਾਬਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ । ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਘੋੜੇ ਖਰੀਦ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿਤੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਭੇਜ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਰਕਮ ਤਾਰ ਦਿਹੋ । ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਸੇਦਾਗਰ ਬੁਲਾ ਲਏ । ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸੰਦੂਕ ਖੋਲ੍ਹੇ, ਤਾਂ ਵਿਚ ਠੀਕਰੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ । ਉਹ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸਿਓਂ ਤੰਬੂ ਪਾੜ ਕੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ । ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਭੇਸ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹ ਕਾਂਸੀ ਜਾ ਵੜਿਆ ।

ਪਿਛੋਂ ਨਾਲ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਰੁਪੈ ਤਾਰ ਦਿਤੇ ।

ਅੰਸੂ ੩

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਕਾਂਸੀ ਵਿਚ)

ਬੜੀ ਮੁਸੀਬਤ ਝਾਗ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਾਂਸੀ ਪੁੱਜੇ । ਓਥੋਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪਛਾਣ ਕੇ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ । ਓਥੇ ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਜੱਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਛ (ਕਬਿੱਤ ਸਵੱਯੋ) ਲਿਖਿਆ । ਮਹਿਮਾ ਸੁਣਕੇ ਓਥੋਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ । ਰਾਜੇ ਵੱਲੋਂ ਵੇਖਕੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ । ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਂਦੇ । ਉਸਦਾ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਕੁਛ ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਏਥੇ ਸ਼ਿਵਾਂ ਦੀ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਵਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਸ਼ਿਵਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵੀ ਕਰੋ ।

ਅਗੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, 'ਪਤੀ-ਬ੍ਰਤਿ ਇਸਤਰੀ ਦੂਸਰੇ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜ ਲਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਨਿੰਦਣ ਜੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਏਸੇ ਤਰਾਂ,

“ਇਮ ਗੁਰ ਤਯਾਗ ਜਪਹਿ ਜੇ ਅਰ ।

ਹਲਤਿ ਪਲਤਿ ਮਹਿ ਲਹੈ ਨ ਠੌਰ ॥੨੦॥”

ਏਥੇ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਵੱਯਾ ਸੁਣਾਇਆ,

1 ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਤਰਿਆ ।

1 "ਮਾਤ ਬਿਓਗ ਪਰੈ ਬਛਰਾ, ਅਨ ਗਾਯ ਧਰੈ ਥਨ ਲਾਤ ਲਗਾਵੇ ।।।।"
(ਏਥੇ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ, ਜੋ 'ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿਚ ਆ ਚੁਕੇ ਹਨ²।)

ਅੰਸੂ ੪

(ਪੰਡਤਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ)

ਇਸ ਅੰਸੂ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਹੈ, ਤੇ ਫਿਰ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਮੌਲਕ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਜੁੱਗਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਮਹਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਨਿਰੁੱਤਰ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਫਿਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਅਨਭਵ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਓਧਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਵੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅੰਸੂ ੫

(ਗੁਰਦਾਸ ਕਾਂਸ਼ੀ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਨਾਮ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲਿਖਿਆ, ਕਿ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਡਾ ਚੋਰ ਹੈ, ਗੁਰਦਾਸ। ਉਸਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿਹੋ।

ਰਾਜੇ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾਇਆ, ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਢੰਡੋਰਾ ਫੇਰਿਆ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਭਰੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਕਾ ਚੋਰ ਮੈਂ ਹੀ ਹਾਂ। ਰਾਜਾ ਤੇ ਸੰਗਤ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਘੋੜੇ ਖਰੀਦਣ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਹੁਕਮ ਮੈਨੂੰ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਸਤੇ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਸੋ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਬੰਨ੍ਹਵਾ ਕੇ ਮੇਵੜੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਸੰਗਤ ਤੇ ਰਾਜਾ ਦੂਰ ਤਕ ਤੌਣ ਗਏ।

ਇਕ ਮਨਜ਼ਲ ਤਾਂ ਏਸਤਰਾਂ ਗਏ। ਫਿਰ ਮੇਵੜੇ ਨੇ ਮੁਸ਼ਕਾਂ ਖੁਹਲ ਦਿਤੀਆਂ।

1 ਕੁਛ ਲਿਖਤੀ ਖਰੜਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਕਥਿਤ ਦਿਤਾ ਹੈ,

“ਜੈਸੇ ਬਛਰਾ ਬਿਛਰ ਪਰੈ ਆਨ ਗਾਇ ਥਨ,

ਦੁਗਧ ਨ ਪਾਨ ਕਰੈ, ਮਾਰਤ ਹੈ ਲਾਤ ਕੀ ।.....।’

ਕਥਿਤ ਸਵੱਯੇ 1889।

2 ਵੇਖੋ ‘ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸੋਮੇ’, ਭਾਗ ਤੀਜਾ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਫਿਰ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈਆਂ। ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜਾ ਪੇਸ਼ ਹੋਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਘੋੜੇ ਲੈਣ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਤੁਸਾਂ ਚੰਗੇ ਖਰੀਦ ਕੇ ਭੇਜੇ।

ਉਤਰ ਵਿਚ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਦੋ ਸਵੱਯੇ ਕਹੇ,

“ਜਉ ਗਰਬੈ ਬਹੁ ਬੁੰਦ ਚਿਤੰਤਰ, ਸਨਮੁਖ ਸਿੰਧੁ ਸ਼ੋਭ ਨਹੀਂ ਪਾਵੈ।...।”

(ਕਬਿੱਤ ਸਵੱਯੇ ੫੨੭)

“ਤੋ ਸੋ ਨ ਨਾਥ, ਅਨਾਥ ਨ ਮੋ ਸਰਿ, ਤੋ ਸੋ ਨ ਦਾਨੀ, ਨ ਮੋਸੋ ਭਿਖਾਰੀ।”

(ਕਬਿੱਤ ਸਵੱਯੇ ੫੨੮)

ਅੱਗੇ ਵਧ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਪਕੜ ਲਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਠਾ ਕੇ ਬੜਾ ਆਦਰ ਕੀਤਾ।

ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਕਾਂਸ਼ੀ ਤੋਂ ਸੱਤ ਸੌ ਸਿੱਖ ਆਏ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ,

“ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਵਿੰਦ ਹੇਰਿ^੧ ਅਲਾਯੋ^੨।

ਏਕਲ^੩ ਗਯੋ, ਸੁ ਸਾਤ ਸੇ ਲਯਾਯੋ।੪੬।”

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਉੜੀ ਨਹੀਂ,

“...ਜੇ ਗੁਰ ਭਰਮਾਏ ਸਾਂਗ ਕਰ, ਕਿਆ ਸਿੱਖ ਵਿਚਾਰਾ।”

(ਵਾਰ ੩੫, ਪਉੜੀ ੨੨)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਮਾਣ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਵਧ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੬

(ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਦਾ ਵਿਆਹ)

ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਸਨ। ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਵੀ ਓਥੇ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ, ਪੰਡਤ ਕੋਲੋਂ ਸਾਹਾ ਸੁਧਾ ਕੇ, ਸਤਾਈ ਵਿਸਾਖ ਦੀ ਸਾਹੇ ਚਿੱਠੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਭੇਜ ਦਿਤੀ।

ਬਰਾਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਪੁੱਜੀ। ਢੁਕਾ ਸਮੇਂ ਸੁੱਟ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਅੰਸੂ ੭

(ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਦਾ ਵਿਆਹ ਤੇ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਮੰਗਣੀ)

ਦੁਕੌਂ ਸਮੇਂ ਆਤਸ਼ਬਾਜ਼ੀ ਵੀ ਚੱਲੀ। ਮਿਲਨੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸਭ ਵੇਦਿਕ ਰੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਛਕਣ ਸਮੇਂ ਜੂਠ ਵਿਚ ਧਨ ਪਾਇਆ।

ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਵੇਦੀ ਤੇ ਅਗਨੀ ਉਦਾਲੇ ਹੋਇਆ। ਗਣੇਸ਼, ਗ੍ਰਹਿ ਆਦਿ ਸਭ ਦਾ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ ਗਈ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਹਰ ਸੁਭ ਕਰਮ ਪੰਡਤ ਪਾਸੋਂ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਰੀਤੀ ਅਨਸਾਰ ਹੀ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਡਤ ਪੂਜ।)

ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਵਾਸੀ ਲਾਲ ਚੰਦ ਤੇ ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਸਗਾਈ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਣੀ ਰਾਏ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ। ਅਣੀ ਰਾਏ ਨੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਫੈਸਲਾ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸਗਾਈ ਦਾ ਹੋਇਆ।

(ਵੇਖੋ, ਕਵੀ ਜੀ ਪੰਡਤ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਿੱਥੋਂ ਤਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਡਤ ਸਗਾਈ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ 'ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ' ਦੇਂਦਾ ਹੈ।)

“ਬਿੱਪੂ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਕੋ ਦੀਨਾ।...੩੦।”

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਨੇ ਨਜ਼ਮੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਭਲਾ ਮਹੂਰਤ ਸੁਧਾਇਆ¹।

ਏਸੇ ਸੁਭ ਸਮੇਂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸਗਾਈ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋ ਗਈ।

ਅੰਸੂ ੮

(ਜੀਵ ਵਾਪਸ ਆਈ)

ਪ੍ਰੇਮ ਚੰਦ ਤੇ ਖੇਮ ਕੌਰ ਨੇ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨੌਂਹ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ।

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਜਲੰਧਰ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਅਬਦੁਲ ਖਾਨ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਵਲੀ ਖਾਨ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੇ ਰੁਹੇਲੇ ਦੀ ਲੜਾਈ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ। ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਵਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਗੁਰੂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੇਜੋ।

ਏਨੇ ਤਕ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਆ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਓਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਮਸੀਤ ਵੀ ਬਣਵਾਈ ਹੈ। ਦੱਸੋ,

1 ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ।

“ਪ੍ਰਫੁੱਟ ਨ ਨੌਤਕ ਔ ਬੇਦ ਥਿਤ ਵਾਰ ਕਛੂ,

ਗ੍ਰਿਹ ਔ ਨਿਛਤ੍ਰ ਕੀ ਨ ਸ਼ੰਕਾ ਉਰ ਧਾਰੀ ਹੈ।...੪੪੮।

ਘੇਰੜ ਦੇ ਆਖੇ ਲੱਗ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਬਿਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਲੜਾਈ ਕਿਉਂ ਛੇੜੀ। ਜੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਉਹ ਮਸੀਤ ਢਾਹ ਦਿਤੀ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਢਾਹ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਮਝ ਲਿਆ, ਕਿ ਕਸੂਰ ਸਾਰਾ ਅਬਦੁਲ ਖਾਨ ਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਵਲੀ ਖਾਂ ਨੂੰ ਜੁਰਮਾਨਾ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕਢ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ਦ

(ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ-ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਖੇਡਦੇ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਦੇ ਡੇਰੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਨਾਲ ਹੀ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਤਕਾਰ ਵਜੋਂ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਦੀ ਮੰਗ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੱਡਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਦੀ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀ।

(ਮੇਰੀ ਰਾਏ ਹੈ, ਕਿ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਚਾਹੁੰਦੇ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵੱਖਰੀ ਸੰਪਰਦਾ ਰਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਸੋਚਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਣਗੇ। ਮੇਰੀ ਗੱਦੀ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਕੋਲ ਹੋਵੇਗੀ, ਤਾਂ ਆਪੇ ਇਕੋ ਗੱਦੀ, ਇਕੋ ਸਿੱਖ ਸੰਪਰਦਾ ਬਣ ਜਾਇਗੀ। ਮੇਰੀ ਸੰਪਰਦਾ ਵੱਖਰੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗੀ।)

ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਉਸ ਪਾਸ ਗਏ ਸਨ। ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦੁੱਧ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਡੇ ਛੇਵੇਂ ਰੂਪ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਆਉਣਗੇ ਤੇ ਏਥੇ ਨਵਾਂ ਨੱਗਰ ਵਸਾਉਣਗੇ।

ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾ ਕੇ ਨੱਗਰ ਵਸਾਉ। ਸਮੇਤ ਪਰਵਾਰ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਓਥੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ।

ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ ਬੈਠਾ ਤਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਤੇ ਸ਼ੇਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਬੱਕਰੀਆਂ ਚਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ,

“ਉਠਹੁ ਸੰਤ ਜੀ ! ਪੈ¹ ਮੁਝ ਦੀਜੈ।

ਗੁਰ ਸੁਤ ਅਹੋਂ ਛੁਧਤਿ² ਲਖਿ ਲੀਜੈ। ੫੨।”

ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ ਬੜਾ ਪਰਸੰਨ ਹੋਇਆ। ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬੱਕਰੀ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪਿਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਹੋਈਆਂ।

ਨੇੜੇ ਹੀ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਨੱਗਰ (ਕੀਰਤਪੁਰ) ਵਸਾਇਆ।

ਅੰਸੂ ੧੦

(ਵਡਾਲੀ ਸੂਰ ਮਾਰਿਆ)

ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ 'ਗੁਰ ਕੀਰਤਿ ਪੁਰਿ' ਵਸਾਇਆ ।

ਓਧਰ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਵਡਾਲੀ ਆਪਣਾ ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ ਵੇਖਣ ਗਏ । ਫਿਰ ਛੇਹਰਟੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਭੰਗ ਪੀਤੀ^੧ ।

ਇਕ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਨੇ ਆ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੂਰ ਖੇਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਉਜਾੜਾ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਚੜ੍ਹ ਪਏ । ਸੂਰ ਨਿਕਲਿਆ । ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ । ਪੈਂਦੇ ਦਾ ਵਾਰ ਸੂਰ ਨੂੰ ਨਾ ਲੱਗਾ । ਪਰ ਸੂਰ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦਾ ਘੋੜਾ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਫਿਰ ਸੂਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਆਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਸੂਰ ਦੇ ਦੋ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ।

ਸੂਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਅੱਗ ਵਰਗਾ ਜੀਵ ਨਿਕਲਿਆ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਛੁਹ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਉਹ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਸਿਆ, ਜਾਂ ਭਾਈ ਭਾਨੇ ਨੂੰ । ਭਾਨੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੈਂ । ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਸਾਂ । ਜਦ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਪਾਸੋਂ ਵਰ ਲੈਣ ਗਏ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੋਂ ਭਾਜੜ ਪੈਣ ਦਾ ਸਰਾਪ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਬੁਰਾ ਮਨਾਇਆ, ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਤੂੰ ਗਵਾਰ ਜੱਟ ਹੀ ਰਿਹੋਂ ਨਾਂ !' ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੂਰ ਦੀ ਜੂਨ ਦਾ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿਤਾ । ਫਿਰ ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੇਰੀ ਮੁਕਤੀ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਹੱਥੋਂ ਹੋਵੇਗੀ ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਬਹੁਤੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਵਰ ਸਰਾਪ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣਕ ਕਥਾ ਬਣਾ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਮਮੇਂ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਰੁਚੀ ਆਮ ਸੀ ।)

ਅੰਸੂ ੧੧

(ਬਾਸਰਕੇ ਬੀੜ ਦਰਸਨ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੁਖਭੰਜਨੀ ਬੋਰ, ਤੇ ਪਿੰਗਲੇ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾਈ । ਫਿਰ ਕਈ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਗਿਣ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਮਹਾਨ ਤੀਰਥ ਹੈ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਣ ਗਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਸਰਕੇ ਤੇ ਫਿਰ ਬੀੜ ਦੇ ਦਰਸਨ ਕੀਤੇ । ਨਾਲੇ ਦੋਹਾਂ ਥਾਂਵਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ ।

(ਇਹ ਸਾਖੀਆਂ ਪਿੱਛੇ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ ।)

---

1 (ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਭੰਗ ਦਾ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਭੁਲਦਾ ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੀੜ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ।

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੧੨

(ਚੋਲ੍ਹਾ ਸਾਹਿਬ ਗਏ)

ਭਾਦੋਂ ਦੀ ਮੱਸਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮੇਤ ਪਰਵਾਰ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਗਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਏਥੇ ਹਰ ਮੱਸਿਆ ਲੱਭਿਆ ਕਰੇਗੀ, ਤੇ ਭਾਦੋਂ ਦੀ ਮੱਸਿਆ ਦਾ ਮਹਾਤਮ ਵਧੇਰੇ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੋਲ੍ਹਾ ਸਾਹਿਬ ਗਏ । ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਓਥੋਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ, ਕਿ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੀ ਈਰਖਾ ਕਾਰਨ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਰਹਾਲੀ ਆਏ । ਲੋਕ ਬੜੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ । ਓਥੇ ਇਕ ਜੋਗੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਉਹ ਬਹੁਤ ਸੜਿਆ । ਉਹਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਇਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਭਗੋੜਾ ਹੈ । ਇਸਨੂੰ ਏਥੋਂ ਕਢ ਦਿਹੋ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਦੁੱਖ ਪਾਉਗੇ ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਇੱਟ ਦੇ ਚਾਰ ਟੁਕੜੇ ਕਰਕੇ ਚੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ ਸੁੱਟੇ । ਤਿੰਨ ਟੁਕੜੇ ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਨੇ ਲਿਆ ਕੇ ਜੋੜ ਦਿਤੇ, ਪਰ ਚੌਥਾ ਨਾ ਲੱਭਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤਿੰਨੀਂ ਪਾਸੀਂ ਫਸਲ ਹੋਵੇਗੀ, ਚੌਥੇ ਪਾਸੇ ਕੱਲਰ ਪੈ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਅੰਸੂ ੧੩

(ਚੋਲ੍ਹਾ-ਭੈਣੀ)

ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਸ ਨੱਗਰ ਵਿਚ ਆ ਉੱਤਰੇ । ਪਿੰਡ ਦਾ ਪੈਂਚ ਆ ਕੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗਾ, ਪ੍ਰਸਾਦ ਭੇਟ ਕੀਤਾ । ਪੈਂਚ (ਨੰਬਰਦਾਰ) ਦੇ ਘਰ ਵਾਲੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਚੂਰੀ ਕੁੱਟ ਕੇ ਲਿਆਈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੜੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋਏ ।

ਸੰਗਤ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਗਈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੁਛਣ 'ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ 'ਭੈਣੀ' ਦੱਸਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅੱਜ ਤੋਂ ਇਸਦਾ ਨਾਮ 'ਚੋਲ੍ਹਾ' ਹੋ ਗਿਆ ।

ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹਾ, 'ਜੀ ਨਾਮ ਭੈਣੀ ਹੈ, ਚੋਲ੍ਹਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋ ਗਿਆ ।'

ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਵਾਕ ਉਲਟਾਇਆ, ਕਿ ਨਾਮ ਭੈਣੀ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਕਮਲਾ ਕੀ ਕਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਉਹ ਆਦਮੀ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਕਮਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਵਾਕ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ'

ਬਦਲ ਸਕਦਾ। ਕੁਛ ਸੁੱਧ ਹੋ ਜਾਇਗੀ, ਪਰ ਕੁਛ ਕੁਛ ਕਮਲਾ ਹੀ ਰਹੇਗਾ। ਇਸਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਏਸਤਰਾਂ ਦਾ ਰਿਹਾ ਕਰੇਗਾ।

ਫਿਰ ਨੱਗਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ 'ਬੂਹ' ਨੱਗਰ ਦੇ ਲੋਕ ਸਾਡਾ ਮਾਲ ਨਹੀਂ ਚਰਨ ਦੇਂਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਬੂਹ ਜੂਹ ਹੋ ਜਾਇਗਾ (ਉਜੜ ਜਾਇਗਾ)

ਨੰਬਰਦਾਰ ਮਾਮਲਾ ਤਾਰਨ ਗਏ, ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀ 'ਭੈਣੀ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਚੋਲ੍ਹਾ' ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਸੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਚੋਲ੍ਹੇ ਰਹਿਕੇ ਓਥੋਂ ਤੁਰ ਪਏ।

ਅੰਸੂ ੧੪

(ਭਾਈ ਹੇਮਾ—ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸਮਾਏ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਜਿਸ ਥਾਂ ਆ ਕੇ ਬੈਠੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੁਛਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਇਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ 'ਪੱਠੇ ਵਿੰਡ' ਹੈ। ਇਹ ਬੇਦੀਆਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਏਥੇ ਆ ਬੈਠੇ।

ਬੇਦੀਆਂ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ,

“ਕਹਾਂ ਬੇਦੀਅਨਿ ਬੰਸ ਲਜਾਵਾ।

ਬੇਖ ਫਕੀਰ, ਕੁਰਾਹੁ ਚਲਾਵਾ। ੪।”

ਬੇਦੀਆਂ ਕਿਹਾ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਠ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਉਠਾ ਦਿਆਂਗੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਿਸਦਾ ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਇਹ ਪਿੰਡ ਉਜੜ ਜਾਵੇਗਾ।

ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿੰਡ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜ ਕੇ ਉਜੜ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਹੇਮਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਛੱਪਰੀ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ, ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਬਦ ਉਚਾਰਿਆ,

“ਭਲੀ ਸੁਹਾਵੀ ਛਾਪਰੀ, ਜਾ ਮਹਿ ਗੁਨ ਗਾਏ।...।”

(ਸੂਹੀ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੭੪੫)

ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੇ ਇਕ ਅਮਰਾਉ ਦਾ ਪਿੰਡ 'ਖਾਨ ਪੁਰਾ' ਸੀ। ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਰਾਪ ਨਾਲ ਉਜੜ ਗਿਆ।

ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰਦੇਵ ਕਈ ਦਿਨ ਭਾਈ ਹੇਮੇ ਪਾਸ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਹੇਮੇ ਨੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਿਆ। ਉਸਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਓਥੋਂ ਤੁਰੇ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਕਥਾ ਬਿਧੀਚੰਦ ਨੇ ਸੁਣਾਈ।

ਛੇਵੇਂ ਗੁਰਦੇਵ ਓਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ।

ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ ਜਾਣ ਕੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਡਾਰਹੁ ਭਸਮ ਬਿਪਾਸਾ ਮਾਂਹੀ।

ਮੇਰੀ ਮੜ੍ਹੀ ਕੀਜੀਏ ਨਾਂਹੀ ।੩੮।”

ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਅਨਸਾਰ ਸਭ ਕੁਛ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੧੫

(ਮਿਰਤਕ ਗੁਰ ਮਰਯਾਦਾ—ਭਾਈ ਜੱਲੂਣ)

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਾਇਆ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਣ ਗਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੱਲੂਣ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ । ਜੱਲੂਣ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ‘ਰਾਮਕੀ’ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਮੁਗਲ ਹਾਕਮ ਸਾਡੇ ਵੇਰ ਕਿਉਂ ਪੈ ਗਏ ਹਨ ?

ਜੱਲੂਣ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੁਗਲ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਘਰ ਮਾਇਆ ਰੂਪ ਕੁੱਤੀ ਭੌਂਕਦੀ ਰਹੀ ਹੈ । ਤੁਸਾਂ ਓਹਾ ਮਾਇਆ ਪਾਵੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਛੱਡੀ ਹੈ । ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਹੋ, ਤਾਂ ਸਭ ਵਿਰੋਧ ਮੁੱਕ ਜਾਇਗਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਤੂੰ ਭੋਲਾ ਭਗਤ ਹੈਂ, ਸਿਮਰਨ ਕਰੀ ਜਾਹ ।

ਇਕ ਰਾਤ ਜੱਲੂਣ ਦੇ ਘਰ ਗੁਜ਼ਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੧੬

(ਜਨਮ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਏ—ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਸਫਰ)

ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਨਿਵਾਸ ਰੱਖ ਰਹੇ ਸਨ । ਮਾਤਾ ਨੱਤੀ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਦੂਸਰਾ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਾ ਹੋਇਆ । ਉਹਨਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਵਧਾਈ ਭੇਜੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ‘ਹਰਿਰਾਏ’ ਰਖਿਆ ।

ਸਾਂਈਦਾਸ ਵੱਲੋਂ ਸੱਦਾ ਆਇਆ, ਕਿ ਵਿਸਾਖੀ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਮਨਾਉ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਸੋਚਿਆ, ਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਯੁੱਧ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ ।

ਅੰਸੂ ੧੭

ਸਹਿਜ ਸਹਿਜ ਮਹਾਰਾਜ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਫੌਜ ਡਰੋਲੀ ਜਾ ਪੁੱਜੇ ।

ਅੰਸੂ ੧੮

(ਵੱਡੇ ਘਰ—ਭਾਈ ਸਾਧੂ)

‘ਵੱਡਾ ਘਰ’ ਨੰਗਰ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿੱਖ ‘ਆਕਲ’ ਤਖਾਣ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ। ਉਸਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਵਰ ਜੋਗ ਹੋਈ। ਪੰਡਤ ਰਾਹੀਂ ਉਸਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ‘ਤੁਕਲਾਣੀ’ ਨੰਗਰ ਦੇ ‘ਸਾਦਾ’ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ‘ਸਾਧੂ’ ਨਾਲ ਪੱਕਾ ਹੋਇਆ। ‘ਸਾਦਾ’ ਸਰਵਰ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਸੀ।

ਸਾਧੂ ਡੋਲੀ ਵਿਆਹ ਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਡੇਰਾ ਸੀ। ਕੀਰਤਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਆਕਲ ਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਨੇ ਕਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੁਛ ਪੇਸ਼ੇ ਦੇ ਕੇ ਡੋਲਾ ਅਟਕਾ ਲਿਆ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਚਲੀ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜੇ ਵੇਖ ਕੇ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਕੰਨਿਆਂ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਕਹਿ ਸੁਣਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ,

“ਸਿੱਖੀ ਦਾਨ ਦੀਨਿ ਹਮ ਤੋਹੀ

ਅਧਿਕ ਸਿੱਖ ਤੇਰੇ ਸੁਤ ਹੋਈ।

ਪਤਿ ਭੀ ਸਿੱਖ ਹੋਇ ਹੈ ਭਲੇ।

ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਕੇ ਮਾਰਗ ਚਲੇ।੩੬।”

ਸਾਧੂ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਡੋਲੀ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ‘ਸਾਦਾ’ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਹੋਇਆ। ਉਹਨੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਸਾਧੂ ਵੀ ਗੁੱਸੇ ਭਰਿਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਵੀ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਿਆ।

ਡੋਲੀ ਘਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਜੋੜੀ ਨੂੰ ਸਰਵਰ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ‘ਤੇ ਲੈ ਗਏ, ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ। ਸਾਧੂ ਨੇ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਲੱਤ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਮੈਂ ਤੁਰਕ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤਿਆਗ ਦਿਤੀ ਹੈ।’

“ਗੁਰ ਤੇ ਪਾਹੁਲ ਲੇ ਹਮ ਆਏ।

ਇਸ ਬਲ ਕੋ ਅਬ ਦੇਉਂ ਢਹਾਏ।...੫੦।”

ਘਰ ਦੇ ਕਹਿਣ, ਇਹਦੀ ਮੱਤ ਮਾਰੀ ਗਈ ਹੈ।

ਸਾਧੂ ਨੇ ਰਾਤ ਉਠ ਕੇ ਸਰਵਰ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਢਾਹ ਦਿਤਾ। ਦਿਨੇ ਘਰ ਦੇ ਬਨਾਉਣ, ਤੇ ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਢਾਹ ਦੇਵੇ।

ਅੰਸੂ ੧੯

(ਸਾਧੂ, ਰੂਪਾ)

ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਸਾਧੂ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟਿਕਾਉਣ

ਗਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਰੂਪ ਚੰਦ (ਭਾਈ ਰੂਪਾ) ਰਖਿਆ ।

ਜੇਠ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਪਿਤਾ ਤੇ ਪੁੱਤਰ (ਸਾਧੂ ਤੇ ਰੂਪਾ) ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਲੱਕੜੀਆਂ ਵੱਢ ਰਹੇ ਸਨ । ਜਲ ਦਾ ਭਰਿਆ ਕੁੰਨਾ (ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਛੋਟੀ ਮਸ਼ਕ) ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਜੰਡ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿਤਾ । ਤੇਹ ਲੱਗੀ ਤੇ ਉਹ ਪਾਣੀ ਵਾਸਤੇ ਆਏ, ਤਾਂ ਤੱਕਿਆ, ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਠੰਢਾ ਸੀ । ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਗਰਮੀਆਂ ਵਿਚ ਐਨਾ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਲਾਇਕ ਹੈ । ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪੀਣਗੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਪੀਵਾਂਗੇ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਡਰੋਲੀ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ । ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਤੀਹ ਕੋਹ ਦੂਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਓਥੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ । ਦੋਵੇਂ ਸਿੱਖ ਉਠ ਕੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗੇ । ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪਿਆਇਆ । ਫਿਰ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਆਪ ਪੀਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੨੦

(ਭਾਈ ਸਾਧੂ, ਰੂਪਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾਨ ਬਖਸ਼ਿਆ, ਤੇ ਕਿਹਾ, ਹੁਣ ਘਰ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਚਲਾਓ, ਤੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰੋ ।

ਸਾਧੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਮਨ-ਮਤੀਆਂ ਦਾ ਹੈ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਐਥੇ ਹਾਂ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਪਿੰਡ ਉਜੜ ਜਾਇਗਾ । ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਪਿੰਡ ਵਸਾਉ ।

ਸਾਧੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਵੀ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰੂਪ ਚੰਦ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਸਤਰ ਤੇ ਬਸਤਰ ਦਿਤੇ । ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਧਰ ਲਏ ।

ਪਿਛੋਂ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਆਦਿ ਕੁਛ ਸਿੱਖ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ । ਰੂਪਾ ਤੇ ਸਾਧੂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਏ । ਚਾਰ ਕੋਹ ਆ ਗਏ, ਤਾਂ ਸੁੰਦਰ ਅਸਥਾਨ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਏਥੇ ਆਪਣਾ ਨਵਾਂ ਪਿੰਡ ਵਸਾਉ ।

ਪਿਛੋਂ ਪੈਂਦੇ ਥਾਂ ਆਦਿ ਕੁਛ ਹੋਰ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਪਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਤ ਓਥੇ ਹੀ ਡਰਾ ਰੱਖਿਆ । ਸਵੇਰੇ ਉਠ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਨਵੇਂ ਪਿੰਡ ਦੀ 'ਮੋਹੜੀ ਗੱਡੀ' ਤੇ ਨਾਮ ਧਰਿਆ 'ਭਾਈ ਰੂਪਾ' ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਪਸ ਡਰੋਲੀ ਆ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੨੧

(ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਸੁਰਗਵਾਸ)

ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਸਭੇ ਪਰਵਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਡਰੋਲੀ ਆਏ ।

ਸਭ ਨੇ ਪੁੱਤ ਤੇ ਪੋਤਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਮਿਲ ਕੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋਇਆ।

ਮਾਤਾ ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਦਾ ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ। ਆਪ ਕੁਸ਼ਾ¹ ਤੇ ਆਸਣ ਵਿਛਾ ਕੇ ਪੈ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਆਪ ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਜੋਤਿ ਸਮਾਂ ਗਏ, ੧੬੮੮ ਬਿ. ਵਿਚ॥

ਅੰਸੂ ੨੨

(ਰਾਮੋਂ ਤੇ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰੇ)

ਬੋੜ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਹੀ ਰਾਮੋਂ ਤੇ ਸਾਈਂਦਾਸ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ।

“ਸਭਿ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਸ਼ਪ ਚੁਨਾਏ।

ਧਰ ਡੋਰੇ ਸੁਰਿਸਰ ਪਹੁੰਚਾਏ॥੫”

(ਪੁਸ਼ਪ=ਫੁੱਲ। ਏਥੇ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਸ਼ਬਦ-ਜੋੜ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ। ਸੁਰਿਸਰ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਮਾਨਸਰੋਵਰ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਸਰੋਵਰ। ਤੇ ਸੁਰਸਰਿ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਗੰਗਾ ਨਦੀ। ਮਾਨ ਸਰੋਵਰ ਫੁੱਲ ਭੇਜਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਸੋ ਕਵੀ ਜੀ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਗੰਗਾ [ਹਰਿਦੁਆਰ] ਹੀ ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਦਬਾਓ ਥੱਲੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਹੀ ਵਧੇਰੇ ਸਨਾਤਨੀ ਹਨ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਭੇਜ ਦਿਤੀ।

ਨਾਲ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਨੂੰ ਵੀ ਘਰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੨੩

(ਡਰੋਲੀਓਂ ਭਾਈ ਰੂਪੇ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਡਰੋਲੀ ਤੋਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ। ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲਗਿਆਂ,

“ਉਠ ਸਤਿਗੁਰ ਹਯ ਕੋ ਕਰਿ ਨਮੋ।

ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਸਿਮਰੇ ਤਿਹ ਸਮੋ॥੨੫”

(ਹਯ=ਘੋੜਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨਾ ਜਰਦਾ ਨਹੀਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਕਵੀ ਆਪਣੇ ਲੋਰ ਵਿਚ ਉਹ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਉਲਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਐਸਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ।) ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਵੀ ਤੁਰ

1 ਕੁਸ਼ਾ=ਦੱਡ। ਦੱਡ ਉਤੇ ਆਸਣ ਕਰਨਾ। (ਸਭ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਮਾਲੂਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਵੀ ਜੀ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂ ਮਤ ਦੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਉਤੇ ਯਕੀਨ ਹੈ।)

ਪਈ। ਇਕ ਰਾਤ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕੱਟ ਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰਦੇਵ ਨਗਰ 'ਭਾਈ ਰੂਪੇ' ਪੁੱਜ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਨੂੰ ਮੰਜੀ ਬਖਸ਼ੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਵਰ ਦਿਤਾ, ਤੇਰੇ ਸੱਤ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣਗੇ, ਤੇ ਅਗਾਂਹ ਬਹੁਤ ਬੰਸ ਵਧੇਗੀ।

ਅੰਸੂ ੨੪

(ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ)

ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ ਕਾਂਗੜ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਸੀ।

ਮਿੱਠਾ ਮਹਿਰ ਦੀ ਲੜਕੀ ਅਕਬਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ ਸੀ। ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ ਮਿੱਠਾ ਮਹਿਰ ਦੀ ਅੰਸ ਵਿਚੋਂ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਮਿੱਠਾ ਮਹਿਰ ਨੂੰ ਕਈ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦਿਤੇ। ਮਿੱਠਾ ਮਹਿਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ 'ਚੈਨ ਬੇਗ' ਹੋਇਆ। ਚੈਨ ਬੇਗ ਦਾ ਪੁੱਤਰ 'ਉਮਰ ਸ਼ਾਹ' ਹੋਇਆ। ਉਮਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਅੱਗੇ ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ ਹੋਇਆ। ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ ਸਿੱਖਾਂ ਘਰ ਵਿਆਇਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਿੱਖ ਲੜਕੀ ਦੀ ਪੂਰਨਾ ਨਾਲ ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਸਤੇ ਆਇਆ। ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਸਲੇਮ ਸ਼ਾਹ ਵੀ ਆਇਆ। ਜੋਧ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਵਰ ਦਿਤਾ। ਜੋਧ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ ਤੇ ਸਾਥ ਰਿਹਾ।

ਅੰਸੂ ੨੫

(ਬਖਤ ਮੱਲ ਤਾਰਾ ਚੰਦ—ਘੋੜੇ),

ਬਖਤ ਮੱਲ ਤੇ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਕਾਬਲ ਦੇ ਮਸੰਦ ਸਨ। ਉਹ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਆਏ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੇ ਈਦ ਦੇ ਦਿਨ ਬਾਹਰ ਲੋਕਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਉਣਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਅੱਗੇ ਦੋ ਦਰਿਆਈ ਘੋੜੇ ਦਿਲਬਾਗ ਤੇ ਗੁਲਬਾਗ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਉਹ ਘੋੜੇ ਵੇਖੇ, ਤਾਂ ਸੋਚਿਆ, ਕਿ ਇਹ ਘੋੜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਸਭ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਕਾਬਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਾਪਸ ਚਲੀ ਗਈ।

ਅੰਸੂ ੨੬

(ਦਰਿਆਈ ਘੋੜੇ)

ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਿਲ ਕਰ ਆਇਆ ਉਹ ਘੋੜੇ

ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ। ਕੁਛ ਸੰਗਤ ਨੇ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਸੰਗਤ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਬਿਧੀਚੰਦ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਘੋੜੇ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕਦਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਘੋੜੇ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਘੋੜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਘੋੜੇ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ। ਇਹ ਸੱਚ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਚੁਰਾਉਣੀ ਸਿੱਖ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਪਰ ਬਾਕੀ ਇਤਿਹਾਸਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਘੋੜੇ ਕਾਬਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਲਿਆਈ ਸੀ, ਜੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਧੌਂਕੇ ਨਾਲ ਖੋਹ ਲਏ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਮਨ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਜਚਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘੋੜੇ ਸ਼ਾਹੀ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਖੋਹ ਲਏ ਸਨ, ਜੋ ਬਿਧੀਚੰਦ ਲਿਆਇਆ।)

ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜੀਵਣ ਤਖਾਣ ਦੇ ਘਰ ਠਹਿਰਿਆ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਇਛਿਆ ਅਨਸਾਰ ਜੀਵਣ ਨੇ ਇਕ ਰੰਬਾ ਬਣਾ ਦਿਤਾ। ਰੰਬਾ ਤੇ ਚਾਦਰ ਲੈ ਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਰਾਵੀ ਤੋਂ ਘਾਹ ਖੇਤਣ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੨੭

(ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਘਸਿਆਰਾ)

ਘਾਹ ਦੀ ਪੰਡ ਖੇਤ ਕੇ ਬਿਧੀਆ ਕਿਲੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਆ ਬੈਠਾ। ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਪੁਛਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਦਸਦਾ।

ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਰਖਵਾਲੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦਰੋਗਾ ਸੌਂਧੇ ਖਾਂ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਘਾਹ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਬਿਧੀਏ ਕਿਹਾ, ਜੋ ਦਿਹੌਗੇ, ਪਰਵਾਨ ਹੈ। ਦਰੋਗਾ ਬਿਧੀਏ ਨੂੰ ਘਾਹ ਚੁਕਾ ਕੇ ਅੰਦਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਬਿਧੀਏ ਨੇ ਘੋੜਿਆਂ ਅੱਗੇ ਘਾਹ ਪਾਇਆ, ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਦਰੋਗੇ ਨੇ ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਦਿਤਾ। ਬਿਧੀਏ ਨੇ ਰੁਪਏ ਦੇ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡ ਦਿਤੇ।

ਰਾਤ ਬਿਧੀਆ ਜੀਵਣ ਦੇ ਘਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਦਾ, ਤੇ ਬਿਸਰਾਮ ਕਰਦਾ। ਤੜਕੇ ਫਿਰ ਘਾਹ ਲੈਣ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ।

ਬਿਧੀਆ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, 'ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਘੋੜਾ ਖੁਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਬਦਲਾ ਲਵਾਂਗਾ, ਇਹ ਘੋੜੇ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗਾ।'

ਬਿਧੀਏ ਨੇ ਅਪਣਾ ਨਾਮ 'ਕਸੇਰਾ' ਦੱਸਿਆ। ਦਸੌਂਧੇ ਖਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਨੌਕਰ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਤਨਖਾਹ ਇਕ ਰੁਪਇਆ ਰੋਜ਼।

ਅੰਸੂ ੨੮

(ਕਸੇਰੇ ਨੂੰ ਇਨਾਮ)

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜੇਵਾ ਆਪ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਹਰ ਸਮੇਂ ਆਉਣ ਜਾਣ ਦੀ ਉਹਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਮਿਲ ਗਈ। ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਕਸੇਰੇ ਨੂੰ ਰਾਤ ਵੀ ਘੋੜਿਆਂ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮਿਲ ਗਈ।

ਬਿਧੀਆ ਘਾਹ ਵਿਚ ਇਕ ਖੰਘਰ ਲੁਕਾ ਕੇ ਲੈ ਆਉਂਦਾ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਹ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦੇਂਦਾ¹, ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਖੜਾਕ ਹੁੰਦਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਘੋੜੇ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ, ਤੇ ਬਿਧੀਏ ਨੂੰ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੈ ਇਨਾਮ ਦਿਤਾ। ਬਿਧੀਏ ਨੇ ਉਹ ਦਰੋਗੇ ਪਾਸ ਰੱਖ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੨੯

(ਕਸੇਰੇ ਨੇ ਹੋਰ ਭੇਤ ਲੈਣੇ)

ਇਕ ਦਿਨ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਵਿਚ ਕਸੇਰੇ ਨੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਜੀਨ (ਕਾਠੀਆਂ) ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਇਕ ਸਾਥੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਾ ਜੀਨ ਹੈ। ਕਸੇਰਾ ਮੰਨੇ ਨਾ। ਪਰ ਉਹਨੇ ਬੜਾ ਤਰਲਾ ਲਿਆ, ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਵਿਖਾ ਦਿਹੋ।

ਚਾਬੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜੇ ਦਰੋਗਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦੇਵੇ, ਤਾਂ ਵਿਖਾ ਦਿਆਂਗਾ। ਸੌਂਧੇ ਥਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਕਿਹਾ, ਈਦ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਵੇਖ ਲੈਣਾ। ਕਸੇਰੇ ਨੇ ਜ਼ਿਦ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਪਲ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ, ਈਦ ਤਕ ਕੰਣ ਉਡੀਕੇ। ਦਰੋਗੇ ਨੇ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਚਾਬੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕੱਢ ਕੇ ਵਿਖਾ ਦਿਤੇ, ਤੇ ਫਿਰ ਪਹਿਲੀ ਥਾਂ ਰੱਖ ਦਿਤੇ। ਕਸੇਰੇ ਨੇ ਸਭ ਕੁਛ ਜਾਚ ਲਿਆ, ਕਿ ਚਾਬੀ ਕਿੱਥੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਘੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਹਾਰੀ ਤਕ ਕਸੇਰਾ ਹੀ ਦੇਂਦਾ। ਘੋੜੇ ਉਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹਿਲ ਗਏ। ਕਸੇਰਾ ਖੰਘਰ ਵੀ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਲਿਆ ਕੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁਟਦਾ। ਦੋ ਚਾਰ ਦਿਨ ਵੇਖ ਕੇ ਲੋਕ ਵੀ ਉਸ ਖੜਾਕ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੩੦

(ਕਸੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਜ਼ਿਆਫਤ)

ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਵੇਖ ਕਸੇਰਾ ਭਾਈ! ਤੈਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸੋਂ ਏਨਾ ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ ਏ, ਪਰਤੂੰ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਖੁਆਇਆ ਪਿਆਇਆ ਕੁਛ ਨਹੀਂ।'

1 ਉਸ ਸਮੇਂ ਦਰਿਆ ਰਾਵੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ ਵਗਦਾ ਸੀ।

ਕਸੇਰੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਭਈ, ਗਲਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਤੁਸੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ, ਤੇ ਮੈਂ ਹਿੰਦੂ। ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਤੁਸੀਂ ਮਨ ਭਾਉਂਦਾ ਬਣਾ ਲਵੋ, ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਮੈਂ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਖੂਬ ਮੌਜ਼ ਮਾਣੋ।'।

ਜੀਵਣ ਕੋਲੋਂ ਵੀਹ ਰੁਪੈ ਲੈ ਕੇ ਬਿਧੀਆ ਉਸਦੀ ਵਧੀਆ ਸ਼ਰਾਬ ਲੈ ਆਇਆ। ਪੰਜ ਰੁਪੈ ਉਹਨੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਤੇ, ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਲ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕੁਛ ਲੈ ਆਓ।

ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਜਾਂਦੇ ਤਕ ਸਭ ਨੂੰ ਬੇਹੋਸ਼ ਕਰਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੩੧

(ਇਕ ਘੋੜਾ ਲੈ ਗਿਆ)

ਬਿਧੀਏ ਨੇ ਕੁੰਜੀ ਲੈ ਕੇ ਜੰਦਰਾ ਖੁਲਿਆ ਤੇ ਜੀਨ ਕਢਕੇ ਦਿਲਬਾਗ ਉਤੇ ਪਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਘੋੜੇ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਕੰਧ ਉਤਰੀ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿਤੀ। ਘੋੜਾ ਤਰ ਕੇ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਹ ਤੁਕਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਬਿਧੀਆ ਰਾਹੇ ਪੈ ਗਿਆ,

“ਗੁਰੂ ਮੇਰੇ ਸੰਗਿ ਸਦਾ ਹੈ ਨਾਲੇ।

ਸਿਮਰਿ ਸਿਮਰਿ ਤਿਸੁ ਸਦਾ ਸੰਮਾਲੇ।”

(ਆਸਾ ਮ: ੫, ਪੰਨਾ ੩੯੪)

ਬਿਧੀ ਚੰਦ 'ਭਾਈ ਰੂਪੇ' ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਘੋੜਾ ਲੈ ਪੁੱਜਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ।

(ਏਥੇ ਫਿਰ ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੋ ਘੋੜਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਆਉਂਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਖੁਹ ਲਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਾਜੀ ਪਾਸੋਂ ਖਰੀਦਿਆ ਸੀ, ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਉਸਦਾ ਬਦਲਾ ਲਿਆ। ਭਾਵ, ਦਿਲਬਾਗ ਤੇ ਗੁਲਬਾਗ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੀ ਸਨ।)

ਅੰਸੂ ੩੨

(ਦਿਲਬਾਗ ਉਦਾਸ)

ਕਿਲੇ ਵਿਚ ਰੋਲਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹੁਤ ਖੁਫ਼ਾ ਹੋਇਆ। ਖੋਜੀ ਮੰਗਵਾਏ। ਪਰ ਉਹ ਘੋੜੇ ਦਾ ਖੋਜ ਨਾ ਕਰ ਸੱਕੇ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਦਿਲਬਾਗ ਇਕੱਲਾ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਦਾਣਾ ਪੱਠਾ ਖਾਣਾ ਛੱਡ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੩੩

(ਦੁੱਜਾ ਘੋੜਾ—ਜੋਧ ਰਾਏ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਿਲਬਾਗ਼ ਦਾ ਨਾਮ 'ਜਾਨਭਾਈ' ਰੱਖ ਦਿਤਾ ।
ਘੋੜੇ ਨੂੰ ਉਦਾਸ ਵੇਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਹੁਣ
ਦੂਸਰਾ ਵੀ ਲਿਆਓ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਥਾਪੜਾ ਲੈ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ ।
ਜੋਧ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਮੰਨ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਂਗੜ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੩੪

(ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਰਮਲੀ ਬਣਿਆਂ)

ਇਸ ਵਾਰ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਭਾਈ ਬਹੋੜਾ ਦੇ ਘਰ ਟਿਕਿਆ । ਉਹ ਬਜਾਜੀ ਦੀ
ਦੁਕਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ । ਬਿਧੀਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤਿੰਨ ਚੋਗੇ ਬਣਵਾ ਦਿਹੋ । ਇਕ ਤੋਂ
ਦੂਸਰਾ ਛੋਟਾ ਤੇ ਦੂਸਰੇ ਤੋਂ ਤੀਸਰਾ । ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਪਾਜਾਮਾ ਤੇ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਝਾਲਰ ਵਾਲੀ
ਪੱਗ । ਨਾਲੇ ਇਕ ਸੰਗਲੀਆਂ ਦਾ ਗੁੱਛਾ ।

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਪੂਰਬੀਏ ਅਲੀ ਦਾ ਭੇਸ ਬਣਾ ਲਿਆ । ਤੇੜ ਪਾਜਾਮਾ, ਜਿਸਦਾ
ਨਾਲਾ ਲਮਕਦਾ ਸੀ । ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨੀਵਾਂ ਚੋਗਾ, ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਰ ਛੋਟਾ ਤੇ ਉਸ
ਉੱਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟਾ । ਸਿਰ 'ਤੇ ਵੱਡੀ ਸਾਰੀ ਪੱਗ । ਦਾੜ੍ਹਾ ਅੱਧ ਵਿਚੋਂ ਚੀਰ ਕੇ ਦੋਹੀਂ
ਪਾਸੀਂ ਕੰਨਾ ਉਦਾਲੇ ਵਲ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ । ਨੌਕਦਾਰ ਕੱਢੀ ਹੋਈ ਜੁੱਤੀ, ਤੇ ਹੱਥ ਵਿਚ
ਸੰਗਲੀ । ਇਹ ਭੇਸ ਬਣਾ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਕਿਲ੍ਹੇ ਕੋਲ ਜਾ ਨਿਕਲਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੩੫

(ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ)

ਬਿਧੀਚੰਦ ਕਿਲੇ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਾ ਬੈਠਾ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਟੇਵੇ ਦੱਸਣ ਲੱਗਾ । ਆਪਣਾ
ਨਾਮ ਉਹ 'ਖੋਜੀ ਗਣਕ' ਦੱਸੇ ।

ਕਿਸੇ ਨੌਕਰ ਨੇ ਖੋਜੀ ਬਾਰੇ ਦਰੋਗੇ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸਿਆ । ਦਰੋਗੇ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ
ਖਬਰ ਦਿਤੀ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਖੋਜੀ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ ।

ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਰਮਲੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸੰਗਲੀ ਸੁੱਟ ਕੇ, ਸੁੰਘ ਕੇ,
ਤੇ ਫਿਰ ਪੋਟਿਆਂ ਤੇ ਗਿਣਕੇ ਕਿਹਾ, "ਬਾਦਸ਼ਾਹ ! ਮੈਂ ਇਹ ਦੱਸ ਸਕਾਂਗਾ, ਕਿ ਘੋੜਾ
ਕੌਣ ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿੱਥੇ ਹੈ, ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਥਾਂ
ਵਿਖਾ ਦਿਹੋ ।"

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਪਤਾ ਦੇਣ ਬਦਲੇ ਚਾਰ ਲੱਖ ਦੇਣ ਦਾ ਵਾਹਦਾ ਕੀਤਾ ।
ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰੁਮਲੀ ਨਾਲ ਉਸ ਥਾਂ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ, ਜਿਥੋਂ ਘੋੜਾ ਚੌਰੀ ਹੋਇਆ ਸੀ ।

ਅੰਸੂ ੩੬

(ਦੁੱਜਾ ਘੋੜਾ ਲੈ ਗਿਆ)

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਬੜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਾਲ ਚੱਲੀ, ਸੁਲਝੇ ਹੋਏ ਰੁਮਲੀ ਵਾਂਗ ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਵਿਖਾਵਾ ਕੀਤਾ ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜੇ ਰਾਤ ਹੀ ਤੂੰ ਦੱਸ ਦੇਵੇਂ, ਤਾਂ ਸਵਾ ਲੱਖ ਇਨਾਮ ਹੋਰ ਦਿਆਂਗੇ ।

ਬਿਧੀਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਕਿਲੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਚਾਬੀਆਂ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦੇਵੋ, ਤੇ ਸਭ ਅਪਣੇ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਉਸ ਰਾਤ ਵਾਂਗ ਸੌਂ ਜਾਵੋ । ਫਿਰ ਸਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਸਕੇਗਾ ।

ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਤੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਸਭ ਕੁਛ ਦੱਸ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਮੈਂ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਹਾਂ । ਪਹਿਲਾ ਘੋੜਾ ਕਸੇਰਾ ਬਣ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ ਸਾਂ, ਤੇ ਇਹ ਨਜ਼ੂਮੀ ਬਣ ਕੇ । ਪਹਿਲਾ ਘੋੜਾ ਇਸ ਸਮੇਂ 'ਭਾਈ ਰੂਪੇ' ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਹੈ ।

ਤੁਸਾਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਤੇ ਇਨਾਮ ਦਿਤੇ ਸਨ, ਸਭ ਦਰੋਗੇ ਪਾਸ ਹਨ । ਤੇ ਹੁਣ ਵਾਲਾ ਪੰਜ ਲੱਖ ਇਨਾਮ ਵੀ । ਸੋ ਮੇਰਾ ਕਰਜ਼ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਮੁੱਲ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਹੈ । ਰਹਿੰਦੀ ਰਕਮ ਮੈਨੂੰ ਭੇਜ ਦੇਣੀ ।

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਘੋੜਾ ਦੁੜਾਇਆ ਤੇ ਕਿਲੇ ਦੀ ਕੰਧ ਉਪਰ ਦੀ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿਤੀ । ਚਾਬੀਆਂ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿਤੀਆਂ, ਤੇ ਘੋੜਾ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰਾਹੇ ਪੈ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੩੭

(ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ)

ਦੂਸਰਾ ਘੋੜਾ ਲੈ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ 'ਭਾਈ ਰੂਪੇ' ਤੋਂ ਹੋ ਕੇ 'ਕਾਂਗੜ' ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ,

“ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਛੀਨਾ, ਗੁਰ ਸੀਨਾ ।...।੨੦।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸੁਣਾਈ, ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਦੂਸਰਾ ਘੋੜਾ ਗੁਲਬਾਗ ਲਿਆਇਆ ਸੀ ।

ਅੰਸੂ ੩੮

(ਯੁੱਧ ਦੀ ਤਿਆਰੀ)

ਜੰਗ ਨੂੰ ਅਟੱਲ ਸਮਝ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਭਾਈ ਜੋਧ ਨਾਲ ਫੈਸਲਾ ਹੋਇਆ, ਕਿ 'ਨਥਾਣੇ' ਵੱਲ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਢਾਬ ਹੈ, ਉਹ ਰੋਕ ਲਈ ਜਾਵੇ।

ਅੰਸੂ ੩੯

(ਕਾਂਗੜ ਤੋਂ ਕੂਚ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਂਗੜ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਜੋਧ ਵੀ ਨਾਲ ਤੁਰਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਗੁਲਬਾਗ' ਦਾ ਨਾਮ 'ਸੁਹੇਲਾ' ਰੱਖਿਆ।

ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸੀ, ਤੇ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਜੋਧ ਦੀ, ਰਲ ਕੇ ਕੁੱਲ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਹੋ ਗਈ।

ਕਾਂਗੜ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ਵੱਲ ਪਾਣੀ ਦੀ ਢਾਬ ਸੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਉਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਅੰਸੂ ੪੦

(ਜੰਗ ਆਰੰਭ)

ਉਸ ਢਾਬ ਦੇ ਦੋਹੀਂ ਪਾਸੀਂ—ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਿੰਡ ਲਹਿਰਾ ਹੈ, ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਮਹਾਜ ਹੈ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਸਾਏ ਸਨ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ, ਸਾਰੇ ਜੰਦਰੇ ਤੋੜ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਉਸਦੇ ਨੌਕਰ ਕਮਰਿਆਂ ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ। ਗੁੱਸ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜਰਨੈਲ ਬੁਲਾ ਲਏ।

ਅੰਸੂ ੪੧

(ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ)

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਨ ਤੇ ਕਿੰਚ ਬੇਗ ਨੇ ਇਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਛੋਟੀ ਜੇਹੀ ਮੁਹਿੰਮ 'ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਾਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਕਿਸੇ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਹੋ।

ਲਲਾ ਬੇਗ ਜੁੱਧ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ। ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਭਾਈ ਕਮਰ ਬੇਗ, ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤਰ ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਤੇ ਸ਼ਮਸ਼ ਬੇਗ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ। ਨਾਲ ਹੀ ਲਲਾ ਬੇਗ

ਦਾ ਭਣੇਵਾਂ ਚੜ੍ਹਿਆ । ਕੁੱਲ ਪੈਂਤੀ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਚੜ੍ਹੀ ।

ਅੰਸੂ ੪੨

(ਸਾਹੀ ਫੌਜ ਮਾਲਵੇ ਪੁੱਜੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,

“ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਚਾਰਿਹੁੰ ਦਿਸਿ ਕੇਰੇ ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਬਸੀ ਕਰੇ ਸਭਿ ਤੇਰੇ ।੩੦।

ਤਿਨ ਤੇ ਸੁਧ ਮੰਗਵਾਇ ਸੁਨਾਵਹੁ ।

ਜਹਿੰ ਲਸਕਰ, ਅਬ ਤਹਾਂ ਬਤਾਵਹੁ ।...੩੧।”

(ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਭੂਤਾਂ ਪ੍ਰੇਤਾਂ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦੇ ਸਨ । ਆਪ ਜਾਣੀ ਜਾਣ ਨਹੀਂ, ਭੂਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਤਾ ਮੰਗਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਫਿਰ ਭੂਤਾਂ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਹੀ ਵੈਰੀ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਸਹੀ ਗੱਲ ਹੈ, ਕਿ ਕਵੀ ਜੀ ਪੁਰਾਣਕ ਕਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਭਰੋਸਾ ਰਖਦੇ ਹਨ । ਓਹਾ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ, ਓਹਾ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ । ਪੰਡਤਾਂ ਵਾਲਾ ਵਹਿਮ ।)

ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ ਨੇ ਪ੍ਰੇਤ ਭੇਜਿਆ । ਉਸਨੇ ਆ ਕੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਵੈਰੀ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿਸੇ ਪ੍ਰੇਤ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਹ, ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਵੈਰੀ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਦਾ ਪਤਾ ਦੇਂਦਾ ਰਹੇ ।

ਬਹਿਲੋ ਨੇ ਇਕ ਭੂਤਨੀ ਭੇਜੀ । ਤੁਰਕ ਦਲ ਵਿਚ ਇਕ ਮੌਲਾਣਾ ਭੂਤ-ਵਿੱਦਿਆ ਜਾਣਦਾ ਸੀ । ਉਸਨੇ ਉਹ ਭੂਤਨੀ ਫੜ ਕੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਈ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੁਛਣ ਤੇ ਬਹਿਲੋ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਵੈਰੀ ਦਲ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨ ਇਕ ਭੂਤਨੀ ਭੇਜੀ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੇਰੀ ਭੂਤਨੀ ਵੈਰੀ ਨੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਈ ਹੈ । ਤੇ ਵੈਰੀ ਦਲ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਾਂ 'ਭੂਤਨਾਥ' ਦਾ ਅਗਲਾ ਭਾਗ ?)

ਅੰਸੂ ੪੩

(ਹਸਨ ਖਾਂ ਦੂਤ)

ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੇ ਹਸਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਦਾ ਭੇਤ ਲਿਆਵੇ । ਉਹ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ ਗਿਆ, ਪਰ ਪਕੜਿਆ ਗਿਆ । ਸਿੱਖ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਕੁੱਟਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਲੈ ਗਏ । ਉਸਨੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਲ ਦੀ ਸਾਰੀ ਖ਼ਬਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੱਗ ਦੇ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਜਾਹ, ਜਾ ਕੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੂੰ ਸਾਰਾ

ਹਾਲ ਦੱਸ ਦਿਹ ।

ਹਸਨ ਖਾਂ ਵਾਪਸ ਲਲਾ ਬੇਗ ਪਾਸ ਗਿਆ । ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਯੋਧੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕੀਤੀ । ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਹਸਨ ਖਾਂ ਰਿਸ਼ਵਤ ਲੈ ਕੇ ਵੈਰੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ । ਉਹਨੇ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਫੌਜ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿਤਾ ।

ਹਸਨ ਖਾਂ ਵਾਪਸ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀ ਜਾ ਪਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪਾਸ ਰੱਖ ਲਿਆ । ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇਰਾ ਰੁਤਬਾ ਵਧਾ ਕੇ ਕਾਬਲ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣਾ ਦੇਵੇਗਾ ।

ਅੰਸੂ ੪੪

(ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ)

ਵੈਰੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਆਏ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਤੀਰਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋਧ ਰਾਇ ਤੇ ਜਾਤੀ ਮਲਕ ਨੂੰ ਹਮਲੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ ।

ਓਧਰੋਂ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਕਮਰਬੇਗ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ । ਉਸਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜੋਧ ਰਾਇ ਦਾ ਭਰਾ ਸ਼ਾਹ ਸਲਮ ਆ ਗੱਜਿਆ । ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਪੰਜ ਸੌ ਜਵਾਨ ਸੀ । ਪਰ ਉਸ ਪੰਜ ਸੌ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੪੫

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਫਿਰ ਭੀਖਨ ਖਾਨ ਤੇ ਗੁਲ ਖਾਨ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆ ਗਏ । ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ ਸੀ । ਰਾਤ ਦੇ ਹਨ੍ਹਰੇ ਵਿਚ ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਅੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਇਹ, ਵੈਰੀ ਦੀ ਸੈਨਾ ਮਾਰੀ ਗਈ ।

(ਜੰਗ ਦਾ ਵਰਣਨ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਹੈ ।)

ਅੰਸੂ ੪੬

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਕਹਿਰ ਦੀ ਸਰਦੀ ਤੇ ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵੈਰੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਲੜ ਮਰੇ ।

ਅੰਸੂ ੪੭

(ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਦਾ ਜੰਗ)

ਰਾਤ ਰਾਤ ਵਿਚ ਪੰਝੀ ਹੰਜਾਰ ਵੇਰੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਹਸਨ ਖਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਖਲਾ ਸਭ ਵੇਰੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਿ ਕਿਹੜਾ ਕੌਣ ਹੈ । ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਖੋਲ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੀਰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹ ਉਡਾ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੪੮

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੇ ਕ੍ਰੋਧ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਜੰਗ ਵਿਚ ਝੋਕ ਦਿਤੀ । ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਵੇਰੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ।

ਅੰਸੂ ੪੯

(ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਮਰਿਆ)

ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਮੰਨਿਆਂ ਹੋਇਆ ਯੋਧਾ ਸੀ । ਉਸਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰ ਯੁੱਧ ਵਾਸਤੇ ਵੰਗਾਰਿਆ, ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਕੀਤੇ । ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਕਾਬਲੀ ਬੇਗ ਇਕ ਤੋਂ ਦੋ ਹੋ ਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੫੦

(ਕੰਬਰ ਬੇਗ ਮਰਿਆ)

ਕੰਬਰ ਬੇਗ ਤੇ ਜੋਧ ਰਾਇ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਹੋਇਆ । ਕੰਬਰ ਬੇਗ ਜੋਧ ਰਾਏ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੫੧

(ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਮਰਿਆ)

ਕਾਸਮ ਬੇਗ ਨੇ ਹੱਲਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਈ ਲੱਖੂ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੫੨

(ਭਾਈ ਜੇਠਾ---ਸੰਮਸ ਬੇਗ ਮਰਿਆ)

ਵੈਰੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਭਾਈ ਜੇਠਾ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਿਆ । ਸੰਮਸ ਬੇਗ ਜਾਤੀ ਮਲਿਕ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੫੩

(ਲਲਾ ਬੇਗ ਮਰਿਆ)

ਗੁਲ ਖਾਂ ਤੇ ਫੈਜ਼ ਖਾਂ ਨੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਨੂੰ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ।

ਲਲਾ ਬੇਗ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦੁੰਦਵ ਯੁੱਧ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਲਲਾ ਬੇਗ ਦਾ ਘੋੜਾ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਓਧਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਘੋੜਾ ਸੁਹੇਲਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਲਲਾ ਬੇਗ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੫੪

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਜਿੱਤ)

ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਸੌ ਜਵਾਨ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਏ । ਜੋਧ ਰਾਇ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ।

ਵੈਰੀ ਦਲ ਦੇ ਜੋ ਆਦਮੀ ਬਚੇ, ਉਹ ਹਸਨ ਖਾਨ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆਏ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਿਆ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦਾ ਇਕੋ ਥਾਂ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਫ਼ਨਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ । ਉਸ ਉਪਰ ਇਕ ਬੜਾ ਬਣਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਮਰੂਜ਼ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਵੈਰੀ ਦੀ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਤਲਵਾਰ ਲੁਕਾ ਲਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਹ ਤਲਵਾਰ ਲਿਆ ਕੇ ਇਸ ਥੜੇ ਉਤੇ ਗੱਡ ਦਿਹ । ਪਰ ਉਹ ਮੁੱਕਰ ਗਿਆ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਤਲਵਾਰ ਨਹੀਂ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿਤਾ, ਤੂੰ ਤਲਵਾਰ ਲੁਕਾ ਲਈ ਹੈ, ਸੋ ਤੇਰੀ ਅੰਸ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰ ਚਲਦੀ ਰਹੇਗੀ ।

ਹਸਨ ਖਾਂ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਬਚੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਚਲਾ ਜਾਹ, ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਦੱਸ । ਉਹ ਤੈਨੂੰ ਕਾਬਲ ਦਾ ਸੂਬਾ ਬਣਾ ਦੇਵੇਗਾ ।

ਬਚੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਹਸਨ ਖਾਂ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਪੁੱਜਾ ।

ਅੰਸੂ ਪਪ

(ਹਸਨ ਖਾਂ ਕਾਬਲ ਦਾ ਸੂਬਾ ਬਣਿਆ)

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਬੁੱਲਾ ਕੇ ਹਸਨ ਖਾਂ ਤੋਂ ਜੰਗ ਦਾ ਹਾਲ ਪੁਛਿਆ। ਹਸਨ ਖਾਂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆਹ ਇਕ ਸੌ ਅਸਵਾਰ ਬਚਿਆ ਹੈ।

ਕੋਲੋਂ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਕਰਾਮਾਤੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਨਾਨਕ ਪੀਰ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਹਮਾਯੂੰ, ਅਕਬਰ ਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦਾ ਗੁਰੂਆਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਇਤਿਹਾਸ ਸੁਣਾ ਕੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਵੈਰ ਤਿਆਗ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਗੱਲ ਦਿਲ ਲੱਗੀ। ਉਹਨੇ ਹਸਨ ਖਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬਲ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ਪ੬

(ਨਿਥਾਣੇ ਵਾਲਾ ਕਾਲੂ ਨਾਥ)

ਜਿਥੇ ਜੰਗ ਹੋਇਆ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਮ 'ਗੁਰੂ ਸਰ' ਰੱਖ ਦਿਤਾ।

ਜੋਧ ਰਾਇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਂਗੜ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ। ਲਾਗੇ ਨਥਾਣੇ ਵਿਚ 'ਕਾਲੂ ਨਾਥ' ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਵੱਲ ਸਿੱਖ ਭੇਜਿਆ। ਸਿੱਖ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਜੇ ਨਾਥ ਮੈਨੂੰ ਗੋਰੀ ਗਊ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪਿਆਵੇ, ਤਾਂ ਕਰਾਮਾਤੀ ਮੰਨਾਂਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਪਿੰਡ ਆ ਅਟਕੇ। ਕਾਲੂ ਦੇ ਘੜੇ ਦੁੱਧ ਦੇ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ 'ਕਾਲੂ ਨਾਥ' ਕਿਹਾ, ਤੇ ਅਜ਼ਮਤਮੰਦ ਹੋਣ ਦਾ ਵਰ ਦਿਤਾ।

ਉਸ ਨਾਲ ਜਿਹੜਾ ਬਾਲਕ ਦੂਸਰਾ ਘੜਾ ਦੁੱਧ ਦਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਚੁਲੀ ਦੁੱਧ ਪਿਆ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਤੀਨ ਲੋਕ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋ ਗਈ। ਕਾਲੂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਉਹ ਸਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਖਿੱਚ ਲਈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਾਲੂ ਨਾਥ ਦਾ ਭਾਵ ਸਮਝ ਲਿਆ, ਕਿ ਇਸਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਉਸ ਬਾਲਕ ਵਾਸਤੇ ਈਰਖਾ ਆ ਗਈ ਹੈ।

ਕਾਲੂ ਕੋਲ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਲੋਟਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਮੰਗ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿਤੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ।

ਅੰਸੂ ੫੭

(ਕਾਂਗੜ ਪੁੱਜੇ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾਂਗੜ ਜਾ ਪੁੱਜੇ । ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਓਥੇ ਰਹੇ । ਚੋਥੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਕਾਰ ਗਏ । ਯੋਧੇ ਨਾਲ ਸਨ । ਇਕ ਥਾਂ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਹੀ ਡੇਰਾ ਲਾ ਦਿਤਾ । ਇਕ ਅਜਗਰ (ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੱਪ) ਨਿਕਲ ਆਇਆ । ਸਿੱਖ ਮਾਰਨ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਸਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਦਿਹੋ । ਸੱਪ ਨੇੜੇ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਦਾ ਅੰਗੂਠਾ ਛੁਹਾਇਆ । ਸੱਪ ਮਰ ਗਿਆ । ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਕਿਰਮ ਚੱਲੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਖਾ ਰਹੇ ਸਨ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਇਹ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਇਕ ਹੰਕਾਰੀ ਮਹੰਤ ਸੀ, ਤੇ ਇਹ ਕਿਰਮ ਇਸਦੇ ਚੱਲੇ ਸਨ । ਇਸਨੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੫੮

(ਕਾਂਗੜ ਡੇਰਾ)

ਜਿੱਥੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ, ਓਥੇ ਰਸੋਈਏ ਰਸੋਈ ਬਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਖੋਦਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਹੇਠੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਹੱਡੀਆਂ ਨਿਕਲੀਆਂ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਇਕ ਸਮੇਂ ਕਾਲ ਪੈ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਆਦਮੀ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰ ਗਏ ਸਨ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਾਂਗੜ ਜਾ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ । ਜੋਧ ਰਾਏ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ । ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰਦੇਵ ਚੱਲਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਜੋਧ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਹੁਣ ਕਦੋਂ ਆਉਗੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਅੰਸ ਪਾਸ ਸਾਡਾ ਉਤਰ-ਅਧਿਕਾਰੀ ਆਇਗਾ ।

ਅੰਸੂ ੫੯

(ਕਾਂਗੜ ਤੋਂ ਫਤੂਹੀ ਰਾਹਕ)

ਸਾਧੂ ਤੇ ਰੂਪੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਦੇਗ ਚਲਾਓ, ਤੁਹਾਡਾ ਵਰ ਤੇ ਸਰਾਪ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਕਰੇਗਾ ।

ਚਲਦੇ ਚਲਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ 'ਗੁਜਰਵਾਲ' ਆ ਪੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ । ਓਥੇ 'ਫਤੂਹੀ ਰਾਹਕ' ਆ ਕੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗਾ । ਉਸ ਕੋਲ ਸੁੰਦਰ ਬਾਜ਼ ਸੀ । 'ਫਤੂਹੀ' ਨੇ ਬਾਜ਼ ਦੇ ਬੜੇ ਗੁਣ ਦੱਸੇ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਫਿਰ ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਬਾਜ਼ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਅਰਪਨ ਕਰ ਦੇਹ । 'ਫਤੂਹੀ' ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਪਾਸ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਬਾਜ਼ ਹਨ, ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਇਹ

ਇਕੋ ਹੈ । ਇਹ ਮੈਂ ਦੇ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ।’

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਜੇਹੜੀ ਵਸਤੂ ਗੁਰੂ ਜੋਗ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਕੋਲ ਜ਼ਰੂਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਇਗੀ ।’

ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ‘ਫਤੂਹੀ’ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਅੱਡੇ ਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ । ਬਾਜ਼ ਇਕ ਰੇਸ਼ਮ ਦੀ ਡੋਰੀ ਨਿਗਲ ਗਿਆ । ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਮਰਨ-ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ । ‘ਫਤੂਹੀ’ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬੜਾ ਪਛਤਾਵਾ ਹੋਇਆ । ਉਹ ਬਾਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤੇ ਸਾਰੀ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾ ਕੇ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗੀ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਨੂੰ ਹੱਥ ‘ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਜਿਵੇਂ ਡੋਰੀ ਨਿਗਲੀ ਹੈ, ਓਵੇਂ ਉਗਲਾਛ ਦਿਹ ।’ ਬਾਜ਼ ਨੇ ਡੋਰੀ ਉਗਲਾਛ ਦਿਤੀ ਤੇ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਹੋ ਗਿਆ । ‘ਫਤੂਹੀ’ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੬੦

(ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਪੁੱਜੇ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਸੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਸਭੇ ਫੌਜ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਆ ਪਹੁੰਚੇ । ਸਭ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਮਿਲੀਆਂ ।

ਅੰਸੂ ੬੧

(ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਦਰਬਾਰ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਆਉਣਾ ਸੁਣ ਕੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਵੀ ਆਇਆ । ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਜੰਗ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਇਆ । ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜੇ ਮੈਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪ ਕਿਉਂ ਲੜਨਾ ਪੈਂਦਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਵੀ ਪੈਂਦੇ ਨੇ ਗਿਲ੍ਹਾ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਇਆ ।

ਦਰਬਾਰ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਗਏ ।

ਸੱਤਵੀਂ ਰਾਸ ਸਮਾਪਤ

ਅੱਠਵੀਂ ਰਾਸ

ਅੰਸੂ ੧

(ਮੰਗਲ)

ਪਿਛਲੀਆਂ ਰਾਸਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਪਹਿਲਾ ਦੋਹਾ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਤੀ ਉਸਤਤ ਹੈ। ਅੰਕ ਦੋ ਤੇ ਤਿੰਨ ਵਿਚ ਦੇਵੀ 'ਭਵਾਨੀ' ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੈ।

ਅਗਲੇ ਅੰਕਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ।

ਭਾਈ ਰਾਮ ਕੁਇਰ ਜੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। 'ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਚੋਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਸਾਂ। ਇਕ ਵਾਰ ਮੈਂ ਮਹੀਂ ਕਢ ਕੇ ਨੱਗਰ 'ਚੋਹਲੇ' ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਪਿਛੋਂ ਵਾਹਰੇ ਆ ਮਿਲੀ। ਮੈਂ ਓਥੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਅਦਲੀ ਦੇ ਚਰਨੀ ਢਹਿ ਪਿਆ, ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਬਚਾਉ। ਅਦਲੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ, ਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਬਣੋ। ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਮਹੀਂ ਲਾਗੇ ਛੱਪੜ ਵਿਚ ਬੈਠੀਆਂ ਸਨ। ਵਾਹਰ ਨੇ ਆ ਕੇ ਵੇਖੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮਹੀਂ ਕਾਲੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਛੱਪੜ ਵਿਚ ਬੈਠੀਆਂ ਸਭ ਭੂਰੀਆਂ (ਬੂਰੀਆਂ) ਹੋ ਗਈਆਂ। ਵਾਹਰ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਈ। ਮੈਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮਹੀਂ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀਆਂ।

“ਧਰਮ ਸਾਲ ਸਿਖ ਸੰਤ ਕੋ ਦੀਨੀ ਤਬ ਸਾਰੀ।...੩੬।”

ਭਾਈ ਅਦਲੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ।

ਅੰਸੂ ੨

(ਕਥਾ ਬਿਧੀ ਚੰਦ)

(ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਆਪਣੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।)

ਮੈਂ ਭਾਈ ਅਦਲੀ ਨਾਲ ਪੰਜਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆ ਪਿਆ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਦੇ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿੱਖ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਮੈਂ

ਚੋਰੀ ਛੱਡ ਦਿਆਂ ।

“ਸੁਨਿ ਗੁਰ ਤੇ ਮੈਂ ਤਬ ਕਹਯੋ, ਮੁਹਿ ਪਰਯੋ ਸੁਭਾਉ ।

ਛੁਟਹਿ ਨ ਚੋਰੀ ਚਹਤਿ ਚਿਤ, ਇਹ ਸਾਚ ਅਲਾਉਂ । ੫।

ਸੁਨਿ ਪ੍ਰਸੰਨ ਬਿਕਸੇ ਬਦਨ, ਪੁਨ ਬਾਕ ਬਖਾਨਾ ।

ਜੇ ਚੋਰੀ ਤੇ ਹਟਤਿ ਨਹਿੰ ਇਮ ਕਰਹੁ ਸੁਜਾਨਾ ।

ਰੰਕ ਹੋਇ ਦੁਖ ਅਸਨ ਜਿਹ, ਕੁਛ ਹਾਥ ਨ ਆਵੈ ।

ਤਿਸ ਹਿਤ ਕਰਿ ਉਪਕਾਰ ਕੋ, ਅਚਿ ਕਰਿ ਤ੍ਰਿਪਤਾਵੈ । ੬।”

(ਭਾਵ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਪਕਾਰ ਹਿਤ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ । ਪਰ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ : “ਚੋਰ ਕੀ ਹਾਮਾ ਭਰੇ ਨ ਕੋਇ । ਚੋਰੁ ਕੀਆ ਚੰਗਾ ਕਿਉ ਹੋਇ ।” ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਚੋਰੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣਾ ਜਚਦਾ ਨਹੀਂ ।)

(ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ :) ਫਿਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ ‘ਸਿਰਹਾਲੀ’ ਚਲਾ ਗਿਆ।

“ਜਬ ਕਬ ਹੁਚਿ ਉਪਜੈ ਰਿਦੈ, ਗਮਨੋ ਹਿਤ ਚੋਰੀ ।

ਰੰਕਨ ਕੋ ਪਿਖ ਦੇਤਿ ਭਾ, ਉਰ ਗੁਰ ਪਗ ਡੋਰੀ । ੮।”

ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਗਰੀਬ ਨੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪੇ ਮੰਗੇ । ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ ਵਾਹਦਾ ਕਰ ਲਿਆ । ‘ਚੰਬੇਦੂਣ’ (ਜਾਂ ਚੰਬੇਦੂਲ) ਦੇ ਪੱਤਣ ਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀ ਬੇਗਮ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਸੀ । ਅਧੀ ਰਾਤ ਮੈਂ ਪਾਹਰੂਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ । ਤੰਬੂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਮੈਂ ਸੰਦੂਕ ਖੁਲ੍ਹੇ । ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪੇ ਲੈ ਆਇਆ । ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਛ ਓਵੇਂ ਪਿਆ ਰਹਿਣ ਦਿਤਾ । ਉਹ ਪੰਜ ਸੌ ਮੈਂ ਪੰਡਤਾਣੀ ਨੂੰ ਲਿਆ ਦਿਤਾ । ਉਸ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਸਵੇਰੇ ਬੇਗਮ ਜਾਗੀ, ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਜੇਵਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਡੱਬੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਵੇਖੇ । ਉਸਨੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਚੋਰ ਸਿਰਫ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪੇ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪੇ ਦੇ ਗਹਿਣੇ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਜਹਾਂਗੀਰ ਨੇ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਫੜ ਕੇ ਬੜੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ । ਉਹ ਲੋਕ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਏ, ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਾਨੂੰ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਾਓ । ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਦਿਤਾ, ਮੈਂ ਪਰਉਪਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜ ਸੌ ਲੈ ਗਿਆ ਸਾਂ । ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਲਾਲਚ ਵਾਸਤੇ ਚੋਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦਾ ਸਿੱਖ ਹਾਂ ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਛੱਡ ਦਿਤੇ । ਮੈਂ ਕਦੇ ਕਦੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਚੋਰੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ, ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ।”

ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਤੂੰ ਜਹਾਂਗੀਰ ਦੀਆਂ ਬੇਗਮਾਂ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਗਹਿਣੇ ਲਿਆ ਕੇ ਦਿਹ ।

ਅੰਸੂ ੩

(ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਕਥਾ)

ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦੇ ਪੱਤਣ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਡੇਰਾ ਸੀ। ਪਹਿਰ ਦੇ ਤੜਕੇ ਓਥੋਂ ਕਾਫਲਾ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਬੇਗਮ ਸਮੇਤ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੇ ਡੱਬੇ ਦੇ ਹਥਣੀ 'ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਸੀ। ਸਖ਼ੀ ਹਨੇਰਾ ਸੀ। ਹਥਣੀ ਪੇਸ਼ਾਬ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਖਲੋਤੀ, ਤਾਂ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਰੱਸੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਹਥਣੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਤੇ ਬੇਗਮ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਗਹਿਣਿਆਂ ਦੀ ਸੰਦੂਕੜੀ ਲੈ ਕੇ ਦੌੜ ਗਿਆ। ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਵੇਖ ਰਹੇ, ਪਰ ਹਨੇਰੇ ਦੇ ਆਸਰੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਗਹਿਣੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਜਾ ਧਰੇ।

(ਜੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਤੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪਿਛੋਂ ਮਿਲਾਵਟ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਅਕਲ ਉਤੇ ਹਾਸਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਸੀ, ਪਰ ਲੇਖਕ 'ਜਹਾਂਗੀਰ' ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਸੋ ਕਹਾਣੀ ਸਮੂਲਚੋਂ ਝੂਠੀ ਹੈ। ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਚੋਰੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਸਕਦੇ।)

ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਗਹਿਣੇ ਪਹਿਨਣੇ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾ ਕੇ, ਤੇ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸ ਕੇ ਕੁਛ ਗਹਿਣੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੇ, ਤੇ ਕੁਛ ਬਾਬਕ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ।

ਅੰਸੂ ੪

(ਬਿਧੀ ਚੰਦ—ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ)

ਬਿਧੀਆ ਆਪਣੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

“ਸ੍ਰੀ ਅਰਜਨ ਮੁੜ ਸੰਗ ਉਚਾਰਾ।

ਤੁਵ ਸਿਰ ਚੋਰੀ ਲੇਖ ਉਦਾਰਾ।

ਜੇ ਅਬ ਚਹੁ, ਕਰਹੁ ਉਪਕਾਰਾ।

ਪਰ ਧਨ ਆਪ ਨ ਲਿਹੁ ਕਰ ਧਾਰਾ।॥”

(ਉਦਾਰਾ=ਪਰਗਟ। ਕਰਧਾਰਾ=ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਾ ਲਵੋ, ਭਾਵ, ਆਪ ਨਾ ਵਰਤੋ। ਸਮੁੱਚਾ ਅਰਥ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੇਰੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਚੋਰੀ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਸੋ ਤੂੰ ਹੁਣ ਪਰਉਪਕਾਰ ਹਿਤ ਚੋਰੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈਂ। ਇਸ ਲਿਖਤ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੋਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।)

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਨਿਰਧਨ ਪਰਵਾਰ ਭੁੱਖਾ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਤੇ ਜਵਾਨ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਇਕ

ਵਿਆਹ ਵਾਲੇ ਘਰ ਵਰਤਾਵਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਇਸ ਬਹਾਨੇ ਪਕਵਾਨ ਦਾ ਟੋਕਰਾ ਭਰ ਕੇ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ।

ਫਿਰ ਬਿਧੀਆਂ ਇਕ ਬਨੀਏਂ ਘਰ ਜਾ ਵੜਿਆ। ਬਨੀਆਂ ਰੋਕੜ ਮਿਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਏਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਬੀਤ ਗਈ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਦੁੱਧ ਲੈ ਕੇ ਆਈ। ਬਨੀਆਂ ਅੱਗੇ ਲੜ ਪਿਆ। ਇਸਤਰਾਂ ਦੋਵੇਂ ਸੌਂ ਗਏ। ਬਿਧੀਏ ਨੇ ਉਸ ਬਨੀਏਂ ਘਰੋਂ ਰੁਪਇਆਂ ਦੀ ਥੈਲੀ ਕਢ ਕੇ ਉਸ ਨਿਰਧਨ ਨੂੰ ਜਾ ਦਿਤੀ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਸਾਖੀ ਬਿਧੀਏ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸੀ। ਤਾਂ,

“ਗੁਰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਮਨ, ਸਿਰ ਕਰ ਧਰਯੋ।

ਕਹਯੋ, ਲੇਖ ਚੋਰੀ ਅਬ ਟਰਯੋ।...੨੮।”

ਇਕ ‘ਬਾਲੂ’ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਅੱਗੇ ਦੌੜਿਆ ਕਰੇ, ਤੇ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੱਸਦਾ ਰਹੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ‘ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ’ ਰੱਖ ਦਿਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਕਰੇ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਸ਼ਕਾਰ ਮਗਰ ਦੂਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਬਾਕੀ ਸਿੱਖ ਬਹੁਤ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਏ, ਇਕ ‘ਬਾਲੂ ਹਸਨਾ’ ਨਾਲ ਨਿਭਿਆ। ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਟੋਪੀ ਬਖਸ਼ ਦਿਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸ ਵਿਚ ਰਿੱਧ-ਸਿੱਧ ਆ ਗਈ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੇਰੀ ਸੇਵਾ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਹੁਣ ਘਰ ਬਹਿ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ।

ਦੀਵਾਨ ਸਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪੈ ਦੇ ਖਾਨ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਗੁਰਦੇਵ! ਮੇਰੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਨਾਮ ਰੱਖੋ।’ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ‘ਸੈਦੇ ਖਾਨ’ ਨਾਮ ਰਖਿਆ, ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਹਾ,

“ਤਵ ਸੁਤ ਕੋ ਸੁਤ ਜੋ ਉਪਜੈ ਹੈ।

ਹਮ ਤੇ ਪਲਟਾ ਸੋ ਪੁਨ ਪੈ ਹੈ।...੪੧।”

(ਲਉ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਗੇਤਰਾ ਹੀ ਵਾਕ ਕਰ ਦਿਤਾ ਜੇ।)

ਅੰਸੂ ਪ

(ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ)

ਛੋਟੇ ਮੀਰ ਵਿਚ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰ ਸੀ। ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਦਿਤੀ। ਉਸਮਾਨ ਖ਼ਾਂ ਫਿਰ ਪੈਂਦੇ ਖ਼ਾਂ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ।

ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ (ਲਾਲਚੰਦ ਤੇ ਬਿਸ਼ਨ ਕੌਰ) ਨੇ ਸਾਰਾ ਸੁਧਾਂ ਕੇ ਫੱਗਣ ਨੌਮੀ ਦੀ ਸਾਹੇ ਚਿੱਠੀ ਭੇਜ ਦਿਤੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ। ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਆਹ ‘ਤੇ ਆਏ।

ਜੇਥ ਦੀ ਤਿਆਰੀ, ਵਟਣਾ, ਸੋਹਰਾ, ਸੁੱਟ, ਮਿਲਨੀ, ਸਭ ਸੰਸਾਰੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ

ਰਸਮਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ।

ਅੰਸੂ ੬

(ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ)

ਏਥੇ ਵੀ ਪੰਡਤ ਨੇ ਗਣਪਤ, ਦੇਵਤੇ ਅਦਿ ਪੂਜੇ, ਅੱਗ, ਹੋਮ, ਸਭ ਹਿੰਦੂ ਰੀਤੀ, ਤੇ ਵੇਦੀ ਨਾਲ ਫੇਰੇ ਲਿਖੇ ਹਨ । ਵਿਆਹ ਫੱਗਣ ਨੌਮੀ, ੧੬੮੯ ਬਿ. ਨੂੰ ਹੋਇਆ ।

ਮੇਲੀ ਵਾਪਸ ਪਰਤਣ ਲੱਗੇ । ਭਾਈ ਜਧ ਰਾਏ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ 'ਫੱਤਾ' ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀ ਲਾਇਆ ।

ਅੰਸੂ ੭

(ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭੇਟਾ)

ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਓਥੇ ਵਿਸਾਖੀ ਤੇ ਦੀਵਾਲੀ ਦੇ ਮੇਲੇ ਲਗਦੇ ਸਨ। ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਮੇਲੇ 'ਤੇ 'ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ' ਤੋਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਸੋਦਾਗਰ ਆਇਆ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਸਵੰਧ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਵਸਤਾਂ ਲਿਆਇਆ : ਚਿੱਟਾ ਬਾਜ਼, ਸੁੰਦਰ ਘੋੜਾ ਤਲਵਾਰ, ਕਲਗੀ, ਸੁੰਦਰ ਬਸਤਰ, ਤੇ ਕੁਛ ਧਨ ।

ਅੰਸੂ ੮

(ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਸ਼ਾਂ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ । ਘੋੜਾ, ਪੁਸ਼ਾਕ ਤੇ ਖੰਡਾ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿਤੇ । ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਜਦ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਵੇ, ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਪਹਿਨ ਕੇ ਤੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਉਣਾ ।

ਵਾਪਸ ਜਾਂਦਾ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸੂਰਮਾ ਨਹੀਂ । ਤਾਂ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਵਸਤਾਂ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ । ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਪੈਂਦਾ ਘਰ ਪੁੱਜਾ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਜਵਾਈ ਉਸਮਾਨ ਖਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੰਗੀਆਂ । ਪੈਂਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ । ਮੈਂ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ, ਹੋਰ ਜੋ ਕੁਛ ਵੀ ਘਰ ਵਿਚ ਹੈ, ਸਭ ਤੇਰਾ ਹੀ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੯

(ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ ਉਸਮਾਨ ਤੇ ਬਾਜ਼)

ਉਸਮਾਨ ਖਾਂ ਨੇ ਜਾਂ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਜੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅੱਥਾ ਨੂੰ ਅੱਜ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ, ਮੈਂ ਮੰਗੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਅੱਥਾ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਬੱਸ, ਜਾਂ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਣ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ (ਆਤਮ ਘਾਤ) ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ।'

ਸੱਸ ਨੇ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਤੂੰ ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ।

ਇਸਤਰੀ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਵਾਈ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀਆਂ। ਪੈਂਦਾ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਹੋਇਆ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਸਮਾਨ ਖਾਂ ਉਹਾ ਬਸਤਰ ਸਸਤਰ ਪਹਿਨ ਕੇ, ਉਸੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ ਸ਼ਕਾਰ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ।

ਉਧਰੋਂ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਵੀ ਨਵਾਂ ਬਾਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਸ਼ਕਾਰ ਚੜ੍ਹੇ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਛਡਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਰੱਜਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੂਰ ਉਡ ਗਿਆ। ਉਹ ਉਸਮਾਨ ਖਾਂ ਫੜ ਕੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਬਾਜ਼ ਪਛਾਣ ਲਿਆ। ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਲਿਆਓ, ਬਾਜ਼ ਦੇ ਦਿਹੇ, ਮੈਂ ਇਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰਕੇ ਬਾਕੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਵਾ ਲਵਾਂਗਾ।'

ਉਸਮਾਨ ਖਾਂ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਤਾਹਨੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, 'ਤੂੰ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂ ਪੀਰ ਦੇ ਪਿਛੇ ਲੱਗ ਕੇ ਦੀਨ ਗੁਆ ਲਿਆ ਏ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਬਾਜ਼ ਫੜਿਆ ਸੀ, ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਕਾ ਬਾਜ਼ ਫੜ ਲਿਆ ਹੈ। ਮੈਥੋਂ ਲੜ ਕੇ ਲੈ ਲਵੇ।'

ਏਨੇ ਤਕ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਮੀਰ ਸ਼ਕਾਰੀ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਆਪਣੀ ਘਰਦੀ ਦੇ ਦਬਾਏ ਹੋਏ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਸਾਡੇ ਘਰ ਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ੧੦

(ਪੈਂਦਾ ਗੁਰੂ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰ)

ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਣ ਦੱਸੀ। ਮੇਲੇ ਦੇ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ, ਬਹੁਤੀ ਸੰਗਤ ਚਲੀ ਗਈ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਭੇਜਿਆ।

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਪੈਦਲ ਹੀ ਆ ਗਿਆ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਤੂੰ ਉਹ ਬਸਤਰ ਸਸਤਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਤੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।'

ਪੈਂਦੇ ਬਹਾਨਾ ਲਾਇਆ, ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਕਮ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਫਿਰ ਬਾਜ਼ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਫ਼ ਮੁੱਕਰ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਪੁਛਿਆ, ਪਰ ਪੈਂਦਾ ਤਿੰਨੇ ਵਾਰ ਮੁੱਕਰ ਗਿਆ।

ਉਲਟਾ ਉਹ ਕੁਛ ਗਰਮ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਪਾ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪੈਂਦੇ ਦੇ ਘਰੋਂ ਲੈ ਆਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਪੈਂਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੧੧

(ਪੈਂਦਾ ਬੇਮੁਖ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਪਾ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲਿਆ ਧਰੀਆਂ। ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਮੰਨਣ ਦੀ ਥਾਂ ਪੈਂਦੇ ਨੇ ਉਲਟਾ ਇਲਜ਼ਾਮ ਲਾਇਆ, ਇਹ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਲੁਕਾ ਰਖੀਆਂ ਸੀ। ਪੈਂਦੇ ਨੇ ਕੁਛ ਕੋੜੇ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲੇ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰ ਕੁੱਟ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿਤਾ। ਪੈਂਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਇਸਦਾ ਬਦਲਾ ਲਵਾਂਗਾ।

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਘਰ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਮਾਨ ਨੇ ਹੌਸਲਾ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਆਪਾਂ ਬਦਲਾ ਲਵਾਂਗੇ।

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਮੁਖੀ ਪਠਾਣ ਨਾਲ ਗੰਢ ਲਏ। ਜਲੰਧਰ ਦਾ ਸੂਬੇਦਾਰ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਪੈਂਦੇ ਦੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਪੰਜ ਸੌ ਪਠਾਣ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲਿਆ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ।

ਅੰਸ ੧੨

(ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ)

ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤ ਸਮਝਾਇਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਨਿਮਕ ਹਰਾਮੀ ਨਾ ਕਰ। ਪਰ ਜਦ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦ ਤੇ ਅੜਿਆ ਰਿਹਾ, ਤਾਂ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਕ ਚੱਲਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਪੰਜ ਸੌ ਚੱਲ, ਮੈਂ ਮਗਰ ਮਗਰ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ।

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਪੈਂਦੇ ਦੀ ਅਰਜ਼ੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਕ ਨਾ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇਵੇ। ਇਸਤਰਾਂ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਬੀਤ ਗਿਆ। ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਆ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਢੰਗ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਲੰਮੇ ਵਾਂਸ ਨਾਲ ਕੁਕੜੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਹਿਲ ਕੋਲ ਉਸਨੂੰ ਹਿਲਾਓ। ਕੁਕੜੀ ਦੀ ਵਾਜ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬੁਲਾ ਲਵੇਗਾ।

ਅੰਸੂ ੧੩

(ਫਰਿਯਾਦ ਪੁੱਜੀ)

ਪੈਂਦੇ ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਵਾਸ ਨਾਲ ਕੁਕੜੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਮਿਸਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ (ਸੰਮਨ ਬੁਰਜ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ) ਵਾਸ ਨੂੰ ਹਿਲਾਇਆ। ਉਧਰੋਂ ਕੁਕੜੀ ਚਿਲਾਈ ਤੇ ਉਧਰੋਂ ਪਠਾਣਾ ਨੇ 'ਫਰਯਾਦ, ਫਰਯਾਦ' ਦਾ ਰੌਲਾ ਪਾਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਾਗ ਪਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਦਮੀ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਫਰਯਾਦੀ ਸਵੇਰੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਣ।

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਸਵੇਰੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ। ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਉਸਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਹਕੀਕਤ ਦੱਸ ਕੇ ਪੈਂਦੇ ਸਿਰ ਦੋਸ਼ ਥਪਿਆ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਇਹ ਮੌਕਿਆ ਪਾ ਕੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਬਾਹਰ ਗਿਆ। ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਕ ਗੱਲ ਪੁਚਾ ਦਿਤੀ।

ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਨੇ ਸਲਾਬਤ ਖਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਗਈ। ਸਲਾਬਤ ਖਾਂ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜ ਸੌ ਲੈ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਜਾ ਕੀਤਾ।

ਅੰਸੂ ੧੪

(ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਬੀੜਾ ਚੁਕਿਆ)

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਤੇ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਫਰਯਾਦ ਕੀਤੀ। ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਨਾਲੇ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਨਾਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਮੱਦਦ ਮੰਗੀ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਵੰਗਾਰਨ ਤੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ (ਮੁਖਲਸ ਖਾਂ ਦੇ ਭਾਈ) ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਦਾ ਬੀੜਾ ਚੁਕਿਆ। ਅਬਦੁਲ ਖਾਂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਵੀ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਓਂ ਦੇ ਕੇ ਤੋਰਿਆ।

ਅੰਸੂ ੧੫

(ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ)

ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਚੱਲੀ, ਤੇ ਜਲੰਧਰ ਕੋਲ ਆ ਪਹੁੰਚੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕਰ ਕੇ ਅਨਵਰ ਖਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਉਹ ਵੰਗ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਭੇਤ ਲਵੇ।

ਅੰਸੂ ੧੬

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣੀ)

(ਪਹਿਲੇ ਕੁਛ ਛੰਦਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ।)

ਕੁੱਕੋ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਅਨੰਤਾ ਸੀ। ਰਸੋਈਏ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਗੁਲੇਲ ਲੈ ਕੇ ਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਉਡਾਈ ਰੱਖ। ਅਨੰਤੇ ਨੇ ਗੁਲੇਲਾ ਮਾਰਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਕ ਕਾਂ ਲੰਗੜਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭੋਜਨ ਛਕ ਕੇ ਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਟੁਕੜੇ ਪਾਏ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਂ ਵੀ ਲੰਗੜਾਉਂਦਾ ਆਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁਖੋਂ ਸੁਤੇ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, 'ਜਿਸ ਨੇ ਇਸ ਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਨਰਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਵੇ।'

ਕੁੱਕੋ ਤੇ ਅਨੰਤਾ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਪਾਸ ਗਏ। ਉਸ ਨੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਛੋਟੇ ਮੀਰ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਜਾਂ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਅਨੰਤੇ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ

“ਦੇਹੁ ਰਸਾਤਲ¹ ਮੋਹਿ ਪ੍ਰਭੂ, ਅਬ ਸਿਸ² ਅਪ੍ਰਾਧ ਛਿਮਹੁ ਸੁਖਦਾਇ ॥੧॥”

“ਕਹਯੋ ਗੁਰੂ, ਸਿਸ ਕੋ ਨ ਰਸਾਤਲ, ਤੂੰ ਮਮ ਪ੍ਰਯ ਹੈ ਅਨੰਦ ਬਿਸਾਲ।

ਛੋਟਾ ਮੀਰ ਰਸਾਤਲ ਪਹੁੰਚੈ, ਜਹਾਂ ਬਸਹਿ ਨਰ ਕੁਟਿਲ ਕੁਚਾਲ ॥...੧੨॥”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਦੋ ਤਖਾਣ ਸਿੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਆਏ। ਉਹ ਮੁਸੱਵਰ ਸਨ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਗੁਰਦੇਵ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨ, ਤਾਂ ਤਸਵੀਰ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਆ ਕੇ ਖਬਰ ਦਿਤੀ, ਕਿ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਫੌਜ ਚੜ੍ਹਾ ਲਿਆਇਆ ਹੈ, ਤੇ ਫੌਜ ਜਲੰਧਰ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਹੈ।

ਉਹਨਾਂ ਮੁਸੱਵਰਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਅੰਸੂ ੧੭

(ਖ਼ਾਜ਼ਾ ਅਨਵਰ ਦੂਤ)

ਖ਼ਾਜ਼ਾ ਅਨਵਰ ਅੱਗੇ ਵਜ਼ੀਰ ਖ਼ਾਂ ਦਾ ਭੇਜਿਆ ਕਈ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਾਰ ਉਹ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖੋਟ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਉਹਨੇ ਦੋ ਦੀਨਾਰ ਇਕ ਹੱਥ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਤੇ ਇਕ ਉਪਰ ਧਰ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਕਿ

ਗੁਰੂ ਕਰਾਮਾਤੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਨਹੀਂ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਖੋਟ ਹੈ, ਜਦ ਜੋੜਾ ਫੁੱਟ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਕੁਸਗਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਨਵਰ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ ।

ਸੰਗਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੀਆਂ ਤੇ ਭੋਟਾ ਧਰਦੀਆਂ । ਬੇਅੰਤ ਭੋਟਾ ਆਈ ।

ਇਕ ਸੁਨਿਆਰੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਚੌਪੜ ਭੋਟਾ ਧਰਿਆ ।

ਕੁਛ ਚਿਰ ਪਿਛੋਂ ਅਨਵਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਮੇਰੀ ਭੋਟਾ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ । ਇਹ ਚੌਪੜ ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਹੈ । ਮੇਰੀ ਇਛਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਕੇ ਵੇਖੀ ਜਾਏ, ਕੁਛ ਸ਼ਰਤ ਲਾ ਕੇ ।

ਦੋ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਪੰਦ-ਪੰਜ ਸੌ ਸ਼ਰਤ ਲਗਾ ਕੇ । ਅਨਵਰ ਦੋਵੇਂ ਹਾਰ ਗਿਆ ।

(ਇਕ ਮਹਾਨ ਧਾਰਮਿਕ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਦਾ ਚੌਪੜ ਖੇਡਣਾ ਮਨ ਨੂੰ ਜਚਦਾ ਨਹੀਂ । ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨੂੰ ਰੋਚਕ ਬਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹੈ ।)

ਅਸੂ ੧੮

(ਅਨਵਰ ਨੂੰ ਹਾਰ)

ਅਨਵਰ ਨੇ ਫਿਰ ਬਾਜ਼ੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ । ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਮੈਂ ਤੀਸਰੀ ਬਾਜ਼ੀ ਵੀ ਹਾਰ ਚੱਲਿਆ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਚੌਪੜ ਉਲਟ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਬਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਵਧਦਾ ਵਧਦਾ ਉਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ । ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਪਾ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ ਕਢ ਦਿਤਾ ।

ਏਸੇ ਸਮੇਂ ਜਾਤੀ ਮਲਕ ਨੇ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਇਕ ਲੱਖ ਦੇ ਕਰਾਬ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ, ਤੇ ਅਨਵਰ ਨੂੰ ਭੇਤ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਿਆ ਸੀ । ਹੁਣ ਇਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿਹੋ, ਤੇ ਜਿੱਤਿਆ ਪੈਸਾ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਹੋ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ । ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਅਨਵਰ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਪਾਸ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ।

ਅਸੂ ੧੯

(ਸ਼ਾਹੀ ਸੈਨਾ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ)

ਅਨਵਰ ਨੇ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਭੇਤ ਲੈ ਆਇਆ ਹਾਂ । ਗੁਰੂ

ਕੋਲ ਫੌਜ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਹੈ, ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਦੇ ਆਉਣ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਸੋ
ਸਾਨੂੰ ਰਾਤ ਹੀ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਕੜ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

“ਤਬ ਲੋ ਧੀਰਮਲ ਕੀ ਪਾਤੀ।

ਪਹੁੰਚੀ ਤਿਨ ਢਿਗ ਕੁਮਤਿ ਕੁਬਾਤੀ¹।...੧੫।...

ਪੈਂਦੇ ਖਾਨ! ਮੈਂ ਪੱਖੀ ਤੇਰਾ।

ਨਹਿ ਅਪਮਾਨ ਸਹੈ ਮਨ ਮੇਰਾ।੧੬।”

ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵੈਰੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ, ਤੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਦਾ
ਉਤਰ ਲਿਖ ਦਿਤਾ।

ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਨ ਨੇ ਦੁਆਬੇ ਦੀ ਫੌਜ ਵੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਲਈ।

“ਸਗਰੀ ਭਈ ਪਝੱਤ੍ਰ ਹਜ਼ਾਰ।

ਅਪਰ ਸੈਂਕਰੇ ਮਿਲਿ ਅਸਵਾਰ।੨੬।”

ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਲੱਖ ਤੋਂ ਕੁਛ ਹੀ ਘੱਟ ਸੀ।

ਵੈਰੀ ਛੋਟੇ ਮੀਰ ਕੋਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮਲਕ ਦਾਤਾਰ ਵੀ ਆ
ਮਿਲਿਆ।

ਅੰਸੂ ੨੦

(ਜੰਗ ਆਰੰਭ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਜਵਾਨ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ
ਭਾਈ ਲੱਖੂ, ਮਿਹਰ ਚੰਦ ਤੇ ਅਮੀਆਂ ਚੜ੍ਹੇ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਨੌਂ ਸੌ ਜਵਾਨ ਸੀ।

ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤਕ ਨੱਗਰ ਦੀ
ਰਖਿਆ ਕਰੋ।

ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ। ਰਾਤ ਦੇ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਘਮਸਾਣ ਦਾ ਜੰਗ ਹੋਇਆ।

ਅੰਸੂ ੨੧

(ਰਾਤ ਦਾ ਜੰਗ)

ਹਨੇਰੀ ਰਾਤ ਵਿਚ ਬੜਾ ਭਿਆਨਕ ਜੰਗ ਹੋਇਆ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਕਾਲੇ ਖ਼ਾਨ ਨੇ
ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਵਿਚ ਅੱਧੀ-ਕੁ ਫੌਜ ਮਰ ਗਈ ਹੈ।

1 ਖੋਟੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਾਲੀ ਪਤਰਕਾ।

ਅੰਸੂ ੨੨

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਸਾਰੇ ਅੰਸੂ ਵਿਚ ਯੁੱਧ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਵਰਣਨ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੨੩

(ਅਨਵਰ ਮਰਿਆ)

ਅਨਵਰ ਤੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦਾ ਜੰਗ । ਅਨਵਰ ਦਾ ਤੀਰ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਕਾਠੀ ਵਿਚ ਲੱਗਾ । ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦਾ ਤੀਰ ਅਨਵਰ ਦੇ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਲੱਗਾ, ਤੇ ਉਹ ਥਾਂ ਮਰ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੨੪

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਜੰਗ ਦਾ ਬੀਰ ਰਸੀ ਚਿੱਤਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੨੫

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ, ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਜੀ, ਤੇ (ਗੁਰੂ) ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਵੀ ਲੜੇ । ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿਦੀ ਤੇ ਜੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਸ ਸਮੇਂ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ।

ਅੰਸੂ ੨੬

(ਭਾਈ ਲੱਖੂ ਸ਼ਹੀਦ)

ਭਾਈ ਲੱਖੂ ਵੈਰੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ, ਤੇ ਯੋਧਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸ਼ਹੀਦੀ ਪਾ ਗਿਆ ।

ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੂੰ ਵੰਗਾਰਿਆ, ਕਿ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਵੱਲ ਹੋ ।

ਅੰਸੂ ੨੭

(ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦਾ ਅੰਤ)

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਮੋ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਹੋ ਗਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਰ ਕਰ ਲੈ । ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਰਕਾਬ ਉਤੇ ਲੱਗਾ । ਪੈਂਦੇ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਢਾਲ ਉਤੇ ਰੋਕ ਲਿਆ । ਪੈਂਦੇ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਵਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੇਗ 'ਤੇ ਰੋਕ ਲਿਆ । ਪੈਂਦੇ ਦੀ ਤਲਵਾਰ ਟੁੱਟ ਗਈ । ਉਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮੋੜਵਾਂ ਵਾਰ ਨਾ ਕੀਤਾ ।

(ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਕੁਛ ਭਾਵਕ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ।)

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਨੇ ਸੱਖਣੇ ਹੱਥੀਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪੈਰ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਉਲਟਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੈਰ ਛੁਡਾ ਲਿਆ । ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਾਰ ਕਰ ਕੇ ਪੈਂਦੇ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਵਾਂਗ ਚੀਰ ਦਿਤਾ ।

“ਜਬ ਗਿਰਨ ਲਾਗ, ਕਹਿੰ ਗੁਰ ਉਦਾਰ ।

‘ਤੁਵ ਤੁਰਕ ਜਨਮ, ਕਲਮਾ ਉਚਾਰ’ ।੫੪।

ਗਿਰਨ ਲਗਯੋ ਪੈਂਦਾ ਕਹੈ, ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਤੁਵ ਤਰਵਾਰ ।

ਭਈ ਰੂਪ ਕਲਮਾ ਅਬਹਿ, ਕਰੀਯਹਿ ਮੋਹਿ ਉਧਾਰ’ ।੫੫।”

ਅੰਸੂ ੨੮

(ਉਸਮਾਨ ਮਰਿਆ)

ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆ ਪੈਂਦਾ ਤੜਪ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

“ਸਿਪਰ¹ ਸਾਥ ਕੀਨਸਿ ਤਬ ਛਾਯਾ ।

ਹੋਤ ਬਦਨ ਪਰ ਘਾਮ² ਮਿਟਾਯਾ ।

ਦੇਖਤਿ ਖਰੇ ਅੱਸੂ ਦ੍ਰਿਗ³ ਝਰੈਂ ।

ਪੈਂਦ ਖਾਨ ਕੇ = ਮੁਖ ਪਰ ਪਰੈਂ ।੫।”

ਪੈਂਦੇ ਖਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਮਾਨ ਖਾਂ ਵੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਉਸਨੂੰ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਰੋਕ ਲਿਆ । ਉਸਮਾਨ ਦਾ ਤੀਰ ਘੋੜੇ ਦੀ ਕਾਠੀ ਵਿਚ ਲੱਗਾ, ਪਰ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦਾ ਤੀਰ ਉਸਮਾਨ ਦਾ ਮੱਥਾ ਚੀਰ ਕੇ ਪਾਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ।

“ਪਰਯੋ ਨਿਕਟ ਬਾਬਾ ਚਲਿ ਗਯੋ ।

ਜਾਨ ਸਖਾ ਸਮ ਤਬ ਹੁਦਨਯੋ ।੬।”

ਬਿਧੀਚੰਦ ਨੇ ਆ ਕੇ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ । ਉਸੇ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਲੈ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਘਰ ਭੇਜ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੨੯

(ਮਿਹਰਾ ਤੇ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਦੀ ਮੌਤ)

ਭਾਈ ਮਿਹਰਾ ਤੇ ਅੰਮੀਆਂ ਵੈਰੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਆ ਗਏ, ਤੇ ਸੈਂਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋ ਗਏ।

ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਡਟਿਆ। ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਾਰ ਖਾਲੀ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕੇ ਵਾਰ ਨਾਲ ਕੁਤਬ ਖਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਧੜ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੩੦

(ਜੰਗ ਜਾਰੀ)

ਇਸ ਸਮੇਂ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਕੋਲ ਹਜ਼ਾਰ-ਕੁ ਫੌਜ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ।

ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਸੋਚਦਾ ਹੈ,

“ਸਦਾ ਕੌਨ ਜੀਵੇ, ਮਰੈ ਬੈਸ ਬੀਤੇ।

ਭਲੇ ਜੀਵ ਸੇਈ, ਜਸੈ ਜਾਹਿ ਲੀਤੇ।...੧੦।”

ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਧਾਰ ਕੇ ਰਹਿਦੀ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆਇਆ।

ਅੰਸੂ ੩੧

(ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਦਾ ਮਰਨਾ)

ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਤੀਰ ਚਲਾਇਆ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਲੱਗਾ, ਤੇ ਮਾਮੂਲੀ ਮਾਸ ਨੂੰ ਛੋਹਿਆ।

“ਬੁੰਦ ਰਕਤ ਕੀ ਨਿਕਸੀ ਲਾਲ।

ਮਨਹੁੰ ਤਿਲਕ ਜੈ ਕੋ ਲਗਿ ਭਾਲ।੧੦।”

(ਇਉਂ ਸਮਝੋ, ਕਿ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਜਿੱਤ ਦਾ ਤਿਲਕ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ।)

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੀਰ ਚਲਾਇਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਦਾ ਘੋੜਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਵੰਗਾਰਿਆ, ਕਿ ਹੁਣ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪੈਦਲ ਹੋ ਕੇ ਤਲਵਾਰ

ਨਾਲ ਲੜੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਉਤਰ ਕੇ ਤਲਵਾਰ ਸੰਭਾਲ ਲਈ। ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਕੀਤੇ, ਜੋ ਖਾਲੀ ਗਏ। ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਜੇਹਾ ਵਾਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਾਲੇ ਖਾਂ ਅੱਧ ਵਿਚੋਂ ਚੀਰਿਆ ਗਿਆ। ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਮਰਨ ਕਾਰਨ ਬਾਕੀ ਫੌਜ ਨੱਸ ਉਠੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦਿਨ ਚਾਰ ਘੜੀਆਂ ਖਲਾ ਸੀ।

“ਕੁਛਕ ਉਨ ਲੱਛ¹ ਤੁਰਕ ਸੰਘਾਰੇ।

ਗੁਰ ਕੇ ਬੀਰ ਸਾਤ ਸੈ ਮਾਰੇ। ੮੫।”

ਅੰਸੂ ੩੨

(ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਨੂੰ ਤਿਆਰੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸ਼ਹੀਦ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਮੁਰਦਿਆਂ ਦੀ ਬਦਬੂ ਫੈਲ ਗਈ।

ਓਧਰ ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵੱਲ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ।

ਤੀਸਰਾ ਕਾਰਨ ਸੀ, ਕਿ ਇਸ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਰੇ ਪਠਾਣਾਂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਈਰਖਾ ਰਹੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੋਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ।

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਲਾਲ ਚੰਦ ਵੀ ਨਾਲ ਸੀ।

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਧੀਰਮੱਲ ਨਾਲ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਲ ਰੱਖ ਲਿਆ ਹੈ।

“ਨਿਜ ਮਾਤਾ ਕੋ ਰਾਖਯੋ ਪਾਸ।

ਕਹਿ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਅਵਾਸ²।

ਬਡਨਿ ਹਮਾਰੇ ਨਗਰ ਬਸਾਯੋ।

ਮਿਲ ਤੁਰਕਨ ਸੌਂ ਰਹੈਂ ਇਥਾਯੋ। ੨੬।

ਹਮ ਨਹਿੰ ਤਿਨ ਸੌਂ ਵੈਰ ਕਮਾਵੈਂ।

ਤੁਰਕਨ ਕੇ ਅਨੁਸਾਰਿ ਬਿਤਾਵੈਂ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਰਾਖ ਕਰਿ ਲੀਨੋਂ।

ਗੁਪਤ ਛੁਪਾਵਨਿ ਕਿਤ ਹੂੰ ਕੀਨੋਂ। ੨੭।”

ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਸਿੱਖ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਤੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੩੩

(ਕੀਰਤਪੁਰ ਪੁੱਜੇ—ਬੁਢਣ ਸਾਹ)

ਸਾਰਾ ਵਹੀਰ ਸਤਲੁਜ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋਇਆ। ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਪੁਛਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਸੁਨਿ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਗੋਵਿੰਦ ਬਖਾਨਾ।

ਜਾਨਹੁ ਬਹੁ ਕਾਰਨ ਇਸ ਥਾਨਾ।

ਰਿਖ ‘ਬਸਿਸਟ’ ਤਪ ਕੀਨ ਘਨੇਰੇ।

ਸਤ¹ ਸੁਤ² ਮ੍ਰਿਤਕ ਸੁਣੇ ਜਿਸ ਬੇਰੇ³। ੧੯।

ਬੂਡਨ ਲਗਯੋ ਨਦੀ ਇਸ ਮਾਂਹੀ।

ਤਪ ਕੇ ਤੇਜ ਫੁਬਾਯੋ ਨਾਂਹੀ।

ਸੌ ਪ੍ਰਵਾਹ ਅਪਨੇ ਕਰਿ ਲੀਨੇ⁴।

ਸਭਿ ਬਲ ਮਹਿ ਲਘੁ ਜਲ ਕਰਿ ਦੀਨੇ। ੨੦।

ਪੁਨਹਿ ਪਾਂਸ⁵ ਨਿਜ ਗਰ ਮੈਂ ਡਾਰੀ।

ਗਿਰਯੋ ਅਲਪ⁶ ਸਲਿਤਾ ਕੇ ਬਾਰੀ⁷।

ਤਿਸ ਨੇ ਪਾਂਸ ਕਟੀ ਰਿਖ ਜੋਵਾ।

ਨਾਮ ‘ਬਿਪਾਸਾ’⁸ ਤਬ ਤੇ ਹੋਵਾ। ੨੧।

ਬਹੁਰ ਸੁਨਹੁ ਦੇਵੀ ਕੋ ਥਾਨ।

ਜਗਤ ਈਸ਼ਰੀ ਅਸਰੁਨਿ ਹਾਨ⁹।

ਦਸਮ ਰੂਪ ਧਰਿ ਜਬ ਹਮ ਰਹੈਂ।

ਅਨਿਕ ਬਿਲਾਸ ਕਰਤਿ ਸੁਖ ਲਹੈਂ। ੨੨।”

(ਏਨੀ ਟੁਕ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਕਿ ਕਵੀ ਦੇ ਨਿਸਚੇ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਿਖੀ ਦੇ ਤੇ ਦੇਵੀ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਬ੍ਰਹਿਮਣੀ ਧਰਮ ਦਾ ਅਸਰ।)

ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਦੋ ਕੋਹ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਏਥੇ ‘ਜਾਨ ਭਾਈ’ ਘੋੜੇ ਨੇ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਤੇ ਮਰ ਗਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਜੰਗ ਵਿਚ ਕਈ ਫੱਟ ਲੱਗੇ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਪੁੱਜੇ। ਏਥੇ ਹਜ਼ੂਰ ਬੁੱਢਣ ਸਾਹ ਕੋਲ ਗਏ। ਬੁਢਣ ਸਾਹ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਕਰਦਾ ਹੈ :

“ਨਮੋ ਨਮੋ ਤੁਮ ਕੋ ਜਗ ਸ੍ਵਾਮੀ।

1. ਸੌ। 2. ਪੁੱਤਰ। 3. ਜਿਸ ਸਮੇਂ। 4. ਸਤਲੁਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੌ ਪ੍ਰਵਾਹ (ਵਹਿਣ) ਕਰ ਲਏ। 5. ਫਾਂਸੀ। 6. ਛੋਟਾ, ਥੋੜਾ। 7. ਨਦੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ। 8. ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਬਿਪਾਸਾ’ ਪੈ ਗਿਆ। 9. ਜਗਤ ਦੀ ਈਸ਼ਵਰ, ਦੇਵਤਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀ।

ਨਮੋ ਨਮੋ ਪ੍ਰਭੁ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ।੩੨।...

ਸਚਦਾਨੰਦ ਸਰੂਪ ਤੁਮਾਰਾ ।

ਮੱਛ, ਕੱਛ, ਬਾਵਨ ਤਨ ਧਾਰਾ ।੩੩।

‘ਸੂਕਰ’ ਸ੍ਰੀ ਨਰਸਿੰਘ ਬਨੇ ਹੋ ।

ਰਾਮ ਚੰਦ, ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਨੇ ਹੋ ।...੩੪।”

(ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਕੀਰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬ੍ਰਹਿਮਣੀ ਧਰਮ ਦੇ ਅਵਤਾਰਾਂ :—ਮੱਛ, ਕੱਛ, ਬਾਵਨ ਅਵਤਾਰ, ਸੂਕਰ [ਵਿਰਾਹ—ਸੂਰ] ਨਰਸਿੰਘ, ਰਾਮ ਚੰਦ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਆਦਿ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉਪਮਾ ਦੇਣੀ, ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਹੀ ਹੈ ।)

ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ (ਕੀਰਤਪੁਰ) ਘਰ ਆ ਕੇ ਕਮਰ ਕਸਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ । ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਤੀਰ ਆਦਿ ਦੇ ਬਹੁੱਤਰ ਫੱਟ ਲਗੇ ਹੋਏ ਸਨ ।

“ਤੀਰ ਆਦਿ ਕੇ ਘਾਵ ਬਿਸਾਲਾ ।”

ਲਗੇ ਬਹੁੱਤਰ ਜਬ ਰਣ ਘਾਲਾ ।੪੦।”

ਉਧਰ ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਜਦ ਆਪ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗੋ, ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਦੇਹੁਰਾ ਇਸ ਥਾਂ ਬਣੇ ।

ਅੰਸੂ ੩੪

(ਬੁੱਢਣ ਸ਼ਾਹ ਸੁਰਗਵਾਸ—ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਹਾਰ ਦੀ ਖਬਰ)

ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਪੁੱਜੇ । ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ,

“ਹਾਥ ਜੋਰ ਤਬ ਸਕਲ ਸੁਨਾਈ ।

ਬਰਖ ਪੰਚ ਸੈ ਬੈਸ ਬਿਤਾਈ ।...੪੧।”

(ਬੁਢਣ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਉਮਰ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਬੁੱਢਣ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਿਆ ।

ਧੀਰ ਮੱਲ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ । ਪਿੱਛੇ ਪਿਆ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਉਸ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ । ਫਿਰ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਡਰਦਿਆਂ ਧੀਰਮੱਲ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ,

“ਹਮ ਹਮੇਸ਼ ਹਜ਼ਰਤ ਅਨੁਸਾਰੀ ।

ਜਥਾ ਅਪਰ ਖਲਕਤ ਹੈ ਸਾਰੀ ।...੪੨।”

ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਸ ਲੜਾਈ ਦੀ ਸਾਰੀ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤੇ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਡਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ ਸਭ ਕੁਛ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।

“ਗੜ੍ਹ ਚਿਤੌੜ ਤਿਨ ਬਚ ਤੇ ਟੂਟਯੋ।

ਦੁਾਦਸ ਬਰਖਨ ਜੋ ਨਹਿ ਛੂਟਿਯੋ ॥੧੯॥”

ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਵੀ ਲੜੇਗਾ, ਤਾਂ ਹਾਰ ਜਾਇਗਾ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਕਿ ਇਹ ਚਿੱਠੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੁਨਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਸੋ ਉਸਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਏਨਾ ਹੀ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਦੂਸਰਾ ਘੋੜਾ ਵੀ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਰ ਹੋਇਆ। ਸੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ

“ਹਾਥ ਜੋਰ ਗੁਰ ਦਿਸਿ ਮੁਖ ਕਰਕੈ।

ਸਿਜਦਾ ਕੀਨਿ ਧਰਨਿ ਸਿਰ ਧਰਿ ਕੈ।

ਅਬ ਮੈਂ ਦਰੋਹ ਨ ਤੁਮ ਸੰਗ ਕਰੋਂ।

ਜਬ ਲਗਿ ਪ੍ਰਾਨ ਦੇਹ ਮੈਂ ਧਰੋਂ ॥੨੨॥

ਪਾਛਲ ਬਾਤ ਛਿਮਾ ਸਭਿ ਕਰੀਅਹਿ।

ਮੈਂ ਪਰ ਨਹੀਂ ਕੋਪ ਕੇ ਧਰੀਅਹਿ ॥...੩੩॥”

ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਨੇ ਧੀਰਮੱਲ ਨੂੰ ਲਿਖ ਦਿਤਾ,

“ਗੁਰ ਘਰ ਸੋਂ ਨਹਿ ਸ਼ਾਹੁ ਬਿਗਾਰਹਿ।

ਬੰਦਨ ਕਰੀ, ਭਯੋ ਅਨੁਸਾਰਹਿ ॥...੩੪॥”

ਓਧਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਹਰ ਸਮੇਂ ਸੰਗਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੀਆਂ। ਇਕ ਥਾਂ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਓਥੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ।

ਅੰਸੂ ੩੫

(ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਪਾਸ)

ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਫਕੀਰ ‘ਦੇਉਨਗਰ’ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਬਿਧੀਚੰਦ ਓਥੇ ਜਾ ਪੁੱਜਾ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਇਕ ਸੁੱਕੇ ਬਿਰਛ ਹੇਠ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਹਰਿਆ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਵੇਖ ਕੇ ਲੋਕ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।

ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਖਬਰ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਉਤੇ ਰੁਅਬ ਪਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਸ਼ੇਰ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਗਿਆ। ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਵੱਲ ਤਕਿਆ, ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਓਥੇ ਹੀ ਪੱਥਰ ਵਾਂਗ ਅਹਿੱਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਸਾਰਾ ਕਰਾਮਾਤੀ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਸ਼ੇਰ

ਹਿੱਲਿਆ ਤਕ ਨਾ ।

ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਵੇਖ ਕੇ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਚਰਨੀ ਢਹਿ ਪਿਆ ।

ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਬਿਧੀਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਤਿਨਾਮ ਕਹਿ ਕੇ ਇਸ 'ਤੇ ਜਲ ਛਿੜਕੋ ।

ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਐਸਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ। ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੈਂ? ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਮੈਂ ਗੰਧਰਬਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹਾਂ । ਇਕ ਵਾਰ ਸਭਾ ਵਿਚ ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਰਿਖੀ ਆਇਆ । ਮੈਂ ਉਸ ਵੱਲ ਘੂਰ ਕੇ ਤਕਿਆ, ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਜੂਨ ਦਾ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿਤਾ । ਮੈਂ ਸਰਾਪ ਦੇ ਅੰਤ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਤੇਰਾ ਸਰਾਪ ਮਿਟੇਗਾ । ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਗੰਧਰਬ ਰਾਜ ਅਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ । ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਗੰਧਰਬਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬਣਾ ਦਿਤਾ । ਗੰਧਰਬ = ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜੀ ।)

ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗਾ । ਉਸਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਬਿਧੀਚੰਦ ਜੀ ਉਸਦੇ ਕੋਲ ਹੋਣ । ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਆਪਣਾ ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਇਕੋ ਹੈ ।

ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁੰਦਰ ਦੇ ਇਕ ਟਾਪੂ 'ਤੇ 'ਮੇਨਾਕ ਪੁਰ' ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ । ਓਥੇ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਰਹਿ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ । ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਘੋੜੇ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਵਸਤੂ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀਆਂ । ਸਭ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਬਿਧੀਚੰਦ ਵਾਪਸ ਕੋਰਤਪੁਰ ਆ ਪਹੁੰਚਾ ।

ਅੰਸੂ ੩੬

(ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੋਈ ਗਊ ਜਿਵਾਈ)

ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਸ਼ਕਾਰ ਚੜ੍ਹੇ, ਪਰ ਸ਼ਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਕੋਈ ਨਾ । ਦਰਖਤਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਗਊ ਖਲੀ ਸੀ । ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਇਕ ਸੇਵਕ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਸਿੰਙਾਂ ਜਾਂ ਹਰਨ ਸਮਝ ਕੇ ਗਲੀ ਚਲਾਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਗਾਂ ਮਰ ਗਈ । ਪਹਾੜੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਪਕੜ ਲਿਆ ।

ਏਨੇ ਤਕ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ । ਉਹ ਦੁਬਧਾ ਵਿਚ ਪੈ ਗਏ, ਕਿ ਹੁਣ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ।

ਅੰਸੂ ੩੭

(ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰੇ)

ਬੜੀ ਸੋਚ ਵਿਚਾਰ ਪਿਛੋਂ ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਗਉ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰ ਦਿਤੀ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਖਬਰ ਪਹੁੰਚ ਗਈ । ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਹੁਤ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਏ । ਸਿੱਖੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਜੇ ਤੁਮ ਰਹਹੁ, ਤ ਹਮ ਤਜਿ ਪ੍ਰਾਨਾ ।

ਹਮੁ ਜਿ ਰਹੈ, ਤੁਮ ਕਰਹੁ ਪਯਾਨਾ ।। ੨੭।”

ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ, ਤੇ ਬੁਢਣ ਸਾਹ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾ ਕੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੩੮

(ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਸਮਾਏ)

ਲੜਦੇ ਲੜਦੇ ਸੇਵਕ ਗਏ । ਉਹਨਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆ ਦੱਸਿਆ । ਸੇਵਕਾਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੀ ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਗਏ ।

“ਉਤਲਾਵਤਿ ਪਹੁੰਚੇ ਤਿਸ ਥਾਨ ।

ਪਿਖਯੋ ਪੁੱਤ੍ਰ ਪੋਢਿਯੋ ਬਿਨ ਪ੍ਰਾਨ ।੧੮।

ਨਰ ਅਪਰਨ ਸਮ ਸ਼ੋਕ ਉਪਾਯੋ ।

ਕਹੁ ਨੰਦਨ, ਕਿਮ ਕਹਾਂ ਸਿਧਾਯੋ ।’.....੧੯।”

(ਉਤਲਾਵਤਿ=ਜਲਦੀ, ਛੇਤੀ । ਪੋਢਿਯੋ=ਲੋਟਿਆ ਹੋਇਆ । ਅਪਰਨ ਸਮ=ਦੂਸਰਿਆਂ ਵਾਂਗ । ਨੰਦਨ=ਪੁੱਤਰ । ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਦਿਆਂ ਦੱਸਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ । ਹਜ਼ੂਰ ਤਾਂ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜੀ ਸਨ ।)

ਜਿਹੜੀ ਛੜੀ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਗੱਡ ਗਏ ਸਨ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਗੱਡੀ ਰਹਿਣ ਦਿਹੋ, ਇਹ ਬਿਰਛ ਬਣ ਜਾਇਗੀ ।

ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਏ ਅੰਸੂ ਸੂਦੀ ਦਸਮੀ, ੧੬੯੨ ਬਿ. ।

ਇਹ ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਵੀ ਧੀਰ ਮੱਲ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਮਾਤਾ ਕੀਰਤਪੁਰ ਨਹੀਂ ਆਏ ।

ਅੰਸੂ ੩੯

(ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ)

ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਾਣ ਦੀ ਖਬਰ ਸਾਰੇ ਥਾਂਈਂ ਭੇਜੀ ਗਈ । ਕਰਤਾਰਪੁਰ

ਧੀਰ ਮੱਲ ਕੋਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਚੇਚਾ ਸੋਵਕ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਲੈ ਕੇ ਆਓ, ਪਾਠ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ।

ਮਾਤਾ ਨੇਤੀ (ਨੱਤੀ) ਦੇ ਸਮਝਾਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਧੀਰ ਮੱਲ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਨਾ ਗਿਆ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਭੇਜਿਆ । ਮਾਤਾ ਨੇਤੀ (ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੀ ਪਤਨੀ) ਕੀਰਤਪੁਰ ਗਈ । ਸਾਰੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਨੇ ਨਿਭਾਈਆਂ ।

ਅੰਸੂ ੪੦

(ਰਾਏ ਜੋਧ ਆਦਿ ਸਿੱਖ ਆਏ)

ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਪੁੱਜੀ, ਸਭ ਸੰਬੰਧੀ ਤੇ ਸੇਵਕ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆਏ । ਭੱਲੇ ਤੇ ਤੇਹਣ ਆਦਿ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਰਹੇ । ਧੀਰਮੱਲ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਸਗੋਂ ਉਹਨੇ ਦਾਤੂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਪਾੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰੋਕ ਲਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੪੧

(ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਦੀ ਦਸਤਾਰ ਬੰਦੀ)

“ਅਲਪ ਬੈਸ ਮਹਿ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ।

ਕ੍ਰਿਯਾ ਪਿਤਾ ਹਿਤ ਕਰਹਿ ਬਨਾਇ ।

ਬੀਨ ਪੁਸ਼ਮ ਸੁਰਸਰਿ ਪਹੁੰਚਾਏ ।

ਅਪਰ ਜਥੇ ਚਿਤ ਬਿਧੀ ਕਰਾਏ ।੨।”

(ਅਲਪ=ਛੋਟੀ । ਬੈਸ=ਉਮਰ । ਬੀਨ=ਚੁਣ ਕੇ । ਪੁਸ਼ਪ=ਫੁੱਲ । ਸੁਰਸਰਿ=ਗੰਗਾ । ਲਓ, ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਦੇ ਫੁੱਲ ਵੀ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਗੰਗਾ ਪੁਚਾ ਦਿਤੇ ਹਨ ।)

ਤੇਰਵੇਂ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਭਾਈ ਭਾਨੇ ਨੇ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਦਸਤਾਰ ਬੰਨ੍ਹਾਈ ।

ਅੰਸੂ ੪੨

(ਕੀਰਤਪੁਰ ਦੀਪਮਾਲਾ)

ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਨ । ਸੋ ਦੀਪ ਮਾਲਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇਸ ਬਦੇਸ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕੀਰਤਪੁਰ ਹੀ ਪੁੱਜੀ ।

ਅੰਸੂ ੮੩

(ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਰਿਗਾਇ ਨੂੰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਕੋਲ ਰੱਖਦੇ। ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਕੁਛ ਵੈਰਾਗੀ ਮਈ ਬਣਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਪ ਵਧੇਰੇ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਪੁਛਣ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ,

“ਅਜਰ ਜਰਨ ਉਰੰ ਧੀਰ ਧੁਰੰਧਰ।

ਇਸ ਮਨਿੰਦ ਨ ਅਪਰ ਜਗ ਅੰਦਰ।੨੯।”

ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਕਿ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਬੜਾ ਯੋਧਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਅੰਸੂ ੮੪

(ਬਿਧੀ ਚੰਦ—ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਸਮਾਏ)

ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਵੇਖ ਕੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਲਾਲ ਚੰਦ ਦੀ ਬਾਂਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਦਿਤੀ, ਤੇ ਆਪ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਵੱਲ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ।

ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਅੰਤਮ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਕੇ ਦੋਵੇਂ ਕੁਸ਼ਾ ਵਿਛਾ ਕੇ ਕੱਪੜੇ ਤਾਣ ਕੇ ਲੇਟ ਗਏ, ਤੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਗਏ।

ਪਿਛੋਂ ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ‘ਦੇਉ ਨਗਰ’ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦਫ਼ਨਾ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੮੫

(ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਦੇ ਜਾਮੇ ਨਾਲ ਫੁੱਲ ਟੁਟਾ)

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਗ ਵਿਚ ਸੈਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਦੇ ਜਾਮੇ ਨਾਲ ਅੜ ਕੇ ਫੁੱਲ ਟੁੱਟ ਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਜੋਂ ਕਿਹਾ, ਜੋ ਵੱਡਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਨੇ ਸਦਾ ਯਾਦ ਰਖਿਆ।

ਅੰਸੂ ੮੬

(ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਤੇ ਮਰਵਾਹੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਰਿਰਾਏ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ,

“ਸੂਰਜ ਮਲ ਪਿਤ ਆਸ਼ੈ ਚੀਨਾ ।
ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਏ ਚਹੈ ਗੁਰ ਕੀਨਾ ।
ਨਿਜ ਜਨਨੀ ਸੰਗ ਗਾਥ ਬੁਝਾਈ ।
ਦਈ ਚਹਿਤ ਪੋਤ੍ਰ ਬਡਿਆਈ ॥੫॥”

ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮਾਤਾ ਮਰਵਾਹੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾ ਹੋਈ । ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਵੀ ਸੀ । ‘ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਿਸ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ।’

ਮਾਤਾ ਮਰਵਾਹੀ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਬੇਨਤੀ ਕਰ ਹੀ ਦਿਤੀ । ‘ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਦੀ ਦੇ ਜੋਗ ਹੈ । ਪਰ ਕੁਛ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਆਪ ਪੋਤਰੇ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦਿਹੋਗੇ । ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਕੀ ਕਰੇਗਾ?’

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਧੀਰਜ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ-ਅੰਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਘਾਟਾ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਗੱਦੀ ਤਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਦਾਤ ਹੈ । ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਵਡਿਆਈ ਬਖਸ਼ੇ ।

ਅੰਸੂ ੪੭

(ਅਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ)

ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਖਬਰ ਦਿਤੀ, ਕਿ ਮੋਹਨ, ਮੋਹਰੀ ਤੇ ਮਨੋਹਰ ਦਾਸ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ ਹਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਅਫਸੋਸ ਕੀਤਾ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਗੜ੍ਹੀਏ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਉਹ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੋਂ ਅਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਲਿਆਵੇ ।

ਪਾਲਕੀ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ ਅਨੰਦ ਜੀ ਆਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੋਂ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਗਏ । ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸਿਓਂ ਪਾਲਕੀ ਚੁਕ ਲਈ । ਅਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਪਾਲਕੀ ਵਿਚੋਂ ਹੇਠਾਂ ਕੁੱਦ ਪਏ । ਫਿਰ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਮਿਲੇ। ਫਿਰ ਘਰ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਅਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਪਲੰਘ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਚੜ੍ਹਤ-ਭੇਟ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਤੀ । ਅਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਮਾਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿਤੀ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਨੰਦ ਜੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ । ਕੁਛ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਸੁੰਦਰ ਪਾਲਕੀ ਦੇ ਕੇ ਅਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਭੇਜ ਦਿਤਾ । ਉਹ ਪਾਲਕੀ ਅਜੇ ਵੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪਈ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੪੮

(ਬਾਬਕ ਸੁਰਗਵਾਸ)

ਬਾਬਕ ਰਬਾਬੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਬਾਂਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਕੇ ਚਲਾਣਾ ਕਰ

ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀ ਬਰਾਦਰੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦਫ਼ਨ ਕੀਤਾ।

“ਕਬਰ ਖਨਾਇ ਧਰਯੋ ਤਿਸ ਮਾਂਹੀ।

ਦਫ਼ਨਾਯੋ ਜਸੁ ਭਾਖਹਿ ਤਾਂਹੀ। ੨੭।”

(ਪਰ ਮਰਦਾਨੇ ਦਾ ਤਾਂ—ਉਸਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ—ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।)

ਪਿਛੋਂ ਬਾਬਕ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਅੰਸੂ ੪੯

(ਜਾਤੀ ਮਲਕ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਢਾਡੀ ਅਬਦੁਲ ਤੇ ਨੱਥਾ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਜੰਗ ਦੀ ਵਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਸੁਣਾਈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ

“ਗਜ, ਤੁਰੰਗ, ਉਪਰ ਸੁਭ ਜੀਨ।

ਕੰਚਨ ਕੰਕਨ ਜਟਤਿ ਨਵੀਨ।

ਸੁੰਦਰ ਬਸਤਰ ਬਰਨ ਬਹੁ ਕੇਰੇ।

ਦਿਯੋ ਸੰਗ ਬਹੁ ਦਰਬ ਘਨੇਰੇ। ੧੨।”

(ਗਜ=ਹਾਥੀ। ਤੁਰੰਗ=ਘੋੜਾ। ਕੰਚਨ ਕੰਕਨ=ਸੋਨੇ ਤੇ ਕੜੇ। ਬਰਨ ਬਹੁ=ਬਹੁਤੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇ। ਦਰਬ=ਧਨ।)

ਜਾਤੀ ਮਲਕ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਪ੍ਰੋਹਤ ਸੀ, ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਵੀ। ਜਾਤੀ ਮਲਕ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਦਯਾ ਰਾਮ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਰਿਹਾ।

ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਜਾਤੀ ਮਲਕ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਇੰਦਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈਣਾ ਹੀ ਕਲਿਆਣ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ੫੦

(ਜਾਤੀ ਮਲਕ ਸੁਰਗਵਾਸ)

ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਨੇੜੇ ਜਾਣ ਕੇ ਜਾਤੀ ਮਲਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦਯਾਰਾਮ ਦੀ ਬਾਂਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਦੇ ਦਿਤੀ।

ਜਾਤੀ ਮਲਕ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਕਿਰਿਆ ਕੀਤੀ।

“ਦਿਨ ਤੁੰਦਸ ਜਬ ਹੀ ਮਿਟ ਗਏ।

ਭੋਜਨ ਦਿਜਨ ਬਿੰਦ ਕੋ ਦਏ।

ਜਾਤੀ ਮਲਕ ਹੇਤੁ ਵਥੁ ਆਨ।

ਸੇਜਾਦਿਕ ਦੀਨੀ ਕਰਿ ਦਾਨ। ੧੩।”

(ਕਵੀ ਜੀ ਇਤਿਹਾਸ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਤੈਂ ਕਿਰਿਆ ਕਰਮ ਪੰਡਤਾਂ

ਵਾਲੇ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਆਪ ਪੰਡਤ ਦੇ ਪੂਰੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸਨ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਨਜ਼ਦੀਕ ਜਾਣ ਕੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜੇ, ਕਿ ਸਭ ਮਸੰਦ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨੱਤੀ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਭੇਜਿਆ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ। ਨੱਤੀ ਨੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੂੰ ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਕੀਰਤਪੁਰ ਜਾਣਾ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਉਹਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸਦੇ ਆਸਰੇ ਗੁਰੂ ਬਣਾਂਗਾ।

ਪਰ ਨੱਤੀ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ 'ਤੇ ਧੀਰਮੱਲ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੫੧

(ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੀ ਹਉਮੈ)

ਧੀਰ ਮੱਲ ਬੰਦਨਾ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕੀ ਤੂੰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ?

ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, 'ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨੱਗਰ ਦੇ ਰੱਖਿਆ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਿਹੌਰੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, 'ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਈ।'

ਹੌਲੀ ਆ ਗਈ।

'ਖੇਲਨ ਫਾਗ ਸੰਗਤਾਂ ਸਾਰੀ।

ਰੰਗ ਗੁਲਾਲ ਅੰਬੀਰਨ ਡਾਰੇ। ਪ।'

(ਕੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਹੌਲੀ ਖੇਡਦੇ ਸਨ ?)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅੱਜ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਦੇ ਦਿਨ ਸਾਡੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣਗੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਧੀਰਮੱਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਗੱਦੀ ਲਾ ਲਈ। ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਮਸੰਦ ਚੌਰ ਕਰਨ ਤੇ ਉਸਨੂੰ 'ਗੁਰੂ' ਕਹਿਣ। ਭੋਲੇ ਭਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉਸ ਅੱਗੇ ਭੇਟਾ ਧਰੀਆਂ। ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਤਕ ਉਸ ਖੂਬ ਪੂਜਾ ਕਰਵਾਈ। ਫਿਰ ਉਹ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਕਿਸ ਸਿੱਖ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਜਾ ਦੱਸੀ। ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ

"ਨਿਕਟ ਦਾਸ ਕੋ ਕਹਯੋ ਸੁਨਾਇ।

ਅਬ ਕੇ ਜੇ ਬਠਹਿ ਕਿਸ ਥਾਇ।

ਕਰਹੁ ਨਿਰਾਦਰ, ਦੇਹੁ ਉਠਾਇ।

ਪੁਰਿ ਤੇ ਵਹਿਰ ਕਰਹੁ ਸਹਿਸਾਏ'। ੩੫।'

ਧੀਰ ਮੱਲ ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨਾਲ ਆ ਕੇ ਗੱਦੀ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕੇ

ਮਸੰਦਾਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰਕੇ ਉਠਾ ਦਿਤਾ । ਨਾਲ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਭਲਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਏਥੋਂ ਚਲੇ ਜਾਉ ।

ਅੰਸੂ ੫੨

(ਹੌਲੀ ਖੇਲਨਾ)

ਇਹ ਨਿਰਾਦਰ ਸਹਿੰ ਕੇ ਧੀਰਮੱਲ ਵਾਪਸ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ) ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਰੰਗ ਪਾ ਪਾ ਕੇ ਹੌਲੀ ਖੇਡ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ।

“ਮਿਲਯੋ ਗੁਲਾਬ ਗੁਲਾਲ ਉਡੰਤਾ ।

ਖੇਲਤਿ ਹੋਰੀ ਸ੍ਰੀ ਜਗ ਕੰਤਾ । ੨੮”

(ਕੀ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਵਿਚ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਮੀਰੀ-ਪੀਰੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਆਪ ਵੀ ਹੌਲੀ ਖੇਡਦੇ ਸਨ ? ਹਿੰਦੂ ਸੱਭਯਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ ਲੇਖਕ ਦੇ ਮਨ ਉਤੇ ।)

ਅੰਸੂ ੫੩

(ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ)

ਭਰੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਅੱਗੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਤੇ ਨਲਯੇਰ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦਿਤਾ । ਫਿਰ ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਤਿਲਕ ਦਿਤਾ । ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਸੱਤਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਲਗੀ ਜਿਗ੍ਹਾ ਪਹਿਨਾ ਦਿਤਾ । ਫਿਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਭੇਟਾ ਧਰੀਆਂ ਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ।

ਅੰਸੂ ੫੪

(ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਤੇ ਮਾਤਾ ਮਰਵਾਹੀ)

ਮਾਤਾ ਮਰਵਾਹੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਰੋਸ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਆਪ ਨੇ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਪੋਤਰੇ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਬਖਸ਼ ਦਿਤੀ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਕੀ ਕਰੇਗਾ ।

ਹਜ਼ੂਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰਿਆਈ ਰੱਬੀ ਦਾਤ ਹੈ, ਇਸ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ।

ਮਾਤਾ ਮਰਵਾਹੀ ਜੀ ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, ਰੁੱਸ ਕੇ ਕੀਰਤ ਪੁਰੋਤਰ ਪਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਭਾਈ ਭਾਨੇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ, ਜੋ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਮੋੜ ਕੇ ਲਿਆਇਆ । ਮਾਤਾ ਜੀ ਵਾਪਸ ਘਰ ਆ ਗਏ ।

ਭਾਈ ਭਾਨਾ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਗਿਆ, ਤੇ ਮਰਵਾਹੀ ਜੀ ਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ,

“ਕਹੁ ਸੂਰਜ ਮਲ ! ਕਯਾ ਚਿਤ ਅਹੈ।

ਗੁਰੂ ਬਨਨ ਕੋ ਮਨ ਮਹਿੰ ਚਹੈਂ ?”

ਹਾਥ ਜੋਰ ਬਿਰ ਸਮੁਖ ਬਖਾਨਾ।

‘ਮੈਂ ਨ ਮਨੋਰਥ ਮਨ ਇਮ ਠਾਨਾ।੩੭।

ਜੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਅਪਨੀ ਠਾਨਹੁ।

ਮੁੜ ਕੋ ਦੇਨ ਉਚਿਤੈ ਜਾਨਹੁ।

ਤੋ ਸਿੱਖੀ ਅਪਨੀ ਮੁੜ ਦੀਜੈ।

ਗੁਰਤਾ ਭਾਰ ਨ ਸਹੈਂ ਲਖੀਜੈ।੩੮”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ,

“ਸਿੱਖੀ ਕੇ ਅਧੀਨ ਹੋਂ ਸਾਰੀ।

ਬਧਹਿ ਬੰਸੁ ਬਹੁ ਤੋਹਿ ਅਗਾਰੀ।

ਗੁਰਤਾ ਭੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੁਇ ਜੈ ਹੈ।

ਅਧਿਕ ਬਡਾਈ ਕੋ ਤਬ ਪੈ ਹੈਂ।੪੦।”

(ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਨੂੰ— ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਅੰਸ ਨੂੰ— ਗੁਰਿਆਈ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਇਗੀ। ਇਹ ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭੁੱਲ ਹੈ। ਸੂਰਜ ਮੱਲ, ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਅੰਸ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।)

ਅੰਸੁ ਪਪ

(ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ

ਫਿਰ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੇ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ ਹੈ, ਕੀਰਤਪੁਰ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਕੀ ਕਰੇਗਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ,

“ਬਿਨ ਗੁਰਤਾ ਗੁਰ ਹੀ ਸਮ ਹੋਇ।

ਪ੍ਰਜਨ ਉਚਿਤ ਲਖਹਿ ਸਭਿ ਕੋਇ।..੩੫।”

(ਐਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਟਪਲਾ ਖਾ ਗਏ ਹਨ। ਸਮਾਂ ਆਉਣ ਉਤੇ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਬਣੇ ਹਨ। ਫਿਰ ‘ਬਿਨ ਗੁਰਤਾ ਗੁਰ ਹੀ ਸਮ ਹੋਇ’ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਵਾਸਤੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ। ਤੇ ‘ਗੁਰਤਾ ਭੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੁਇ ਜੈ ਹੈ’ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਵਾਸਤੇ।)

ਅੰਸੂ ਪ੬

(ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਵਰ)

ਇਕ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਮੁਖੀ ਦੇਵਤੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆਏ, ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਹੁਣ ਦੇਵਪੁਰੀ ਨੂੰ ਚੱਲੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਬੈਠੇ ਹਾਂ।

(ਏਥੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ। ਪਰ ਕਵੀ ਜੀ ਇਕ ਅਨੋਖੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਗਏ ਹਨ।)

“ਲਯੋ ਬੇਦ ਸਾਰੰ ਰਚੀ ਚਾਰੁ ਬਾਨੀ।...੧੬।”

(ਕੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਹੈ? ਭਾਵ ਵੇਦਾਂ ਦੇ ਆਸ਼ੇ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ? ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੂੰ ਅਜੇਹਾ ਟਪਲਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਸਕਦਾ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਗੱਲ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵੇਦਾਂ ਦਾ ਸਾਰ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੈ।)

ਬਹੁਤ ਉਸਤਤ ਕਰਕੇ ਦੇਵਤੇ ਚਲੇ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਅਸਥਾਨ ਬਣਾਇਆ, ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ 'ਪਤਾਲ ਪੁਰੀ' ਧਰਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਸਾਂ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨੇ, ਪਰ ਬਾਈ ਸੌ ਜਵਾਨ ਸਦਾ ਕੋਲ ਰਖਣਾ। ਤੁਹਾਡੇ ਤਕ ਕੋਈ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇਗਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਵਰ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ਪ੭

(ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਵਿੰਦ ਸੱਚਖੰਡ ਜਾਣਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਭਾਨੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਪਾਸ ਛੱਡੋ, ਤੇ ਆਪ 'ਰਮਦਾਸ' ਜਾ ਕੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗੋ।

ਫਿਰ ਭਾਈ ਜੋਧ ਰਾਏ ਤੇ ਭਾਈ ਰੂਪੇ ਨੂੰ ਘਰੇ ਘਰੀ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ। ਹੋਰ ਕੁਛ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਘਰੀਂ ਚਲੇ ਜਾਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ।

ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਕਿ ਉਹ 'ਬਕਾਲੇ' ਨਗਰ ਚਲੀ ਜਾਏ। ਜਿੱਥੇ ਮਾਤਾ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦਾ (ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋਣ ਦਾ) ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਵਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪੋਤਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵੇਖ ਕੇ ਆਉਗੇ।

ਫਿਰ ਸਭ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਪਤਾਲਪੁਰੀ ਕੋਠੇ ਦਾ ਬੂਹਾ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਖੁਲ੍ਹਣਾ।

ਪਤਾਲਪੁਰੀ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਕੋਠਾ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕੁਸ਼ਾ

ਵਿਛਾ ਕੇ ਆਸਣ ਕਰ ਲਿਆ। ਛੇ ਦਿਨ ਆਪ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਲੱਗੀ ਰਹੀ, ਤੇ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੫੮

(ਸੱਚਖੰਡ ਪ੍ਰਵੇਸ਼)

(ਇਸ ਅੰਸੂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਕਾਵਿਕ ਕਲਪਨਾ ਹੈ।) ਸਭ ਦੇਵਤੇ ਆਏ। ਫਿਰ ਸੁੰਦਰ ਬਬਾਣ ਆਇਆ। ਉਸ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਗਏ। ਸਭ ਦੇਵਤੇ ਆਪਣੀ ਪੁਰੀ ਤਕ ਨਾਲ ਗਏ। ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੱਚਖੰਡ ਵਿਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ।

ਹੁਕਮ ਅਨਸਾਰ ਛੇ ਦਿਨ ਸੰਗਤਾਂ ਕੋਠੇ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਬੈਠੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਸੱਤਵੇਂ ਰੋਜ਼ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਨੇ ਬੁਹਾ ਖੁਹਲਿਆ।

ਅੰਸੂ ੫੯

(ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਸਕਾਰ)

ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੱਗੇ ਖਲੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁੰਡਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਦੋਹ ਲਾ ਕੇ ਪਦਮ-ਆਸਣ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਜੋਤਿ ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਸਮਾ ਚੁਕੀ ਸੀ।

ਸਸਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਚੰਦਨ ਦੀ ਚਿਖਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ।

“ਜਵ, ਤਿਲ, ਘ੍ਰਿਤ ਆਨੇ ਸਮਦਾਇ।

ਕਾਸ਼ਟ ਕੇ ਅੰਬਾਰ ਲਗਾਏ। ੨੧।”

(ਸਭ ਸੰਸਾਰੀਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਰਸਮਾਂ ਲਿਖ ਧਰੀਆਂ।)

ਸੂਰਜ ਮੱਲ ਨੇ ਚਿਖਾ ਨੂੰ ਅਗਨੀ ਦਿਤੀ।

ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਮਾਏ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ਪੰਜਵੀਂ, ੧੬੦੦ ਬਿ।

ਧੀਰਮੱਲ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਬਾਕੀ ਸੰਗਤ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਚਲੇ ਗਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨਸਾਰ ਮਾਤਾ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਨੌਂਹ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ [ਬਾਬੇ] ਬਕਾਲੇ ਜਾ ਵੱਸੀ।

ਅੰਸੂ ੬੦

(ਭਾਈ ਭਗਤ—ਭਾਈ ਫੇਰੂ)

ਭਾਈ ਭਾਨਾ [ਬਾਬਾ ਬੁੱਢਾ ਜੀ ਦੀ] ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਸਰਵਣ ਦੀ ਬਾਂਹ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਕੇ ਆਪ ਰਮਦਾਸ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਰਮਦਾਸ ਆ ਕੇ ਭਾਈ

ਭਾਨਾ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਗਿਆ ।

ਕੁਛ ਮਹੀਨਿਆਂ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਤਾ ਮਰਵਾਹੀ ਜੀ ਵੀ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਗਏ ।

ਭਾਈ ਭਗਤੂ, ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ ਤੇ ਹੋਰ ਮਸੰਦ ਵੀ ਆਏ । ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਬਹੁਤ ਬਿਰਧ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ । ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਕੋਈ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੋ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ,

“ਅੱਬ ਸਹੇਰਬੋ ਚਰਖਾ ਚਹੀਅਹਿ ।

ਜਿਸ ਤੇ ਬਿਰਧਾਪਨ ਨਿਰਬਹੀਅਹਿ । ੧੭।”

(ਵਿੱਦਵਾਨ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਲਾਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਹੁਣ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈ ।)

ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਜੀ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਗਏ । ਕਾਮਿਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਨਾਲ ਘਿਉ ਮੰਗਿਆ । ਇਕ ਫੇਰੀ ਵਾਲਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । ਭਗਤੂ ਨੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਘਿਉ ਮੰਗਿਆ । ਉਸ ਨੇ ਘਿਉ ਦਾ ਕੁੱਪਾ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਦਿਤਾ । ਕਾਮਿਆਂ ਨੇ ਕੁੱਪੇ ਵਿਚੋਂ ਦਿਲ-ਚਾਹਿਆ ਘਿਉ ਖਾਧਾ । ਭਗਤੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਭਲਕੇ ਆ ਕੇ ਪੈਸੇ ਲੈ ਜਾਈਂ ।

ਫੇਰੀ ਵਾਲ ਨੇ ਸਵੇਰੇ ਉਠ ਕੇ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਕੁੱਪਾ ਘਿਉ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਵੇਖ ਕੇ ਫੇਰੀ ਵਾਲਾ ਭਗਤੂ ਦੇ ਚਰਨੀ ਜਾ ਢੱਠਾ । ਭਗਤੂ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਲੈ ਗਿਆ । ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ‘ਸੰਗਤ’ ਦੱਸਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਚਰਨ ਪਾਹੁਲ ਦੇ ਕੇ ਨਾਮ ‘ਫੇਰੂ’ ਰੱਖ ਦਿਤਾ ।

ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਦੇਗ ਦਾ ਧਨੀ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਦੇ ਕਈ ਚੇਲੇ ਹੋਏ । ਉਸ ਦੀ ਸਮਾਧ [ਤਸੀਲ ਚੂਹਣੀਆਂ ਵਿਚ] ਮੌਜੂਦ ਹੈ ।

ਅੱਠਵੀਂ ਰਾਸ ਸਮਾਪਤ

ਨੌਵੀਂ ਰਾਸ

ਅੰਸੂ ੧

(ਮੰਗਲ)

(ਬਾਕੀ ਰਾਸਾਂ ਵਾਂਗ ਪਹਿਲਾ ਛੰਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੈ, ਤੇ ਦੂਸਰਾ 'ਸਾਰਸੁਤੀ' (ਸੁਰਸਤੀ ਦੇਵੀ) ਅੱਗੇ ਨਮਸਕਾਰ ਦਾ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਹੈ।)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ 'ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ' ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਮੰਨਿਆਂ ਹੈ :—(ਇਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ।)

“ਪਾਰ ਬ੍ਰਹਮ, ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ, ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਅਵਤਾਰ।

ਦਾਸਨ ਬ੍ਰਿੰਦ ਅਨੰਦ ਦੇ¹, ਤਿਨ ਪਦ² ਬੰਦਨ ਧਾਰਿ।੩।”

(ਪਹਿਲੇ ਤੇਰਾਂ ਛੰਦ ਮੰਗਲ ਦੇ ਹਨ। ਅੱਗੇ ਵਾਰਤਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।)

ਪਹਿਰ ਦੇ ਤੜਕੇ ਉਠ ਕੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਇਕ ਸੌ ਇਕ ਗਾਗਰ ਜਲ ਨਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ। [ਕਾਵਿਕ ਅਤਿ ਕਥਨੀ।] ਫਿਰ ਆਪ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ। ਸਵੇਰੇ ਚੰਦਨ, ਕੇਸਰ ਤੇ ਕਪੂਰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਮੱਥੇ ਵਿਚ ਤਿਲਕ ਲਗਾਉਂਦੇ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਿਲਕ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਕਿਤੇ ਪੰਡਤ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਾ ਹੋ ਜਾਏ।)

ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਦਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਸਤਰ ਪਹਿਨਦੇ ਸਨ, ਤੇ ਸ਼ਕਾਰ ਵੀ ਖੇਡਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਹੁਕਮ ਸੀ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਜਾਨਵਰ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਉਂਦੇ ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਆਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਜਾਨਵਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੇ।

ਅੰਸੂ ੨

(ਵੱਡੀ ਹਰਤ)

ਸਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਸਨ : ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ, ਸੂਜਾ ਮੁਹੰਮਦ, ਨੁਰੰਗਾ

1. ਸਾਰੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਦੇਣ ਵਾਲੇ। 2. ਚਰਨ, ਪੈਰ।

[ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ] ਤੇ ਮੁਰਾਦ ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਮੁੱਛ ਖੁਆ ਦਿਤੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਹਕੀਮਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਚੌਦਾਂ ਸਰਸਾਹੀ¹ ਦੀ ਹਰੜ ਤੇ ਇਕ ਮਾਸੇ ਦਾ ਲੋਂਗ ਮਿਲੇ, ਤਾਂ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਤਦ ਬਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੱਸ ਪਈ, ਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਪਾਸ ਹਨ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਲਿਖ ਭੇਜੀ ।

ਸੰਗਤ ਦੇ ਪੁਛਣ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਗੁਣ ਦੱਸੇ । ਪੇਟ ਦਾ ਕੋਈ ਰੋਗ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਹਰੜ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈਣ ਨਾਲ ਜੁਲਾਬ ਲੱਗ ਕੇ ਪੇਟ ਸਾਫ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਸਮੁੰਦਰ ਰਿੜਕਣ 'ਤੇ ਜਦ ਧਨੰਤਰ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਇਕ ਹੱਥ ਵਿਚ ਇਹ ਹਰੜ ਸੀ, ਤੇ ਇਕ ਹੱਥ ਵਿਚ ਜੋਕ [ਲਹੂ ਚੂਸਣ ਵਾਲੀ]² ।

ਲੋਂਗ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈਣ ਨਾਲ 'ਸਰਸਾਮ' ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਇਹ ਗੁਣ ਦੱਸਣ ਪਿੱਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਿੰਨੇ ਚੀਜ਼ਾਂ—ਹਰੜ, ਲੋਂਗ ਤੇ 'ਗਜ ਮੋਤੀ'—ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤੀਆਂ । ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੇ ਅਹਿਸਾਨ ਮੰਨ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ।

ਅੰਸੂ ੩

(ਬਿਰਧ ਮਾਈ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਿਆ)

ਇਕ ਬਿਰਧ ਗ਼ਰੀਬ ਮਾਈ ਹਰ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ । ਉਹਦੀ ਗੀਤ ਸੀ, ਕਿ ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਪੱਕੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣ । ਉਹ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰ ਕੇ ਇਕ ਟਕਾ ਲਿਆਈ । ਉਸ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਉਸ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਪਰੌਂਠੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ । ਪੌਣੇ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਉਹ ਤੁਰ ਪਈ । ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਕਾਰ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏ । ਉਹ ਇਕ ਪਾਸੇ ਹੋ ਕੇ ਖਲੋ ਗਈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਮਾਤਾ ! ਬੜੀ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੈ, ਜੋ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਲਿਆਈ ਹੈ, ਲਿਆ ਛਕੀਏ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਅਸਵਾਰ ਬਿਨਾਂ ਹੱਥ ਧੌਤੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕ ਲਿਆ, ਤੇ ਕਿਹਾ, ਬੜਾ ਸਵਾਦ ਆਇਆ ਹੈ । ਮਾਈ ਦੀ ਸ਼ਰਧਾ ਪੂਰਨ ਹੋ ਗਈ ।

ਸੇਵਕਾਂ ਨੇ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚੁੱਪ ਹੀ ਰਹੇ ।

1. ਇਕ ਸਰਸਾਹੀ ਦੋ ਤੋਲੇ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ ।

2. (ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ 'ਵੈਦਿਕ' ਤੇ 'ਯੂਨਾਨੀ ਹਿਕਮਤ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ ਹੈ । ਹਰੜ ਤੇ ਲੋਂਗ ਦੇ ਗੁਣ 'ਵੈਦਿਕ' ਦੇ ਹਨ, ਤੇ 'ਜੋਕ' ਯੂਨਾਨੀ ਹਿਕਮਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ । ਵੈਦਿਕ ਲਹੂ ਕੱਢਣ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ । ਜੋਕ ਕਾਰਨ ਕਈ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸੇਵਕ ਘਰੋਂ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੇਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੁਛਣ ਉਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕੱਲ੍ਹ ਭੁੱਖ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਮਾਈ ਦੇ ਸੱਚੇ ਪ੍ਰੇਮ ਕਾਰਨ ਛਕਿਆ ਸੀ।

(ਅੱਗੇ ਮਿਸਾਲਾਂ ਹਨ) ਭੀਲਣੀ ਦੇ ਬੇਰ ਖਾਧੇ। ਧੰਨੇ ਦੀ ਲੱਸੀ ਪੀਤੀ। ਨਾਮਦੇਵ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪੀਤਾ। ਦਰਜੋਧਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਿਦਰ ਨੂੰ ਨਿਵਾਜਿਆ।

ਅੰਸੂ ੪

(ਅਜਗਰ ਮੁਕਤ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਨਿਰਧਨ ਸਿੱਖ ਕਿਵੇਂ ਸੇਵਾ ਕਰੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਖੀ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਨਿਰਧਨ ਸਿੱਖ ਦੇ ਘਰ ਚਿੜਾ ਚਿੜੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਉਹ ਸਿੱਖ-ਸਿੱਖਣੀ ਸਨ। ਪਰ ਉਸ ਚਿੜੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ 'ਗਿਆਨ' ਸੀ। ਉਹ ਚਿੜੀ ਚਿੜਾ ਉਸ ਸਿੱਖ ਦੇ ਘਰੋਂ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਚੁੰਝ ਭਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਜਾ ਪਾਉਂਦੇ। ਇਸ ਦਾ ਫਲ, ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਹ ਗਰੀਬ ਸਿੱਖ ਧਨੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਮਹਿਲ ਬਣਾ ਲਏ। ਚਿੜੇ ਚਿੜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬਿਰਛ ਤੇ ਜਾ ਆਹਲਣਾ ਪਾਇਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਰਸਦ ਉਸ ਦੇ ਘਰੋਂ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਉਹ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਫਿਰ ਗਰੀਬ ਹੋ ਗਿਆ। (ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ) ਉਸ ਸਿੱਖ ਨੇ ਆ ਕੇ ਸਾਥੋਂ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਜੋ ਤੇਰੇ ਘਰੋਂ ਚਿੜੀ ਚਿੜੇ ਰਾਹੀਂ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਅੰਨ ਆਉਂਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਗਰੀਬੀ ਆ ਗਈ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੁਣ ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਚੌਥਾ ਹਿੱਸਾ ਗੁਰੂ ਹਿਤ ਦਿਹੋ। ਉਸਦਾ ਫਲ—

“ਜੋ ਮੁੜ ਅਰਪਹਿ ਸ਼ਰਧਾ ਉਰ ਧਰ,
ਹੋਇ ਸਹੰਸ੍ਰ ਗੁਨਾ ਬਿਸਥਾਰ।...੧੫।”

(ਇਸਤਰਾਂ ਕਈ ਥਾਈਂ ਸਿਖਿਆ ਦਾਇਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਵੀ ਜੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।)

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸ਼ਕਾਰ ਗਏ। ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਅਜਗਰ (ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸੱਪ) ਵੇਖਿਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਕੀੜੀਆਂ ਤੋੜ ਤੋੜ ਖਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਾਣ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਉਡਾ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਸੱਪ ਮਰ ਕੇ, ਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਬਬਾਣ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਇਹ ਵਿੱਦਵਾਨ ਹੰਕਾਰੀ ਤੇ ਪਾਖੰਡੀ

ਪੰਡਤ ਸੀ। ਸੋ ਜਿਸ ਜਿਸ ਨੂੰ ਇਸਨੇ ਪਾਖੰਡ ਨਾਲ ਲੁੱਟਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਕੀੜੀਆਂ ਬਣ
ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਖਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਦਰਸਨ ਕਰਕੇ ਇਹ ਮੁਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

“ਬਿਨਾ ਗਯਾਨ ਜਗਾ ਗੁਰੂ ਕਹਾਵਤਿ,

ਸੰਕਟ ਘੋਰ ਲਹੈ ਸੁਖ ਛੀਨ।

ਕਾਚੇ ਗੁਰੂ ਕੋ ਸਿਖ ਹੂੰ ਜਗ ਮੈਂ,

ਮਾਨੁਖ ਜਨਮੁ ਬਾਦਾਤਿਨ ਚੀਨ॥੩੦॥”

ਅੰਸੂ ੫

(ਭਾਈ ਗੋਂਦਾ ਧਿਆਨ ਮਗਨ)

ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਗੋਂਦੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਪਰਚਾਰ ਵਾਸਤੇ ਕਾਬਲ
ਭੇਜ ਦਿਤਾ। ਓਥੇ ਜਾ ਕੇ ਉਸਨੇ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਵਾਈ, ਤੇ ਲੰਗਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਉਹ
ਹਰ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਗੋਂਦਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਜਮਾ ਕੇ ਜਿਉਂ
ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠਾ, ਕਿ ਦੁਪਹਿਰ ਆ ਗਈ। ਓਧਰ ਕੀਰਤ ਪੂਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਚਰਨ
ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਸਿੰਘਾਸਣ 'ਤੇ ਅਡੋਲ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨ, ਨਾ
ਚਿਲਣ। ਏਸੇ ਤਰਾਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਗੋਂਦੇ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਖੁੱਲ੍ਹੀ, ਤਾਂ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਠੇ।

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਦੱਸਿਆ।

ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਗੋਂਦਾ ਕਾਬਲ ਦੀ ਸੰਗਤ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ,
ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਗੋਂਦਾ ਇਸਤਰਾਂ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਅੰਸੂ ੬

(ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਹਰ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਚਲਾਓ, ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ
ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰੋ।

ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਮੇਲੇ 'ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ
ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਸਮਾਂ ਬੀਤਣ ਤੇ
ਵੀ ਆਏ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਲੰਗਰ ਛਕਾਵੇ। ਤੇ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹੇ।

ਅੰਸੂ ੭

(ਰਾਜੇ ਹਾਥੀ ਮੰਗਣ ਆਏ)

ਕਿਸੇ ਦੂਰ ਦੇਸ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਹਾਥੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ।

ਕਹਿਲੂਰ ਤੇ ਹੰਡੂਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਾਡੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੇ। ਚਲੋ, ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਹਾਥੀ ਮੰਗ ਕੇ ਲੈ ਆਈਏ। ਮਤਾ ਪਕਾ ਕੇ ਰਾਜੇ ਸੈਨਾ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਏ। ਅੱਗੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਰਾਜੇ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਨਾਲ ਕੁਛ ਸਿਪਾਹੀ ਲੈ ਕੇ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ।

ਰਾਜੇ ਇਹ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਆਏ ਸਨ, ਕਿ ਜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹਾਥੀ ਮੰਗਿਆਂ ਨਾ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਬਲ ਨਾਲ ਖੁਹ ਕੇ ਲੈ ਚੱਲਾਂਗੇ।

ਰਾਜੇ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋ ਮੱਲ ਬੁਲਾ ਲਏ। ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਕੁਸ਼ਤੀ ਵਿਖਾਈ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਕਿੰਨਾ-ਕੁ ਬਲ ਹੈ। ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਹੰਡੂਰ ਤੇ ਕਹਿਲੂਰ ਦੇ ਪਹਾੜ ਉਲਟਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਰਾਜੇ ਡਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਆ ਢੱਠੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਸ ਘਰ ਆ ਕੇ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਅੰਸੂ ੮

(ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ)

ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਦਾ ਚਕਰ ਲਾ ਕੇ 'ਭਗਵਾਨ ਗਿਰ' ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਧਾਰੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ 'ਚਤਰਭੁਜ' ਹੋ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਬਣ ਜਾਵਾਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਤਰਭੁਜ (ਚਾਰ ਬਾਹੀਂ ਵਾਲਾ—ਵਿਸ਼ਨੂੰ) ਬਣ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਤਾ। ਭਗਵਾਨ ਗਿਰ ਚਰਨੀ ਢੱਠਾ, ਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਸਿੱਖ ਬਣਾ ਲਵੋ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਬਾਬਾ ਲਖਮੀਦਾਸ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਮਿਹਰਚੰਦ ਪਾਸ ਜਾਓ। ਭਗਵਾਨ ਗਿਰ ਦੇਹੁਰੇ ਗਿਆ। ਮੇਹਰ ਚੰਦ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਬਣਾਇਆ, ਤੇ 'ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ' ਨਾਮ ਧਰਿਆ।

ਕੁਛ ਚਿਰ ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਤੇ ਅੰਤ ਹਾਰਕੇ ਮਿਹਰਚੰਦ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਮੇਰਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਦਾ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਮਿਹਰਚੰਦ ਨੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਭੇਜਿਆ। ਉਹ ਗੁਰਦੇਵ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਆ ਢੱਠਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਧਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਹੁਣ ਜਾ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰੋ।'

ਭਗਤ ਭਗਵਾਨ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਪੂਰਬ ਦੇਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖੀ

ਦਾ ਬਹੁਤ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਉਸਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਰੋਜ਼ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹੋ, ਜਿਵੇਂ ਬਿੰਬੇ ਦਾ ਠੀਕਰੀ 'ਤੇ ਅਸਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿੱਤ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਵੀ ਅਸਰ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਅੰਸੂ ੯

(ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਬੀਮਾਰ)

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਸਨ, ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਮੋਹ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨਾਲ ਸੀ । ਦੂਸਰਾ ਸੁਜਾਅ ਮੁਹੰਮਦ । ਉਹ ਬੰਗਾਲ ਵਿਚ ਸੀ । ਤੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੱਖਣ ਵਿਚ । ਚੌਥਾ ਮੁਰਾਦ ਬਖਸ਼ ਗੁਜਰਾਤ ਵਿਚ ਸੀ ।

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਬੀਮਾਰ ਪੈ ਗਿਆ । ਬਾਹਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਅਫਵਾਹ ਫੈਲ ਗਈ, ਕਿ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ । ਸੋ ਸਾਰੇ ਸੂਬੇ ਆਕੀ ਹੋ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੧੦

(ਸੁਜਾਅ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ)

ਸੁਜਾਅ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਕਾਂਸ਼ੀ (ਬਨਾਰਸ) ਤਕ ਆ ਗਿਆ । ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੇ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਕਛਵਾਹਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸੁਜਾਅ ਦੇ ਟਾਕਰੇ 'ਤੇ ਭੇਜਿਆ । ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਸੁਜਾਅ ਹਾਰ ਗਿਆ, ਤੇ ਵਾਪਸ ਬੰਗਾਲ ਨੂੰ ਭੱਜ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੧੧

(ਮੁਰਾਦ ਨਾਲ ਜੰਗ)

ਜੋਧ ਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਫੌਜ ਦੇ ਕੇ ਗੁਜਰਾਤ ਵੱਲ ਭੇਜਿਆ । ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਮੁਰਾਦ ਤੋਂ ਹਾਰ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੧੨

(ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਤੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ)

ਏਧਰ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ, ਤੇ ਓਧਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੇ ਮੁਰਾਦ । ਚੰਬਲ ਨਦੀ ਕੰਢੇ ਘੋਰ ਯੁੱਧ ਹੋਇਆ ।

ਅੰਸੂ ੧੩

(ਦਾਰਾ ਹਾਰ ਗਿਆ—ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨਜ਼ਰਬੰਦ)

ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਵੱਲੋਂ ਲੜਦਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ । ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੱਸ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਆ ਵੜਿਆ ।

ਮਗਰੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਆ ਵੜਿਆ । ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਧੱਖੇ ਨਾਲ ਮੁਰਾਦ ਨੂੰ ਵੀ ਕੈਦ ਕਰ ਨਿਆ । ਫਿਰ ਉਹ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਲੀ 'ਤੇ ਆ ਪਿਆ ।

ਦਿੱਲੀ ਚੋਂ ਨੱਸ ਕੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆ ਉਤਰਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੧੪

(ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਦਾ ਸ਼ੋਕਨਾਮਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸੁਣ ਕੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੇ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ ਨੂੰ ਪੱਤਰ ਲਿਖਿਆ । ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਪਰਗਟ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਉਹ ਪੀਰ ਮੀਆਂ ਮੀਰ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਹੈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਖੁਦਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਤੇਰਾ ਭਲਾ ਹੋਵੇਗਾ ।

ਅੰਸੂ ੧੫

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਤੇ ਖਡੂਰ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਣੇ ਫੌਜ ਪਹਿਲਾਂ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਗਏ । ਸਭ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਸਭ ਨੂੰ ਮਿਲੇ । ਫਿਰ ਓਥੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਖਡੂਰ ਪਹੁੰਚ, ਤੇ ਗੁਰ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਸੌ ਇਕ ਗਾਗਰ ਨਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ ।

ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਦਾ 'ਸ਼ੋਕਨਾਮਾ' ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖਡੂਰ ਮਿਲਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਾਪਸ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ ।

ਅੰਸੂ ੧੬

(ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਮੇਲ)

ਜਦ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸੀ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਾਝੇ ਵਿਚ ਸਨ । ਕੀਰਤਪੁਰੋਂ ਚੱਲ ਕੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਪੁੱਜਾ । ਉਸ ਨਾਲ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਫੌਜ

ਸੀ। ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ।

ਅੰਸੂ ੧੭

(ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਵਜੋਂ ਇਹ ਸਬਦ ਸੁਣਾਇਆ,

“ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਨ ਚੇਤਨੀ, ਮਨਿ ਆਪਣੈ ਸੁਚੇਤ ।...।”

(ਅੱਗੇ ਇਸ ਸਬਦ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ।)

ਅੰਸੂ ੧੮

(ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ—ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨਾਲ ਜੰਗ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਜੰਗ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਕੇ ਤਿਆਰੀ ਕਰੋ।

“ਕਰਿ ਲਵਪੁਰਿ¹ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਤਕਰਾਈ।

ਪਾਵਹੁ ਫਤੇ ਮਚਾਇ ਲਰਾਈ।

ਹਮ ਤੇਰੀ ਦਿਸਿ ਹੈ ਕਰਿ ਲਰੈਂ।

ਜਿਤਕ ਸੈਨ ਸਭਿ ਸਨਮੁਖ ਕਰੈਂ ।੧੦।”

(ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਏਸੇ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨਾਲ ਜੰਗ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦਾ ਲਾਰਾ ਲਾਇਆ ਸੀ।)

ਏਥੇ ਹੀ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ, ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਫੌਜ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਕਿਹਾ,

“ਇਹਾਂ ਠਹਿਰ, ਹਮ ਲਰਹਿੰ ਅਗਾਰੀ।

ਹਮਰੈ ਤੋਪ ਤੁਪਕ ਸਭਿ ਤਯਾਰੀ। ੨੮।”

(ਪਰ ਪਿਛੇ ਕਵੀ ਜੀ ਇਥ ਆਏ ਹਨ, ਕਿ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰਦੇਵ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਤੁਸਾਂ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ।)

ਦਾਰਾ ਓਥੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਬਿਆਸ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਫੌਜ ਆ ਉਤਰੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੱਤਣ ਰੋਕ ਲਿਆ ਤੇ ਤੋਪਾਂ ਦੀ ਫਲਕ ਕੀਤੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਫੌਜ ਨੇ ਸਮਝਿਆ, ਸ਼ਾਇਦ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਦੀ ਫੌਜ ਹੈ। ਸੋ ਉਹ ਰਾਤ ਉਥੇ ਹੀ ਰੁਕ ਗਏ। ਦਿਨੇ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੀ ਫੌਜ ਲੰਘ ਜਾਣ ਦਿਹੋ, ਫਿਰ ਤੁਸਾਂ ਲੰਘ ਜਾਣਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਾਡੀ ਫੌਜ ਨਾਲ ਟੱਕਰ

ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਰਹੇਗਾ ।

(ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਦੀ ਮਦਦ ਸੀ ।)

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਫੌਜ ਨੇ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕੀਤਾ, ਫਿਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਫੌਜ ਨੇ ।

ਏਨੇ ਤਕ ਦਾਰਾ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਪੁੱਜਾ । ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਫੌਜ ਮਗਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ । ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਲਾਹੌਰ ਛੱਡ ਕੇ ਮੁਲਤਾਨ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ । ਵੈਰੀ ਦਲ ਮਗਰ ਸੀ । ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਭੱਖਰ ਜਾ ਅੱਪੜਿਆ । ਏਥਾਂ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਗੁਜਰਾਤ ਜਾ ਪੁੱਜਾ । ਓਥੇ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਲੜਾਈ ਹੋਈ । ਓਥੋਂ ਹਾਰ ਕੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਮੈਦਾਨ ਛੱਡ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੧੯

(ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਕੈਦ)

ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਦੇ ਜੋ ਕੁਛ ਕੋਲ ਸੀ, ਸਭ ਕੁਛ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਦਿਤੀ, ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਨੌਕਰ ਨਾਲ ਰੱਖ ਲਿਆ । ਪਹਾੜ ਦੀ ਤਰਾਈ ਵਿਚ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਇਕ ਤਕੀਏ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠਾ ਸੀ । ਭੋਸ ਫਕੀਰਾਂ ਵਾਲਾ । ਆਪ ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ । ਅੱਗ ਬਾਲਣ ਦੀ ਜਾਚ ਨਾ ਆਵੇ ।

ਨਫਰ ਨੇ ਅਫਸੋਸ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਅਫਸੋਸ ਨਹੀਂ ।

ਜੋ ਕੁਛ ਬਾਕੀ ਕੋਲ ਸੀ, ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੇ ਉਸ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਏਨੇ ਤਕ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਫੌਜ ਆ ਪਹੁੰਚੀ । ਉਹ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਹਾਥੀ ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਲੈ ਗਈ ।

ਅੰਸੂ ੨੦

(ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਕਤਲ)

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਤੋਂ ਫਤਵਾ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਸਭ ਨੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਦੇ ਕਤਲ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਦਿਤਾ । ਪਰ ਕੁਛ ਰੱਬ ਦੇ ਭੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸਜ਼ਾਈਂ ਦਿਤੀਆਂ ।

ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ 'ਸਰਮਦ' ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਉਹ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਸੀ,

“ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਸ਼ਾਹ ਹਮ ਕੀਨ ।

ਸਲਤਨਾ ਅਥਿਨਾਸੀ ਤਿਸ ਦੀਨ 1931"

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੂੰ ਗਧੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਫੇਰੇ।¹ ਕੁਛ ਉਮਰਾਵਾਂ ਨੇ ਡਰਦਿਆਂ ਡਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਲਈ ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ। ਤਾਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਓ, ਸਾਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਫੇਰ ਕੇ ਫਿਰ 'ਸਰਮਦ' ਕੋਲ ਲੈ ਜਾਓ, ਤੇ ਕਹੋ, ਇਸਨੂੰ ਸਦੀਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਦੇਵੇ।

ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਸਿਹਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ, ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ।

ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੂੰ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਰਮਦ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੨੧

(ਸਰਮਦ)

'ਸਰਮਦ' ਅਮੀਰ ਸਾਪਿਆਂ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਵੀਹ-ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਮਰ ਗਏ। ਸਰਮਦ ਸਾਧੂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਹਰ ਆਏ ਸੰਤ ਫਕੀਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ, ਤੇ ਪੁੱਛਦਾ, ਕੋਈ ਖੁਦਾ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦੱਸੋ।

ਇਕ ਵਾਰ ਸ਼ਾਹ ਹੁਸੈਨ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ, ਸੰਤ ਉਸ ਕੋਲ ਆਏ, ਉਸ ਸੇਵਾ ਕੀਤਾ। ਤੋਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਉਸ ਓਹਾ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਰੱਬ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦੱਸੋ।'

ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪਹਿਲਾਂ ਜਾ ਕੇ ਸਾਡੇ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜ ਰੁਪੈ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਲਿਆ। ਸਰਮਦ ਲੈ ਆਇਆ। ਸੰਤ ਨੇ ਕਿਹਾ,

"ਜੇ ਖੁਦਾਇ ਕੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਤੇਹਿ।

ਇਹਾ ਬਿਰਹੁ ਆਵਨ ਲਗਿ ਮੋਹਿ 19੯1"

ਇਕ ਦੋ ਦਿਨ ਬਾਹਰ ਉਹ ਸੰਤ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਸਰਮਦ ਓਥੇ ਖਲਾ ਸੀ। ਸੰਤ ਨੇ ਗਲ ਨਾਲ ਲਾਇਆ।

ਸਰਮਦ ਨੇ ਸਭ ਧਨ ਤੇ ਘਰ ਬਾਰ ਵੇਚ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਫਕੀਰਾਂ 'ਤੇ ਖਰਚ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਰੰਗ ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ। ਆਪਣੀ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸਰਮਦ ਨੰਗਾ ਹੀ ਖਲਾ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੱਪੜਾ ਦਿਤਾ। ਸਰਮਦ ਨੇ ਉਹ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ।

1. ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਵਾਪਸ ਪਰਤਿਆ, ਤਾਂ ਸਰਮਦ ਫਿਰ ਓਵੇਂ ਨੰਗਾ ਖਲਾ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਤੂੰ ਇਹ ਕੱਪੜਾ ਤੇੜ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬੱਧਾ। ਸਰਮਦ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, 'ਤੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੈਂ। ਤੇਰਾ ਸਤਕਾਰ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਦਿਤਾ ਕੱਪੜਾ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬੱਧਾ ਹੈ। ਤੇੜ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਤੇਰੀ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਕਰਦਾ?' ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਕ੍ਰੋਧ ਕੀਤਾ। (ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਰਮਦ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਇਹ ਦੋ ਸ਼ਿਅਰ ਕਹੇ ਸਨ।)

“ਆਂ ਸ਼ਾਹ, ਕਿ ਤੁਰਾ ਤਾਜਿ ਜਹਾਂ ਬਾਨੀ ਦਾਦ।

ਮਾ ਰਾ ਹਮਾਂ ਅਸਬਾਬਿ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦਾਦ।

ਪੋਸ਼ਾਨਦ ਲਿਬਾਸ ਹਰ ਕਿ ਰਾ ਐਬਿ ਦੀਦ।

ਬੇ ਐਬਾਂ ਰਾ ਲਿਬਾਸਿ ਉਰਿਯਾਨੀ ਦਾਦ।”

(ਅਰਥ : ਜਿਸ ਰੱਬ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਜਹਾਨ 'ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਦਾ ਤਾਜ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਾ ਸਾਮਾਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਐਬ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੱਪੜੇ ਪੁਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਬੇ-ਐਬਾਂ ਨੂੰ ਨੰਗੇਪਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।)

ਅੰਸੂ ੨੨

(ਸਰਮਦ ਜਾਰੀ)

ਸਰਮਦ ਕਦੇ ਕਦੇ ਭੰਗ ਵੀ ਪੀ ਲੈਂਦਾ, ਤੇ ਮਸਤ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮੋਲਵੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸ਼ਰੂ ਵਿਚ ਭੰਗ ਪੀਣੀ ਮਨ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਸਰਮਦ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਸ਼ਰੂ ਦੀ ਢਾਹੀ ਤੇਰੇ ਗਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੇੜ ਛੱਡੀ ਹੈ।

ਸ਼ਕਾਇਤ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤਕ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਸਰਮਦ ਨੂੰ ਬੇੜੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਕੈਦ ਖਾਨੇ 'ਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਰਮਦ ਓਥੇ ਵੀ ਓਸ ਤਰਾਂ ਮਸਤ ਸੀ। ਫਿਰ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਸਰਮਦ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਪਕੜਿਆ, ਤੇ ਰਿਹਾ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸਰਮਦ ਨੇ ਮਸਜਿਦ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਖਲੋ ਕੇ ਮੋਲਵੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,

“ਜੋ ਖੁਦਾਇ ਤੇਰੇ ਅਤਿ ਪਯਾਰੇ।

ਸੋ ਮਮ ਪਾਇਨ ਤੇਰੇ ਨਿਹਾਰੇ।...੩੦।”

ਇਸ ਅਪਰਾਧ ਬਦਲੇ ਸਰਮਦ ਨੂੰ ਫਿਰ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੨੩

(ਸਰਮਦ ਕਤਲ)

ਏਸੇ ਸਮੇਂ 'ਰੂਮ ਵਲਾਇਤ' ਦਾ ਇਕ ਦੂਤ ਆਇਆ, 'ਸਬਰ' ਤੇ 'ਸ਼ੁਕਰ' ਦੇ

ਅਰਥ ਪੁੱਛਣ ਵਾਸਤੇ ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਵਿੱਦਵਾਨ ਮੁਲਾਣੇ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪੁਛਿਆ, ਪਰ ਤਸੱਲੀ ਨਾ ਹੋਈ ।

ਫਿਰ ਉਹ ਦੂਤ ਸਰਮਦ ਪਾਸ ਗਿਆ, ਜੋ ਜੇਹਲ ਵਿਚ ਬੰਦ ਸੀ । ਸਰਮਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਬਰ ਸ਼ੁਕਰ ਦੇ ਅਰਥ ਪੁੱਛਣ ਹਨ, ਤਾਂ ਸਵੇਰੇ ਆਵੀਂ, ਨਾਲ ਇਕ ਮਸ਼ਕ ਪਾਣੀ ਦੀ ਤੇ ਇਕ ਤਹਿਮਤ ਲ ਆਵੀਂ ।

ਅਗਲੀ ਸਵੇਰੇ ਦੂਤ ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ । ਸਰਮਦ ਨੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ, ਤਹਿਮਤ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਦੂਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ । ਦੂਤ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਵੇਖਿਆ । ਸਰਮਦ ਨੇ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਹੱਥ ਧਰਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ, ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਭੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਖਲੇ ਸਰਸਦ ਪਾਸੇ ਆਗਿਆ ਮੰਗ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿ ਹੁਕਮ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਦਿੱਲੀ ਹੀ ਜ਼ਮਨਾ ਵਿਚ ਗਰਕ ਕਰ ਦੇਈਏ ।

ਸਰਮਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਰੱਬ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਏਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ, ਤੇ ਮੈਂ ਸਭ ਜ਼ਰੀ ਬਣਾ ਹਾਂ । ਇਹ 'ਸਬਰ' ਹੈ ।

ਅੰਤ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਰਮਦ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ।

(ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਤਲ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਸਰਮਦ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਿਅਰ ਕਿਹਾ,

“ਸਰ ਦਰਿ ਰਾਹਿ ਦਿਲਦਾਰ ਅਦਾ ਸੁਦ, ਚਿਹ ਬਜਾ ਸੁਦ ।

ਈਂ ਬਾਰਿ ਗਿਰਾਂ ਬੂਦ ਅਦਾ ਸੁਦ, ਚਿਹ ਬਜਾ ਸੁਦ ।”)

(ਅਰਥ : ਸਿਰ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਭੇਟ ਹੋ ਗਿਆ, ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ । ਇਹ ਵੱਡਾ ਬੋਝ ਸੀ, ਅਦਾ ਹੋ ਗਿਆ । ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ।)

(‘ਮਿਰਾਤੁਲ ਖਯਾਲ’ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ, ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਤੀਸਰੇ ਸਾਲ ਵਿਚ ਸਰਮਦ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕੀਤਾ । ਕਵੀ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਦੇ ਕਤਲ ਤੋਂ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਸਰਮਦ ਕਤਲ ਹੋਇਆ ।)

ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਕੈਦ ਵਿਚ ਰੋਟੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ਤਕ ਨੂੰ ਤਰਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

(ਉਸ ਸਮੇਂ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਇਕ ਰੁੱਕਾ ਲਿਖਿਆ, “ਪਿਸਰਿ ਮਨ, ਬਹਾਦਰੇ ਮਨ, ਦੀ ਰੋਜ਼ ਸਾਹਿਬਿ ਲਕ ਸਵਾਰ ਬੂਦਮ, ਇਮਰੋਜ਼ ਮੁਹਤਾਜਿ ਯਕ ਕਾਸਾ ਆਬਮ । ਦਰੀ ਦੁਨੀਆ ਮਗਰੂਰ ਨ ਬਾਇਦ ਬੂਦ, ਦਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਂ ਚਿਹ ਹਿੰਦੂ, ਚਿਹ ਮੁਸਲਮਾਂ ਹਮਾ ਬੇਈਮਾਨ, ਬਰਾਏ ਨਾਨ ਉ ਪਾਰਚਾ ਦੀਨਿ ਖੁਦ ਰਾ ਮੇ ਫਰੋਸ਼ਦ ।

ਆਫਰੀਂ ਬਾਦ ਹਿੰਦੂਆਂ ਹਰ ਬਾਬ,

ਮੁਰਦਹ ਰਾ ਮੇ ਦਿਹੇਦ ਦਾਇਮ ਆਬ ।

ਐ ਪਿਸਰ, ਤੂ ਅਜਬ ਮੁਸਲਮਾਨੀ,

ਜ਼ਿੰਦਾ ਜਾਨਮ, ਬ ਆਬ ਨ ਰਸਾਨੀ ।”

ਅਰਥ : ਐ ਮੇਰੇ ਪੁੱਤਰ, ਮੇਰੇ ਬਹਾਦਰ, ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਇਕ ਲੱਖ ਅਸਵਾਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸਾਂ, ਤੇ ਅੱਜ ਪਾਣੀ ਦੇ ਇਕ ਪਿਆਲੇ ਦਾ ਮੁਹਤਾਜ ਹਾਂ । ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ

ਵਿਚ ਹੰਕਾਰੀ ਨਾ ਬਣੇ । ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕੀ ਹਿੰਦੂ, ਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਸਾਰੇ ਬੇਈਮਾਨ ਹਨ, ਜੋ ਰੋਟੀ ਤੇ ਕੱਪੜੇ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ ਧਰਮ-ਦੀਨ ਵੇਚਦੇ ਹਨ ।

ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਆਫਰੀਨ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਉਹ ਸਦਾ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਪਿਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਐ ਪੁੱਤਰ ! ਤੂੰ ਅਜੀਬ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੈਂ, ਮੈਂ ਜਿਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਪਰ ਤੂੰ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੁਚਾਉਂਦਾ ।)

ਅੰਤ ਸ਼ਾਹ ਜਹਾਨ ਨੂੰ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੨੪

(ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਫਕੀਰਾਂ ਤੇ ਵੇਸਵਾਂ ਨਾਲ ਸਲੂਕ)

ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵੇਸਵਾਂ ਨੂੰ ਜਮਨਾ ਵਿਚ ਡੋਬ ਕੇ ਮਾਰ ਦਿਤਾ । ਫਿਰ ਪੀਰ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉਤੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ।

ਫਿਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਹਾਲ ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਲਈ । ਹੇਠਾਂ ਤੱਤੀ ਲੋਹ ਤੇ ਉਪਰ ਤਖ਼ਤ ਬਣਾ ਕੇ ਕਵਾਲੀਏ ਤੇ ਫਕੀਰ ਬਿਠਾਏ । ਸਿਰਫ ਇਕ ਫਕੀਰ ਨੂੰ 'ਹਾਲ' ਪਿਆ । ਉਹ ਬੇਸੁਧ ਹੋ ਕੇ ਨੱਚਦਾ ਹੋਇਆ, ਲੋਹ 'ਤੇ ਡਿਗਾ, ਤਾਂ ਲੋਹ ਠੰਢੀ ਹੋ ਗਈ । ਬਾਕੀ ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ।

ਅੰਸੂ ੨੫

(‘ਬੇਨਵਾ’ ਫਕੀਰ)

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ‘ਬੇਨਵਾ ਫਕੀਰ’¹ ਫੜ ਕੇ ਬੇੜੀ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿਤੇ, ਤੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਨਦੀ ਵਿਚ ਡੋਬ ਦਿਹੋ । ਪਿਛੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਫਕੀਰ ਆ ਗਿਆ । ਉਹਨੇ ਉੱਚੀ ਸਾਰੀ ਕਿਹਾ, ‘ਮੈਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਜਵਾਈ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਛੱਡ ਚੱਲੇ ਓ ।’

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਢੀਠ ਹਨ, ਮਰਨ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ । ਸੋ ਸਭ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ।

ਫਿਰ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਭੜਕਾਇਆ, ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਤ ਪੂਜਣ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਓ ।

1. ਫਕੀਰਾਂ ਦਾ ਇਕ ਫਿਰਕਾ ।

ਅੰਸੂ ੨੬

(ਮਥਰਾ)

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ 'ਤੇ ਜਜ਼ੀਆ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਉਸਨੇ ਮਥਰਾ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੰਦਰ ਢਾਹ ਦਿਤੇ, ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੋੜ ਦਿਤੀਆਂ, ਤੇ ਕਈ ਮੰਦਰਾਂ ਦੀ ਥਾਂ 'ਤੇ ਮਸੀਤਾਂ ਬਣਾ ਦਿਤੀਆਂ।

ਅੰਸੂ ੨੭

(ਜੈਪੁਰ)

ਕਿਸੇ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਜੈਪੁਰ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਸਵਾਈ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮੰਦਰ ਬਣਵਾਏ ਹਨ।

ਜੈਪੁਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਮੰਦਰ ਢਾਹੁਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਕੁਛ ਪਤਵੰਤੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਦੋ ਹਾਥੀ, ਗਿਆਰਾਂ ਘੋੜੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਧੰਨ ਭੇਟਾ ਵਾਸਤੇ ਲਿਆਇਆ। ਪਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਉਸਦੀ ਇਕ ਨਾ ਸੁਣੀ। ਉਸਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੰਦਰ ਢਾਹ ਦਿਤੇ ਤੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੋੜ ਦਿਤੀਆਂ। ਜੈਪੁਰ ਵਿਚ ਗਿਆਰਾਂ ਸੌ ਮੰਦਰ ਢਾਹੇ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੨੮

(ਪੁਸ਼ਕਰ)

ਫਿਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਤੀਰਥ 'ਪੁਸ਼ਕਰ' 'ਤੇ ਜਾ ਧਮਕਿਆ।

ਪੁਸ਼ਕਰ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ 'ਵਰਾਹ ਅਵਤਾਰ' ਦਾ ਮੰਦਰ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੰਦਰ ਢਾਹ ਦਿੱਤੇ, ਤੇ ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੋੜ ਦਿਤੀਆਂ। ਪੁਸ਼ਕਰ ਦਾ ਸਰੋਵਰ ਪੂਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਾ ਦਿਤੇ।

ਅੰਸੂ ੨੯

(ਪੁਸ਼ਕਰ ਜਾਰੀ)

ਪੁਸ਼ਕਰ ਸਰੋਵਰ ਪੂਰਨ ਉਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਲਾ ਦਿਤੇ, ਪਰ ਉਹ ਪੂਰਿਆ ਨਾ ਗਿਆ। ਇਕ ਰਾਤ ਪੁਸ਼ਕਰ ਵਿਚੋਂ ਏਨਾ ਹੜ੍ਹ ਆਇਆ, ਕਿ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਰੁੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਪੁਸ਼ਕਰ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਮੰਨੀ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਮਿੱਟੀ ਕਢਵਾਈ, ਤੇ ਢਾਹਿਆ ਮੰਦਰ ਫਿਰ ਬਣਵਾਇਆ। (ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਪੁਸ਼ਕਰ ਦੀ

ਕਰਾਮਾਤ ਮੰਨਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ)

ਏਥੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਅਜਮੇਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੩੦

(ਅਜਮੇਰ)

ਏਥੇ ਚਿਸਤੀ ਫਕੀਰਾਂ ਦਾ ਡੇਰਾ (ਖਾਨਕਾਹ) ਸੀ। ਉਸਦੇ ਹੇਠ ਸੁਰੰਗ ਸੀ, ਜੋ ਮਜ਼ਾਵਰਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਖੁਲ੍ਹਦੀ ਸੀ। ਮੁਹਿੰਮ 'ਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜੇ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਉਂਦੇ। ਖਾਨਕਾਹ ਵਿਚ ਕਮਾਨ ਰੱਖ ਦੇਂਦੇ, ਤੇ ਭੇਟਾ ਧਰਦੇ। ਬਾਹਰੋਂ ਜੰਦਰੇ ਮਾਰ ਕੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਖਲ੍ਹਾਰ ਦੇਂਦੇ। ਮਜ਼ਾਵਰ ਸੁਰੰਘ ਰਾਹੀਂ ਰਾਤ ਆਉਂਦੇ ਤੇ ਕਮਾਨ ਦਾ ਚਿੱਲਾ ਚੜ੍ਹਾ ਦੇਂਦੇ। ਮੰਨਤਾ ਵਾਲਾ ਸਮਝਦਾ, ਇਹ ਪੀਰਾਂ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ। ਚਿੱਲੇ ਚੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਉਹ ਜਿੱਤ ਦੀ ਨਸ਼ਾਨੀ ਸਮਝਦਾ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਹੇਠੋਂ ਪੁੱਟਵਾ ਕੇ ਉਹ ਸੁਰੰਗ ਕਢ ਲਈ। ਮਜ਼ਾਵਰਾਂ ਦਾ ਪਖੰਡ ਨੰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਮਜ਼ਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਝਿੜਕ ਝੰਡ ਕਰ ਕੇ ਛੱਡ ਦਿਤਾ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਮੰਦਰ ਢਾਹੁਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੩੧

(ਕਾਂਸ਼ੀ)

ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਚ 'ਵਿਸ਼ਵਨਾਥ' ਦਾ ਮੰਦਰ ਸਭ ਤੋਂ ਮੁਖ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਓਥੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਉਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ 'ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ' ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਓਥੇ ਗਿਆ, ਤਾਂ

“ਤਬ ਸੋ ਲਿੰਗ ਉਖਰ ਕਰਿ ਉਛਰਯੋ।¹

ਗਯਾਨ ਕ੍ਰਪ² ਮੈਂ³ ਤੂਰਨ ਪਰਯੋ। ..੧੮।”

(ਅਨਹੋਣੀ ਕਰਾਮਾਤ। ਸ਼ਿਵਲਿੰਗ ਆਪੇ ਉਛਲ ਕੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਜਾ ਪਿਆ।)

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੰਦਰ ਢਾਹ ਦਿਤੇ, ਮੂਰਤੀਆਂ ਤੋੜ ਦਿਤੀਆਂ।

ਭੈਰੋਂ ਦੀ ਲੱਠ ਉਤੇ ਗੋਲਾ ਚਲਾਇਆ, [ਲੱਠ ਤੋੜਨ ਵਾਸਤੇ] ! ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਕਾਲਾ ਭੂੰਡ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਾ ਲੜਿਆ। ਦੂਸਰਾ ਗੋਲਾ ਚਲਾਇਆ, ਤਾਂ ਲੱਠ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲਾਲ ਤੇ ਪੀਲੇ ਭੂੰਡ (ਖਿੱਲਾਂ) ਨਿਕਲ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੜਨ ਲੱਗੇ।

ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਵੇਖ ਕੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਡਰ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਸ (ਭੈਰੋਂ ਦੀ ਲੱਠ) ਦੀ ਮੰਨਤਾ ਕੀਤੀ।

ਅੰਸੂ ੩੨

(ਕਾਂਸੀ—ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ)

ਪਿੱਛੋਂ ੧੮੬੦ ਬਿ. ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮ ਫ਼ਸਾਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ 'ਅਮਾਮ ਵਾੜਾ' ਸਾੜ ਦਿਤਾ। ਜਵਾਬ ਵਜੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੇ ਭੈਰੋਂ ਦੀ ਲਾਠ ਸਾੜ ਦਿਤੀ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ ਵੇਸਵਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿਤੀਆਂ। ਪਰ ਮੁਸਲਮ ਵੇਸਵਾ ਵਾਸਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹ ਰਖੀ, ਤਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਹੋਵੇ।

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੰਦੂ—ਕੁਛ ਲਾਲਚ ਪਿਛੇ, ਅਹੁਦਿਆਂ ਪਿੱਛੇ, ਜਾਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਪਿੱਛੇ—ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੩੩

(ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਤੇ ਮੁਲਾਣੇ)

ਕਾਂਸੀਆਂ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਭੜਕਾਇਆ, ਕਿ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਕਰਾਮਾਤ ਵੇਖੋ, ਜਾਂ ਇਸਲਾਮ ਵਿਚ ਲੈ ਆਓ।

ਅੰਸੂ ੩੪

(ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਚਿੱਠੀ)

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ, 'ਤੁਸਾਂ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਮੈਂ ਮਰਵਾ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਆ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੋ, ਤਾਂ ਕਿ ਸੁਲ੍ਹਾ ਸਫਾਈ ਹੋ ਜਾਏ। ਸਿਰਫ਼ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਹੈ।'।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਲਿਖਿਆ, 'ਸਾਡਾ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਦੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹੋ, ਤਾਂ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਸਭ ਵੇਖ ਸਕੋਗੇ।'।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਦਾਰਾ ਸ਼ਕੋਹ ਨੂੰ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠਿਆਂ ਵੇਖਿਆ, ਜਿਸਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਖਲੇ ਸਨ, ਤੇ ਹੂਰਾਂ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਨਾਚ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਗੰਦਗੀ ਦੀ ਟੋਕਰੀ ਵੇਖੀ।

ਜਾਗਿਆ, ਤਾਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬਹੁਤ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਇਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਕ ਫ਼ੌਜਦਾਰ ਰਵਾਨਾ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈਜ਼ੇ ਨਾਲ ਮਰ ਗਿਆ।

ਕੁਛ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੋਂ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਹੋਰ ਅਫ਼ਸਰ ਭੇਜਿਆ। ਉਹ ਰਾਹ ਵਿਚ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਕੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਗਿਆ।

ਤਿੱਜੀ ਵਾਰ ਜੋ ਅਫਸਰ ਭੇਜਿਆ, ਉਹ ਵੀ ਰਾਹ ਵਿਚ ਹੀ ਮਰ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੩੫

(ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਦੂਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਬਾਈ ਸੌ ਅਸਵਾਰ ਹਰ ਸਮੇਂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦਾ ਦੂਤ ਬੜੀ ਨਰਮ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਾਲੀ ਚਿੱਠੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ।

ਅੰਸੂ ੩੬

(ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ)

ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਏਹਾ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣ ।)

“ਸੌ ਤੁਮ ਆਪ ਜਹਾਂ ਚਲਿ ਜਾਵਹੁ ।

ਕਾਜ ਸੰਪੂਰਨ ਸਗਲ ਬਨਾਵਹੁ ।॥”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਸਾਡਾ ਪ੍ਰਣ ਹੈ, ਕਿ

“ਨਹਿੰ ਮਲੇਛ ਕਹੁ ਦਰਸਨ ਦੇਨਾ ।

ਨਹਿੰ ਕਬ ਤੁਰਕ ਪਤੀ ਕੋ ਲੇਨਾ ।...੧੧।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਏਥੋਂ ਤਕ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਜੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫੌਜ ਭੇਜੇਗਾ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਜੰਗ ਕਰਾਂਗੇ, ਤੇ ਜੰਗਲ ਦੇਸ ਵਿਚ ਜਾ ਟਿਕਾਂਗੇ ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ, ਕਿ ਲੜਾਈ ਦਾ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਅਪਨਾਉਣਾ ਚਾਹੀਏ ।

ਏਨੇ ਤਕ ਰਾਮਰਾਇ ਆ ਗਿਆ । ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਕਿਹਾ ।

ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੁਕਮ ਕਰਨ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹਾਂ ।

ਅੰਸੂ ੩੭

(ਰਾਮ ਰਾਏ ਦਿੱਲੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮਰਾਏ ਨੂੰ ਵਰ ਦੇ ਕੇ ਤੋਰਿਆ, ਕਿ ਜੋ ਕਹੋਗੇ, ਪੂਰਾ ਹੋਵੇਗਾ । ਨਾਲ ਹੀ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ।

“ਅਪਨੇ ਬਲ ਭਰੋਸ ਜਿਸ ਨਾਂਹੀ।

ਕਰਨਿ ਕ੍ਰਸ਼ਾਮਤ ਕਾਰਜ ਤਾਂਹੀ।...੧੨।”

ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਤੇ ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ ਦਾ (ਪੜ੍ਹਪੌਤਾ) ਗੁਰਦਾਸ ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੇ ਨਾਲ ਭੇਜੇ।

“ਬਿਨ ਤੁਰੰਗ ਰਥ ਪਰ ਅਸਵਾਰੇ।

ਮੁਖ ਤੇ ਬੋਲੰਯੋ, ‘ਚਲਹੁ ਅਗਾਰੇ’।...੨੨।”

ਘੋੜਿਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਰੱਥ ਨੂੰ ਚਕਰ ਦੇ ਕੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਫੇਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਆ ਛੋਹੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਘਰ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ? ਕਰਾਮਾਤ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਅਜੇ ਬੜੀ ਥਾਂ ਹੈ।’

ਰਾਮ ਰਾਏ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ ਠੀਕ ਥਾਂ ਉਤਾਰਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੩੮

(ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਮਰਿਆ ਬੱਕਰਾ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕੀਤਾ)

ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਰਾਮ ਰਾਏ ਜੀ ‘ਮਜਨੂੰ ਦੇ ਟਿੱਲੇ’ ‘ਤੇ ਟਿਕੇ।

ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਮਿਥੀ ਗੋਂਦ ਅਨਸਾਰ ਖਾਣੇ (ਜ਼ਿਆਫਤ) ਵਾਸਤੇ ਬੱਕਰਾ ਭੇਜਿਆ।

ਰਾਮਰਾਇ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਬੱਕਰੇ ਦੀ ਖੱਲ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰਖਣੀਆਂ ਤੇ ਇਕ ਲੱਤ ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਘਰ ਭੇਜ ਦਿਹੋ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਓਵੇਂ ਕੀਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪਤਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਕਿ ਬੱਕਰਾ ਖਾਧਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਵੇਰੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਆਦਮੀ ਗਏ, ਕਿ ਉਹ ਬੱਕਰਾ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦੇ ਦਾ ਸੀ। ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਪ ਉਹ ਬੱਕਰਾ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਹੋ, ਤੇ ਹੋਰ ਲੈ ਲਵੋ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਸਭ ਸਮਝ ਗਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਖੱਲ ਤੇ ਹੱਡੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਸਤਿਨਾਮ ਕਹਿ ਕੇ ਜਲ ਛਿੜਕਿਆ, ਤਾਂ ਬੱਕਰਾ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ‘ਇਹ ਤਿੰਨਾਂ ਲੱਤਾਂ ਵਾਲਾ ਬੱਕਰਾ ਅਸਾਂ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਇਕ ਲੱਤ ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਖਾਧੀ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਕਹੋ, ਉਹ ਚੌਥੀ ਲੱਤ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦੇਵੇ।’

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਭਾ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਚੌਥੀ ਲੱਤ ਕਾਜ਼ੀ ਸਾਬਤ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ।

ਅੰਸੂ ੩੯

(ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਪੁਸ਼ਾਕ—ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਫੁੱਲ ਬਣਾਏ)

ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਭੇਜੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਹਿਨਣ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਝੱਟ ਪਟ ਮਰ ਜਾਏ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨ ਲਈ, ਪਰ ਉਸ ਉਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ, ਕਿ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਜਾਦੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਖਾਣਾ ਖੁਆ ਕੇ ਇਸਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਲਵੋ।

ਇਕ ਮੁਸਾਹਿਬ ਹੱਥ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਖਾਣਾ ਭੇਜਿਆ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਰੁਮਾਲ ਉਠਾਇਆ, ਤਾਂ ਖਾਣੇ ਦੀ ਥਾਂ ਫੁੱਲ ਪਏ ਸਨ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਸਤੇ ਲੈ ਜਾਵੇ।

ਅੰਸੂ ੪੦

(ਖੂਹ ਤੇ ਬੈਠਣਾ, ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਫਲ)

ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਇਕ ਖੂਹ ਉਤੇ ਚਾਦਰ ਤਾਣ ਕੇ ਬੈਠਣ ਵਾਸਤੇ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾਈ, ਤਾਂ ਕਿ ਰਾਮ ਰਾਏ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਵੇਗਾ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਆ ਕੇ ਉਸ ਉਪਰ ਇਉਂ ਬੈਠ ਗਏ, ਜਿਵੇਂ ਸਖਤ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਹੋਣ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਪਾਸ ਬੁਲਾ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਦਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਕਾਜ਼ੀ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਆਇਆ, ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਸਤੇ ਓਥੋਂ ਦੇ ਫਲ ਲਿਆਇਆ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਰਾਮਰਾਏ ਨੇ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਮੱਕੇ ਦੇ ਫਲ ਮੰਗਾ ਦਿਤੇ। ਉਹਨੇ ਬੁੱਕਲ ਚੋਂ ਹੱਥ ਬਾਹਰ ਕਢਿਆ, ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਅੱਗੇ ਫਲ ਧਰ ਦਿਤੇ।

ਅੰਸੂ ੪੧

(ਪਦਮਨੀ)

ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰਾਮ ਰਾਏ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਵਸਤੂ ਭੇਜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਦੱਸੋ, ਮੇਰਾ ਵਧੇਰੇ ਮੋਹ ਕਿਸ ਬੇਗਮ ਨਾਲ ਹੈ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਦੱਸ ਦਿਤਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸੰਗਲਾਦੀਪ ਵਿਚ ਇਕ ਪਦਮਨੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਮੰਗਵਾ ਦਿਹੋ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੰਗਵਾ ਦੇਂਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਰਾਤ ਰਹੇਗੀ। ਤੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਉਹ ਪਦਮਣੀ ਮੰਗਵਾ ਦਿਤੀ।

(ਇਸ ਸਾਖ, ਜਾਂ ਕਰਮਾਤ ਨਾਲ ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੀ ਸੋਭਾ ਘਟਦੀ ਹੈ, ਵਧਦੀ ਨਹੀਂ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਕਿਉਂ ਲਿਖੀ ਹੈ।)

ਮੁਲਾਣੇ ਬਹੁਤ ਸੜਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਲੱਖ ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਲੱਖ ਪਾਤਾਲ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛੋ।

ਅੰਸੂ ੪੨

(ਦੋ ਚੰਦ ਦਿਖਾਏ)

ਮੌਲਵੀਆਂ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਤੁਸੀਂ ਲੱਖ ਆਕਾਸ਼ ਤੇ ਲੱਖ ਪਾਤਾਲ ਕਹੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚੰਦ ਵੀ ਹੋਣਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਚੰਦ ਹੋਰ ਵਿਖਾ ਦਿਹੋ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਦੋ ਚੰਦ ਵਿਖਾ ਦਿਤੇ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਤੋਸ਼ੇਖਾਨੇ ਵਿਚ ਕੀ ਕੁਛ ਕਿੰਨਾ ਕਿੰਨਾ ਹੈ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਸਭ ਕੁਛ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲ ਦੱਸ ਦਿਤਾ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੀ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ।

ਅੰਸੂ ੪੩

(ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਸ਼ਕਾਰ—ਬਾਜ਼ ਦਾ ਪੂਰਬ ਜਨਮ)

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਸ਼ਕਾਰ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਲਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ, ਅੱਜ ਕੀ ਕੀ ਸ਼ਕਾਰ ਹੱਥ ਆਵੇਗਾ। ਤਾਂ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਿਰਫ਼ ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਮਿਲੇਗਾ, ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਮਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਨਿਕਲਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਜਿਉਂਦਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਭੱਜ ਗਿਆ।

ਇਕ ਦਿਨ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਜ਼ ਦੇ ਪੂਰਬ ਜਨਮ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ।

ਰਾਮਰਾਏ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਤੇਰੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਇਕ ਵਜ਼ੀਰ ਸੀ। ਇਕ ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਬੜਾ ਵਧੀਆ ਮਾਸ ਬਣਾਇਆ। ਉਸਦੀ ਰੀਝ ਸੀ, ਕਿ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਉਹ ਮਾਸ ਖੁਆਏ। ਉਹ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਾਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਸੱਪ ਲੜ ਕੇ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਸਦੀ ਰੀਝ ਸੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਾਸ ਖੁਆਉਣ ਦੀ, ਸੋ ਹੁਣ ਉਹ ਬਾਜ਼ ਬਣ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਾਸ ਖੁਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕੁਛ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਸੱਚੀ ਨਿਕਲੀ।

ਅੰਸ ੪੪

(ਕਲਪ ਬਿਰਛ ਦੇ ਫਲ, ਕੇਸ ਕਾਲੇ ਕੀਤੇ, ਜਮਨਾ 'ਤੇ ਤੁਰੇ)

ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਨ 'ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ 'ਕਲਪ ਬਿਰਛ'¹ ਦੇ ਫਲ ਮੰਗੇ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਹੱਥ ਉੱਚਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਫਲ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਫਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਧਰ ਦਿਤਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਉਹ ਫਲ ਖਾ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਤੇਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪੈ ਉਹ ਰੋਜ਼ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਖਰਚ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜਦਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਚਿੱਟੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਬੁੱਢਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਇਕ ਸਾਲ ਵਾਸਤੇ ਤੁਹਾਡੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਕਾਲੀ ਰਹੇਗੀ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਕਾਲੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗੀ, ਜੋ ਸਾਲ ਭਰ ਰਹੀ।

ਜਮਨਾ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੇੜੀ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਕਿ ਜਮਨਾ ਦੀ ਸੈਰ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਬੇੜੀ ਆਉਂਦਿਆਂ ਦੇਰੀ ਲਗੇਗੀ। ਆਓ, ਆਪਾਂ ਪੈਦਲ ਸੈਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਹੱਥ ਫੜ ਕੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਜਮਨਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਉਤੇ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਹ ਇਉਂ ਤੁਰੇ ਜਾਣ, ਜਿਵੇਂ ਖੁਸ਼ਕ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਤੁਰਦੇ ਹੋਣ। ਚਾਰ ਘੜੀਆਂ ਉਹ ਪਾਣੀ ਉਤੇ ਸੈਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਅੰਸ ੪੫

(ਗੜੇ ਬੰਦ ਕੀਤੇ—ਮਸਤ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ)

ਬੜਾ ਸਖਤ ਗੜਾ ਵਰ੍ਹਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉਤੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਗੜੇ ਬੰਦ ਕਰਾ ਦਿਤੇ।

ਗਿਣ ਮਿਥ ਕੇ ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਇਕ ਮਸਤ ਹਾਥੀ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿਤਾ। ਮਹਾਂਵਤ ਵੀ ਨੱਸ ਗਿਆ। ਹਾਥੀ ਰਾਮ ਰਾਏ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਓਸੇ ਪਾਸੇ ਮੁੜ ਜਾਏ, ਜਿਧਰ ਉਹ ਛੜੀ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰੇ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੀ ਸੋਭਾ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ। ਸੰਗਤਾਂ ਬੇਅੰਤ ਮਾਇਆ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦੀਆਂ। ਕਈ ਮਸੰਦ ਤੇ ਮੇਵੜੇ ਵੀ ਨਿੱਤ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ।

1. (ਸੁਰਗ ਦਾ ਕਲਪਤਿ ਬਿਰਛ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਜੋ ਮੰਗੋ, ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਲਾਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਬਹਿਸਤ ਦਾ 'ਤੂਬਾ' ਬਿਰਛ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।)

ਅੰਸੂ ੪੬

(ਨਿੰਦਕ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਬੰਦ, ਦਿਨੇ ਤਾਰੇ, ਬਾਜ਼ੀ ਜਿੱਤੀ)

ਇਕ ਦਿਨ ਮੌਲਵੀਆਂ ਨੇ ਸਿੱਖ ਮਰਯਾਦਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਕਿਹਾ। ਇਕ ਮੌਲਵੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਬਹੁਤ ਨਿੰਦਿਆ ਕੀਤੀ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਹ ਜ਼ਬਾਨ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਏ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਨਿੰਦਕ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ।

ਇਕ ਮੌਲਵੀ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ,

“ਜੇ ਸਉ ਚੰਦਾ ਉਗਵਹਿ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਹਿ ਹਜ਼ਾਰ।...”

ਇਸਦਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਸੂਰਜ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਦਿਨੇ ਤਾਰੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਵਿਖਾਉਂਦੇ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦੇ, ਪਰ ਅਸਮਾਨ ਉਤੇ ਤਾਰੇ ਵੇਖ ਲਓ।

ਲੋਕਾਂ ਉਪਰ ਤਕਿਆ, ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਦਾ ਤੇਜ਼ ਮੱਧਮ ਪੈ ਗਿਆ, ਤੇ ਤਾਰੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗੇ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨਾਲ ਚੌਪੜ ਖੇਡਿਆ। ਤਿੰਨ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਬਾਰਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀਨਾਰ (ਮੋਹਰਾਂ) ਜਿੱਤ ਲਏ।

ਅੰਸੂ ੪੭

(ਮਰੀ ਹਟਾਈ—ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਛਾਂ)

ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ‘ਮਰੀ’ (ਹੈਜ਼ਾ) ਪੈ ਗਿਆ। ਘਰ ਘਰ ਲੋਕ ਮਰਨ ਲੱਗੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਡੇ ਚਰਨ ਧੋ ਕੇ ਜਿਸਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਹੋਗੇ, ਉਹ ਨਹੀਂ ਮਰੇਗਾ।

ਸੋ, ਜਿਸਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪਾ ਦੇਂਦੇ, ਉਹ ਬਚ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈਜ਼ੇ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਹਟ ਗਈ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਸ਼ਕਾਰ ਖੇਡਦੇ ਦੂਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਬੜੀ ਸਖਤ ਧੁੱਪ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਹਿਣ ‘ਤੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਛਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ‘ਤੇ ਸੀ।

ਅੰਸੂ ੪੮

(ਪ੍ਰਸੂਤ ਪੀੜਾ ਹਰੀ—ਉਜ਼ਬਕ ਢਹਾਇਆ)

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਬੇਗਮ ਪ੍ਰਸੂਤ ਦੇ ਕਸ਼ਟ ਨਾਲ ਤੜਪ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਕੀਮ ਤੇ

ਮੈਲਵੀ ਸਾਰਾ ਯਤਨ ਰਹੇ, ਪਰ ਕਸ਼ਟ ਦੂਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਜਲ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਉਪਰ 'ਜਪੁਜੀ' ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਕੇ ਦਿਤਾ। ਬੇਗਮ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਉਹ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆ, ਤਾਂ ਬਹਾਦਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪਾਸ ਇਕ ਉਜ਼ਬਕ (ਤੁਰਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜਾਤੀ) ਨਾਮੀ ਪਹਿਲਵਾਨ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪਹਿਲਵਾਨ ਟੱਕਰ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ ?

ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਇਕ ਚਮਾਰ ਹੈ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਉਜ਼ਬਕ ਕਹਾਂ, ਸੁ ਕਹਾਂ ਚਮਾਰ।

ਪੀਸਹਿ ਅੰਗ, ਦਾਬ ਦੇ ਮਾਰ। ੨੪।”

ਕੁਸ਼ਤੀ ਹੋਈ। ਚਮਾਰ ਨੇ ਉਜ਼ਬਕ ਪਹਿਲਵਾਨ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਿਆ।

ਅੰਸੂ ੪੯

(ਅਲਾਦੀਨ ਦੀ ਮੌਤ ਦੱਸੀ—ਸੁਪਨਾ ਸੁਣਾਇਆ)

ਸ਼ਾਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਅਲਾਦੀਨ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਇਸਦੀ ਉਮਰ ਅੱਠ ਦਿਨ ਬਾਕੀ ਹੈ। ਸੋ ਅਲਾਦੀਨ ਅੱਠ ਦਿਨ ਪਿੱਛੋਂ ਮਰ ਗਿਆ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਤੁਸਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਜਮਨਾ ਵਿਚ ਮੱਛੀ ਦਾ ਸ਼ਕਾਰ ਕਰਨ ਗਏ, ਮੱਛੀ ਹੱਥ ਨਾ ਆਈ, ਤਾਂ ਤੁਸਾਂ ਸਾਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੰਨ ਗਿਆ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਕਿਸਤੀ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਜਮਨਾ ਵਿਚ ਸੈਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹੀ ਆ ਰਹੀ ਇਕ ਲੱਕੜ ਕਿਸਤੀ ਵਿਚ ਵੱਜੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸਤੀ ਦੋ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਗਈ। ਇਕ ਟੁਕੜੇ 'ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਇਕ 'ਤੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਕਿਸਤੀ ਫਿਰ ਜੁੜ ਗਈ, ਤੇ ਕਨਾਰੇ ਆ ਲੱਗੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸਿੱਧਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲੀ। ਕੁਛ ਆਲਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਸਭ ਲੋਕਾਂ-ਜਨ (ਲੋਕ=ਅੰਜਨ=ਸਿੱਧਾਂ ਦਾ ਸੁਰਮਾ, ਜਾਂ ਸੁਰਮਾ ਸੁਲੇਮਾਨੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲਾ ਦੂਸਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ) ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮੰਗਣ ਉਤੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸੁਰਮਾ ਪਾ ਦਿਤਾ। ਉਹ ਤਖ਼ਤ ਤੋਂ ਲੌਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਰਣਵਾਸ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਬੇਗਮਾਂ ਦੇ ਜੇਵਰ ਉਠਾ ਲਿਆਇਆ। ਮਹਿਲ ਵਿਚ ਰੋਲਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਦਿਤੀ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਲਿਖਤ ਸਿੱਧ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀਆਂ ਵੀ ਕਈ ਬੇਗਮਾਂ ਸਨ।

ਅੰਸੂ ੫੦

(ਗਊ ਜਿਵਾਈ, ਤਸਬੀ ਦਾ ਚੌਰ)

ਗਊ ਮਰੀ ਪਈ ਸੀ। ਵੱਛਾ ਕੋਲ ਖਲਾ ਸੀ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ 'ਸਤਿਨਾਮ' ਕਹਿ ਕੇ ਜਲ ਛਿੜਕਿਆ, ਤਾਂ ਗਊ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੋ ਗਈ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਕੀਮਤੀ ਤਸਬੀ (ਹੀਰਿਆਂ ਦੀ) ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਈ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਫੁਲਾਨੀ ਬੇਗਮ ਨੇ ਚੁਰਾ ਕੇ ਫੁਲਾਨੇ ਥਾਂ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਉਥੋਂ ਤਸਬੀ ਮਿਲ ਗਈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੇ ਕੀਮਤੀ ਮੋਤੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤਾ। ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਉਹ ਬੇਗਮ ਨੂੰ ਜਾ ਦਿਤਾ। ਬੇਗਮ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਸਦੇ ਨਾਲਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਦਿਹੋ, ਤਾਂ ਨੱਥ ਵਿਚ ਫੱਬੋਗਾ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੜਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਦਾ ਮੋਤੀ ਕਿਤੇ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਦਾ ਮੋਤੀ ਲਿਆ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੫੧

(ਖਾਧਾ ਦੱਸਿਆ—ਛੇ ਰੁੱਤਾਂ ਦੇ ਮੇਵੇ)

ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਕਿ ਦੱਸੋ, ਅੱਜ ਮੈਂ ਕੀ ਕੁਛ ਖਾਧਾ ਹੈ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਸਭ ਕੁਛ ਵੇਰਵੇ ਨਾਲ ਦੱਸ ਦਿਤਾ। ਉਥੋਂ ਤਕ, ਕਿ ਬਰਤਨਾ ਆਦਿ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿਤਾ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉਤੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਛੇਆਂ ਰੁੱਤਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਫਲ ਮੰਗਵਾ ਦਿਤੇ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਹੁਣ ਉਹ ਬਾਗ ਵਿਖਾਓ, ਜਿੱਥੋਂ ਇਹ ਫਲ ਆਏ ਹਨ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਉਪਰ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਅੱਧਾ ਕੋਹ ਤਕ ਤਾਂ ਅੱਗ ਬਲਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਈ, ਤੇ ਉਸਦੇ ਉਪਰ ਬਾਗ ਦਿੱਸਿਆ।

ਅੰਸੂ ੫੨

(ਕੁਛ ਹੋਰ ਕਰਾਮਾਤਾਂ)

ਜੇਠ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਸਖਤ ਲੋ ਵਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਸਾਰਾ

ਦਿਨ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਚੱਲੀ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਜੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਦੀ ਗੱਲ ਚੱਲੀ, ਤਾਂ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਗੁਰੂ ਘਰ ਵਿਚ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਪਰਵਾਨ ਹੈ, ਹੋਰ ਨਹੀਂ ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਪੰਜ ਦਿਨ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਵਿਖਾਈ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਘੋੜਾ ਵਾਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਕੇ ਜਮਨਾ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜਿਆ । ਘੋੜਾ ਵੀ ਭਿੱਜ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਅੱਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਅਜੇਹਾ ਘੋੜਾ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਦਿਹੋ, ਜੋ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਨਾ ਭਿੱਜਣ ਦੇਵੇ ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਵਰਣ (ਜਲ ਦਾ ਦੇਵਤਾ) ਦੀ ਪੁਰੀ ਤੋਂ ਘੋੜਾ ਮੰਗਵਾ ਲਿਆ । ਉਹ ਪਾਣੀ ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ । ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਉਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤਾ (ਦਰਿਆਈ ਘੋੜਾ) ।

ਅੰਸੂ ੫੩

(ਹੋਰ ਕਰਾਮਾਤਾਂ)

ਕਾਜ਼ੀ ਮੁੱਲਾਂ ਬਹੁਤ ਸੜਦੇ ਸਨ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਾਮ ਰਾਏ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਤੇ ਆਸਣ ਵਿਛਾ ਦਿਤਾ, ਉੱਚੀ ਨਾ ਬਣਾਇਆ । ਰਾਮ ਰਾਏ ਆਏ, ਤਾਂ ਓਨੀ ਧਰਤੀ ਚੌਂਕੀ ਵਾਂਗ ਉੱਚੀ ਹੋ ਗਈ, ਜਿਸ ਤੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਬੈਠ ਗਏ ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕੁਛ ਪੱਤਰੇ ਕੱਟ ਕੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਥੱਲੇ ਰੱਖ ਛੱਡੇ ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਸਭ ਕੁਛ ਸਮਝ ਗਏ । ਉਹਨਾਂ ਉਹ ਪੱਤਰੇ ਕਢਕੇ, ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੫੪

(ਹੋਰ ਕਰਾਮਾਤਾਂ)

ਮੋਲਵੀਆਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ, ਕਿ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ।

ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੁਵੇਲੇ ਤਕ ਗੱਲ ਬਾਤ ਚਲਦੀ ਰਹੀ । ਬਾਕੀ ਮੁਸਾਹਿਬ ਚਲੇ ਗਏ । ਸਭ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਉਠੇ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ । ਮਿਥੀ ਗੋਂਦ ਅਨਸਾਰ ਬਾਹਰੋਂ ਕਿਲੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ । ਪਹਿਰੇਦਾਰਾਂ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਚਾਬੀਆਂ ਨਹੀਂ । ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪਾਲਕੀ ਲੈ ਚੱਲੋ । ਪਾਲਕੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਪਾਸ ਗਈ, ਤਾਂ ਆਪੇ ਬੂਹਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ ।

ਮੈਲਵੀਆਂ ਨੇ ਸੂਹੇ ਭੇਜ ਕੇ ਪਤਾ ਲਾਇਆ, ਕਿ ਰਾਮ ਰਾਏ ਕੀ ਖਾਂਦੇ ਪੀਂਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਰਾਮ ਰਾਏ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਮਾਸ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆਪ ਵੇਖਣ ਗਿਆ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਅੱਗੇ ਬੋਤਲ ਪਈ ਸੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਬੋਤਲ ਵਿਚ ਦੁੱਧ ਸੀ, ਤੇ ਖਾਣੇ ਵਿਚ ਸਬਜ਼ੀ।

ਅੰਸੂ ਪਪ

(ਬਿਨਾਂ ਕਹਾਰਾਂ ਪਾਲਕੀ)

ਇਕ ਦਿਨ ਕਹਾਰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਨਾ ਆਏ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਪਾਲਕੀ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਚੱਲੋ, ਬਿਨਾਂ ਕਹਾਰਾਂ ਤੋਂ ਚੱਲੋ।' ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਦੀ ਪਾਲਕੀ ਬਿਨਾਂ ਕਹਾਰਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਜਾ ਪਹੁੰਚੀ।

ਅੰਸੂ ਪ੬

(ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੀ ਸਖ਼ਾਵਤ)

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਸਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਕੀਮਤੀ ਕੰਗਣ ਭੇਜੇ। ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਉਹ ਆਪ ਮੰਗ ਲਏ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦਿਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਦੇ ਦਿਤੇ। ਕਈ ਦਿਨ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਉਹ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਪਾਈ ਰੱਖੇ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਪਾਲਕੀ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਕ 'ਬੇਨਵਾ' ਫਕੀਰ ਨੇ ਦਾਨ ਮੰਗਿਆ, ਤਾਂ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਉਹ ਕੰਗਣ ਦੇ ਦਿਤੇ।

ਦੂਤੀਆਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਾ ਭੜਕਾਇਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਹ ਕੰਗਣ ਹੁਣੇ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਦਿਹੋ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਓਹੋ ਜੇਹੇ ਕੰਗਣ ਮੰਗਵਾ ਦਿਤੇ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ,

“ਕਯੋਂ ਤੁਮ ਸ਼ਾਹੁਨਸ਼ਾਹੁ ਕਹਾਵਉ ।...੪੫।”

ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਕਿਹਾ,

“ਨਿਕਸਯੋ ਸਾਹੁ ਆਇ ਕੈ ਨਾਂਹੀ ।

ਅਸ ਨਿਸਚਾ ਹਮਰੇ ਮਨ ਮਾਂਹੀ ।੪੬।

ਯਾਂ ਤੇ 'ਸਾਹੁ ਨ ਸਾਹੁ' ਕਹੰਤੇ ।

ਇਸ ਬਿਧਿ ਹਮਰੇ ਮਤੋ ਲਖੰਤੇ ।...੪੭।”

(ਸ਼ਾਹੁਨਸ਼ਾਹ, ਜਾਂ 'ਸ਼ਾਹਿਨਸ਼ਾਹ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਥੋੜਾ ਜੇਹਾ ਉਚਾਰਣ ਬਦਲ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਰਥ ਦਿਤੇ ਹਨ।.....ਇਸ ਅੰਸੂ ਵਿਚ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਰਾਬ ਵਾਸਤੇ

‘ਸੁਰਾਹੀ’ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ਬਦ ‘ਬੋਤਲ’ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੈ : Bottle ਬਾਟਲ=ਬੋਤਲ। ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ—ਬੋਤਲ—ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨਹੀਂ ਸੀ।)

ਅੰਸੂ ੫੭

(ਮਿੱਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ)

ਮੌਲਵੀਆਂ ਦੇ ਸਿਖਾਏ ਇਕ ਦਿਨ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਪੁਛਿਆ,

“ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਜੀ ਇਹ ਕਯਾ ਕਹਯੋ ।੫।”

“ਮਿੱਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ ਪੇੜੇ ਪਈ ਕੁਮਿਆਰ ।...।”

ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਜੇ ਅਸਲੀ ਅਰਥ ਕੀਤੇ, ਤਾਂ ਦੋਖੀ ਝਗੜਾ ਵਧਾ ਦੇਣਗੇ।

“ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਬਿਖੈ ਮਨ ਬੰਧਯੋਂ ਸ਼ਾਹੂ ।

ਠਾਨਹਿ ਦ੍ਰੋਸ਼ ਅਧਿਕ ਮਨ ਮਾਹੂ ।

ਬਨੀ ਬਾਤ ਮੇਰੀ ਬਿਗਰੈ ਹੈ ।

ਬਹੁਰ ਕਿਸੂ ਬਿਧਿ ਨਹਿ ਸੁਧਰੈ ਹੈ ।੮।”

ਸੋ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕੁਛ ਅੱਖਰ ਬਦਲ ਦਿਤੇ । ਕਿਹਾ,

“ਮਿੱਟੀ ਬੇਈਮਾਨ ਕੀ ਕਹੀ ।

ਸਕਲ ਤੁਰਕ ਕੀ ਇਹ ਗਤਿ ਨਹੀਂ ।੧੦।”

(ਅੱਗੇ ਇਸਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ ।)

“ਇੱਤਯਾਦਿਕ ਗੁਰ ਸੁਤ ਨੇ ਕਹਯੋ ।

ਸ਼ਾਹੂ ਕੁਸ਼ਾਮਦ ਕੋ ਚਿੱਤ ਚਹਯੋ ।

ਅਪਨੇ ਬਲ ਕੀ ਸੁਧ ਬਿਸਰਾਈ ।

ਸਤਿਗੁਰ ਗਿਰਾ ਦੀਨਿ ਉਲਟਾਈ ।੧੮।”

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਪੁੱਜਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉਸ ਤੋਂ ਰਾਮ ਰਾਏ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ।

ਸਿੱਖ ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ੫੮

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ)

ਸਿੱਖ ਨੇ ਹੋਰ ਕਈ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਇਕ ਦਿਨ ਮੌਲਵੀਆਂ ਨੇ ‘ਮਿੱਟੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੀ’ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਕਚਹਿਰੀ ਦਾ ਰੁਕ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਜੀ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿਤਾ,

“ਮਿੱਟੀ ਬੇਈਮਾਨ ਕੀ ਅਹੈ ।

ਸਗਲ ਤੁਰਕ ਕੀ ਨਹਿਂ ਗਤਿ ਇਹੈ ।

ਪੁਨ ਇਮਾਨ ਕੀ ਸਤੁਤਿ ਬਖਾਨੀ ।

ਇਮ ਦਲੀਲ ਕੀਨਸਿ ਤਿਨ ਹਾਨੀ ।੮।”

ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਹੁਣ ਰਾਮ ਰਾਏ ਸਾਡੇ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲੱਗੇ ।

“ਅਪਰਾਧੀ ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਕੋਰ ।

ਹਮ ਸੋਂ ਨੇਰ ਹੋਇ ਕਿਮ ਫੇਰ ।੩੧।

ਨਿਜ ਮਨ ਤੇ ਹਮ ਤਯਾਗਨਿ ਕਰਯੋ ।

ਗੁਰਤਾ ਪਦ ਤੇ ਸੋ ਪਰਹਰਿਯੋ ।...੩੨।”

ਅੰਸੂ ਪਦ

(ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤਰ ਕਿਵੇਂ ਪਰਖੇ)

ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕੀਮਤੀ ਵਸਤੂ ਭੇਟਾ ਧਰੀਆਂ । ਸਿੱਖ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਕਿ ਆਪ ਕਿਸਨੂੰ ਗੱਦੀ ਸੌਂਪੋਗੇ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਵੇਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਇਗਾ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਕ ਸੂਈ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਲੰਘੇ ਦੇ ਪਾਵੇ ਵਿਚ ਖੁਭੋਵੋ । ਜਿਸਦੇ ਪਾਸੇ ਸੂਈ ਲੱਕੜ ਵਿਚ ਖੁਭ ਜਾਇਗੀ, ਉਹੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਜੋਗ ਹੋਵੇਗਾ । ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਲੱਕੜ ਕੀ, ਪੱਥਰ ਵੀ ਮੋਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਸਿੱਖ ਨੇ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਗੱਦੀ ਦੇ ਜੋਗ ਜਾਪੇ ।

“ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਵਤਾਰ ।

ਇਹੀ ਸਹਾਰਹਿ ਗੁਰਤਾ ਭਾਰ ।੨੯।”

(ਕਵੀ ਜੀ ਅੱਠਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਬ੍ਰਹਿਮਣੀ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ।)

ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਿਆਗ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ । ਏਥੇ ਮੇਰੀ ਬਥੇਰੀ ਸਿੱਖੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੬੦

(ਰਾਮ ਰਾਇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ)

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਕਾਰ ਗਿਆ । ਰਾਮ ਰਾਏ ਵੀ ਨਾਲ ਸੀ । ਰਾਮ ਰਾਇ

ਨੇ ਹਨੇਰੀ ਤੇ ਗੜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਪਰ ਜਿਥੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਖਲਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਨਾ ਹਨੇਰੀ ਸੀ, ਨਾ ਗੜਾ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਹ ਕੰਤਕ ਵੇਖ ਕੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿਤੀ।

ਕੁਛ ਥੋੜੇ ਜੇਹੇ ਸੇਵਕ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਕੀਰਤਪੁਰ ਤੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੋਹ ਦੂਰ ਅਟਕ ਗਿਆ, ਤੇ ਇਕ ਸੇਵਕ ਹੱਥ ਬੇਨਤੀ ਪੱਤਰ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਲਿਆ, ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਉਲਟਾਈ ਹੈ। ਉਹ ਮਿੱਟੀ ਸੜਦੀ ਵਿਖਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

“ਯਾਂ ਤੇ ਹਮੈਂ ਨ ਦਰਸ ਦਿਖਾਵਹੁ।

ਜਿਤ ਦਿਸ ਮੁਖ, ਤਿਤ ਹੀ ਚਲਿ ਜਾਵਹੁ।। ੩੧।”

ਜਦ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਇਹ ਹੁਕਮ ਮਿਲਿਆ, ਉਸਦਾ ਮੂੰਹ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਸੀ। ਉਹ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਲਿਖ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਕੀ ਕਾਰ ਭੇਟ ਕੋਈ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਵੇ।

ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਬੜੀ ਔਖੀ ਬਣੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਟਾਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਕਰਾਮਾਤੀ ਹੈ, ਮਤਾਂ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦੇਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਰਸਤਾ ਕਢ ਲਿਆ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੈਸਾ ਟਕਾ ਦੇਣੋ ਵਰਜਿਆ ਹੈ, ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਸੋਨਾ ਚਾਂਦੀ ਭੇਟਾ ਲਿਆ ਧਰਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਲਾਹੌਰ ਵਾਲੇ ਅੰਦਰ ਦੇ ਖੋਟੇ ਹਨ।

ਨੌਵੀਂ ਰਾਸ ਸਮਾਪਤ

ਦਸਵੀਂ ਰਾਸ

ਅੰਸੂ ੧

(ਮੰਗਲ)

(ਏਥੇ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ, ਫਿਰ 'ਸੁਰਸਤੀ ਦੇਵੀ' ਦੀ ਤੇ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਉਸਤਤ ਹੈ।)

ਮਾਤਾ 'ਨੱਤੀ' ਜੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਰਾਂ (ਧੀਰ ਮੱਲ ਤੇ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ) ਵਿਚ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਏ। ਸੋ ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਨੂੰ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਮਨਾ ਲਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਤੋਂ ਮਿਲਨ ਵਾਸਤੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਹਜ਼ੂਰ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜੇ, ਤਾਂ ਧੀਰ ਮੱਲ ਅੱਗੋਂ ਲੈਣ ਆਇਆ। ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮਿਲੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅੱਗੇ ਭੇਟਾ ਧਰੀਆਂ।

ਅੰਸੂ ੨

(ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਸਾਉਣ ਦੀ ਕਥਾ)

ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਸਮੇਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਏਥੇ ਆ ਉਤਰੇ। ਕੁਛ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਏਥੇ ਨੱਗਰ ਵਸਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਦੋ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਏਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਲਗਦੀ ਸੀ, ਇਕ ਧਿਰ ਨੇ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇਣੀ ਮੰਨ ਲਈ। ਦੂਸਰੀ ਧਿਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਡੇ ਆਦਮੀ ਵਧੇਰੇ ਹਨ ਤੇ ਧਰਤੀ ਥੋੜੀ ਹੈ। ਤਾਂ

“ਸੁਨਿ ਗੁਰ ਬੋਲੇ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ।

ਨਰ ਥੋਰੇ, ਛਿਤ ਬਹੁ ਰਹਿ ਜਾਇ।...੧੬।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨੱਗਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਬੇਲਦਾਰ ਨੇ ਕਹੀ ਮਾਰੀ, ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਪੱਗ ਲਹਿ ਪਈ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੁਸਗਨ ਮੰਨਿਆਂ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੱਸ ਕੇ ਕਿਹਾ,

“ਚਢੀ ਕਮਾਨ ਜੁ ਚਢਿ ਇਤ ਆਵੈ।

ਸੋ ਉਤਰਾਇ ਅਪਨਿ ਘਰ ਜਾਵੈ।...੨੩।”

(ਭਾਵ, ਜਿਹੜਾ ਏਥੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਆਵੇਗਾ, ਉਹ ਹਾਰ ਕੇ ਜਾਵੇਗਾ ।)
ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਨੱਗਰ ਵਸਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ।

ਅੰਸ ੩

(ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਦੀ ਕਥਾ)

ਮਸੰਦਾਂ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਲੱਕੜੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਹੀ । ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਕ ਬਹੁਤ ਮੋਟੀ ਟਾਹਲੀ ਖਲੀ ਹੈ, ਪਰ ਲੋਕ ਉਸ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ । (ਭਾਵ, ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕੂਤ ਪ੍ਰੇਤ ਹੈ ।) ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਿਰਾਣੇ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ।

ਪਿਰਾਣਾ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਕਾਰੀਗਰ ਨਾਲ ਗਏ । ਉਹ ਟਾਹਲੀ ਨੂੰ ਵੱਢਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਵਾਜ ਆਈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਮੇਰੀ ਬੇਨਤੀ ਪੁਚਾਓ, ਕਿ ਮੇਰਾ ਘਰ ਨਾ ਉਜਾੜਨ ।

ਪਿਰਾਣੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਦੱਸਿਆ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੇਵਕਾਂ ਸਮੇਤ ਆਪ ਉਸ ਟਾਹਲੀ ਪਾਸ ਗਏ ।

ਟਾਹਲੀ ਵਿਚੋਂ ਵਾਜ ਆਈ, 'ਗੁਰਦੇਵ ! ਇਸ ਟਾਹਲੀ ਕਾਰਨ ਹੀ ਮੇਰੀ ਪੂਜਾ ਹੈ । ਮੇਰਾ ਘਰ ਨਾ ਉਜਾੜੋ ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਤੇਰੀ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗਾ । ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਲੱਕੜੀ ਦੇ ਥੰਮ (ਥੰਮਲੇ) ਲਗਣਗੇ, ਉਥੇ ਹੁਣ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪੂਜਾ ਹੋਵੇਗੀ ।'

"।ਤਹਠਾਂ ਹੋਵਹਿ ਪੂਜਾ ਤੇਰੀ ।

ਅਬ ਤੇ ਭੀ ਬਨ ਜਾਹਿ ਘਨੇਰੀ ।

ਪ੍ਰਥਮੇ ਤੋ ਕਹੁ ਮਾਨੇ ਜੋਇ ।

ਪਾਛੇ ਹਮਰੇ ਦਰਸਨ ਹੋਇ ।੩੦।"

(ਏਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਭਰਮ ਪਾਉ ਸਾਖੀਆਂ ਅੰਧ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕੀ ਗੁਰੂ ਨਾਲੋਂ ਉਸ ਲੱਕੜੀ, ਜਾਂ ਲੱਕੜ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਵਾਲੇ ਭੂਤ ਦੀ ਪੂਜਾ ਨੂੰ ਗੁਰਦੇਵ ਪਹਿਲ ਦੇ ਸਕਦੇ ਸਨ ? ਸਿੱਖੀ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹੀ ਪੂਜਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ।)

ਉਹ ਲੱਕੜੀ ਅੱਠ ਉਂਗਲਾਂ ਲੰਬਾਈ ਵਿਚ ਘੱਟ ਕੱਟੀ ਗਈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ । ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਨਾਲ ਲੱਕੜੀ ਲੰਮੀ ਹੋ ਗਈ ।

ਸੰਗਤਾਂ ਉਸ ਥੰਮ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੀਆਂ । ਪਿਛੋਂ ਮੁਸਲਮ ਹਾਕਮਾਂ ਨੇ ਉਸ ਥੰਮ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਈ, ਤਾਂ ਉਹ ਥੰਮ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ

"ਆਵਨੀ^੧ ਬਿਖੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ਨਿ ਹੋਯੋ^੨ ।

ਬਹੁਰ ਕਿਸੂ ਨੇ ਕਹਯੋ ਨ ਜੋਯੋ¹ ॥੫੪॥”
(ਜਲੰਧਰ ਦੇ ਮੁਸਲਮ ਹਾਕਮ ਨੇ ‘ਬੰਮੂ ਸਾਹਿਬ’ ਸਾੜ ਦਿਤਾ ਸੀ।)

ਅੰਸੂ ੪

(ਭਾਈ ਭਗਤੂ)

ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਪੁਰਬ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਹੀ ਮਨਾਇਆ। ਬਹੁਤ ਸੰਗਤ ਆਈ। ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਸੰਗਤ ਸਮੇਤ ਆਇਆ। ਸੱਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਨੂੰ ਹਰ ਵਾਰ ਮਜ਼ਾਕ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ, ‘ਭਾਈ ਭਗਤੂ ! ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਲੈ।’

ਭਗਤੂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਮੇਰਾ ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਸੱਤ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਘਰੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਸੰਦਰ ਮੁਟਿਆਰ ਬਾਜਰੇ ਤੋਂ ਚਿੜੀਆਂ ਉਡਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਉਦਾਲੇ ਫਿਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਭਗਤੂ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਆ ਪੁੱਜਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਹਜ਼ੂਰ ਦਾ ਵਾਕ ਕਿਵੇਂ ਨਿਸ਼ਫਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਰਾਹ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਕਰ ਆਇਆ ਹਾਂ।’

ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਕਈ ਦਿਨ ਦਸਤਾਂ ਦੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਨਾਲ ਬੀਮਾਰ ਰਿਹਾ। ਕੋਈ ਸਿੱਖ ਪੁਛਦੇ, ਤੁਸੀਂ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਦੇ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਆਪ ਕਿਉਂ ਦੁੱਖ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹੋ।

ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਡੇ ਬਰਾੜ ਸੇਵਕ ਸਾਨੂੰ ਚੋਰੀ ਕੀਤੀਆਂ ਗਊਆਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪਿਆਉਂਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸਾਂ ਸੋਚਿਆ, ਉਹ ਲੇਖਾ ਏਥੇ ਹੀ ਨਿੱਬੜ ਜਾਏ।

ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਚਿਖਾ ਨੂੰ ਅਗਨੀ ਦਿਤੀ।

ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੰਗਲ ਦੇਸ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਕੁਛ ਦਿਨ ਮੁਕੰਦਪੁਰ ਰਹਿ ਕੇ ਫਿਰ ਅਗਾਂ ਕੂਚ ਕੀਤਾ।

ਅੰਸੂ ੫

(ਕੌੜੇ ਤੇ ਮਹਾਜਕੇ ਰਾਹਕ)

ਪਹਿਲਾਂ ਜਦ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ (ਲਲਾ ਬੇਗ ਦੇ ਜੁੱਧ ਸਮੇਂ) ਏਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ, ਤਾਂ

1. ਨਾ ਵੇਖਿਆ।

ਬੜਾ ਮੋੱਲਾ ਲੱਗਾ ਸੀ। ਰਾਹਕ ਆਪਣੇ ਵਡੇਰੇ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੀ, ਕਿ ਜਠੇਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਕਾਮਨਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਹਕਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਛੜੀ ਧਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਅੱਖਾਂ ਮੀਟ ਕੇ ਆਪਣਾ ਵਡੇਰਾ ਵੇਖ ਲੈ।

ਮੁਖੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ, ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਠੇਰਾ ਪਹਾੜੀ ਕਾਂ ਬਣ ਕੇ ਇਕ ਠੇਰੀ ਉਤੇ ਬੈਠਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਦੱਸ, ਹੁਣ ਮੋੱਲੇ ਦਾ ਕੀ ਮਨੋਰਥ? ਮੁਖੀਏ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜੀ, ਭੇਡ ਚਾਲ ਹੈ।

ਉਹਨਾਂ ਰਾਹਕਾਂ ਨੇ ਛੇਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅੱਗੇ ਭੇਟਾ ਧਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਸਾਨੂੰ ਸਿੱਖ ਬਣਾ ਲਵੋ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਣ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਹੈ। ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਭੇਟਾ ਪਰਵਾਨ ਹੈ, ਤੇ ਨਾ ਤੁਸੀਂ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਅਧਕਾਰੀ ਹੋ।

ਪਿਛੋਂ ਸੱਤਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਉਸ ਥਾਂ ਆਏ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਮਰੂਜ ਦੇ ਰਾਹਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਬਣਾਇਆ।

“ਸਿੱਖ ਆਪਣੇ ਸਕਲ ਬਣਾਏ।

ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਭਲੇ ਮਗ ਪਾਏ।੩੮।”

ਮਗਰ ‘ਕੌੜੇ’ ਦੇ ਲੋਕ ਹੰਕਾਰੀ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ।

ਅੰਸੂ ੬

(ਮਰੂਜਕੇ ਤੇ ਕੌੜੇ ਦੇ ਰਾਹਕ—ਚਲਦਾ)

(ਕੌੜੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ, ਮਰੂਜ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਮੁਜ਼ਾਰੇ, ਜਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਸਰੇ ‘ਟੱਪਰੀ ਵਾਸ’ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ।)

ਕੌੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਇਕੋ ਖੂਹ ਸੀ, ਜਿੱਥੋਂ ਸਾਰੇ ਪਾਣੀ ਭਰਦੇ ਸਨ। ਮਰੂਜ ਦੀਆਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਪਾਣੀ ਭਰਨ ਆਉਂਦੀਆਂ, ਤਾਂ ‘ਕੌੜੇ’ ਦੇ ਗੱਭਰੂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਾ-ਠੱਠਾ ਕਰਦੇ।

ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਡੇਰਾ ਉਸ ਥਾਂ ਸੀ। ਮਰੂਜ ਦੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਨੌਹ ਪਾਣੀ ਲੈਣ ਗਈ, ਤਾਂ ਕੌੜੇ ਦੇ ਸ਼ਰਾਰਤੀਆਂ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀਆਂ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਹ ਓਥੇ ਹੀ ਘੜਾ ਭੰਨ ਕੇ ਵਾਪਸ ਡੇਰੇ ਆ ਗਈ, ਤੇ ਬਹੁਤ ਰੋਲਾ ਪਾਇਆ।

ਮਰੂਜ ਵਾਲੇ ਮਿਲ ਕੇ ਸੱਤਵੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਜਾ ਪਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ‘ਕੌੜੇ’ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਮਰੂਜ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਂ ਹਲਾਂ ਜੋਗੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਦਿਹੋ, ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵੱਸ ਜਾਣ। ਪਰ ਕੌੜੇ ਵਾਲੇ ਨਾ ਮੰਨੇ, ਤੇ ਉਠ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੭

(ਕੌੜੇ ਤੇ ਮਰੂਜ—ਚਲਦਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਰੂਜ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਡੇਰਾ ਕੂਚ ਕਰ ਕੇ ਤੁਰ ਪਉ। ਜਿੱਥੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰਾਤ ਪੈ ਜਾਏ, ਓਥੇ ਪਿੰਡ ਵਸਾ ਲਵੋ।

ਮਰੂਜ ਵਾਲੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਉਸ ਥਾਂ ਜਾ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ, ਜਿੱਥੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਪਿੰਡ 'ਮਰੂਜ' ਹੈ।

ਉਸ ਥਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ 'ਜੈਤ ਪਿਰਾਣਾ' ਬੜਾ ਤਾਕਤਵਰ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਆਦਮੀ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਏਥੋਂ ਉਠ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਓ।

ਮਰੂਜ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਆਗੂ 'ਕਰਮ ਚੰਦ ਕਾਲਾ' ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਏਥੇ ਸਾਨੂੰ ਵੱਸਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਪਰ ਜੈਤ ਪਿਰਾਣਾ ਨਾ ਮੰਨਿਆ।

ਕਾਲਾ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜੈਤ ਪਿਰਾਣਾ ਬੜਾ ਸੂਰਮਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਵੱਸਣ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਓਥੇ ਵੱਸੋ। ਜੈਤ ਪਿਰਾਣਾ ਆਵੇ, ਤਾਂ ਤਕੜੇ ਹੋ ਕੇ ਲੜਾਈ ਕਰੋ।

ਅੰਸੂ ੮

(ਜੈਤ ਪਿਰਾਣਾ ਮਰਿਆ)

(ਜੈਤ ਪਿਰਾਣੇ ਦੇ ਜਨਮ ਬਾਰੇ) ਪਾਣੀ ਦੇ ਕੰਢੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਘਰ ਸੀ। ਜੈਤ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਉਸ ਪਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖਿਆ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਸੂਰਮਾ ਹੈ, ਜੋ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਲੜਿਆ, ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਾਲੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਪਿਰਾਣੇ ਨਾਲ ਲੜੋ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਹਾਂ।

ਇਸ ਹੌਸਲੇ 'ਤੇ ਮਰੂਜ ਵਾਲੇ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ।

ਜੈਤ ਪਿਰਾਣਾ ਆਪਣੀ ਧਾੜ ਲੈ ਕੇ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ। ਉਸ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ 'ਕਾਲਾ' ਆ ਗਿਆ। ਜੈਤ ਨੇ ਬਰਛੀ ਮਾਰੀ। (ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਕਰਾਮਾਤੀ ਢੰਗ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।) ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਬੀਰ [ਗੁਪਤ ਸੂਰਮੇ] ਭੇਜੇ। ਦੋ ਨੇ ਜੈਤ ਦੇ ਪੈਰ ਪਕੜ ਲਏ, ਤੇ ਦੋ ਨੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਾਂਹਾਂ। ਫਿਰ ਵੀ ਜੈਤ ਨੇ ਬਰਛੀ ਮਾਰੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅੱਗੇ ਅਹਿਰਨ ਕਰ ਦਿਤੀ। ਬਰਛੀ ਲੋਹੇ ਦੀ ਅਹਿਰਨ ਨੂੰ ਚੀਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਹੱਥੋਲੀ ਵਿਚ ਜਾ ਲੱਗੀ। (ਸਭ ਕਰਾਮਾਤ)

ਕਾਲੇ ਨੇ ਜਵਾਬੀ ਵਾਰ ਨਾਲ ਜੈਤ ਪਿਰਾਣੇ ਦਾ ਸਿਰ ਉਡਾ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੯

(ਮਰੂਜ ਪਿੰਡ ਵੱਸਿਆ)

ਮਰੂਜ ਕਿਆਂ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹਥੇਲੀ ਵਿਖਾਈ, ਅਹਿਰਨ ਚੀਰ ਕੇ ਜਿੱਥੇ ਜੈਤ ਦੀ ਬਰਛੀ ਦੀ ਨੌਕ ਚੁਭੀ ਸੀ।

ਮਰੂਜ ਕਿਆਂ ਓਥੇ ਨੱਗਰ 'ਮਰੂਜ' ਵਸਾ ਲਿਆ।

ਮਰੂਜ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੀ ਕਰਵਾ ਦਿਤੇ।

ਕਾਲੇ ਦਾ ਭਰਾ ਭਰਜਾਈ ਮਰ ਗਏ। ਪਿਛੇ ਰਹਿ ਗਏ ਕਾਲੇ ਦੇ ਦੋ ਭਤੀਜੇ 'ਲੋਹੀਆ' ਅਤੇ 'ਸੰਧਲੀ'।

ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਲਾ ਦੋਹਾਂ ਭਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਕੇ ਢਿੱਡ ਵਜਾਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ, ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਔਲਾਦ ਰਾਜ ਕਰੇਗੀ।

ਇਸ ਵਰ ਬਾਰੇ ਸੁਣ ਕੇ ਕਾਲੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬੜੀ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਈ। ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰੇਰਨ 'ਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਕਾਲਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਗਿਆ। ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਢਿਡ ਵਜਾਏ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਵੀ ਆਪਣੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੋਣਗੇ, ਤੇ ਮਾਮਲਾ ਨਹੀਂ ਭਰਨਗੇ।

ਦੋਹਾਂ ਭਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਅੰਸ ਪਟਿਆਲੇ ਤੇ ਨਾਭੇ¹ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਕਾਲੇ ਦੀ ਅੰਸ ਵੀ ਮਾਮਲਾ ਮੁਕਤ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ੧੦

(ਗੋਰਾ ਦਾ ਜਨਮ—ਭਗਤੂ ਦੀ ਕੰਵਾਰੀ ਪਤਨੀ)

ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਪ੍ਰਸੂਤ-ਕਸ਼ਟ ਨਾਲ ਤੜਪਦੀ ਰਹੀ। ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉਤੇ ਭਗਤੂ ਦੇ ਵਰ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾ ਪੁੱਤਰ 'ਗੋਰਾ' ਜਨਮਿਆ। ਫਿਰ ਭਗਤੂ ਦੇ ਘਰ ਦੂਸਰਾ ਪੁੱਤਰ 'ਜੀਵਨ' ਹੋਇਆ। ਵੱਡੇ ਪੁੱਤਰ ਨੇ ਬਠਿੰਡੇ ਵਿਚ ਰਾਜ ਕੀਤਾ।

ਜਿਸ ਕੰਨਿਆਂ ਨਾਲ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਖੇਤ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਕੰਨਿਆਂ ਨੇ ਘਰ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਜਾ ਦੱਸੀ। ਕੰਨਿਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਜਦ ਇਹ ਸ਼ਬਰ ਪਹੁੰਚੀ, ਕਿ ਭਾਈ ਭਗਤੂ

1. ਵੇਖੋ 'ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਘਰਾਣੇ'।

ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਕੰਨਿਆਂ ਨੇ ਵਿਧਵਾ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨ ਲਏ।

ਲੜਕੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਦੱਸੀ। ਗੋਰਾ ਜੰਵ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਦੀ ਛੜੀ ਨਾਲ ਉਸ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਕੇ, ਡੋਲੇ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਗੋਰਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਮਾਤਾ' ਬਣਾ ਕੇ ਰਖਿਆ।

ਗੋਰਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨੂੰ ਗਿਆ, ਤੇ ਭੇਟਾ ਧਰੀਆਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਉਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ 'ਜੱਸਾ' ਚੌਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਾਕ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, 'ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਤਾਂ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਵਾਨ ਪਤਨੀ ਮੇਰੇ ਘਰ ਬਿਠਾ ਦਿਹੋ!'।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਗੋਰਾ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਵਿਚੇ ਵਿਚ ਪੀ ਗਿਆ ਤੇ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ ਗੋਰੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਨਾਮ 'ਗੋਰ ਸਾਲ' ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਗੋਰੇ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਕਿ 'ਜੱਸੇ' ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਇਸ ਬੋਲੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਹੈ।

ਅੰਸੂ ੧੧

(ਜੱਸੇ ਦੀ ਮੌਤ—ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਸਰਾਪ)

ਗੋਰੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਜੱਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਲਗਾ ਦਿਤੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਜੱਸਾ ਇਕੱਲਾ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਫਿਰਦਾ ਬਾਹਰ ਮਿਲ ਪਿਆ। ਗੋਰੇ ਦੇ ਆਦਮੀਆਂ ਨੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰ ਕੇ ਜੱਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਤਾ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੱਸੇ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਸੋਚਿਆ,

"ਜੇ ਕਰਿ ਇਸ ਕੇ ਕੁਛ ਨਹਿੰ ਕਹੈ।

ਨਹੀਂ ਅਦਬ ਸਿੱਖਨਿ ਮਹਿੰ ਰਹੈ।੧੨।"

ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦਿਤੇ :

"ਭਗਤੂ ਕੇਰ ਨਨਾਵਾ ਨਾਇ।

ਤਬ ਤੇ ਧਰਯੋ, ਨ ਅਪਰ ਅਲਾਇ।...।"

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਇਕ ਸੌ ਇਕ ਸਰਾਪ ਦਿਤੇ : ਨਿਨਾਵਾਂ, ਪੱਥਰ ਦਾ ਕੀੜਾ, ਬਿੱਲੇ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਾਲਾ, ਸੂਰ, ਕੁੱਤਾ, ਬਘਿਆੜ, ਹਰਨ, ਸ਼ੇਰ, ਕੁੱਕੜ, ਤੋਤਾ, ਲਾਲ ਸਿਰ ਵਾਲਾ ਬਗਲਾ, ਕੰਨ ਖਜੂਰਾ, ਸੱਪ, ਕੇਕੜਾ, ਡੱਡੂ, ਕਿਰਲੀ, ਕਨਕੋਲ, ਆਦਿ ਦੀ ਜੂਨ ਭੋਗੇਗਾ। ਫਾਹੇ ਲੱਗ ਕੇ ਮਰੇਗਾ। ਇਸ ਦੀ ਕੁਲ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਔਤਰੇ ਜਾਣਗੇ। ਆਦਿ। ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲੱਗੇ। ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਉਸ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕਰੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੱਸੇ ਦੀ ਲੱਥ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਓਥੋਂ ਕੂਚ ਕਰ ਦਿਤਾ।

ਗੋਰੇ ਨੇ ਸਭ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣੀ, ਤਾਂ ਸਰਾਪ ਬਖਸ਼ਾਉਣ ਦੀ ਧਾਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮਗਰ ਲੱਗ ਤੁਰਿਆ। ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਮੀਲ-ਕੁ ਦੂਰ ਡੇਰਾ ਕਰ ਲਵੇ।

ਚਲਦੇ ਚਲਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ। ਗੋਰੇ ਨੇ ਇਕ ਕੋਹ ਦੂਰ ਹੀ ਡੇਰਾ ਲਾ ਦਿਤਾ।

ਅੰਸੂ ੧੨

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਿੱਤ-ਕਰਮ)

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਦੇ ਕਵੀ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :)

“ਦੁਇ ਮੁਖ ਮੰਡਲ ਕਾਨਨ ਕੁੰਡਲ ।...੧੮।”

(ਕੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਕੁੰਡਲ=ਵਾਲੇ ਵੀ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ? ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਕਵਿਤਾ ਅਲੰਕਾਰ ਹੈ, ਅਸਲੀਅਤ ਨਹੀਂ।)

ਗੁਰਦੇਵ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ, ਫਿਰ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ।

“ਘਸ ਚੰਦਨ ਕੋ ਕੇਸਰ ਸਾਥ।

ਆਨਹਿ ਦਾਸ ਧਰੇ ਜੁਗ ਹਾਥ।

ਸੁਭਹਿ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀਰਘ ਨੀਕਾ।

ਨਿਜ ਕਰ ਸੰਗ ਨਿਕਾਸਹਿ ਟੀਕਾ।੨੧।”

(ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਬ੍ਰਹਿਮਣੀ ਧਰਮ ਦਾ ਏਨਾ ਅਸਰ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ‘ਤਿਲਕ’ ਲਾਉਂਦੇ ਸਾਬਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।)

ਹਰ ਹੁੱਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇੱਕ ਸੌ ਇੱਕ ਗਾਗਰ ਜਲ ਨਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਅੰਸੂ ੧੩

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਡੇਰਾ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੌਜ ਸਣੇ ਸਤਲੁਜ ਵੱਲ ਗਏ। (ਕਵੀ ਜੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪੂਰਾ ਵੇਰਵਾ ਨਹੀਂ।)

“ਕੇਤਿਕ ਮਹਿਲਾਂ ਕੇ ਸੰਗ ਡੋਹੇ ।...੯।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਦੂਰ ਗੋਰੇ ਨੇ ਵੀ ਆ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ

ਤਿੰਨ ਸੌ ਅਸਵਾਰ ਸੀ ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਓਥੋਂ ਸਭ ਤੁਰ ਪਏ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਣੇ ਫੌਜ ਅੱਗੇ ਚਲੇ ਗਏ, ਤੇ ਮਾਈਆਂ ਦੇ ਡੋਲੇ ਪਿਛੇ ਰੁੱਝ ਗਏ । ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਗਰ ਗੋਰਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ।

ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਇਕ ਮੁਸਲਮ ਅਫ਼ਸਰ ਫੌਜ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ । (ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ) ਉਹ ਮੁਖਲਸਖਾਨ ਦਾ ਪੋਤਰਾ ਸੀ । ਉਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਵਹੀਰ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਦਾ ਮਨ ਬਣਾ ਲਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖਬਰ ਪੁੱਜੀ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ, ਸਾਨੂੰ ਪਿਤਾ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਜੰਗ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ । ਭਗਤੂ ਦਾ ਨਿਨਾਵਾ (ਗੋਰਾ) ਆਪੇ ਬਚਾ ਲਵੇਗਾ ।

ਗੋਰਾ ਮੁਸਲਮ ਫੌਜ ਨਾਲ ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੧੪

(ਗੋਰੇ ਦਾ ਤੁਰਕਾਂ ਨਾਲ ਜੰਗ)

ਤੁਰਕ ਫੌਜ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਵਹੀਰ ਲੁੱਟਣ ਵਾਸਤੇ ਅੱਗੇ ਵਧੀ, ਤਾਂ ਗੋਰੇ ਨੇ ਰਸਤਾ ਰੋਕ ਲਿਆ । ਉਹ ਪੂਰੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਵਾਂਗ ਲੜਿਆ । ਏਨੇ ਤਕ ਵਹੀਰ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਕੀਰਤ ਪੁਰ ਜਾ ਪੁੱਜਾ ।

ਓਧਰ ਰਾਤ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਕਾਰਨ ਲੜਾਈ ਬੰਦ ਹੋਈ । ਗੋਰਾ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਪਰ ਨੱਗਰ ਤੋਂ ਇਕ ਕੋਹ ਬਾਹਰ ਹੀ ਡੇਰਾ ਲਾ ਲਿਆ ।

ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਭੇਜਿਆ । ਗੋਰੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਫੌਜ ਦਾ ਡੇਰਾ ਕਰਾ ਕੇ ਤੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਸੇਵਕ ਭੇਜਿਆ, ਕਿ ਹੁਣੇ ਆਵੇ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪ ਉਸ ਪਾਸ ਆਵਾਂਗੇ ।

ਗੋਰਾ ਓਸੇ ਤਰਾਂ ਸ਼ਸਤਰ ਪਹਿਨੇ ਤੁਰ ਪਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੧੫

(ਗੋਰੇ ਦੇ ਸਰਾਪ ਬਖਸ਼ੇ)

ਗੋਰੇ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਖਲੋ ਕੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ,

“ਅਪਰਾਧੀ ਮੈਂ ਨਾਥ ਤਿਹਾਰੋ ।

ਬਖ਼ਸ਼ਹੁ ਅਪਨੇ ਦਾਸ ਬਿਚਾਰੋ ।੪।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ, ਇੱਕ ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਸਰਾਪ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਤੇ । ਗੋਰੇ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਗੁਰਦੇਵ ! ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਸਰਾਪ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿਹੋ, ਪਰ ਇਕ ਫਾਂਸੀ ਵਾਲਾ ਰਹਿਣ ਦਿਹੋ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਲੋਕ ਕਹਿਣਗੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਕੋਈ ਸਰਾਪ ਵੀ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਹੱਛਾ, ਫਾਂਸੀ ਵਾਲਾ ਸਰਾਪ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗਾ।' ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਾਸ ਬਿਠਾ ਕੇ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਕਈ ਫੱਟ ਲੱਗੇ ਵੇਖੇ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਭਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦੇ ਕੇ ਵਿਦਿਆ ਕੀਤਾ।

ਕੁਛ ਦਿਨ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਧੀਰਮੱਲ ਕੋਲ ਆ ਗਏ।

“ਧੀਰ ਮੱਲ ਬੂਝੀ ਸੁ ਲਰਾਈ।

‘ਕਿਮ ਆਵਤਿ ਇਹ ਬਾਦ ਮਚਾਈ? ੩੭।

ਤੁਰਕਨ ਸੌਂ ਬਿਰੋਧ ਨਹਿਂ ਕਰੀਅਹਿ।

ਛੇਮ ਸਹਿਤ ਘਰ ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਰੀਅਹਿ।...੩੮।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੜਾਈ ਦਾ ਤੇ ਗੋਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਕਹਿ ਸੁਣਾਇਆ।

ਅੰਸੂ ੧੬

(ਪੰਡਤ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮੋਇਆ)

ਵਿਸਾਖੀ ਦਾ ਮੇਲਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤਾਂ ਆਈਆਂ।

ਪੰਡਤ ਦਾ ਇਕਲੋਤਾ ਪੁੱਤਰ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਲੋਥ ਚੁਕ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦੁਆਰੇ 'ਤੇ ਜਾ ਧਰੀ।

ਅੰਸੂ ੧੭

(ਪੰਡਤ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜਿਵਾਇਆ)

ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਭਾਣਾ ਮੰਨੋ, ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਵੋ। ਪੰਡਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਪੁੱਤਰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਤੇ ਅਸੀਂ ਇਸਨੂੰ ਦਸਵੰਧੀ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਚਲੇ ਜਾਈਏ।

(ਦਸਵੰਧੀ—ਜਿਸਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚੋਂ ਦਸਵੰਧ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਹੋਵੇ।)

ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਪੰਡਤ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਫਿਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਦੇ ਦੇਵੇ।

ਸਾਰੀ ਸੰਗਤ ਨੇ ਨੀਂਵੀਂ ਪਾ ਲਈ। ਕੋਈ ਬੋਲਿਆ ਤਕ ਨਾ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤੀਸਰੀ ਵਾਰ ਪੁਛਿਆ, ਤਾਂ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਦਾ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ 'ਜੀਵਣ' ਉਠਿਆ। ਚਾਦਰ ਤਾਣ ਕੇ ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿਤੇ। ਓਧਰ ਪੰਡਤ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੧੮

(ਸ਼ਕਰ, ਗੰਗ ਦੀ ਕਥਾ)

(ਏਥੇ ਕਵੀ ਜੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।)

“ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਕੇ ਪੌਰ ਜਿਮ, ਮ੍ਰਿਤਕ ਬਿੱਪ੍ਰ ਸੁਤ ਜਯਾਹਿ।੧।”

(ਜਿਵੇਂ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਨੇ ਪੰਡਤ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।) (ਇਹ ਰਾਮਾਇਣ ਦੀ ਕਥਾ ਹੈ, ਬਨਵਾਸ ਪੂਰਾ ਕਰ ਕੇ, ਜਦ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬੈਠੇ, ਤਾਂ ਇਕ ਪੰਡਤ ਨੇ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਾਪ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤਰ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਲਮੀਕੀ ਰਾਮਾਇਣ ਅਨੁਸਾਰ 'ਸੰਬੂਕ' ਨਾਮ ਦਾ ਸੂਦਰ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਭਗਤੀ—ਪੁੱਠਾ ਲਟਕ ਕੇ—ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬ੍ਰਹਿਮਣੀ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੂਦਰ ਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰ ਭਗਤੀ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸੋ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਨੇ 'ਸੰਬੂਕ' ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਓਧਰ ਪੰਡਤ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਜਿਉਂ ਪਿਆ। ਕਵੀ ਜੀ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਦੇ ਬਲੀਦਾਨ ਨੂੰ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਜੀਵਨ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਅਰਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਪਤਾ ਕਰੋ, ਇਸ ਬੱਚੇ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਪਤਾ ਕਰ ਕੇ ਦਸਿਆ, ਕਿ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਦਾ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ ਜੀਵਨ ਸੁਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਲੈ ਆਵੋ।

ਬਰਾੜਾਂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਦੱਸਿਆ, 'ਜੀਵਨ ਅਜੇ ਅਠਾਰਾਂ ਬਰਸ ਦਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਹੁਣੇ ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਲਾਵਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਬਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।'

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਵਰ ਦਿਤਾ, ਜੀਵਨ ਦੇ ਘਰ ਜੋ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ 'ਸੰਤ ਦਾਸ' ਰਖਣਾ। ਉਸ ਦੀ ਬੰਸ ਬਹੁਤ ਵਧੇਗੀ।

ਗੋਰੇ ਦੀ ਅੰਸ (ਕਵੀ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ) ਬੜੀ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਸੰਤ ਦਾਸ ਦੀ ਅੰਸ ਬਹੁਤ ਵਧੀ।

'ਸ਼ਕਰ ਗੰਗ' (ਇਸ ਨੂੰ 'ਗੰਗ ਸਰ' ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।) ਦਾ ਟੱਪਾ ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਲਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਖੂਹ ਨੂੰ ਵਰ ਦਿਤੇ। ਖੂਹ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ,

“ਗੰਗਾ ਸ੍ਰੋਤ ਹਮਹੁ ਇਤ ਆਨਾ।

ਪਾਵਨ ਕੀਨਿ ਲਾਇ ਉਦਪਾਨਾ।

ਜਿਮ ਇਸ਼ਨਾਨ 'ਸੁਰਸਰੀ' ਕੇਰਾ।

ਮਿਟਹਿ ਬ੍ਰਿਦ ਅਘ, ਪਾਵਨ ਫੇਰਾ।੪੪।”

(ਲਉ, ਏਥੇ ਵੀ ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਗੰਗਾ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਲੈ ਆਂਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ

ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਓਹਾ ਜਲ ਪਵਿੱਤਰ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਗੰਗਾ ਦਾ ਜਲ ਵਹੇ।)

ਅੰਸੂ ੧੯

(ਰਾਮ ਰਾਏ ਬਾਰੇ)

ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੇ ਧੀਰ ਮੱਲ ਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ, ਕਿ ਆਪ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੋ, ਕਿ ਗੱਦੀ ਮੈਨੂੰ ਦੇਣ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਵੀ ਝਗੜਾ ਕਰਦਾ ਰਹਾਂਗਾ।

ਫਿਰ ਧੀਰ ਮੱਲ ਤੇ ਮਾਤਾ ਨੱਤੀ ਰਲ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦੇਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਰਾਮ ਰਾਏ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇ ਦਿਹੋ, ਤਾਂ ਕਿ ਘਰ ਭਿਚ ਝਗੜਾ ਨਾ ਵਧੇ।

ਅੰਸੂ ੨੦

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉੱਤਰ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ਕਿ ਗੱਦੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲੇਗੀ। ਰਾਮਰਾਇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ।

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਛੱਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਆ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੨੧

(ਸਿੱਖੀ ਜਹਾਜ਼ ਫੁੱਟਿਆ)

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਿਰਾਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁਛ ਸਿੱਖ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਵਾਜ਼ ਕੰਨੀ ਪਈ, ਤਾਂ ਗੁਰਦੇਵ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਪਲੀਘ ਤੋਂ ਉਠੇ, ਤਾਂ ਲੱਤ ਉਤੇ ਕੁਛ ਚੋਟ ਆ ਗਈ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਤਕਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੈ।

“ਜਿਨ ਭੈ ਅਦਬੁ ਨ ਬਾਨੀ ਧਾਰਾ।

ਜਾਨਹੁ ਸੋ ਦਿੱਖ ਨਹੀਂ ਹਮਾਰਾ।੨੦।”

ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰਦੇਵ ਇਕ ਪਹਾੜੀ ਉਤੇ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਖਲੇ ਰਹੇ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਦਾ ਜਹਾਜ਼ ਫੁੱਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਭ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।’

ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅਰਜ਼ੋਈਆਂ ਕਰਨ 'ਤੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ, ‘ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਹ ਫੁੱਟਿਆ ਜਹਾਜ਼ ਫਿਰ ਇਕ ਕਰ ਦਿਆਂਗੇ।’

ਅੰਸੂ ੨੨

(ਪ੍ਰੰਧ ਤੇ ਉਤੰਕ ਰਿਖੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮਸੰਦਾਂ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੀਰਤਪੁਰ ਪੁੱਜਣ ਦੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜੇ । ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤ ਆਈ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਕਥਾ ਸੁਣਾਈ ।

ਮਧੁਕੋਟਭ ਦੇ ਸਰੀਰ ਤੋਂ 'ਪ੍ਰੰਧ' ਨਾਮ ਦਾ ਰਾਖਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ । ਪ੍ਰੰਧ ਨੇ ਇਕ ਪੈਰ 'ਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਬੜਾ ਤਪ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ ਵਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ । ਫਿਰ ਉਹਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ । ਉਹ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਸਤੇ ਭਾਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਮਰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਨਾ । ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਫੁਟਹਿ ਕਰ ਕੇ ਉਹ ਲੰਮੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂ ਗਿਆ । ਉਹ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਸੁੱਤਾ ਰਿਹਾ । ਉਹਦੇ ਉਤੇ ਮਿੱਟੀ ਜੰਮ ਗਈ, ਤੇ ਉਪਰ ਦਰਖਤ ਉਗ ਪਏ । ਸਾਲ ਪਿਛੋਂ ਉਹ ਇਕ ਵਾਰ ਸਾਹ ਲੈਂਦਾ, ਤਾਂ ਹਨੇਰੀ ਆ ਜਾਂਦੀ । ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਈ ਦਰਖਤ ਉਖੜ ਕੇ ਡਿਗ ਪੈਂਦੇ ।

ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ 'ਉਤੰਕ' ਰਿਖੀ ਦਾ ਆਸ਼ਰਮ ਸੀ । ਉਹ ਸਦਾ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦਾ । ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ । ਉਤੰਕ ਰਿਖੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਇਹ ਦੈਂਤ (ਪ੍ਰੰਧ) ਮੇਰੇ ਤਪ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰੋ । ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਇਖਵਾਕ' ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਰਾਜਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਪ੍ਰੇਰੋ । ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹੋ ਕੇ ਦੈਂਤ ਨੂੰ ਮਾਰਾਂਗਾ ।

ਅੰਸੂ ੨੩

(ਪ੍ਰੰਧ ਨਾਲ ਜੰਗ ਦੀ ਤਿਆਰੀ)

ਉਤੰਕ ਮੁਨੀ ਅਯੁੱਧਿਆ ਜਾ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਕਿ 'ਪ੍ਰੰਧ' ਦੈਂਤ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦਾ ਉਦਮ ਕਰੋ । ਰਾਜੇ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਇੱਕੀ ਹਜ਼ਾਰ ਸਨ । ਸਭ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪਏ । ਨਾਲ ਇਕ ਖੂਹਣੀ ਫੌਜ ਵੀ ਚੜ੍ਹੀ ।

ਉਤੰਕ ਰਿਖੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਥਾਂ ਲੈ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ 'ਪ੍ਰੰਧ' ਦੈਂਤ ਮਿੱਟੀ ਥੱਲੇ ਦੱਬਿਆ ਪਿਆ ਸੀ । ਸੈਨਾ ਨੇ ਕਹੀਆਂ ਨਾਲ ਦੈਂਤ ਤੋਂ ਮਿੱਟੀ ਲਾਹੀ । ਦੈਂਤ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਸਾਹ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਕਈ ਆਦਮੀ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਉਡ ਕੇ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਜਾ ਪਏ ।

ਅੰਤ ਦੈਂਤ ਉਠ ਬੈਠਾ ।

ਅੰਸੂ ੨੪

(ਪ੍ਰੰਧ ਦਾ ਮਰਨਾ)

ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ । ਉਸ ਰਾਜੇ ਦੇ ਇੱਕੀ ਹਜ਼ਾਰ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰੰਧ ਨੇ ਮਾਰ ਦਿਤੇ,

ਜਿਵੇਂ ਰਾਜਾ 'ਸਗਰ' ਦੇ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ-ਪੁੱਤਰ 'ਕਪਲ ਮੁਨੀ' ਨੇ ਮਾਰ ਦਿਤੇ ਸਨ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਏ, ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਆਪ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਆ ਗਿਆ। ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਆ ਗਏ।

'ਧੁੰਧ' ਨੇ ਪਹਾੜ ਪੁਟ ਕੇ ਰਾਜੇ ਵੱਲ ਚਲਾਇਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਚੰਦਰਮੁਖੀ ਬਾਣ ਮਾਰ ਕੇ ਪਹਾੜ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਦੋ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਦਿਤਾ। (ਅਨੱਖਾ ਯੁੱਧ ਵਿਖਾਇਆ ਹੈ) ਅੰਤ ਰਾਜੇ ਨੇ 'ਧੁੰਧ' ਰਾਕਸ਼ ਨੂੰ ਮਾਰ ਗਿਰਾਇਆ। ਦੇਵਤਿਆਂ ਆ ਕੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਰਾਜੇ ਦਾ ਨਾਮ 'ਧੁੰਧ-ਮਾਰ' ਰੱਖ ਦਿਤਾ।

ਰਾਜੇ ਦੇ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਪੁੱਤਰ ਬਚੇ ਸਨ, ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬੰਸ ਵਧੀ। ਏਸੇ ਦੀ ਕੁਲ ਵਿਚੋਂ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਹੋਏ।

(ਕਵੀ ਜੀ ਏਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਪੁਰਾਣਕ ਕਥਾਵਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖੋਂ ਹੀ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।)

ਅੰਸੂ ੨੫

(ਵਿਸ਼ਵਾ ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਗਾਲਵ ਰਿਖੀ)

ਵਿਸਵਾਮਿਤ੍ਰ ਰਿਖੀ ਨੇ ਤਪ ਕਰ ਕੇ 'ਰਾਜ ਰਿਖੀ' ਤੋਂ 'ਬ੍ਰਹਮ ਰਿਖੀ' ਦੀ ਪਦਵੀ ਪਾਈ। ਉਸ ਦਾ ਚੇਲਾ ਅਗੇ 'ਗਾਲਵ ਰਿਖੀ' ਹੋਇਆ। ਗਾਲਵ ਨੇ ਵਿਸਵਾਮਿਤ੍ਰ ਪਾਸ ਗੁਰੂ ਦੱਛਣਾ ਲੈਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਵਿਸਵਾਮਿਤ੍ਰ ਨੇ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਜਦ ਗਾਲਵ ਨੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਜ਼ਿਦ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਵਿਸਵਾਮਿਤ੍ਰ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਕਾਲੇ ਕੰਨਾਂ ਵਾਲੇ ਤੇ ਚੰਦ ਵਰਗੇ ਸੁੰਦਰ ਅੱਠ ਸੌ ਘੋੜੇ ਭੇਟਾ ਕਰ।

ਗਾਲਵ ਬਹੁਤ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮਿਤ੍ਰ 'ਗਰੜ' ਆ ਗਿਆ। ਗਾਲਵ ਨੇ ਆਪਣੀ ਔਕੜ ਦੱਸੀ, ਕਿ ਏਹੋ ਜੇਹੇ ਅੱਠ ਸੌ ਘੋੜੇ ਕਿੱਥੋਂ ਮਿਲਨ। ਗਰੜ ਗਾਲਵ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਾਂ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਰਾਜਾ 'ਜੁਜਾਤੀ' ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਜੁਜਾਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਜੱਗ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਛ ਦਾਨ ਕਰ ਬੈਠਾ ਹਾਂ। ਮੇਰੀ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਕੰਨਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਲੈ ਜਾਉ। ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਇਹ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਕੇ ਘੋੜੇ ਲੈ ਲਵੇ। ਗਾਲਵ ਰਿਖੀ ਉਸ ਕੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਅਜੁੱਧਿਆ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ। ਰਿਖੀ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਸੁੰਦਰ ਕੰਨਿਆਂ ਪਤਨੀ ਵਜੋਂ ਲੈ ਲਵੇ, ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਅੱਠ ਸੌ ਘੋੜੇ ਦੇ ਦਿਹੋ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਸੌ ਘੋੜੇ ਹਨ। ਰਿਖੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕੰਨਿਆਂ ਰੱਖ ਲਵੋ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਲੈ ਲਵੋ। ਫਿਰ ਤੁਸਾਂ ਦੋ ਸੌ ਘੋੜੇ ਤੇ ਇਹ ਕੰਨਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦੇਣੀ।

ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤਰ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ ਗਾਲਵ ਰਿਖੀ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਘੋੜੇ ਮੇਰੇ ਅਜੇ ਏਥੇ ਹੀ ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਕੰਨਿਆਂ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿਹ।

ਓਥੋਂ ਕੰਨਿਆਂ ਲੈ ਕੇ ਰਿਖੀ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜੇ 'ਦਿਵੇਦਾਸ' ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ। ਰਾਜੇ ਨੇ

ਕਿਹਾ, ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਸੌ ਘੋੜੇ ਹਨ । ਰਿਖੀ ਨੇ ਓਸੇ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਕੰਨਿਆਂ ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿਤੀ ।

ਕਾਂਸ਼ੀ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਪੁੱਤਰ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਇਕ ਬਾਣ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਦੇਵਤੇ ਮੁਰੰਛਤ ਕਰ ਦਿਤੇ ।

ਫਿਰ ਗਾਲਵ ਉਸ ਕੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਰਾਜਾ 'ਉਨੀਸਰ' ਪਾਸ ਗਿਆ । ਓਹਾ ਸ਼ਰਤ ਉਸ ਨਾਲ ਹੋਈ । ਉਨੀਸਰ ਨੇ ਉਸ ਕੰਨਿਆਂ ਵਿਚੋਂ 'ਸ਼ਿਵੀ' ਨਾਮ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ । ਰਿਖੀ ਫਿਰ ਆ ਗਿਆ ।

ਗਰੜ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਬੱਸ, ਹੋਰ ਅਜੇਹੇ ਘੋੜੇ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ । ਹੁਣ ਤੂੰ ਇਹ ਛੇ ਸੌ ਘੋੜੇ ਤੇ ਦੋ ਸੌ ਘੋੜੇ ਬਦਲੇ ਇਹ ਕੰਨਿਆਂ ਰਿਖੀ ਨੂੰ ਜਾ ਦਿਹ ।

ਅੰਸੂ ੨੬

(ਗਾਲਵ ਦੀ ਭੋਟਾ—ਰਾਜਾ ਜਜਾਤੀ)

ਰਾਜਾ 'ਗਾਂਧੀ' ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਵਿਸਵਾਮਿਤ੍ਰ । ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਇਕ ਕੰਨਿਆਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਸੀ । ਭ੍ਰਿਗੂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ 'ਰਿਚੀਕ' ਮੁਨੀ ਨੇ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਪਤਨੀ ਬਨਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਮੰਗੀ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਰਿਚੀਕ ਮੁਨੀ ਬਹੁਤ ਬਿਰਧ ਸੀ, ਤੇ ਕੰਨਿਆਂ ਅਜੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਦੀ । ਰਾਜਾ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਸ਼ਰਤ ਰੱਖੀ, ਕਿ ਕਾਲੇ ਕੰਨਾਂ ਵਾਲੇ ਸਫ਼ੈਦ ਘੋੜੇ ਅੱਠ ਸੌ ਦੇ ਦਿਹੋ, ਤਾਂ ਕੰਨਿਆਂ ਲੈ ਜਾਵੇ ।

ਰਿਚੀਕ ਮੁਨੀ ਵਰਣ (ਜਲ ਦਾ ਦੇਵਤਾ) ਪਾਸ ਗਿਆ, ਤੇ ਅੱਠ ਸੌ ਘੋੜੇ ਮੰਗੇ । ਉਸ ਨੇ ਦੇ ਦਿਤੇ । ਰਿਖੀ ਨੇ ਅੱਠ ਸੌ ਘੋੜੇ ਦੇ ਕੇ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਕੰਨਿਆਂ ਲੈ ਲਈ ।

ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਸੌ ਘੋੜੇ ਮਰ ਗਏ, ਤੇ ਬਾਕੀ ਛੇ ਸੌ ਇਹ ਹਨ । (ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਗਾਲਵ ਨੂੰ ਗਰੜ ਨੇ ਸੁਣਾਈ ।)

ਗਾਲਵ ਨੇ ਛੇ ਸੌ ਘੋੜੇ ਤੇ ਉਹ ਕੰਨਿਆਂ ਵਿਸਵਾਮਿਤ੍ਰ ਨੂੰ ਜਾ ਭੋਟਾ ਕੀਤੇ । ਉਸ ਕੰਨਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵਿਸਵਾਮਿਤ੍ਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ 'ਅਰਿਸ਼ਟ' ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ।

ਉਸ ਕੰਨਿਆਂ ਦਾ ਪਿਤਾ 'ਜਜਾਤੀ' ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਸੀ । ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜੱਗ ਕੀਤੇ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇੰਦਰ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਰਗ ਵਿਚੋਂ ਕਢ ਦਿਤਾ । ਉਸ ਕੰਨਿਆਂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪੁੱਤਰ 'ਨਈਮ ਖਾਰ' ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਜਜਾਤੀ ਦੇ ਉਹ ਦੋਹਤਰੇ ਸਨ । ਇੰਦਰ ਨੇ ਜਜਾਤੀ ਨੂੰ 'ਨਈਮ ਖਾਰ' ਵਿਚ ਭੇਜ ਦਿਤਾ । ਦੋਹਤਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ 'ਪੁੰਨ' ਦੇ ਕੇ ਜਜਾਤੀ ਨੂੰ ਫਿਰ ਸੁਰਗ ਭੇਜ ਦਿਤਾ ।

ਗਾਲਵ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਛਣਾ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਰਸੰਨ ਕੀਤਾ । ਇਹ ਹੈ ਗੁਰੂ-ਸੇਵਾ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ।

(ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ, ਕਿ ਕਵੀ ਜੀ ਏਹੋ ਜੇਹੀਆਂ ਪੁਰਾਣਕ ਕਥਾਵਾਂ ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਅਖਵਾ ਕੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਿਰਾਦਰ। ਫਿਰ ਇਸ ਕਥਾ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਾਲੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਘੋੜਿਆਂ ਬਦਲੇ ਇਕ ਕੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਥਾਂ ਵੇਚਿਆ ਹੈ। ਅਜੇਹੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਕਵੀ ਜੀ ਇਸ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਨਾ ਲਿਖਦੇ, ਤਾਂ ਚੰਗਾ ਸੀ।)

ਅੰਸੂ ੨੭

(ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਜੀ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਭੇਜ ਕੇ ਸਭ ਮਸੰਦ ਤੇ ਨਾਮਵਰ ਸਿੱਖ ਬੁਲਾ ਲਏ। ਬੇਅੰਤ ਸੰਗਤ ਆ ਗਈ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਸੱਤਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਰੂ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਮਸੰਦਾਂ ਤੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੇ ਭੋਟਾ ਧਰੀਆਂ।

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਉਣ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ 'ਕੁਸ਼ਾ' ਉਤੇ ਬਿਰਾਜ ਗਏ।

“ਕੁਸ਼¹ ਬਿਸਤਰ ਬਿਸਤਾਰਨ² ਕੀਨਸਿ ।...੪੨।”

(ਏਥੇ ਫਿਰ ਕਵੀ ਜੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।)

“ਅੰਤਰ ਧਯਾਨ ਦੇਹ ਹੋਇ ਗਈ।

ਪੀਛੇ ਪਾਵਕ ਪਰ ਜੁਲਤਈ।੪੭।

ਕਾਸ਼ਟ ਜਰੇ ਭਸਮ ਤਿਸ ਥਾਵਾ।

ਬੀਨਤਿ ਫੂਲ ਨਹੀ ਕੁਛ ਪਾਵਾ।...੪੮।”

(ਚਿਖਾ ਉਪਰੋਂ ਦੇਹ ਕਿਤੇ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ। ਫੁੱਲ ਚੁਣਨ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਕੁਛ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲਿਆ।)

ਅੰਸੂ ੨੮

(ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੀ ਈਰਖਾ)

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਦੀ ਫੌਜ ਬਾਈ ਲੱਖ ਸੀ, ਤੇ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਪਾਂ ਸਨ।

ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਿਆਈ ਮਿਲਨ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਮ ਰਾਏ ਬਹੁਤ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਇਆ।

ਅੰਸੂ ੨੯

(ਰਾਮ ਰਾਏ ਦੀ ਈਰਖਾ)

ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਭ ਥਾਂਈਂ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਅਖਵਾ ਭੇਜੋ, ਕਿ

1. ਕੁਸ਼ਾ=ਦੱਭ ਦਾ ਵਿਛਾਉਣਾ। 2. ਵਿਛਾਇਆ।

ਹੁਣ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜੀ ਗੁਰੂ ਬਣੇ ਹਨ । ਮਸੰਦਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸਲਾਹ ਦਿਤੀ, ਕਿ ਛੋਟੇ ਭਾਈ (ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ) ਨਾਲ ਵੀ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪੁ ਰੱਖੋ ।

ਰਾਮ ਰਾਇ ਦੇ ਮਸੰਦ ਥਾਂ ਥਾਂ ਜਾ ਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਤੋਂ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਦੇ । ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਬੋੜਾ ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੂੰ ਦੇਂਦੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਧਨ ਆਪ ਸੰਭਾਲ ਲੈਂਦੇ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮਸੰਦ ਹੰਕਾਰੀ ਹੋ ਗਏ । ਉਹ ਸਮਝਦੇ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਬਣਾਉਣਾ ਸਾਡੇ ਵੱਸ ਹੈ । ਉਹ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਲਗ ਪਏ, ਤੇ ਵੇਸਵਾ ਗਾਮੀ ਹੋ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੩੦

(ਰਾਮ ਰਾਇ ਦੀ ਈਰਖਾ)

ਰਾਮ ਰਾਇ ਮਸੰਦਾਂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਮੈਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕਰਾਂਗਾ, ਕਿ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਏ ।

ਅੰਸੂ ੩੧

(ਰਾਮ ਰਾਇ ਦੀ ਈਰਖਾ)

ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਸ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਰੱਖਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਦੇ ਗਏ ਹਨ । ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਮੇਲ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਫਲ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ।

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਤੁਸੀਂ ਕਹੋ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੁਛ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੇਂਦਾ ਹਾਂ ।

ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਰਾਮਾਤ ਵੇਖੋ ।

ਅੰਸੂ ੩੨

(ਰਾਮ ਰਾਇ ਦੀ ਈਰਖਾ)

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਸੋਚਿਆ, ਜੋ ਈਰਖਾ ਗੱਦੀ ਵਾਸਤੇ ਸਾਡੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸੀ, ਉਹ ਰਾਮ ਰਾਇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੈ । ਅੱਠਵੇਂ ਗੁਰੂ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ ਹਨ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ।

ਰਾਮ ਰਾਇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਬੁਲਾਓ ।

ਏਨੇ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ (ਸਵਾਈ ? ਜਾਂ 'ਰਾਜਾ ਮਿਰਜ਼ਾ' ?) ਆ ਗਿਆ । ਉਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੀ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ

ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਏਥੇ ਬੁਲਾਵੇ ।

ਅੰਸੂ ੩੩

(ਜੈ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੈਣ ਗਿਆ)

ਰਾਮ ਰਾਏ ਆਪਣੇ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਕਿ ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਦੀ ਇਹ ਪ੍ਰਤੱਗਿਆ
ਟੁੱਟ ਜਾਇਗੀ, ਕਿ ਮਲੇਛ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਹੀਂ ਲਗਣਾ ।

ਰਾਮ ਰਾਏ ਦਾ ਮੁਖੀ ਮਸੰਦ ਭਾਈ ਬਹਿਲੋਂ ਕਾ ਗੁਰਦਾਸ ਸੀ ।

ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੁਖੀ ਦੂਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਕੀਰਤਪੁਰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ।

ਅੰਸੂ ੩੪

(ਜੈ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਤ ਕੀਰਤਪੁਰ ਪੁੱਜਾ)

ਦੂਤ ਨੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ, ਤਾਂ
ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ, ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚ ਆਵੇ ।

ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਭਾ ਲਗਾ ਕੇ ਬੈਠੇ ।

“ਜਰੇ ਜਰਾਵਨ ਕੁੰਡਲ ਕਰਨ ।

ਕਰਨਿ ਕਟਕ ਹਾਟਿਕ ਸੁਭ ਬਰਨ ।” ੧੯।

(ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੜਾਉ ਕੁੰਡਲ—ਮੁੰਦਰੇ—ਤੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਸੋਨੇ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਕੜੇ । ਕੀ
ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁੰਦਰੇ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ ? ਕੇਵਲ ਕਲਪਨਾ ਹੈ ।)

ਭਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਤ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ । ਉਸ ਨੇ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ
ਵੱਲੋਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਆਪ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਹੋ, ਨਾਲੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਦੀ ਵੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੀ ਇਛਿਆ ਹੈ ।

ਸਾਰੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਵਿਚ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਹੋਣ ਲੱਗੀ ।

ਅੰਸੂ ੩੫

(ਮੁਖੀਏ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ)

ਸਾਰੇ ਮਸੰਦ ਤੇ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖ ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ । ਇਸ ਗੱਲ
ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ‘ਅਸਾਂ ਮਲੇਛ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਹੀਂ ਲਗਣਾ ।’

ਦੂਤ ਨੇ ਜੈ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੇਵਕ ਸਮਝ ਕੇ
ਦਰਸ਼ਨ ਦਿਹੋ ।

ਅੰਸੂ ੩੬

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਤੁਰਨਾ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਦੂਤ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਫਖ ਕੇ ਅਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਚੱਲਾਂਗੇ।

ਦੂਤ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਲਿਖ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਪ੍ਰੇਮ ਸਦਕਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਰਵਾਨਾ ਹੋਏ। ਕੁਛ ਫੌਜ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਲਈ।

ਅੰਸੂ ੩੭

(ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਮੌਲੇ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀਰਤਪੁਰ ਤੋਂ ਤੁਰੇ, ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਆ ਗਈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਮੁਕਾਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੁਰੇ, ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਕਿ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦੀ ਸੰਗਤ ਆ ਗਈ ਹੈ। ਫਿਰ ਨੇੜੇ ਮੁਕਾਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਕਈ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੱਗਰ 'ਪੰਜੋਖਰ' ਪੁੱਜੇ।

ਜੈ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਤ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਕਿ ਛੇਤੀ ਦਿੱਲੀ ਪੁਜਿਆ ਜਾਵੇ।

ਪੰਜੋਖਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਰੇਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਝੰਡਾ ਗੱਡ ਦਿਤਾ, ਤੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਸਾਡਾ ਸਿੱਖ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਮਗਰ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਾ ਆਏ। ਏਥੇ ਹੀ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਾ ਦੇਵੇ। ਕੁਛ ਸਿੱਖ ਵੀ ਓਥੇ ਛੱਡ ਦਿਤੇ।

ਅੰਸੂ ੩੮

(ਝੀਵਰ ਤੋਂ ਗੀਤਾ ਦੇ ਅਰਥ)

ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਇਕ ਨੱਗਰ ਉਤਰੇ। ਓਥੇ ਇਕ ਵਿੱਦਵਾਨ ਪਰ ਹੰਕਾਰੀ ਪੰਡਤ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਗੁਰੂ ਜੀ ‘ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ’ ਸਦਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਉਚਾਰੀ ਗੀਤਾ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰ ਕੇ ਦੱਸਣ।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ‘ਅਸਾਂ ਗੀਤਾ ਦੇ ਅਰਥ ਦੱਸੇ, ਤਾਂ ਤੂੰ ਸਮਝੇਂਗਾ, ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਨੱਗਰ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਅਨਪੜ੍ਹ ਤੇ ਮੂਰਖ ਆਦਮੀ ਲਿਆ। ਉਹ ਤੇਰੇ ਹਰ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਵੇਗਾ।’

ਪੰਡਤ ਇਕ ਗੁੰਗਾ ਝਿਉਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਝਿਉਰ ਤੇ ਮੋਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਪੰਡਤ ਦੇ ਹਰ ਸਵਾਲ ਦਾ ਉਤਰ ਦਿਹੋ।’

ਪੰਡਤ ਨੇ ਜੋ ਜੋ ਸਵਾਲ ਕੀਤੇ, ਝਿਉਰ ਨੇ ਸਭ ਦਾ ਉਤਰ ਫ਼ੈਰਨ ਦਿਤਾ। ਸਭ

ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ । ਪੰਡਤ ਚਰਨੀ ਢਹਿ ਪਿਆ ।

“ਸੁਨਿ ਦਿਜ ਨੇ ਗਰ ਸੂਤ ਉਤਾਰਾ ।

ਮੈਂ ਭਾ ਸਿੱਖਯ ਰਾਵਰੇ ਦੁਆਰਾ ।...੩੭।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨ-ਪਾਹੁਲ ਲੈ ਕੇ ਪੰਡਤ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ ।

ਅੰਸੂ ੩੯

(ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਪੁੱਜੇ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਝਿਉਰ ਫਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਗਾ ਹੋ ਗਿਆ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ । ਦੂਤ ਨੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਖਬਰ ਦਿਤੀ ।

ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅੱਗੋਂ ਲੈਣ ਆਇਆ, ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਵਾ ਧਰ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਜਾ ‘ਜੈ ਸਿੰਘ ਪੁਰੇ’ ਲੈ ਗਿਆ । (ਇਹ ਵਸਤੀ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਸਾਈ ਸੀ । ਇਹ ‘ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ’ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦਾ ਅਜਬਾਨ ਸੀ ।) ਜੈ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੪੦

(ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਤੁਰਕ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾਂਗੇ ।

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਕ ਮੁਸਾਹਿਬ ਹੱਥ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਭੇਟਾ ਭੇਜੀ, ਤੇ ਮਿਲਨ ਦੀ ਇੱਛਿਆ ਕੀਤੀ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਨਾਤ ਵਿਚੋਂ ਉਤਰ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਸਾਡਾ ਵੱਡਾ ਭਾਈ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਾਸ ਹੈ । ਉਹ ਸਭ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਦਿਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਭਰਾ ਵਰਗਾ ਹਿਤੂ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਭਰਾ ਵਰਗਾ ਵੈਰੀ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲਣਾ ਹੈ, ਸੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਾਂਗੇ ।

ਅੰਸੂ ੪੧

(ਰਾਮ ਰਾਇ ਵੱਲੋਂ ਸਰਾਪ)

ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਰੋਗੀ ਆਉਂਦੇ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਅਰੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ । ਸਾਰੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹਿਮਾ ਹੋਈ । ਇਹ ਮਹਿਮਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਜਾ

ਪਹੁੰਚੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਉਸਤਤ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਮ ਰਾਇ ਸੜ ਬਲ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸੀਤਲਾ ਦਾ ਖਾਜਾ ਹੈ। (ਭਾਵ, ਸੀਤਲਾ=ਚੀਚਕ ਦਾ ਸ਼ਕਾਰ ਹੋ ਜਾਇਗਾ।) ਇਹ ਸਰਾਪ ਸੁਣ ਕੇ ਸਭ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ।

ਅੰਸੂ ੪੨

(ਰਾਮ ਰਾਇ ਬਾਰੇ ਭਵਿੱਖ ਬਾਣੀ)

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰਾਜ-ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾਈ, ਕਿ ਰਾਮਰਾਏ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਸੀਤਲਾ ਕਾਰਨ ਸੁਰਗ ਸਿਧਾਰਨਗੇ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, 'ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਕੁਛ ਨਾ ਕਹੀਏ, ਤਾਂ ਸੱਤਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮਾਣ ਘਟੇਗਾ। ਰਾਮ ਰਾਇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸੜਦਾ ਰਹੇਗਾ, ਕਈ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਤੇ ਵੀ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗੀ। ਤੇ ਅੰਤ 'ਅਵਗਤਿ ਮੌਤ'¹ ਮਰੇਗਾ।'

ਅੰਸੂ ੪੩

(ਸਾਹਜ਼ਾਦਾ ਭੋਟਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ)

ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਹਜ਼ਾਦਾ ਭੋਟਾ ਦੇ ਕੇ ਭੇਜਿਆ। ਖਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਦਾਲੇ ਕਨਾਤ ਤਣਵਾ ਲਈ। ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਤਰ ਦਿਤਾ,

“ਇੱਤਯਾਦਿਕ ਲਖ ਪਿਤਾ ਹਮਾਰੇ।

‘ਸਾਹੁ ਨ ਮਿਲਹੁ’, ਕੀਨਿ ਹਟਕਾਰੇ।੩੩।”

(ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਰਥ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਮਿਲਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਸੀ।)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸਬਦ ਲਿਖਵਾ ਦਿਤਾ,

“ਕਿਆ ਖਾਧੈ, ਕਿਆ ਪੈਧੈ ਹੋਇ।...।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲੋਂ ਸਾਹਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਬਖਸ਼ਿਆ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੪੪

(ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੀ ਰਾਣੀ)

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਪਰਖ

1. ਜਿਸ ਮੌਤ ਵਿਚ ਗਤੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। (ਮਸੰਦਾਂ ਨੇ ਰਾਮ ਰਾਇ ਜਿਉਂਦੇ ਨੂੰ ਸਾੜਿਆ ਸੀ)।

ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ?

ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਯਤਨ ਕਰਾਂਗਾ ।

ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਣੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ । ਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਰਣਵਾਸ ਵਿਚ ਬੁਲਾਇਆ । ਰਾਣੀ ਆਪ ਮੈਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਹਿਨ ਕੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਬੈਠੀ, ਤੇ ਦਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ ਬਸਤਰ ਤੇ ਜ਼ੇਵਰ ਪਹਿਨਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਬਿਠਾਇਆ ।

ਅੰਸੂ ੪੫

(ਜੇ ਸਿੰਘ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਲੈਣ ਆਇਆ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਕਮਰੇ ਦਾ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁੰਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਰਾਜੇ ਨੇ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਵਾਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ । ਰਾਜੇ ਨੇ ਬੜੀ ਨਮਰਤਾ ਨਾਲ ਰਣਵਾਸ ਵਿਚ ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਨ ਦੇਣ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਇਕੱਲੇ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ੪੬

(ਪਟਰਾਣੀ ਪਛਾਣੀ)

ਗੁਰੂ ਜੀ ਰਾਜੇ ਦੇ ਰਣਵਾਸ ਪਹੁੰਚੇ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਦਾਸੀਆਂ ਜ਼ੇਵਰ ਪਹਿਨੇ ਬੈਠੀਆਂ ਸਨ । ਪਟਰਾਣੀ ਮੈਲੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਬੈਠੀ ਸੋਚ ਰਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਮੇਰੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬੈਠਣ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਰ ਦਾਸੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਛੜੀ ਲਾ ਕੇ ਕਹਿਣ, 'ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਟਰਾਣੀ' । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਛੜੀ ਛੂਹਾ ਕੇ 'ਇਹ ਪਟਰਾਣੀ ਨਹੀਂ' ਕਹਿੰਦੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਸਲ ਪਟਰਾਣੀ ਕੋਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚੇ । ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, 'ਤੂੰ ਪਟਰਾਣੀ ਹੈਂ ।' ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਪਟਰਾਣੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਗੋਦ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪਟਰਾਣੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ,

"ਉਠ ਕਰਿ ਸੁਭ ਆਸਨ ਥਿਤ ਹੂਜੇ ।

ਗੁਰ ਸੰਤਨਿ ਸੋਂ ਨਹਿਂ ਛਲ ਪੂਜੇ ।੩੧।

ਇਸ ਕੋ ਫਲ ਤੁਮ ਕੋ ਹੁਇ ਬੁਰੇ ।

ਸੁਖਦ ਸੰਤਤੀ ਸੇ ਨਹਿਂ ਫਰੇ ।੨।...੩੨।"

ਰਾਜੇ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਚੌਕੀ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ, ਤੇ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ।

ਅੰਸੂ ੪੭

(ਰਾਜਾ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ)

ਰਾਜੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਮਿਨਤਾਂ ਕਰ ਕੇ ਸਰਾਪ ਬਖਸ਼ਾਇਆ, ਤੇ ਸਣੇ ਪਰਵਾਰ ਚਰਨਾ-
ਮ੍ਰਿਤ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣਿਆਂ। ਬੜੀ ਸਰਧਾ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਸਾਦ ਛਕਾਇਆ।
ਫਿਰ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਪਾਨ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਦਿਤਾ।

“ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋਇ ਗੁਰ ਹਾਥ ਪਖਾਰੇ।

ਨਾਗਰਬੇਲ ਨਿਪ ਕੀਨਿ ਅਗਾਰੇ।

ਇਲਾ ਆਦਿ ਜਿਹ ਸਾਥ ਮਿਲਾਈ।

ਲੇ ਕਰ ਮੁਖ ਮੈਂ ਪਾਇ ਚਬਾਈ। ੨੮।”

(ਹਾਥ ਪਖਾਰੇ=ਹੱਥ ਸੁੱਚ ਕੀਤੇ, ਧੋਤੇ। ਨਾਗਰਬੇਲ=ਪਾਨ। ਨਿਪ=ਰਾਜਾ।
ਇਲਾ=ਇਲਾਇਚੀ। ਤਾਂ ਕੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਨ ਵੀ ਖਾਂਦੇ ਸਨ? ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਸਭ ਸ਼ੁਗਲ
ਕਵੀ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖ ਧਰੇ ਹਨ, ਬਿਨਾਂ ਕੁਛ ਸੋਚੇ ਵਿਚਾਰੇ।)

ਅਸੂ ੪੮

ਰਾਮ ਰਾਇ ਦਾ ਸਰਾਪ ਵੀ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇ, ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਗੁਰੂ ਵੀ ਬਣਨ,
ਅਜੇਹੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ
ਲਈ। ਹਜ਼ੂਰ ਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੈਪੁਰਾ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਹਰ ਜਾ ਟਿਕਾਣਾ
ਕੀਤਾ, ਜਿੱਥੇ (ਕਵੀ ਜੀ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ)

“ਜਹਾਂ ‘ਜੋਗ ਮਾਯਾ’ ਕੋ ਮੰਦਰ।

ਪੂਜਹਿ ਲੋਕ ‘ਕਾਲਕਾ’ ਅੰਦਰ।

ਦੇ ਆਗਿਆ ਤਿਤ ਓਰ ਚਲਾਏ।

ਪੀਛੇ ਆਏ ਦਾਸ ਸਮਦਾਏ। ੧੪।

ਸਨੇ ਸਨੇ ਚਲਵਾਇ ਕਹਾਰ।

ਪਹੁੰਚੇ ਦੇਵੀ ਕੇ ਦਰਬਾਰ।

ਤਯਾਗ ਪਾਲਕੀ ਅੰਤਰ ਬਰੇ।

ਪੌਰ ਕਿਵਾਰ ਅਸੰਜਤ ਕਰੇ। ੧੫।...

ਡੋਢ ਜਾਮ ਲੋ ਅੰਤਰ ਥਿਰੇ।

ਬਾਕ ਬਿਲਾਸ ਕਛੂ ਤਹਿ ਕਰੇ। ੧੬।”

(‘ਜੋਗ ਮਾਯਾ’ ਦਾ ਮੰਦਰ। ਇਹ ਮੰਦਰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੈਂਦਾ
ਹੈ, ਪਰ ‘ਕਾਲਕਾ ਦੇਵੀ’ ਜਾਂ ‘ਸੀਤਲਾ ਦੇਵੀ’ ਦਾ ਮੰਦਰ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਮੰਦਰ ਬਾਰੇ ਦੇ

ਰਵਾਇਤਾਂ ਪਰਚਲਤ ਹਨ : ੧. ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਦੀ ਪਤਨੀ 'ਸੰਜੋਗਤਾ' ਏਥੇ ਸਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਲੋਕ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ 'ਸੰਜੋਗਤਾ ਮਾਤਾ' ਦਾ ਮੰਦਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਪਿਛੋਂ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਵਿਗੜ ਕੇ 'ਜੋਗ ਮਾਯਾ' ਬਣ ਗਿਆ। ੨. ਯੋਗ ਮਾਯਾ ਜਸੋਧਾਂ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੰਸ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਭੈਣ ਸਮਝ ਕੇ ਪੱਥਰ 'ਤੇ ਮਾਰ ਕੇ ਮਾਰਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਬਿਜਲੀ ਬਣ ਗਈ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਧੜ ਏਥੇ ਆ ਡਿੱਗਾ ਸੀ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਕਹਿਣ ਉਤੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਨੇ ਇਹ ਮੰਦਰ ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਉਸ ਦੇਵੀ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਬੂਹੇ ਬੰਦ ਕਰ ਕੇ ਦੇਵੀ ਨਾਲ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਅਰਥ ਹੈ ?)

ਪਿਛੋਂ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਮਹਾਰਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਅਸਥਾਨ 'ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ। ਬਾਕੀ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਸੰਗਤ ਸੇਵਕ ਵੀ ਓਥੇ ਆ ਗਏ।

ਅੰਸੂ ੪੯

(ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤਕਲੀਫ)

ਰਾਣੀ ਦੀ ਪਰਖ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾ।

ਜਿੱਥੇ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬਾਹਰ ਜਮਨਾ ਕੰਢੇ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਰਾਜਾ ਓਥੇ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ। ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਚੀਚਕ (ਸੀਤਲਾ) ਨਿਕਲੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਰਾਜੇ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਜਾ ਦੱਸੀ।

ਅੰਸੂ ੫੦

(ਸੀਤਲਾ ਨਿਕਲੀ)

ਚੀਚਕ ਬੜੀ ਸੰਘਣੀ ਨਿਕਲ ਆਈ। ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦਿਤਾ ਗਿਆ।

ਅੰਸੂ ੫੧

(ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਚੇਤ ਚੇਦਸ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਮਸੰਦਾਂ 'ਤੇ ਮੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸੱਚਖੰਡ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਸਦੀਵੀ ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਸਭ ਭਾਵਨਾ ਪੂਰਨ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਰਾਜਾ ਜੈ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਜਦ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦੇਣ,

ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਦੇਣਾ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਹੁਕਮ ਬਿਨਾਂ ਸਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ।

ਅੰਸੂ ੫੨

(ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼)

ਮਸੰਦ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਹਰ ਸਮੇਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ।

“ਤਜਯੋ ਪ੍ਰਯੋਕ, ਤਰੇ ਗੁਰੋ ਭਏ ।

ਕੁਸ਼ ਕੋ ਆਸਤਰਨ ਥਿਰ ਥਿਏ ।੩੨।”

(ਪ੍ਰਯੋਕ=ਪਲੰਘ, ਡਡ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਕੁਸ਼ ਦੇ ਆਸਣ ਉਤੇ ਹੋ ਗਏ । ਕਵੀ ਜੀ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਪੱਕੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਹਨ । ਕੁਸ਼ ਦਾ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਭੁਲਾਉਂਦੇ ।)

ਸੰਗਤ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸੁਣ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਤੇ ਨਾਰਯਿਲ ਸਾਮ੍ਹਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਕੇ ਕਿਹਾ,

“ਬਾਬਾ ਬਸਹਿ ਜਿ ਗ੍ਰਾਮ ਬਕਾਲੇ ।

ਬਨਿ ਗੁਰ, ਸੰਗਤਿ ਸਕਲ ਸੰਮਾਲੇ । . ੩੩।”

ਸਤਕਾਰ ਵਜੋਂ ‘ਬਾਬਾ’ ਕਿਹਾ, ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ।

ਅੰਸੂ ੫੩

(ਸਚਖੰਡ ਜਾਣਾ)

ਪਹਿਰ ਰਾਤ ਰਹਿੰਦੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਜੋਤ ਵਿਚ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ । ਅੰਤਮ ਸਸਕਾਰ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਈ । ਦੂਤ ਆਇਆ, ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਅੰਸੂ ੫੪

(ਸਰੀਰ ਦਾ ਸਸਕਾਰ)

ਅਰਥੀ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋ ਗਈ । ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵੀ ਆ ਪਹੁੰਚਾ । ਉਸਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੋਂ ਕੱਪੜਾ ਉਤਾਰੋ । ਇਕ ਸੇਵਕ ਨੇ ਕੱਪੜਾ ਉਤਾਰਿਆ, ਤਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ (ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਥਾਂ) ਇਕ ਡੂੰਘੀ ਦਰਾੜ (ਖਾਈ) ਨਜ਼ਰ ਆਈ । ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਆਇਆ । ਦਰਾੜ ਵਿਚੋਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਕੁਛ ਬੜਾ ਡਰਾਉਣਾ ਨਜ਼ਰ ਆਇਆ । ਭੈਭੀਤ ਹੋਇਆ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਓਸੇ ਵੇਲੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ।

ਸਾਵਣ ਵਦੀ ਦਸਮੀ, ਬੁਧਵਾਰ, ੧੭੧੩ ਬਿ. ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਪਰਗਟੇ ਸਨ, ਮਾਤਾ ਕਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਦੇ ਘਰ ।

ਪੰਜ ਸਾਲ, ਦੋ ਮਾਹ, ਉਨੱਤੀ ਦਿਨ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਣੇ, ਦੋ ਸਾਲ, ਪੰਜ ਮਾਹ ਤੇ ਉੱਨੀ ਦਿਨ ਗੁਰਿਆਈ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ ।

ਅੰਸੂ ਪਪ

(ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰ)

੧੭੨੧ ਬਿ. ਬੁਧਵਾਰ, ਚਤੁਰਸ੍ਰੀ ਚੌਦੇ ਨੂੰ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਪਰਲੋਕ ਸਿਧਾਰ ਗਏ । ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਬੀਤਣ ਤੇ ਮਸੰਦ ਫੁੱਲ ਚੁਗਣ ਗਏ, ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਭਸਮ ਹੀ ਸੀ, ਜੋ ਜਮਨਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਾਹ ਦਿਤੀ ।

ਰਾਜਾ ਜੋ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਾਤਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿਤਾ, ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸੇਵਕ ਹਾਂ । ਗੁਰੂ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨੇ ।

ਅੰਸੂ ਪਛ

(ਮਸੰਦਾਂ ਦਾ ਜ਼ੋਰ—ਗੁਰੂ ਦੀ ਭਾਲ)

ਸੰਗਤਾਂ ਸੁਣਨ, ਕਿ ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹ 'ਬਾਬਾ ਬਕਾਲੇ' ਕਹਿ ਗਏ ਹਨ । ਸੰਗਤਾਂ ਬਕਾਲੇ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਈਆਂ । ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਸੌਦੀ ਸਭ 'ਬਕਾਲੇ' ਜਾ ਬੈਠੇ ।

ਹਰ ਸੌਦੀ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿਚਣ ਲੱਗਾ । ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ, ਜੋ ਧਨ ਆਵੇ, ਤੁਸੀਂ ਸੰਭਾਲੋ, ਪਰ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਕਹੋ, ਕਿ ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਏਹਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਤਰਾਂ ਮਸੰਦਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ।

“ਨਿਸ਼ਚੈ ਕਰਿ ਜਾਨੀ ਇਮ ਗਾਥਾ ।

‘ਗੁਰੂ ਬਨਾਵਨਿ ਹਮਰੇ ਹਾਥਾ’ ।...੨੦।”

ਗੱਦੀ ਦੇ ਚਾਹਵਾਨ ਮਸੰਦਾਂ ਦੇ ਰਹਿਮ 'ਤੇ ਹੋ ਗਏ । ਮਸੰਦ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਨ ਲਗ ਪਏ । ਬਾਈ ਸੌਦੀ ਮੰਜੀਆਂ ਲਾ ਬੈਠੇ ।

“ਬੀਚ ਬਕਾਲੇ ਮੰਜੀ ਲਾਇ ।

ਗੁਰ ਬਾਈਸਾ ਭਏ ਮੁਦ ਪਾਇ ।...੩੦।”

ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਨਾਮ ਧੀਰ ਮੱਲ ਦਾ ਸੀ । ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਅਸਲੀ ਗੁਰੂ ਦਸਦਾ ਸੀ ।

ਪਰ ਗੱਦੀ ਦੇ ਅਸਲੀ ਮਾਲਕ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਅੰਦਰ ਮਗਨ ਬੈਠੇ ਸਨ ।

ਦੱਸਵੀਂ ਰਾਸ ਸਮਾਪਤ

(ਅੱਗੇ ਵੇਖੋ ‘ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸੋਮੇ’ ਪੰਜਵਾਂ ਭਾਗ)

1. (ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਸੌਦੀ ਗੱਦੀ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਵੇਖੋ ‘ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ।)

ਸ਼ਬਦਾਰਥ

(ਅੱਖਰ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ)

ਉਤੰਗ=ਉੱਚਾ, ਉਪਰ ।

ਉਤਪਾਤ=ਉੱਪਦਰ ।

ਉਤਲਾਵਤ=ਛੇਤੀ, ਜਲਦੀ ।

ਉਦਰ=ਪੇਟ ।

ਉਦਾਰ=ਕਿਰਪਾਲੂ, ਪਰਗਟ ।

ਉਦੈ=ਪਰਗਟ, ਤਿਆਰ ।

ਉਪਾਰੇ=ਖੋਹਲੇ ।

ਉਭੈ=ਦੋ, ਦੋਵੇਂ ।

ਉਰ=ਹਿਰਦਾ ।

ਊਨ=ਘੱਟ, ਊਣਾ ।

ਓਜ=ਬਲ, ਸ਼ਕਤੀ, ਕਰਾਮਾਤ ।

ਅਸੌਜ=ਅੱਸੂ (ਮਹੀਨਾ) ।

ਅਸੰਜਤ ਕਰਨਾ=ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ, ਬੰਦ ਕਰਨਾ ।

ਅਸ਼ਟ=ਅੱਠ ।

ਅਸਤਰ=ਮੰਤਰ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਹਥਿਆਰ ।

ਅਸਥਿ=ਅਸਥੀ, ਹੱਡੀਆਂ, ਮਿਰਤਕ ਦੇ ਫੁੱਲ ।

ਅਸਨ=ਖੁਰਾਕ, ਭੋਜਨ ।

ਅਸਾਰ=ਅ + ਸਾਰ, ਬੂਠੀਆਂ ।

ਅਸੁਰ=ਅ + ਸੁਰ, ਦੈਂਤ, ਰਾਕਸ਼ ।

ਅਸਮੰਜਸ=ਝਮੇਲਾ, ਉਲਝਣ, ਉਲਟ-ਪੁਲਟ, ਵਿਰੋਧੀ ਖਿਆਲ ।

ਆਇਸ=ਆਗਿਆ, ਹੁਕਮ ।

ਅਹਿਲਾਦ=ਅਨੰਦ, ਖੁਸ਼ੀ ।

ਅਹਿਲਾਦੀ=ਅਨੰਦ ਦਾਤਾ ।

ਅਹਾਰ=ਖਾਣਾ, ਭੋਜਨ ।

ਅਘ=ਪਾਪ ।

ਅਘਾਏ=ਰੱਜ ਗਏ ।

ਅਚਨ=ਖਾਣਾ ।

ਅਚੱਲ=ਅ + ਚੱਲ, ਸਦਾ ਥਿਰ, ਨਾ ਹਿੱਲਣ ਵਾਲਾ ।

ਅਛੇਹ=ਇਕ ਰਸ ।

ਅਜਰ=ਅ + ਜਰ, ਨਾ ਜਰਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ।

ਅਨੰਨ=ਅਨਿੰਨ ਭਗਤ, ਜੋ ਓਸੇ ਜੋਗਾ ਹੋਵੇ ।

ਅਨੂਪ=ਅਨ + ਉਪ, ਜਿਸ ਦੀ ਉਪਮਾ ਨਾ ਹੋ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਵਰਗਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਾ ਹੋਵੇ ।

ਅਨੁਰਾਗ=ਪਿਆਰ, ਮੋਹ, ਲੋਭ ।

ਅਪਰ=ਦੂਸਰਾ, ਹੋਰ ਕੋਈ ।

ਅਭਿਖੇਕ=ਤਿਲਕ ।

ਅਭਿਖੇਕਨ ਰਾਜ=ਰਾਜ ਤਿਲਕ ।

ਅਭਿਰਾਮ=ਸੁੰਦਰ, ਉੱਤਮ, ਨਾਮਵਰ ।

ਅਭਿਲਾਖੀ=ਚਾਹਵਾਨ ।

ਅਰਿ=ਵੈਰੀ ।

- ਅਰਣੋਦੇ = ਅਰਣ + ਉਦੇ, ਚੜ੍ਹਦਾ ਸੂਰਜ ।
 ਅਲਪ = ਥੋੜਾ, ਛੋਟਾ ।
 ਅਲੰਬ = ਆਸਰਾ, ਸਹਾਰਾ ।
 ਅਲਾਯੋ = ਕਿਹਾ ।
 ਅਵਾਸ = ਘਰ ।
 ਅਵਿਦਾਤਿ = ਉੱਜਲ, ਤੇਜ਼ ।
 ਅਵਨੀ = ਧਰਤੀ, ਪ੍ਰਿਥਵੀ ।
 ਅਵਿਲੋਕ = ਵੇਖ ਕੇ ।
 ਆਨਨ = ਮੁੱਖ, ਚੇਹਰਾ ।
 ਆਮਿਖ = ਮਾਸ ।
 ਆਰਥਲ = ਆਰਥਲਾ, ਉਮਰ ।
 ਆਲੂਦ = ਪਲੀਦ, ਅਪਵਿੱਤਰ, ਲਿਬ-
 ਤਿਆ ਹੋਇਆ ।
 ਐਚਨਾ = ਖਿਚਣਾ ।
 ਐਰਾਵਤੀ = ਰਾਵੀ ਨਦੀ ।
 ਅੰਸੂ = ਅੰਸੂ, ਕਿਰਣ, ਹਿੱਸਾ ।
 ਅੰਚਰ = ਅੰਚਲ, ਅੰਚਲ, ਪੱਲਾ ।
 ਅੰਤਰ-ਧਯਾਨ ਹੋਣਾ = ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਣਾ,
 ਲੁਕ ਜਾਣਾ ।
 ਅੰਬਾਰ = ਢੇਰ ।
 ਇਲਾ = ਇਲਾਇਚੀ ।
 ਸ਼ਸਤਰ = ਹੱਥ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ
 ਹਥਿਆਰ ।
 ਸਹੰਸੂ = ਸਹੰਸਰ, ਹਜ਼ਾਰ ।
 ਸਕਲ = ਸਾਰੇ, ਸਗਲ ।
 ਸਕੇਲੇ = ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ।
 ਸਖਾ = ਮਿੱਤਰ ।
 ਸਚਿਵ = ਮੰਤਰੀ, ਵਜ਼ੀਰ ।
 ਸਤ = ਸਤ, ਸੌ ।
 ਸਤੁਤਿ = ਉਸਤਤ ।
 ਸਥਿਤ = ਬੈਠੇ ।
 ਸਦਨ = ਘਰ ।
 ਸਪਤ = ਸੌਂਹ, ਸੂਰੀਧ ।
 ਸਫਰੀ = ਮਛਲੀ ।
 ਸਮ = ਬਰਾਬਰ ।
 ਸਮਸਰ = ਬਰਾਬਰ ।
 ਸਮੀਪ = ਸਮੀਪੀ, ਨੇੜੇ, ਕੋਲ ।
 ਸਰ = ਸਰੋਵਰ ।
 ਸਰਿਤਾ = ਨਦੀ ।
 ਸਰਪੀ = ਘਿਉ ।
 ਸਰਬ = ਸਾਰਾ ।
 ਸ੍ਰੀ = ਲਛਮੀ = ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਦੀ ਪਤਨੀ ।
 ਸ਼੍ਰਯ = ਉਤਮ, ਮੁਕਤੀ ।
 ਸਲਿਤਾ = ਨਦੀ ।
 ਸਲਿਤਾ ਪਤਿ ਸਮੁੰਦਰ । ਨਦੀਆਂ ਦਾ
 ਪਤੀ ।
 ਸਾਯੁੱਧ = ਯੁੱਧ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ।
 ਸਾਰ = ਸੱਚ, ਸੱਚਿਆਂ ।
 ਸਾਰਸੁਤੀ = ਸਾਰਦਾ, ਸੁਰਸਤੀ ਦੇਵੀ ।
 ਸਿਸ = ਬਾਲਕ, ਸਿੱਖ, ਚੇਲਾ ।
 ਸਿਪਰ = ਢਾਲ ।
 ਸੰਡ = ਬਾਜੀ ।
 ਸੀਤਲਾ = ਚੀਚਕ, ਇਕ ਦੇਵੀ ।
 ਸੁਸ਼ਕ = ਖੁਸ਼ਕ ।
 ਸੁਖਦਾ = ਸੁੱਖਾਂ ਦੀ ਦਾਤੀ ।
 ਸੁਤ = ਪੁੱਤਰ ।
 ਸੁਤਾ = ਪੁੱਤਰੀ ।
 ਸੁਧਾਰਤਿ = ਫਬਨ ।
 ਸੁਪਤਿ = ਸੁੱਤਾ ਹੋਇਆ ।
 ਸੁਮਗ = ਸੁ + ਮਗ, ਸਿੱਧਾ ਰਸਤਾ, ਮਾਰਗ ।
 ਸੁਰ = ਦੇਵਤੇ ।
 ਸੁਰਸਰਿ = ਸੁਰਸਰੀ, ਗੰਗਾ ਨਦੀ ।
 ਸੂਕਰ = ਸੂਰ ।
 ਸੂਤ = ਜਨੇਊ ।
 ਸੂਰਤਾ = ਸੂਰਮਤਾਈ ।
 ਸੇਖ = ਸ਼ੇਸ, ਬਾਕੀ ।

ਸੰਘਰ=ਸੰਘਰਸ਼, ਯੁੱਧ ।
 ਸੰਘਾਰਨਾ=ਮਾਰਨਾ ।
 ਸੰਤਤ=ਅੰਸ, ਅੰਲਾਦ ।
 ਸੰਪਦਾ=ਧਨ, ਦੌਲਤ ।
 ਸੰਮਤ=ਸਾਲ ।
 ਹਕਾਰਨਾ=ਪ੍ਰਕਾਰਨਾ, ਬੁਲਾਉਣਾ ।
 ਹਟਕਾਰਨਾ=ਹਟਕਣਾ, ਰੋਕਣਾ ।
 ਹਤਹੁ ਮਾਰੋ ।
 ਹਯੇ=ਘੋੜਾ ।
 ਹਰਖ=ਖੁਸ਼ੀ ।
 ਹਲਤਿ ਪਲਤਿ=ਏਥੇ ਓਥੇ, ਦੋਹੀਂ
 ਜਹਾਨੀ ।
 ਹੇਰਿ=ਵੇਖ ਕੇ ।
 ਹੋਰੀ=ਹੌਲੀ ।
 ਕਰ=ਹੱਥ ।
 ਕਰੂਰ=ਜ਼ਾਲਮ, ਦੁਸ਼ਟ ।
 ਕਲਿ=ਕਲਿਜੁਗ ।
 ਕਲੁਖ=ਕਾਖ, ਪਾਪ ।
 ਕਾਸਟ=ਲੋਕੜੀ ।
 ਕਾਖਾ=ਇੱਛਿਆ, ਖਾਹਸ਼ ।
 ਕਾਨ=ਕਾਨਨ, ਕੰਨ ।
 ਕਾਲਿੰਦਰੀ=ਜਮਨਾ ਨਦੀ ।
 ਕਿਲਕ=ਕਿੱਲਾ ।
 ਕੀਲਕ=ਕਿੱਲੀ ।
 ਕੂਸ਼ਾ=ਬ੍ਰਹਿਮਣੀ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ, ਹੇਠਾਂ
 ਦੱਭ ਵਿਛਾ ਕੇ, ਉਪਰ ਮਰਨ
 ਵਾਲੇ ਦਾ ਬਿਸਤਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ।
 ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਕੋਈ ਮਰ ਜਾਏ, ਤਾਂ
 ਗਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ।
 ਕੁਸ਼ਾਮਤ=ਖੁਸ਼ਾਮਦ ।
 ਕੁਮਗ=ਕੁ ਮਾਰਗ, ਪੁਠਾ ਰਾਹ ।
 ਕੁਲਹਿ=ਟੋਪੀ ।
 ਕੁਵਿੰਦ=ਜੁਲਾਹਾ ।

ਕੂਲ=ਨਦੀ ।
 ਕ੍ਰੋਪ=ਗੁੱਸਾ, ਕ੍ਰੋਧ ।
 ਕੰਕਨ=ਕੜਾ ।
 ਕੰਚਨ=ਸੋਨਾ ।
 ਕੰਪ=ਕੰਬਣੀ ।
 ਕੁੰਕਮ=ਕੇਸਰ ।
 ਕੁੰਡਲ=ਮੁੰਦਰਾਂ ।
 ਖੰਗ=ਪੰਛੀ ।
 ਖਟ=ਛੇ ।
 ਖਨਾਇ=ਖੋਦ ਕੇ, ਪੁੱਟ ਕੇ ।
 ਖੜਗ=ਤਲਵਾਰ ।
 ਖਿੰਥਾ=ਗੋਦੜੀ ।
 ਖੇਦ=ਦੁੱਖ, ਕਲੇਸ਼ ।
 ਗਜ=ਹਾਥੀ ।
 ਗਤਿ=ਗਤੀ, ਚਾਲ ।
 ਗਨ=ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ।
 ਗਨਕ=ਜੋਤਸ਼ੀ ।
 ਗਨਪਤਿ=ਗਣੇਸ਼ ।
 ਗਮਨ=ਜਾਣਾ ।
 ਗਰ=ਗਲ ।
 ਗਲੀਨ=ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ।
 ਗਲੋਰੀ=ਪਾਨ ।
 ਗਿਰਾ=ਬਚਨ, ਵਾਕ ।
 ਘਨ=ਬੱਦਲ ।
 ਘਾਮ=ਧੁੱਧ ।
 ਚਤਰ=ਬੁੱਧੀਵਾਨ ।
 ਚਤੁਰ=ਚਾਰ ।
 ਚਰਿਤਾ=ਚਰਿਤ, ਚਰਿਤਰ, ਖੇਲ ।
 ਚਾਰ=ਸੁੰਦਰ, ਚਾਰੂ ।
 ਚਾਰ ਆਸ਼ਰਮ=ਬ੍ਰਹਮ ਚਰਯ, ਗ੍ਰਿਸਤ,
 ਬਾਨ ਪ੍ਰਸਤ, ਸੰਨਿਆਸ ।
 ਚਾਰ ਬੇਦ=ਰਿਗ, ਯਜੁਰ, ਸ਼ਾਮ,
 ਅਥਰਬਣ ।

ਚਾਰ ਬਰਨ (ਵਰਣ) = ਬ੍ਰਹਿਮਣ, ਛੱਤ੍ਰੀ,
ਵੈਸ਼, ਸੂਦ (ਸ਼ੂਦਰ) ।

ਚਾਰ ਪਦਾਰਥ = ਧਰਮ, ਅਰਥ, ਕਾਮ,
ਮੋਖ ।

ਚਾਰ ਮੋਖ (ਮੁਕਤੀਆਂ) = ਸਾਲੋਕ, ਸਾਰੂਪ,
ਸਮੀਪ, ਸਾਬੁਜ ।

ਚਿੰਨ੍ਹ = ਨਸ਼ਾਨ ।

ਚਿੰਨ੍ਹਤ = ਨਸ਼ਾਨ ਪਏ ਹੋਏ ।

ਛਿਤਿ = ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਧਰਤੀ ।

ਛਿਧਿਤ = ਭੁੱਖਾ ।

ਛੁਛਾ = ਖਾਲੀ ।

ਛੇਮ = ਖੇਮ, ਕੁਸ਼ਲ, ਸੁਖ, ਆਰਾਮ ।

ਜਨਨੀ = ਮਾਤਾ ।

ਜਲਪਤਿ = ਵਰਣ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਦੇਵਤਾ,
ਖਵਾਜਾ ਖਿਜਰ ।

ਜਾਮ = ਪਹਿਰ ।

ਜਾਲ = ਫਾਹੀ, ਪਸਾਰਾ ।

ਜੁਗ = ਦੋ ।

ਜੁਤਿ = ਸਮੇਤ ।

ਜੁਰ = ਜੂਰ, ਬੁਖਾਰ, ਤਾਪ ।

ਜੋਯੋ = ਵੇਖਿਆ ।

ਠਾਂਢੇ = ਖਲੇ ।

ਠੌਰ = ਥਾਂ, ਆਸਰਾ ।

ਤਸਕਰ = ਚੋਰ ।

ਤਨਿਯਾਂ = ਤਨੀਯਾਂ, ਪੁੱਤਰੀ ।

ਤਨਵੈ = ਸੋਹਲ ਅੰਗਾਂ ਵਾਲੀ ।

ਤਰੁ = ਬਿਰਛ ।

ਤਰਕ = ਆਲੋਚਨਾ, ਨੁਕਤਾਚੀਨੀ ।

ਤਰਕਨਾ = ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨਾ, ਵਿਰੋਧ
ਕਰਨਾ ।

ਤਰਨ = ਜਵਾਨ ।

ਤਰਨੀ = ਕਿਸਤੀ, ਬੜੀ ।

ਤ੍ਰਾਸ = ਡਰ, ਭੈ, ਫਿਕਰ ।

ਤ੍ਰਿਸ਼ਟਸਿ = ਤ੍ਰਿਪਤ ।

ਤ੍ਰਿਯਾ = ਇਸਤਰੀ ।

ਤ੍ਰੇਦਸ = ਤਿੰਨ + ਦਸ, ਤੇਰਾਂ ।

ਤਾਪ + ਗਰਮੀ ।

ਤੁਰਕੇਸ਼ਰ = ਮੁਸਲਮ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ।

ਤੁਰੰਗ = ਘੋੜਾ ।

ਤੂਰਨ = ਛੇਤੀ, ਜਲਦੀ ।

ਥਿਰਹੁ = ਠਹਿਰੋ, ਖਲੇ ਰਹੋ ।

ਦਹਿਯੋ = ਭਸਮ ਹੋਇਆ, ਨਾਸ ਹੋਇਆ ।

ਦਮਾਦ = ਜਵਾਈ, ਦਾਮਾਦ ।

ਦਰੀਚੀ = ਬਾਰੀ ।

ਦਰਬ = ਧਨ, ਦੌਲਤ ।

ਦ੍ਰਾਦਸ = ਬਾਰਾਂ ।

ਦ੍ਰੈਸ਼ = ਈਰਖਾ ।

ਦਾਰਾ = ਇਸਤਰੀ ।

ਦਾਰੁਨ = ਭਿਆਨਕ, ਡਰਾਉਣਾ ।

ਦਿਜ = ਬ੍ਰਹਮਣ ।

ਦਿਜਬਰ = ਉੱਤਮ ਬ੍ਰਹਿਮਣ ।

ਦਿਪਤਿ = ਪਰਗਟ, ਜਾਹਰ ।

ਦ੍ਰਿਸ਼ਟ = ਅੱਖਾਂ, ਨਜ਼ਰ ।

ਦੀਨ = ਗਰੀਬ, ਦੁਖੀ ।

ਦੀਰਘ = ਵੱਡਾ ।

ਦੁਤਿਵਾਰ = ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ।

ਦੁਰ = ਲੁਕਿਆ ।

ਦੰਭ = ਪਖੰਡ ।

ਧਰਨੀ = ਧਰਤੀ ।

ਧੇਨ = ਗਊ ।

ਨਖਾ = ਨੌਂਹ, ਨੌਂਹਧਰ ।

ਨਤੁ = ਨਹੀਂ ਤਾਂ ।

ਨਮੋ = ਨਮਸਕਾਰ ।

ਨਵਪਾ ਭਗਤੀ = ਨੌਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਗਤੀ

ਨਾਗਰਬੇਲ = ਪਾਨ, ਪਾਨ ਦੀ ਵੇਲ ।

ਨਿਹਾਰ = ਵੇਖ ।

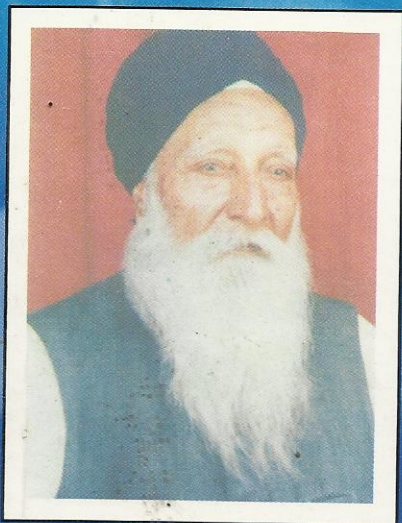
ਨਿਕੋਤਿ=ਘਰ, ਅੰਦਰ ।
 ਨਿਨਾਵਾਂ=ਜਿਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ
 ਹੋਵੇ । ਗਾਹਲ ।
 ਨਿਰਧਾਰੇ=ਸਮਝੇ ।
 ਨਿਰਵਾਰੇ=ਦੂਰ ਕਰੇ ।
 ਨਿਪ=ਰਾਜਾ ।
 ਨੀਕਾ=ਨੀਕੀ ਨੀਕੇ ਸੁੰਦਰ, ਚੰਗਾ ।
 ਨੀਰਜ=ਕੰਵਲ ।
 ਨੇਹ=ਨੇਹੁ, ਪ੍ਰੇਮ ।
 ਨੰਦ=ਨੰਦਨ ਪੁੱਤਰ ।
 ਪਹਿਤ ਭਾਤ=ਦਾਲ ਚੌਲ ।
 ਪਖਾਰਨਾ=ਧੋਣਾ ।
 ਪਗ=ਪੈਰ, ਚਰਨ ।
 ਪਟ=ਕੱਪੜਾ, ਤਖਤਾ, ਉਹਲਾ ।
 ਪਤ੍ਰੀ=ਚਿੱਠੀ ।
 ਪਦ=ਪੈਰ, ਵਾਕ, ਮਿਸਰਾ ।
 ਪਪੀਲਕਾ=ਕੀੜੀਆਂ ।
 ਪਯ=ਦੁੱਧ ।
 ਪਰਹਰਨਾ=ਤਿਆਗਣਾ, ਮਿਟਾਉਣਾ ।
 ਪ੍ਰਬੀਨ=ਪੂਰਨ, ਨਿਪੁੰਨ ।
 ਪ੍ਰਯੋਕ=ਪਲੰਘ ।
 ਪ੍ਰਾਤ=ਸਵੇਰ ।
 ਪਲਟਾ=ਬਦਲਾ ।
 ਪਾਇਨ=ਪੈਰ ।
 ਪਾਂਸ=ਫਾਂਸੀ ।
 ਪਾਤਿ=ਪਾਲ, ਪੰਗਤ ।
 ਪਾਤਕੀ=ਪਾਪੀ ।
 ਪਾਵਕ=ਅੱਗ ।
 ਪਾਵਨ=ਪਵਿੱਤਰ ।
 ਪਿਯਾਨਾ=ਪਿਆਨਾ, ਜਾਣਾ ।
 ਪਿਖਹੁ=ਵੇਖੋ ।
 ਪ੍ਰਿਸਟਿ=ਥਿੱਠ, ਸਫਾ, ਪੰਨਾ ।
 ਪ੍ਰਿਥਕ=ਵੱਖਰਾ ।

ਪੁਸ਼ਪ=ਫੁੱਲ ।
 ਪੁਰ=ਨੱਗਰ, ਪਿੰਡ ।
 ਪੂਰਬ=ਪਹਿਲਾਂ ।
 ਪੈ=ਦੁੱਧ ।
 ਪੇਸ਼ਸ਼=ਪੁਸ਼ਾਕ ।
 ਪੌਢੇ=ਲੋਟੇ ਹੋਏ ।
 ਪੌਨ ਹਾਂਕਨਾ=ਪੱਖਾ ਝੱਲਣਾ ।
 ਪੌਰ=ਦਰਵਾਜ਼ਾ, ਬੂਹਾ ।
 ਪੰਕਜ=ਕੰਵਲ ਫੁੱਲ ।
 ਫਾਗ=ਹੌਲੀ ।
 ਫਿਰਾਦੀ=ਫਰਯਾਦੀ ।
 ਬਸਾਯੋ=ਵੱਸ ਵਿਚ, ਪੇਸ਼ ਗਈ ।
 ਬਖਾਨਾ=ਕਿਹਾ ।
 ਬਚ=ਬਚਨ, ਵਾਕ ।
 ਬਦਨ=ਮੁੱਖ, ਚਿਹਰਾ ।
 ਬਨਿਤਾ=ਇਸਤਰੀ ।
 ਬਰ=ਸੁੰਦਰ, ਉੱਤਮ ।
 ਬਰਨ=ਵਰਣ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਦੇਵਤਾ,
 ਖਵਾਜਾ ਖਿਜਰ ।
 ਬਰਨੀ=ਵਰਣਨ ਕੀਤੀ ।
 ਬਰਨੇ=ਕਹੇ ।
 ਬ੍ਰਿਣ=ਫੋੜਾ ।
 ਬਾਇਸ=ਕਾਂ ।
 ਬਾਸਨ=ਬਰਤਨ ।
 ਬਾਘ=ਸ਼ੇਰ ।
 ਬਾਚਕ=ਵਾਚਕ, ਵਾਚਣ ਵਾਲਾ ।
 ਬਾਦ=ਝਗੜਾ, ਬੇਅਰਥ ।
 ਬਾਪੀ=ਬਾਉਲੀ ।
 ਬਾਪਿਕਾ=ਬਾਉਲੀ ।
 ਬਾਵਰੀ=ਪਾਗਲ, ਕਮਲੀ ।
 ਬਿਸ=ਵਿਹੁ, ਜ਼ਹਿਰ ।
 ਬਿਸਤਾਰਨਾ=ਬਿਸਤਰਾ ਵਿਛਾਉਣਾ ।
 ਬਿਸਦ=ਸਫੈਦ ।

ਬਿਸਾਲ=ਬਹੁਤਾ ।
 ਬਿਸਮਾਏ=ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ ।
 ਬਿਕਸੇ=ਖੁਸ਼ ਹੋਏ ।
 ਬਿਦਤ=ਪਰਗਟ ।
 ਬਿਦਾਰਨਾ=ਢਾਹੁਣਾ ।
 ਬਿਪਾਸਾ=ਬਿਆਸਾ ਨਦੀ ।
 ਬਿਪ੍ਰ=ਬ੍ਰਹਿਮਣ ।
 ਬਿਮਲ=ਬਿ + ਮਲ, ਨਿਰਮਲ, ਸਾਫ਼ ।
 ਬਿੰਦ=ਸਾਰੇ ।
 ਬਿਲਾਏ=ਨਾਸ ਹੋਏ, ਐਵੇਂ ਗਏ ।
 ਬੀਨਤ=ਚੁਣਿਆਂ, ਭਾਲਿਆ ।
 ਬੀਨ ਲੇ=ਚੁਣ ਲਏ ।
 ਬੂਝੀ=ਸੁਣੀ ।
 ਬੂਝਨਾ=ਪੁਛਣਾ ।
 ਬੈਸ=ਉਮਰ ।
 ਬੈਨ=ਬਚਨ ।
 ਬੋਧਾ=ਜਹਾਜ਼ ।
 ਬੋਝਿਆ=ਰੋਹੜਿਆ, ਪਾਇਆ ।
 ਭਖਣਾ=ਖਾਣਾ ।
 ਭਨੇ=ਕਹੇ ।
 ਭਾਖੀ=ਕਹੀ ।
 ਭਾਰਜਾ=ਪਤਨੀ ।
 ਭਾਲ=ਮੱਥਾ ।
 ਭੀਤ=ਕੰਧ ।
 ਭੁਜ=ਭੁਜਾ ਬਾਂਹ ।
 ਭੂਤਲ=ਭੋਇੰ ।
 ਭੂਪ=ਭੂਪਤਿ, ਰਾਜਾ ।
 ਭੇਦ=ਫਰਕ ।
 ਭੋਰ=ਜਵੇਰ ।
 ਮਸਲਤ=ਸਲਾਹ ।
 ਮਸਵਾਣੀ=ਸਿਆਹੀ ।
 ਮਹਿਲਾ=ਇਸਤਰੀ ।
 ਮਖਤੂਲ=ਰੋਸ਼ਮ, ਪੱਟ ।

ਮੱਜਨ=ਇਸ਼ਨਾਨ ।
 ਮਨਿੰਦ=ਵਰਗਾ ।
 ਮਰਾਲ=ਹੰਸ ।
 ਮਾਦਿਕ=ਨਸ਼ਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ।
 ਮਾਰਤੰਡ=ਸੂਰਜ ।
 ਮ੍ਰਿਤ=ਮ੍ਰਿਤੁ ਮੌਤ ।
 ਮ੍ਰਿਤਕਾ=ਮਿੱਟੀ, ਟੋਕਰੀ ।
 ਮੁਸ਼ਟ=ਮੁੱਠ ।
 ਮੁਚਿਤ=ਫੁਟਦੇ ਹਨ ।
 ਮੁਦ=ਖੁਸ਼ੀ ।
 ਮੁੰਡ=ਸਿਰ ।
 ਮੰਦ=ਮਿਝ ।
 ਰਸਾਤਲ=ਨਰਕ, ਪਾਤਾਲ ।
 ਰਤਿ=ਰਤੀ, ਕਾਮਦੇਵ ਦੀ ਪਤਨੀ,
 ਕਾਮ ਵਾਸ਼ਨਾ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋਣਾ ।
 ਰਵਿ=ਸੂਰਜ ।
 ਰਾਉ=ਰਾਜਾ, ਅਮੀਰ ।
 ਰਾਜਹੁ=ਰਾਜ ਕਰੇ ।
 ਰਾਵਰ=ਰਾਜਾ, ਪ੍ਰਭੂ ।
 ਰਿਸ=ਗੁੱਸਾ, ਕ੍ਰੋਧ ।
 ਰਿਪੁ=ਵੈਰੀ ।
 ਰੁਚਿਰ=ਰੁਚੀ ਪੂਰਨ ਵਾਲਾ, ਚੰਗਾ, ਸੁੰਦਰ ।
 ਰੁਜ=ਰੋਗ, ਬੀਮਾਰੀ ।
 ਰੁਦਨ=ਰੋਣਾ, ਵਿਰਲਾਪ ।
 ਰੁਪਰ=ਰੁਦਰ, ਲਹੂ ।
 ਰੰਕ=ਕੰਗਾਲ, ਗਰੀਬ ।
 ਲਖ=ਜਾਣ ।
 ਲਖ ਲਿਆ=ਜਾਣ ਲਿਆ ।
 ਲਘੁ=ਛੋਟਾ ।
 ਲਛ=ਲੱਖ (ਗਿਣਤੀ) ।
 ਲਵਪੁਰ=ਲਾਹੌਰ ।
 ਵਿਸੇਖ=ਵਿਸ਼ੇਸ਼, ਉਚੇਚਾ, ਵਧੇਰੇ ।
 ਵਿਸਨ=ਵਿਸ਼ਨੂ, ਬਿਸ਼ਨੂ, ਬਿਸਨ ।

ਗਿ: ਸੋਹਣ ਸਿੰਘ 'ਸੀਤਲ'